

33

KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 3. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

33.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
3. CİLT

23-28 MAYIS 2011
MALATYA

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 155-3

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Dr. Haydar DÖNMEZ

Ömer ÖTGÜN

Kapak ve Uygulama

Enver AYDIN

ISSN:1017-7655

Kapak Fotoğrafi: *Nurettin ARSLAN*

"Assos 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları"

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Klâsik Filolog Dr. Haydar Dönmez tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık
San. Tic. Ltd. Şti.
ANKARA-2012

İÇİNDEKİLER

K. Aslıhan YENER, Murat AKAR

Alalakh Antik Kenti 2010 Yılı Çalışmaları 1

Havva İŞKAN IŞIK

Patara 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları 15

Nurettin ARSLAN

Assos 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları 41

Gülgün KÖROĞLU

2010 Yılı Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı 65

Guido ROSADA, Maria Teresa LACHIN

Excavations At Tyana/Kemerhisar, 2010 Archbishop Patrikios's Church 77

Asnu-Bilban YALÇIN

Anadolu Kavağı, Yoros Kalesi 2010 Yılı: Kazı, Koruma-Onarım Çalışmaları 97

Harun ÖZDAŞ, Nicolle HIRSCHFELD, G.F. BASS, Cemal PULAK

2010 Yılı Gelidonya Batığı Kazısı 115

Meral AKURGAL

Bayraklı Höyüğü 2009-2010 Yılı Smyrna Kazısı Çalışmaları 127

Elif Tül TULUNAY

Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2010 Yılı Kazısı 147

Timothy P. HARRISON, Elif DENEL, Stephen BATIUK

2010 Tayinat Kazıları ve Araştırmaları 173

Lars KARLSSON, Jesper BILD, Oliver HENRY Labraunda 2010.....	191
Erksin GÜLEÇ, İsmail ÖZER, Ayşen AÇIKKOL, Cesur PEHLEVAN, A. Cem ERKMAN, İsmail BAYKARA, Serkan ŞAHİN, Derya BAYKARA 2010 Yılı Üçağızlı Mağarası Kazısı	209
Isabella CANEVA, Gülgün KÖROĞLU Excavations at Mersin-Yumuktepe: The 2009-2010 Seasons.....	217
Marc WAELKENS et al. Sagalassos 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	239
E. Emine Naza-DÖNMEZ Amasya-Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2010 Dönemi Çalışmaları.....	267
Aykut ÇINAROĞLU, Duygu ÇELİK 2010 Yılı Alaca Höyük Kazısı	283
Mehmet KARAOSMANOĞLU, Halim KORUCU, Mehmet Ali YILMAZ Altıntepe Urartu Kalesi 2010 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları	303
Klaus SCHMIDT Göbekli Tepe Kazısı 2010 Yılı Raporu	319
Nicola LANERI Hirbemerdon Tepe Arkeoloji Projesi 2010	341
İsa KIZGUT Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2010	353

Orhan BİNGÖL, Görkem KÖKDEMİR, Muharrem ORAL	
Magnesia ad Maeandrum 2010.....	377
V. Belgin DEMİRSAR ARLI	
İzник Çini Fırınları Kazısı 2010 Yılı Çalışmaları	391
Erkan KONYAR	
Van-Tuşpa Aşağı Yerleşmesi Van Kalesi Höyüğü Kazıları	409
Musa KADIOĞLU, Mustafa ADAK, Canan ÖZBİL, Duygu Özlem YALÇIN, Yusuf POLAT	
2010 Yılı Teos Kazı Raporu (İlk Sezon)	429
Andreas SCHACHNER	
2010 Yılı Boğazköy-Hattuşa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	461
Turan EFE, Erkan FİDAN, Deniz SARI, Murat TÜRKTEKİ	
Küllüoba 2010 Yılı Kazı Çalışmaları	485
G. Kenneth SAMS, C. Brian ROSE	
Gordion, 2010	501
Tunç SİPAHİ	
Eskiyapar Kazısı, 2010	515
Nicolò MARCHETTI	
The 2010 Joint Turkish-Italian Excavations at Taşlı Geçit Höyük	531

ALALAKH ANTİK KENTİ 2010 YILI ÇALIŞMALARI

K. Aslıhan YENER*

Murat AKAR

Hatay İli'nde, Asi Nehri'nin kenarında bulunan Alalakh antik kentinde M.Ö. 2200-1300 yıllarında yerleşim mevcuttur. 2010 yılı Alalakh arkeoloji ve araştırma çalışmaları, 15 Haziran - 15 Ağustos 2010 tarihlerinde Bakanlığımızın şahsıma verdiği izinle, başkanlığım altında 35 kişilik uluslararası bir ekibin katılımıyla Koç Üniversitesi adına gerçekleştirilmiştir. Bu yılki araştırma projesi kapsamında Saraylar Bölgesi'nde devam ettiğimiz iki açmadaki kazı çalışmaları ile 1. Alanın stratigrafisi incelenmeye devam edilmiştir (Resim: 1). Ayrıca 2006-2010 kazı sezonlarına ait seramik, küçük buluntu ve kemik malzeme detaylı olarak çalışılmaya başlanmış, Tayfur Sökmen Köyü'nde bulunan kazı ve yüzey araştırma depomuz yeniden düzenlenmiş, böylece ilk kazı başkanı Woolley'nin parça koleksiyonları, bizim Amik Ovası yüzey araştırmaları malzemelerimiz, Tell Kurdu malzemeleri ve 2000-2010 Alalakh kazısı parça koleksiyonlarını içeren depomuz bilim dünyasının hizmetine açılmıştır. Depoda arşivlenen tümlenmemiş *pithos* parçaları restore edilmiş ve bazı örneklerde boya ile yapılmış yıldız işaretleri bulunmuştur. Konservasyon sırasında temizlenen metal buluntuların üzerlerinde de çeşitli işaretler ortaya çıkmıştır.

Mayıs 2010'da *Tell Atchana, Ancient Alalakh. Volume 1: The 2003-2004 Excavation Seasons*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları [Alalakh 2003-2004 Sezon Kazıları] kitabının birinci cildinin yayını çıkmıştır. 2006-2010 yıllarını kapsayacak olan ikinci ve üçüncü ciltlerde ise, Alalakh Geç Tunç Çağı stratigrafisi, çanak çömlekleri ve kronolojisi üzerinde durulacaktır. Ayrıca, Mayıs 2010'da Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Enstitüsü'nde *Across the Border: Late Bronze-Iron Age Relations between Syria and Anatolia* [Suriye-Anadolu Sempozyumu] adı altında uluslararası konuşmacıların katılımıyla

* Prof. Dr. K. Aslıhan YENER, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Koç Üniversitesi Rumeli Fener Yolu, Sarıyer-İstanbul/TÜRKİYE.

bir sempozyum gerçekleştirilmiştir. Bu sempozyumda sunulan bildiriler de bir kitap halinde yayına hazırlanmaktadır.

2010 yılında Alalakh kazı evi kompleksi sınırları içerisinde yeni bir yatakhane inşaatına da başlanmıştır. Amik Ovası Höyükleri Arkeoloji Vakfı (FAVAE) sponsorluğunda yapılan 2 katlı, 14 yatak odalı, 40 yatak kapasiteli ve 4 banyolu bu yatakhane 2011 kazı sezonunda kullanıma açılacaktır.

Bu çalışmaların yanı sıra, Amik Ovası'nda yüzey araştırmaları ve jeo- arkeolojik araştırmalar da yapılmıştır. Yüzey araştırmamızda, Alalakh'a bağlı olan Amik Ovası'nda Orta Tunç Çağında hüküm sürmüş olan Mukış Krallığı'na ait olduğu düşünülen ve henüz taranmamış olan kuzey kısım araştırılmış olup 13 höyük ve bir kale yapısı saptanmıştır. Bu konu ile ilgili daha detaylı bir bildiri de Araştırma Sonuçları Toplantısı'nda sunulmuştur.

Kazı çalışmalarına gelince; Orta Tunç ve Geç Tunç I dönemine ait tabakaların incelendiği çalışmalarla hem höyüğün tabakalaşmasını hem de Yakın Doğu kronolojisini anlamamıza yardım edecek stratigrafi ve kronoloji çalışmaları tamamlanmıştır.

Orta Tunç II dönemine denk gelen iki yapı katının incelendiği 32.57 açması, IV. tabaka sarayın avlusuna, 9 x 10 m.lik bir alana yerleştirilmiştir. Geç Tunç I'den Orta Tunç II'ye kadar toplamda 5 yapı katının incelendiği bu açmada 2010 yılında elde ettiğimiz sonuçlar son derece önemlidir. Açma stratigrafisine göre en erken dönemden en geç döneme doğru 4. ve 5. yapı katları incelenmiştir.

Orta Tunç Dönemine tarihlenen ve VII. tabaka saraydan önceki bir tabakaya ait olduğuna inandığımız büyük bir yapının kerpiç kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Mimari üslup itibarıyla çağdaşlarından farklılık gösteren 5. evrede, kerpiç tuğlalar kullanılarak yapılmış apsidal forma sahip anıtsal bir yapının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır (Resim: 2). Yapının batı kanadı, 2. evreye ait büyük bir tahıl çukuruyla tahrip edildiği için bu kısım hakkında bilgi edinilememiştir.

Kerpiç tuğlalar kullanılarak oluşturulmuş bir platform ise apsidal dış duvara bitişik olarak kavis yaptığı noktada ortaya çıkarılmıştır. Buluntular arasında Orta Tunç Çağına ait yonca ağızlı bir testi (Resim: 3), Amik-Kilikya parçalar, ithal olan Kıbrıs *White Painted V* parçalar, konik başlıklı bir figürin (Resim: 4), kilden yapılmış ve üzerinde çubuk izleri olan damga mühürler ve üç bulla üstünde ikisi damga, biri silindir mühür baskısı yer almaktadır.

Apsidal yapının kuzey kanadında dikdörtgen formlu iki oda açığa çıkarılmıştır. Bu odalardan birinde yuvarlak forma sahip küllü bir alan tespit edilmiştir. Çok ince bir kül dolgunun saptandığı bu çukurun, yere kazılarak gömülmüş saklama amaçlı hasır bir sepetin ya da ahşap bir sandığın organik kalıntıları olduğu düşünülmektedir.

Yapının doğusunda, dış kısımda ise bir sokak alanı tespit edilmiştir. Seramik ve mekânsal analizlere göre apsidal yapının özel bir kullanım amacı olduğundan, büyük bir olasılıkla bir tapınak amacı olduğundan da bahsedilebilir.

2010 sezonunda bulunan bu apsidal yapı, tapınak ve sarayların bulunduğu Saraylar Bölgesi'nin mekânsal organizasyonu ile ilgili çok önemli bulguları da ortaya çıkarmıştır. Örneğin; Orta Tunç apsidal yapısı, aynı açmanın 2006'da bulunan 2b evresindeki Geç Tunç I dönemindeki daha küçük bir yapının öncüsüdür. Ben, bu devamlılığın Alalakh'ta çok güçlü olarak karşımıza çıkan, tanrıların özel mekânlarla çok açık bağlantılandırılması olgusunu ortaya koyduğunu savunmaktayım. Woolley'nin kazılarında Alalakh'ın Ishtar Tapınağı (*Istar of Alalakh*) olduğu söylenen, üst üste istiflenen 1-16. No.lu tapınaklar, kutsal mekân kavramını ortaya koymaktadır. Bir tapınağın artık kullanılmaması veya tahrip edilmesi durumunda bir başka tapınak aynı yerde, bir önceki tapınağın kalıntıları kullanılarak yükseltilmekteydi. Alalakh metinlerinde birçok tanrı ve tanrıçanın kült mekânlarının adından bahsedilmesine rağmen bugüne kadar ancak bir tapınak bulunmuştu. Kumarbi, Teşup ve Hepat tapınaklarının yerlerini henüz saptayabilmiş değiliz, yukarıda bahsedilen anıtsal apsidal yapıımız bir aday olabilir.

Mimarî stil olarak apsidal forma sahip olan yapılar Anadolu'da ve Ege kültürleri arasında Geç Neolitik-Kalkolitik Dönemde kullanılmaya başlanmış, bu stil mimarî plan İlk Tunç Çağında yaygınlaşmıştır. Bu yapıya benzer geç dönem örnekler ise, Orta ve Geç Tunç Çağında Troya VI ve Demircihöyük'te görülmektedir. Batı ile ilişkili olan apsidal mimarî üslup ile beraber Alalakh VII. Dönem saray duvarlarında görülen Minos üsluplu duvar resimleri ve sonraki dönemlerde Kıbrıs ve Miken çanak çömlekleri, batı ile başlayan kültür alışverişinin en güzel örnekleridir.

32.57 açmasında yaptığımız 4 yıllık bu çalışma sürecinde saptanan en önemli bulgu ise, eski yayınlarda tanımlanan tabakaların daha çok tarihsel olaylara göre değerlendirilmiş olduğu ve kentin sürekliliğini ve hareketliliğini yansıtan mimarî yapılardaki değişimin bu tabloda ve yayınlarda dikkate alınmadığıdır.

Açmamızda bulunan (Woolley'nin tabaka VI ve V'i) özellikle yerel pişirme kapları gibi yeme alışkanlığını yansıtan buluntular, kültürel değişimleri gözler önüne sermesi açısından bir kanıt niteliği taşımaktadır. İlk örnekte, mineral ve midye kabuğu katkılı olmak üzere iki tip pişirme kabının toplam pişirme kaplarına oranı yüzdesel olarak karşılaştırılmıştır. Midye kabuğu katkılı malların ilk olarak ortaya çıkışı Orta Tunç IIC'dedir. Geç Tunç I'e geçiş evresi olan 3d'de, Geç Tunç II'de midye kabuğu katkılı mallar yaygın hâle gelmiştir. İkinci örnekte, kırmızı renkli malların gri renkli malların yerini alması, midye kabuğu katkılı malların mineral katkılı malların yerini alması ile aynı zamana denk gelmektedir. Aynı geçiş, ithal malı olan Kıbrıs çanak-çömleğinin ortaya çıkışı için de söz konusudur. Böylece bizim gözlemlediğimiz kültürel değişim, VII. Dönem sarayının üstünde yer alan, Geç Tunç I'e geçişin yaklaşık 1600-1575'e tarihlenmesi gereken tabakalarda olmuştur.

2003 yılında Woolley kazı alanının batı kenarına yerleştirilmiş 32.54 açmasında yapılan çalışmalar ile Alalakh kentinin en son yerleşimi, Geç Tunç II tabakalarına ışık tutan en iyi bilgileri vermiştir. Yatay olarak yaptığımız kazılar ile birlikte 30x20 m.lik bir alanda eski ismiyle Hitit Kale, artık Kuzey Kale yapısı [Northern Fortress] olarak adlandırılan kerpiç platformun

kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. 2008 yılından itibaren Alalakh'ın son dönemi ile IV. tabaka saray yapısı arasındaki katmanları incelemek amacıyla dikey olarak kazılmaya başlanan 32.54 açmasında kale yapısının kaldırılmasıyla birlikte erken dönemlere ait ve Woolley yayınlarında yer almayan tabakaları tespit ettiğimizi geçen yılki konuşmamızda iletmiştim. Bu sene yapılan kazı çalışmaları ile birlikte bu yapı katları daha detaylı bir şekilde incelenmiş ve yeni bir stratigrafik yorum getirilmiştir.

32.54 açma stratigrafisine göre 1. evre olarak tanımlanan Kuzey Kale yapısının altında toplamda 4 mimarî tabaka saptanmıştır. Ancak bu tabakaların ayrı mimarî yapı katları olmadığı ve IV. dönem sarayının farklı tamir ve modifikasyon evreleri olduğunu anlamış bulunmaktayız.

Açmanın batı kanadında V/IV. Dönem saray yapısına ait saptadığımız en erken tabaka 2d evresidir. Bu evrede, güney duvara paralel bir iç duvar ile bölünen bölümde doğu-batı uzantılı bir kerpiç duvar ile çevrelenen oda alanında yangın tahribatı izlerine rastlanmıştır. Taban ve duvarlar kalın bir sıva ile kaplanmıştır. Neredeyse betonu andıran bu tabanlarda yalıtım malzemesi olarak öncelikle küçük taşlar yere yayılmış ve bunun üstüne sıva çekilmiştir. Alalakh mimarisinde kireç sıvalı taban kullanımı genellikle saray banyolarında gözlenmiştir. Ele geçirilen Siyah Baskılı [Black Impressed Ware] seramiklere dayanarak bu alanı V. Dönem sarayı ile çağdaş sayabiliriz. Bu alanda, bu ve daha geç tabakalarda da görünen kırmızı bantlı tabaklar da ele geçirilmiştir.

Yangın tahribatının ardından gelen 2c evresinde iç mekânın tekrar düzenlendiğini görmekteyiz. Batı alanında ince bir taş temel kullanılmış ve taban seviyesi yükseltilmiştir. Taban üstünde bakır içerikli bir mızrak ucu bulunmuştur. Bu evrede gözlemlenen en önemli detay ise ortaya çıkarılan iki mezardır. Birisi bir çocuğa, diğeri ise bir yetişkine ait olan bu mezarlar yangın tahribatının hemen üstünde yer almaktadır. Büyük ihtimalle yangın sırasında hayatlarını kaybeden şahısların bilinçli olarak bu alana gömüldüğünü varsayabiliriz. Ölü hediyesi olarak bir adet minyatür boyalı kabın bulunduğu 4-5 yaşlarındaki bir çocuğa ait olan mezar kazılıp kaldırılmıştır (Resim: 5).

Alalakh'tan 700 m. uzakta yer alan Tayinat Höyük, Erken Tunç ve Demir Çağlarına ait tabakalar içermektedir. Alalakh'ta ise Orta ve Geç Tunç tabakaları mevcuttur. Ovanın M.Ö. 3.binyıldan 1.binyılın ortasına kadar olan dönemini anlamamıza olanak sağlayan bu iki kazı çalışması, son 7 yıllık bilgi paylaşımı ve jeo-arkeolojik çalışmalar gibi gerçekleştirilen ortak projeler ile birçok sorunun yanıtlanmasına ve arkeolojik verinin değerlendirilmesine imkân sağlamıştır. İkinci binyılın ve dolayısıyla Alalakh'ın kronolojisi hepimizin bildiği gibi son derece karmaşık bir durumda olup uzmanlar 60 yıldır bu konuda hemfikir olamamışlardır. Bu maksatla, Alalakh kazı evinde Tayinat Höyük kazı ekibinin de son gün katıldığı 5 günlük bir çalıştay düzenlenmiştir. Her iki höyükte yapılan stratigrafik çalışmaların sonuçlarının birlikte değerlendirildiği bu program çerçevesinde elde edilen yeni bilgiler bazı sürpriz sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Alalakh'ta 2008 yılında Kuzey Kale yapısı üzerinde ince bir tabakada ortaya çıkarılan bir grup tanımlanamayan malzeme 2010 yılı çalışma sezonu kapsamında Miken seramik uzmanı Robert Koehl tarafından incelenmiştir. Birçok farklı saklama, pişirme ve servis kabını içeren bu mal grubunun Erken Demir Çağı malzemesi olduğu anlaşılmıştır. Miken IIIC Orta 1 Dönemine tarihlenen bu grup (Resim: 6) ile birlikte Erken Demir Çağının ilk izlerinin Alalakh'ta yer aldığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bu yeni saptamalar ile birlikte uzun zamandır kabul gören, iki höyük arasında dönemsel geçişlerin olduğu savının tam anlamıyla doğru olmadığı anlaşılmıştır. Alalakh'ta özellikle Orta ve Geç Tunç Çağı değil, aynı zamanda Erken Demir Çağı da mevcuttur. Bu tabakalar gelecek yaz incelenerek mimarî kalıntılar aranacaktır. Bu da aslında her iki höyüğün de bu binyıllık dönem içerisinde yerleşke olarak kullanıldığını göstermektedir. Her iki höyüğün seramik koleksiyonu üzerinde yapılacak daha kapsamlı bir çalışma ile Geç Tunç-Erken Demir geçiş dönemlerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çalıştaydan çıkan en ilginç sonuç ise, Alalakh'ın 13. asrın başında terk edilmiş olduğunun saptanmasıdır. Radyokarbon ve yerel çanak çömlek verileri ile kanıtlanan bu yeni keşif ile Woolley'nin Alalakh'ın "Deniz

Kavimleri” tarafından M.Ö. 1140’da yok edildiğini savunan ve 60 yıldır kabul gören teorisi çürütülmüştür. Woolley, Tabaka 0’ı Tabaka 0 mezarında bulunduğu bir scarabın kartuşunun VI. Ramses’e ait olduğunu belirleyerek 12.yy.ın sonuna tarihlendirmiştir. Bu scarabı tekrar inceleyen Prof. Robert Ritner ise bunun 14.yy.ın ortalarında yaşamış olan Firavun III. Amenhotep’e ait olduğunu belirlemiştir. Bu scarabın, gömüldüğü dönem veya o dönemden biraz erkeni ile çağdaş olduğunu varsayarsak, mezar ve tabaka 0’ın ikisi de 14. yy.ın sonlarına ait olmalıdır. Aynı gerekçe, “Deniz Kavimleri”nin Alalakh’ın yıkılışı ile ilişkilendirilmesi ve iddia edilen Geç Helladic IIIB çanak-çömleğinin varlığının açıklanabilmesi için de öne sürülmüştür. Maalesef bu seramikler yanlış tanımlanmıştır ve Miken IIIB çanak-çömleği Alalakh’ta bulunmamıştır. Böylelikle, en az 100 yıllık bir boşluktan sonra (M.Ö. 13. yy.), Miken IIIC Orta 1 Dönemine ait malzeme grubu ortaya çıkınca Alalakh’ta Demir Çağının varlığı (M.Ö. 12. yy.) aydınlanmıştır.

13. yy. başlarında terk etme ve höyük değiştirme olasılığına bağlı olarak bazı çevresel nedenler araştırılmaktadır. Örneğin Asi Nehri’nin daha da ilginç bir rol oynadığını düşünmekteyiz. Geçen yıl gerçekleştirilen jeo-arkeolojik çalışmalar kapsamında höyük etrafında bulunan Geç Tunç seramik malzeme bu alanda bir aşağı şehir olma ihtimalini ortaya koymuştu. Tayinat Höyük’ten sağlanan kanıtlar da, nehir yatağında bir değişimin olduğunu ve kritik bir geçiş dönemi olan erken 12. yy.a denk gelen Demir Çağının başlangıcında bu bölgede bir göl oluştuğunu ortaya koymaktadır. Çevre koşullarında meydana gelen böylesine olağanüstü bir değişim, iklimde bir kayma ile beraber erken Demir Çağına çok daha yağışlı bir dönem getirmiştir.

Sonuç olarak, Alalakh ve Tayinat ekip üyeleri hâlen iklim ve çevresel koşullarının bu iki önemli höyüğün tarihsel sürecinde oynadığı rolü anlamak umuduyla, Geç Tunç ve Erken Demir Çağları’nda Amik Ovası göl seviyeleri ve nehir yataklarındaki bu değişimleri incelemektedir.

Tüm ekip üyelerine teşekkürü borç bilirim Alalakh arkeoloji çalışmaları DÖSİMM, FAVAE (*the Fund for Amuq Valley Archaeological Excavations*) ve INSTAP tarafından cömertçe destek görmüştür. Karatepe-Aslantaş Açık

Hava Müzesi Müdürlüğü'nden Bakanlık temsilcimiz olarak bize katılan Ahmet Türkmenoğlu her konuda bize yardımcı olmuş ve projenin sorunsuz ve hatasız ilerlemesi için her türlü konuda bize bilgi ve destek sağlamıştır.

Seçilmiş Yayınlar

website (www.alalakh.org)

AKAR, Murat

In prep The Late Bronze Age Fortresses at Tell Atchana/Alalakh. Architecture and Identity in Mediterranean Exchange Systems, in K.A. Yener, ed., *Across the Border: Late Bronze-Iron Age Relations between Syria and Anatolia*. Amsterdam: Peeters

2010 MUKİŞ Alalakh - Unutulmuş Krallık; MUKİŞ/The Forgotten Kingdom *Aktuel Arkeoloji* 15: 56-73

2009 The Role of Harbour Towns in the Re-Urbanization of the Levant in the Middle Bronze Age (1800-1600 BC). Perspectives from Eastern Cilicia and the Amuq Plain of Hatay, Paper delivered at the ArchAtlas Workshop. *Routes and Landscapes in Eurasia: exchange and movement from prehistory to present*. Dept of Archaeology, University of Sheffield, March 2009: published on line http://www.archatlas.dept.shef.ac.uk/workshop09/akar/Akar_ArchAtlas_Workshop_2009.pdf

BIYIK, Ayla Türkekul

2008 Arkeolojik Çanak ve Çömleklerde Organik Kalıntıların Belirlenmesi: Anadolu'dan bazı Örnekler, 23. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 249-264. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı

ÇAKIRLAR, Canan

2009 Açıncana Höyüğü'nde Arkeozooloji Çalışmaları: 2007 Yılı Raporu, 24. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 253-266. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı

COLLON, Dominique

2008 Cappadocia and the Eastern Mediterranean, in C. Michel, ed., *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli*, 91-100. Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

ERB-SATULLO, N. L., A. J. SHORTLAND and K. EREMİN
In Press Chemical and Mineralogical Approaches to the Organization of Late Bronze Age Nuzi Ware Production. *Archaeometry*.

GROOM, Simon, Paul BOWN, Mara HOROWITZ, and Bryan COCKRELL

In prep Fossils and Extrusives in Simple Ware: The Microstructure of the Domestic Ceramic Tradition at Late Bronze Alalakh (Turkey)

HOROWITZ, M.T.

In press The Evolution of Plain Ware Ceramics at the Regional Capital of Alalakh in the 2nd Millennium BC in C. Glatz ed., *Pots, Palaces and Politics: An International Workshop on the Evolution and Socio-Political Significance of Plain Ware Traditions in the 2nd millennium BC Near East and East Mediterranean*.

ÖZBAL, Hadi

2006 Tell Atchana Metal Buluntularının Kimyasal Analizi, 21. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 29-40. Ankara: Ministry of Culture

RIEHL, Simone; Reid A. BRYSON; and Konstantin PUSTOVOYTOV

2008 Changing Growing Conditions for Crops during the Near Eastern Bronze Age (3000–1200 BC): The Stable Carbon Isotope Evidence." *Journal of Archaeological Science* 35 (4): 1011–1022.

YENER, K.A.

In prep *Tell Atchana, Ancient Alalakh. Volume 2. The 2006-2010 Excavation Seasons: The LBIIa Levels*. Istanbul: Koç Üniversitesi Yayınları

In prep Imperial Demise and Forging Emergent Kingdoms, in K.A. Yener, ed., *Across the Border: Late Bronze-Iron Age Relations between Syria and Anatolia*. Amsterdam: Peeters.

In press Recent Excavations at Alalakh: Throne Embellishments in Middle Bronze Age Level VII, in J. Aruz ed., *Beyond Babylon: Art, Trade, and Diplomacy in the Second Millennium BC*. New York: Metropolitan Museum of Art

In press Late Bronze Age Alalakh and Cyprus: A relationship of metals? In Lina Kassianidou ed., *Eastern Mediterranean Metallurgy and Metalwork in the Second Millennium BC, A conference in honour of James D. Muhly*, Nicosia: University of Cyprus Press.

In press A Plaster Encased Multiple Burial at Alalakh: Cist Tomb 3017, in R. Koehl, P. Betancourt ed., *Festschrift for Günter Kopcke*. Philadelphia: INSTAP Press.

2011 Hittite Metals at the Frontier: A Three Spiked Battle Ax from Alalakh, in P. Betancourt ed., *James Muhly Festschrift*. Philadelphia: INSTAP Press.

2010 Açıana Höyüğü 2009 Yılı Çalışmaları, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara: General Directorate of Antiquities and Museums

2010 Ateş Oyunları: Mukiş Başkenti Alalakh'ta Piroteknoloji, *Colloquium Anatolicum IX*: 19-28.

2010 *Tell Atchana, Ancient Alalakh. Volume 1: The 2003-2004 Excavation Seasons*. Istanbul: Koç University Press Yayınları.

2009 Açıana Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara: General Directorate of Antiquities and Museums

YENER, K.A., M. AKAR, M.T. HOROWITZ, R. KOEHL, and E. KOZAL

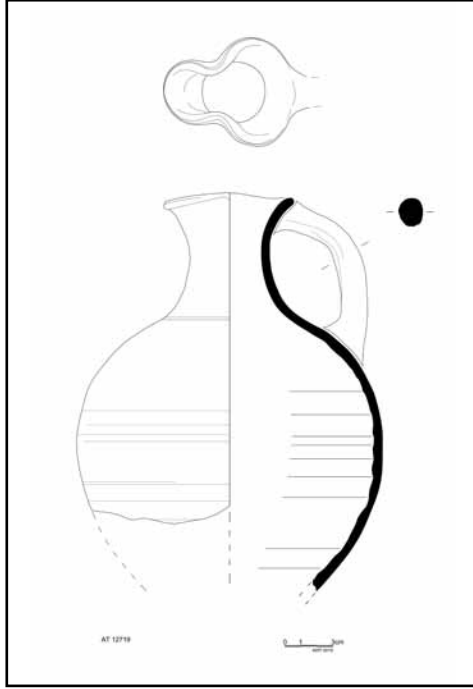
In prep *A Revised Chronology of Tell Atchana/Alalakh*. Vienna: SCIEM.

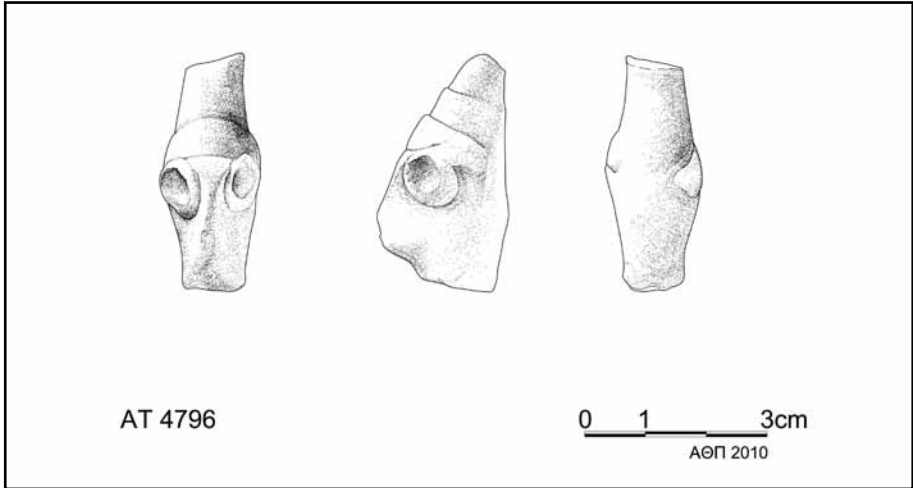
Resim 1: 32.57 ve 32.54 Açmaları. Çizim: Murat Akar.

Resim 2: 32.57 Apsidal bina, 5. Evre. Fotoğraf: Murat Akar.

Resim 3: 32.57 Yonca ağızlı testi, Apsidal bina.
Çizim: Tassos Papadogonas.

Resim 4: 32.57 Konik başlıklı kil tanrı figürini, Apsidal bina. Çizim: Tassos Papadogonas.

Resim 5: 32.54 Mezar fotoğrafı, 2C Evresi. Fotoğraf: Murat Akar.

Resim 6: Alalakh, Miken IIIC Orta 1 çanak çömlekler. Fotoğraf: Murat Akar.

PATARA 2010 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Hava İŞKAN IŞIK*

Patara ören yerinde 2010 yılında yapılan kazı ve restorasyon çalışmaları 15 Mart Pazartesi günü başlamış ve 31 Aralık Cuma gününe kadar devam etmiştir. 2011 yılı çalışmaları da yeni yılın ilk gününden itibaren sürdürüldüğü için iki yıl arasında kesintisiz bir geçiş oluşmuştur.

Bu yıl içinde Patara'da Ana Cadde, Liman Hamamı, Su Yolu Sondajları, Kaynak Kilise, Kaynak Kilise Mezarlığı, Surlar ve 9. Burç ve Meclis Sur Önü olmak üzere yedi ana alanda kazı çalışmaları gerçekleşmiş; Ana Cadde'de kapsamlı konservasyon ve anastylosis çalışmaları yapılmış, Meclis Binası'nın

* Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 07058 Kampus ANTALYA e-posta: havva@akdeniz.edu.tr

Bu süreç içinde çalışmalarımıza 15.03-17.04 tarihleri arasında Antalya Müzesi'nden uzman Arkeolog Nilüfer Karakaş Sezgin, 17.04-22.09 tarihleri arasında Konya Müzesi'nden uzman Arkeolog Azize Karabağlı ve 22.09.2010 tarihinden itibaren Ereğli Müzesi'nden uzman Arkeolog Mahmut Altuncan Bakanlık temsilcisi olarak katılmışlardır. Her üç meslektaşımıza da, uzun soluklu ve yoğun bir tempo içinde geçen çalışmalarımızda bize verdikleri her türlü destek için teşekkürü, ekibim adına bir borç biliyorum.

Kazımızın asal ödeneğini gönderen Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile DÖŞİM Müdürlüğü'ne içten teşekkür ederim. TBMM Başkanlığı ve Milli Saraylar Daire Başkanlığı'nın -Meclis Binası restorasyonu dışında- Patara örenyerine sağladıkları katkının her türlü övgü ve teşekkürün üzerinde olduğunu vurgulamak isterim. Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü, her yıl olduğu gibi, kazımıza iase desteği sağlamış ve üniversitemizin iki aşısını da kazievinde görevlendirmiştir. Rektörlüğümüz kazıya ayrıca bir araba tahsis etmiştir. Başta Rektörümüz Prof. Dr. İsrail Kurtcephe olmak üzere ilgili idarî işleri anlayış ve özveriyle yürüten tüm Rektörlük çalışanlarımıza bu nedenle teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca; maddî ve manevî tanımlanamayacak düzeydeki katkıları, Patara'ya ve ekibimize gösterdikleri candan ilgileri için, Antalya Valilerimiz Alâaddin Yüksel ve Dr. Ahmet Altıparmak'a; Kaş Kaymakamlarımız Süleyman Yılmaz ve Selâmi Kapankaya'ya; başta Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürü İbrahim Acar, Antalya Özel Çevre Koruma Müdürü Selahattin Eriç ve Antalya İl Özel İdaresi Genel Sekreteri Faruk Karaçay olmak üzere Patara'ya son derece yapıcı biçimde yaklaşan tüm Antalya İl Müdürlerimize; Antalya Müze Müdürü Mustafa Demirel'e ve çalışma arkadaşlarına; Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürü Melike Gül'e ve çalışma arkadaşlarına; Antalya Rölöve ve Anıtlar Müdürü Mehmet Ali Özgün ve çalışma arkadaşlarına; Ova Belediye Başkanı Tevfik Taner'e; Kalkan Belediye Başkanı Saim Karakurt'a; Kaş ve Kınık Jandarma Komutanlarımıza ve Patara Muhtarı Arif Otlu'ya, Türk Sualtı Arkeolojisi Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Dr. Sezgin Gökmen'e (Bodrum), Kalkanlılar Derneği'ne ve Menderes Alemdaroğlu'na (Fethiye) şükranlarımızı sunarım. En büyük teşekkürümüz ise, Patara'daki çalışma azmi ve ekip ruhunu kesintisizce yaşatan öğrenci ve işçilerimizdir.

restorasyonuna devam edilmiş ve surların Meclis'e yakın kısımlarının onarımı bitirilmiştir. Ayrıca kazı deposunda ve alanda yazıtlara yönelik kapsamlı bir çalışma yürütülmüş, ele geçirilen tüm buluntuların konservasyonları tamamlanmış, seramik katalog çalışmaları sürdürülmüştür. Yıl sonuna doğru Deniz Feneri'nde proje ve podyum onarımı süreci başlamıştır. TÜBİTAK bünyesinde yapılan "Patara Su Yollarının Arkeoloji, Mimari ve Su Mühendisliği Açıklarından İncelenmesi" başlıklı proje de son yılına girmiştir.

ANA CADDE

Şevket AKTAŞ

Bu yıl kazı çalışmaları Ana Cadde Batı Portik mekânları ile Agora Batı Stoa'nda gerçekleştirilmiştir. Batı Portik mekânlarında toplam yirmi dokuz açma yapılarak, birbirinden farklı ölçü ve özellikte sekiz ana mekân açığa çıkarılmıştır (Resim: 1). M.S. 2. yüzyılın ortalarında yapılan portik ve dükkânların orijinal yapısı, yoğun kullanım ve onarımlarla büyük oranda değişmiştir. Süreklilik gösteren bu mekânlarda yapılan onarımlar ile de farklı kullanım evrelerine ilişkin çeşitli veriler ortaya çıkarılmıştır. İlk evreden günümüze, Roma Dönemi kapıları ile mermer zemin kaplamaları kalmıştır. İkinci evrede Roma Dönemi mekânlarının planı korunmuş ve salt kapı söveleri ile duvarların temelleri kullanılarak harçlı moloz taşlarla yükseltilmiştir. Duvarlarda ve zeminde ise ilk evrede kullanılan mermer kaplama levhaları yerine sıkıştırılmış toprak zemin kullanılmıştır. Üçüncü evrede aynı mekânların kullanımı devam etmiş, yıkılan duvarlar onarılmış ve yapılan değişikliklerle farklı bölümler oluşturulmuştur. Bu mekânların orijinal mimarisi bozulmuş olmalarına karşın, en son evrelerinde bile ışık ve dükkân olarak kullanımın devam ettiği anlaşılmaktadır. Birinci mekânın arkasında yer alan, zemini pişmiş toprak levhalarla döşeli, üstü tonozla örtülü bölümün kiler olarak kullanılmış olması ve bazı mekânlarda kuyuların bulunması da bu kullanımı doğrular niteliktedir. Üçüncü evrenin bulunduğu birçok mekân,

önceki yıllarda ortaya çıkarılan sekiz ve dokuz numaralı mekânlarda olduğu gibi yangınla tahrip edilmiştir. Bu yılki çalışmalar sonucunda da yangın tabakası içerisinden çıkan buluntulardan, bu evrenin MS 5./7. yüzyıllara ait olduğu anlaşılmaktadır.

Caddeyi güneyde kapatan sur duvarının güneyinde çalışmalar, Agora Batı Stoa Kuzey Kapısı'nın işlevine yönelik olarak önceki yıllarda yapılan çalışmaların devamı niteliğindedir. Yapılan çalışmalarla, Agora Kapısı'nın batı ayağı arkasında ve yapının temeli üzerine oturan stylobatın aynı yönde, güneye doğru devam ettiği anlaşılmıştır. Devam eden stylobat üzerinde, Doğu Portik'teki ölçülerde *in situ* altlık ve sütunlar tespit edilmiştir. Doğu Portiği oluşturan stylobat üzerindeki mimarî yapı elemanları, olasılıkla Agora Stoa'sı ile bağlantılı ve aynı dönemde yapılmış olmalıdırlar. M.S. 2. yüzyılın hemen başlarına tarihlenen Agora Kapısı'nın açıldığı stoa'nın, bu tarihten önce yapıldığı düşünülmektedir. Bu kapı, aynı zamanda stoa'nın girişi olarak düzenlenmiştir.

Caddenin güneyinde yer alan sur duvarının yapımında tahrip edildiği anlaşılan agoranın batı portiğinde yapılan çalışmalarda çok sayıda mermer kaplama levha parçası ortaya çıkarılmıştır. Alt bölümlerinin bir kısmı *in situ* bulunan bu levhalar portiğin arka duvarını süslemeye yöneliktir. Agora Kapısı'nın önünde bulunan M.S. 3. yy.a ait heykel kaidesi, olasılıkla stoa'nın ikinci kullanımına, yani mermer kaplama levhalarının yapıldığı evreye aittir. Keza farklı renk ve özellikteki bu levhalar üzerindeki plaster Korinth başlık parçaları da aynı tarihi vermektedir.

Kazı çalışmaları dışında Batı ve Doğu Portik ile sur duvarında onarım ve anastylosis çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). Batı Portik arkasında yer alan dükkânlardan üçünün kapısı restore edilerek ayağa kaldırılmıştır. Ayrıca Batı ve Doğu Portiklere ait çok sayıda sütun, altlık ve üst yapı malzemesi de onarılmıştır. Batı Portik'te yapılan kazılarda ortaya çıkan çok sayıda seramik parçası, çatı kiremidi, tuğla ve sikke, mekânların M.S. 2. yy. ile 7. yy. arasında yoğun bir şekilde kullanım gördüğünü ortaya koymaktadır.

Bu sezon hamamın ilk iki bölümü olan *Frigidarium'*un batı, *Tepidarium'*un ise doğu yarılarında çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Frigidarium:29.40cm.uzunluğunda ve 7.50cm.genişliğindeki *Frigidarium'*un doğu yarısı, güneyindeki soğuk su havuzu (*piscina*) da dâhil olmak üzere 2006 yılında kazılmış ve Ta. 4.28 cm.de yer yer mermer kaplama levhalarının da korunduğu orijinal taban seviyesine ulaşılmıştır. *Frigidarium'*un açılmamış batı yarısında gerçekleştirilen çalışmalarda alan güneyden kuzeye doğru 5a, 3a, 3b, 3a+3b, 3c+1a, 1a+1b, 1b, 1c, 1c+1d, 1d ve 1e olmak üzere toplam 11 sondaja ayrılmıştır. Bunlardan kuzeydeki en son iki sondaj olan 1d ve 1e hariç hepsinde mekânın orijinal taban seviyesine ulaşılmıştır. Bu iki sondajın taban seviyesine kadar açılmamasının nedeni, *Frigidarium* ile *Tepidarium'*un ortak duvarının bu sondajlara denk gelen noktada statik açıdan sorunlu olmasıdır. Bu nedenle, duvarda geçici sağlamlaştırma önlemlerinin alınmasına rağmen kazı çalışmaları bu iki sondajda belli bir seviyede durdurulmuştur.

*Frigidarium'*un apsisli güney kısmına yerleştirilen soğuk su havuzunun önceki yıllarda açılmayan batı yarısı da açılarak planı tam olarak anlaşılmıştır. Yarım daire bir plana sahip olan ve *Frigidarium'*dan mermer kaplı tuğla bir duvar ile ayrılan havuza kuzeybatı ve kuzeydoğudan basamaklarla inilmektedir (Resim: 3). Kireçtaşı bloklarla kaplı tabanının kuzeybatısında yaklaşık 12 cm. çapındaki pis su gideri de tespit edilmiştir. Havuza temiz su ise, olasılıkla apsisin güney arka cephesinden su künkleri ile taşınmakta ve apsisde var olan 6 adet pencerenin alt seviyelerinden geçerek havuzun dolmasını sağlamaktadır. Hem havuzun hem de mekânın orijinal taban seviyesi üzerinde, tıpkı 2006 yılında *Frigidarium'*un doğu yarısında yapılan kazılarda da tespit edildiği gibi, yapının hamam olarak kullanıldığı evreden sonra yapıldığı düşünülen sarımsak, bej, kahverengi gibi değişik renklerden oluşan ve aralarında 3-4 cm. kalınlıkla yanık tabakalarının bulunduğu kil tabanlar tespit edilmiştir. Bu tabanlar içinden gelen maden cürufu parçaları,

önceki yıllarda yapılan çalışmalar ile paralel doğrultudadır ve alanın M.S. 5. yüzyılın ilk yarısından M.S. geç 7. yüzyılın ortalarına kadar ışık olarak kullanılmış olduğunu doğrulamaktadır. Havuz ile mekânın orijinal tabanını birbirinden ayıran mermer kaplı tuğla duvarın kuzeyinde, 2006 yılında tespit edilen apsidal duvarın ters istikametinde yönlendirilmiş, ancak yine apsidal bir forma sahip olan ikinci bir duvar sırasına (Ta. 5.05 cm.) ve yine 2006 yılı çalışmalarında belli bir bölümü açığa çıkartılan ve doğu-batı duvarı olarak adlandırılan duvarın (Ta. 4.77 cm.) devamına rastlanmıştır. Olasılıkla ışıklar ile bağlantılı olan bu duvarların kuzeyinde Ta. 5.51 cm. seviyesinde tuğla kırıkları ve orta boy taşların bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş 3.10X3.03X55 cm. ölçülerinde yuvarlak planlı bir döşem bulunmuştur. Döşemin form olarak *Tepidarium*'da tespit edilen kireç ocakları ile olan benzerliği, bunun da bir kireç ocağı olabileceğini düşündürmektedir (Resim: 4). Söz konusu yuvarlak yapının kuzeyinde Ta. 4.85 cm. seviyesinde *Frigidarium*'un batı duvarına bitişik, *Frigidarium*'dan *Tepidariuma*'a geçişi sağlayan 1. ve 2. kapının arasındaki alanda, yaklaşık 5.80 cm. uzunluğunda bir seki açığa çıkarılmıştır. Söz konusu seki, antik hamam yapılarından bilinen ve insanların soyunup eşyalarını da duvardaki ahşap dolaplara yerleştirdikleri hizmete yöneliktir. Ancak, ahşap dolabın yerleştirildiğine dair herhangi bir iz, sekinin yaslandığı duvarın mevcut yükseltisinde tespit edilememiştir.

Tepidarium: Hamamın bu mekânının batı yarısı 2007 yılında açıldığı için bu yıl sadece 24.07 cm. uzunluğundaki doğu yarısında çalışma yapılmıştır (Resim: 5). Söz konusu alanda güneyden kuzeye Sond. 1-4 olarak isimlendirilen sondajlardan 1 ve 2'nin tamamında ve 3'ün kuzey yarısında Ta. 5.82 cm. seviyesinde tespit edilen doğu-batı doğrultulu tuğla duvara yaklaşık 1.50 cm. kalana kadar, *Frigidarium*'da tespit edilen değişik renklerde kil tabanlar kesintisiz bir biçimde takip edilebilmektedir. Ancak, bu mesafeden sonra kil tabanlar yerine tuğla ve taş kırıklı, harçlı, yer yer yanık farklı tabakalar gözlemlenmiştir. Toplam 4 sondajdan sadece Sond. 1'in güneybatı duvarı önünde, Ta. 4.24 cm. seviyesinde, *Tepidarium*'un orijinal taban seviyesine ulaşılmıştır. Harçlı taban, kuzeye doğru yaklaşık 17 cm.lik bir çökme ile devam etmektedir. Sondajın kuzeyinde, ısıtma sistemine ait *Pilae* zamanla çöktüğü

için, tabanda da aynı oranda tahribat oluşmuştur. Bu tabanın üzerinde ayrıca yaklaşık 6 cm. kalınlığında ve *Frigidarium*'daki havuzun çevre duvarlarında da gözlemlenen kalın bir harç tabakası tespit edilmiştir. Harç tabakası esasında duvarın güneydoğu köşesine kadar uzanmamakta ve kendi içinde bir sınır oluşturmaktadır. Bir küçük havuz olasılığı bulunmasına rağmen, burasının anlamlandırılması, ancak seneye sondajın batısında yapılacak kazı çalışmaları ile kesinlik kazanacaktır.

Tepidarium'da ayrıca iki adet kireç ocağı tespit edilmiş ve bunlardan güneybatı köşedekinin içi açılabilmiştir. Ele geçirilen malzemedan M.S. 13. yüzyılda artık terk edildiği tespit edilen ocağın kuzeyinde, olasılıkla aynı dönemlerde kullanılmış olduğu düşünülen ikinci kireç ocağının içinde de çalışılarak tüm mimarî belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır.

KUZEY SUR DUVARI ve 9. BURÇ ÇALIŞMALARI

Feyzullah ŞAHİN

Meclis Binası restorasyonu kapsamında bağlantılı sur duvarları da ele alınmış, öncelikle yapının hemen kuzeyinde uzanan sur duvarı hattı boyunca kazı, onarım ve düzenleme çalışmaları yapılmıştır. Meclis Kuzey Sur (MKS) duvarı, işlenmiş taş blokların iki cidar oluşturacak şekilde oluşturduğu duvar örgülerinin arasının küçük taş ve molozla doldurulması ile oluşturulmuştur. Gerek doğal nedenler gerekse yapının statığı ile ilgili problemler nedeniyle duvarın ve doğu ve batı bölümlerine düşmüş olan duvar bloklarının taş envanteri çıkarılmış ve restorasyon öncesi belgelendirmeleri gerçekleştirilmiştir.

Duvarın doğusunda sürdürülen çalışmalar öncesinde alan güney-kuzey doğrultulu olarak 20 m. uzunluğunda toplam 6 paftaya ayrılmıştır. 1. ve 2. çalışma alanlarında 0-40 m.leri arasındaki bölümün ana kaya kütleline oturduğu; surun 40-60 m. arasındaki 3. alanında ise, göçük blokların diğer alanlara göre daha yoğun olduğu görülmüştür. Duvarın bu bölümündeki

yıkımın deprem veya statik nedenlerle aniden gerçekleştiğini gösteren blokların dört katman hâlinde kaldırılmasından sonra, sur duvarının iki cidarı arasında yer alan farklı bir duvar örgüsü ortaya çıkmıştır. Sur duvarı ile benzer olarak güney-kuzey yönelime sahip duvar üçgen, dörtgen ve poligonal taşlarla oluşturulmuş, zaman içinde harçla sağlamlaştırma ve onarım evreleri geçirmiştir (Resim: 6). Yaklaşık 6 m. genişliğe sahip duvarın korunmuş yüksekliği 3.60 m., kalınlığı ise 40 cm.dir. MKS duvarının yapımından önceki bir düzenlemeye ait duvar, kent sınırlarının küçülmesiyle oluşturulan MKS duvarının içine entegre edilmiştir. Söz konusu duvarın batısında yapılan sondaj çalışması, duvarın batı yüzünün işlenmemiş 20-40 cm. arasında değişen taş ve harç kullanılarak oluşturulmuş başka bir duvar ile desteklendiğini göstermiştir (Resim: 7). Bu destekleme ile MKS duvarının batı yüzünün surun diğer bölümleri ile aynı aksa oturtulduğu gözlemlenmektedir. Böylelikle, MKS duvarının 3. alan sınırları içerisinde yer alan bu örgünün doğuda düzgün kesilmiş blok taşlardan oluşan dış cidar, orta bölümde sur duvarı inşasında dolgu malzemesi olarak kullanılmış poligonal duvar ve batıda poligonal duvarı destekleyen küçük taş ve harçtan oluşturulmuş batı cephe duvarı olmak üzere üç katmanlı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Sondaj çalışmasında taban seviyesinde ele geçirilen seramikler, poligonal duvarın M.Ö. 2/1. yy.dan sonra oluşturulduğunu göstermektedir. MKS 4. ve 5. alanlarda sürdürülen duvara ait blokların kaldırılması çalışmalarının ardından restitüsyon çizimi yapılmış ve sur duvarlarının restorasyonuna başlanmıştır.

MKS duvarına doğudan birleşen ve kentin M.S. 4/5. yy. sınırlarını belirleyen yerleşim surları içerisinde bir kule görevi gören 9. Burç çevresinde bulunan yapıya ait duvar bloklarının belgeleme işlemleri tamamlanmış ve restorasyon projesi öncesinde restitüsyon çalışmaları yapılmıştır. 8x6 m. boyutlarında dikdörtgen planlı yapı, Ana Cadde'ye bakan kuzey cephesinde yer alan bir kapı ile tek girişe sahiptir. Çalışma yapının güney, doğu ve kuzey cephelerinden düşen blokların kaldırılmasına yönelik olarak 3 farklı alanda sürdürülmüştür. Yapının güney cephesi güneyinde sürdürülen çalışmalarda, güneydoğu bölümüne bitişik olarak inşa edilmiş doğu-batı uzanımlı küçük

bir mekânla karşılaşmıştır. 2,40 m.x 1.70 m. dikdörtgen planlı küçük bir oda görünümündeki yapının üst çatı örtüsü korunmamış olmakla birlikte kuzey-güney uzanımlı tonozlu bir üst örtüye sahip olduğu gözlemlenmektedir. Odanın kuzey duvarı küçük boyutlu kiremit ve taşlardan örülmüş ve bu duvarın güney yüzünde simetrik olarak kemerli iki niş tespit edilmiştir. Yapının diğer duvar örgüleri ise farklı boyutlarda ve oldukça ilkel bir duvar örgüsüne sahiptir. Yer yer korunmuş sıva izleri yapının iç duvarlarının sıva ile izole edildiğini göstermektedir. 9. Burç yapısında kullanılan blok taşların düşmesi nedeniyle hasar gören zeminin seviyesi iç duvar örgüsünde kullanılan sıvanın dışbükey iz vermesiyle belirlenebilmiştir. Korunmuş duvar yüksekliği, yapının orijinalinde 2 m.yi geçen bir yüksekliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Yapının doğu bölümünde sürdürülen çalışmalarda blok taşların kaldırılması ile Doğu Sur Duvarının 8. Burç ve 9. Burç yapıları arasında kalan bölümleri açığa çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra yapının kuzeydoğu bölümünde sürdürülen çalışmalarda yapıya ait taş bloklar 4 katman hâlinde kaldırılmıştır. 4. katman taş blokların altından gelen ve *in situ* arşitrav, sütun ve diğer yapı elemanlarından oluşan 5. katman ile karşılaşmıştır. Buluntu durumları kuzey-güney uzanımlı bir hat çizen bu mimarî öğelerin hemen kuzeyinde sürdürülen çalışmalarda, işlenmiş blok taşlardan oluşan doğu-batı uzanımlı bir stylobat ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu mimarî elemanlar bu stylobatın hemen güneyinde yer almaktadır. Ana Cadde ile Büyük Hamam kompleksinin bölümlerinden biri olan palaestra arasında geçişi sağlayan bir stoa yapısı ile ilişkilendirilebilecek bu mimarî öğeler ve stylobat düzlemi, kentin M.S. 1-2. yy.lardaki imar programı içerisindeki düzenlemeler arasında yer almış olmalıdır.

MKS duvarının doğusunda ve 9. Burç yapısının güneydoğu bölümlerinde sürdürülen çalışmalarda, çoğu duvar bloklarının üzerine yıkılması sebebiyle büyük oranda tahribata uğramış toplam 18 adet mezar ile karşılaşmıştır (Resim: 8). Mezarların tamamı doğu-batı yönelime sahiptir. Kentin Doğu Roma Döneminde küçülmesi ve ile sur dışında kalan alanlara yapılan

mezarlar, işlenmiş ya da düzgün moloz taşlar kullanılarak örgü tekniği ile yapılmıştır. Mezarların bazılarının örgüsünde ve üst örtülerinde, üzerinde Medusa kabartması bulunan kaset parçası, üzerinde lotus motifi ve dış sırasının yer aldığı bir blok ve templon parçaları gibi, yakın çevre yapılarının mimarî unsurları kullanılmıştır. Mezarların 10 adedinde hiçbir küçük buluntu ile karşılaşmamıştır. Diğer 8 mezarda ele geçirilen küçük buluntular arasında ise pişmiş toprak testicik, cam kaplar, sikke, kemik obje, kemer tokası gibi bronz giyim aksesuarları ile küpe ve yüzük gibi gümüş takılar bulunmaktadır. Seramik ve cam buluntular M.S. 4.-5. yy. aralığını işaret etmektedir.

LİKYA BİRLİĞİ MECLİS BİNASI KAZI VE RESTORASYONU

Kazı Çalışmaları

Havva İŞKAN

Yüzyıllara uzanan kullanım süreci, geçirdiği depremler, gördüğü onarım ve eklemeler ve son olarak da Erken Doğu Roma sürecinde kent surlarının bir parçası hâline getirilmesi nedenleriyle Meclis Binası günümüze son derece yıpranmış bir biçimde ulaşmıştır. Yapının tarihî önemini de ortaya çıkaran konservasyon ve restorasyon çalışmaları, onun gelecek nesillere aktarılabilmesi için yapılmaktadır. Bu bağlamda; yapıda önceki kazı çalışmalarında statik nedenlerle dokunulamayan bölümler ile restorasyon kapsamında gündeme gelen detaylara açıklık getirmek amacıyla bir dizi kazı çalışması yapılmıştır (Resim: 9). *Caveada* oturma sıraları ve diazomada gerçekleştirilen araştırmalarda, güneyde oturma sıralarının taş yatak izleri belirli noktalarda tespit edilmiş, üst kısımlarda ise sur inşaatı sırasında bu dolguların yerlerinden kaydığı görülmüştür. Buna karşın kuzey *caveada* taş yatak izleri 20. sıraya kadar belirgin bir biçimde ele geçirilmiştir.

Yapının kuzey ve güney köşelerinde yapılan kazılarla stoa kemerine ait ayakların pahlı altlıkları açılmış, doğu cephesi boyunca sürdürülen çalışmayla stylobatı da ortaya çıkarılmıştır. Çalışmalar sırasında doğu cephesinin orta

aksında ve stoa içinde tespit edilen 2 adet Erken Doğu Roma Dönemi mezarı açılarak belgelenmiştir.

Tavanı çökmüş olduğu için proje aşamasında müdahale kararları belirlenemeyen güney tonozlu odanın içindeki toprak ve taş yığını da kaldırılmıştır. Blokların katmanlar hâlinde belgelenmesi yapılarak mekân boşaltılmış ve kaldırılan blokların tamamının tonozlu üst örtüye ait taşlar olduğu görüldüğünden onarım için proje çalışması başlatılmıştır. Burada ve kuzey tonozlu odada yürütülen sondajlarla temellere yönelik gözlem ve zemin etütleri de tamamlanmıştır.

Meclis'in güneyindeki merdiven boşluğu da içini dolduran göçük taşlar kaldırılarak açığa çıkarılmıştır. Bu merdiven boşluğunun üstünü kapatan tonoz örtüye ait blokların yerlerine konulması için proje çalışması tamamlanmıştır. Merdiven boşluğu kazılarında ve *cavea* altında ele geçirilen seramikler ile yapının M.Ö. geç 2. yy.daki, yani Likya Birliği'nin kuruluşundan sonraki süreçteki inşaatı bir kez daha kesinleşmiş ve merdivenin kendi mimarisi de diğer yapı evrelerine yönelik önemli bulgular vermiştir. Restorasyon çalışmalarından sonra gerçekleşecek ikinci yayının çalışmalarına başlanmıştır.

Restorasyon Çalışmaları

Dr. Şirin AKINCI

Statik projesine uygun olarak yapının güney ve kuzey duvarları çelik profillerle ve ahşap latalar ile askıya alınmıştır. Ayrıca kuzey *parados* ve güney tonozlu odanın yıpranan üst örtülerinin tehlike oluşturması nedeniyle bu alanlarda da askıya alma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında uygulama yöntemlerinden biri olarak belirlenen söküm çalışması için, yapının tüm cepheleri şakul ve teraziye alınarak kontrol edilmiş, elde edilen kayma sonuçlarına göre doğu, güney ve kuzey duvarlarında söküm çalışmaları yapılmıştır. Bu bağlamda; doğu duvar merdiven ayırıcı duvarlarının yanı sıra sahne arkası kuzey ve güney giriş kapılarının yan duvarları, fil ayakları, güney duvarı, güney *parados*, güney merdiven önündeki kapı yanları, batı duvarı, kuzey duvarı, kuzey ve güney merdiven yan duvarları, güney tonozlu oda duvarı ve kuzey sur duvarında kısmî söküm çalışmaları yapılarak,

bloklar gerekli konservasyonun ve statik sağlamlaştırmanın ardından özgün yerlerine iade edilmiştir.

Yapı içerisinde ve cephelerindeki taş duvar imalatlarına başlanmadan önce, yapının mevcut özgün taşlarından örnekler alınarak analizi yaptırılmıştır. Çok sayıda ocaktan alınan taş numuneleri İstanbul Üniversitesi'ne analize gönderilmiş, taş sertlik ve doku açısından en uygun taş Korkuteli-Taş Kesigi mevkii ocaklarında bulunmuştur. Yapıda belirli sayıda kullanılacak olan yeni bloklarla, tarladan getirilecek eski taşlar yerine konacağı noktalarda alt sıraya zıvana ile yanındaki bloklara ise kenet ile bağlanmıştır. Güney ve doğu duvarlarındaki bu imalatlarla birlikte tüm yapıda (örn. oturma sıraları, basamaklar ve fil ayakları) konservasyon uygulamaları yapılmış, duvarlarda bulunan kırık lento parçalarının birleştirilmesi ve eksik parçaların harçla tūmlenmesi gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

SU YOLU 2010

“Patara Antik Kenti Su Yollarının Arkeolojik, Mimarî ve Su Mühendisliği Açılarından İncelenmesi” adlı TÜBİTAK projesi kapsamında, 2008 ve 2009 yılında yapılan çalışmaların devamı niteliğinde 2010 yılında da sondaj çalışmalarına devam edilmiştir. Mettius Modestus Takı'nın doğusundaki modern asfaltın altında yapılan sondajlar ve Mettius Modestus Takı üzerindeki radar taraması biçiminde gerçekleştirilmiştir. Mettius Modestus Takı'nın doğusunda, Geç Roma Dönemi sur duvarını takiben yapılan çalışmalar kuzey ve güney olmak üzere iki etapta gerçekleştirilmiştir

Kuzey Sondajları

Havva KARADEMİR

Sur duvarının kuzey cephesinde açılan toplam 9 adet sondajın tamamında, farklı seviyelerde Geç Roma Dönemi sur duvarı tespit edilmiştir, buna karşın duvarın hemen kuzeyinde izlenen Geç Klasik- Erken Hellenistik sur duvarı ise artık takip edilememektedir (Resim: 10). Erken dönem surunu görebildiğimiz

son sondaj olan S.17'nin hemen batısında açılan S.19'da kuzey-güney yönlü olarak uzanan bir başka duvara rastlanmıştır. Duvarın genişliği 2.00 m. olup oldukça büyük boy, kabaca işlenmiş bosajları olan bloklardan oluşmakta ve güney uçta batıya doğru ters "L" şeklinde dönüş yapmaktadır. Hemen güney ucunda ise 1.35 cm. genişliğinde olan ve olasılıkla geçit olarak kullanılmış bir alan yer almaktadır. Duvarın, niteliği itibarıyla Hellenistik Dönem kent surun bir parçası olan bir burç duvarı olabileceği düşünülmektedir.

Söz konusu duvar içerisinde, duvar bloğu olarak kullanılmış olan semerdam kapaklı bir lâhit tespit edilmiştir. Doğu-batı yönlü olarak konumlandırılmış, teknesi ve kapağı ile ince, uzun bir form sergilemektedir. Üzerinde mahya kirişi olmayan kapağın doğu ucu, üzerine blok yerleştirmek amacıyla tıraşlanmıştır. Bunun sonucunda lâhidin hem kapağında hem de teknesinde çatlaklar oluşmuştur. Lâhit kapağının dar yüzlerinde, cepheyi ikiye bölen, kapak formuna göre şekillendirilmiş boş paneller yer almaktadır. Lâhit teknesinin iki dar yüzünde ise 1 cm. derinliğinde bezeksiz friz bantları, güney uzun yüzünde ise benzer biçimde, ancak daha uzun bir friz bandının varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu bant üzerinde ise 3 satırdan oluşan, yaklaşık 1.32 m. uzunluğunda Patara'nın ilk Likçe yazıtı yer almaktadır.

21, 23 ve 25 numaralı sondajların açılması ile daha önceki yıllarda açılmış olan ve içerisindeki *pithoslar* nedeniyle "zeytinyağı dükkânı" olarak tanımlanmış olan yapının güney ucu ortaya çıkarılmıştır. Dış duvarları çift sıra bloktan oluşan yapının 3 mekânı bulunmaktadır. Yapının doğu duvarının, batı duvarına göre daha uzun olduğu ve neredeyse sur duvarına kadar dayandığı tespit edilmiştir. Güney duvarının ise sonradan eklendiği ve batı duvarıyla organik bir biçimde bağlı olduğu tespit edilmiştir. Doğu duvarının blok işçiliğinin batı ve güney duvarlarından ayrılması, daha erken bir tarihte yapılmış olduğunu göstermektedir.

"Dükkân" duvarını takiben kuzeyden gelerek doğuya doğru dönüş yapan kanal ivmeli bir biçimde uzanmakta ve "dükkânın" doğu duvarının altından geçerek, çıkış noktasından itibaren güneye doğru yönelmektedir. Devamında ise Geç Roma Dönemi sur duvarının altından geçmekte ve güney cepheye

yeniden yüzeye çıkarak güneye doğru uzanmaktadır. Kanal içerisinde kısmen sağlam olarak ele geçirilen seramik kaplar, kanal kullanımının M.S. 2.yy. öncesinde sonlandığını göstermektedir.

Modern yolun hemen bitişiğinde açılmış olan S.33 içerisinde sur duvarının hemen önünde, sondajın güneybatı köşesinde, doğu-batı yönlü, basitçe işlenmiş kapak taşları ve iki adet kiremit ile kapatılmış olan bir mezara rastlanmıştır. İçerisinden, kafatası batıda olmak üzere 1 adet iskelet ve onun hemen sağ baldırı hizasında 1 adet bronz amulet ele geçirilmiştir. Amuletin ön yüzünde başında halesi olan, elinde haç tutan atlı bir figürün altında bir ölü bedeni uzanmakta, onun altında da koşan bir panter figürü bulunmaktadır. Arka yüzde ise çeşitli semboller yer almaktadır.

Kuzey sondajları çalışmaları sırasında ele geçirilen çok sayıda terrakotta figürin ve seramik kap parçaları, bronz sikke, kemikten yapılmış tıp/kozmetik âletleri, bronz obje parçalarının yanı sıra pişmiş topraktan yapılmış olan, tondosunda noktalı bordür içerisinde Herakles- Girit boğası mücadelesinin betimlendiği bir tabak ve diskusu bezekli kandiller en önemli buluntular arasındadır.

Güney Sondajları

Serap AKCA ERKOÇ

Geç Roma Dönemi sur duvarının güney cephesinde 2009 yılı çalışmalarında açılmış olan güney sondajlarının devamı niteliğinde, S.18'in 1.00 m. batısında S. 20 açılmıştır.

Sondajın kuzeyinde yer alan Geç Roma Dönemi sur duvarının altında, kuzey sondajlarından S. 21'de tespit edilen kanalın, sur altından çıkış noktası tespit edilmiştir. Kanal kuzey-güney yönlü olarak uzanmaktadır. Kanalın sur duvarından çıkış noktasından hemen 1.00 m. sonra kanala bağlanan doğu-batı yönlü bir künk hattı yer almaktadır (Resim: 11).

2009 yılı çalışmaları sırasında S.8 ve S.10'un açılmasıyla, kuzey duvarının tamamı ve doğu ile batı duvarları kısmen ortaya çıkarılmış olan mekânın tamamını ortaya çıkarmak amacıyla söz konusu iki sondajın güneyinde S.38 açılmıştır. Girişi yapının güneyinde olan mekân içerisinde yoğun bir biçimde tespit edilen kiremit parçaları burada bir çatı göçüğü'nün varlığını göstermiştir. İşlevi tam olarak tespit edilemeyen mekândan, az sayıdaki seramik parçaları, kandil ve sikkelerin yanı sıra mermerden yapılmış 1 adet kadın başı, giysili kadın gövdesi, çıplak erkek torsosu heykelcik parçaları önemli buluntular arasında yer almaktadır.

KAYNAK KİLİSE TEMENOS ALANI

Gülnaz ACAR

Kaynak Kilise'nin güney duvarına bitleştirilmiş kuzey- güney yönlü 16 m., doğu - batı yönlü 7 m. uzunluğunda duvarlar ile çevrelenmiş olan alanın içerisinde kapağının üzerinde sunu deliği bulunan bir âdet lâhit ve teknesi gözükmeyen bir adet lâhit kapağının 2009 yılı temizlik çalışmaları sonrası ortaya çıkarılışı ile bu alan, 2010 yılı kazı çalışma planı içerisine dâhil edilmiştir (Resim: 12).

Temenos niteliğindeki bu alanda kazı çalışmaları Kaynak Kilise ile eş zamanlı yürütülmüştür. Kazı çalışmalarında alanın doğu, güney ve batı duvarlarına yaslanan farklı büyüklüklerde toplam altı tane oda bulunmuştur. Bu odalar farklı nitelikteki gömüleri barındırmaktadır. Alanın güney duvarına yaslanan, merkezî bir oda görünümünde olan ve 3 No.lu mekân olarak isimlendirilen alanda 3 adet lâhit ve Patara kenti için yeni bir buluntu olan iki parça şeklinde, pişmiş topraktan yapılmış torpido mezar, alanın güneybatı köşesinde bulunan 4 No.lu mekânda 2 adet torpido mezar (Resim: 13), devşirme bloklar ile yapılmış bir lâhit mezar, alanın batı duvarına yaslanan ve kuzeybatı köşesinde bulunan 6 No.lu mekânda da bir tane lâhit ve bir adet torpido mezar, bulunmuştur. Alanın asıl kullanımını yitirdikten sonra da mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır ki alanda bulunmuş olan mimarî

planın üst kotunda ve yüzey toprağının 50- 70 cm. altında düzenli mezar yatakları bulunmayan toplam 17 adet iskelet ortaya çıkarılmıştır.

4 No.lu mekânda bulunmuş olan iki adet torpedo mezar ile birlikte 48 adet sikke ve bütün halde bulunmuş olan kandiller ele geçirilmiştir. Sikkeler genel olarak M.S. 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilirken, kandiller yüzyılın sonuna yaklaşmaktadır. Lâhitler erken süreçte soyulmuşlar ve bu sırada da epeyce hasar görmüşlerdir; bu sebeple mezar buluntusu ve düzenli iskelet sırası bulunamamıştır. Kazı çalışmaları sırasında bu lâhitlerin konservasyon çalışmaları da yapılmıştır.

Ortaya çıkarılmış olan yapı kompleksinde duvarlar moloz taşlar ile örülmüş ve harç ile birbirlerine tutturulmuştur. Ancak bu nitelik alanın güneydoğu köşesinde bulunan 4 No.lu mekânda farklıdır. 4 No.lu mekân daha düzenli, kesme taşlardan oluşmaktadır ve batısında yer alan 3 No.lu alanın duvarı ile birleşim noktasında, bu işçilik farkı ve birbirleri ile organik bir bütünlük içerisinde olmadıkları gözlemlenmektedir. Ayrıca alanın doğusunda yer alan 5 No.lu ve batısında yer alan 6 No.lu mekânlarda yer yer gözlemlenen stylobat niteliğinde duvar sıraları bulunmaktadır. 5 No.lu mekânın zemininde tamirat görmüş ve az bir kısmı korunmuş olan mozaikli bir zemine ulaşılmıştır ve bu zeminin *temenos* alanının doğu duvarının altından batıya doğru devam ettiği gözlemlenmiştir.

Temenos alanın batı duvarının Kaynak Kilise'nin güney duvarı ile olan mimarî bütünlüğü de göz önüne alındığında, mezarlık alanı olarak kullanılmış olan bu alan erken süreçte de kilise ile ilişkili bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak niteliğine ve mimarî planına ilişkin kesin bilgiler kazı sürecinin tamamlanmasından sonra ortaya konulabilecektir.

KAYNAK KİLİSE/FRIEDHOFKIRCHE

Urs PESCHLOW

Der Bau liegt innerhalb der römischen Nekropole am Talausgang nordöstlich des Tepecik. Mit seiner O-Seite ist er an den Hang des gegenüberliegenden Hügelzuges gebaut. Er besitzt die Form eines etwa 29

x 17 m großen Rechtecks, in das ein lateinisches Kreuz mit einer halbrunden Apsis im Osten eingeschrieben ist. Die Kirche war gewölbt, besaß **über** der Vierung eine Kuppel und war vollständig aus Spolienmaterial errichtet. An ihrer S-Seite lag ein christlicher Friedhofsbezirk (Resim: 14).

Von dem Bau konnten in dieser Kampagne die östlichen Räume ausgegraben werden, die durch das Erosionsmaterial des Hanges bis zu 4 m hoch verschüttet waren, also Apsis, Bema und die beiden seitlichen Nebenräume sowie das Kuppeljoch und der südliche Kreuzarm.

Die Bemamauern waren außen jeweils z. T. über Quaderreihen errichtet, die ursprünglich als Stylobate dienten. Im Bema liegt ein Π-förmiger Templonsockel, der an den Seiten auch z.T. von denselben Mauern überbaut ist. All dies sind Reste eines Vorgängerbaues, der die Form einer wohl dreischiffigen holzgedeckten Säulenbasilika besaß. Sie war um Weniges breiter als die Kuppelkirche, ihr Mittelschiff besaß einen Mosaikboden. Sie wurde später vollständig abgetragen, vom aufgehenden Mauerwerk ist nichts mehr erhalten.

Beim Bau der Apsis der Kuppelkirche wurde auf eine ältere bauliche Anlage Rücksicht genommen: In der südlichen Hälfte ragt eine längsrechteckige Mauerung vor. Es handelt sich um die Umkleidung eines torpedoförmigen Tonsarkophags. Die Ummauerung und der Sarkophag wurden erbrochen, die Bestattung gestört. Von dieser ungewöhnlichen Form des Grabbehältnisses wurden im benachbarten S-Areal bisher vier weitere Exemplare gefunden. Jedoch nur dieses hier besitzt am Kopfende eine Öffnung, vermutlich für Libationen. Das Apsisgrab war zweifelsohne ein hochverehrtes Monument, das bereits in der älteren Säulenbasilika existiert haben musste.

Im byzantinischen Mittelalter wurde die Kirche erneuert: Vor dem Bema errichtete man Granitschäfte als monumentale Templonsäulen und alle Räume erhielten einen sehr nachlässig verlegten Ziegelboden. Nach dem Einsturz der Gewölbe nutzte man das Kircheninnere für Bestattungszwecke: Mehr als ein Dutzend einfache Gräber wurde freigelegt.

Allein der südöstliche Nebenraum blieb vermutlich noch länger in Benutzung, sein östliches Drittel wurde zu einer Kapelle umgestaltet (Resim: 15). In der O-Wand wurde eine Nische ausgeschlagen, ein Kapitell diente als Altartisch. In die tiefe Nische der N-Wand stellte man einen römischen Rankensarkophag, der zur Hälfte in den Raum vorragt. Er war in frühchristlicher Zeit wiederverwendet worden, wie der Deckel mit einer Libationsöffnung und einer mehrzeiligen Inschrift erweist. Diese nennt einen Bischof, möglicherweise Eudemos, einen der beiden im 4. Jh. für Patara bezeugten Kirchenfürsten. Die Wiederaufstellung des Sarkophags erfolgte wohl erst im Mittelalter.

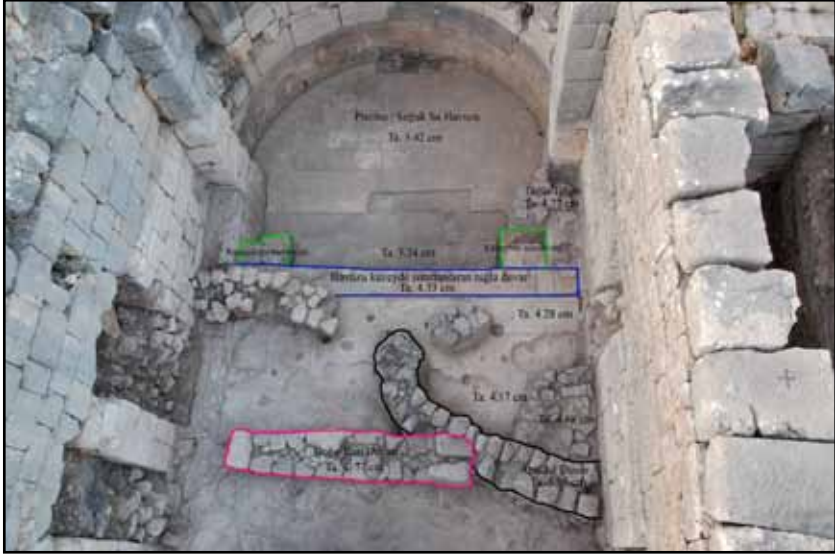
In einer Steinsetzung in der Mitte des Bemas wurde in der letzten Nutzungsphase der ruinöse Kirche Eisen verarbeitet. Diese Aktivitäten reichten den Münzen und der Keramik zufolge bis ins 13. Jh.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

ASSOS 2010 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Nurettin ARSLAN*

2010 yılı kazı çalışmalarında Çanakkale Onsekiz Mart, Mimar Sinan, Adnan Menderes, Eskişehir Anadolu, İstanbul Teknik, Cottbus, Münih ve Freiburg üniversitelerinden akademisyen ve öğrencilerinden oluşan ekip tarafından gerçekleştirilmiştir¹. Dokuz farklı alandaki açmalarda gerçekleştirilen kazı çalışmalarının yanı sıra Batı Kapısı'ndan tiyatroya kadar uzanan bölgedeki konut alanında yüzey araştırması yapılmıştır. Antik kentin doğu ve kuzey yönlerindeki surların ölçüm ve çizimlerine devam edilmiştir. Bu çalışmayla eş zamanlı olarak bütün kenti kapsayan topografik ölçümler yapılarak antik kentin yeni planı çizilmeye başlanmıştır (Resim: 1). Akropolisteki Athena Tapınağı'ndaki restorasyon çalışmalarına bu yıl tamamlanmıştır².

AKROPOLİS ÇALIŞMALARI

Klaus MÜLLER

Assos Akropolisi üzerinde 2010 yılında bilimsel araştırmaların yanı sıra Athena Tapınağı'nda restorasyon çalışmaları da yapılmıştır (Resim: 1). Assos

* Prof.Dr. Nurettin ARSLAN, Ç.O.M.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 17100 Çanakkale/TÜRKİYE. email: narслан@hotmail.de.

- 1 Bakanlık temsilcimiz Arkeolog Manolya Tükel (Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu) ve kazıda görev alan: Öğr.Gör. Aykan Özener (Fotoğrafçı), Dr. Tolga Özgan (Epigraf), Osman Çapalov (Arkeolog), Bilge Bal (Mimar, İstanbul Teknik Üniversitesi), Ayşe Kabak (Öğr. ÇOMÜ), İpek Güneş (Öğr. ÇOMÜ), Sevda Erol (Öğr. ÇOMÜ), Gönül Okumuş (Öğr. ÇOMÜ), Gamze Yerli (Öğr. ÇOMÜ), Gülçin Karakaş (Öğr.Mimar Sinan Ün.), Gülçin Başal (Öğr. Biyoloji Böl.), Dr. Martin Dennert (LIMC, Basel-İsvicre), Hedda Staub (Arkeolog BTU Cottbus-Almanya), Nikolas Möller (Arkeolog BTU), Franziska Houschka (Öğr. Freiburg-Almanya), Silke Lauinger (Arkeolog Freiburg-Almanya) Prof. Dr. Bernhard Ritter (BTU), Tobias Haupt (BTU), Alexander Haustein (Öğr. BTU), Ayca Beygo (Mimar), Elena Herwarth von Bittenfeld (Öğr. BTU), Melina Blancken (Öğr. BTU), Dr. Yona Sylvie Waksman, (Lyon, Fransa), Dr. Roman Stoyanov'a (Rusya) katkılarından dolayı teşekkür ederiz.
- 2 Kazı çalışmalarına izin veren ve maddi destek sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne sonsuz teşekkür ederiz. 2010 yıl Assos kazılarının diğer destekçileri olan Türk Tarih Kurumu, Efes Pilsen ve Amerikan Arkeoloji Enstitüsü'ne de ayrı ayrı teşekkür ederiz.

Akropolis'i'nin alan organizasyonu hâlâ kesin olarak bilinmemektedir. Bu alanda ünlü Athena Tapınağı ve terasları çevreleyen savunma duvarlarının yer aldığı ortalama 80x100 metre boyutlarında büyük bir alan bilinmektedir. Bunların dışında tekil durumda birkaç yapı elemanı daha bulunmaktadır.

Ayrıca tapınağın sunağı bugüne kadar henüz bilinmemekte ve akropolisin giriş bölümü sadece tahminlerle sınırlı kalmaktadır. Almanya'daki DFG kurumu tarafından finanse edilen Assos kentinin topoğrafyasını açıklamaya yönelik olarak yürütülen araştırma projesi kapsamında akropolis ile ilgili bazı soruların da cevaplandırılması hedeflenmiştir:

Tapınağın güneyinde ve batısında duvarların temizlenerek çizimleri yapılmıştır. Tapınağın güneydoğu köşesinde temizlik çalışmalarında kayalar düzeltilerek oluşturulmuş düzlemler tespit edilmiştir. Bunların işlevleri daha fazla temizlik ve özellikle tapınağın ön kısmının açılmasıyla netlik kazanacaktır. Antik *temenos* duvarının araştırılması sırasında ana kaya üzerinde ortalama 10 cm yüksekliğinde "APXE" yazıtı tespit edilmiştir.

Arkaik tapınağın temel duvarları boyunca 60 cm. genişliğinde bir hat şeklinde kazılmıştır. Bu sayede tapınağın çevresiyle olan ilişkilerinin aydınlatılması hedeflenmiştir. Çalışmalarda tapınağın stylobat bloklarının ana kaya kesilerek yerleştirildikleri görülmüştür. Tapınağın hemen yanında bulunan ana kaya kesilerek elde edilen düzlükler büyük bir olasılıkla adak hediyelerinin sergilenmesi ile bağlantılı olmalıdır.

Tapınağın *pronaos*unda yapılan iki sondajla, Clarke ve Bacon tarafından araştırılan tapınak alanında daha eski yapısal faaliyetin izlerinin doğrulanması gerekmektedir. Kuzeydeki *pronaos* sütunlarının ön kısmında yer alan geniş alandaki kayalar üzerinde görülen kesme izleri erken evre ile ilişkili olmalıdır. Ayrıca buradaki taş döşemelerin yönü tapınaklardakinden farklıdır. Burada yapılacak yeni araştırmalarla daha fazla veri elde edilmesi umut edilmektedir.

ATHENA TAPINAĞI RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Athena Tapınağı ve çevresinin görselliğinin daha fazla artırılması için 2008 yılında başlayan çalışmalara 2010 yılında da devam edildi ve güney ve batı

bölümde daha önceden Ü. Serdaroğlu tarafından rekonstrüksiyonu yapılan sütunların onarımı yapıldı. Orijinal sütun tamburlarının arasına konan betondan parçalar sökülmiş ve yerel taştan yapılan bloklarla değiştirilmiştir. Batı yönde ise mevcut orijinal ve eksik parçaları andezitten üretilen dördüncü bir sütun ayağa kaldırılmıştır. Böylece bir çizgi hâlinde görülen sütunlara batı yöne dikilen sütun sayesinde hem derinlik kazandırılmış hem de daha fazla dikkat çekici görünüm kazandırılmıştır Tapınağın stylobatların en üst sırasının birkaçı dışındakilerin tamamı yok olmuş ve bunların yerlerine beton bloklar konulmuştur. Ancak geçen süre içinde bunlarda da erimeler meydana gelmiştir. Beton blokların tapınağın görünümünün düzgün olması ve alt yapının sağlam hâle getirilmesi için stylobat içerisinde eksik olan yerlere yeni taş bloklar hazırlatılarak yerlerine konmuştur. Böylece 30 m. uzunluğundaki stylobat yenilenmiştir. Orijinal basamakların ziyaretçiler tarafından daha iyi algılanması için yeni bloklar orijinal bloklara oranla gözle görülebilir oranda küçük yapılmıştır (Resim: 2-3).

KUZEY STOA

Kudret SEZGİN

Caner BAKAN

Agoranın kuzey yönündeki stoadaki kazı çalışmaları 2007 yılından beri sürdürmektedir (Açma: 1; Resim: 1). 2009 yılında Hellenistik Döneme tarihlenen stoaın batı kısmında ana zemin altında daha erken bir evreye ait yapının temellerine rastlanmıştır. 2010 yılında söz konusu yapının işlevi ve tarihi konusu hakkında bilgi edinmek üzere çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda geçen yılı kazı alanı daha da genişletilmiştir. 146,81 metreden 145,64 metreye ulaşıldığında ana kayaya ve erken yapının temel duvarlarına ulaşılmıştır (Resim: 4). Temel duvarı ile Hellenistik stoaın kuzey duvarı arasındaki bölgede ise kireç taşıdan oluşan işlenmesi oldukça kolay olan ana kayaya rastlanmıştır. Ana kaya üzerindeki 1,20 metre kalınlığındaki tabakadaki kül odun kömürü ve demir cürufunun yoğunluğu dikkati

çekmektedir. Bu tabaka seramik, sikke ve diğerk küçük buluntular yardımı ile M.S. 4. yüzyıla tarihlenmektedir.

Erken yapının duvarı kuzeydeki kesilen ana kayaya yaslanmıştır. Yapının iç mekânı olan güney yönde kazılara devam edilerek temeline kadar inilmesine başlanmıştır. Bu alanda yapının ana zeminine ulaşılmıştır. Ana zeminin sıkıştırılmış bir kum zemin ile karşılaşılmıştır. Kum zeminin alt kısmının yanmış olduğu görülmüştür. Bunun bir yangın sonucu mu olduğu yoksa bilinçli olarak mı yakıldığı tartışmaya açıktır.

Yapının iki sıra hâlinde korunan duvarı Hellenistik Dönem stoasının kuzey duvarı ile aynı doğrultuda olmadığı görülmüştür. Hellenistik stoanın sütun kaidelerinin altında kalan yapının duvarı batıya doğru uzanarak stoanın batı duvarı altında devam etmektedir (Resim: 5). Stoanın batı duvarının dış tarafındaki kalın dolgu ve büyük taş bloklar nedeni ile söz konusu yapının büyüklüğü konusunda yeterli bilgi elde edilememiştir.

Duvarın güney yönü boyunda eşit aralıklarla yerleştirilmiş taş sıraları dikkati çekmektedir. Birbirinden 1.80 m. uzaklıktaki taşlar küçük ve duvara göre daha basit bir işçiliğe sahiptir (Resim: 5). Bu taş sıralarının aralarında ise ana kayaya oyulmuş 18 cm. çapında çukurlar ortaya çıkarılmıştır. Bu çukurların ahşap direkler için yapılmış olduğu düşünülmektedir. Gerek bu çukurlar gerekse duvar boyunca uzanan dikey taş dizilerinin duvara yaslanmış bir banket ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Erken yapının zeminin oluşturan kumdan oluşan tabaka içerisinde herhangi bir buluntu ele geçirilmemiştir. Ancak yanmış olan kum tabaka içerisinde yoğun bir seramik ile karşılaşılmıştır. Yanmış kum tabakasının altında ana kayaya ulaşılmıştır. Bu alandaki kazılarda ele geçirilen buluntular arasında en büyük kümeyi perdahlı gri seramikler oluşturmaktadır. Arkaik Dönem mezarlarında sıkça kullanılan gri vazolar ile benzerlikleri dikkati çekmektedir. Stoda ele geçirilen gri seramikler kalın cidarlı, gri killi, mika katkılı ve dış yüzeyleri perdahlıdır. Gri vazoların gövde ve ağız kenarlarında kazıma olarak yapılmış yatay olarak dalga ve zikzak çizgi kümelerine sıkça rastlanmaktadır. Bunlardan birçoğu büyük ve kalın cidarlı mutfak kaplarıdır.

Gri kapların M.Ö. 3. yüzyıla ait oldukları söylenebilir. Gri seramikler yanında diğer bir küme Batı Yamacı seramikleridir. Siyah ve kırmızı astarlı olan bu vazoların üzerinde ağırlıklı olarak sarmaşık bezeği ve kazıma dekorasyon kullanılmıştır. M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen bu tür vazolara Assos'ta yoğun olarak rastlanmaktadır. Erken yapının tarihi için önemli olan arkeolojik veriler sikke ve seramiklerden oluşmaktadır. Bir yüzünde öküz başı diğer yüzünde *griphon* betimlemesi olan bronz sikke M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Bunun dışında üzeri beyaz boyadan yapılan ağ bezeği ile süslenmiş karınlı bir *lekythos* parçası ve parlak siya glazürlü Attik kökenli seramik örnekleri de M.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısına aittir (Resim: 6).

Batı duvarına yakın kesimde ve duvar dibinde 3.70 x 2.80 metre ölçülerinde bir açma daha açılmıştır. Geç Roma Dönemi dolgusu kaldırıldıktan sonra erken evre duvarın doğu kesiti içerisine doğru devam ettiği saptanmıştır. Bir önceki açmada saptanan sert kum tabakasının burada da devam ettiği görülmüştür. Kum içerisinde sertleştirme amaçlı yakma izleri yoğun olarak gözlemlenmiştir. Bu yanmanın etkisiyle kum içerisinde bulunan seramik malzemelerde de aşınma ortaya çıkmıştır. Bu kum tabakasının hemen altında 2009 yılı kazı sezonunda Kuzey Stoa'nın güneybatı köşesinde açılan bir sondajda da saptanan bastırılmış sert bir zemine rastlanmıştır. Ayrıca duvarın batıya doğru uzanan bölümünde tespit edilen 1.80 metre aralıklarla yerleştirilmiş küçük blokların aynı aralıklarla burada da devam ettiği ve tam olarak bu sert zemin üzerine oturtulduğu görülmüştür. Bu küçük blokların hemen kenarlarında muhtemelen ahşap direk veya desteklerin yerleştirildiği iki adet oyuk saptanmıştır. Gerek küçük taş blokların gerekse de bu oyukların işlevleri tam olarak tespit edilememiş olsa da, olasılıkla yapının içerisinde var olan bir raf veya oturma sıralarının destekleri olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca açmanın doğu kesitine yakın kısımda duvar taşları üzerinde muhtemelen yıkım evresine ait bazı izler bulunmaktadır.

Erken evre duvarın batı yönünde ilerleyişini takip etmek için 1 numaralı sütunun yanında ve Kuzey Stoa'nın batı duvarının iç kısmında duvara yaslı plaster önünde küçük sondajlar açılmıştır. Sütun 1 altında yapılan sondajda

sütunun üst üste 3 kaide üzerine oturtulduğu ve en alttaki bloğun da ana kayaya oturduğu tespit edilmiştir. Batı duvarının altındaki sondajda ise hemen yapının orijinal zemini altında düzensizce atılmış 2 adet büyük blok taşa rastlanmıştır. Etrafları temizlendikten sonra bu taşların erken evreye ait duvarın üzerinde Kuzey Stoa'nın zemini için dolgu malzemesi olarak kullanıldıkları görülmüştür. Ayrıca erken evreye ait duvarın taşlarının sadece üst yüzeyleri yontularak Stoa batı duvarının altına doğru devam ettiği görülmüştür. Yani ikinci evreye ait duvar ve plaster erken evre duvarının kısmen de olsa üzerine oturmuştur ve sondaj içinde ele geçirilen diğer iki bloğun da olasılıkla batı duvarı yapılırken erken evre duvardan sökülerek atıldığı düşünülmektedir. Büyük olasılıkla erken evre duvar Kuzey Stoa'nın batı duvarının dışında da devam ediyor olmalı.

Stoa zemini altında tespit edilen yapının duvarlarında kullanılan taş blokların Hellenistik Dönem Kuzey Stoası'nın birinci katının alt duvarlarındaki taşlarla aynı olduğu ortaya konmuştur. Böylece Kuzey Stoa'nın duvar örgüsündeki farklılığının nedeni anlaşılmıştır. Tahminlerimize göre M.Ö.4. yüzyılda inşa edilmiş olan yapının büyük ve kenarları silmeli taşları sökülerek stoanın birinci kat duvarının alt kısımlarının yapımında kullanılmıştır. Stoa içerisindeki yapının tarihi duvar taşlarının boyutları ve örgü tekniği bakımından agoranın doğusundaki *bouleuterion* ile ortak özelliklere sahiptir. Bu özellikler yanında temel kalıntıların *bouleuterion*un doğu-batı doğrultusundaki aynı doğrultu üzerinde yer alması agoranın M.Ö. 4 yüzyıldaki yapı evresinde birlikte yapıldığı anlaşılmaktadır.

GEÇ ANTİK ÇAĞ MAHALLESİ

Oğuz KOÇYİĞİT

“Assos Geç Antik Çağ Mahallesi” olarak adlandırılan Konut Alanı'nda gerçekleştirdiğimiz çalışmaların amacı (Açma: 12, Resim: 1), geçen yıl temizliği yapılarak açığa çıkarılan konutların kullanım evrelerini tespit ederek konutların tarihlendirilebilmesine yardımcı olacak veriler elde etmek

ve konutların zaman içerisindeki değişimini anlamaktır. Bu anlamda konut alanında stratigrafik sondajlarla birlikte, kesit ve profil çizimlerinin yanı sıra, konutların detaylı bir şekilde planlarının elde edilmesine yönelik röleve çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kazılar sırasında konutlardan birinin sonraki evrede alanı doğu-batı yönünde kat eden ve altından atık su kanalı geçen caddeyi kesecek biçimde yeniden tanzim edildiği anlaşılmıştır (Resim: 7-8). Evin atık su kanalının caddeye açıldığı anlaşılmış ve burada *latrina* yapısı olabilecek, yassı taşlardan tabana sahip bir hücre ortaya çıkarılmıştır. Eve ilk inşa edildiği dönemde, giriş ve çıkışların sağlandığı kısımların zaman içerisinde kapatıldığı, başka girişlerin açıldığı ve yine sonradan eklenen bazı duvarların ev içerisinde sonraki dönemlerde farklı mekânlar yaratmak için oluşturuldukları gözlemlenmiştir. Bütün bu mimarî unsurlar Antik Çağın gelişkin yaşam biçimlerinden uzaklaşmaya başlanan, Geç Antik Çağ kentsel yaşamı için tipik sayılabilecek unsurlar olarak göze çarpmaktadır (Resim 8)³. Aynı uygulama diğer konut yapısında da karşımıza çıkmakta, önceki dönemde caddeye paralel uzanan ev duvarının daha sonraki dönemde mekânı genişletmek amacıyla eski girişi kapatacak biçimde, kentin ortak kullanımına sunulmuş olan cadde üzerine taşıdığı görülmektedir (Resim: 7-8). Çeşitli zamanlarda yapılan kazılar ve yüzey buluntuları bu dönemde Assos'ta yoğun bir Hıristiyan nüfusun varlığını kanıtlamaktadır⁴. Ancak bütün bunlar olurken, kent nüfusunun yavaş yavaş kırsala doğru kaydığı, kent merkezindeki kamusal alanların bakımsızlıktan dolayı gelişigüzel biçimde yapılan bazı bireysel yapılarca işgal edildiği tespit edilmiştir⁵.

Bunların yanı sıra, kazılar sonucu konutları oluşturan duvarların bazılarının iç kısımlarında, gündelik kullanıma uygun olarak, depolama

3 M. Milojevic, "Forming and Transforming proto-Byzantine Urban Space. The sixth century-and or beginning?", *Byzantina Australiensia* 10 (ed: P.Allen-E.Jeffreys) (1996) 247; J. Russel, "Transformation in Early Byzantine Urban Life: The Contrubition and Limitations of Archaeological Evidence", *Byzantine Congress XVII* (1986) 137-138 ve özellikle 144. H. G. Saradi, *The Byzantine City in the Sixth Century. Literary Images and Historical Reality* (2006) 259-294.

4 N. Arslan - B. Böhlendorf-Arslan, *Assos. Taşın Hayat Verdiği Kent* (2010) 138-139.

5 N. Arslan - B. Böhlendorf-Arslan, *Assos. Taşın Hayat Verdiği Kent* (2010) 139-141.

amacıyla küçük nişlerin oluşturulduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkarılan bu nişlerden birinde, depolama amacına uygun olarak geniş bir pişmiş toprak kap, *in situ* tespit edilmiştir.

Kazılarla birlikte, konut alanında gerek duvarlarda yapı malzemesi olarak, gerekse mekânların tabanlarında döşeme olarak kullanılmış olsun, tüm devşirme malzemeler tespit edilmiştir. Bu eserler, kazılar sırasında ortaya çıkarılan taş eserler ile birlikte kayıt altına alınarak numaralandırılmışlardır. Kayıt altına alınan eserlerin çoğunluğunu, tahıl öğütmede kullanılan presler ve el değirmenleri oluşturmakta, bu da konut bölgesinde ziraî işlerin yoğunlukla yapıldığını kanıtlamaktadır. Özellikle, yuvarlak ve yassı biçimde olan presler devşirme yapı malzemesi olarak evlerin çeşitli mekânlarının tabanlarında kullanılmışlardır. Bu alanın tarihsel süreç içerisindeki değişimi bakımından önemli bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yine küçük bir kilise ya da şapel yapısına ait olabilecek, yöreye özgü yerli taştan yapılmış mimarî parçalar da kayda geçirilmiştir. Konutları birbirinden ayıran caddenin tabanında da, sütun tamburları ve yine nekropolden getirildiği anlaşılan lâhit kapaklarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Planları tam olarak ortaya çıkarılarak rölöveleri çizilen evlerde yapılan stratigrafik çalışmalar sonrasında, konutların en geç M.S. 7. yüzyıl başlarına kadar kullanıldıkları ve ardından terk edildikleri tespit edilmiştir. Bu tarih, kent içinde yer alan diğer alanlarda da yerleşimin sona ermeye başladığı bir döneme işaret eder. Assos'ta M.S. 7. yüzyıldan sonra yerleşimin yavaş yavaş kent dışına kaymaya başladığını ve bu dönemden sonra kent içindeki yapıların artık kullanılmadıklarını biliyoruz⁶. M.S. 7. yüzyıl başlarında terk edilen bu konutların, en erken kullanım evresi ise, sikke ve seramik buluntular ışığında M.S. birinci yüzyılın ortaları gibi görünmektedir. Fakat, mimarî açıdan ele alındığında konutların bulunduğu alanın Hellenistik Dönemden itibaren,

6 Kent içindeki yerleşimde bu dönemden sonraya ait arkeolojik veriye rastlanmaz. Geç Antik Çağ boyunca inşa edilen kiliseler de, M.S. 6. yüzyıl sonu ve 7. yüzyıl başlarında terk edilmişlerdir. Bkz: N. Arslan - B. Böhlendorf-Arslan, *Assos. Taşın Hayat Verdiği Kent* (2010) 140; Kentte bulunan kiliseler ve Hıristiyanlık dönemi yapıları için; B. Böhlendorf-Arslan, "Assos in byzantinischer Zeit", *Vom Euphrat bis zum Bosphorus. Kleinasien in der Antike. Festschrift für Elmar Schwertheim zum 65. Geburtstag.* (ed. E. Winter) (2008) 121-132.

yerleşim yeri olarak kullanılmış olma ihtimali de bulunmaktadır. Çünkü, burası teraslar üzerine yerleştirilen kentin merkezi kabul edilebilecek bir noktada, konut yerleşimine, özellikle de manzaraya hâkim gösterişli evlerin yerleştirildikleri araziye oldukça uygun bir konumdadır. Ancak, bu erken dönem ve bahsedilen dönemler arasında kalan ara evreleri tespit edebilmek, alandaki mimarî stratigrafinin çözümlenebilmesiyle mümkün olacaktır.

Kazı alanında gerçekleştirilen bu çalışmalara paralel olarak kazı evi laboratuvarında ele geçirilen küçük buluntular değerlendirilmiş, belgelenecek tarihlendirme konusunda ele alınmışlardır. Seramik buluntular; depolama kaplarından, pişirme kaplarına kadar çok çeşitli mal gruplarından oluşmakta, bunlar arasında yer alan Geç Roma C malları ve özel kullanım kaplarına ait bazı parçalar tarihlendirme konusunda önemli ipuçları vermektedirler⁷.

Stratigrafiyi belirlemede ve konutların tarihlendirilmelerinde yardımcı olan bir diğer buluntu grubunu da sikkeler oluşturmaktadır. Ele geçirilen sikkelerin Hellenistik ve Roma örnekleri ile birlikte ağırlıklı olarak Geç Roma ve Erken Bizans Döneme ait olması seramikler ile paralellik taşıması bakımından değerlidir.

Seramik ve sikke buluntularının yanı sıra, çok sayıda kandil ve terrakotta figürün parçaları, metal objeler ve cam parçaları da ele geçirilmiş, bütün bu buluntular kazı evi laboratuvarında çalışılmak üzere kaldırılmıştır (Resim: 9). Bununla birlikte konut alanında ele geçirilen bir diğer önemli buluntu grubu da, ağırlıklar ve ağırşaklardan oluşan pişmiş toprak ya da taştan yapılmış objelerdir. Konut alanında dokuma ile ilgili olarak ağırşakların ele geçirilmesi ve yine ağırlıkların bu alanda bolca bulunması, buradaki ekonomik hareketliliği göstermesi bakımından önemlidir.

7 J.W. Hayes, *Late Roman Pottery* (1972) 323-370. Kentin çeşitli yerlerinde tipik Hellenistik ve Roma seramiklerinin yanında yoğun olarak Geç Antik Çağı seramikleri, özellikle haç motifli ve dalga bant dekorlu Geç Roma C malları ele geçirilmiştir. Bkz: B. Böhlendorf-Arslan, "Assos in byzantinischer Zeit", *Vom Euphrat bis zum Bosphorus. Kleinasien in der Antike. Festschrift für Elmar Schwertheim zum 65. Geburtstag.* (ed. E. Winter) (2008)130.

Dördüncü kazı sezonunda ağırlıklı çalışmalar apsisin doğusunda inşa edilmiş olan iki şapelde yürütülmüştür (Resim: 1)⁸. Bunun yanı sıra Martin Dennert (LIMC, Basel Üniversitesi) ana yapının mimarî araştırmasına devam etmiştir. Bu çerçevede *synthronon* önündeki *bema* içerisinde ince temizlik çalışması yapılmıştır. Bu temizlik sonucunda zeminde kalan izlerden yola çıkarak orijinal mermer kaplamaların durumu ve boyutları tespit edilebilmiştir. Ana kilisenin yapı evrelerini anlamak için Antik Dönem lâhitlerinden kesilen ve burada ikinci kullanımı olan iki adet zemin döşemesi, yine aynı şekilde yer döşemesi görevi gören çok sayıda kiremit plâkaları ve *in situ* olan iki adet kırık mermer plâka kaldırılmıştır. Bunun sonucunda, Orta Bizans zemininin altında seviyeyi düzlemek için konmuş kum tabakası ve onun da altında kiremit taban bulunduğu anlaşılmıştır. *Ambonun* yakınında ikinci kullanım olan lâhit plâkalarının altındaki kum dolgu tabakasının içerisinde M.S.10. yüzyılın son çeyreğinde basılmış bir *Anonim Follis* bulunmuştur. Bu buluntular Orta Bizans Dönemi kilisesinin inşası ve bununla bağlantılı olarak lâhit plâkalardan yapılan tabanın oluşturulmasıyla ilgili önemli kanıtlar sunmuştur⁹. Bu küçük sondaj yardımıyla tabanı kiremit döşeli yapının 10x12 m. ölçülerde olduğu tespit edilmiştir.

İki şapelden güneydekinin içerisinde yine çok sayıda çocuk mezarına rastlandı. Böylece burada açılan mezar sayısı 31'e yükselmiştir. Yapılan

8 Çalışmalara Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Ergin Or (açma sorumlusu), Oya Tuncer ve Sevda Erol katılmışlardır. Önceki yıllarda yapılan çalışmalar için Bkz.: M. Dennert, "Die byzantinische Kirche auf dem Ayazma Tepe", in: N. Arslan u.a., *Assos 2007 Yılı Kazı Çalışmaları*, 30. KST 3, 2009, 111-113. 119-120; B. Böhlendorf-Arslan, "Ausgrabungen vor dem Narthex der Ayazma Kirche", in: N. Arslan u.a., *Assos 2007 Yılı Kazı Çalışmaları*, 30. KST 3, 2009, 113-114. 121-122; B. Böhlendorf-Arslan, "Ausgrabungen vor dem Narthex der Ayazma Kirche, Kampagne 2008", in: N. Arslan u.a., *Assos 2008 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, 31. KST 1, 2010, 232-234. 239-240; B. Böhlendorf-Arslan, "Ausgrabungen im Umfeld der Ayazma Kirche, Kampagne 2009", in: N. Arslan u.a., *Assos 2008 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, 32. KST 3, 2011, 238-240.

9 P. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection* 3/2 (Washington 1993²) 645-646 Tab. 24 Nr. 40, S. 667 Pl. 53.

antropolojik arařtırmalar¹⁰ ölenlerin birçoğunun yeni doğmuş bebekler olduğunu ortaya koymuştur. Bu bebekler ya daha anne karnındayken ya da doğduktan birkaç gün sonra ölmüşlerdir. Diğer mezardaki çocuklardan biri 6 aylık diğerleri ise 2, 5 ve 6 yaşlarındadır. Bizans Döneminde vaftiz edilmeden ölen çocukların dinî inançlar gereği kilise veya kutsal alanlara gömülmediği düşünülmektedir. Kazılarda ortaya çıkartılan mezarlar Ayazma Kilise’de çocukların yetişkinlerden uzakta bir bölgeye gömüldükleri anlaşılmaktadır¹¹.

Güneydeki şapeldeki kazılar, şapelin Erken Bizans Dönemine ait bir vaftiz havuzu üzerine inşa edildiği görülmüştür (Resim: 10). Devşirme taş ve mermer plaklardan harç kullanılarak yapılmış havuz haç formunda olup eşit dört kola sahiptir. Haçların kolları kusursuz bir şekilde doğu-batı ve kuzey-güney doğrultularında konumlanmıştır. Tabanı ve duvarları ince mermer plâkalarla kaplanmış ve ayrıca tabanın güneybatı köşesinde bir delik bırakılmıştır. Vaftiz havuzunun dış duvarları mermer plâkalarla kaplanmışdır. Bu durum havuzun duvarların taban seviyesinden daha yüksekte ve görünür olması ile bağlantılıdır. Vaftiz havuzu, şapelin yapımı sırasında moloz taş ve toprak ile doldurularak üzeri kapatılmıştır¹². Bu şapel içindeki kireç harçlı zemin döşemini 2009 yılında açığa çıkarmıştır¹³. Haç formlu vaftiz havuzunun batı kolu içerisine düzgün kesilmiş taşlardan yapılmış sandık tipi çocuk mezarı yerleştirilmiştir (Resim: 11). 2010’da Ayaza Kilise’sinde çocuk mezarlarından sadece vaftiz havuzu üzerindeki çocuk mezarında bronz bir küpe¹⁴ ile gömüştür¹⁵.

10 Eskişehir Anadolu Üniversitesi’nden Antropolog Yrd.Doç. Dr. Handan Üstündağ’ın değerli yardımlarıyla.

11 E. Ivison, “Kirche und religiöses Leben im byzantinischen Amorium”, in: F. Daim – J. Drauschke (eds.), *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter: Pracht und Alltag eines Weltreichs 2*, 1 (2010) 309-343.

12 Amorium’da da Baptisterium sistematik olarak mezar şapelinin inşası sırasında doldurulmuş ve üzeri opus sectile ile kapatılmıştır. Bkz.: Ivison a.g.e.

13 B. Böhlendorf-Arslan, “Ausgrabungen im Umfeld der Ayazma Kirche, Kampagne 2009”, in: N. Arslan vs., *Assos 2008 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, 32. KST 3, 2011, 238-240.

14 Benzer küpelerin örnekleri Yunanistan’da da bulunmuştur ve 11./12.yüzyıla tarihlenmişlerdir. D. Papanikola-Bakirtzi, *Everyday Life in Byzantium* (Athen 2002) 434 Nr. 563.

15 Geçen yıllarda bazı çocukların küçük inciler veya bronz aplikelerle gömüldüğü tespit edilmişti. Bu parçalar olasılıkla kıyafetlere dikili halde duruyorlardı.

Daha derindeki tabakalarda Hellenistik Döneme ait mezarlar ortaya çıkarılmıştır¹⁶. Bütün bunlar Ayazma Kilisesi'nin bulunduğu bölgenin Arkaik Dönemden Bizans Dönemine kadar mezarlık olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

ŞEHİR DUVARI ÇALIŞMALARI

Haiko TÜRK

2010 yılında, DFG tarafından finanse edilen ve Assos kentinin gelişimini konu alan projenin bir parçasını oluşturan savunma yapılarının araştırılmasına 2010 yılında devam edildi. Belgeleme çalışmalarına hazırlık olarak Doğu kapısının (8 No.lu Kapı) kuzeyindeki duvarlar 5 işçinin de yardımıyla modern yola kadar temizlendi (Resim: 1 ve 12). Önceki yıllarda, iyi durumda kalmış duvarların fotografik belgelenmesi, çizilmesi ve planlarının çıkarılması ve temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir¹⁷.

8 ve 7 No.lu kapıların geçitlerinin kapatıldığı yönündeki fikri açıklığa kavuşturmak amacıyla kesit çizimleri yapılmıştır¹⁸. Yapılan araştırmalarda farklı işçiliğe sahip duvarlar ve taş ustası işaretleri yardımı ile savunma duvarının evreleri tespit edilmiştir.

8 ve 7 No.lu kapıların yakınında önceki kazılarda açığa çıkarılmış ve ne yazık ki asıl buluntu yerlerini bilmediğimiz yapı elemanlarından, hazırlanacak rekonstrüksiyon çalışması için verimli olabilecek parçalar taranmış ve belgelenmiştir. Batı duvarını oluşturan yapı elemanlarının büyük çoğunluğunu oluşturan 1 No.lu kapının çevresi ve 5 No.lu kapının (Batı Kapısı) dış tarafı olmak üzere çizimleri ve rölöveleri yapıldı (Resim: 13). Böylece araştırma bölgesindeki duvarların yapım aşamalarına işaret eden birçok veri tespit edilmiştir.

16 Fibula ve unguanterium gibi kaplardan oluşan hediyeler barındıran pithos mezarlar.

17 Son yıldaki çalışmaları için bkz.: H. Türk, "Savunma Duvarları, 2009", N. Arslan, et.al., Assos Kazısı 2009 Yılı Kazı, Restorasyon ve Onarım Çalışmaları, 32. KST 3, 2011, 241-242.

18 H. Türk, "Ein neues Gesicht für die Stadt. Die Befestigungsanlagen von Assos in der Troas", in: Bericht über die 46. Tagung für Ausgrabungswissenschaft und Bauforschung (baskıda).

Yürütülen çalışmalarda dış savunma duvarı ile akropolis duvarı arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bunun yanında Assos'un tarihsel süreçteki gelişiminin araştırılması projenin temel amaçları arasındadır. Bu nedenle şehir planı için ihtiyaç duyulan akropolis duvarının rölövesi hazırlanmıştır. Akropolis üzerindeki kalıntıların araştırılması için akropolisin doğusundaki alan temizliği, akropolise girişin muhtemelen buradan olup olmadığı sorusuna cevap bulmak için gerçekleştirildi. Buradaki çalışmalar yeni başladığı için henüz kesin bir sonuca ulaşabilmiş değiliz. Ama bunun yanında farklı yapı aşamalarının olduğunu gösteren birçok veri, akropolis duvarındaki savunma duvarının yapı genişletme aşamalarına işaret etmektedir.

Geçen kazı dönemlerinde başlayan Assos kentinin yeni tam planının hazırlanması bu yıl çalışmanın merkezine alınarak devam edildi. Buna paralel olarak şehir yüzey araştırmasında, kent alanındaki duvar kalıntıları ve arazi bilgileri, topoğrafik olarak dikkati çeken kaya oluşumları ve yapı kalıntılarının ölçümleri alındı. İki kanallı D-GPS âletinin yardımıyla da çalışmaya hız vermek mümkün olmuştur.

Köyün ilkokulu bahçesini çeviren en iyi korunmuş olan surların rölöve çalışmaları da bu yılki çalışma programı kapsamında tamamlanmıştır.

Doğuda açığa çıkarılan şehir duvarı ve akropolis duvarının da belgelenmesi ve çizilmesiyle sur duvarının ölçüm çalışmaları şehir planı için tamamlanmış oldu. Kent alanında ve çevresinde arazi modellemesi için ihtiyaç duyulacak birçok noktada topoğrafik ölçüm çalışmaları yapıldı. Bu çalışma, günümüze ulaşmayan fakat 1880'li yıllarda Amerikalılar tarafından belgelenmiş¹⁹ olan yapı elemanlarının da eklenmesiyle, yeni araştırmalara temelde hizmet edebilecek geçici bir şehir planının oluşturulmasına imkân vermektedir.

19 J. T. Clarke - F. H. Bacon - R. Koldewey, *Investigations at Assos. Drawings and photographs of the buildings and objects discovered during the excavations of 1881-1883* (1902-21) 13, 193-203, 207-211, 215-219.

2010 yılında başlayan kent araştırma projesinin ağırlık noktasını surların iç kısmında kalan antik kalıntıların sistemli yüzey araştırmaları ve sınırlı sondajlar ile caddeler ve yol ağlarının belirlenmesi oluşturmaktadır. 2010 yılında kentin güneybatısında yüzeyden görülebilen duvarlar (Resim: 14) belgelenerek şehrin genel plan üzerine eklenmiştir (Resim: 1). Daha önce Amerikalılar tarafından hazırlanan harita üzerindeki kalıntıların kontrolleri de yapılmıştır²⁰. Antik yapı kalıntılarının çizim ve ölçümleri yanında kentin gelişiminin belirlenmesine dönük olarak sistemli bir şekilde yüzeyden seramikler toplanmıştır. Bu çalışmalara ek olarak doğu-batı yönündeki antik caddenin her iki yanında birer sondaj açılmıştır.

Araştırmalarda teraslar üzerine konumlandırılmış bölgede 227 adet mimarî öge belgelenmiştir. 144 adet büyük mimarî parçası ve mimarî süsleme parçalarının kataloğu yapılmıştır. Mermer buluntuların oldukça az olması Geç Antik Dönem kireç ocaklarının kentte çok sayıda olması ile ilişkilidir. Böyle bir kireç ocağı agoranın güney bölgesinde tespit edilmiştir (Açma: 20, Resim: 1). Kalın bir duvara sahip (1.90 m.) kireç ocağı, 3.10 m. çapında ve 2.90 m. derinliğindedir. İçinden yarı yanmış çok sayıda mermer parçaları ele geçirilen kireç ocağının zemininde düzgün bloklardan yapılmış bir binanın temelini rastlanmıştır.

Yüzey araştırmasında yapı kalıntıları, ışık alanları, kuyular, sarnıçlar ve teras duvarları belgelenmiştir. Böylece yüzey araştırmasında elde edilen buluntuların yardımı ile bu alanların kullanım evreleri tespit edilmiştir. Kentin diğer bölgelerinde de yüzey araştırmalarına gelecek yıl devam edilecektir.

20 1881 ve 1883 yılları arasında Amerikalılar tarafından yapılan kentin genel planı içerisinde her şeyden önce kentin güneybatı bölgesinde çok sayıda mimari yapı görülmektedir. Fakat yapılan yayınların durumundan dolayı bu yapıların gelişim tarihiyle ilgili herhangi bir düzen bulmak mümkün değildir. (Clarke – Bacon – Koldewey a.g.e., 13).

Batı kapısından agoraya uzanan ana caddenin konumu, yapısal özellikleri ve tarihsel büyümesinin belirlenmesi için 14 ve 17 numaralı sondajlar Caner Bakan'ın sorumluluğunda açılmıştır (Resim: 1). Batı Kapısı'nın hemen gerisinde ana caddenin güney kenarındaki sondajda Bizans Çağına ait bir apsial yapı kalıntısı ile karşılaşılması nedeni ile çalışmalara son verilmiştir.

1881-1883 yıllarındaki Amerikalı araştırmacılar tarafından Gymnasion'un güneyindeki ana caddenin kıyısındaki portikusun önündeki sondaj (17 numaralı; Resim: 1) alanıdır²¹. Bu sondaj, batıdan gelerek agoraya uzanan ana caddenin Geç Antik Dönemden²² Arkaik Döneme kadar kullanım evreleri hakkında stratigrafik veriler sağlamıştır (Resim: 15). Genişliği 7.50-7.70 m. olan caddenin zemini 13 cm. kalınlığında andezit taş plâkalarla döşenmiştir. Caddenin kuzey kenarı boyunca zemin taşlarına oyularak yapılmış su kanalı yer almaktadır. Ana caddeye güneyden gelen başka bir cadde portikusun önünde bağlanmaktadır. Bu caddenin güney kenarı boyunca benzer bir su kanalı göze çarpmaktadır.

Caddenin döşeme taşları çok sert bir dolgu tabakası üzerine oturmaktadır. Kalınlığı 0.5 m. olan dolgu içerisindeki çok az miktardaki seramik parçası bu tabakanın tarihlenmesi için yeterli olmamıştır. Daha alt tabaka içerisindeki buluntular Geç Klâsik – Hellenistik Dönemlere aittir. Buluntular arasındaki terrakotta ve seramikler örnekleri; caddenin M.Ö. 4. yüzyılın ortası ile M.Ö. 2. yüzyılın ortası arasında inşa edilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Hellenistik Dönem tabakasının altında Arkaik Döneme ait bulgular veren tabaka tespit edilmiştir. Bu tabakadaki buluntular Arkaik Dönem kremasyon mezar buluntuları yardımı ile M.Ö. geç 7. yüzyıl ve 6.yüzyıla tarihlenmektedir²³. Birkaç seramik örneği ise Protogeometrik veya Geometrik

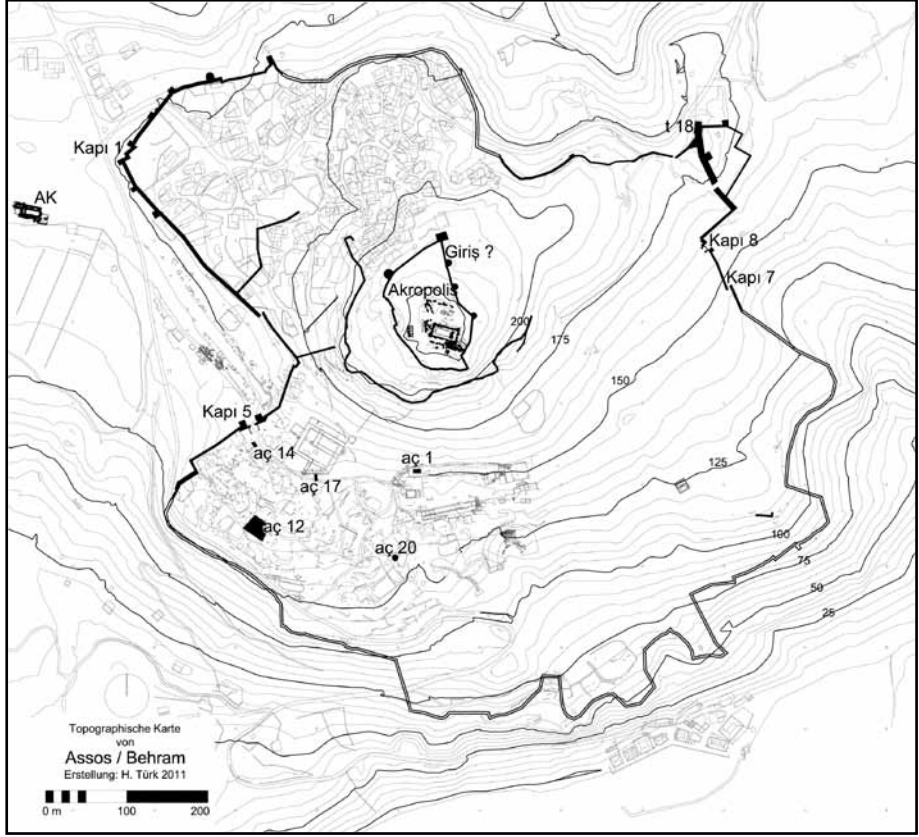
21 Clarke – Bacon – Koldewey a.g.e., 171 (Gymnasion'un portikusu önündeki açmanın planı).

22 Cadde döşemesi üzerindeki doğu profiline dayanarak, sağlam kalan tabakalar yardımıyla caddenin zaman içerisindeki kullanım aşamaları ve orijinal yıkım hâliyle kalan portikus sütunları belgelenmiştir.

23 Arkaik Dönem kremasyon gömü mezarları için bkz., J. Gebauer, *Graue Keramik, Asia Minor Studien* 5 (1992) 65-101 ayrıca 92-93; F. Utili, *Die archaische Nekropole von Assos, Asia Minor Studien* 31 (1999) Abb. 30; F. Utili, *Archaische Ostgriechische Amphoren und Kannen, Asia Minor Studien* 57 (2006) 53 Nr. 2; Bölgedeki burmalı kulplar hakkında bkz.: C. Chabot Aslan, "Ilion before Alexander: Protogeometric, Geometric, and Archaic Pottery from D9", *Studia Troica* 12 (2002) 81-129 pl. 13 Nr. 94; pl. 22 Nr. 184.

Döneme tarihlenmektedirler²⁴. Arkaik veya Erken Klâsik Döneme ait daha eski taş döşeli bir ana caddenin varlığı konusunda bir kanıt elde edilememiştir. Bu nedenle Assos'taki Arkaik Dönem ve öncesi iskân alanın belirlenmesi için yeni alanların kazılması gelecek yıla bırakılmıştır.

24 Kongsantrik daire ve kafes motifli Protogeometrik ve Geometrik kaplar Troia ve Lesbos ile benzer fabrikasyona sahiptir. Bkz.: N. Spencer, "Early Lesbos between East and West. A 'grey area' of Aegean archeology", *BSA* 90, 1995, 281 pl. 33 b; R.W.V. Catling, "The Typology of the Protogeometric and Subprotogeometric Pottery", *Studia Troica* 8 (1998) 169-170 fig. 11; D. Lenz - F. Ruppenstein - M. Baumann - R. Catling, "Protogeometric Pottery at Troia", *Studia Troica* 8 (1998) 189-197 fig.1; D. Hertel, "Schliemanns These vom Fortleben Troias in den 'Dark Ages' im Lichte neuer Forschungsergebnisse", *Studia Troica* 1 (1991) 131-144, Abb. 1-3; C. Chabot Aslan, "Ilion before Alexander: Protogeometric, Geometric, and Archaic Pottery from D9", *Studia Troica* 12 (2002) 81-129 pl. 5 Nr. 14-16 ve pl. 10 Nr. 52.

Resim 1: Assos Yeni Şehir planı.

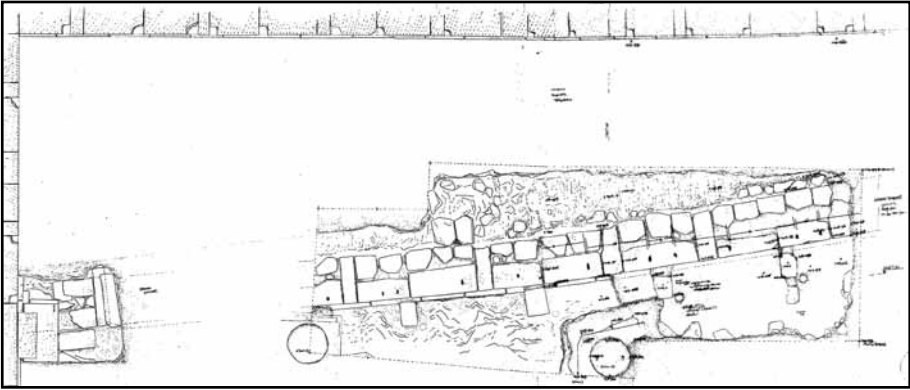
Resim 2: Athena Tapınağı'nın, sütunların tamamlanmış hâli.

Resim 3: Athena Tapınağı, stylobat bloklarının son durumu.

Resim 4: Kuzey Stoa, erken evre yapısının temeli.

Resim 5: Kuzey Stoa, erken evre yapısı çizimi.

Resim 6: Kuzey Stoa, seramik buluntulari.

Resim 7: Konut alanı.

Resim 8: Konut alanı, cadde ve evler.

Resim 9: Konut alanı, Geç Roma kandili.

Resim 10: Ayazma Kilisesi, Erken Bizans vaftiz havuzu.

Resim 11: Ayazma Kilisesi, vaftiz havuzundaki Orta Bizans çocuk mezarı.

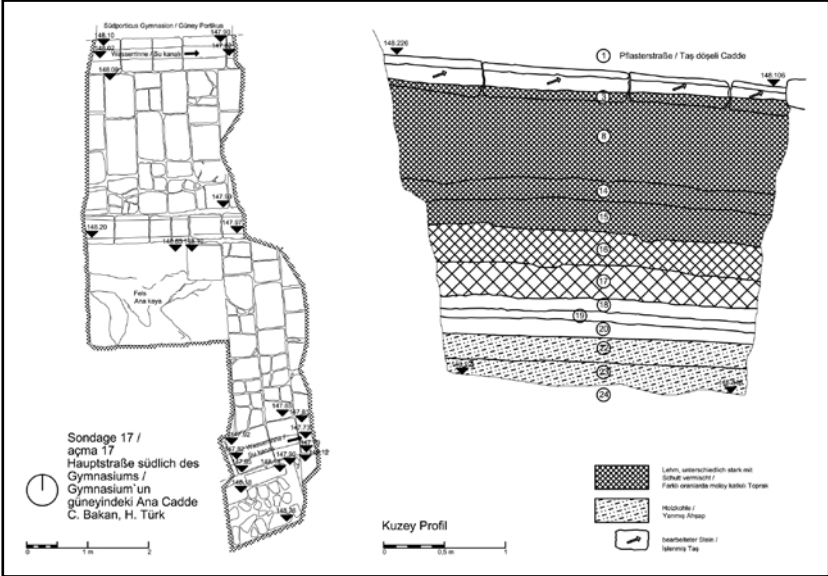
Resim 12: Surlar,18 No.lu kule ve etrafındaki duvarları.

Resim 13: Surlar,1 No.lu kapı etrafındaki yapı öğeleri.

Resim 14: 2010 yılındaki yüzey araştırma alanı.

Resim 15: Sondaj 17'nin kesit profili.

2010 YILI SİNOP BALATLAR KİLİSESİ KAZISI

Gülgün KÖROĞLU*

Karadeniz Bölgesi'nin doğa güzelliği ve son yıllarda gelişen turizmiyle dikkatleri çeken önemli kentlerinden biri olan Sinop'un tarihî, Tunç Çağına kadar geriye gitse de antik kaynaklarda kentin M.Ö. 7. yüzyılda Miletos'un kolonisi olarak kurulduğu belirtilmektedir. Helenistik ve Roma dönemlerinde önemli bir kent olarak tarihî kaynaklarda anılan yerleşimin geçmişinde; Sinop'lu düşünür Diogenes'in ve Roma'nın büyük düşmanı olan efsanevî Pontos Kralı VI. Mitridates'in önemli bir yer tuttuğu görülür. Bizans, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde pek çok taht kavgası ve çekişmeye sahne olmuş olan bu kentin önemi; denizle iç içe olmasından, tersanesi ve iki limanı sayesinde her zaman deniz ticaretinde aldığı rolden kaynaklanmaktadır. Karadeniz çevresindeki ve özellikle de kuzeyindeki Rus stepleri ile Anadolu içlerinden getirilen her türlü gemi yapımında kullanılan kereste, *miltos* denen kırmızı aşı boyası gibi hammaddeler, deniz ürünleri ve Sinop damgalı amforalar içinde ihraç edilen zeytinyağı ve şarap gibi ürünlerin alınıp satılarak el değiştirdiği bu ticaret kentinin gösterişli ve anıtsal yapılara sahip olmaması mümkün değildir.

İlkçağdan günümüze kent, Boztepe olarak isimlendirilen yarımada ile ana kara arasındaki kıstak üzerine kurulu olduğundan her dönemde yeni yapılar inşa edilirken, daha eski olanların yıktırıldığı ve buralardan elde edilen malzemelerin de devşirme olarak surlarda, çeşmelerde ve evlerin temel ve duvarlarında kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Kent merkezinde yazılı kaynakların sözünü ettiği parlak geçmişin hatırası olan yapılar oldukça az sayıdadır. Günümüze ulaşan en gösterişli yapılar arasında surlar, Alaattin Camisi, Pervane Medresesi, iç kalede kurulmuş olan Ceza ve Tutuk Evi ile Karakum'da yer alan Paşa Tabyası gelmektedir.

* Prof. Dr. Gülgün KÖROĞLU, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen -Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Beşiktaş-İstanbul/ TÜRKİYE.

Sinop Arkeoloji Müzesi bahçesinde bulunan 1951-1953 yıllarında A. Erzen, E. Akurgal ve L. Budde'nin yaptığı arkeolojik kazılar sayesinde ortaya çıkarılan M.Ö. 2. yüzyıla tarihlendirilen Sinop'un en önemli kùltlerinden olan Serapis'e adanmış olduğu bilinen tapınak en eski kalıntılardan biridir. Modern Sinop'un en önemli alışveriş ve gezi yolu olan Sakarya caddesinde, antik kentin sütunlu yolu yatmaktadır. Bu yolun çevresinde yapılan inşaatlar sırasında zaman zaman Roma Dönemi konutlarına ait döşeme mozaikleri gün ışığına çıkarılmıştır.

BALATLAR KİLİSESİ OLARAK TANINAN YAPI TOPLULUĞU

Bakanlar Kurulu kararı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izinleriyle Prof. Dr. Gülgün Köroğlu'nun bilimsel başkanlığındaki bir ekip tarafından kent merkezine yakın bir alanda kurulmuş olan 'Balatlar Kilisesi' olarak tanınan yer üstünde görölen bölümü yaklaşık 6 m. yüksekliğinde olan, düzenli 4 sıra moloz taş (kil ve kum taşı ile kireçli deniz kumu harçlı) ve 4 sıra tuğla örgölü duvarları olan yapı kalıntısında arkeolojik kazılara başlanmış olup çalışmalar 15 Temmuz-3 Eylül 2010 tarihlerinde sürdürölmüştür (Resim: 1). Bakanlık temsilcisi olarak çalışmalarımıza Kastamonu Müzesi'nden Hamdiye Cıaz Çakır katılmıştır. Kazı çalışmalarına ilgi ve katkılarından dolayı; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı Sayın Özgür Özaslan, Sinop Valisi Sayın M. Hakan Güvençer, İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Hikmet Tosun, Sinop Arkeoloji Müzesi Müdür Vekili Sayın Fuat Dereli, Sinop Belediye Başkanı Sayın Baki Ergöl ile Sayın Abdullah Tahta, Karadeniz Kültürlerini Araştırma Derneği (Katuder) Başkanı Sayın Aydın Elmacı, Hamsilos Tatil Köyü, Ticaret ve Sanayi Odası, Esnaf ve Sanatkârlar Odası'na içtenlikle teşekkür ederiz.

Halk arasında ve bilimsel yayınlarda bu büyük yapı kalıntısının genel olarak 'Balatlar Kilisesi' olarak tanınmasındaki en önemli etken, yapı topluluğunun merkezini oluşturan duvar resimlerine sahip, Osmanlı Döneminde yerli Hıristiyan halk tarafından kullanılan kilisedir. Balat kelimesi Sinop'un efsanevi kahraman kralı Mithridates'in sarayının burada olduğuna inanılmasından dolayı verilmiş olmalıdır. Lâtince olan *Palatium*

kelimesi zamanla Balat'a dönüşmüştür. Kilise olarak kullanılan mekân, Roma Dönemine ait büyük bir yapının haç planlı bir salonunun kuzeydoğu köşe odası ve bu mekâna batıdan bitişik olan kuzey haç koludur.

2010 yılında ilk kez kazı çalışmalarına başlanan 'Balatlar Kilisesi' olarak tanınan geniş bir alana yayılmış olan Roma Dönemi kalıntısı, Sinop'taki ilk inşa edildiği dönemdeki işlevi belirlenebilen yegâne yapıdır. Yapının tarihî geçmişi ve farklı dönemlerdeki kullanım evreleri (hamam - *gymnasium* - *palaistra* birleşimi, tahıl deposu (*granarium*), manastır ve kilise, mezarlık ve bilmediğimiz diğer işlevler) ile ilgili olarak tarihî belgeler ile filolojik belgeler suskun olup bu konuda en iyi kaynak Bryer ve Winfield'in yayınlarıdır¹. Sözü edilen yayında da belirtilen, arkeolojik kazı çalışmaları yapılmadan yapının işlevinin keşfedilmesinin mümkün olmayacağıdır.

Roma İmparatorluk Dönemine ait olduğu anlaşılan bu büyük yapı kalıntısının sadece birbirine bitişik üç birimi günümüze ulaşabilmiştir. Yapı kalıntısının haç planlı kuzeydoğu odası ile bitişikindeki üzeri beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılan kuzey haç kolu, Sinop'un Osmanlı topraklarına katılmasından hemen sonra kilise olarak kullanılmış olmalıdır (Resim: 2).

BALATLAR KAZISINDA İLK YIL YAPILAN ÇALAIŞMALAR

Alanın değişik kesimlerinde yapılan jeofizik çalışmaları yapının ilk inşa edildiği dönemde hamam olduğunu gösteren hipokaust ile alt yapısına ait olabilecek izleri ortaya çıkarmıştır.

Harita mühendisleri ve topograflar ise alanın ölçümlerini yaparak, plan kare (*grid*) sistemini kurmuşlardır. Daha önce ilk kez Bryer-Winfield'in kitabında verilen Balatlar Kilisesi'nin eksikleri olduğu tarafımızdan belirlenen planı ekte yer alan mimarlar tarafından yeniden çizilmiştir.

Yapı topluluğuna izinsiz girişi engellemek için öncelikle yapının etrafına dikenli tel çit çekilerek güvenlik önlemleri artırılmıştır. Kazı ekibinin

1 A. Bryer - D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos I*, Washington D.C., 1985.

çalışmalar sırasında kullanacağı laboratuvarlar - yemek yeme - dinlenme için gerekli birimler, Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Sinop Belediyesi'nin katkılarıyla sağlanan konteynır gibi prefabrik basit taşınabilir olanaklarla sağlanmıştır.

KİLİSE VE YAKIN ÇEVRESİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

(I, II ve III Numaralı Mekânlar)

Kazıların yanında öncelik verilen en önemli çalışma, kilisenin tonozu ile duvar resimlerinin onarılarak korunmasıdır. Uzun yıllardır hiçbir koruma altında olmayan resimler tabiat şartları ve vandalizm yüzünden ağır tahribata uğramıştır (Resim: 3). Mevcut resimlerinin korunup onarılması için çalışmalara başlanmış, ikonografik tespitlerin yanı sıra kilisenin zemininde birikmiş amonyak içeren kirlı toprak temizlenmiştir. Bu çalışmalar sırasında kilise ve batısındaki iki mekânda kaçak kazıların izleri saptanmıştır. Yapının kilise olarak kullanıldığı döneme ait iki ayrı evre gösteren kayrak taşından döşeme kalıntıları bulunmuştur. Apsisin güney kesiminde oldukça dağıtılmış durumda bir insan iskeletine ait kemiklerle karşılaşmıştır. Ayrıca apsisin kuzey-güney duvarları arasında uzanan ahşap bir ikonastasisin de izleri belirlenmiştir.

Bizans devletinin 1453 yılında sona ermesinden sonraki bir dönemde, yerli Hıristiyan halk tarafından kiliseye dönüştürülürken mevcut Roma yapısının birçok bölümünde değişiklikler yapılma ihtiyacı duyulmuş olmalıdır. Mekânın doğusundaki kemer içi moloz taşla doldurularak yuvarlak kemerli apsis ile kandil ve diğer törensel eşyaları koyabilmek için nişler oluşturulmuş ve üst bölüme dörtgen pencere açılmıştır. Kuzeydeki orijinal duvar yüzeyi oyularak kullanım alanı genişletilmek istenmiş, zemine yakın kesimde bir seki yapılmıştır. Kuzey duvarda yer alan kemer moloz taşla doldurularak burada bir pencere oluşturulmuştur. Batıdaki yuvarlak kemer yanlarda kesilerek genişletilmiştir. Kilisenin ana kapısı olarak kullanılmış olduğu anlaşılan güney duvardaki yuvarlak kemerin üst kısmı doldurularak içte ve dışta oluşan yarım daire biçimli bölümler resimlerle kaplanmıştır. Dışta Meryem'in

ölümü (*Koimesis*), içte ise Azize Martina'nın şeytanı sakalından yakalayıp cezalandırması ile bu resmin sağ tarafında kare bir çerçeve içindeki yazıtın varlığı bilinmektedir. Rumca ve Osmanlıca olarak yazılmış yazıtın yer aldığı pano 10 yıl öncesine ait fotoğraflarda oldukça net görülebilirken günümüzde tamamen yok edilmiş durumdadır (Resim: 4) (Resim: 5). Söz konusu yazıtta kilisenin çöken tonozunun 1640-1641 nisan ayları arasında onarım geçirdiği ve resimlerin yenilendiği anlatılmaktadır. Kilisenin duvarlarının, tonozunun ve batıdaki ek bölümde yer alan karşılıklı iki nişin resimlerle kaplı olduğu görülebilmektedir. Duvarların üst kısımlarında Eski ve Yeni Ahit'ten konuların işlendiği dikdörtgen panolar, apsisin iki yanında ve tüm duvarların alt kesiminde kilise babaları olarak adlandırılan önemli din adamları, melekler, aziz ve azizeler tam boy cepheden ve ayakta gösterilmişlerdir. Su sızıntısı ve nem yüzünden tonozdaki resimler epeyce tahribat gördüğünden ayrıntılar yeterince seçilememektedir. Apsisin üst kısmında, tahtında oturan İsa'nın iki yanında Meryem ve Vaftizci Yahya (*Deisis*)'nin betimlendiği mahşer sahnesi vardır. Ancak resmin büyük bir kısmı tahribata uğramış olduğundan kompozisyonun bütünü anlaşılammaktadır. Resimlerde üst üste en az iki tabaka olduğu belirlenmiştir. Kilisenin güneybatısındaki mekânın doğu ve batı duvarlarındaki nişlerden doğudakinde baş melek Mikail tam boy olarak cepheden, diğerinde ise Eski Ahit peygamberlerinden İlyas dua eder (*orans*) şekilde büst olarak tasvir edilmiştir. Bu bölümler, kutsal varlıklar anısına düzenlenmiş özel dua yerleri olmalıdır.

Kilisenin batısında gerçekleştirilen kazılarda kiliseye eklenmiş üç ek mekân bulunmuştur (II a-b ve III numaralı mekânlar). Bu mekânların zemininde yan yana gömüler yapılmıştır. Bu mekânın güneybatı köşesindeki duvar oyularak bir ayazma havuzu oluşturulmuştur.

VI NUMARALI MEKÂN

Kilisenin güneyindeki köşe odasının Geç Osmanlı Dönemindeki işlevini öğrenmek için yapılan temizlik çalışmaları sırasında mekânın tabanına ulaşılmış burasının geç dönem kilisesinin kemiklik (*nechorion-koimitorion*) bölümü olabileceği düşünülmektedir. Roma yapısının duvarlarına geç dönemde yuvarlak kemerli geçişler açılmıştır. Kiliseye doğudan bitişik olan

haç planlı yapının zemininde yapılan kazılarda tüm zeminin yoğun bir şekilde gömü için kullanıldığı görülmüştür.

VIII NUMARALI MEKÂN

Apsisin hemen doğusundaki kesimde sırasıyla apside en yakın alanda bebekler gömülmüştür. Oldukça önemli olduğu düşünülen bu alanda Geç Osmanlı Dönemi manastırında görev yapmış önemli din adamlarına ait mezarlar bulunmuştur. Mezarların üzeri büyük taş plâkalarla örtülmüştür. Mezar hücrelerinin duvarları harçlı ve harçsız olarak üst üste dizilmiş hamamın üst kısımlarından dökülmüş moloz veya kesme taş, tuğla ve devşirme olarak kullanılmış, işlenmiş mermer parçalarıyla örülmüştür. Batıda yüksek olan mezar hücresinin köşeli ya da yuvarlatılmış batı duvarı güneye doğru eğim yaparak alçalmaktadır. Mezarların batı kısmı daha geniş, doğuda ise daralmaktadır. Ortodoks Hıristiyan geleneğine uygun olarak başı batıya gelecek şekilde yatırılmış din adamlarına ait iskeletlerin üzerinde giysi, şapka, ayakkabı ve dinsel aksesuarlarıyla birlikte gömüldüğünü gösteren kalıntılar vardır. Buradaki Geç Osmanlı Dönemi manastırında görev yapmış din adamlarından sadece birisi *in situ* bulunmuştur. Diğer dört tanesinde din adamı mezarlarına başka gömüler de yapılmıştır. Bu mezarda iskeletin başı göğsü üzerindeki içi saman dolu bir yastığın üzerine eğilmiş durumdadır (Resim: 6). Bu tarz duruş saygı ifadesini temsil etmektedir. Eller bel hizasında kıvrılarak birleştirilmiştir. Üzerindeki çok katlı papaz giysileri ve aksesuarları ve ayağındaki ayakkabıları iyi durumda günümüze ulaşabilmiştir. Ayrıca mezarda bir de İncil ele geçirilmiştir. Diğer hücre tipi mezarların her birinde din adamı giysileri ve başlıklarıyla gömülmüş iki ya da üç gömü bulunmuştur (Resim: 7). Mezarların batı kesimine yakın yan duvarında oluşturulmuş nişlere kandil olarak kullanılmış cam kadehler bırakılmıştır. Mezarlardan birinde yeşil sırlı bir çanak nişin alt kısmına çimento harcıyla sabitlenmiştir. Çanağın içine de bardak biçimli kandil bırakılmıştır (Resim: 8).

X NUMARALI MEKÂN (Resim: 9)

Yapının kullanım evrelerini öğrenmek için X numaralı salonda 5x5 m. boyutlarında derinliği 4.70 m. olan bir sondaj açması (Xd) açılmıştır. Açma

kesitlerinde tüm alanın yüzeyden 1.20-1.50 m. derinliğe kadar olan kısmında mezar çukurlarına ait iz ve iskeletlere rastlanmıştır. 3 m. derinlikte ise sarı kumla yapılmış bir tesviye üzerinde içinde kırık mermer parçaları olan bir taban keşfedilmiştir. Yaklaşık 5 m. derinlikte içinde Roma Dönemine ait seramik ve çatı kiremidi parçaları da olan kalın bir kil tabakası bulunmuş olması burada bir havuz olduğuna işaret etmektedir.

Bu salonda açılan bir diğer açma Xe açması olup 5x2.5 m. ölçülerinde ve 2.5 m. derinliktedir. Salonun kuzey duvarına çok yakın olduğundan bu açmanın yüzey seviyesinde duvardan düşmüş olan tuğla, taş parçaları ile harç kalıntılarının yoğun olduğu görülmüştür. Açma kesitlerinde de yaklaşık 1.5 m. derinlikte mezar seviyesinin olduğu görülmüştür.

Xc ve Xa-b açmaları (5x10 m. ölçülerinde 1.20 m. derinlikte) açıldı. Yüzey seviyesinin hemen altında yaklaşık 40-50 cm. derinlikte basit toprak gömü ve bir veya birkaç sıra taş sandık mezar ile ahşap sanduka içinde gömülmüş iskeletler de bulundu.

YAPI KALINTISININ ETRAFINDA BULUNAN MEKÂN VE DUVAR KALINTILARI

Balatlar yapı topluluğuna ait mekânların, I. derece arkeolojik sit olarak ilân edilen alanla sınırlı kalmadığı görülür. Bu büyük yapıya ait başka mekân kalıntılarına ait duvarların özellikle alanın kuzey, güney ve batı yönde devam ettiği görülmektedir. Evler arasına sıkışmış ve toprak altında kalmış mevcut duvar kalıntıları tespit edilerek plana işlenmiştir. Yapının güney ve doğusunda özellikle de yapının kuzeyindeki öğrenci yurdunun olduğu alanda yapıya paralel uzanan büyük salonlara ait duvar kalıntıları vardır. Yakın çevrede yapılan inşaatların temel kazıları sırasında döşeme mozaikleri, mimarî plastik ve sütunlar ele geçirildiği halk tarafından söylenmektedir.

Balatlar Kilisesi'nde devşirme malzeme olarak kullanılmış olan mimarî plâstik elemanlar kazı çalışmaları ve çevre de yapılan araştırma gezileri sırasında belirlenerek Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir (Resim: 10).

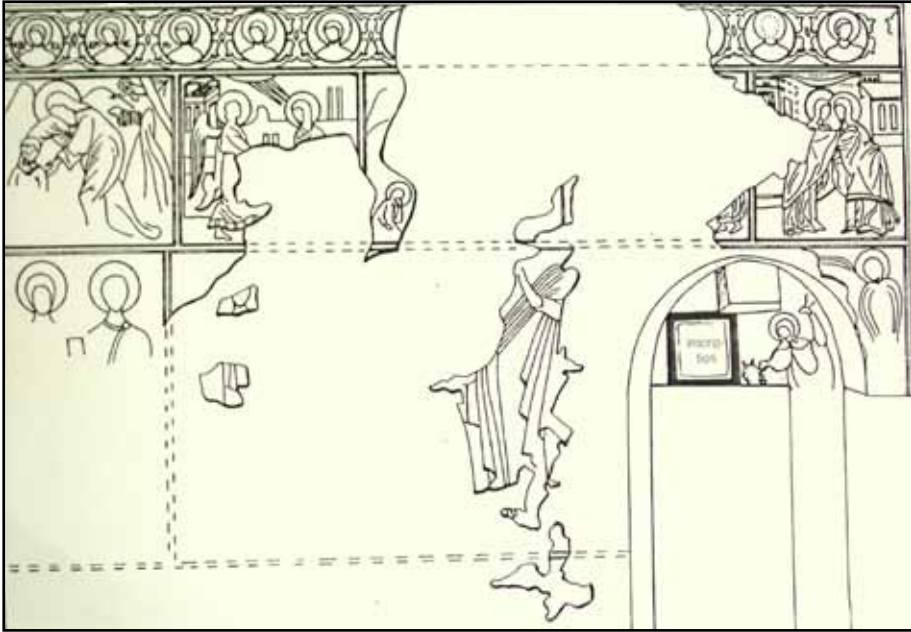
Resim 1: Yapının genel görünümü

Resim 2: Kilise olarak kullanılan bölüm

Resim 3: Kilisenin apsisi, içten

Resim 4: Kilisenin güney duvarı ve girişi

Resim 5: Kilisenin güney duvarındaki Osmanlıca ve Rumca yazıt

Resim 6: Kilisenin apsisinin doğusunda bulunan bir din adamına ait mezar

Resim 7: Kilisenin mihrabının dışında bulunan din adamlarına ait bir mezar

Resim 8: Mezarın içindeki nişte ele geçirilen Çanakkale işi çanak ile cam kandil

Resim 9: Balatlar yapı topluluğunun planı

Resim 10: Balatlar Kilisesi'nde ikinci kez kullanılmış olan Erken Bizans Dönemine ait templon payesi

EXCAVATIONS AT TYANA/KEMERHISAR, 2010

ARCHBISHOP PATRIKIOS'S CHURCH

Guido ROSADA*
Maria Teresa LACHIN

As we indicated in our earlier summaries, the archaeological research being conducted by the Italian Mission at *Tyana* began with an initial survey in 2001. In the following years the Mission proceeded to undertake a systematic excavation of the Roman Baths, to investigate the techniques used in the construction of the huge reservoir basin at Köşk Höyük, and to conduct a systematic study of the pillar foundations of the Roman aqueduct. All of the structures we refer to here can be traced back to the first half of the 3rd century AD, or more specifically to the first quarter of that century, and were a result of the building project commissioned by Julia Domna and her son the emperor Marcus Aurelius Antoninus, who is more commonly known by his nickname Caracalla. These excavations have been conducted to the north of the Kemerhisar höyük, and have brought to light the remains of a baptistry which dates from the 5th to 6th centuries AD.

The excavation campaign of 2010¹ focused on three principal areas. The

- * Prof. Dr. Guido ROSADA, Topografia antica, Università degli Studi di Padova, Dipartimento di Archeologia DARC Piazza Capitaniato, 7-35139 PADOVA Tel. [+39] 0498274579- Fax [+39] 0498274613 e-mail: guido.rosada@unipd.it cell. [+39] 335.5354292
Dr. Maria Teresa LACHIN, Topografia antica, Università degli Studi di Padova, Dipartimento di Archeologia DARC Piazza Capitaniato, 7-35139 PADOVA Tel. [+39] 0498274579- Fax [+39] 0498274613 e-mail: mariateresa.lachin@unipd.it cell. [+39] 368.3005240
- 1 In 2010 the Italian Archaeological Mission was formed by prof. Guido Rosada (director), dr. Maria Teresa Lachin (yard director), prof. dr. Meral Gözübüyük, vice-director (University of Adyaman), dr. Cristina Mondin (liable to the archaeological material, graphic and photographic laboratory), dr. Michele Matteazzi (sector responsible), dr. Michela Zanon (archaeological material designer), arch. Luciano Mingotto, liable for urgent work of conservation/protection (with arch. Mingotto, three students - Elena Calabrò, Elena Casonato, Lisa Peruzzo - from the Centre for Professional Training "Lepido Rocco" of the Regione Veneto). Other five collaborators of the University of Pavia joined our Mission: dr. Lorenzo D'Alfonso, sector responsible, dr. Alvisè Matessi, dr. Bianca Tommasini, dr. Paola Vertuani, archaeological material designer, dr. Elena Basso, geologist. Govern commissary of the Culture and Tourism Ministry of the Republic of Turkey: dr. Sultan Göktaş of the

first of these was to the north of the terracing wall of the baptistry, the second was between the same wall and the baptistry itself, and the third was to the south of an area excavated in 2009 where a large polygonal apse had been identified.

Within the most northern of these sectors, and in an area believed to have been used for commercial activities (Çizim: 1, A), a vast area of paving was discovered beneath the huge reinforcing embankment. The paving consists of parallelepiped flagstones set in the direction north-west/south-east, and it covers, in its turn, an earlier pavement formed from slabs which, it should be noted, were set in a different direction (Resim: 1). It therefore seems evident that the area must have had two successive phases of habitual use, which we can date between the 5th and 6th or perhaps the beginning of the 7th centuries AD. In the course of the 7th century, however, the paved area was probably abandoned and ultimately obliterated by the enormous earthworks which were connected to the back of the wall supporting the embankment upon which the baptistry was built. We should add that alongside this same wall we discovered an empty tomb of stone construction, and, nearby, another very similar tomb which still needs to be fully excavated.

Turning to the second of the areas under investigation (Çizim: 1, B), we can report that a wall with a breadth of approximately one metre and progressing in a broken line was found just below a conspicuous section of *sectilia* (in relation to the smoothing of the baptistry building). This wall can be compared with another wall-structure running to the east of the baptistry, whose purpose may have been to denote the boundary of the area surrounding the church. It is also (and more directly) comparable with another wall to the south of the baptismal hall which appears to have served the same function. Both of these walls seem to have been built some time after the baptistry

Archaeological Museum of Konya; we would like to thank our friend Fazlı Açıkgöz, director of the Archaeological Museum of Niğde. Funding has been guaranteed by the Italian Foreign Affairs Ministry, by the Regione Veneto and by the University of Padova. Minero-petrographic analysis has carried out by Lara Maritan and Rebecca Piovesan of Department of Geosciences, University of Padova.

The paragraphs by G. Rosada, M. T. Lachin, C. Mondin and L. Mingotto were translated by J. Turchetto.

was erected, probably in order to add strength and stability to the building, and possibly on account of some slipping of the earth in the vicinity of the building's foundations.

Problems of this sort, as a matter of fact, appear to have been a common characteristic of this particular area surrounding the Kemerhisar höyük, as is proved by the various traces of small drainage channels which have been discovered. The best-preserved of these channels is located in the north-eastern sector of the excavation area, between the wall presumed to have marked the boundary of the church land and the possible city wall (Çizim: 1, C). Here a channel has been unearthed which originally must have run parallel with the two walls under an open sky: a section of paving tiles forming this channel is readily identifiable. It is believed that eventually (and for some reason or other) the channel ceased to function properly, whereupon it was substituted by another drainage arrangement constructed from hollowed-out tombstones joined end to end. The necessity of having the original channel replaced is a clear indication that some effective method of draining any surface water lying in the area was seen to be of prime importance. The many examples of coinage found in the soil surrounding the earlier channel and the variety of identifiable material collected from the rather more modern area bounded by the two walls leads us to propose, in relation to the entire area, a chronological arc extending from the 5th to the 7th centuries AD. Such a hypothesis is entirely compatible with our earlier findings.

As already mentioned above, at the end of the 2009 excavations the outline of an apse was identified whose structure appeared to extend beneath that of a modern house which had lain in a state of abandonment for some time. The modern building was consequently demolished at the start of the 2010 campaign, with extreme care being taken during the demolition process because of the possibility that the walls of the ancient building might still survive if, by chance, they had been incorporated within the modern structure. What eventually came to light immediately beneath the house were the remains of the central nave of a church and, more particularly, of

the chancel area (Çizim: 1, D; Resim: 2). The flooring surface gives evidence only of a residual area characterised by a layer of mortar which still preserves the marks left after the laying out of the *sectilia*. This whole area gives the appearance of having experienced, in later centuries, the depredations of people searching for spoil, followed by the building of silos and small ovens, and then, ultimately, the laying down of the foundations of the house that was recently demolished.

Further to the west, whilst still keeping within an extremely complex stratigraphic sequence, we found a north-south line of well-joined stones placed upon a base of a single line of further stones, which can perhaps be interpreted as the line of demarcation between the chancel and the central nave. This hypothesis appears to be supported by the presence, on the upper surface of the stones themselves, of a series of signs of imposts which indicate that there was once a line of pillars and columns (Çizim: 1, E). Approximately ninety centimetres to the east of the line referred to above, another earlier line of demarcation was discovered which definitely relates to the chancel and which indicates that the church must have undergone two distinct phases during its lifetime, and that it may also have been reduced in size (Çizim: 1, F); i.e. the second phase may relate to a smaller religious building. It is not possible at the present time to determine the outline plan of the nave; however, some clues may be derived from the *sectilia* flooring which was revealed after a trial excavation conducted by our colleagues from the University of Pavia – this flooring being located over fourteen metres from the line of the original chancel. The central nave, furthermore, must have been flanked by two side aisles whose width (Çizim: 1, G-H; Resim: 3), although not yet exactly measurable due to the fact that the excavations, at the time of writing, have still to be completed, was probably in the region of between five to seven-and-a-half metres. To put it another way, their width is thought to have been approximately equal to, or slightly greater than, the width of the chancel.

Some observations which will no doubt be of interest can also be made following the excavation of a silo located within the angle formed by the

central nave and the wall of the apse. Here we discovered, in a small sector saved from the cutting caused by the silo, portions of marble slabs which were superimposed on a *tessellatum* pavement (Çizim: 1, I). We found this discovery to be of particular significance because it leads us to the hypothesis that there were two distinct phases as regards the flooring of the ancient church. We therefore suggest that the original floor would have been in *tessellatum* and this would later have been replaced by one constructed with marble slabs. This idea, as it so happens, is compatible with a very similar sequence found in the sector to the south of the probable narthex of the baptistry, where the floor, formed by marble slabs, covers a mosaic depicting a lion in pursuit of a gazelle, with accompanying braid-decorations and rosettes. This coincidence could indicate two very similar interventions to which a specific date can be assigned: the so-called phase of Iconoclasm (8th to 9th century AD).

As far as successive phases are concerned, our present state of research does not allow us to advance any conclusions which can be backed up by empirical data. At a certain point the church was razed to the ground, and on its foundations, up to the possible line of the more recent chancel, a building was erected, parts of which have survived thanks to the walls (which have a surviving height of approximately four metres) being enclosed within the dwelling that was built later. The latter building, which was erected on the earlier foundations (albeit with some minor changes in the geometrical layout) had two points of access, one in the northern wall and another in the south wall, both of which were characterised by an architrave surmounted by a free-form lunette (Çizim: 2-3).

The northern nave appears to have been divided into two sections by a wall in which there would presumably have been an arched point of access, later made narrower through the insertion of two door jambs, and, later still, closed up altogether. At an even later period which can reasonably be surmised to have been during the Seljuchid era, both of the sections to the east and the west of this partition were paved with stones which, generally speaking, were parallelepiped and which, in all likelihood, were obtained

through the sacking of other buildings. A wholly analogous situation is also encountered when one considers the southern nave. This type of planimetry might therefore point towards the identification of the various side aisles of the chancel, such as the *prothesis* and *diakonikon* (Çizim: 4; Resim: 4).

Successive transformations of the two sections – nave and chancel – seem to have been parallel. In the phases of modern Ottoman settlement of the area, indeed, they appear to have been used as adjacent stables, and they were subsequently incorporated into the more recent residential buildings.

Bibliography

See, in terms of recent research, Rosada G., Lachin M.T. 2009, *Excavations 2007 at Tyana*, in 30. *Kazı sonuçları toplantısı*, 3. Cilt (Ankara, 26-30 Mayıs 2008), Ankara, pp. 1-16; Rosada G., Lachin M.T. 2010, *Tyana/Kemerhisar, Excavations 2008*, in 31. *Kazı sonuçları toplantısı*, 3. Cilt (Denizli, 25-29 Mayıs 2009), Ankara, pp. 269-288; Rosada G., Lachin M.T. 2011, *Excavations at Tyana/Kemerhisar 2009*, in 32. *Kazı sonuçları toplantısı*, 3. Cilt (İstanbul, 24-28 Mayıs 2010), Ankara, pp.196-215 and the bibliography contained therein. With regard to earlier work, see D. Berges, J. Nollé, *Tyana, Archäologisch-historische Untersuchungen zum südwestlichen Kappadokien*, I-II, Bonn 2000.

Ceramic Findings of the 2011 Season

Cristina MONDIN

In the northern part of the excavation area some commercial sectors relating to the religious buildings have been investigated. Here, south of the wall US 9806, a huge reinforcing embankment was found, where materials derived from spoil, some of them relating to the religious complex and some to the shops were discovered. Among the material connected with the Christian buildings, several decorative elements made of stone and marble

were brought to light, especially *sectilia* which were part of polychrome plant-like decorations. Other ceramic materials discovered which are linked mainly to the commercial sectors were numerous mortars, with or without a spout, Red Slip Ware bowls of local tradition, fragments of amphorae and jugs, and a whole micaceous mixture clay *unguentarium* (Resim: 5). Cooking ware, however, is less frequently represented in the finds.

A similar embankment was discovered north of the wall US 9806 (in this case, the layer had been cut by a huge hole created for the deposition of a *pithos* with mortar coating; materials dated back to the Seljukid period – 12th-14th centuries AD - have been found within it). Manufactured articles seem to relate mainly to the shops (instruments for blade sharpening, an iron axe, weights, components of scales, and various other metal objects); the distinguished features of this layer could also suggest the idea of an area devoted to grinding and hardware shops.

Both of the embankments referred to above contained materials which can be dated from around the -first half of the 7th century AD at the latest; however, several manufactured articles of the Hellenistic-Roman period were also found, especially ES A cups and common ware cups with horizontal depicted bands. This situation leads us to assume that the foundations for the construction of the religious complex and of the aqueduct had damaged previous layers and structures, as evidenced not only by pottery but also by many examples of marble decoration elements.

All the materials which were found into the drainage channel system set between the walls US 10999 and US 8158 are extremely interesting, considering the chronological homogeneity of the specific archaeological context. These materials are numerous and mainly relate to common wares of local production, among which jugs/lids with rounded rim with a more or less stressed external track are particularly worthy of note. From a chronological point of view, imported wares are of a certain importance, especially clay *unguentaria*, which are typical of Christian contexts and deal with two different types, well attested in the archaeological sites of Turkey and eastern

Mediterranean. The first type, precisely described by John W. Hayes (1971), is normally dated back to the 6th-7th centuries AD and is believed to have been produced in various regions, such as Cilicia, Cyprus and northern Syria (Lochner, Sauer, Linke 2005, p. 648); the second one presents a micaceous mixture, which, being similar to LR 3 amphorae, allows us to consider Ephesus as a possible productive area (Lochner, Sauer, Linke 2005, p. 650); it, likewise, can be dated back to the 6th-7th centuries AD. A clay lamp (Çizim: 5) from the Mediterranean basin and probably produced along the Cilician coast shows a disk with an expanded arms cross decoration: it is an example of a well known typology, which, following the archaeological excavations at *Elaiussa Sebaste* (Ferrazzoli Ricci, in press), can now be precisely dated between the end of the 6th century AD and the beginning of the 7th century AD. It is of interest to note that those layers only present the Red Slip ware 3C form with horizontal brimmed rim and spiral burnished decoration, which can be dated to the 7th century AD after formal comparisons with African Red Slip ware (Mondin in press).

In contrast with what has been noted in the northern sector of the archaeological area, in the southern part a rather more modest number of manufactured articles of the Ottoman period has been found; among them, there are fragments of 18th-19th century pipes (François 2008) and of late Byzantine-Seljukid pipes: these findings relate to local production wares with *graffito* decorations recalling the Zeuxippus wares (Megaw 1968), and to cooking pottery with applied *graffito* or burnished decorations, dated between the 12th and the 14th centuries AD. A few fragments of imported wares have been found, notably three fragments of Frit ware, of which two refer to bowls with blue, black and turquoise decorations and one to a wall of a closed form ware with an evanescent turquoise decoration, related to Syrian and Iranian productions of the 11th-14th centuries AD.

The floor (US 10244) of the northern nave of the church was built during the Seljukid-Ottoman period. Here a slab with a *tabula lusoria* (Resim: 6), similar to others which were found into modern refuse dumps, was brought

to light. Game practice seems to have been quite common, if one considers that several pawns derived from green glazed Slip wares' walls - one of which was also a *graffito* ware - were discovered.

The findings from inside the tomb 10308/10307, set in the central nave of the church, are still to be studied. The tomb equipment consists of four ear-rings, two of which were realised using a single bronze wire, while the third was decorated with a small empty bronze sphere and the fourth was characterised by a ring with four little pearls. Inside the tomb there would have also been a necklace, of which only one glass pearl has survived.

Bibliography

Ferrazzoli A. F., Ricci M. in press, *Characterization and typology of a late Roman and proto Byzantine lamps production from Elaiussa Sebaste (Turkey)*, in LRCW, IV; François V. 2008, *Céramiques de la citadelle de Damas. Epoques mamelouke et ottomane*, Aix-en-Provence, CD; Hayes J. W. 1971, *A new type of early Christian ampulla*, in Annual British School at Athens, 66, pp. 243-248; Lochner S., Sauer R., Linke R. 2005, *Late roman unguentaria? - A contribution to early byzantine wares from the view of Ephesus*, in LRCW, I, pp. 647-654; Megaw A. H. S. 1968, *Zeuxippus ware*, in Annual British School at Athens, 63, pp. 67-88; Mondin C. in press, *Preliminary Remarks on the Late Red Slip Ware from Tyana/Kemerhisar*, in 7ICAANE International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East (London 12th to 16th April 2010).

Urgent Work of Conservation/Protection and Architectural Documentation at Tyana

Luciano MINGOTTO

Roman Spa Degradation

The walls of the spa complex, on which excavation commenced in 2001, are 2.20 m high in certain sectors, while in the area of the *tabernae* they attain

a height of 4 m, with a width of between 0.90 and 2.10 m. They are formed by two surfaces (i.e. bricks and squared blocks of limestone) into which a “filling” made of stone was added so that it became submerged in abundant quantities of mortar (*opus coementicium*). The surfaces were protected by coatings of plaster and slabs of stone or marble, which were evidently removed after the abandonment of the complex. The exposure to the aggressive actions of atmospheric agents and, especially, thermal excursion between winter and summer (around 60-70 degrees), after the archaeological activity has produced the following degradation:

- scaling and pulverization of bricks on horizontal layers; whitish efflorescence of salt (nitrates and sulfates) on the bricks and exposed stone facings; pulverization of the mortars and presence of large detachments of considerable portions of the filling; earth storage above and below the stones (with the formation of root systems not visible on the surface) and invasive vegetation growth (biological degradation); thinning of the remaining portion of the vaults of the *tabernae* with consequent risk of their collapse.

In addition, the following constructive discontinuities in terms of the original complex can be found:

- the bricks, also on the walls of a single construction phase (*basilica thermarum, apodyterium*) are made of different clays with different firing, with the consequent diversity of degradation and especially pronounced pulverization of the exposed brick surfaces, due to the exposure to the sun during the summer (*tabernae, apodyterium, basilica thermarum*);

- diversity within used materials with several banks of mortars, different for composition and sometimes alternating with layers of silt and clay of a thickness of between 30-40 cm;

- part of the filling is made from lime putty mortar and of non hydraulic mortar (i.e. *opus coementicium*);

- human intervention (Ottoman era?) with tunnels dug under some of the walls and with the consequent collapse of localized portions of the *ypocaustum* of the *apodyterium*.

Urgent Work of Temporary Conservation / Protection (Wall Coating)

In order to avoid the climate stress of the walls, the ridges have been protected with a mortar coating, namely a “sacrificial layer” that prevents the percolation of water (and ice formation in winter), in addition to the crumbling of the “filling” because of the summer sun and of the natural vegetation. All this has been preceded by the cleaning from the broken or detached parts and the subsequent spraying of herbicide (*IPA-N-Phosphonometil glicina*, i.e. Isopropilaminic salt of Glyphosate, with molecular formula: $C_3H_8NO_5P$), in order to remove any seeds and roots still present inside the filling.

The mortar used is composed of *Lafarge* hydraulic mortar and lime putty mortar (at a ratio of 2 to 1/2), with sand and crushed stone 3-6 mm thick (in order to make the mortar thin and prevent it cracking during the drying stages) and of ancient plaster, made of mortar fragments of bricks and ground tiles. The thickness of the coating varies from 1.5 to 3 cm, depending on the support, and has been stretched by hand, in order to “wrap” the filling evenly and those ridges that did not show horizontal or regular surfaces, but that had different levels of position and broad undercuts. In addition it has been found that some portions of the coating applied in 2009 became detached (following hand beating) from the wall: this does not indicate a defect, as it would be possible to remove the mortar coating in any eventual new restoration without modifying the original support: it is therefore a reversible work.

Furthermore, even if a new image and a new visual perception of the complex has been created, it is necessary to reassert that after a short time the cover will assume a similar colour tone of the surfaces, reducing the visual impact. The removal of earth which was still clinging to the vault of the *tabernae* has revealed the presence of two rooms with brick paving, which demonstrate that these areas were on two floors. Provisionally a wood pillar has been put in place in order to avoid the possibility of collapse of one of the vaults.

The Baptistery Area

The excavation of 2010 revealed an old post-Byzantine building built with large blocks of stone which probably were the results of spoil from other existing buildings which had fallen into disuse. During the relief operations (surveys?) the presence of a whitish crust formation of calcium carbonate within the planes of exfoliation of the stones themselves was noted, an indication that the walls remained exposed to open air for several centuries before being reused and hidden within the walls of modern houses. As for the spa complex, the presence of salt efflorescence must be tackled with packs of absorbing clays (sepiolite or cellulose) extracting salt from the walls.

Minero-petrographic Analysis on Some Encrustations and Mortars from the Roman Spa Complex of Tyana.

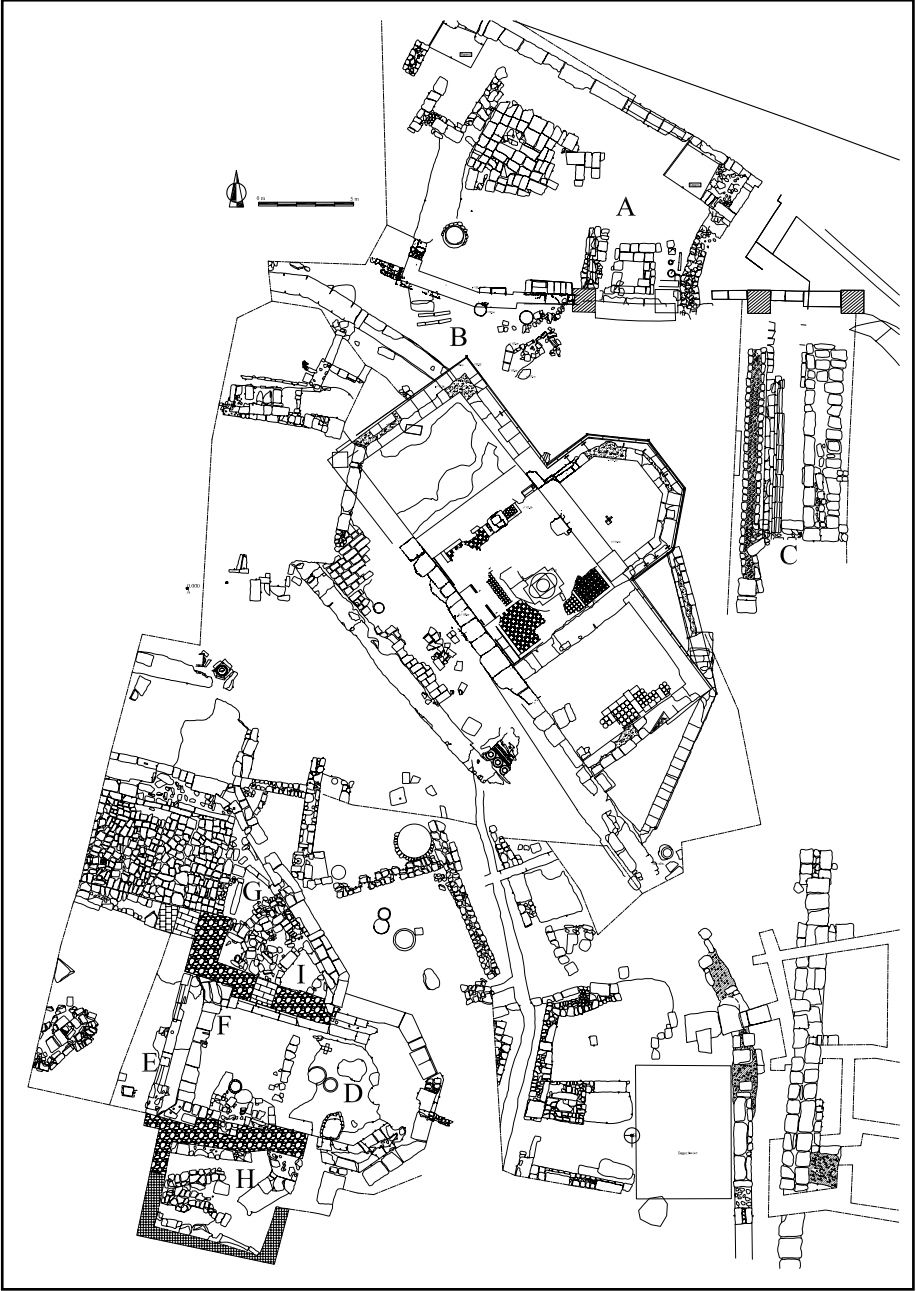
Lara MARITAN
Rebecca PIOVESAN

The minero-petrographic analysis on a set of mortar-based materials sampled from different areas of the Roman spa of *Tyana*, was addressed to the definition of the production recipes and possible discrimination features (such as type of aggregate used, aggregate: binder ratio, type of binder) between materials produced in different construction period and/or for differing in function buildings. The multi-analytical approach adopted for this study consists in a combination of thin-section analysis and X-ray powder diffraction. Preliminary archaeometrical data indicate that all the mortars are lime-based, showing heterogeneous matrix, consisting mostly of crypto- to microcrystalline calcite, in which lime lumps, due to incomplete carbonation, often occur. They all contain abundant rounded pores (20-30% in volume), mainly around 0,5 mm, in some cases reaching 3 mm in size. Aggregate is composed of crystals of quartz, often metamorphic in origin, spathic calcite, probably deriving from marbles, fragments of volcanic and metamorphic rocks, as well as fragments of recycled pottery (grog). Absolute

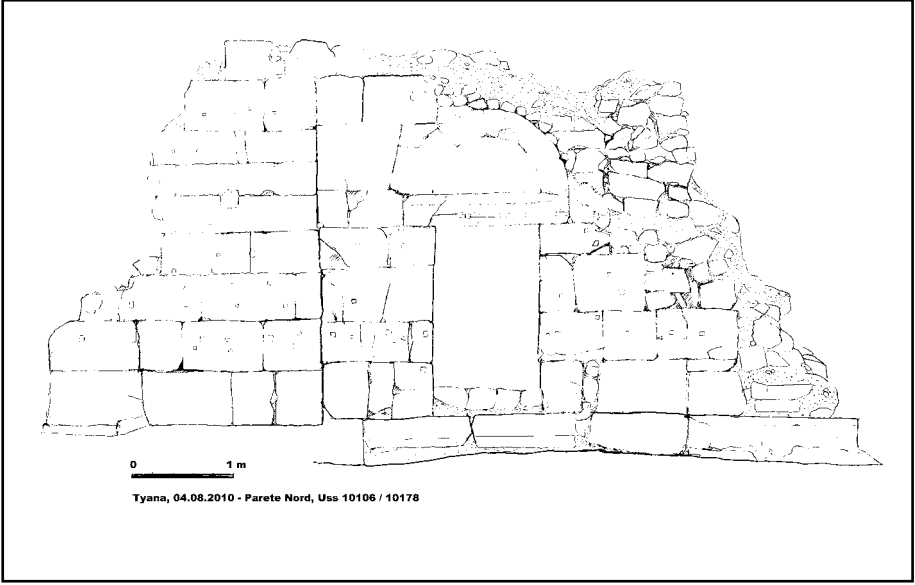
and relative quantity of aggregates could be related to different construction phases or functions of the building in which they were settled.

The analysis of a set of encrustations and efflorescence on both bricks and stone architectural elements indicates that they are mainly composed of niter (KNO_3), halite (NaCl) and gypsum ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$). The association of these secondary phases needs to be thermodynamically and kinetically studied in order to obtain detailed information on the chemical-physical conditions occurring during the weathering, the precipitation mechanisms, and the possible source of the elements forming these phases.

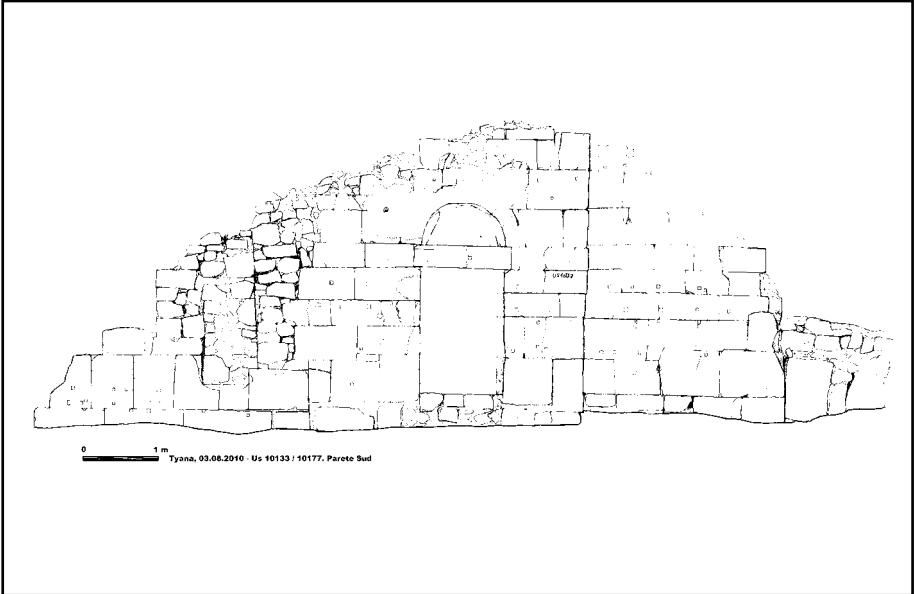
Since the results of this study are only preliminary and obtained by the analysis of few samples, a more extensive investigation is required in order to have a much more complete view of the construction materials as well as the secondary phases occurring as crusts and efflorescences on stones, mortars and bricks. These data will supply important information on the construction techniques and will be useful to plan a more efficient restoration action.

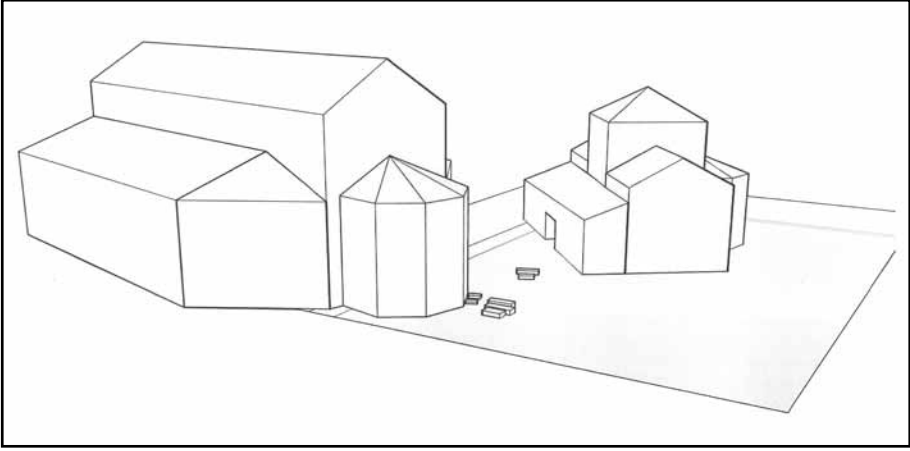
Çizim: 1

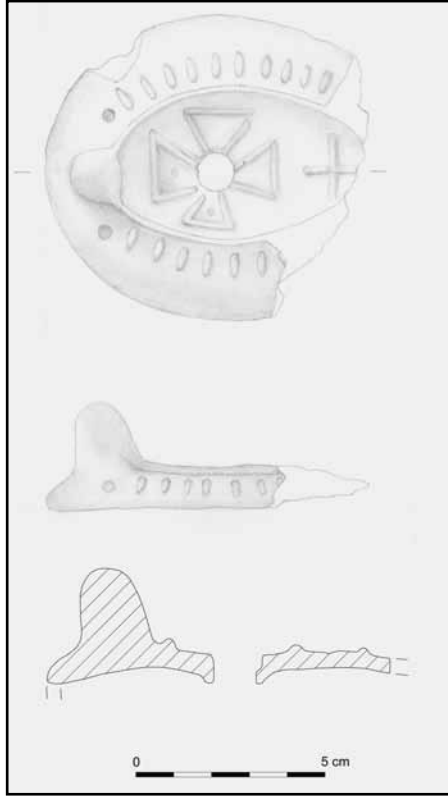
Çizim: 2

Çizim: 3

Çizim: 4

Çizim: 5

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

ANADOLU KAVAĞI, YOROS KALESİ 2010 YILI: KAZI, KORUMA-ONARIM ÇALIŞMALARI

Asnu-Bilban YALÇIN*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün verdiği izin ve Bakanlar Kurulu Kararı ile İstanbul Üniversitesi adına başlattığımız 'Anadolu Kavağı: Yoros Kalesi arkeolojik kazı projesi' nin 2010 yılı çalışmaları 19 Temmuz-27 ağustos tarihlerinde gerçekleştirilmiştir¹. Kazı çalışmaları sanat tarihçileri, arkeologlar ve uzman restoratörlerden oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Kazı ekibi üyeleri: Yard.Doç.Dr. Hatice Ö. Özcan, Bekir S. Aksoy,Uğur Alanyurt, M. A. Çağlar Erdoğan, Uğur Genç, Saadet Gündoğdu, Esen Kaya, Ayşegül Kıdık. Nisan Lordoğlu, Gülşah Soylu, M. Çiğdem Sözen' dir.

Anadolu Kavağı, İstanbul'un en önemli arteri olan Boğaziçi su geçidinin kuzey-doğusunda yer alır. Kavağa hâkim bir tepede 'Yoros Kalesi' olarak bilinen Ortaçağ kalesi yükselmektedir (Resim: 1). 2005 yılından itibaren sürdürmekte olduğumuz yüzey araştırması kapsamında Yoros Kalesi önemli bir araştırma noktasını oluşturmuştur. Bu incelemeler boyunca, yaptığımız gözlemler kalenin acil araştırma ve korumaya ihtiyacı olduğunu göstermişti. Önemli diğer bir nokta, İstanbul'un tek Bizans ve Ortaçağ kalesi olan Yoros Kalesi'nin uzun tarihi boyunca arkeolojik ve tarihsel hiçbir bilimsel araştırmaya konu olmamasıdır².

* Prof. Dr. Asnu-Bilban YALÇIN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bizans Sanatı Anabilim Dalı, Ordu cad. No.196, 34459 Laleli- İstanbul/TÜRKİYE; e-mail; yalcinab@istanbul.edu.tr. Web sitesi: www.bosporusproject.com

- 1 Bu araştırma için gerekli izni bize veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Rektörlüğümüze, Beykoz Kaymakamı Sayın Aydın Ergün'e, Beykoz Belediye Başkanlığı ve tüm çalışanlarına, Başkan Yardımcısı Sayın Nevin Çalışkan'a, Anadolu Kavağı Emniyet güçlerine ve Baş Komiser Sayın Abdurrahman Kart'a teşekkür ederiz. Araştırmamız boyunca bize her türlü desteği veren Bakanlık temsilcimiz Sayın Ali Ziyrek'e, kazı süresince ve sonrasında gösterdiği yakınlık, nezaket ve her türlü yardımdan dolayı minnettarız.
- 2 Kale hak. genel bilgiler ve kaynakça için bak.A.B.Yalçın, 'Boğaziçi Topografyası: 2005 yılı araştırmaları', 24.Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2.cilt, Ankara 2007, 300-303. Kale mevkiinin (Hieron) Antik Dönemdeki tarihi hak. yeni çıkan bir çalışma bütün Antik Dönem kaynaklarını

Bu incelemeler sonucu, yaptığımız başvuru sonucu alınan Bakanlar Kurulu Kararı ile 2010 yılında Kale içinde çalışmalarımızı başlattık. Sanat tarihçileri, arkeologlar, uzman restoratörlerden ve bir mimardan oluşan ekibimizde on iki kişilik işçi grubu da görev aldı.

Karadenize paralel olarak araziye uzunlamasına doğu-batı istikametinde gelişen Yoros Kalesi geniş bir alanı kaplamaktadır. Boğaz tarafında olanı daha alçak iki tepenin üzerinde yer alan kale doğudan batıya 500 m. civarında bir uzunlukta gelişir. Kalenin doğu kısmı, üst kale olarak tanımladığımız, tahkimatlı kısmı bugün İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin kullanımına tahsis edilmiş bulunmaktadır. Kalenin denize, Boğaz'a inen geniş kısmı bugün Savunma Bakanlığına tahsis edilmiş olup 1980 sonrası kısmen kale sur ve kuleleri üzerinde yapılan İstanbul Boğaz Komutanlığı lojmanlarını barındırmaktadır.

Üniversitemiz ve Kültür ve Turizm Bakanlığı adına başlattığımız kazı çalışmaları kalenin doğu tarafındaki üst kale kısmında gerçekleştirilmiştir (Resim: 2).

Öncelikle kale içinde genel arazi temizliği ile çalışmalara başlanmıştır. Uzun yıllardır Boğaza hâkim manzarası ve içinde bulunan yeşil alan ile halkımızın mesire yeri olarak kullandığı bir yer hâline gelen kale içi maalesef korumasız, bakımsız olması ve kötü kullanım sonucu oldukça üzücü bir durumdaydı. Çevrenin çöplerle kirletildiği, kale duvarlarına spreyci boyalar ile isimler yazıldığı, kuzey kuleye bitişik duvardan ve güneydoğu köşeden içeriye geçiş yolu açıldığı görülmüştür. Kulelerin içlerinde karşılaşılan çok sayıda içki şişesi yapının hangi amaçla kullanıldığını da göstermiştir. Kalede karşılaşılan bu kötü durumu ortadan kaldırmak amacıyla kazıdan önce çevre düzenlemesi ve güvenlik tedbirlerinin alınması çalışmalarına başlanmıştır.

Kale içinde, yoğun bitki örtüsü zorlu bir çalışma ile kaldırıldıktan sonra arazide jeofizik ölçümleri yapılmıştır (Resim: 3). Manyetik ölçüm alınarak

toplamaktadır: A.Moreno, 'Hieron the ancient sanctuary at the mouth of the Black Sea', *Hesperia* 77(2008), 655-709.Yazar Kalede yapılan kısa bir kazının hikâyesini de aktarmaktadır (bak.sayfalar 672-678).

yapılan ve plan kareler üzerinde yerleştirilen çalışma sonucunda kale içinde mimari yapı veya yapıları yansıtan anomali dağıtımları görülmüştür³.

Jeofizik ölçümlerini takiben Beykoz Belediye Başkanlığı tarafından görevlendirilen mühendisler ve teknikerlerden oluşan bir ekip karelaj çalışması yapmıştır. Karelaj çalışması sonucu ve jeofizik araştırmasının verileri ışığında 2010 kazı sezonu içinde çalışılmak istenen alanlar tespit edilmiştir. 10x10 metrelik ayrılan alanlarda 5x5 metrelik açmalar belirlenmiştir. 2010 sezonunda toplam 6 açmada arkeolojik kazı çalışması yapılmıştır.

Açılan bu alanlarda yapılan çalışmalar esnasında, muhtemelen bir mekâna ait olan sıkıştırılmış toprak ile örülü moloz taş duvarlar tespit edilmiştir (Resim: 4). Duvarların genelinde toprak sıva kullanılmasına rağmen sadece bir kısmında - doğu duvarı temelinde - harçlı sıvaya rastlanmıştır. Mekânın ana duvarları olduğu düşünülen iki duvar örgüsünden biri kuzey-güney yönünde diğeri doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Kuzey-güney yönündeki duvara konumu nedeniyle doğu duvarı, doğu-batı yönündeki duvara da güney duvarı adı verilmiştir.

Bu mekânı kuzey-güney yönünde keserek küçük odalar oluşturan iki duvar örgüsü bulunmaktadır. Bunun yanında, batıdan -kuzeye doğru mekânı kapattığı düşünülen kavisli bir duvar örgüsü tespit edilmiş olup bu duvarın devamına henüz ulaşılamamıştır (Resim: 5-6). Doğu duvarını kesen ilk, kuzey-güney doğrultulu duvarda profilli mermer zemin taşı kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca çalışmalar esnasında mimariye ait mermer parçaları bulunmuştur.

Doğu duvarında zemin seviyesi ile aynı koda denk gelen yanık bir tabaka olduğu tespit edilmiştir. Bu yanık tabaka alanın geneline yayılmış durumdadır. Dolayısıyla mekânın bir yangın geçirdiği düşünülmektedir. Ayrıca seviyeden aşağı inildikçe daha alt seviyede doğu duvarını kesen ilk kuzey-güney doğrultulu duvarın seviyesinde bir yangın tabakası daha görülmüştür.

3 Jeofizik çalışmalarında bize yardımcı olan Müh. Mehmet Baş beye ve ekibine teşekkür ederiz.

Güney duvarının bittiği noktadaki zeminin altından Bizans Dönemine ait olduğu düşünülen ikili künk sırası çıkarılmıştır (Resim: 7). Bu künklerin, güney kulenin batı kısmındaki ön girişine geç dönemde eklendiği tahmin edilen kalın sıvalı mekândan, iç kalenin kuzeybatısında yer alan kuyuya dirsek yaparak dönüp diren hattı oluşturduğu düşünülmektedir.

Böylece mekânın iki ayrı dönemde kullanım gördüğü anlaşılmıştır. Açılan alanların genelinde bulunan tahta çivileri ve yanık ahşap parçaları mekânın üst kısmının veya örtüsünün veya taşıyıcılarının ahşap olduğunu göstermektedir.

Açmaların alanında, çalışmalar esnasında iki adet çöp çukuru bulunmuştur. Çöp çukurlarından bir tanesi güney duvarının bitiminde, zeminin kuzeyinde görülmüş olup güney tarafı zeminin altına doğru devam etmektedir. Bu atık çukurlarının her ikisi de ana kaya oyularak oluşturulmuş ve birbirinden farklı derinliklerdedir. Çukurların içinden yoğun olarak seramik kaplar, seramik kap parçaları ve cam parçaları bulunmuştur (Resim: 8). İçlerinde ana kaya seviyesine inilmiş olup zeminin altına doğru devam eden çukurda çalışmalar bir sonraki kazı senesine bırakılmıştır

Seviye inme çalışmaları ve kale içindeki bitki örtüsü kaldırılmaya devam ederken sur duvarlarının iç ve bazı bölümlerin dış yüzeylerini kaplayan sarmaşık ve otlar alınmış, Doğu tarafına bakan iki büyük kulenin üst kısmındaki çalı ve otlar temizlenmiştir.

Doğu kulelerinin arasında bulunan ve yakın zamanlarda örülmüş olan kale kapısının önü temizlenmiştir. Burada devrilmiş olan ve devşirme olarak kullanılmış olan kapı arşitravından geriye kalanın çevresi açılmış ve temizlenmiştir (Resim: 9). Çalışmalar sırasında arşitravın güney tarafında bir mermer blok ortaya çıkmıştır. Mermer blok toprağın içinde devam ettiği için formu ve ölçüsü tam olarak belirlenememiş; ancak muhtemelen devşirme kapının diğer kısımlarına aittir. Ayrıca arşitravın küçük bir parçası daha ortaya çıkmıştır. Bulunan parçanın üzerinde yoğun is lekeleri ve kırıklar görülmektedir (Resim: 10). Bu tahribata yakın zamanda defineciler ve -ne yazık ki- burada mangal yakıp piknik yapanlar neden olmuştur.

Kazı çalışmaları sürdürülürken aynı zamanda çevre düzenlenmesi, koruma ve onarım faaliyetleri devam etmiştir ⁴. Kalenin sur duvarlarında sprey boyalarla yazılmış olan graffiti yazılar önce amonyum bikarbonat çözeltisi sürülerek yumuşatılmış, daha sonra plâstik fırçalar kullanılarak yüzeyden uzaklaştırılmıştır (Resim: 11). Çıkarılamayan boya tabakaları için boya sökücüler kullanılmış, işlemin ardından uygulama yapılan alanlar selülozik tinerle silindikten sonra noniyonik deterjan ile yıkanmıştır. Kimyasal kalıntının yüzeyde kalmaması amacıyla cephe yıkama işlemi üç gün süre ile tekrarlanmıştır. Ne yazık ki halkımızın sürekli tahrip ettiği sur duvarlarındaki yazıtların silinmesine önümüzdeki kazı sezonunda da devam edilecektir.

Yoros Kalesi'nde karşılaşılan bir diğer kirlilik ise yabanî otsu ve odunsu biyolojik oluşumlardır. Tüm alanı kaplayan biyolojik oluşumların kale örgü taşlarının düşmesine neden olarak yapıya zarar verdiği görülmüştür. Kale girişinde bulunan ve kale içinden boğaz yönüne uzanan kazı alanında yayılmış olan otsu/odunsu biyolojik oluşumlar kesici âletler kullanılarak mekanik uygulamalarla uzaklaştırılmıştır. Kale duvarlarının içine işlemiş olan bu biyolojik aktivitenin burçların üzerlerinde de mevcut olduğu görülmüştür. Sarmaşıklar dâhil yapıya temas eden bitkilerin tamamı 2010 yılı kazı sezonu içinde temizlenmiş, sur duvarları ve kuleler ortaya çıkarılmıştır (Resim: 12).

Kalenin en iyi korunmuş mimarî mekânlarından Doğu kulelerinin içlerinin oldukça kötü durumda olduğu tespit edilmişti; kule içlerinin içki içenler ve diğer zarar amacı güden kişiler tarafından oldukça kirletildiği ve tuvalet olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. İçerlerde bulunan moloz taşlar dışarı çıkarılarak restorasyonda kullanılabilir nitelikte olanların tasnifi yapılmış, diğer taşlar ise alan dışına aktarılarak iç mekânların temizlikleri tamamlanmıştır. Ayrıca kule içleri ilâçlanmıştır.

Temizlik çalışmalarının ve koruma amaçlı güvenlik tedbirlerinin alınmasını takiben sağlamlaştırma çalışmalarına başlanmıştır. Yoros Kalesi beden duvarlarında düşme tehlikesi altında olan taş blokların

4 Kale içindeki koruma ve onarım çalışmaları ekip üyesi Restoratör Uğur Genç tarafından yürütülmüştür. Verilen bilgiler tarafından hazırlanan rapordan aktarılmıştır. Çalışmalarda Restoratör Uğur Alanyurt da görev almıştır.

sağlamlaştırılması yerinde yapılmıştır. Uygulanacak olan harcın niteliğini anlayabilmek için onarım yapılacak alanda kullanılmış orijinal harç tabakasından alınan örnekler incelenmek üzere İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez laboratuvarına gönderilmiştir. Ön sağlamlaştırma niteliği taşıyan uygulamalar için, Bizans'ın yapılarında çok sık kullandığı ve Yoros Kalesi yapım harcı ile de renk ve yapı uygunluğu taşıyan Horasan harcı tercih edilmiştir. Laboratuvar sonucu ile hazırlanacak olan harcın agrega boyutuna karar verilmiştir. Hidrolik kireç, ince elenmiş kum ve tuğla kırığı ile hazırlanan harç yürüyüş bölgelerinde olan düşme tehlikesi altındaki duvar örgüsünün sağlamlaştırılmasında kullanılmıştır.

Bilindiği üzere 2010 yılı Şubat ayında kalenin sembolü olan büyük monogramlı kabartmanın çalınması üzücü bir olaydır. Bir önceki sonbaharda mermer levha yine defineciler tarafından yerinden sökülmüş ancak taşınmamıştır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri uzmanları tarafından durum rapor edilmiş ancak tedbirler yetersiz kaldığından, takip eden kış mevsiminde defineciler, yerine takılan kabartmayı çalmayı başarmışlardır. Tarafımızdan verilen bilgi doğrultusunda Bakanlığımız monogramlı levhayı interpolün sayfasına almıştır. Bu önlemleri alan Bakanlık yetkililerine teşekkür ederiz ve levhanın bir gün tekrar yerine gelmesini ümit etmekteyiz.

Bu üzücü olayın tekrarlanmaması için yapıda bulunan diğer kabartmaların harç sağlamlaştırılmasına karar verilmiştir. Doğu tarafındaki Kuzey Kule'de bulunan monogramlı mermer taş levhanın çevresinin duvarla bağlantısının zayıflamış olduğu tespit edilmiştir. Niteliğini kaybetmiş olan tutucu harç tabakasının yerine kullanılmak üzere Horasan harcı hazırlanmıştır. Kabartmanın altında aşınmış olan taş sırası çalışmalarımız sonucunda yeniden örülmüş, bağlayıcı olarak hazırlanan Horasan harcı ile monogram çevresi sağlamlaştırılmıştır. Bu çalışmalar yapılırken kullanılan vinç sayesinde sur duvarlarının bazı kısımları ve kule duvarları örgüsü incelenmiş ve daha başka devşirmeler tespit edilmiştir.

Açmalar dâhilinde yapılan çalışmalar sonucunda ele geçirilen pişmiş toprak ve metal buluntuların koruma/onarımları kazı evinde kurulan restorasyon ve konservasyon laboratuvarında tamamlanmıştır.

Çalışmalarda alan içinde ana kaya seviyesine birçok yerde ulaşılmış olup yoğun miktarda Osmanlı Dönemine ait sırlı ve sırsız seramik kap parçacıkları (Resim: 13), metal buluntular (Resim: 14), Osmanlı Dönemine ait bir adet gümüş sikke (Resim: 15), hayvan kemikleri, cam parçaları ve mermer mimarî parçalar bulunmuştur. Envanterlik ve etütlük olarak ayrılan eserler fotoğraflanmış, gereken ölçü ve çizimleri yapılmış ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne teslim edilmiştir.

Buluntuların geneline bakıldığı zaman mekânın bölümlere ayrılarak işlik olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Mekân geç dönem sivil bir mimariye ait olması muhtemeldir (Çizim: 1).

Mekânın genel temizliği bittikten sonra, mekân ziyaretçi girişine kapatılmış ve kalenin içi insan ve eşyalardan arındırılarak hava fotoğrafları alınmıştır. Yaklaşık 100 m. yükseklikten 90 derece dik açıyla, uzaktan kumandalı helikoptere monte edilmiş bir fotoğraf makinesi ile alan fotoğraflanmıştır.

Çalışmalar 27 Ağustos Cuma günü sona erdirilmiştir. Son hafta, Beykoz Belediyesi'nin isteği ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı birimlerce 120 dönümlük kale içi bitki kurutucu ile ilaçlanmıştır.

Kazı ekibi tarafından açmalardaki çukurların ve künklerin üzeri ahşap kapaklar ve jeotekstil ile örtülmüş; seviyesi inilmiş açmalarda çıkan ana duvarlar jeotekstil ile bir sonraki kazı sezonuna kadar bitki oluşumunu engellemek ve güvenlik sağlamak amacıyla kapatılmıştır.

Çalışmalarımızı başından beri ilgi gösteren ve destek sağlayan Beykoz Kaymakamı Sayın Aydın Ergün ziyaret etmiştir.

Kazı çalışmaları sürerken Beykoz Kaymakamlığı ve Belediyesi tarafından misafir edilen Dünya Gençlik Kongresi katılımcılarından oluşan 24 kişilik bir ekip 7 Ağustos günü kazımızı ziyaret etmiştir. Kaymakamlıktan gelen istek doğrultusunda ve yaptıkları etkinlikler çerçevesinde kazımızda yardımda bulunmuşlardır. Dünyanın farklı ülkelerinden gelen gençlere ekibimiz tarafından bitki temizliği, duvarlardaki yazıların silinmesi ve seramik yıkama işleri gösterilmiştir.

Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Yunus Söylet'e bizi mutlu eden ziyaretinden dolayı teşekkür ederiz. Kendisi ve danışman Sayın Prof. Faik Çevik, yaptıkları ziyarette İstanbul'da İstanbul Üniversitesi'nin böylesi önemli bir çalışmasından dolayı duydukları memnuniyetle bizi cesaretlendirmiştir.

Yoros Kalesi kazı 2010 yılı çalışmaları yukarıda aktarıldığı gibi gerçekleşmiştir. Önümüzdeki kazı sezonunda da İstanbul'un bu tek Bizans kalesinin bilinmeyen tarihçesini ortaya çıkarmaya devam etmeyi amaçlamaktayız.

**YOROS KALESİ
KAZISI**

Kazı Başkanı: Prof. Dr.
ASNU BİLBAN YALÇIN

0 1 2 3 4 5 m

K	▲
C8-A3	D8-A1
C7-A4	D7-A2
C7-A3	D7-A1

AĞUSTOS 2010

Çizen : Mimar
Saadet Gündoğdu

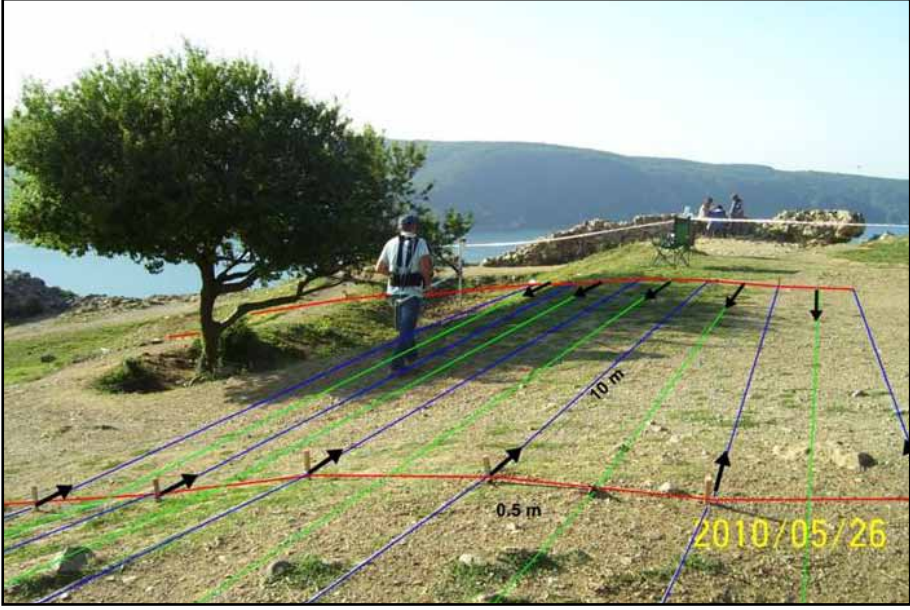
Çizim 1: Açmalar

Resim 1: Yoros Kalesi, havadan görünüş

Resim 2: Yoros kalesi, havadan görünüş (kazılan alan)

Resim 3: Jeofizik çalışmaları

Resim 4: Açmalar

Resim 5: Kavisli duvar örgüsü

Resim 6: Kavisli duvar örgüsü

Resim 7: Künk sıraları

Resim 8: Seramik buluntu çukuru

Resim 9: Doğu kapısı, dıştan, temizlik sonrası

Resim 10: Yanık izleri taşıyan arşitrav parçası

Resim 11: Duvar yazılarının temizliği

Resim 12: Bitki temizliği

Resim 13: Pişmiş toprak kâse

Resim 14: Bronz obje

Resim 15: Gümüş sikke

2010 YILI GELİDONYA BATIĞI KAZISI

Harun ÖZDAŞ
Nicolle HIRSCHFELD
G.F. BASS
Cemal PULAK

Antalya İli Finike İlçesi, Kumluca yakınında bulunan ve Antalya Körfezi'nin batı sınırını oluşturan Gelidonya Burnu Beşadalar mevkiinde bulunan (Harita 1) Gelidonya batığı kazısı 4 Temmuz -26 Ağustos 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

Antalya Müzesi başkanlığında gerçekleştirilen kazıda¹ Harun Özdaş (bilimsel başkan)² Doç. Dr. Nicolle Hirschfeld (eşbaşkan)³, Prof. Dr. George F. Bass (onursal başkan) olarak yer almış ve kazının gerçekleşmesi için planlamayı yapan Doç. Dr. Cemal Pulak da⁴ çalışmalara katılarak destek vermiştir. Kazı ekibi Dr. Nilhan Kızıldağ, Dr. Emre Okan, Onok Bozkurt, Orkan Köyağasıoğlu, Cihat Vural, ile İ.Ü. Sualtı Hastalıkları uzmanları İzzettin Gümüş, Hayriye Mutlu, Furkan Yıldırım, Prof. Dr. Faith Hentschel, Sheila Matthews, Prof. Dr. Andrzej Pydyn, Lauren Shedletsy, Kimberly Rash, Susannah Snowden, Dr. Roger Williamson (sualtı hastalıkları uzmanı), Marilyn Cassedy, Laura Gongaware, Ania Kottarba Morley, Ryan Lee, John Littlefield, Wlady Illing'den oluşmuştur. Antalya Müzesi, Mine Bozkurt ve Mustafa Samur; Bodrum Müzesi ise Emre Savaş tarafından temsil edilmiştir.

- 1 Kazının gerçekleşmesi için sağlamış oldukları finansal kaynaktan dolayı, Türkiye Sualtı Arkeolojisi Vakfı'na (TINA), Sualtı Arkeoloji Enstitüsü'ne (INA), *Institute for Aegean Prehistory*, *National Geographic Society*, *American Philosophical Society*, *Joukowsky Family Foundation*, Texas A&M Üniversitesi ve Trinity Üniversitesi'ne; projeye verdikleri destekten ötürü Antalya Müzesi Müdürü Mustafa Demirel ve Prof. Dr. Hayat Erkanal'a teşekkür ederiz. Kazı "Türkiye'de Sualtı Arkeolojisinin 50. yılı" kapsamında gerçekleştirilmiştir.
- 2 Yrd.Doç.Dr. A.Harun ÖZDAŞ, Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü, Bakü Bulvarı No.100 İnciraltı, İzmir/TÜRKİYE.
- 3 Doç.Dr. Nicolle HIRSCHFELD, Trinity University, One Trinity Place San Antonio TX 7812-7200 USA.
- 4 Doç.Dr. Cemal PULAK, Texas A&M University, Collage Station, Texas/USA.

27-32 m. derinlikte bulunan batık alanına, 2-4 kişilik ekipler hâlinde, günde iki kez 5 saat ara ile haftanın altı günü 30'ar dakikalık dalışlar yapılmıştır. Bu süre içinde toplam 317 dalış yapılarak yaklaşık 158 saat kazı alanında geçirilmiştir. Kazı süresince Virazon ve STS Bodrum Okul gemileri konaklama vd. çalışmalarda, batık üzerine demirlenen Millawanda isimli katamaran gemi ise dalış platformu olarak kullanılmıştır. Bölgedeki hava şartlarının yanı sıra, dip akıntısının çok güçlü olması nedeniyle çalışmalara birçok defa ara verilmek zorunda kalınmıştır.

Geç Tunç çağına tarihlenen Gelidonya batığının kazısı ilk kez 1960 yılında G.F.Bass⁵ başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde sualtı arkeolojisinin başlamasına neden olan kazı, sualtı arkeolojisi tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Batığın kazısı, toplam 1 sezonluk çalışma ile tamamlanmıştır. 1960 yılının Haziran-Eylül aylarında kazısı gerçekleştirilen bu batık, sualtı dünyasında dalgıç arkeologlar tarafından gerçekleştirilen ve bilimsel kazı standartlarına uygun olarak yapılan ilk sualtı kazısı ünvanını almıştır. Bu kazıya bağlı olarak, ülkemizde sualtı arkeolojisi fiilen başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir.

1988, 1989, 1990 ve 1994 yıllarında bölgede yapılan yüzey araştırmalarında batığın yaklaşık 100 m. güney doğusunda çapa ve seramik kaplar gibi değişik buluntular ele geçirilmiştir. Yaklaşık 70 m. güneydoğuda bir adet Miken IIB üzengi kulplu bir kap bulunmuş ve bu bölümden batık alanına doğru olan bölgede Miken kabının yaklaşık 3 m. uzağında bronz bir şiş bulunmuştur. Batık alanı ile Miken kabı arasında bronz şişin bulunmuş olması geminin yakında bulunan sığığa çarptıktan sonra karinasının altında bir yırtık oluşturduğu ve buradan dibe oturana kadar olan süre içinde çevreye bazı objelerin dökülmüş olabileceği ihtimalini gündeme getirmiştir. 1989 yılında yapılan araştırmada geminin çarptığı düşünülen sığık çevresi incelenmiş ve bu araştırmada da bir adet terazi ağırlığı tespit edilmiştir. Bu buluntuya bağlı olarak geminin

5 George F. Bass, The Cape Gelidonya Wreck: Preliminary Report. *AJA* 65, 1961, 267-276; Cape Gelidonya: A Bronze Age Shipwreck. *Transactions of the American Philosophical Society*, 57.8. Philadelphia, 1967; Cape Gelidonya and Bronze Age Maritime Trade, In *Orient and Occident* (Festschrift Cyrus Gordon), edited by Harry A. Hoffner, Kevelaer 1973, 29-38.

söz konusu sığılğa çarptığı ve karinasında bir yırtılmanın olduğu kesinlik kazanmıştır. 1994 yılında ise gemiye ait taş çapa⁶ bulunmuştur.

Bu yıllarda yapılan araştırmalarda, 1960 yılının teknolojisi ile gerçekleştirilen kazı çalışmalarından geriye bazı buluntuların kaldığı anlaşılmış ve Gelidonya Batığı kazısının tamamıyla bitirilmemiş olma ihtimali gündeme gelmiştir. Ülkemizde, yarım yüzyıllık bir geçmişe sahip sualtı arkeolojisinin başlamasını sağlayan bu batık, arkeoloji bilim dünyasında önemli bir yere sahiptir. Çok az bilinen bir dönemi aydınlatması açısından, eksik parçaların geride bırakılmaması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, bilinen en önemli Tunç Çağı batıklarından biri olan bu batık alanının, 21. yüzyıl teknik ve yöntemleri ile yeniden incelenerek kazısının yapılmasına karar verilmiştir. Buna bağlı olarak kazı alanına Türkiye’de sualtı arkeolojisinin 50. yılı kapsamında tekrar gidilerek çalışmalara başlanmıştır.

Batığa ait eksik parçaları tamamlamak ve bütün alanın detaylı araştırmasını yapmak üzere kazı çalışması planlanmıştır.

2010 yılı kazı sezonunda, 1960 yılında çalışılan bölgeler tekrar araştırılmıştır. Buna bağlı olarak, 1960 yılında belirlenen kazı alanı ve çevresinde kazılacak bölgeler belirlenmiştir (Plan: 1). Batık alanı (Resim: 1-2) batı, kuzey ve doğu yönünde genişletilmiştir. Yapılan incelemeler daha önce tanımlanandan daha geniş bir batık alanı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Güneyde yer alan dik yamaç üzerinde yapılan araştırmada üzeri tamamıyla çökelti ile kaplı 1 adet sürahi (üzengi kulplu?) formunda pişmiş toprak bir kap tespit edilmiştir. Diğer benzer bir kap ise bir tanesi büyük kayanın ana kaya ile arasına sıkışmış durumda, bir *pithos* dip parçası ise hemen yakınında ele geçirilmiştir. Çok kalın çökelti tabakası ile kaplı buluntuları çıkarabilmek için keski ve çekiçle yaklaşık iki aylık bir süre çalışılması gerekmiştir.

Bunun dışında bulunan bazı küçük seramik örneklerle birlikte geminin batışı esnasında bu yamaca bazı parçaların döküldüğü izlenimi doğmuştur.

6 C. Pulak & E. Rogers, The 1993-1994 Turkish Shipwreck Survey, *INA Quarterly* 21.4, 1994, 17-21; Shelley Wachsmann. *Seagoing Ships & Seamanship in the Bronze Age Levant*, *College Station, Texas*, 1998, 283-285.

Alanın kuzey sınırı bu yamaca paralel bir şekilde devam etmektedir. Deniz tabanındaki güçlü akıntı doğu-batı yönünde olduğundan, bu doğrultuda da araştırma dalışları yapılmış fakat herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Batık alanının güneyinde yer alan yamacın altındaki bölüme vadi ismi verilmiş olup bu bölümde batığa ait değişik türde objelere rastlanmıştır. Güçlü dip akıntısına bağlı olarak bu buluntuların, vadi ismi verilen bölgede doğal nedenlerden ötürü toplandığını söylemek mümkündür. Kazıda, bu bölümde 33 m.ye kadar olan derinliklerde çalışılmıştır.

1960 yılında olduğu gibi, 2010' da gerçekleştirilen çalışmalarda ele geçirilen buluntular, platform olarak isimlendirilen bölge ve büyük kaya çevresinden gelmiştir. Kazı çalışmasında 350 adet buluntu (Plan: 2) kayıtlara girmiştir. Lot numarası verilen bu buluntular içinde 1 *pithos* dip parçası (Resim: 3) , iki adet tek kulplu sürahi, en az 5 adet terazi ağırlığı (Resim: 4-7) , üzerinde bir işaret bulunan küçük bir kulp parçası, 3 adet Kıbrıs kökenli seramik parçası yer almaktadır. Buluntuların yaklaşık %30'unu bakır ya da bronz parçalar oluşturmaktadır. Tanımlanabilen objeler içinde 4 ingot parçası, 15 adet âlet ve keskiye (Resim: 8) ait ağız sap vb. parçalar ile bronz bir kazan kulpu (Resim: 9) ve iğne yer almaktadır. Yine bunlar içinde 23 lot numara kalay çökeltisi olarak kaydedilmiştir. Geri kalanları ise safra taşları, amphora parçaları ve ahşap parçalarından oluşmaktadır.

Seramiklerin dağılımı, batık alanının daha geniş olduğunu ve buluntu bölgesinin geminin yaşam alanına ait olduğunu gösterir niteliktedir.

Kazıda bulunan ağırlıklar 1960 yılında bulunanlarla birlikte gemide kullanılan ağırlık sistemini tamamlar nitelikte olması açısından önemlidir. 1980'li yıllarda yapılan araştırmalarda tespit edilen buluntular ile kazı sırasında vadide ele geçirilen buluntular, geminin batmadan önce etrafa dökülen objeler olduğunu gösterir.

Batık alanında bazı bölgeler deniz tabanının doğal yapısı nedeniyle tamamıyla araştırılamamıştır. Bunların başında *pithos* dibi ile bir sürahi ve çok sayıda seramik parçanın bulunduğu büyük kayanın batı kenarı gelmektedir. Ana kaya ile birleşen ve kalın bir çökelti ile kaplı bu dar alanın büyük

kayanın altına doğru gitmekte olan bölümü ile batık alanı dışındaki çatlak ve oyuklara bakmak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte bu bölümlere ve bütün batık alanı metal detektörü ile incelenmiş ve herhangi bir buluntu izine rastlanmamıştır.

Bütün buluntular, konservasyonu yapılmak üzere Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir. Kazı çalışmaları dışında Bodrum Müzesi depolarında Cemal Pulak tarafından yapılan incelemede ise, Gelidonya gemisine ait bir ahşap parça bulunmuştur. Daha önceki yıllarda çıkarılan, gemiye ait çapa, seramik, kandil, üzengi kulplu kap ve iki *pithos* dibi parçalarının Yuval Goren (Tel Aviv Üni.) tarafından yapılan analizleri sonrasında Kıbrıs kökenli olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Sophie Sutos-Gale'nin (Oxford Üni.) Gelidonya kargosunu oluşturan bakır külçeler üzerinde yaptığı kurşun izotop analizi, bunların Kıbrıs üretimi olduğunu göstermiştir.

Cemal Pulak ve Shelley Wachsmann, batığın 1967 yılında yapılan yayınındaki⁷ bilgilerden yola çıkarak ahşaplar üzerine yapmış oldukları incelemede, bu geminin de Uluburun Batığı'nda olduğu gibi, zıvana tekniğinde yapıldığını ortaya koymuşlardır. Bu da, Geç Tunç Çağı gemi karina dizaynı hakkındaki bilgilerimizi bir kademe daha ileri götürmektedir.

Gelidonya batığında bulunan ağırlıklar üzerine çalışan Pulak, G. Bass'ın 1967 yılı yayınında söylediklerinden farklı olarak, gemideki ağırlıkların Yakın Doğu ve Miken ağırlık sistemlerinin bir kombinasyonu olabileceğini ileri sürmektedir.

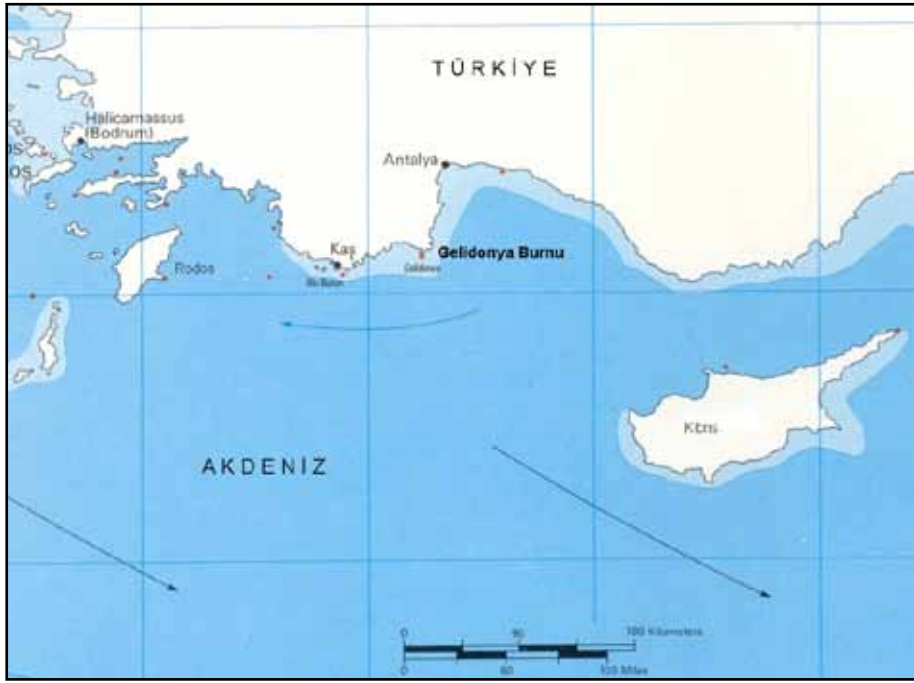
Ayrıca 1960 yılı kazısında çıkarılan, gemide bulunan ve olasılıkla kargonun istiflenmesinde kullanılan değişik çalılara ait dal parçaların radyokarbon analizinin yapılması konusunda da çalışmalar sürdürülmektedir. Bu analiz sonucu geminin tarihi hakkında ayrıntılı bilgi elde edilebilecektir. Bütün bu çalışmaları, 1960 ve 2010 yılı kazı buluntuları ile birleştirdiğimizde, Gelidonya'da batan gemiyi daha iyi anlamamız mümkün olacaktır.

7 G.F.Bass, 1967 a.g.e.

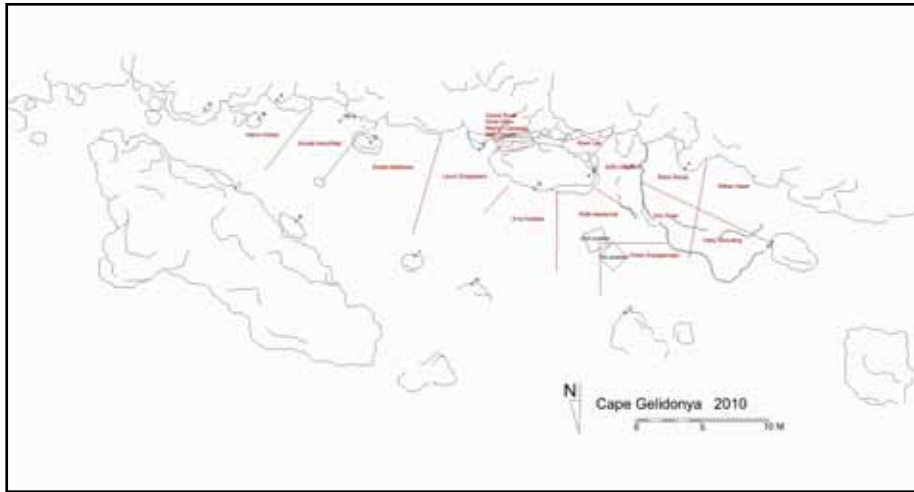
1990'lı yıllarda bulunan taş çapa fırtınaya bağlı olayın başladığı yer, geminin battığı bölge ise bittiği yerdir. Bu arada çevreye saçılmış objeler bulunabileceği düşünülmüştür, fakat dipte bulunan yüzlerce küçük çukur cep ve kovuğun içine bakmak teknik olarak mümkün olmayacağından, onun yerine belirlenen yerlerin kazısı yapılmıştır. Bu çalışma sonrasında batık alanının 1960 yılındaki orijinal kazı alanından daha geniş olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, 2010 yılı kazısında geminin batış rotası üzerinde çevreye objelerin saçıldığı anlaşılmıştır. Bulunan ağırlıklar, gemide kullanılan ağırlık sistemini tamamlar nitelikte olup bu ağırlık sisteminin yeniden tanımlanması açısından önem arz etmektedir. Gemideki Kıbrıs kökenli seramiklerin sayısı artmıştır. G. Bass, 1967 yılı kazı raporunda, geminin Kıbrıs kökenli olabileceğini belirtmiş olmakla birlikte, Kenan kökenli bir gemi olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte Gelidonya'da batan geminin, Kıbrıs kökenli olabileceği şeklinde yeni bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Geç Bronz Çağında Kıbrıs'ın Yakın Doğu sınırları içinde kabul edilmesi de, Yakın Doğuların Ege ile olan direk ticareti olduğu görüşü ile çelişmemektedir. Ayrıca, Yunanistan'da Point Iria'da bulunan ve kazısı gerçekleştirilen Geç Bronz Çağı Batığı'nın⁸ Kıbrıs kökenli olması, bu sonuç açısından önem arz etmektedir.

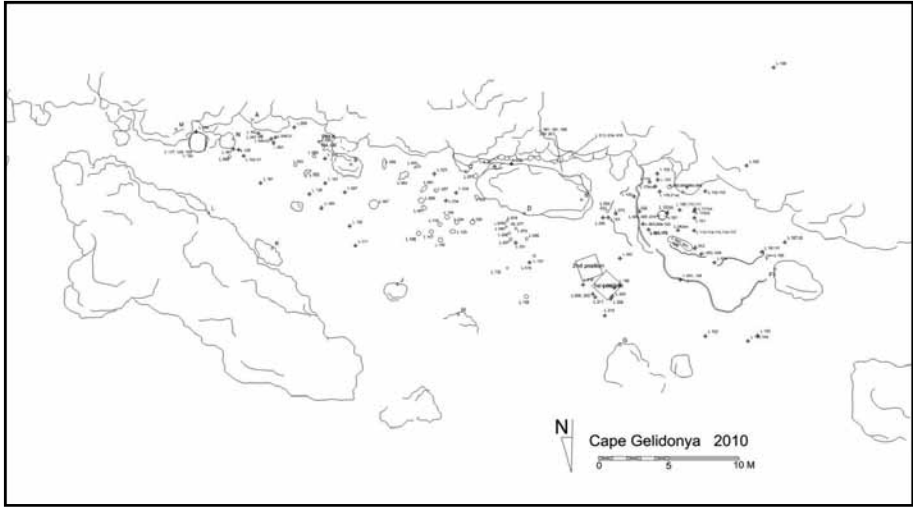
8 Åström, P., The Cypriote Pottery from the Iria Shipwreck, in The Point Iria Wreck: Interconnections in the Mediterranean ca. 1200 B.C. Proceedings of the International Conference, Island of Spetses, 19 September 1998. Eds. William Phelps, Yannos Lolos, and Yannis Vichos. Athens: Hellenic Institute of Marine Archaeology, 1999, 131-138.

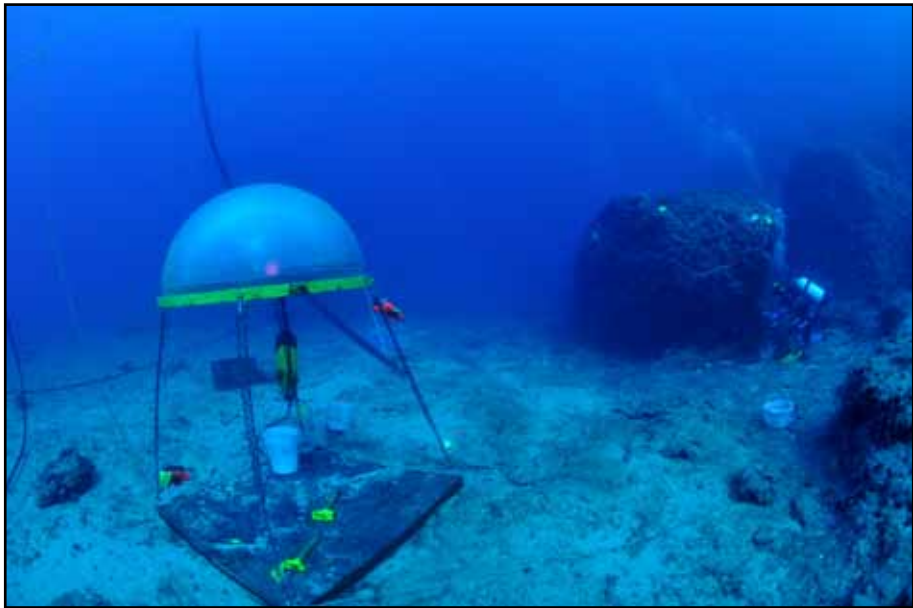
Harita: 1

Plan: 1

Plan: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

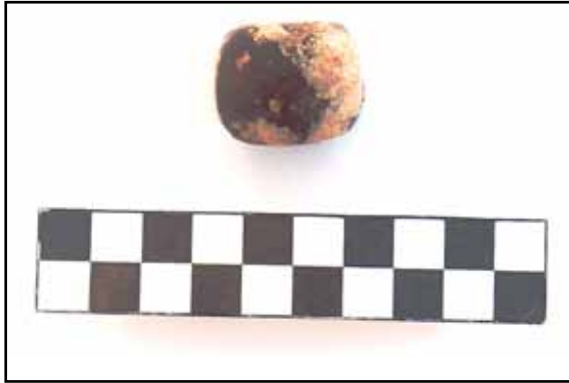
Resim: 4

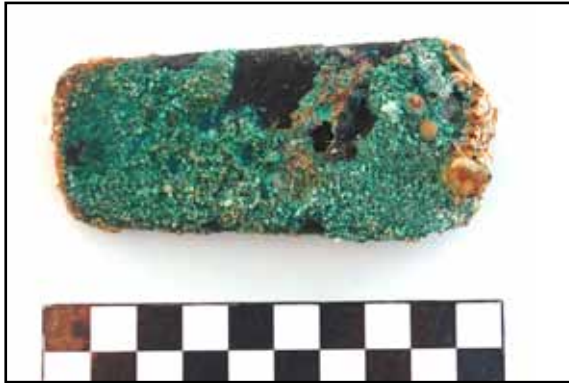
Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

BAYRAKLI HÖYÜĞÜ 2009-2010 YILI SMYRNA KAZISI ÇALIŞMALARI

Meral AKURGAL*

Bayraklı Höyüğü üzerindeki 2009 yılı kazı çalışmaları 15 Temmuz - 28 Aralık; 2010 yılı çalışmaları 21 Temmuz - 04 Kasım tarihlerinde sürdürülmüştür. 2009 yılında Samsun Müzesi'nden Mehmet Salih Kurudere, 2010 yılında Antalya Müzesi'nden Caylan Ulutaş ve Bilecik Müzesi'nden Özge Şenözdemir Bakanlık temsilcisi olarak görev yapmışlardır. Bayraklı kazısı çalışmaları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve DÖSİMM ödenekleri ile gerçekleştirilmiş, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığınca ekipman konusunda desteklenmiştir.

Kazı çalışmaları höyük üzerinde 10 ayrı alanda sürdürülmüştür (Plan I, 1-10).

Athena Caddesi

Kentin Athena Caddesi'nin güney bölümünde yer alan ve caddeye ulaşan sokaklarından biri daha önceki çalışmalarda seviye olarak caddeden 30-35 cm. yukarıda, bir basamak biçiminde bırakılmıştı (Plan I, 1). M.Ö. 4. y.y. evleri arasındaki bu ara yolun kodu, her iki yanında yer alan evlerin duvarlarına uygun olarak yolun taban seviyesine indirilmiştir. Bu yol çalışmasında döküntü seramik parçaları, 3 ok ucu ve aşırı korozyona uğramış 6 sikke bulunmuştur.

Kent içindeki diğer çalışma yine Athena Caddesi'nin batı ucunda, güneyinde, B 75 / G 60-55 karelerinde yapılmıştır (Plan I, 2; Resim: 1). Burada yer alan odaların tabanına inilmiştir. Ayrıca bunların batısında 12.08-11.37 m. kodlarda yeni bir oda daha açığa çıkarılmıştır. Odanın Athena Caddesi'ne

* Prof. Dr. Meral AKURGAL, Yalı Cad. 370/9, Karşıyaka, 35530 İzmir/TÜRKİYE.
meral.akurgal@gmail.com

bakan duvarının taban seviyesinde, atıkların caddeye akması için küçük, üçgen bir kanal yer almaktadır. Odada birkaç parça küçük döküntü seramik, üç adedi sağlam olmak üzere on üç adet ağırşak ve iki adet kurşun ağırlık bulunmuştur. Kurşun ağırlıklardan küçük olanı 435 gramdır (Resim: 2). Bu ağırlık Attik Hellen standartlarına göre 1 minalık (357.5 gr) bir ağırlık olmalıdır. Ağırlıkta günümüze kadar olan aşınmalarla 22 gramlık bir kayıp söz konusudur. İkinci ağırlık ise tahıl ezme taşı görünümünde, 17.850 kilogram olup 1.5 talentlik (1 talent = 27.470 kg) bir ağırlıktan sadece 49 gram eksiktir (Resim: 3). Üzerinde yazıtı vardır. Bu ağırlıklar buranın ticarî amaçlı bir mekân olduğunu akla getirmektedir.

Kent Girişi (Kuzeydoğu)

Bayraklı Höyüğü'nün doğu ve güneyinde son yıllarda yaptığımız kazılarda Smyrna kentinin Arkaik Döneme ait 2 adet kent duvarını gün ışığına çıkardık. Poligonal taş işçiliğinde örgülü her iki surun, kentin kuzeydoğu köşesinden batıya, kentin içine doğru bir giriş yaptığını saptadık. Ancak bu giriş yüksek, yoğun bir dolgu toprakla kapatılmış idi (Resim: 4).

Kent dışından bu dolgu toprağın kaldırılmasına başlandı ve burada her iki arkaik sura ait 2 giriş kapısı bulundu.

Dolgu kaldırma çalışmaları sürdürülürken ortaya çıkarılan kentin iki kapılı ana girişinin, Athena Tapınağı önünden başlayan kentin ana caddesine, Athena Caddesi'ne kadar ulaştığı saptanmıştır (Plan I, 3; Plan II). Tapınağın doğusunda yer yer 4.00 metre yüksekliğe ulaşan ve höyüğün kuzeydoğu köşesinde yer alan kent girişini kapatan dolgu genelde, 0.20 x 0.20, 0.20 x 0.40, 0.10 x 0.20-0.40 m. boyutlardaki taşlardan, pişmiş toprak künk kırıklarından ve özellikle Athena Tapınağı'nın tüf taşı mimarlık elemanlarının kırılmış parçalarından oluşmaktadır.

Kent girişi ele geçirilen verilere göre büyük bir olasılıkla M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren M.Ö. 6. yüzyıl ortasına kadar kullanılmıştır. Söz konusu tarihten sonra ise bu giriş bütünüyle dolgu ile kapatılmıştır. Kapatıldığı dönemden

günümüze değin *in situ* gelen dolgunun kaldırılması bu seneki çalışmalarla sona ermiştir. Kent girişinin tabanı bütünüyle taş plākalarla (Arnavut kaldırımı biçimli) kaplıdır.

Höyüğün kuzeydoğu köşesindeki kent girişinde arka arkaya iki kapı ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan 1. Sur'a ait olan içteki kapı tek kanatlı, 2. Sur'a ait dıştaki kapı iki kanatlıdır. Ayrıca Athena Tapınağı'nın yan girişine dayalı bir kapı daha vardır. Böylece kente girişte üç adet kapının var olduğu ortaya çıkarılmıştır. (Plan II; 1-3)

Dolgu kaldırılırken aynı zamanda kent girişinin Athena Tapınağı tarafındaki, kuzey duvarının açılması sürdürülmüştür. Burada Athena Tapınağı'nın yan giriş rampa duvarına dayalı, 1.60 m. genişlikte bir duvar kalıntısı mevcut idi. Bunun 3.50 m. genişlikte, tapınak giriş rampasına paralel diğer kenarı ortaya çıkarılmıştır. şimdilik bir kule olduğu düşünölen bu kalıntı çok tahribat görmüştür.

Kent girişinin güney duvarının kent içine doğru nereye kadar gittiğini saptamak için duvar taşları takip edilmiştir. Duvarın üst sıra taşları Athena Tapınağı'nın güneydoğu köşesinin karşısına kadar 17.10 m. daha çıkarılmıştır. Böylece kent girişinin güney duvarının uzunluğu toplam olarak 54.50 metreye ulaşmıştır. Duvarın devamının açılması için karşısına gelen ortalama 4.00 m. yükseklikteki yığma toprağın kaldırılması gerekmektedir. Önümüzdeki yıllarda dolgu toprağın kaldırılmasına başlanacaktır.

Kanal Sistemi

Athena Tapınağı'nın hemen doğusunda, kent girişindeki dolgu toprağın büyük bir bölümü kaldırılırken yan duvarların taban seviyesine (3.20 m.) inilmiştir. Burada tam ortada, düzgün yüzleri ie bakan iki duvar sırasının, üstü açık bir koridor oluşturduğu görölmüştür (Resim: 5). Üç sıra işlenmiş taştan oluşturulmuş bu koridorun kente bakan tarafı bir girişi andırmaktadır. Koridorun batı ucunda, tapınağa yakın bölümünde iki duvarının arası 0.60 m. genişliktedir. Koridorun genişliği kent dışına doğru hafifçe açılmaktadır. Var

olan uzunluğu ise 8.69 metredir. Duvarların buradan sonrası yoktur, büyük bir olasılıkla tahribat görmüştür. Bu koridorun içi tamamen toprak doludur. Söz konusu toprak kaldırılırken 2.33 m. seviyede pişmiş toprak künklerden oluşturulmuş bir kanal sistemi açığa çıkmıştır (Resim: 5). Birbirleri içine geçtiği kısımları kurşun bantlarla bağlı olan künkler 0.65 m. uzunluktadır. Çapları 0.23 m. olan künklerin et kalınlığı 0.05 metredir.

Künkler kent içine doğru takip edilmiş ve kanalın Athena Tapınağı'nın yan giriş başlangıcına kadar olan bölümünün 23.12 m olduğu görülmüştür. Bu bölümde taş koridorun içinde künklerin tam üzerinde M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına ait küçük bir ayaklı tabağa ait bir parça ortaya çıkmıştır. Bu tür tabaklar daha önceki kazılarda Athena'ya sunu olarak tapınakta bollukla bulunmuşlardı. Böylece bu kanal sisteminin M.Ö. 6. yüzyılın ortasından önce yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Kanalın künkleri taş koridorun güneyinden doğuya, kent çıkışına doğru herhangi bir sebeple tahrip edilmişlerdir. Kanal kent girişinden 29.30 m. içerde, 2.33 m. seviyede, tahrip edilmiş bir hâlde başlamakta idi. Athena Tapınağı'nın güneydoğu köşesinden itibaren güneye doğru bir dönüş yapmaktadır. Kanalın Athena Tapınağı'nın karşısında yer alan yığma toprağın önüne gelen 3.30 metrelik bölümü toprak altında bırakılmıştır. Burada yoğun bir chips (tüf taşı yongaları) tabakasına rastlanmıştır. Kanalın açılımına 5.04 m. seviyede yer alan 3.30 x 2.30 m. boyutlardaki chips tabakası aşılarak güneye doğru devam edilmiştir. Bu bölümde kanalın doğusunda, bir yapıya ait bir duvarın andezitten birkaç taş bloğu ortaya çıkmıştır. Künkler burada 1.60 m. boyunca yapıya paralel gittikten sonra batısında yer alan odanın duvarına dayanarak 4.64 m. seviyede son bulmuştur. Kanalın en son künkü, birbirlerine kurşun kenetle bağlanmış iki dikdörtgen taş blok üzerine eğimli bir biçimde gelmiş ve tam ortada bitmiştir (Resim: 6). 1.10 x 0.50 m. boyutlardaki taş plâkalardan öndekinin kanalın altına gelen kısmı künkün ölçülerinde oyulmuştur. Taşların üzerinde yer alan kurşun bağlantıların kalıntısı, kanalın yukarıya doğru yükseldiği izlenimini vermektedir.

Kanalın son bulduğu yer, Athena Tapınağı'nın karşısında yer alan evlerle, evlerin doğusunda kalan yığma toprağın ortasında kalan bir alandır. Bu yığma toprağın kaldırılmasına üstte 9.52 m. seviyeden itibaren 3.50 x 3.10 m. lik bir açma ile başlanmıştır.

Kanal sisteminin işlevini belirleyecek herhangi bir veri şimdilik yoktur. Ancak kanalın son bulduğu yer ile kent girişinde 2.33 m. seviyede tahribat gören diğer ucu arasındaki 2.30 m.lik seviye farkı, kanalın işlevinin, kent dışına atıkları iletmek olduğunu akla yakın getirmektedir.

Kanalın yapılış tarihini, 2009 yılı kazılarında kent girişinde yer alan taş koridorun içinde, künklerin tam üzerinden gelen M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına ait küçük bir ayaklı tabağa ait bir parça ile M.Ö. 6. yüzyılın ortasından önceye vermiştik. Bu yılki çalışmayla, tamamı 39.92 metre uzunluğa erişen kanalı, chips tabakasının da altında kaldığı göz önünde tutularak M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemek şimdilik doğru olacaktır.

Tüf Yapı

Son yıllardaki çalışmalarımız sırasında kent girişinin kuzey tarafında, batıya doğru yönelen tek taş sırasından oluşan iki basamak ortaya çıkarılmıştı (Plan I, 4; Resim: 7). Bunların batıda son bulduğu taş, bir köşe yaparak güneye dönmektedir. Bir podyum şeklindeki bu alanın batı ucunda, tüf taşından oluşturulmuş bir duvara ait olan taş bloklar bulunmuştur. Bu duvarı açmaya başladığımızda, buna bitişik kerpiç bloklarla karşılaşmıştır. Söz konusu duvarın kerpiç bloklar arasından bir tünel oluşturularak açılmasına devam edilmiştir (Resim: 8). Duvar, 9.78 m. uzunluğa geldiğinde bir köşe yaparak kent girişine doğru, dik olarak doğuya dönmüştür. Bu kenarda duvarın köşe taşlarının hemen yanından itibaren yuvarlak taşlarla örüldüğü görülmüştür. Maksimum 1.60 m. yükseklikteki duvar büyük bir olasılıkla bir yapının kısa kenarı olmalıdır.

Tüf yapının söz konusu batı kenarı, kerpiç surun içerisine doğru uzanmaktadır. Burada kerpiç surun tabandaki boyutları 0.60 x 0.32 ve 0.60

x 0.42 metredir. Kerpiç bloklar, duvardaki kesitten saptandığı üzere 0.12 m. yüksekliktedir.

Tüf duvar, tapınağın yan giriş rampasının tam karşısında, kuzeydoğuda bulunmaktadır. İki basamaklı taş bir podyum üzerinde yer alan bu tüf duvarın, kuzeybatı köşesinden doğuya doğru devam ettiği görülmüştür. Burada yer alan tüf bloklar önce iki sıra taş olarak başlayıp ardından tek sıraya düşmüştür. Bunlar ayrıca yer yer eksik olup çok tahribat görmüşlerdir. Bu tüf taşı duvar kalıntısı büyük bir olasılıkla yapının kuzey kenarına ait olmalıdır.

İki basamaklı podyumun doğu bölümü açılmaya başlandığında, kent girişinin kuzey duvarının hemen arkasında yine düzgün kesilmiş tüf taşı bloklardan oluşan yeni bir duvar kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Duvar burada yer aldığını saptadığımız tüf yapının kuzey kenarına birleşerek bir köşe oluşturmuştur. Batı kenarı 9.80 m., kuzey kenarı 15.20 m. olan tüf yapının doğu duvarı da 5.90 m. uzunluktadır. Yapının doğu kenarının var olan maksimum yüksekliği 1.12 metredir.

Tüf taşı duvar ve ait olduğu yapı üzerinde yer alan dolgu toprağın kaldırılmasına devam edilecektir. Girişin kuzeyinde yer alan bu yapının dönemi, işlevselliği, kerpiç sur ve kent girişi ile olan bağlantısı Smyrna ile ilgili bazı tarihî sorunsalların çözülmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Doğu Kent Girişi Kuzeyi Roma Dönemi Kalıntıları

Son yıllarda kentin doğu girişi önünde, kent dışında Klâsik Döneme tarihlediğimiz bir sunağı ve bu sunağın kuzeyinde de Roma Dönemi'nde kullanılan kutsal bir alan ile bazı kalıntılarını gün ışığına çıkarmıştık (Plan I, 5; Resim: 9). Klâsik Döneme ait olan sunak kent girişinin tam önünde, üstünde yer almaktadır. Sunağın andezit taş blokları kelebek biçimli kurşun kenetlerle birbirine bağlıdır. Sunağın üzerinde Roma Dönemine ait yüzlerce pişmiş toprak kandil parçaları ile iki adet bronz “tabula ansata” ele geçirilmiştir.

Sunağın kuzeyinde kenarları *stucco* kaplı iki adet dikdörtgen planlı yapı kalıntısı ve bunların ortasında yine *stucco* kaplı kare planlı bir paye yer almaktadır (höyüğün etekleri yıllarca batısından geçen derenin atık suları

ile çok tahribat görmüştür). Stukolarda yapının köşelerinde dikine birer adet kırmızı boyalı şerit vardır. Yine köşelerin arasında zeytin dalları ve üzerindeki zeytinlerden oluşan girland izleri yer alır. Zeytinlerde siyah, dallarında kahverengi boya kullanıldığı saptanmıştır.

Dikdörtgen yapı kalıntılarında kent yakın olanının kazısı tamamlanmıştır. Ayrıca bu yapı kalıntılarının kuzeyine doğru 2.00 x 10.00 metrelik bir alan daha açılmıştır. Bu çalışmalar sürecinde buradan çok sayıda M.S. 2. yy. kandilleri ve ayrıca bir tanesi tam olan pişmiş toprak döşeme plâkaları gelmiştir. Tam olan döşeme plâkası 0.30 x 0.30 x 0.08 m. ölçülerindedir. Başka bir mimarî kalıntıya rastlanmamıştır. Buradaki çalışmada taban seviyesi, kademeli olarak 1.80 - 1.71 ve 1.35 - 1.26 m. arasında sonlandırılmıştır. Bu alanın açılmasına ileride kuzeye doğru devam edilecektir.

C. Doğu Surları Arasındaki Duvar Çalışmaları

Kentin doğusunda, iki sur arasında yer alan yapılar, içteki erken Arkaik Dönem surundan bir başka duvar ile ayrılmaktadır (Plan I, 6). Söz konusu bu duvar güneydeki antik çeşmenin kuzey cephe duvarının devamıdır. Kentin dıştaki ikinci suru, iki sur arasındaki ev kalıntılarının güneyinde, höyüğün güneydoğu köşesinde, arkaik çeşmenin söz konusu kuzey cephe duvarına kaynamaktadır.

2009 ve 2010 yılı çalışmalarında çeşmenin kuzeye yönelen iki sur arasındaki bu cephe duvarının ortaya çıkarılması sürdürülmüştür. Duvarın kuzeydoğuda yer alan kentin ana girişine kadar uzanıp uzanmayacağı ve fonksiyonu önümüzdeki çalışmalarla ortaya konacaktır.

B. Gömü Alanı

Höyüğün doğu eteklerinde iki surun arasında yer alan gömü alanında bugüne değin yaptığımız kazılarda söz konusu alanın yaklaşık yarısı açılmıştır. Burada, gömülerin altından aşağı inildiğinde büyük bir megaron ve onun

karşısında bir kare oda ile odaya bitişik bir megaron ortaya çıkarılmıştır. Karşılıklı duran bu yapıların ortasındaki geniş alanda kare evin kuzeybatı köşesinde bir de kuyu bulunmaktadır. Evler kentin Erken Arkaik 1. Suru'ndan kuzey-güney doğrultusunda yer alan bir duvarla (antik çeşmenin kuzey cephe duvarı) ayrılmaktadır. Evlerin doğusu, sonradan inşa edilen Arkaik 2. Sur ile kent dışına kapatılmıştır. Böylece 2. Sur'un yapılması ile bu alandaki bütün yapıların daha sonra kullanılmadığı görülmektedir. Bu yapı kalıntıları belirli bir sistem sergilemektedir. Duvarların kalınlığı 0.40 metredir. Küçük taşlardan oluşturulmuş duvarların üst yüzeyleri bir düzlem olarak bırakılmıştır. Taş duvarların yüksekliği kısa tutulmuştur ve üst yapı kerpiç olarak bu düzlemin üzerinde yükselmektedir. Farklı dönemlere ait ev ve kent duvarının oluşturduğu bu mimari kalıntılar bir ada-insula görünümündedir (Resim: 10).

İki sur arasında kalan bu bölgenin kuzey bölümünde önce, yaklaşık 14.36 x 6.70 metrelik alanda 1.03 m. inilmiştir (Plan I, 7). Burada herhangi bir yapı yer almamaktadır. Bu çalışmada sadece daha sonraki dönemde buraya yapılan gömülerden kalan kırık kireçtaşı lâhit parçacıklar ve bazı küçük boyutlu seramik kaplar ele geçirilmiştir. 2010 yılı kazı çalışmalarımızda bunlar içerisinde tam olarak M.Ö. 7. yy. 2. yarısına ait bir kuşlu kâse, 6. yy. başı gri monokrom bir *lydion*, üzeri kalkerleşmiş 7. yy. sonu bir mermer alabastron ve M.Ö. 570 civarı bir Korint *aryballos* dikkati çekmektedir. İki sur arasında kalan ve bir dönem gömü alanı olarak kullanılan bu bölümde her yıl yapılacak kazılarla taban seviyesine inilecektir. Şimdiye kadar höyüğün doğu eteklerinde iki sur arasındaki alanda yaptığımız kazılarda ortaya çıkarılan yapı kalıntıları gömülerin altında yer almaktadır. Bu yapılar bazı yerlerde dıştaki ikinci surun da altından kent dışına doğru uzanmaktadır (Resim: 11). Bu da ikinci surun yapım tarihinin bu mekânlardan sonraya ait olduğunun en doğru belgesidir.

Kuzey-güney doğrultuda uzanan surların arasındaki alanın güney bölümünde yapılan çalışmada buradaki toprak seviyesi 0.20 - 0.40 m. kadar yani 2. Sur'un var olan kalıntılarının üst hizasına kadar indirilmiştir. Bu alanda tahribat görmüş bir gömü kabı ele geçirilmiştir.

Söz konusu gömü alanından gelen seramiklerin arasından büyük boyutlu bir gömü kabı ile bir amphora restore edilmiştir. M.Ö. 7. yüzyılın sonuna ait olan Khios amphorası (Resim: 12) Bayraklı 1948-1951 kazıları esnasında ele geçirilen Khios amphorasının benzeridir.

2. Sur Önü Çalışmaları

Höyüğün doğusunda bugüne değin 2. Sur'un büyük bir bölümü açılmıştır (Plan I, 8). Surun kent dışına bakan yüzünün açılması önceleri bazı bölümlerde sadece üst seviyede yürütülmüştü. Bu yıl surun üstten takip edilen kısımlarında da tabana doğru inilmiştir. Yaklaşık 140.00 m. uzunluğa maksimum 2.50 metreye ulaşan 2. Sur'un kent dışına bakan yüzündeki çalışmaların büyük bir bölümü tamamlanmıştır.

Surun önünün açılması ile burası bir kanal işlevi görerek kent girişine biriken hem yağmur hem de kaynak sularının güneye doğru akması ve çoğu kez su altında kalan iki sur arasının görülebilmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda kent girişindeki su birikintisi hafifleyerek önümüzdeki çalışmalarda düzenlenebilecek hâle gelmiştir.

Çeşme Kuzey Cephe Duvarı Önü

Höyüğün güneydoğu eteklerinde antik çeşmenin kuzeye yönelen cephe duvarına höyüğün dıştaki 2. Sur'u dayanarak kaynamıştır. Bu birleşme bölgesinin önünde, güneye doğru 14.80 x 5.00 m. boyutlarındaki alanda, 2.11 m. seviyede kazıya başlanmış ve 1.20 m. seviyeye kadar inilmiştir (Plan I, 10). Buradan çeşmenin kuzey cephe duvarının tam karşısında, ön yüzü çeşmeye bakan yeni bir duvar gelmiştir (Resim: 13). Söz konusu duvar güneyde dışa, doğuya doğru bir dönüş yapmaktadır. 2011 yılı çalışmalarında bu duvarın açılması doğuya ve kuzeye doğru sürdürülecektir.

Çeşme kuzey cephe duvarı ile karşısındaki yeni duvarın arası kentin her iki arkaik surunun arasındaki alanda olduğu gibi gömü için kullanılmıştır.

Yeni duvarın güney bölümünde, duvara dayanmış olarak çok tahribat görmüş büyük boyutlu bir *pithos* mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu alandan ayrıca çift kulplu geniş ağızlı bir kap ile tam bir *lydion* ele geçirilmiştir.

IV. Höyük Güneyi Erken Arkaik Dönem I. Sur

Kentin doğusunda son yıllarda Erken Arkaik Dönem 1. Sur'unun hemen arkasında surun kente bakan iç yüzünü bulmak amacı ile çalışmalar yapmıştık. Burada surun hemen arkasında 6.00 – 8.00 m. genişlikte dere taşlarından oluşan bir dolgu tabakası yer almaktaydı. Bu dolgunun altından M.Ö. 10.-9. yüzyıllara ait eski kerpiç sur ortaya çıkarıldı. Doğuda bu çalışmayı iki yerde daha uyguladığımızda aynı doku ile karşılaştık.

2010 kazı sezonunda höyüğün güney tarafında da içteki 1. Sur'un üzerinde, iki taş blok ile 5.25 m. genişlikte sınırlandırılmış olan bölümde kent içine doğru kazılmaya başlanmıştır (Resim: 14). Surun kente bakan cephesini bulmak amacıyla yönelik bu çalışmada surun arkasına doğru 12.00 metrelik bölüm açılmıştır. Önce 7.50 metre uzunlukta yuvarlak dere taşlarından oluşturulmuş bir platform görülmüş, taşların bitiminde 1.50 m. genişlikte bir kerpiç dolgu ve ardından yine yuvarlak dere taşları gelmiştir. Kazılan alanda henüz kesin bir sonuca ulaşılmamıştır, çalışma 2011 yılında da sürdürülecektir.

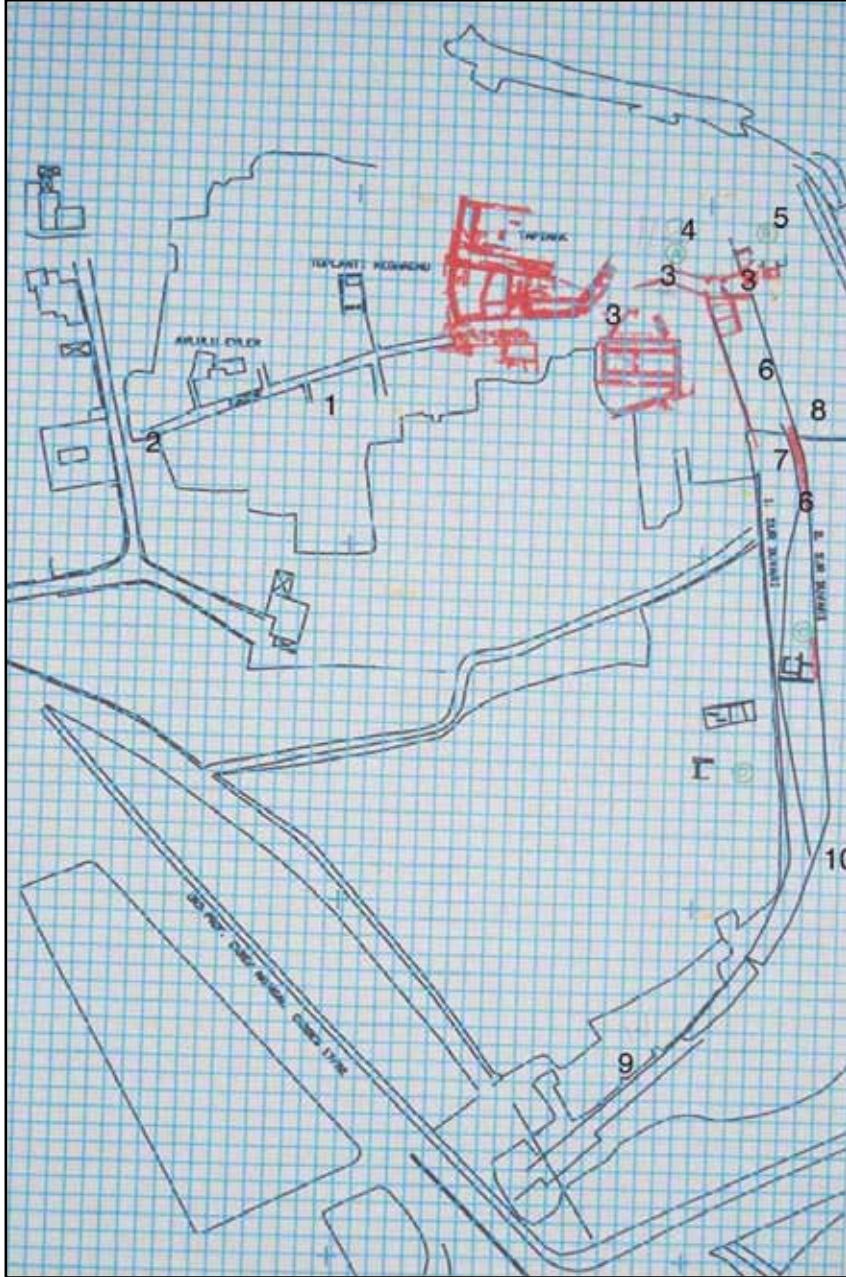
KAYNAKÇA

Meral AKURGAL, *:Smyrna. Bayraklı Höyüğü, The Bayraklı Mound*. Bayraklı Belediyesi Kültür, Sanat ve Tarih Yayınları – 1. İzmir 2010.

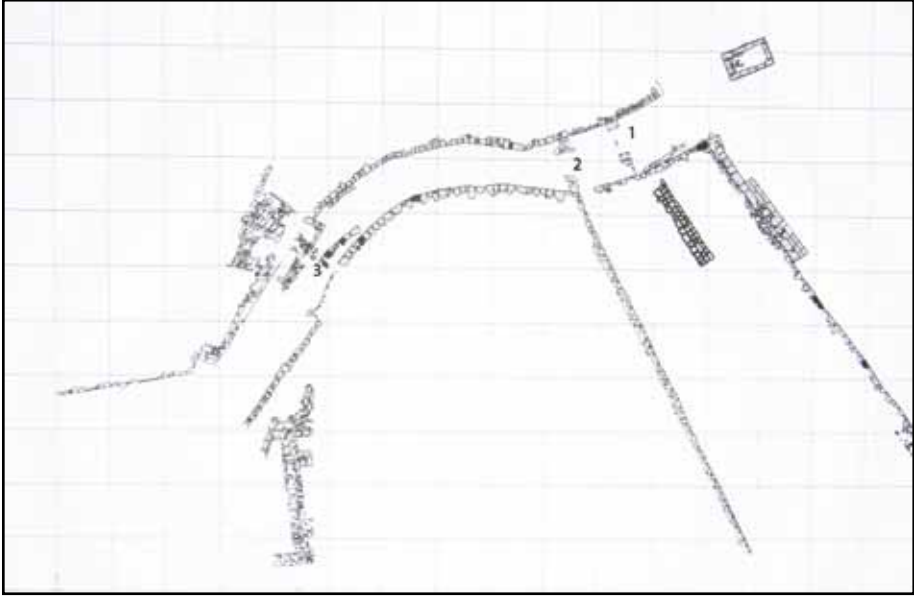
Meral AKURGAL, "The Archaic Period Wall of Smyrna", *Synergia. Studies in honour of Friedrich Krinzing*. November 2005. S.443-448.

Meral AKURGAL, "Bayraklı, la fondation de Smyrne", *d'Izmir à Smyrne. Découverte d'une cité antique*. Musée du Louvre. Paris 2009. 28-37. Notices 1 à 8.

John M. COOK, "Old Smyrna, 1948-1951", *BSA* 53-54, 1958-1959. S.16 Fig. 4.

Çizim 1: Bayraklı Hüyüğü üzerinde çalışılan alanlar. (Nr.1-10)

Çizim 2: Smyrna kent girişi

Resim 1: M.Ö. 4.yy. yapı katı.

Resim 2: Kurşun ağırlık.

Resim 3: Kurşun ağırlık

Resim 4: Smyrna kent girişi dolgusu.

Resim 5: Kanal sistemi.

Resim 6: Künklerin başlangıç bölümü.

Resim 7: Tüf yapı kalıntıları.

Resim 8: Tüf yapı batı duvarı.

Resim 9: Klâsik sunak ve Roma kalıntıları.

Resim 10: İki sur arasındaki evler.

Resim 11: İki sur arasındaki ev køşesi.

Resim 12: Khios amphorası.

Resim 13: Çeşmenin kuzey cephe duvarı önü.

Resim 14: Kent güneyi Erken Arkaik 1. Sur arkası.

NİF (OLYMPUS) DAĞI ARAŞTIRMA VE KAZI PROJESİ: 2010 YILI KAZISI

Elif Tül TULUNAY*

İzmir ili Nif Dağı Kazısı 2010 yılı arazi çalışmalarımız, 03 Temmuz - 20 Ağustos 2010 tarihlerinde Karamatpepe, Başpınar ve Balıcaoluk mevkiilerinde¹ gerçekleştirilmiştir.

Kazımıza sağlanan olanaklara ve özverili çalışmalarıyla katkıda bulunanlara içten teşekkürlerimizi sunarım².

- * Prof. Dr. Elif Tül TULUNAY, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Klâsik Arkeoloji Ana Bilim Dalı 34134 Lâleli - İstanbul / TÜRKİYE. e-posta: ttulunay@istanbul.edu.tr
- 1 İzmir (*Smyrna*) Körfezinin doğusunda, Kemalpaşa, Torbalı, Buca ve Bornova ilçelerinin ortak sınırları çevresinde konumlanan NİF (Olympos) Dağı'nın yeri ile arkeolojik yerleşim ve nekropol alanlarını gösteren haritalar için bkz. Tulunay 2011, s. 405 Dpn.1 (Tulunay 2006, s. 195 Resim 1; Tulunay 2007, s. 357 Resim 1 ve Tulunay 2009, s. 422 Resim 1.)
 - 2 Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, kazı izni (28.06.2010 / B.16.0.KVM.0.12.01.00.160.01(35) - 136867 (Ruhsatname 136866) ve ödenek; İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne, destek (İÜ BAP Proje Nu: 6841); İÜ Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na, görev izni verdikleri; Genel Kurmay Başkanlığı'na telsiz ve çadır donanımı sağladıkları için çok teşekkür ederim. "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi"nin 2010 yılı bilimsel ekibinde toplam 62 kişi görev almıştır: *Klâsik Arkeologlar*: Prof. Dr. Elif Tül Tulunay (*Proje ve Kazı Başkanı*) - İÜ; Araş. Gör. Dr. Müjde Türkmen (*Başkanı Yardımcısı*) - İÜ; Araş. Gör. Dr. Daniş Baykan - İÜ; Yrd. Dr. Dinçer Savaş Lenger (*Nümismat*) - AKÜ; Mustafa Bilgin (*Keramik Uzmanı M.A.*) - PAÜ; Defne Tekay (*M.A.*) - İÜ; Göknur Bektaş (*M.A.*) - İÜ; İsmail Baytak - SÜ; Olcay Kılınç - DEÜ; *Sanat Tarihçileri*: Prof. Dr. Asnu Bilban Yalçın (*Bizans Mimarlığı ve Plastiği Uzmanı*) - İÜ; Prof. Dr. Üzülif Özgümüş (*Cam Uzmanı*) - DoğuşÜ; Doç. Dr. Nilay Çorağan Karakaya (*Bizans Freskleri Uzmanı*) - ERÜ; Yrd. Doç. Dr. Lâle Doğer (*Bizans Keramiği Uzmanı*) - EÜ; *Mimar*: Araş. Gör. Hasan Tahsin Selçuk (*M.A.*) - YTÜ; *Koruma-Onarım Uzmanı*: Öğr. Gör. Ceren Baykan (*M.A.*) - TÜ; *Paleoantropologlar*: Prof. Dr. Ayla Sevim Erol - AÜ / MAKÜ; Araş. Gör. Alper Yener Yavuz (*M.A.*) - MAKÜ; *Epigraflar*: Yrd. Doç. Dr. Hamdi Şahin - İÜ; Figen Şahin - İÜ; *Hititologlar*: Yrd. Doç. Dr. Meltem Alparslan - İÜ; Yrd. Doç. Dr. Metin Alparslan - İÜ; Yrd. Doç. Dr. Hasan Peker - İÜ; *Coğrafyacılar*: Prof. Dr. Suna Doğaner - İÜ; Araş. Gör. M. Fatih Döker - İÜ; *Jeodezi Mühendisleri*: Okan Özege; Kadir Can Öncül; *Jeodezi Teknikerleri*: Burhan Dinçer; Fatih Gürbüz; *Dağcılar*: Emre Akgül; Ersoy Parmaksız; *Öğrenciler*: Gülten Aksu - TÜ *Koruma ve Onarım*; Dilek Arabacı - TÜ *Koruma ve Onarım*; Deniz Atalay - İÜ *Arkeoloji*; Volkan Aydın - YTÜ *Mimarlık*; Bahtiyar Büyükduman - İÜ *Arkeoloji*; Gökhan Büyüksoy - TÜ *Arkeoloji*; Burak Çamlıbel - TÜ *Koruma ve Onarım*; Arzu Çetinkaya - YTÜ *Mimarlık*; Reyhan Çeviker - İÜ *Arkeoloji*; Ezgi Çınar - TÜ *Koruma ve Onarım*; Duygu Demirel - İÜ *Arkeoloji*; Melike Demirtaş - YTÜ *Restorasyon*; Burcu Derin - PAÜ *Arkeoloji*; ; Ceren Duralar - MSGSÜ *Arkeoloji*; Oya Fındık - YTÜ *Mimarlık*; Alphan Fiçor - İÜ *Klâsik Filoloji*; Habibe Gümüş - İÜ *Arkeoloji*; Aydoğan İbiş YTÜ - *Mimarlık*; Lilyana İşleyen - İÜ *Arkeoloji*; İlkyaz Karatay - İÜ *Arkeoloji*; Dicle Kaya - İÜ *Arkeoloji*; Yeşim Kocaman - TÜ *Koruma ve Onarım*; Bilkay Oğuz - TÜ *Arkeoloji*; Elis Özcan - YTÜ *Restorasyon*; Tülin Özhan - İÜ *Arkeoloji*; Koray Pekak - TÜ *Koruma ve Onarım*; Emre Saykal -

KARAMATTEPE

2010 çalışmaları, 17 yeni (LXIV - LXXX numaralı) açmada gerçekleştirilmiştir. Biri hariç (en doğudaki Açma LXXVII), yerleşimin kuzeybatısında yer alan bu açmalardan, LXXVI'nın doğu yarısı, LXXI'in güneybatı çeyreği, LXXIII, LXXIV ve LXXVII numaralıların batı yarıları ile LXXX'in, batıdaki (KM 12'yi tümüyle ortaya çıkarabilmek için) küçük bir kısmı kazılmıştır. Yeni açmalarda çalışmalar sürdürülürken, 2009 yılında çizimleri yetişmediği için kazısı tamamlanamayan eski açmalarda da (*LIII, LVI, LVIII, LXI, LXII ve LXIII*), mimarî çizim ve düzensiz döküntü taşları kaldırma işlemine devam edilmiştir.

Karamattepe 2006 - 2009 kazılarında gün ışığına çıkan, doğrudan kepir (*marn*) ya da arazi eğimine göre dolgu toprak-teras üzerine oturtulmuş taş temeller, dikdörtgen mekânlara ve bazı köşeleri yuvarlatılmış ya da duvarları kavislendirilmiş (apsisli?) yapılara sahip bir yerleşimin varlığını kanıtlamıştı. Ancak, arazi yüzeyine yakınlığı nedeniyle yalnızca üst üste bir-iki taş sırası korunmuş bu temeller, tek tek yapılara ait olup bir tabakalaşma göstermemekte ve buluntulara göre Arkaik Döneme (M.Ö. 6.y.yılın ilk yarısı) tarihlenmekte idi.

2010 yılında alanın kuzeybatısındaki çalışmalarla, ilk kez birbirini kesen farklı evrelere ait temeller ile örgüleri farklı duvarlar saptanmış (Resim: 1, Resim: 2 ve Resim: 3); alttakilerin Geometrik / Erken Arkaik Döneme ait olabileceğine delil teşkil eden M.Ö. 8./7.y.yıl keramik örnekleri ve [Hellenistik Dönemde mezara (*bkz. a.şğ. KM 9*) dönüştürülmüş] *in situ* bir *pithos* (depolama kabı) bulunmuştur (Resim: 1); burada ayrıca siyah taştan (*diorit?*) bir el baltası (Khalkolitik Dönem?) da ortaya çıkmıştır (Resim: 6). Stratejik önemi haiz bir mevki konumundaki Karamattepe, anlaşıldığı kadarıyla, oldukça erken dönemlerden beri ilgi çekmiştir. Kazılan yerleşimin bu kuzeybatı bölümünde ele geçirilen (mezar buluntusu olmayan) ağırlık ve ağırşaklar

İÜ Arkeoloji; Sinem Taşdemir - İÜ Arkeoloji; Anıl Tınaz - YTÜ Restorasyon; Enes Ulutaş - YTÜ Restorasyon; Taylan Zeybek - DEÜ Arkeoloji ve Bakanlık Temsilcisi: Mustafa Kiremitçi (İzmir Arkeoloji Müzesi). Ekibimin özveriyle çalışan tüm üyelerine ve Bakanlık temsilcimize bir kez daha içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca, bize çok yardımcı olan, İzmir Valiliği; İzmir İl Kültür-Turizm Müdürlüğü; İzmir İl Özel İdaresi Kültür-Turizm ve Spor Daire Başkanlığı; İZKA (İzmir Kalkınma Ajansı) Kemalpaşa ve Torbalı Kaymakamlıkları; Kemalpaşa ve Torbalı Belediye Başkanlıkları; Torbalı Tapu ve İmar Müdürlükleri; Dağkızılca ve Vişneli Köyleri Muhtarlıkları; İESOB Birlik Otel ve Güzelyalı Rotaract Kulübü'ndeki ilgili yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına içten teşekkürlerimizi sunarız.

(Resim: 5) ile doğu kesiminde geçen yıllarda saptanan, kepir (*marn*) içine oyulmuş tabanı döz, sığ yuvarlak çukurlar ve dikme yuvaları (işlik kalıntısı?) burada üretim de yapan bir toplumun varlığına işaret etmektedir. Yerleşimin çeşitli kısımlarında rastlanan Hellenistik mezarlar, Hellenistik Dönemde bu alanda yaşanmadığını kanıtlamaktadır (Resim: 1, Resim: 2 ve Resim: 3).

Karamattepe kazılarının ilk 5 yılsonu verilerine göre, Arkaik Dönem sonları ile Klâsik Döneme (M.Ö. 6.yılın üçüncü çeyreğinden M.Ö. 4. y.yılın ortalarına dek) ve Hellenistik Dönem (M.Ö.3. y.yılın üçüncü çeyreği) sonrasına ait hiçbir antik buluntu saptanamamıştır. Diğer bir deyişle, başlangıcını henüz tam tarihleyemediğimiz yerleşme, Arkaik Dönemde (Pers istilsı sonrasında?) terk edilmiş ve buraya bir daha yerleşilmemiştir. Ancak bu alan, Erken Hellenistik Dönemden itibaren nekropolis işlevi kazanmıştır. Bu sonuca göre, yerleşimde ele geçirilen ve kesin tarihlenemeyen buluntular (kaçak kazılarla veya arazi sürülürken dağıtılmış Hellenistik mezarların hediyeleri değil iseler), M.Ö. 6. y.yılın ilk yarısı veya öncesine ait olmalıdır.

Karamattepe 2010 yılı kazısında, 6 inhüstasyon mezar (KM 7 - KM 12) bulunmuştur:

KM 7: Açma LXVIII'in güney (Açma LXX) sınırında, etrafına küçük taşlar konulmuş yassı kapak taşlarıyla örtülü, toprağa diklemesine yerleştirilen yassı taşlarla çevrilmiş, güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu, uz. 1.10 m. ve gen. 0.50 m. (baş kısmı 0.33 m., ayak kısmı 0.36 m.) bir ocuk mezarıdır (Resim: 1). Tabanın yalnızca baş kısmında bulunan yassı taşları üzerinde, dişlerine göre bir il dört yaşlarında bir bireye ait sağa yatmış kafatası ile üst gövde kemiklerinden bir kısmı ele geçirilmiştir; gövdenin alt kısmı, mezar içerisine giren kökler ve düşen taşlardan dolayı büyük tahribata uğramıştır. İçinden bir buluntu çıkmayan KM 7'nin doğusunda, uzun boyunlu, tek dikey kulplu bir kaba ait üst parça ve bir amphora dip parçası bulunmuştur.

KM 8: LXVIII numaralı açmanın kuzeydoğu köşesinde, doğu-batı doğrultusunda, uz. 1.54 m., gen. 0.30-50 m. ve der. 0.80 m. olan, kepire oyulmuş basit dikdörtgen tekne/sandık biçimli bir mezarıdır (Resim: 1). Üst kısmında, çoğu yerinde olmayan, fakat çevrede görülen kapak taşlarını oturtmak için, kepir dışa doğru genişletilerek kademeli oyulmuştur. Eskiden kaçak kazılarak boşaltılmış mezarın içinde herhangi bir kemik ya da buluntuya rastlanmamıştır.

KM 9: Açma LXIV'ün güneybatısında kaldırılan düzensiz taşların altında, dik duran gövdesinin batıya bakan üst kısmı yarıya kadar başucu taşını yerleştirmek için kesilmiş büyük bir arkaik *pithos* (depolama kabı) ve kepir içine Açma LXVIII'e doğru doğu-batı doğrultusuna dizilen diklemesine yassı taşlardan oluşturulmuş, üzeri kapak taşlarıyla örtülü, ilginç bir sandık mezardır (Resim: 1); fakat ne yazık ki KM 8 gibi soyulmuştur. Mezarda yalnızca, yaşı ve cinsiyeti belirlenemeyen bir bireye ait sağ ayak kemikleri bulunmuştur. Mezarın dışında, güneydeki toprak kesitte (ağzı ve dibi eksik) tüme yakın bir *unguentarium* ele geçirilmiştir. Kazının devamında, kepir oyularak yere oturtulduğu görülen Arkaik Döneme ait *in situ* depolama kabının, Hellenistik Dönemde bir mezarın baş kısmı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. *Pithos* (Resim: 10) içerisinden analiz için toprak ve tohum (çekirdek) örnekleri alınmıştır.

Açma LXIV ile batısındaki LXVIII arasında, dağınık durumda kemikler ile üç insan kafatası, çürümüş sigara izmaritleriyle birlikte bulunmuştur; bunlar, olasılıkla, kaçak kazılmış olan KM 8 ile KM 9'dan atılmışlardır. Paleoantropologlar öncelikle ayırma işlemi uygulayarak bireyleri numaralandırmıştır. Kafatası incelemeleri sonucu, her üç bireyin de erkek ve orta erişkin (dişlerden yapılan yaşlandırmaya göre 20-40 yaşlarında) oldukları belirlenmiştir.

KM 10: Açma LVI'da sürdürülen çizim ve seviye inme çalışmaları sırasında gün ışığına çıkarılan, uz. 2.30 m., gen. 0.60 m. ve der. 0.80 m. olan, devşirme blok taşlardan örülmüş, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu, dikdörtgen derin tekne/sandık mezardır (Resim: 2). Mezarın doğu yan duvarında yer alan bir blok taşın ortası içi boş yarım küre biçiminde oyuktur ve ayrıca üzerinde küçük çukurlar yer almaktadır; mezarın güney kısa tarafta ise taş kullanılmamış, kepir kesilerek yan duvarlar oluşturulmuştur. Mezarda bulunan iskeletin yalnızca, kafatasının yarısı, sol kolu ve iki bacağı mevcuttur. Kemikler incelendiğinde, bireyin 30- 40 yaşlarında orta erişkin bir kadın olduğu anlaşılmıştır. Güney kısımdan çıkan yarım kafatası çevresinde de, pişmiş toprak üzerine altın kaplamalı 38 adet tek taraftan oyuk küçük boncuk ele geçirilmiştir (Resim: 2).

KM 11: Açma LXXII'nin batı yarısında, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, diklemesine konulmuş büyük yassı taşlardan oluşturulmuş, uz. 1.95, gen. 0.70 m. olan bir dikdörtgen tekne/sandık mezardır (Resim: 3). Kapak taşları, ağaç kökleri nedeniyle kırılarak çökmüştür. İçinde, elleri karın üzerinde sırt üstü yatan, başı soluna devrilmiş, 30-40 yaşlarında bir erkek iskeleti bulunmuştur. Kafatasının sağ

yanında 1 adet pişmiş toprak tüm *unguentarium* ve sol eli yakınlarında (sol leğen kemiği hizasında) 1 adet bükülü gümüş telden, kaşını iki oval kabaranın oluşturduğu, parçalanmış (3/4'ünden fazlası tümlenen) yüzük (çapı 0.022 m.) ile mezarın içine dağılmış olarak 5 adet pişmiş toprak boncuk bulunmuştur (Resim: 3). Ayrıca, KM 11'in güneybatı uzun yan duvarında, ayak ucuna doğru yanlamasına dik yerleştirilmiş (yük. 0.80 m., gen. 0.49 m.) taş levha üzerinde, çok aşınmış durumda Eski Yunanca bir yazıt saptanmıştır; 7 satırı belirlenebilen yazıtın (harf yük. 0.015-0.02 m.) tahribat nedeniyle tam okunamaması, içeriğinin anlaşılmasını engellemektedir. Erken Hellenistik Döneme ait bir mezar yazıtı (?) olabilir. KM 11'in güney tarafı dışındaki toprağın üst seviyesinden de (tüm olarak) siyah astarlı bir Attik Ekkinus kâse çıkmıştır (Resim: 5; krş. Resim: 10).

KM 12: Açma LXXVIII'in doğu kısmında, Açma LXXX sınırında, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, kayrak taştan kapağı, üzerindeki taşların basıncıyla ortadan kırılmış ve çökmüş olan, 1.85 x 0.42 m. boyutlarında, dikine yassı taşlar yerleştirilerek yapılmış bir dikdörtgen tekne/sandık mezardır (Resim: 3). İçindeki sırt üstü yatan orta erişkin erkek iskeletinde, bitki köklerinin kafatasında, mezar içine düşen taşların da göğüs kafesinde oluşturduğu hasar mevcuttur; ayrıca kökler nedeniyle, bireyin el, bilek ve parmak kemikleri pelvis (leğen kemiği) kısmında toplanmış durumdadır. Mezarın içinde bir buluntuya rastlanmamıştır. Mezarın kuzeybatısında, doğu-batı doğrultulu taş sıraları; kuzeydoğusunda ise ağaç köklerinden zarar görmüş *pitios* parçaları bulunmuştur.

Keramik Değerlendirme

*Mustafa BİLGİN***

Karamatpepe 2010 keramik buluntularının en erken örnekleri, önceki yıllarda da olduğu gibi, M.Ö. 8. y.yıla tarihlenen "kotyle" parçalarıdır (Resim: 4). Hamurları, devetüyü rengin tonlarında, yoğun mika, az mineral katkılı olup ince taneli ve tozlanan bir yapıya sahiptir. Dış yüzeylerinde koyu kahverengi, siyah ve kırmızı renklerde geometrik bezeme görülür. Bu bezemeler, ağız kenarının altına atılan bantlarla, gövde

** Mustafa BİLGİN (M.A.), PAMUKKALE Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kimlikli Yerleşkesi 20000 Denizli / TÜRKİYE. e-posta: bilgin_arke@yahoo.com

üzerine yapılan bantların arasında kalan bölüme yerleştirilen, dikey çizgi kümeleri ve bu kümeler arasında görülen içi taralı baklava dilimi ya da köşeli çengel vb. motiflerden oluşmaktadır. M.Ö. 8. y.yıl sonlarına ait *dinos* ağız kenarı ve gövde parçaları üzerinde, içi taralı üçgenler, merdiven, dama ve kelebek motifleriyle, çizgisel teknikte yapılmış kuş figüründen oluşan kompozisyon bulunmaktadır (Resim: 4). Bu parçalara göre, kabın dış yüzeyinin tümünde bezeme olduğu söylenebilir. Dış yüzey koyu krem mat astarlı ve hafif pürüzlüdür; üzerindeki bezeme koyu kahverengidir. Çok aşınmış olan iç yüzeyinde yer yer koyu kahverengi astar izleri görülmektedir. Hamuru, koyu bej-açık kiremit renkte, yoğun oranda mika ve mineral katkılı, ince taneli, sık dokulu ve orta sertliktedir.

M.Ö. 7./6. yıllara tarihlenen geleneksel “*Doğu Yunan Vazoları*” stilinde bezenmiş, krater, *skyphos* ve dirsekli kâse parçaları da ilginç örnekler arasındadır. Bu parçaların, genellikle dış yüzeyine uygulanan bezemeler arasında, en çok geometrik motifler ile çizgisel teknikte yapılmış kuş figürleri dikkat çekmektedir. M.Ö. 7. y.yılın ikinci yarısına tarihlenebilecek “dirsekli kâse” Karamatpe’de saptanan ilginç buluntular arasındadır (Resim: 4). Eserin düz dudaklı ağız kenarı dışa doğru kalınlaştırılmıştır. Gövdesinin üst bölümü dik profilli olan kâse, sert bir dirsekle aşağı doğru daralmaktadır. Form, olasılıkla düz bir tabanla sonlanır. Sağlam kalan bölümde, dikey tutamak görülmektedir. Hamuru, bej renkli, mika, mineral, az oranda kireç katkılı olup ince taneli ve sık dokuludur. Kâsenin yarı mat ve hafif pürüzlü olan dış yüzeyi bej, iç yüzeyi koyu kahve/siyah astarlıdır. Dış yüzeyde, dirsek dönüşüne kadar olan bölümde, bir friz hâlinde, sekizli dikey çizgi kümeleri ve ters-düz yerleştirilmiş, içi taralı üçgen motifleri kullanılmıştır. Gövdenin alt bölümüyle iç yüzeye ise, bant bezemeler yapılmıştır. Ayrıca, dudak üzerinde birbirini takip eden, altı çizgi kümeleri görülmektedir. Karamatpe 2010 keramiklerinden, M.Ö. 7. y.yıl sonu/6.y.yılın ilk yarısına ait olabilecek “yatay kulplu kâse”, tipolojik özellikleri bakımından “dirsekli kâse” ile karşılaştırılabilir; fakat gövdesinin daha sığ, kulplarının da yatay ve üçgen formda olmasıyla farklılık gösterir (Resim: 4). Bezemesiz kâsenin, dış yüzeyi bej, iç yüzeyi koyu kahve-siyah astarlı, yarı mat ve hafif pürüzlüdür. Hamuru bej renkli, mika, mineral ve az oranda kireç katkılı, ince taneli ve sık dokuludur.

Karamattepe’de 2010 yılında bulunan bir diğer önemli keramik grubu da Erken Hellenistik Döneme aittir. M.Ö. 4. y.yılın son çeyreğine tarihlenen “Attik” kökenli kâse ile bölgesel özellikler gösteren kaplar hemen dikkati çekmektedir. İçe dönük kenarlı, siyah parlak astarlı, pürüzsüz yüzeyle tümüyle korunagelmış kâse, ithal vazolara en güzel örnektir (Resim: 5; krş. Resim: 10). Kırmızı renkli, az oranda mika ve mineral katkılı hamuru, iyi artırılmış, ince taneli ve sık dokuludur. Siyah astarlı *unguentarium* ile kandil de M.Ö. 4. y.yılın son çeyreğine tarihlenen önemli buluntular arasındadır:

Unguentarium, koyu kahverengi-siyah parlak astarlı, pürüzsüz yüzeylidir. Açık kırmızı renkli hamur, çok az oranda mika ve mineral katkılı, iyi artırılmış, ince taneli ve sık dokuludur. Astar daldırma tekniğinde yapılmıştır (Resim: 5; krş. Resim: 10). Kandil, siyah yarı mat astarlı ve hafif pürüzlü yüzeylidir. Kahverengi/kiremit renkli hamur, mika, mineral ve az oranda kireç katkılı, ince taneli, sık dokulu ve serttir. Astar da fırınlamadan kaynaklanan renk değişimleri vardır (Resim: 5). Karamattepe’de, 2009 yılında aynı kontekste gün ışığına çıkan biri tek, diğeri yan yana çift kulplu iki Myke ile 2010 yılı buluntusu tek kulplu “Myke”, ilginç bir buluntu grubu oluşturmaktadır. Sayıları toplamda üçe yükselen Karamattepe “Myke” lerinin en yakın benzerleri Atina Akropolis’inde mevcuttur. “Myke”, genelde yaygın olmayan ve diğer merkezlerde örneklerine çok nadir rastlanan bir vazo formudur. Karamattepe 2010 örneği, mat astarlı, hafif pürüzlü yüzeylidir (Resim: 5; krş. Resim: 10). Ağız kenarında ve omuz üzerinde kırmızı renkte bant bezeme, gövdenin alt bölümünde ise akıtma bezeme görülmektedir. Ayrıca, kulp üzerinde boya izleri vardır. Koyu bej renkli hamuru, yoğun oranda mika, mineral ve kireç katkılı, ince taneli, sık dokuludur. M.Ö. 4. y.yıla tarihlenir.

Karamattepe’nin metal buluntuları arasında önemli bir grup oluşturan ok uçlarına, 2010 yılında 50 adet (3’ü bronz 47’si demir) daha eklenmiş ve değişik bir örnekle yeni bir tip (7. Tip) saptanmıştır. Ayrıca bronz süs eşyalarından M.Ö. 7./6. y.yıla tarihlenen bir iğne ile bir kemer tokasının dil kısmı dikkate değer örneklerdir³ (Resim: 6).

3 Nif Dağı Kazısı’nın tüm metal buluntularını çalışan Dr. Daniş Baykan’ın, 33. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu çerçevesinde 26.05.2011 tarihinde Malatya’da sunduğu “Nif (Olympos) Dağı Kazısı Metal Buluntularının Tipolojik ve Analojik Değerlendirmesi” isimli bildirisinin yayını için bkz. 27. Arkeometri Sonuçları Toplantısı.

2010 yılında Karamattepe’de bulunan 30 sikkeden 12’si Aiolia ve İonia kentlerine aittir; 17 sikke Büyük İskender ve ardılları tarafından Küçük Asia’daki darphanelerde basılmıştır. 1 sikke ise kötü korunageldiğinden tanımlanamamıştır. 1 adet Ephesos gümüş sikkesi ve 1 adet yarım kesilmiş bronz üzeri gümüş kaplama Makedon sikkesi dışında hepsi bronzdur. Açma LXX’te bulunan, M.Ö. 387-295 zaman aralığında basılmış olan çok iyi durumdaki Ephesos gümüş sikkesinin (çapı 0.010 m. ve ağırlığı 1 gr.) ön yüzünde üstten görünen arı, arka yüzünde karşılıklı iki geyik protomu ve boynuzları arasında ΕΦ harfleri yer almaktadır (Resim: 6; krş. Resim: 10). M.Ö. 3. y.yıla ait iki Smyrna sikkesi hariç, diğer tüm kent sikkeleri de M.Ö. 4. y.yıla tarihlenmektedir. 6’sı Ephesos (Resim: 6), 2’si Smyrna, 1’i Kyme (Resim: 6), 1’i Khios, 1’i Erythrai ve 1’i Samos darbıdır. Açma LXXVIII’de bulunan, ortasından ikiye kesilmiş Makedon sikkesi (çapı 0.028 m. ve ağırlığı 8 gr.), ön yüzündeki kesikten de anlaşılacağı üzere Büyük İskender ve sonrasına ait bir tetradrahmi’nin gümüş kaplama kopyasıdır. Aslan postlu baş (sağa) / tahtta oturan Zeus (sola) betimlerinin yarısı görülmektedir. M.Ö.323-319/317 yıllarına tarihlenen Makedon Krallığı sikkeleri, III. Philippos Arrhidaios döneminde tedavüle sürülmüşlerdir. Herakles başı / Atlı tasviri taşıyan sikkelerden ikisi Makedonia biri ise Miletos darbıdır. Makedon kalkanı / Miğfer tasvirli anonim sikkeler ise 13 adettir. Bu sikkelerden biri Makedonia’da, biri Sardeis, altısı ise Miletos (?) kentlerinde basılmış olmalıdır.

BALLICAOLUK

Yerleşim ve tepeyi çevreleyen sur duvarlarını ayrıntılı olarak plana işleyebilmek amacıyla, duvar temizliği yanı sıra gereken yerlerde sondaj ve kazı çalışmalarına, 2010 yılında da Araş. Gör. Dr. Müjde Türkmen tarafından devam edilmiştir. Duvarları takip eden sondajlarda bu yıl ele geçirilen malzeme, özellikle keramik parçaları, ok

*** Yrd. Doç. Dr. Dinçer Savaş LENGER, Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eski Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı Dumlupınar Bulvarı 07058 Antalya / TÜRKİYE
e-posta: dincersavaslenger@yahoo.fr

uçları ve metal buluntular, Ballicaoluk'ta da Karamattepe'nin erken dönemlerine paralel bir yerleşimin var olduğunu kanıtlamaktadır⁴.

*Müjde TÜRKMEN*****

Ballicaoluk 2010 yılı çalışmalarına, çizim, sondaj ve duvar takip edilerek yapılan kazılarla devam edildi. Tepenin doğusundaki sur duvarının kuzeydoğusundaki yamaçta, doğal, küçük bir mağara içindeki dolgu toprağın kaçak olarak kazıldığı belirlendi. Mağara içinden dışarıya atılan kaçak kazı toprağından toplanan keramik arasında Hellenistik yanı sıra Geometrik ve Arkaik dönemlere tarihlenen parçaların da yer aldığı saptandı (Resim: 8).

Kuzeydoğudaki doğu-batı doğrultulu sur duvarının çizimi sırasında, özellikle yüzeyde kalıntısı görülmeyen doğu kısımdaki doğrultusunu bulmak için yapılan kazı ve sondaj çalışmalarıyla, duvarın alt taş sıralarındaki blokların daha büyük boyutlu olduğu saptandı. Duvar üzerinde yapılan ayrıntılı temizlik sonrasında, duvarın oturtulduğu ana kaya üzerine, seviyeyi eşitlemek ve düzlemek için küçük taşlarla dolgu yapıldığı görüldü. Doğru sur duvarının bugüne korunagelmemiş olan kuzeydoğu köşesinde (R. Meriç'in yayınında 1980'li yıllarda bu kısmın ayakta olduğu görülmektedir: R. Meriç, *Das Hinterland von Ephesos*, Viyana, 2009, 69, Res.58.) yapılan temizlik ve kazılarla, bu kısmın da ana kaya üzerine oturtulduğu belirlendi.

Yoğun bitki örtüsü (sık pınar çalılırları ve çam pürü) nedeniyle daha önce fark edilmeyen ve topografik plana işlenemeyen kuzeybatı kısımda, yüzeyde görülen bazı duvar kalıntılarının doğrultusunu ve işlevini belirlemek amacıyla temizlik ve kazı yapıldı. Kayalıkla birleşen duvarın batısında da, kayalığın bittiği kısmın doğu-batı doğrultulu bir duvarla tamamlandığı ve yine batısındaki kayalıkla birleştiği gözlemlendi. Duvar buradaki kayalıktan kuzeye dönerek kuzey-güney doğrultusunda devam

4 Ballicaoluk, kapsamlı kazısı yapılan bir alan olmadığı hâlde, Karamattepe ile arasındaki kronolojik bağlantı açısından, Başpınar kazı raporu öncesine alınmıştır.

**** Araş. Gör. Dr. Müjde TÜRKMEN, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü
Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı 34134 Lâleli - İstanbul / TÜRKİYE. e-posta:
mturkmen@istanbul.edu.tr

etmekteydi. Kuzey-güney doğrultulu duvar, uzun tarafı kuzey-güney yönünde ve kuzeydoğu köşesini bir kayalığın oluşturduğu dörtgen planlı bir yapıya (?) bitişiktir. Bu kısmın bir yapıyla mı ilgili olduğu yoksa teraslama için mi yapıldığı henüz belirlenemedi; plana işleyebilmek için duvarlar takip edilerek temizlik ve kısmî kazı yapıldı. Kuzeybatı köşesinde açılan sondajda, iki duvar sırasının altında ana kaya olduğu ve duvarın da ana kaya üzerine oturtulduğu görüldü. Gelecek sezon, burada daha kapsamlı sondaj ve kazı yapılması planlanmaktadır.

Kuzey-güney doğrultulu duvarın batısında da çeşitli doğrultularda bazı duvar dizileri olduğu belirlendi fakat henüz bunların işlevi ve planı saptanamadı. Bunlar zaman içinde tahribata uğramış birkaç evreli duvarlar olabilir. Bu kısımdaki kazılarda Hellenistik Döneme tarihlenen keramik bulundu; tipik örnekler arasında, kalıp yapımı “Megara” tipi ve “Batı Yamacı” parçaları sayılabilir (Resim: 8).

Yörede “Kuleyıkı” olarak adlandırılan surdan bağımsız gözetleme kulesinde yapılan çalışmalarla, kulenin arka (kuzey) duvarı olmadığı, bu kısmın kayalığa yaslandığı anlaşıldı. Yamaçtaki kod farkı nedeniyle yüksekte kalan kuzey kısım kayaya bitleştirilmiş, daha alçakta kalan güney kısımda da mümkün olan yerde duvarlar kayaya oturtularak kademeli olarak kule inşa edilmiştir. Kuzeybatı köşede yapılan temizlik ve kazı çalışmalarında, ana kaya üzerinde görülen blok oturma yuvası (A) da bu görüşü doğrular (Resim: 7). Ayrıca kulenin doğu dış duvarına bitleştirilmiş, küçük moloz taşlarla kuru duvar tekniğinde örülmüş, doğu-batı doğrultulu bir duvar (B) açığa çıkarıldı. Bu duvarın kule duvarına yaslandığı noktada, daha önce ot ve toprak altında kaldığından görülemeyen, doğu kesimdeki doğu duvarda olduğu gibi birbirine geçmeli bloklara yer verildiği gözlemlendi. Yapılan temizlik ve kazı çalışmalarıyla, kulenin kuzeydoğu duvarına, güneydekiyle benzer örgüye sahip, küçük moloz taşlarla örülmüş kuru duvar tekniğinde bir duvarın yaslandığı (C) belirlendi. Bu duvarların işlevi bilinmemekle birlikte, dik yamaç üzerindeki teraslamalarla ilgili olabilir. Doğu-batı doğrultulu duvarın yaklaşık 2,5 metreden sonrası tahribata uğramıştır. Bunun hemen doğusunda yaklaşık 1,5 metre yüksekliğe kadar korunagelmiş bir başka duvar (teras duvarı?) parçası görüldü. Kuleyıkı, çevresinde yeni açığa çıkarılan duvarlarla birlikte (B hariç) plana işlendi.

Kuleyıkı'nın kuzeyinde yüzeyde bulunan, Arkaik Döneme ait olduğu düşünülen keramik parçası ve parçanın bulunduğu yer yakınındaki bazı duvar kalıntıları

nedeniyle burada temizlik ve kısmi kazı çalışmalarına başlandı. Yamacın alt (güney) ve üst (kuzey) kodunda birbirine paralel, doğu-batı doğrultulu ama birbirinden farklı tipte iki duvar olduğu açığa çıkarıldı. Alttaki duvarlar daha iri bloklardan örülüdür ve arada eksik bloklara karşın batıda, Kuleyıkı'nın yukarı (kuzey) yamacındaki teras duvarıyla birleşir. Üst koddaki duvarlar ise küçük moloz taşlarla örülmüş ve yer yer ana kaya da bu örgü ve duvar içinde kullanılmıştır. Duvar kötü korunagelmiştir ve doğrultusu dışında bir mekân/yapı planı vermemektedir; buradaki çalışmalar devam edecektir.

Bu duvarların yer aldığı yamacın yukarısında (kuzeyinde) Bizans Dönemine ait olduğu sanılan harçla birleştirilmiş moloz taşlarla örülmüş bazı duvar ve yapı kalıntıları yer almaktadır. Daha kuzeydeki kayalıklarda da işlik olduğu düşünülen bazı alanlar vardır.

Ballicaoluk'ta bulunan ve Karamattepe'dekilerle büyük benzerlik gösteren erken dönem (Geometrik ve Arkaik) keramik parçalarına ilişkin, henüz bir mimarî kalıntı ve tabakaya ulaşılmamıştır. İlerleyen sezonlarda, Ballicaoluk'ta Hellenistik öncesi yerleşime ait buluntuların ve mimarî kalıntıların nerede yoğunlaştığını bulmaya yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Keramik Buluntular

Mustafa BİLGİN

2010 yılında Ballicaoluk Kalesi'nde yürütülen kazı çalışmalarında ele geçirilen keramik, yerleşimin erken safhalarına ilişkin sonuçlar vermesi açısından önemlidir. Bulunan ağız kenarı çentikli "Kotyle" parçaları (Resim: 8), M.Ö. 8. y.yılın ikinci yarısından itibaren yerleşimin varlığını gösteren en önemli kanıttır. İnce taneli ve tozlanan bir yapısı olan hamur, mikalı ve az oranda kireç katkılıdır. Dış yüzeyi hamur renginde astarlı, geometrik bezemelidir. Bezemeler, çizgisel teknikte yapılmış olup ağız kenarına yapılan bantlar ve bu bantların hemen altından başlayan üçgen motiflerinden oluşmaktadır. Kulplu parçanın, kulpu ve kulp altı boyalıdır; bu boyalı bölgenin yanında görülen dikey çizgi, olasılıkla kâsenin dış yüzeyini metoplara bölen dikey çizgi kümelerine aittir.

M.Ö. 6. y.yıla tarihlenen ve “Geleneksel Doğu Yunan Keramikleri” içinde değerlendirilen “amphora” ya da “*hydria*”lara ait ağız kenar parçaları da yerleşmenin Arkaik Dönem süresince kullanıldığına işaret etmektedir. Amphora ve *hydria* ağız kenar parçalarının, homojen özellikler gösteren hamuru, bej rengin tonlarında, yoğun oranda mika, mineral ile az oranda kireç katkılı ve ince tanelidir. Yüzeyi, hamur renginde astarlı, mat ve pürüzlüdür. Ağız kenarının iç ve dış yüzeyinde koyu kahverengi bant bezeme görülür.

Balıcaoluk Kalesi'nin diğer bir önemli buluntu grubunu Hellenistik Dönem keramiği oluşturmaktadır. Ele geçirilen keramik parçaları arasında, özellikle siyah parlak astarlı Attik örnekler, (M.Ö. 4. y.yılın son çeyreğinden M.Ö. 2. y.yılın ortasına kadar) , içe dönük kenarlı kâse parçaları, balık tabağı kaidesi ile batı yamacı stilinde bezemeli bir gövde parçası dikkati çekmektedir. Parçaların hamurları, açık kırmızı rengin tonlarındadır. Ancak hamur rengi bazı örneklerde yer yer devetüyü-griye dönmektedir. Bu renk farklılığı fırınlamadan kaynaklı problemlerle açıklanabilir. Yüzeyleri siyah parlak astarlı olup Klâsik Dönem örnekleri kadar kalın değildir. Bazı örneklerin tondosunda rulet bezeme görülürken, kabartmalı bir kâseye ait gövde parçasında İon *kymationu* vardır (Resim: 8).

Nif Dağı kazı çalışmalarında bulunan bazı kapların yerel üretim olup olmadığı konusundaki şüphelerin giderilmesine yönelik verilere ulaşmak, başlangıçta en önemli amaçlardan birini oluşturmaktaydı. Özellikle, Karamatpepe kazılarında, yapılan kil analizlerine rağmen, keramik hamur ve astarlarının homojen özellikler göstermesi dışında, bu konuyla ilgili henüz kesin bir sonuca ulaşılamamıştı. Ancak, 2010 yılında Karamatpepe'nin oldukça yakınında bulunan Balıcaoluk Kalesi'nde, Hellenistik Döneme tarihlenen “Kabartmalı Kâse”ye ait bir kalıp parçası, bu konudaki şüpheleri giderecek önemli bir buluntudur (Resim: 8). Açık kiremit rengi hamurlu parça, az oranda mika, mineral ve kireç katkılı olup ince taneli, sert dokuludur. Mat ve hafif pürüzlü yüzeyi hamur renginde ince astarlıdır. Balıcaoluk Kalesi'nin sur duvarlarının çevresinde yapılan çalışmalarda ele geçirilen parça, bölgede bu döneme ait bir atölyenin varlığına ilişkin oldukça önemli bir kanıttır.

2010 kazısı, tek apsisi büyük yapı (A yapısı), üç apsisi kilise (B yapısı) ve güneydeki küçük şapel (C yapısı) çevresinde sürdürülmüştür (Resim: 9). A yapısının iç kısmında duvarlar freskli olduğundan, burada kazıya devam edilebilmesi için öncelikle koruyucu bir çatı gerekmektedir. A ve B yapılarının batı kısmındaki “dış narteks”in iki süslemeli nişi saptanan batı cephesi duvarı ile devşirme mermer bloklar ve mezarlar (BM 7 - BM 11), ayrıca çeşitli cam parçaları önemli buluntulardır.

A yapısı: Kuzeyinde 2009 sezonu sonunda tespit edilen duvarların anlaşılması için yapılan genişletme çalışmalarında, doğu-batı doğrultulu duvarın güneye dönerek köşe yaptığı ve doğuya bakan yüzünün freskli olduğu anlaşılmıştır. Çalışmaların ilerlemesiyle bu duvarın, A yapısının dış narteksinin batı duvarını oluşturan nişli duvarın bir parçası olduğu görülmüştür. A yapısının kuzey duvarı ile organik bir bağlantıda olmayan bu duvarın batısında 4 x 2 m.lik bir alanı kaplayan kiremit döküntüsüne rastlanmıştır. A yapısı kuzey batısında yük. 1.05 m. ve gen. 0.90 m. saptanan bir duvar ele geçirilmiştir. Duvarda kireç harcı kullanılmıştır. Ayrıca bu duvarın bir ayak veya paye olabileceği düşünülmüştür.

A yapısının kuzeyinde yapılan çalışmalarda mimarî buluntular haricinde, pişmiş toprak bir kap, mermer bir yazıt parçası, yaprak haç motifli mimarî blok, farklı boyutlarda çok sayıda kırık mermer parçaları, az miktarda farklı renklerde kırık cam parçaları, sırlı ve sırsız kap parçaları ele geçirilmiştir.

A yapısının batı kesimdeki çalışmalara moloz dolgu temizleme işlemi ile başlanmış, seviye inme çalışmaları sonucunda, kuzey-güney doğrultulu, A ve B yapılarının batı kısmındaki “dış narteks”in iki süslemeli nişi saptanan batı cephesi duvarı bulunmuştur (Resim: 9). Duvarın ikinci nişinden sonra olası nartekse giriş kapısının kapatıldığı, bu kapatılan kısmın narteks duvarının kireç harçlı örgüsünden farklı olarak çamur sıvayla (kil) örülmüş bir duvardan anlaşılmaktadır. Bu kısımda

5 2010 kazı çalışmaları, arkeologlar, sanat tarihçileri, paleoantropologlar, restoratörler ve öğrencilerin de katılımıyla, Araş. Gör. Dr. Daniş Baykan'ın arkeolojik saha sorumluluğunda ve benim gözetimimde yürütülmüş; sanat tarihi ve mimarlık açısından, kazıya katılan Prof. Dr. Asnu Bilban Yalçın, keramik açısından Yrd. Doç. Dr. Lale Doğer, epigrafik açıdan Yrd. Doç. Dr. Hamdi Şahin, nümismatik açıdan Dinçer Savaş Lenger, paleoantropoloji açısından Alper Yener Yavuz (M.A.) ve koruma-onarım açısından Öğr. Gör. Ceren Baykan (M.A.) tarafından değerlendirilmiştir. Burada ortak raporumuz yer almaktadır.

belki narteks girişinde bir koridor olduğu, güney duvarında devşirme bir mermer blok kullanıldığı, koridorun başlangıç ve bitişinin eşiklerinin de mermer olduğu gözlemlenmiştir. Kapının lentosu olarak kullanılmak için kesilmiş bir lâhit kapağının uzun yanına ait devşirme blok, muhtemelen kapının çöküşü sırasında düştüğü şekilde ele geçirilmiştir. Bu koridorun tabanında harçlı bir yüzey tespit edilmiştir. Harçlı tabanın tahribat görmüş kısımlarında yapılan temizlik çalışmalarında ise kuzey-güney doğrultulu bir kiremit dizisine rastlanmıştır. Bu alanda kazı süresinin bitiminden dolayı çalışmalara devam edilememiş olup söz konusu kiremit dizisinin fonksiyonu hakkında herhangi bir tespit yapılamamıştır. A yapısının batı duvarında harçlı örgü haricinde, kapı olduğu düşünülen duvarın örgüsü çamur ile sıvalıdır. Kuzeyinde bir postament vardır. Bunun çıkarılması ve ölçülerinin alınması için 2.5 x 2.5 m.lik, der. 1.40 m.lik bir sondaj açılmış ve postamentin horasan harcı ile yatay bir mermer blok üzerinde bağlantısı tespit edilmiştir. Postament yerinde bırakılarak jeotekstille koruma altına alınıp üzeri elenmiş toprak ile zarar görmeyecek şekilde kapatılmıştır. A yapısı batı cephesinde sürdürülen moloz dolgu temizliği tamamlanmış olup bu alandaki çalışmalar sonucunda çok sayıda profilli ve profilsiz kırık mermer parçasına rastlanmıştır. Nişin önünde bir pencerede söve ve lento olarak kullanılmış olabilecek iki adet profilli mermer blok ele geçirilmiştir.

B yapısı: 2009 yılında kazısına başlanmış olan çalışmaları tamamlamak, B yapısının dış narteksinin sınırlarını belirlemek ve narteks dışındaki olası yapılaşmayı anlamak için, 2009'da tespit edilen dış narteksin güneybatı köşesine bitişik ve duvarları kıvılcık renkteki mekân açılmıştır. Mekânın temizlik çalışmaları esnasında kaba taban dolgusunun sıkıştırılmış kiremit parçalarından oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Bu kiremit döküntüsünde yer yer yanık izlerine ve kireç kalıntılarına rastlanmıştır. Mekânın doğu duvarı ile güney duvarının birleştiği köşedeki bağlantının organik olmadığı ve güney duvarının farklı bir yapıda olduğu da gözlemlenmiştir.

Dış narteksin güney dış kısmındaki mekânın batı dış kısmındaki seviye inme çalışmalarında doğu-batı uzanımlı üç adet duvara rastlanmıştır. Bu duvarlardan en kuzeydeki, dış narteksin kuzey girişi duvarıyla paralellik göstermektedir. Ortada ve en güneyde yer alan duvarlar da birbirine paraleldir. Duvarların aralarında, Osmanlı Dönemine ait olan az miktarda sırlı pişmiş toprak kap parçaları ele geçirilmiştir. Bu

bölgedeki seviye inme çalışmalarında kuzey-güney uzanımlı bir duvar ortaya çıkmıştır. Bu duvar diğer duvarlardan daha erken bir dönemde yapılmış olmalıdır. Çünkü duvar doğu-batı yönünde uzanım gösteren diğer duvarların altında, taş dizilerinin bittiği kısımda yer almaktadır Seviye inme çalışmalarını devam ettirdiğimizde, en güneydeki duvarın tam altında çift kulplu bir kap ele geçirilmiştir. Doğu-batı yönünde uzanım gösteren duvarlardan ortadaki duvarın kazılan mekân içerisine doğru uzandığı gözlemlenmiş ancak tam olarak doğu yönünde ne kadar ilerlediği anlaşılamamıştır. Bu duvarların güney kısım duvarları ve mekânlardaki duvar tipiyle aynı olduğu anlaşılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar sonunda, çeşitli bronz obje ve demir çiviler, ayrıca çift kulplu bir günlük kullanım kabı ele geçirilmiştir.

C Yapısı: Güneyinde devamlılık gösteren taş dizileri gözlemlendi. Bu alanda mekân içinden ve dışından eş zamanlı olarak seviye inilerek C yapısının olasılıkla bir güney apsisine sahip olduğu anlaşıldı. Apsis genişliği 1.90 m. olarak ölçüldü. C yapısının iç kesiminde yürütülen seviye inme çalışmalarında çok yoğun cam parçaları, sırlı ve sırsız kap parçaları ele geçirilmiş, iç mekânın doğu kısmında 0.27 x 1.15 m. ölçülerinde mermer bir eşik bulunmuştur.

Başpınar Mezarları

Başpınar 2010 kazı sezonunda BM 7, BM 8, BM 9, BM 10 ve BM 11 olarak adlandırılan beş adet mezar bulunmuştur.

BM 7: B yapısı dış narteksin güney duvarının güney dış kısmındaki seviye inme çalışmaları esnasında doğu-batı doğrultulu, uzunluğu 1.10 m., genişliği 0.45 m. olan bir kayrak taşı ile bitişik bir şekilde yerleştirilmiş bir adet kiremit parçasına rastlanmıştır. Kayrak taşı ve kiremit dikkatli bir şekilde kaldırıldığında bir çocuk iskeleti görülmüş, fakat antropolojik çalışmaların sonucunda, mezarda bulunan kemik ve dişlere göre burada biri 11-13 yaşlarında bir çocuğa, diğeri 6 - 12 aylık bir bebeğe ait iskelet olduğu, bireylerden daha küçük olanının diğeri altında kaldığı anlaşılmıştır.

BM 8: B yapısı dış narteksin batı girişinin kuzey kısmında doğu-batı uzanımlı, 0.90 x 0.45 m. boyutlarında iki stroterin çatılmasıyla oluşturulmuş, kuzey ve güneyinde destek taşları bulunan bir mezara rastlanmıştır. Stroter kaldırıldığında bireyin

üzerinde toprak olmadığı gözlemlenmiştir. Mezar içine giren köklerle kemikleri toplanmış hâlde bulunan, 12 - 24 aylık bir bebeğe ait iskeletin göğüs kafesi üzerinde bir yumurtaya rastlanmıştır (Resim: 9).

BM 9: B yapısı dış narteks girişinin kuzeydeki seviye inme çalışmalarında beş adet kayrak taş ve bir adet stroterden oluşan doğu-batı uzanımlı bir düzlemin mezar kapağı olduğu anlaşılmıştır. Kayrak taşlardan ikisi üstten gelen basınç nedeniyle ortadan kırılarak mezar içerisine çökmüş, bu nedenle mezar içi toprakla dolmuştur. Toprak temizliğinde, bireyin kafatasının güneye dönük ve ense bölgesinde yastık olarak kullanıldığı düşünülen bir çatı kiremidi parçası olduğu görülmüştür. uz. 1.90 m. ve gen. 0.60 m. olan mezar, yetişkin bir bireye aittir (Resim: 9). Bireyin göğüs kafesi kemikleri yakınında bir kemer tokası olduğu düşünülen demir bir obje, kafatası altında da cam parçaları ele geçirilmiştir.

BM 10: B yapısı dış narteksin kuzeyindeki BM 9'un seviye düzleme çalışmalarında birbirine çatılmış iki strotere daha rastlanmıştır, batı kısmındaki temizlik esnasında kemikler görülmüştür. Stroterler kaldırıldığında, kemiklerin batı yönündeki kemiklerle birlikte doğu-batı uzanımlı tek bir bireye ait olduğu anlaşılmıştır (Resim: 9). Mezar güney yönünde BM 9'un kuzeyindeki taş dizisi ile sınırlandırılmıştır. Kullanılan stroter tipi, BM 9'dakiyle aynıdır, olasılıkla BM 10 daha erken bir mezardı ve ayakucundaki eksik stroter BM 9'da kullanılmıştı. Ayrıca BM 10'un ayakucundaki tahribatın BM 8 ve BM 9'un gömülmesi esnasında olması mümkündür. 1.85 x 0.60 m, boyutlarındaki mezar, hafifçe batıdan doğuya doğru daralmaktadır. Orta erişkin bir erkek bireye ait iskelet kaldırıldıktan sonra BM 9'da olduğu gibi, ensesine yastık görevinde bir taş konulmuş olduğu görülmüştür. Mezarın tabanında BM 9'da olduğu gibi beyaz renkte bir tabakaya rastlanmıştır.

BM 11: C yapısı doğu apsisinin batı dışında, apsisin ve duvar dizilerinin devamlılığını gözlemek amaçlı yürütülen çalışmalarda, destek taşı iki kiremidin çatılmasıyla oluşturulmuş, doğu-batı uzanımlı, 0.80 x 0.30 m. ölçülerinde bir mezara rastlanmıştır. Mezar, B ve C yapısının batısında iki yapının birleşim noktasından çıkarak batıya uzanan duvarın kısmen altında kalmıştır. Çatı kiremitleri kaldırıldığında mezar içinin tamamen toprakla dolu olduğu ve hiçbir kemiğin gözükmeyeceği fark edilmiştir. Toprağın büyük çoğunluğu alındıktan sonra ortaya çıkan, çok ince oldukları

için dağılmış ve iskelet görüntüsü vermeyen kemikler 2 ilâ 18 aylık olduğu sanılan bir bebeğe aittir. Mevcut kemiklerin kaldırılmasından sonra mezar tabanında bir kiremit parçasına rastlanmıştır.

Diğer Buluntular

Bizans Dönemine ait, M.S. 13. y.yıla tarihlenen “Zeuksippos Ailesi Mal Grubu”, “Slip Boyalı”, “Kazıma ve Mangan-Kahverengi Leke Dekorlu” keramik; ayrıca, M.S. 13./14. y.yıl Geçiş ve 18.-19. y.yıl Osmanlı Dönemi kap parçaları bulunmuştur.

6 sikke (1 altın, 2 gümüş, 1 billon, 2 bronz) ele geçirilmiştir. Altın sikke (1232-1254), Ioannes III Vatatzes’in Magnesia (Resim: 9), billon sikke (1122-1137), Ioannes II Komnenos’un Konstantinopolis darbıdır; 1 bronz Bizans sikkesi (1042-1050) ise anonimdir. Gümüş sikkeler Aydınoğlu İsa Bey (1360-1390) ve I. Mahmut adına (1730-1754) basılmıştır. 1 bronz sikke tanımsızdır.

Cam buluntulardan, kandil, bardak, şişe, bilezik ve pencere camları önemlidir. Kandil örnekleri değişik renklerde ve modellerde imâl edilmiş olup günlük kullanıma hitap eden eşyalardır. Dip kısımlarında aşağı uzanan bir sap ve boncuk bulunan örnekler polykandilionlara yerleştirilmek üzere, mavi, oliv ve yeşilin çeşitli tonlarında üretilmişlerdir. Çanak biçimi kandillere ait parçalar da bulunmuştur. Bazıları cam yaylarla süslenmiş kulplara sahiptir (Resim: 9). Bu kulplara takılan zincirlerle kandil belli bir noktaya asılarak kullanılmakta idi. Yine Başpınar’da, Bizans Dönemine ait, “*crown-glass*” denilen göbekli pencere camları da bulunmuştur. Üfleme tekniği ile üretilen bu camların biçimi dairevi olup kenarları bazen ateşle parlatılmış bazen de katlanmıştır; ortalarında bir göbek (*bull’s eye*) bulunur. Bu yuvarlak tabak biçimi camlar, pencere çerçevelerine takılan ızgaraların içine yan yana ve üst üste yerleştirilirdi. Bu teknik M.S. 4. yüzyılda ortaya çıkmış ve makine üretimi gerçekleşinceye kadar (19.yüzyıl) kullanılmaya devam etmiştir. *Crown glass* parçaları; merkezdeki noble (göbek) izinin bıraktığı kavisli dalgalardan tanımlanabilir. Bu camların habbeleri de merkezden başlayarak iç içe sıralanmış, kenarlara paralel uzanan, kavisli hava kabarcıkları şeklindedir.

Başpınar buluntuları genelde yeşil, oliv ve mavi tonlarında üretilmiş örneklerdir.

Başpınar kazılarında gün ışığına çıkan oliv renkli, dibe doğru daralan gövdeli ve yay tabanlı bardaklar ise, Nif Dağı kazılarının en ilginç örnekleridir (Resim: 9). Daha önceki dönemlerde de bulunan bu camlara veya benzerlerine ait olabilecek parçalar, 2009 sezonunda da ele geçirilmiştir. Hatta bir örnek tümlenebilmekte ve bütün bir profil vermektedir. Bazı parçalar beyaz mine ile benekli dekorasyona sahip, bazıları cam ipliği bezemeli, bazıları cam damlalarla süslenmiştir. Bu tip mineli kaplar M.S. 12-14.yüzyıllarda Orta Doğu'da Eyyûbi ve Memlûk dönemlerinde yaygın olarak üretilmiştir. Başpınar'da Bizans kiliselerinin varlığı ve söz konusu bardakların üzerindeki bezeme tipinin İslâmî örneklerle paralellikten oldukça uzak görünmesi bunların Bizans kökenli olabileceğine işaret etmektedir. Hatta kilisede kullanılan bazı pencere camlarının bunlarla aynı renk camdan üretildikleri görülmektedir.

Koruma-Onarım Çalışmaları

*Ceren BAYKAN*****

2010 yılında bulunan tüm metal, cam, pişmiş toprak ve taş eserlere koruma onarım çalışmaları uygulanmıştır. Metal eser ve sikkeler, mekanik yöntemle toprak ve korozyon tabakasından arındırılmış ve yüzeylerine dışçı motoruyla ince temizlik yapılmıştır (Resim: 10). Çoğunluğu demir ok ucu olan metal eserlerin envanterlik/etütlük ayırımı yapılmadan temizlikleri tamamlanmıştır.

Cam eserlerde nem ve tuz kaynaklı yüzey bozulması gözlemlenmiş, toprak tabakası %50 saf su % 50 etil alkol karışımına batırılmış pamuklu çubuklarla yumuşatılarak temizlenmiştir. Düz olmayan yüzeylerde bozulma sonucu oluşan boşlukların temizliğinde yumuşak kıl fırça ve ahşap çubuklar kullanılmıştır. Başpınar cam buluntularının tasnif ve temizliği yapılarak, birleştirilmeye çalışılmış; parçaların devamının gelme ihtimalinden dolayı sadece şeffaf bantlarla bir araya getirilmiştir. Bir araya gelen parçalardan mineli bir bardağın alt kısmı ve bir başka bardağın büyük kısmı ortaya çıkmıştır (Resim: 9).

**** Öğr. Gör. Ceren BAYKAN Trakya Üniversitesi ETBMYO Mimari Restorasyon Programı Sarayıçi Yerleşkesi 22100 Edirne /TÜRKİYE.e-posta:cerenbaykan@gmail.com

Pişmiş toprak parçalarının yüzeyindeki toprak ve kalker tabakaları, bisturi ve dişçi âletleri yardımıyla kaldırılmış, temizliği tamamlanan parçaların tasnifi sırasında birleşebilen parçalar ayrılarak yapıştırılmıştır. Önceki yıllara ait Başpınar mevkii buluntusu sırlı kap parçalarının tasnifi yapılmış ve aynı kaplara ait olabilecekler bir araya toplanmıştır. Kaplar, hem eksik kısımlarının onarımlarını anlaşılır kılmak hem de görünüm bütünlüğünü korumak amacıyla, kil renklerine yakın fakat farklı tonda hazırlanmış alçıyla tümlenmiştir.

2009 yılında Dağkızılca'da bulunan pişmiş toprak lâhit (DM 15) parçalarının tek tek temizliği ve birleşebilir olanlarının yapıştırılması da 2010'da gerçekleştirilmiştir. Yüzeyi ve cidarları kaplayan kalın toprak ve kalker tabakasına kuru ve ıslak temizleme yöntemleri uygulanmış, dökülme saptanan kısımlar, temizlik aşamasında sağlamlaştırılmıştır. Eserin parçaları, büyüklük ve ağırlığına uygun yapıştırıcı ile gerektiği yerlerde çelik destek çubuklar kullanılarak yapıştırılmış olup, lâhadin alt ve üst (kapak) kısımları büyük oranda tamamlanmıştır (Resim: 10).

Hellenistik Dönemdeki mezar (KM 9) kullanımı sırasında bir yanı kısmen kesilmiş ve toprak içinde basınçla çatlayarak yerinde parçalanmış olan Geometrik/ Arkaik pişmiş toprak pithos, kazı evine taşınarak parçalarının temizliği yapıldıktan sonra yapıştırılmıştır.

Kiremit parçalarının da temizliği yapılmış ve birleşebilir olanlar yapıştırılarak onarımları tamamlanmıştır.

2010 yılında Nif Dağı kazı evi yapımı projemizi kabul eden ve destekleyen İZKA (İzmir Kalkınma Ajansı) ile İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkürlerimiz sonsuzdur. Dağkızılca'daki yeni kazı evimize bir an önce kavuşup Nif Dağı'ndaki çalışmalarımızı daha geniş olanaklarla ve daha geniş bir ekiple, daha verimli sürdürmeyi içtenlikle diliyoruz.

Kısaltmalar

AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
aşğ.	aşağıda
bkz.	bakınız
BM	(= B aşpınar M ezar)
der.	derinlik
Dpn.	Dipnot.
gen.	genişlik
KM	(= K aramattepe M ezar)
Krş. / krş.	Karşılaştırınız
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
s.	sayfa
uz.	uzunluk
yük.	yükseklik

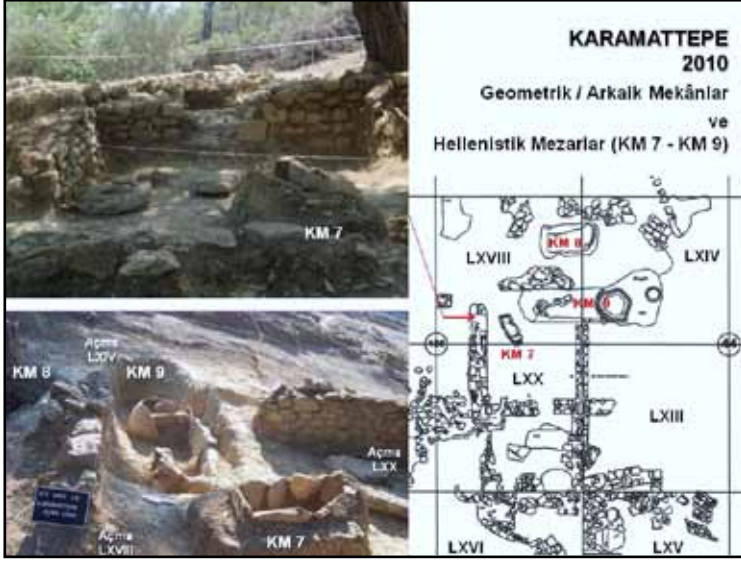
KAYNAKÇA

TULUNAY 2006 E. T. Tulunay, “Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2004 Yılı Yüzey Araştırması”, *AST* 23, 2, 2006, s. 189 - 200.

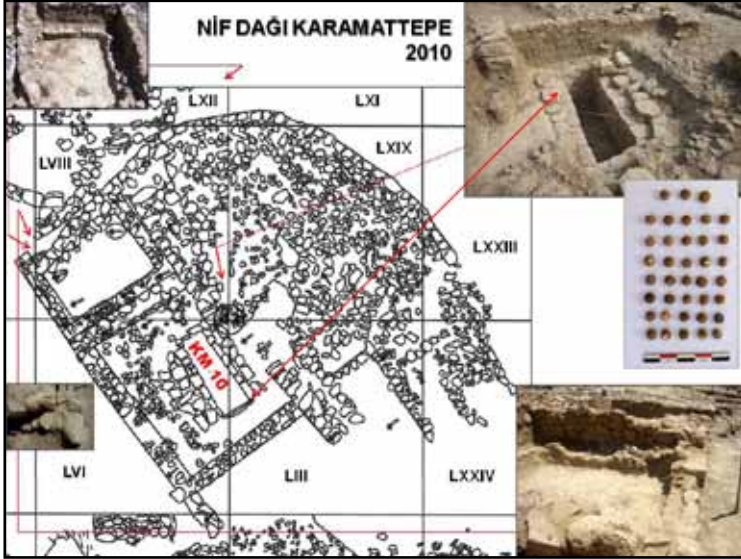
TULUNAY 2007 E. T. Tulunay, “Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2005 Yılı Yüzey Araştırması”, *AST* 24, 2, 2007, s. 351 - 362.

TULUNAY 2009 E. T. Tulunay, “Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2007 Yılı Kazısı”, *KST* 30, 3, 2009, s. 411 - 426.

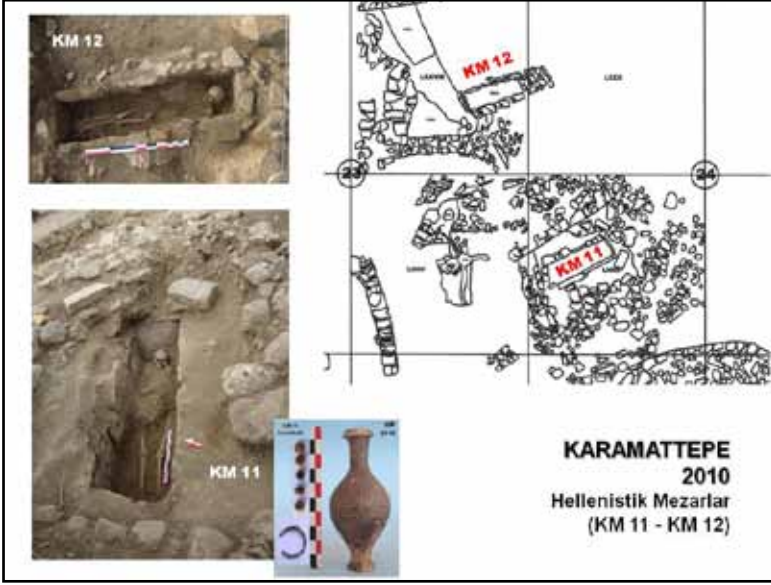
TULUNAY 2011 E. T. Tulunay, “Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2009 Yılı Kazısı”, *KST* 32, 3, 2011, s. 405 - 423.

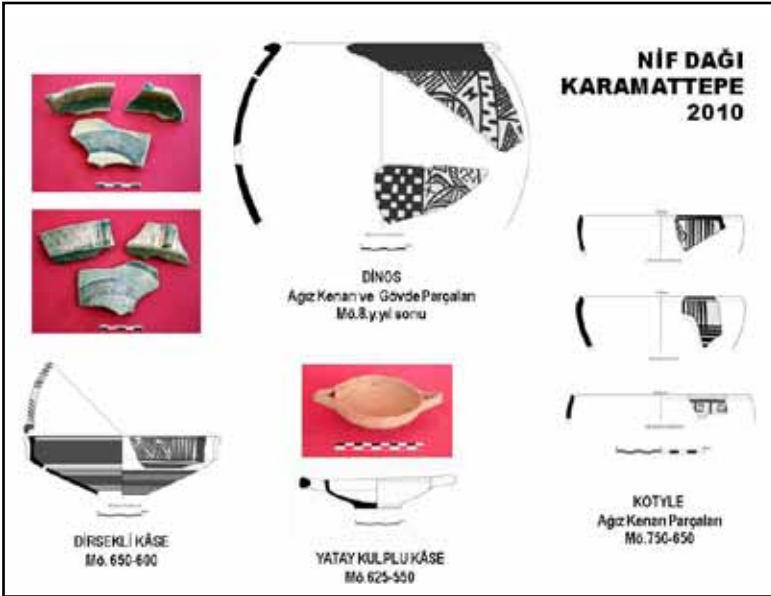
Resim 1: Nif Dağı - Karamattepe 2010, Geometrik / Arkaik Mekanlar ve Hellenistik mezarlar (Açma LXIII, LXIV, LXVIII ve LXX; KM 7, KM 8 ve KM 9).

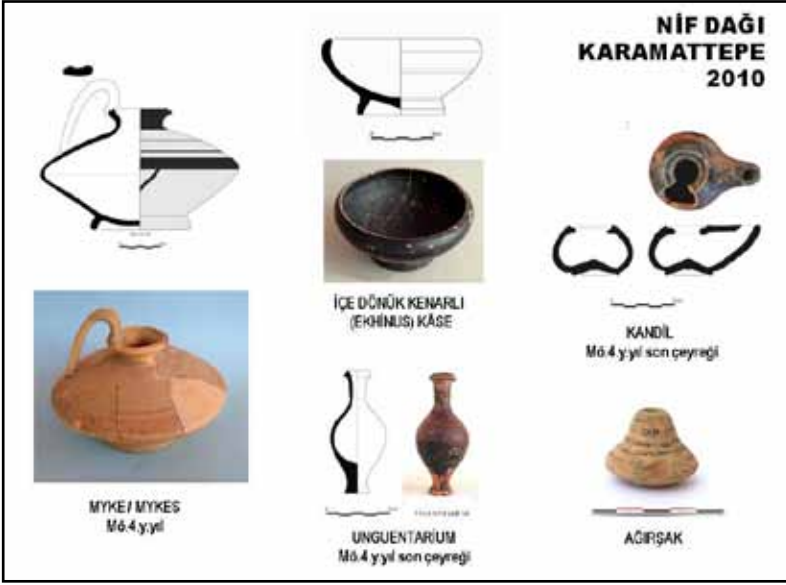
Resim 2: Nif Dağı - Karamattepe 2010, Geometrik / Arkaik Mekanlar ve Hellenistik mezarlar (Açma LIII, LVI, LVIII, LXIX ve LXXIII; KM 10).

Resim 3: Nif Dağı - Karamattepe 2010, Geometrik / Arkaik Mekanlar ve Hellenistik mezarlar (Açma LXXII, LXXV ve LXXVIII; KM 11 ve KM 12).

Resim 4: Nif Dağı - Karamattepe 2010, Geometrik / Arkaik keramik

Resim 5: Nif Dağı - Karamattepe 2010, Hellenistik keramik

Resim 6: Nif Dağı - Karamattepe 2010, taş ve metal eserler

Resim 7: Nif Dağı - Ballıcaoluk "Kuleyıkı" 2010

Resim 8: Nif Dağı - Ballıcaoluk keramik 2010

Resim 9: Nif Dağı - Başpınar Bizans yapıları (A - B - C) planı, mezarlar (BM 8, BM 9 ve BM 10) ve buluntular 2010

Resim 10: Nif Dağı - Nif Dağı kazısı koruma-onarım çalışmaları 2010

2010 TAYINAT KAZILARI VE ARAŞTIRMALARI

Timothy P. HARRISON*

Elif DENEL

Stephen BATIUK

GİRİŞ

Tayinat Arkeoloji Projesi (TAP), 2010 yılında, Tell Tayinat'ta 21 Haziran ile 14 Ağustos ayları arasında sürdürdüğü yedinci kazı sezonunu tamamlamıştır. Arazi çalışmalarını, 13 Eylül ve 12 Kasım 2010 tarihleri arasında yapılan iki aylık bir laboratuvar, analiz ve araştırma çalışmaları izlemiş ve bu süreç içerisinde 2010 sezonuna ilişkin rapor ve konferans sunumları hazırlanmıştır.

Araştırmanın kıdemli ekibi Prof. Dr. Timothy Harrison (Proje Direktörü), Dr. Elif Denel (Asistan Direktör), Dr. Stephen Batiuk (Kıdemli Saha Arkeoloğu – Arkeolojik Arazi Çalışmaları Başkanı), Dr. Charly Bank (Jeofizik Ekibi Başkanı), Dr. Lynn Welton (Alan 1 Sorumlusu), James Osborne (Alan 2 Sorumlusu), Dr. Jack Dessel (Alan 5 Sorumlusu), Dr. David Lipovitch (Zooarkeolog), Mairi Capper (Paleoetnobotanist), Dr. Fiona Haughhey (Nesne Ressamı ve Kabuklu Fauna Buluntu Uzmanı), Julie Unruh (Konservatör), ve Jennifer Jackson (Fotoğrafçı)'dan oluşmaktadır. Boğaziçi Üniversitesi'nden Dr. Elif Ünlü de bu sezon yapılan araştırmalarda yer almıştır. Ayrıca projeye, Ankara Üniversitesi, Koç Üniversitesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, California Üniversitesi, Berkeley ve Toronto Üniversitesi'nden on dört arkeoloji öğrencisi katılmıştır. Sayın Resul İbiş ise Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına hükümet temsilciliğini yapmıştır.

2010 sezonu Tell Tayinat arazi çalışmasının hedefleri, (1) Alan 1'deki Erken Demir Çağı kazılarını tamamlamak ve Erken Tunç Çağı katmanlarını açığa çıkararak genişletmek; (2) yukarı höyüğün tamamını ve aşağı höyüğün bir kısmını kapsayan jeofizik yüzey araştırmalarını sonuçlandırmak; (3) Alan

* Prof. Dr. Timothy P. HARRISON, Department of Near & Middle Eastern Civilizations, University of Toronto, 4 Bancroft Avenue, Toronto, ON, M5S 1C1, Canada. Tel.: (416) 978-6600, Fax: (416) 978-3305, email: tim.harrison@utoronto.ca.

1, 2, 4 ve 5'te bulunan eserlerin detaylı analizlerini yapmak ve raporlarını hazırlamak ve (4) 2009 arazi çalışmalarında Alan 2'deki Bina XVI' dan çıkarılan tablet parçaları ve diğer eserler öncelikli olmak üzere önceki kazı sezonlarında ortaya çıkarılmış eselerin konservasyonunu yapmak ve durum sabitlemelerini tamamlamaktır.

ALAN 1 ARAŞTIRMALARI

L. WELTON

Alan 1, Suriye-Hitit Keşif Heyeti'nin eskiden yaptığı çalışmalara ait olduğu belirlenen batıdaki orta alanda, eskiden yapılmış kazıların güney sınırında, yukarı höyüğün merkezinde bulunmaktadır (Resim: 1). Alan 1'deki kazı çalışmaları, 2004'te iki haftalık keşif sondajları olarak başlamış ve bu sondajlar 2005 sezonunda 10x10 metrelik açmalar (G4.55, G4.56, G4.65 ve G4.66) şeklinde genişletilmiştir. Şu ana kadar, Alan 1'de, 2004'ten 2007 yıllarına kadar yapılan kazılar sonucunda dokuz adet belirgin mimarî evre (Alan Evresi, FP - Field Phase) tanımlanmış ve ilk sıralamanın (FP 3-6) Erken Demir Çağına kadar uzandığı saptanmıştır (M.Ö. 11. - 12. yy). Alan 1'de yürütülen 2009 kazı çalışmalarında ise ağırlıklı olarak G4.55 ve G4.56 açmalarında çalışılmıştır (Resim: 2). Yukarıda belirtildiği gibi, 2010 arazi çalışmalarının ana amaçları (1) özellikle G4.56 açmasındaki Erken Demir Çağı seviyelerine ait kazı çalışmalarının tamamlanması ve (2) M.Ö. 3. binyılın geç dönemlerine tarihlenen ve Amuq J kültürel evresi olarak bilinen Erken Tunç Çağı seviyelerinin genişletilmesi olmuştur.

G4.55 Alanı

G4.55 açmasındaki Erken Demir Çağı katmanları 2007 yılındaki kazılarda tamamen kaldırılmıştır. Bu nedenle bu alanda yapılan daha sonraki kazı çalışmaları, tamamen Erken Tunç Çağı katmanları üzerine odaklanabilmektedir. 2010 sezonu arazi çalışmalarının bu alandaki ana amacını Alan Evresi 8 (FP 8)'e

tarihlenen merkezî odanın taban yüzeyinin ortaya çıkarılması oluşturmuştur (Resim: 2-3). 2009 sezonunda yapılan kazılar sırasında merkezî odada aynı seviyede ortaya çıkarılan çok sayıda ezilmiş seramik ve objelerden taban seviyesine ulaşıldığına karar verilmiştir. Fakat bu buluntular kaldırılmaya başlandığında yine aynı şekilde ezilmiş ve kırılmış başka seramik buluntuların alt tabakalara doğru devam ettiği görülmüş ve buna bağlı olarak, en üst seviyedeki seramiklerin binanın bir üst katından düştüğü düşünölmeye başlanmıştır.

Bütün bu varsayımlara rağmen, kazı sezonunun sonunda olası bir ikinci bina katının olduğu varsayımını destekleyecek hiçbir ipucu bulunmamıştır. Bununla birlikte, bu alandaki toprak döküntüsünün kaldırılmasıyla odanın kuzeybatı köşesinde, doğusunda ve güneydoğu kısımlarında içinde olası duvar çizgilerini de barındıran kerpiç malzeme ortaya çıkarılmıştır. Bu kerpiç malzemenin yeni ve daha erken bir mimarî evreye ait olduğu kazı sonunda kesinleşmiştir. Ayrıca Alan Evresi 8 (FP 8)'e tarihlenen bu odanın duvarlarında yapılan gözlemler ve üzerlerinde yapılan çalışmalar, duvarların bağlantılı olduğu taban seviyesine ulaşıldığını göstermiştir. Bu duvarlarla bağlantılı tabanın, 2009 kazı çalışmalarında bulunan olası taban yüzeyi ile aynı seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Odanın doğusunda bulunan kapı girişi ve etrafındaki duvarlarda yapılan detaylı çalışmalar, duvarların orjinal taban yüzeyinden sadece birkaç cm. daha derinde olduğunu göstermiştir. Duvarların yukarı kısımlarının korunmuş olması ve bu kısımlarda görölen renk değışikliği olası bir ikinci katın bu tabandan oldukça yüksek bir seviyede olduğunu düşündürmektedir. Kapı girişindeki dolgu toprak 5-8 cm. aralıklarla yatay seramik parçaları içermekte ve üst üste iki ayrı taban yüzeyinin, yani kullanım evresinin varlığını işaret etmektedir.

Basit ve Boyalı Basit malzemeler (*Simple and Painted Simple Wares*) , Sıvanmış Yıkanmış Kaplar (*Smearred Washed Wares*) ve az sayıda da Kırılğan Turuncu Kap örneklerini (*Brittle Orange Wares*) de içeren çömlek buluntuları Amuq J Evresi karakteristik özelliklerini sergileyen Alan Evresi 8 ve 9 (FP 8 ve 9)'a tarihlenmiştir.

G4.56 Alanı

Bu parselde bugüne kadar yapılan altıncı kazı sezonu olarak 2010 kazı çalışmalarının G4.56'da genel amacı, Erken Demir Çağı tabaklarındaki çalışmaların tamamlanması ve G4.55'e de devam eden Erken Tunç Çağı binasına (FP 8) ait duvarların ana hatlarının ortaya çıkarılması olmuştur. Bu amaca sezon sonunda tamamen olmasa bile belirli ölçüde ulaşılmıştır.

2009 kazı çalışmalarının sonunda ortaya çıkarılmış, ancak kazıları tamamlanmamış ve daha geç döneme ait çukurlar, Erken Tunç binasının güney duvarının kuzey yüzünü oldukça tahrip etmiştir. Dolayısıyla duvarın kuzey yüzünün sınırlarını belirlemek oldukça zorlaşmış durumdadır. (Resim: 2). Bir noktadan sonra çeşitli bozulmalardan dolayı takip etmek mümkün olmasa da, aynı duvarın güney yüzünü doğu yönünde yakalamak mümkün olmuştur. Ancak, olası duvar çizgisinin aynı zamanda güney duvarından kuzeye doğru ilerlediğini gördüğümüzü de belirtmekte yarar vardır (Resim: 2) (Noktalarla belirtilmiş çizgi). Bu duvarın binanın doğu uzantısı mı yoksa bir iç bölme duvarı mı olduğu henüz kesin olarak anlaşılmış değildir.

Doğu duvarının batı yüzü, odanın kuzey duvarıyla köşe yaptığı noktada çok temiz bir şekilde görülebilmektedir. Ayrıca bu duvar, odanın batı sınırı boyunca görülen büyük destek duvarı ile buluşan ve yapının içine doğru uzanan bir çıkıntı oluşturmaktadır. Duvarın doğu yüzü henüz bulunamamıştır.

2010 kazı çalışmaları süresince G4.56'da Demir I dönemine ait hiçbir yeni malzemeye rastlanmamışken, Erken Tunç ve Demir I seramiğinin karışık hâlde bulunduğu birçok çukur ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte, Erken Tunç Çağı kalıntılarının G4.56 açmasının doğusuna doğru belirgin bir azalma gösterdiği saptanmıştır. Bunun nedeninin Erken Tunç Çağı tabaklarının araziyle birlikte doğuya doğru bir eğim göstermesinden mi, yoksa Erken Demir Çağı tabakalarının (benzer bir azalma G4.65 açmasının güneyinde de görülmüştür.) oldukça derine indiğinden mi kaynaklandığı henüz anlaşılamamıştır. Yaklaşık 0.75 m. derinliğe ulaşan ve G4.56'nın kuzeydoğu köşesinde açılan bir küçük sondaj çukuru, Demir I tabakalarının belirgin

nitelikte derine indiğini göstermiştir. Bu gözlem, Alan Evresi 8 (FP8)'e tarihlenen yapının küçük bir tepenin ya da yükseltinin güneydoğusuna oturtulduğu fikrini destekleyecek şekilde bir veri oluşturmaktadır. Eğer bu fikir doğru ise, güney ve doğu yönündeki kazı çalışmalarının Alan 1'de daha derine inilmediği sürece belirgin bir Erken Tunç Çağı buluntusu vermesi beklenmemelidir.

JEOFİZİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI

C. BANK
S. BATIUK

2010 kazı sezonunda Toronto Üniversitesi Jeoloji Bölümü'nden Charly Bank önderliğinde yeni bir uzaktan algılama (*remote sensing*) çalışması başlatılmıştır. Daha önce arazide yapılmış olan manyetik araştırmaların başarılı sonuçlarına bağlı olarak 2010 çalışmalarında iki uçlu jeo-manyetik yüzey araştırması tekniğinin kullanılmasına karar verilmiş ve manyetik araştırmaları yürüten ekip iki gruba ayrılmıştır. Bir kişi saniyede bir ölçümleri kaydeden GPS sistemi donanımlı GEM GSM-19W manyetometre sistemi taşıyarak, grit sistemi kurulumu gerektirmeden otonom olarak dolaşan seyyar bilgiyi toplamıştır. Bu sistem, bütün höyüğü kapsayan geniş çaplı fakat çözünürlüğü düşük bir yüzey araştırması yapılmasına olanak sağlamıştır. Buna ek olarak, toplanan bilgi analizlerinde manyetik bir anormallik gözlemlendiğinde, 25 santimetrelik aralardan oluşturulan bir grit sistemi içerisinde küçük ölçekli ve detaylı araştırmalar yürütülmüş ve gerekli çözünürlükte veri toplanmıştır. Jeo-manyetik araştırmalar sonucunda elde edilen verilerin analizleri devam ediyor olsa da hâli hazırda birçok önemli ön bilgiye ulaşılmış durumdadır.

Büyük ölçekli haritada (Resim: 4) görüldüğü gibi, seyyar manyetometre ile yapılan araştırmalar, üç haftalık bir çalışmayla yaklaşık 22 hektarlık bir alanın taranmasını sağlamıştır. Düşük çözünürlüğe rağmen birçok detay görülebilmektedir (Resim: 5). Aşağı höyükteki kuzey şehir duvarı, savunma sisteminin (Resim: 6) Yukarı sol köşede okla gösterilmiş alan) uç alanlarında,

dikkat çeken bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun olası bir diğer şehir kapısı olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, Tayinat'ın sokak düzenini gösterdiği tahmin edilen birçok sistemik veri ve özellik gözlemlenmiştir. 1930'larda gerçekleştirilen Suriye-Hitit Keşif Heyeti'nin çalışmalarında ortaya çıkarılan Kapı VII ve XI arasında doğu - güney yönünde uzanan bir sokağın da bu verilerin bir parçası olduğu anlaşılmıştır (Resim: 7). Yukarı höyükte ise, höyüğün kuzeydoğu tarafında yer alan büyük ve kapsamlı bir yapıya rastlanmıştır (Resim: 8).

Üçüncü bir araştırma grubu, yukarı höyükte geniş ölçekli bir öz direnç (*resistivity*) araştırması yapmış ve Tayinat'ta uzaktan algılama tekniğinin uygulanabilirlik niteliğini araştırmıştır. Ne yazık ki, yüzeye yakın olan toprağın aşırı kuru olması ve bunun yarattığı jeofiziksel problemler, beklenen nitelikte sonuçlar alınmasını engellemiştir. Bununla birlikte, bazı alanlar açısından enteresan veriler elde edilmiştir. Yeni Tapınak XVI'nın kuzeyinde kalan alan, 9 ile 17 m. arasında ve 2,5 m. derinlikte yüksek direnç göstermiş; Alan 5'in güneybatısında kalan alan ise yüksek oranda yanık buluntu özelliği vermiştir.

2010 jeofizik yüzey araştırmaları, Tayinat'ta daha önceki yıllarda yapılan jeomorfolojik çalışmalarla da birleştirildiğinde, höyüğü çevreleyen antik yerleşim alanının belirlenmesinde çok uçlu bir yaklaşımın önemini vurgulamaktadır. Düşük çözünürlüklü sonuçlara rağmen, 2010 yüzey araştırmaları, Tayinat'taki Demir Çağı yerleşiminin dağılımının yanı sıra, bu döneme ait, fakat bugün büyük oranda nehir çökeltisiyle kaplanmış olan, geniş kapsamlı aşağı höyüğün genel dağılımını da ortaya çıkarmış bulunmaktadır.

ESER KONSERVASYONU

J. UNRUH

2010 kazı sezonunda, toplam olarak 105 küçük eser bakıma ve konservasyona tâbi tutulmuştur. Konservasyonu yapılan eserler, fildişi, kemik, bazalt, seramik, bakır alaşımı, fayans, cam, demir, deniz kabuğu,

kabuklu kara canlısı kalıntısı, taş ve ahşaptan oluşmaktadır. Alışlagelmişin dışında bir şekle sahip olan bir maden eritme kabı (pota), birçok iyi korunmuş ok ucu, ahşap contalı bir bakır çivi, mühür izi içeren kil parçalar ve küçük heykel parçaları konservasyonu yapılan eserler arasındadır. Aynı zamanda, 2009 kazı sezonunda ortaya çıkarılmış ve geniş çaplı bir konservasyon çalışması gerektiren eserler üzerinde de çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Yemin Tableti (TT 1801)

TT 1801, Alan 2’de bulunan Tapınak XVI’nın iç odasındaki platformun üzerinde *in situ* bulunmuştur. Kısmen yanmış olan ve çiviyazısı bir metin içeren bu tabletin Esarhaddon’a ait bir “Tebaa Antlaşması” veya “Yemin Tableti” olduğu yapılan detaylı çalışmalar sonucu anlaşılmış bulunmaktadır. Çatlaklarla dolu tablet, 2009 kazı sezonunda altındaki ve etrafında bulunan toprakla birlikte bir blok hâlinde kaldırılmış, projenin laboratuvarına getirilmiş ve fotoğraf belgelenmesinden sonra korunma durumunu anlamak için ön bir temizlikten geçirilmiştir. Kazı sezonu sonunda uzun ve zahmetli bir konservasyon işlemi gerektireceği anlaşılan bu buluntunun 2010 sezonu sırasında detaylı bir konservasyon görmesine karar verilmiş ve en güvenli şekilde depolanması için durumu sabitlenerek Antakya Müzesi’ne teslim edilmiştir. Tabletın arka yüzü, etrafını saran toprak desteğe dokunulmadan 2010 Şubat ayında Antakya Müzesi’nde temizlenmiştir. Bu temizlik, tabletin Tayinat Projesi epigrafi uzmanı Jacob Lauinger tarafından okunabilmesi için bir ön çalışmaya tanımlanmasını sağlamıştır.

2010 sezonu için yapılan çalışma planı, tabletin tamamen temizlenmesini, sabitlenmesini ve yeniden yapılandırılmasını içermiştir. Fakat tabletin üzerinde çalışılması için gereken izin, kazı sezonunun ortalarına kadar alınamadığından kalan kısıtlı zaman itibarıyla konservasyon ve yapılandırma çalışmalarının sonuçlandırılması imkânsız hâle gelmiştir. Dolayısıyla, konservasyon amaçları şu şekilde yeniden planlanmıştır: (1) Tabletın arka yüzünü epigrafi uzmanı danışmanlığında okunabilir hâle getirmek ve tam çevirinin yapılabilmesi için fotoğraflarla detayları belgelemek; (2) tabletin

ön yüzünün fotoğraf belgelemesini yapmak ve okunabilir hâle getirmek için temizlemek ve (3) çatlaklarından dolayı tabletin yüzlerce küçük parçaya ayrılma olasılığı yüksek olduğundan, içinde tutulduğu toprak bloktan çıkarılmadan ön tarafından olabildiğince sağlamlaştırarak dağılmasını engellemek.

2010 kazı sezonu süresince yapılan çalışmalarla bu üç amaca da ulaşılmıştır. Tabletın arka yüzünden geriye kalan kısımlar mekanik olarak temizlenmiş ve fotoğraf belgelemesi yapılmıştır. Fotoğraflar, tabletin okunabilirliği açısından epigrafi uzmanı tarafından kontrol edilmiştir. Daha sonra tablet, toprak bloğu içerisindeyken sabitlemesi yapılmış, herhangi bir sarsıntıya karşı destek önlemleri alınmış ve ön yüzünün çalışılabilmesi için diğer yüzüne çevrilmiştir. Tabletın ön yüzünün ilk kolonunda bulunan yazı bloğu temizlenmiş ve çevirisinin yapılabilmesi için fotoğraflarla belgelenmiştir. Tabletın orjinal pişmemiş kısımlarında gerçekleştirilecek bir yeniden yapılandırma olasılığı nedeniyle, tabletin ön yüzündeki pişmemiş kil parçalarının tamamı 50/50 aseton/etil alkol içerisinde %5 Paraloid B67 ile sağlamlaştırılmıştır. Buna ek olarak, birleşen birçok parça, aseton içinde yaklaşık % 20 Paraloid B67 yardımıyla orijinal buluntu yerlerine yapıştırılmıştır. Son olarak, camdan yapılmış mikro balonlarla şişirilmiş aseton içinde Paraloid B72'den oluşan portatif destek dolgu malzemesi, temizlik sırasında ortaya çıkarılan boşluklara enjekte edilmiş ve kırıklarla dolu tablet stabilize edilmiştir. Ayrıca, kırılğan noktalara ileride yapılacak olası işlemlere kadar ekstra koruma ve destek sağlanması için dokuz adet "tel" destek yerleştirilmiştir.

Demir Kalkan (TT 1926)

TT 1926, 2009 kazı çalışmalarının sonlarına doğru Alan 2'deki Tapınak XVI'nın iç odasında bulunan platform yükseltisinin önünde bulunmuş ve etrafındaki toprakla birlikte büyük bir blok olarak kaldırılmıştır. Kazı laboratuvarına getirildikten sonra, metal parçalarının kuru bir ortamda muhafaza edilebilmesi için etrafındaki toprak blok temizlenmiş ve buluntu ortaya çıkarılmıştır. 2010 çalışmaları sırasında, muhafaza edildiği kuru

ortamdan çıkarılan parçalar, bir bütün oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Parçaların bir kalkana ait olduğu da bu düzenleme sayesinde anlaşılabilmiştir. Yapılan bu çalışmalar, kalkanın kabzası da dâhil olmak üzere yaklaşık % 65'lik bir kısmının korunageldiğini göstermiştir. Tasarımının aslen nasıl olduğunu henüz tamamen anlamak mümkün değildir. Fakat dış yüzeyinde, biçimi tam olarak belli olmamakla birlikte, iki sıra fonksiyonel veya dekoratif bant ya da kayış olduğu anlaşılmıştır. Yine, üzerinde biçimleri tam olarak belli olmayan çok sayıda süs kabartma ya da çivi bulunmuştur. Bunlardan bazıları kalkanın çevresine yerleştirilmiş, bazılarının ise kayış fonksiyonu gördüğü düşünülen bant ya da kayışları desteklemek için yapılmış olduğu düşünülmüştür. Üçlü gruplar hâlinde yerleştirilmiş diğer birçok çıkıntının ise kabza ekleri olabileceği düşünülmektedir. Kalkanın merkezinde bir göbek olduğu anlaşılmıştır. Kalkanın yapım tekniğini ve süslemelerini anlamak için, kalkanda oluşan korozyonun bir haritası çıkarılmıştır. En son olarak, kalkan kuru ortamda muhafaza edilmek üzere yeniden paketlenmiş ve ileride yapılacak çalışmalara kadar depoya kaldırılmıştır.

Sırlı Çanak (TT09.G4.28.57)

Alan 2'deki Tapınak XVI'nın iç odasında bulunan TT09.G4.28.57, düz kaideli, hafifçe yuvarlanmış ağızlı ve hem iç hem dış yüzeyi sırlanmış, düz kenarlı, tekne şeklinde bir çanaktır. Çanağın dış yüzeyindeki sır tabakası hasar görmüş olsa da, dekorasyonun bazı detayları anlaşılabilir. Fakat bazı kısımlarda dekorasyonun deforme olduğu, sırnın yüksek ısıya bağlı olarak kabarcıklar oluşturduğu ve bazı yerlerde de kristalleşerek seramikten ziyade etrafındaki toprağa yapışmış olduğu gözlemlenmiştir. Kristalleşmiş sır alanındaki desenlerin su ya da çözücüye dayanıklılık sağlandığı zaman ortaya çıktığı, aksi durumda beyaza dönüşerek görünmez hâlde kaldığı gözlemlenmiştir.

2010 araştırmalarının önde gelen amaçları arasında bu kabın ebadı, profili ve deseni üzerinde çalışmalar yürütmek bulunmaktadır. Sırnın sağlıklı bir şekilde temizlenip temizlenemeyeceğini anlamak için bazı testler yapılmıştır.

Bu testler, temizliğin mümkün olduğunu, fakat bu çalışmanın çok fazla zaman gerektirdiğini göstermiştir. Bu nedenle, deseni anlayabilmek için, sadece çanak yüzeyinde seçilen birkaç alanda temizlik işlemleri gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, desenin yatay sarı bantlarla birden fazla bölüme ayrıldığı, ortadaki bölümün sarı üzerine yeşil-mavi boyalı olduğu ve kabın tamamının sarı ve beyaz rozet desenleriyle birbirinden ayrılan tahminen dört adet sarı, siyah ve beyaz boyalı boğa deseni ile çevrelendiği anlaşılmıştır (Resim: 9). Kabın iç yüzeyindeki sır sarı renktedir. Genel olarak, çanağın önce sarı sırla kaplandığı ve desenin tamamen bunun üzerine işlendiği anlaşılmıştır. Yani, sarı sırnın diğer bütün renklerin altında kaldığı görülmüştür.

Tapınak XVI' dan Çıkarılan "Bilinmeyen Objeler"

Diğer bütün nesnelere gibi bu "Bilinmeyen Objeler" de Alan 2'deki Tapınak XVI alanından çıkmıştır. Bu objenin bakır alaşımı ve ahşap bileşenlerinden oluşmasının yanı sıra, altın kaplama, kemik ve fildişi de içerdiği düşünülmektedir. Bu objeye ait parçalar 2008, 2009 ve 2010 sezonunda yapılan kazılar sırasında da ele geçirildiği anlaşılmıştır. 2010 yılına kadar toplanan bütün parçalar ortaya çıkarılmış ve kazı ekibi üyeleri tarafından incelenmiştir. Bunların en azından bir kısmının tunç bir kapağa ait olduğu düşünülmektedir. İlerideki yıllarda yapılacak olan kazı çalışmaları ve tapınak alanında ele geçirilecek buluntular ışığında yeni analizlerin yapılması planlanmaktadır.

SONUÇ GÖZLEMLERİ

Özetle, Tayinat Arkeoloji Projesi'nin yürüttüğü araştırmalar sayesinde, olağanüstü derecede iyi korunmuş Erken Tunç ve Erken Demir Çağı yerleşim kalıntıları ortaya çıkarılmaya devam edilmektedir. Alan 1'de 2010 sezonunda yürütülen çalışmaların sonucu olarak Erken Demir Çağı tabakalarının altında uzanan yerleşim seviyelerine inilmiş ve bu seviyelerde Erken Tunç IVB ya da Amuq J Evresi'ne (M.Ö. 2250-2000) tarihlenen büyük ve oldukça önemli yapısal kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Bulunan seramik malzemenin

de gösterdiği gibi, Erken Tunç Çağına tarihlenecek erken yerleşim evreleri, henüz tam olarak ulaşılmamış alt katmanlarda uzanmaktadır.

Yürütülen jeofizik yüzey araştırmaları höyüğün birçok önemli özelliğini ortaya çıkarmaya devam etmektedir. Yukarı höyükte bulunan ve Geç Asur yerleşiminin bir parçası olduğu düşünülen bir seri büyük yapı ve aşağı höyük yerleşiminde bulunan Kapı VII ile XI' i birbirine bağlayan yolun da bir parçasını oluşturduğu düşünülen sokak planı bunların göze çarpan örneklerindedir. Bu bulgular gelecek sezonlarda yapılacak kazı çalışmalarında yakından incelenecektir. Jeofizik yüzey araştırmasının 2011 araştırma sezonunda da devam etmesi ve Tayinat ve Tell Atchana arasındaki alanı da kapsayan bir çalışma olarak yürütülmesi planlanmaktadır.

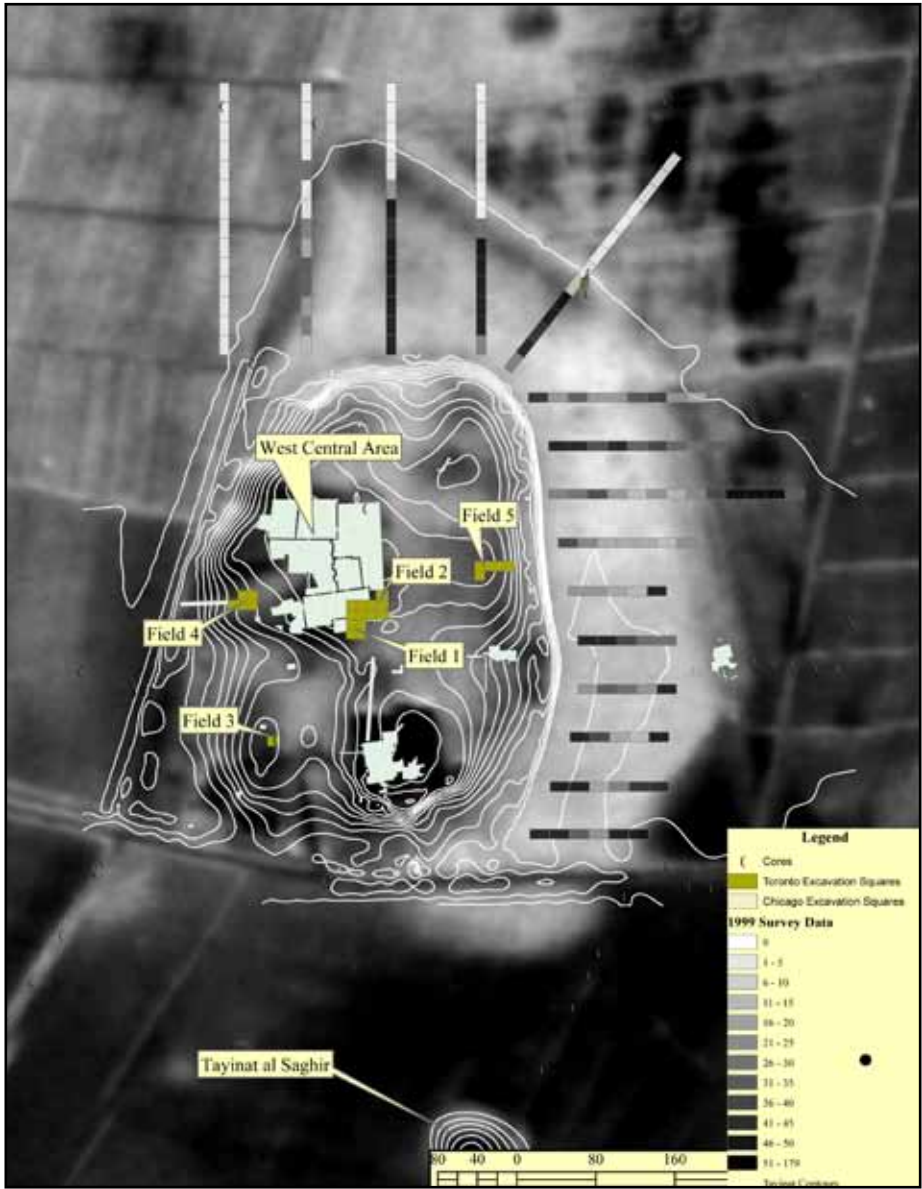
2010 sezonu boyunca, Alan 1, 2, 4 ve 5 başta olmak üzere, daha önce de yürütülen kazılarda ortaya çıkarılmış malzemenin analiz ve konservasyonu için önemli boyutlarda zaman ve çaba harcanmıştır. Tayinat'ın ana kültür evrelerini oluşturan tabakalardan toplanan bütün seramiğin, fauna ve botanik verilerin ve küçük objelerin yayını için gereken raporların hazırlık çalışmaları, aşamalı olarak analiz ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

“Amik Höyükleri Arkeolojik Park Projesi” olarak adlandırılan ve hem Tell Tayinat'ta hem de Tell Atchana'da geniş çaplı konservasyon çalışmaları öngören proje kapsamında, Turizm Bakanlığı'na yapılacak olan arkeolojik park projesi başvurusunun bir parçası olabilecek detaylı bir rapor oluşturulmuştur.

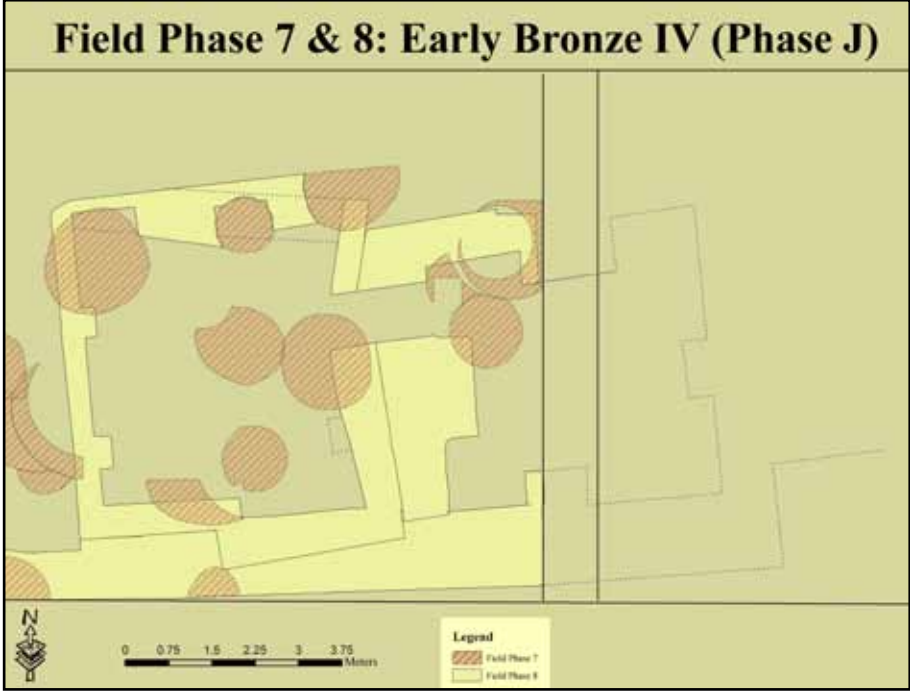
TEŞEKKÜR

2010 yılı kazı sezonu, Kanada Sosyal Bilimler ve Beşerî İlimler Araştırma Kurulu (SSHRCC) ve Ege Tarihöncesi Enstitüsü (INSTAP)'ın önemli maddî yardımları sayesinde gerçekleşmiştir. Araştırmaların yürütülmesi için gerekli kazı çalışmalarına verilen izin için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür etmek isterim. Temsilci olarak mahallî devlet makamları ile temasımızı sağlayan ve yardımlarını esirgemeyen Sayın

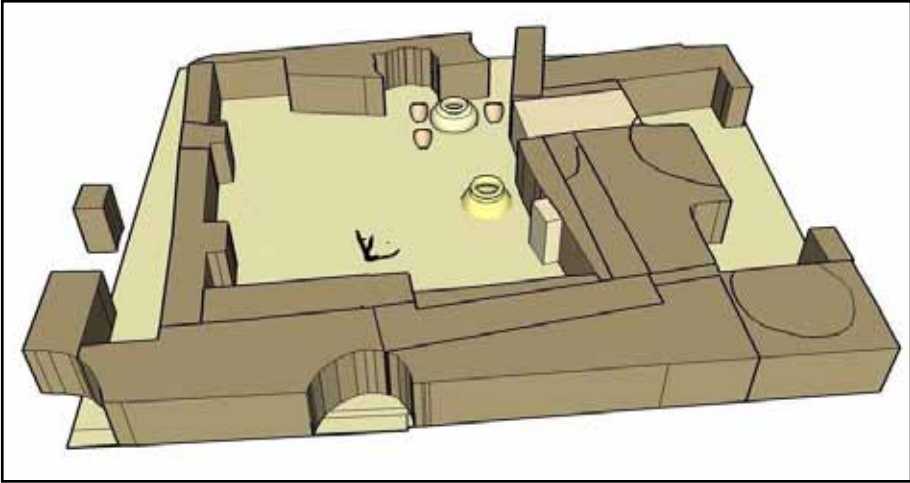
Resul İbiş'e ayrıca teşekkür ederim. Antakya Müzesi Müdürü Sayın Nalan Yastı'ya ve Antakya Müzesi personeline, sezon boyunca gösterdikleri ilgi ve yardımlar için teşekkür etmeyi borç bilirim. Reyhanlı'da konaklamamızı olası kılan Yatılı İlköğretim Bölge Okulu Müdürü Sayın Mehmet Kızılca'ya ve okul personeline hoşgörü ve yardımları için minnet duymaktayız. Tayinat ekibine gösterdikleri misafirperverlik ve dostlukları bizim için sonsuz değer taşımaktadır. Son olarak, bütün proje ekibinin sonsuz gayretleri olmadan bu kazı sezonunun başarılı sonuçlarına asla ulaşamayacağını belirtir, göstermiş oldukları çabalardan dolayı bütün ekibime teşekkür ederim. Son olarak, Özge Demirci'ye de bu raporun tercümesinde yaptığı değerli yardımları için teşekkür etmek isterim.

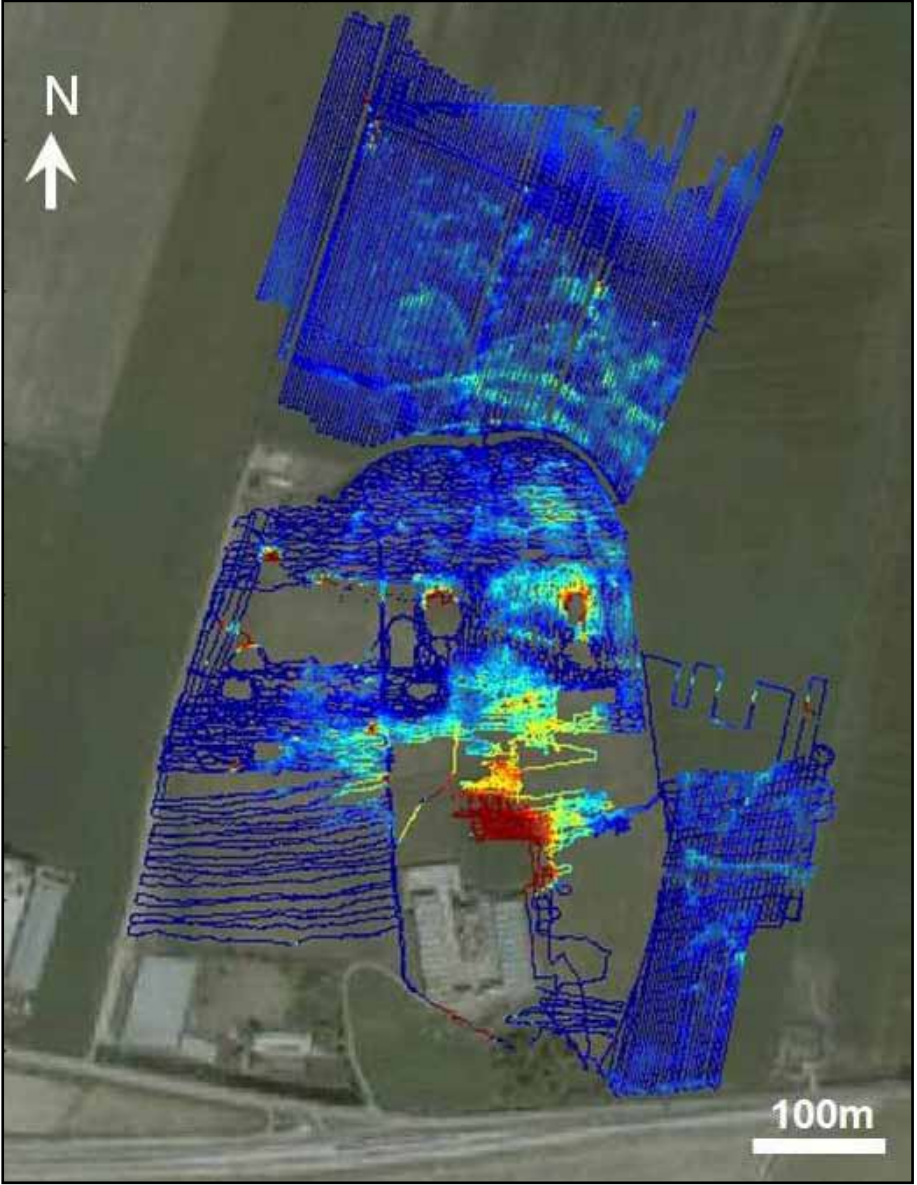
Resim 1: Tell Tayinat'ın kazı alanlarını gösteren topoğrafik harita.

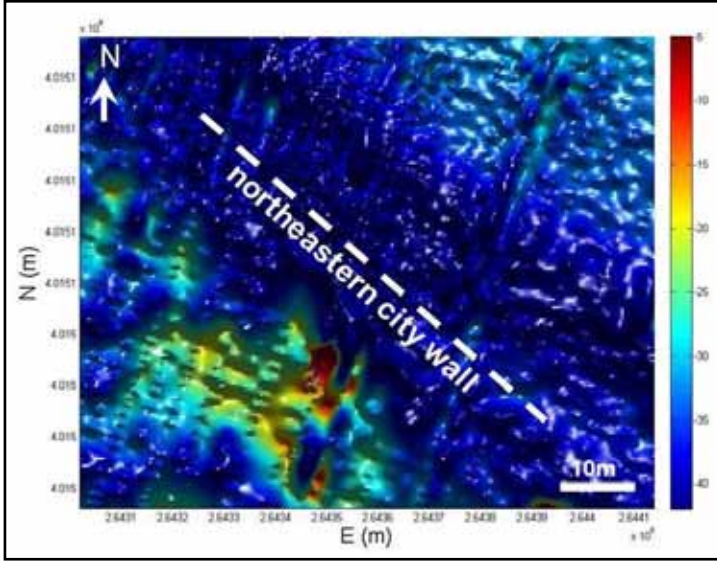
Resim 2: Alan I'deki mimari kalıntıların planı.

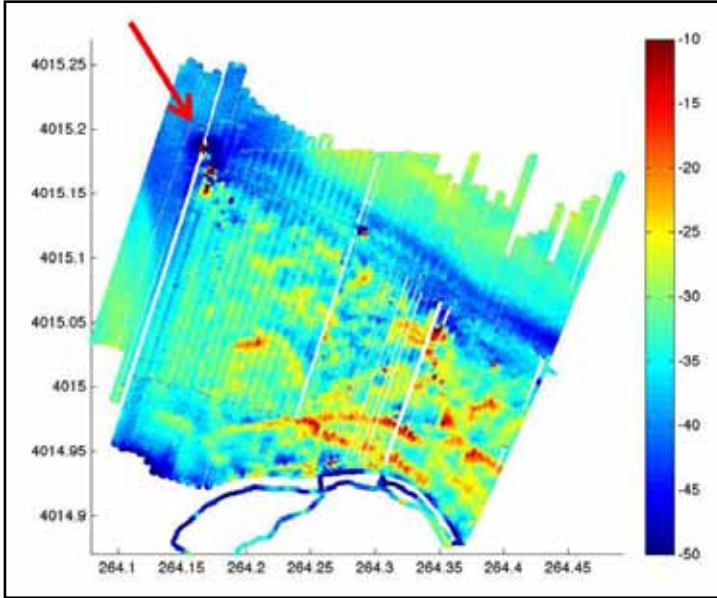
Resim 3: Alan I'de Alan Evresi 8 (FP 8) seviyesinde bulunan yapı kompleksinin üç boyutlu rekonstrüksiyonu.

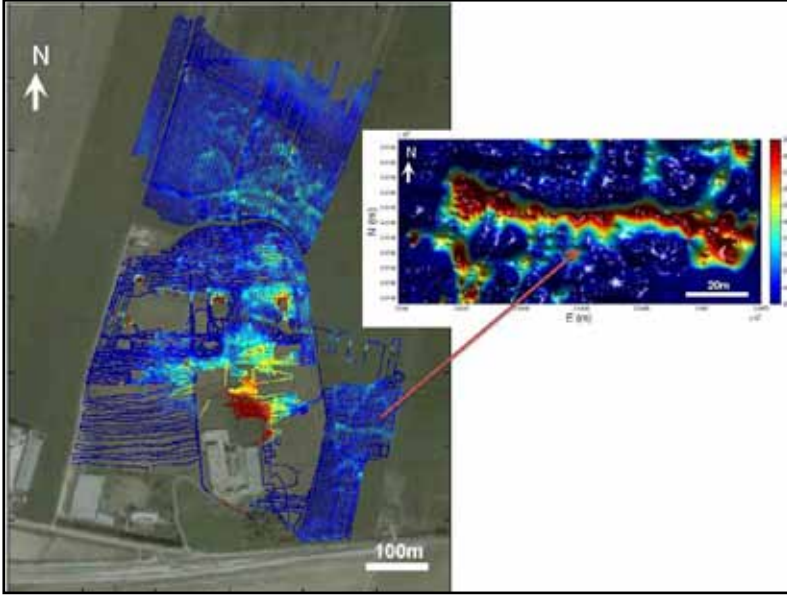
Resim 4: 2010 sezonunda yukarı höyükte yürütülen manyetik yüzey araştırmalarının kapsadığı alan.

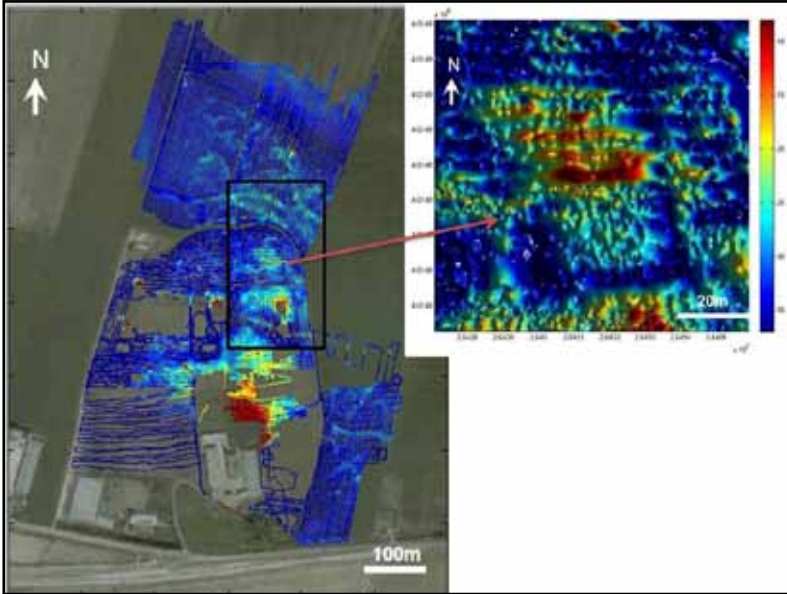
Resim 5: Alt höyükteki kuzey şehir duvarının jeomanyetik anahatları.

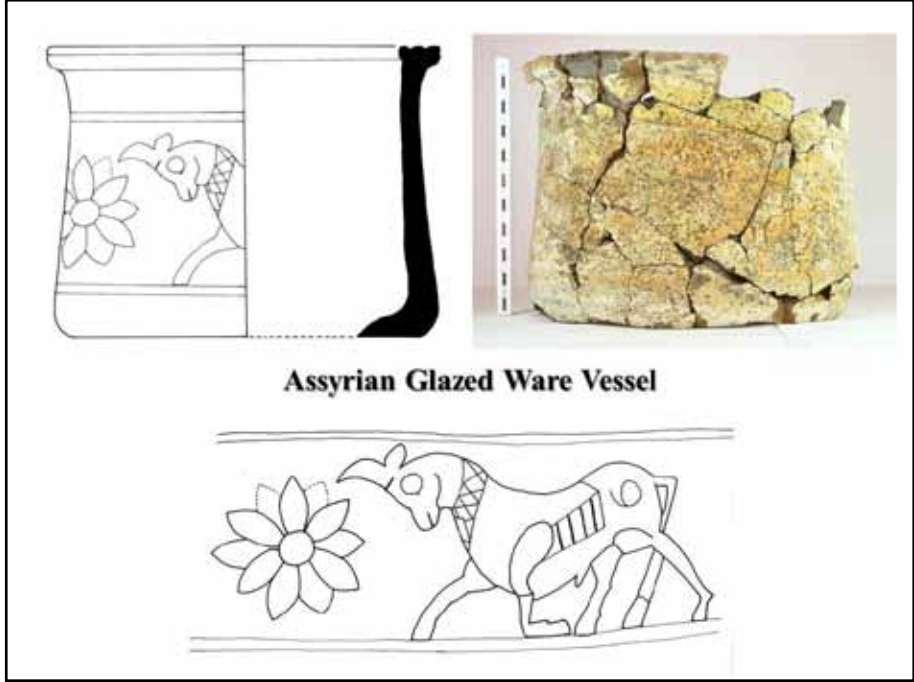
Resim 6: Alt höyüğün kuzeyindeki olası kapı kompleksinin olan anomallik.

Resim 7: Kapı VII ve XI arasında uzandığı tahmin edilen güzergâh.

Resim 8: Yukarı höyüğün kuzey doğusunda bulunan büyük dikdörtgen alanı gösteren anormallik.

Resim 9: Tapınak XVI'da bulunan sırlı Asur çanağı (F. Haughey).

Lars KARLSSON*

Jesper BILD

Oliver HENRY

Kazı çalışması 16 Ağustos- 15 Ekim 2010 tarihlerinde iki ay sürmüştür.

Giriş

Zeus Tapınağı, Milas'ın (antik Mylasa) 14 kilometre kuzeyinde bulunan Karia'dadır. Uppsala Üniversitesi'nin buradaki kazıları 1948'de başlamıştır ve 2004'den beri üç yeni araştırma projesi daha eklenmiştir. Kazı Müdürü Lars Karlsson, tapınağın etrafında yer alan savunma alanını kazmaktadır ve envanterini çıkarmaktadır; Jesper Blid Geç Antik Dönemde kutsal alanda çalışmaktadır ve Batı Kilise kazılarını yürütmektedir; Olivier Henry kutsal alanın çevresindeki Nekropol'de ve Kutsal Yol boyunca yer alan mezarları kazmaktadır ve belgelemektedir.

Bu yıl kalelerdeki çalışmalara, ana kulesi Hekatomnos dönemine, kuzey ve güneydeki uzatmaları M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilmiş Tepesar Kalesi'nde

* Prof. Dr. Lars KARLSSON, Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Box 626, 75126 Uppsala / SWEDEN. www.labraunda.org.

1 Katılanlar: Kazı Başkanı Professor Lars Karlsson, Uppsala Üniversitesi, Kazı Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Suat Ateşlier, Aydın Üniversitesi, Prof. Pontus Hellström, Uppsala Üniversitesi, Doç. Dr. Olivier Henry, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, doktora öğrencisi Jesper Blid, Stockholm Üniversitesi, doktora öğrencisi Naomi Londra Carless-Unwin Üniversitesi ve doktora öğrencisi Baptiste Vergnaud, Bordeaux Üniversitesi. Ayrıca, mimar Chet Kanra, Stockholm ve mimar Dr. Thomas Thieme, Chalmers Teknik Üniversitesi, Göteborg ve arkeoloji öğrencileri Augustus Lersten, London Üniversitesi ve Gunilla Bengtsson, M.A. ve Klara Borgström, ikisinde Uppsala Üniversitesi, ve konservatör Agneta Freccero, Göteborg. Zerrin Akdoğan ve Melek Çanga, Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcileri.

Bu çalışmalara, *The Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities*, *The Department of Archaeology and Ancient History* (Eski Tarih ve Arkeoloji Bölümü), Uppsala Üniversitesi, Åke Wibergs Stiftelse, Helge Ax:son Johnsons Stiftelse, Gunvor ve Josef Anér's Stiftelse, Stiftelsen Harald ve Tonny Hagendahls minnesfond, Stefan Lersten ve Maggie Dan-Lersten, ve İsveç The Labraunda Topluluğu maddi destek sağlamışlardır.

geniş alana yayılan bir kazı eklenmiştir. Bat Kilise’de geçen yılın deneme açması, 9 x 12 m. ölçülerinde geniş bir kazı açmasına genişletilmiştir. Burada, 5. yüzyıl kilisesinin sıra sütün kalıntıları, Geç Klâsik Dönem stoasının yeniden kullanılmış sıra sütunları olduğu ortaya çıkmıştır. Erken Bizans kilisesinin kuzeyinde yer alan Orta Bizans şapelinine ait duvar köşesi ve kapı açıklığı beklenmedik bir keşif olmuştur. Nekropol’de, asfalt yol (Kutsal Yol) boyunca geniş bir kazı alanı açılmıştır. Toplamda, Olivier Henry 11’i açılmamış 29 mezar kazmıştır. İzleyen üç bölümün her biri bu üç alanın sorumlu başkanları tarafından yazılmışlardır.

Mermer ve mimarî koruma sahasında, sitin açık havada yatan mermer yazıtları ve mimarî unsurlar üzerine yeni bir araştırma başlatıldı. Konservatör Agneta Freccero gelecek bir raporda bu çalışmayı anlatacaktır. Stockholm’dan mimar Chet Kanra, Andron A’nın güney duvarının konsolidasyonu için çalışmıştır ve Bodrum’daki bir yapı firmasıyla ortak bir proje planlanmıştır.

TEPESAR KALE (LK)

Tepesar ismi Tepe Hisar’dan gelmektedir ve dikkat çeken kalıntılar insanlara bir zamanlar burada büyük bir kalenin var olduğunu çağrıştırmış olmalıdır. Tepesar, Labraunda Akropolis’in doruğundan sonra en yüksek ve en belirgin noktadır ve savunma alanı için mükemmel bir yerdir. 1783 metrede bulunan Tepesar’dan Labraunda kutsal alanına doğru olan görüntü Mylasa, Kutsal Yol ve güney-batıda bir kilometre daha ileride yer alan Burgaz Kalesi’ne kadar uzandığından muhteşemdir. Deniz seviyesinden 650 m. yükseklikte bulunan Zeus Tapınağı ile karşılaştırırsak, ana kule deniz seviyesinden 591 m. yüksekliğe inşa edilmiştir.

Tepesar Kalesi’nin savunma alanı, bir ana merkez kule ve daha sonra güneyde ve kuzeyde yapılmış eklemelerden oluşmaktadır (Fig. 1-2). Merkez kule 50 cm. yüksekliğinde ve bazen 3 metreden fazla uzunluğu olan çok geniş taş bloklarla inşa edilmiştir. Kulenin ölçüleri şöyledir: 11.52 (doğu) x 11.50 (güney), 11.40 (kuzey) ve 11.65 (batı). Taşçılık, başlık ve sedye tekniğinden

oluşmaktadır. Köşelerde, Hekatomnos yapılarına has bir inşa tekniği olarak, her iki seviyede bir çift başlık bulunmaktadır.

Kuleye daha sonradan eklenmiş olan ilâveler, batıda ve güneyde çıkıntı oluşturmaktadırlar. Batıdaki ilâve, ana kulenin 7.75 metre batısında yer almaktadır ve yapıların arasında taş bloklar için yer hazırlanmamış olduğundan büyük olasılıkla bir köprü ile bağlanmıştı. Batı kule ilâvesi 9.91 m. uzunluktadır (D-B) ve 9.2 m. genişliktedir (K-G). Merkezde bir ve onu güneyde ve batıda çevreleyen üç küçük odası daha vardır.

Yeniden çizildiğinde, merkezdeki odanın üzerine bir çatı koyduk, etrafındaki küçük odalar ise, çatı seviyesinde mazgalların içinde kaldılar. (Fig. 2). Bölgede birçok çatı kiremidi bulunmuştur, ama asıl olması gereken yerde düşmüş kiremitlere rastlanmamıştır.

Güneydeki sonradan eklenmiş bölüm o kadar iyi korunamamış, ama şekli kuzeydeki eklenmiş bölümünkiyle benzerdir: Uzunluğu (K-G) 17.30 m. ve genişliği 4.40 m. ölçülerindedir. Eklenmiş bölümün içindeyse bir merkez duvar ve bir payanda duvar bulunmaktadır. Burada da, eklenmiş bölümün yukarı kuzey tarafının üzerindeki bir çatıyı ve alt tarafın da üzerindeki mazgalları restore ettik. Bu ilâve bölümün aşağı batı tarafında, iki geniş kapı pervazı hâlâ yerlerinde durmaktadır, 1.10 m. genişlikle kapıyı çevrelemektedirler, Fig. 2'de eşik bloğu deniz seviyesinden 585.95 m. yükseklikte işaretlenmiştir. Güney ilâve bölümün tamamının şekli her nasılsa tepesi kesiktir, bu büyük olasılıkla, doğu duvarı ana kulenin güneybatı köşesiyle bağlantılı olması gerektiği ve batı duvarın da daha çok batı ilâve bölümün duvarlarıyla aynı çizgide durduğu içindir.

Güney ilâve bölümle bağlantılı olan doğu tarafında, merkez kulenin güney tarafı boyunca da devam eden bir koridorla ayrılmış iki kare oda vardır (Fig.1). Batıdaki oda bütünüyle sularla aşağı akıp gitmiştir, yalnızca yukarı kuzey köşesi yerinde kalmıştır. Bu odanın ölçüleri aşağı yukarı 5.26 (D-B) x 4.60 (K-G)'tir. Bununla birlikte, doğudaki oda iyi korunmuştur ve burada 60 cm. derinliğinde bir kazı çalışması yapılabilmektedir. Doğudaki oda 4.70 (D-B) x 4.60 (K-G) ölçülerindedir.

Doğudaki odanın merkezinde c. 0.66 x 0.66 m. (Fig. 3) ölçülerinde kare blok dizilimini keşfettik. Demiri ısıtmak ve eritmek için küçük bir ocak veya fırındı. Burada birçok demir ve cüruf parçaları ve çok sayıda çömlek parçaları, sıva ve kerpiç parçaları bulundu.

Buluntular

Bu sene Tepesar Kale kazısında, toplamda 106 buluntu listelendi. Bunların 86'sı çömlek parçalarıydı, 8 çatı kiremiti parçası, 1 bronz ve 3 demir parça, 3 sapan taşı, 3 bileği taşı, 1 cüruf parçası ve 1 sıva parçasıdır.

No. 1-3 (Fig. 4). Merkez Hekatomnos kulesinde, birçok (olasılıkla) Atik olmayan siyah finişli kap parçaları bulundu. Bunlardan ikisi tanınabilir şekillerde restore edildi. 1 numaralı parça bir bolsal'dır. Atina Agorası, Olimpos ve Halikarnassos'taki M.Ö. 380-350 dönemine ait örneklerle karşılaştırılabilir.

No. 2-3, iki farklı cup-kantharoı'dur, Atina Agorası'nda bulunan M.Ö. 340-325 tarihli benzer örneklerle karşılaştırılarak tarihlendirilmiştir.

No. 4 (Fig. 4). Bu küçük kap, yalnızca tek bir kulpu olmuş olan minyatür bir sürahidir. Yüksekliği 11 cm. ve ağız çeperi 4.8 cm.dir. Gövdesi dışarıya doğru çıkıktır. Yandan görünüşü çok sofistike ve iyi yapılmıştır.

No. 5 (Fig. 4). Bu dikey sapı olan altı düz bir sürahidir, 11.8 cm. yüksekliği ve 11.4 cm. kenar çapı vardır. Atina Agorası'ndan benzer örneklerle M.Ö. 3. yüzyıl olarak tarihlendirilmiştir

No. 6 (Fig. 4). Bu, boyun kısmı yüksek ve dikey şeritlerle süslenmiş, tek kulpu Helenistik bir sürahidir. 19.5 cm. yüksekliği ve 8 cm. ağız çapı vardır.

No. 7 (Fig. 4). Doğu odasında yerde bulunmuş olan geniş ağızlı, balon şekilli amfora. Kilin rengi güçlü bir kavuniçidir. Ağız çapı 23 cm. dir.

BATI KİLİSE İÇİN ÖN ÖZET (J.B.)

Labraunda'nın uzun tarihi boyunca, Batı Kilise denen alanda çeşitli çalışmalar birbirini devamlı takip etmiştir (Fig. 5). Mylasa'dan Labraunda'ya uzanan kutsal yol boyunca bir stoa inşa edilmiş görüldüğü için burada şimdiden sunulmuş olan buluntular Geç Klâsik Döneme aittirler. Tapınağın anıtsal güney *propylon*'unun yakınında bulunan bu alan, ticarî türde stoalara çok ihtiyaç duyulmuş olduğu zamanlarda şüphesiz çok kalabalık bir yerdi. Batı Kilise'deki seramik bulgular, M.S. 3. veya 4. yüzyıllara kadar stoanın devamlı kullanılmış olduğunu doğrulamaktadır.

400'ler civarında, o zaman yıkılmış olan stoa yeniden inşa edilmiştir. Labraunda'nın başka yapılarının sıra sütunları yeniden kullanılarak onarılmışlardır ve stylobate'in iki yanına somut bir tesis inşa edilmiştir. Yapının o zamanki işlevi belirsizdir ama Labraunda'daki Doğu Kilise ile çağdaş olan bir kilisenin başlangıç aşaması olabilir. Bir Hristiyan bazilikanın içine hâlâ varlığını sürdüren bir portiko'nun inşa edildiği mimarî gelişim, Akdeniz çevresindeki birçok Sit'de de kaydedilmiştir. Her nasılsa 5. yüzyılın sonlarında, yapı geleneksel üç nefli bazilika gibi görünen bir şekle dönüşmüştür. Kuzey nef durmaktadır ama 1960'da Labraunda'ya asfalt yol yapılırken güneydekinden kalanların çoğu yok edilmiştir. Bazilikanın mimarî düzeni, kazı buluntularıyla kısmen yeniden oluşturulmuştur. Neflerin ve ana nefin arasındaki sıra sütunlar tuğla sıra kemerleri taşımaktadırlar ve pencere üst kısmında, hem boyalı, hem de yarı şeffaf olan pencere camları iç alanı aydınlatmaktaydılar. Birçok Geç Antik Dönem kilisede olduğu gibi, kuzey nefin tabanı daha yüksektir ve mozaiklerle süslenmiştir (Fig.6). Ayrıca ana nef ve nefler arasındaki ayrılığı vurgulamak için sütunlar arasında alçak bariyerler oluşturuldu. Bölgede bu düzenlemeye çok benzer başkaları da bulunmaktadır. 5. yüzyıla ait bazilika yerel tarzda yapılmış eşyalarla donatılmıştır. Mermer bitişli bir templon kutsal alanı neften ayırmaktadır ve aynı zamanda ambonun birçok parçası da bulunmuştur (Fig.7). 4. Aşama'nın kronolojisinin oluşturulmuş olmasının, İustinianus öncesi döneme ait bu bölgesel ambo tipinin tarihlendirilmesini daha güvenilir kılmış olduğuna inanmaktayım.

Kilise ile bağlantılı cam imalatının kalıntıları da bulunmuştur. Belki de, kiliselere ayinlerde kullanılan lambaları ve kapları sağlamak için Labraunda'da bir yerel cam atölyesine ihtiyaç vardı.

2010 kazısında, Batı Kilise'de 12.-13. yüzyıla ait etkileri oluşturduk. Büyük olasılıkla Geç Antik Dönem bazilikasının yerini alan küçük kilise veya şapel biçiminde olan Latmos özelliklerine sahip duvarlar, bölgede Bizans ilgisinin yeniden canlanmış olduğuna işaret etmektedir.

2010 NEKROPOL KAZISI (OH)

2010'da biz, (1) daha önceki kazılardan bilinen mezarların temizleme/ belgeleme işlerini sürdürdük, (2) nekropolün batı tarafında incelemeye devam ettik, (3) nekropolün güney-batı tarafında iki açma açtık. Bu yıl, toplamda 29 mezar incelendi (Fig.8), bunların 18'i yeni keşfedildi ve 11'i hiç soyulmamıştı.² 2010 kazısından sonra, Labraunda Tapınağı'nın çevresindeki mezarların toplam sayısı 104'e ulaşmıştır.

Kaya Lâhit

2010 kazısında bulunmuş olan 10 kaya lâhitin hepsi nekropolün batı bölümünde yer almaktadırlar³. Hepsi aynı kalıba (derin bir dikdörtgen, 2 katlı, bir kaya kütesinin üzerine oyulmuş ve tek parça bir sivri tepelikle örtülmüş⁴) sahip olsalar da, bu mezarlardaki önemli coğrafya, topoğrafya ve mimarî özelliklerindeki farklılıklar ayırt edilebilir. Özellikle mezar 23, etkileyici özellikler göstermektedir. Kutsal alanın 400 metre batısında ve kutsal yolun 260 metre kuzeybatısında bulunmasıyla, çevredeki en yüksek noktalardan birine yerleşmiştir. Alana hükmetmektedir ve inanılmaz büyüklükteki kapağı yüzlerce metreden görülebilmektedir. Mezarın çok yakınında bulunmuş olan

2 2010'da temizlenmiş olan daha önceden bilinen mezarlar: T17, T18, T19, T20, T21, T22, T23, T54, T55, T56 ve T58. Yeni keşfedilmiş ama soyulmuş olan mezarlar: T79, T80, T84, T86, T89, T95, T96. Yeni keşfedilmiş ve soyulmamış olan mezarlar: T81, T82, T83, T85, T87, T88, T90, T91, T92, T93, T94.

3 T17, T18, T19, T20, T21, T22, T23, T54, T58, T84, T88.

4 T19, T22, T54, T58, T84 ve T88'in kapakları kayıptır.

ters dönmüş, kırılmış ve kısmen bitmemiş ikinci bir kapak, kapak sağlamanın zorluklarını ispat eder gibi gözükmektedir. Bu ikinci kapak genişliği biraz daha az olmakla birlikte, ilkiyle aynı yükseklik ve uzunluğa sahiptir ve T23'ün çukurunu kapatmak için ilk onun düşünülmüş olduğu sonucu farz edilebilir. Hem ters dönmüş durumda olması ve hem de gördüğümüz büyük çatlak, bu kapağın taşınırken düşmüş olduğunu ve daha geniş ve daha fazla taşıma taşı olan bir başkasının onun yerine konmuş olduğunu belirtir gibi gözükmektedir.

Başka tür alışılmadık özelliklere sahip olan Mezar 17'nin (Fig. 9) durumu da, 2010 kazısı sırasında incelendi. Bu mezarın durumunda, kapak direk olarak mezar çukurunun kazılmış olduğu çukurun platformunu düzenlemek için tepesi kesilmiş iri kaya parçasından kopmuş kayadan gelmekteydi. Platformun kuzey tarafında, çukura paralel bir geniş boş alan vardır. Bu boş alanda ortogonal (dikey) birçok düzenli kesme izi bulunmaktadır ve bu, kapağın boyutlarına uygun geniş tek parça bir bloğun çıkarılmış olması demek olabilir. Eğer bu yorum doğru olarak kabul edilirse, mezarın hazırlanma sürecinin üzerine düşünülmüş olduğunu ortaya çıkarmaktadır: İki ayrı ekip aynı anda çalışmış olabilir: Birisi çukuru kazarken, diğeri kapağı kesiyordur. Kapak tamamlandığında, işçiler kelimenin gerçek anlamıyla yan tarafta bulunan kapağı sadece kaydırmışlardır.

Kaya lâhitlerinin kapakları mezarlara oldukça iyi bir koruma sağlasa da, sit alanında yapılan bir deney, sağlam bir kaldıraç ve az bir işçilik ile kapağı kenara itmenin ve böylelikle de içine girmenin hiç de zor olmadığını göstermiştir. Mezarları tasarlayanlardan bazıları bu tehditten haberdarlanmış ve bu yüzden mezarı hırsızlıktan korumak için başka özellikler temin etmişler gibi görünmektedirler.

Mezar 18, bu özelliklere iyi bir örnek teşkil etmektedir (Fig.10). Bu mezarı tasarlayanlar, kapağın alt tarafının dört bir yanına boydan boya kesintisiz ve derin girintili bir oluk açmışlardır, mezarın çukurunun üst kenarlarının ise dört bir yanına boydan boya kesintisiz bir çıkıntıyla çevrelemişlerdir. Tam yerine oturtulduğunda, kapaktaki oluklar mezar çukurundaki girintilere

oturmakta ve böylelikle kapatma taşının herhangi bir şekilde kayması önlenmiş olmaktadır. Kapağı kaldırmanın tek yolu, onu ağır makinelerle yerinden oynatmak veya uzun kenarlardan birinde yer alan mezar çukuru girintisi ve kapaktaki oluk arasında yer alan bağlantıyı kırmaktır. Kaya lâhitlerin oldukça uzun bir zaman dilimine yayılan bir süre boyunca devamlı yeniden kullanıldığını biliyorduk ama 2010 kazısında çıkan buluntularda siyah finiş seramik parçalarının da bulunmuş olması, bize bu tarz mezarların Labraunda nekropolünde büyük olasılıkla M.Ö. 4. yüzyılda belirmeye başladığını göstermektedir.

Basit Kaya Mezarlar

Kaya lâhitler çalışmasının yanında, 2010 nekropol kazısının büyük çoğunluğunda, nekropolün güneybatısında yer alan üç açmanın açılmasına yoğunlaşıldı. Bu açmalara, 2009 kazısında yürütülmüş olan jeofizik araştırmaların sonucunda karar verilmiştir. İki açma, ana yoldan stadyuma götüren patika boyunca açılmıştır (5A alanı), üçüncüsü ise kutsal alana gelmeden 150 m. gibi asfalt yolun kenarında açılmıştır (5B alanı). 5A alanındaki açmaların sonucu mezar bulunmadığı için negatiftir. Diğer yandan, 5B alanında açılan açmada 16 mezardan oluşan yoğun bir mezar grubu bulunmuştur (Fig.11). Bunların içinde, açılmamış 11 mezar kazılmıştır, 4 tanesi ise daha önceden açılmıştır. Mezarların çoğu aynı örneğe göre düzenlenmiştir: kaya zemine kazılmış dikdörtgen bir çukur ve üzerlerini örten kabaca kesilmiş kalın tabakalar (Fig.12). Yalnızca dört mezarda farklı bir düzenleme bulunmaktadır: T86 dört dikey tabakadan oluşan bir sist mezardır, (kapağı kaybolmuştur); T89'un çukurunun çevresinde alçak Pi şeklinde bir duvar bulunmaktadır, yerel granitten dikkatlice kesilmiş dört taş bloğun oluşturduğu bir sıradan yapılmıştır (Fig.13); T88'in ve T93'ün çok derin iki seviyeli çukurları ve yan duvarların dar tasarımının üzerinde duran geniş bir levhayla kapanmış daha alçak bir bölümü vardır.

Açılmamış durumda bulunmuş olan mezarların çoğunda, birkaç içme kabı bulunmaktadır: Çoğu zaman bolsal (Fig.14) ve bir su sürahisi vardır.

Sürahiler, şekil ve boyut açısından çok geniş bir yelpazeye sahiptirler: T94'te *amphoriskos*, T91'de *chytra*; T88'de *olpe*, T90'da mantar şeklinde su sürahisi; T81'de, T83'te ve T90'da *oinochos*; T93'te masa amforası. Kaplar genel olarak, çukurun köşelerinden birinin dibinde, birbirlerinin yanında durmaktadırlar. Labraunda'da sık görüldüğü gibi, yerel toprağın asiditesinden dolayı, mezarların içinde kemik kalıntıları bulunmamıştır, bu yüzden kapların ölünün başına mı yoksa ayaklarına mı konmuş olduklarını söyleyebilmek imkânsızdır. İlginç bir nokta da, mezarlardaki eşyalarda görülen fakirliktir. Açılmamış 11 mezarın yalnızca 3'ünde metal eşyalar vardır: T83'te bir gümüş sikke; T93'te stemless bronz parçaları; T90'da olasılıkla bir demir strigil. Bir mezarda bir mücevher parçası bulunmuştur (T91'de bir kırık cam boncuk). Diğer açılmamış 4 mezarın içindeyse hiçbir mezar eşyası bulunmamaktadır (T82, T85, T86 ve T92).

En ilginç bu mezarların tarihleridir. Atina Agorası'daki malzemelerle karşılaştırmalı temele oturan eşya analizinin ilk sonuçlarına göre, M.Ö. 425-420 civarında homojen bir kronoloji ortaya çıkmaktadır, bu, T83'deki Miletus gümüş sikkesiyle de uyumlu bir tarihtir.

Labraunda nekropolü 2010 kazısının sonuçları üzerine özellikle de, 5B alanındaki mezarlar, mezar gelenekleri, mezar mimarisi, bunların toplumsal arka planları vs. daha söylenecek çok fazla şey bulunmaktadır. Bu araştırmalar, Labraunda Nekropolü'nün en son yayınında ele alınacaklardır. Bununla birlikte, bu mezarlar hakkında ortaya çıkan en önemli nokta, nekropolün kronolojik gelişimidir: Mezar etkinlikleri, M.Ö. 4. yüzyılda Hekatomnoslar döneminde kutsal alanın dönüşümüyle birlikte başlamadı ama daha çok M.Ö. 5. yüzyılda başlamıştır. 2010 sonuçlarına bakıldığında, 2011 kazısının hedeflerinden biri, 5B alanındaki açmayı genişletmektir ve bunun 2010'da eklemiş olduğu kadar daha çok yeni öğeleri de ekleyeceği umut edilmektedir.

YAYINLAR

2010'da Labraunda üzerine yeni bir kitap yayınlanmıştır (Fig.15): "Mylasa Labraunda - Milas Çomakdağ". Bu, İstanbul'da Milli Reasürans Sanat Galerisi'nde, 19 Ocak- 27 Şubat 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiş olan bir serginin kataloğudur. "Urban and Rural Architecture in Turkey" projesi kapsamında yayınlanmış olan üçüncü kitaptır. Kitap, projenin içeriğine uygun olarak hazırlanmıştır ve Labraunda ve bölge hakkında geniş kapsamlı bir çalışmayı içermektedir. Kitabın ilk bölümünde, Uppsala Üniversitesi'nden ve Kazı Başkanı Lars Karlsson'un, kazı ekibinden Olivier Henry'nin ve Jesper Blid'in ve Prof. Fede Berti'nin (İasos'un Kazı Başkanı), Prof. Peter Ruggendorfer'in (Alinda Araştırma Ekibi Başkanı), Birgit Öhlinger'in ve Dr. Abdülkadir Baran'ın (Muğla Üniversitesi) makaleleri yer almaktadır. Kitabın ikinci bölümünde, Çomakdağ'ın kasabaları Sarıkaya-Gökseki, Ketendere, İkiztaş yerleşimleri, toplumsal tarihleri ve mimarî değerleri yer almaktadır.

Bu kitabın yanında, "Opuscula" dergisinin 2009 ve 2010 ciltlerinde ön raporlar hakkında iki yeni makale çıkmıştır.

Son olarak, 2009'da Stockholm'da gerçekleşmiş olan "Labraunda Konferansı'nın yayın süreci artık son aşamaya gelmiş bulunmaktadır. Bildiriler, 2011 başında BOREAS dizisinde yayınlanacaktır.

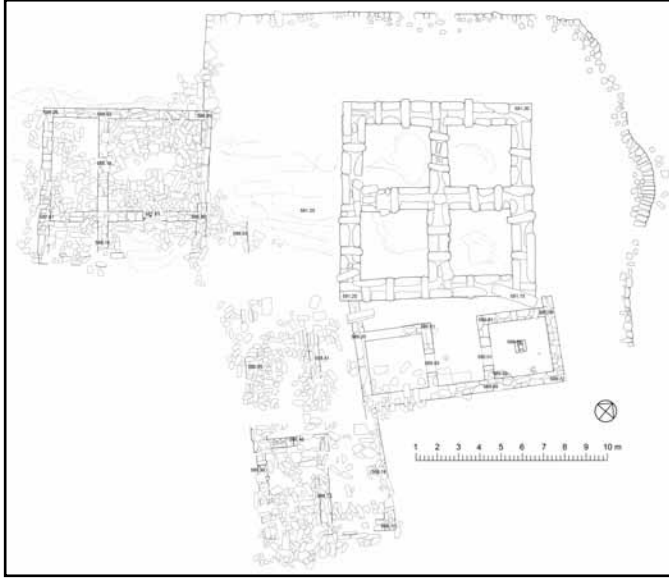

Fig. 1: Tepesar Kale 2010 Kazı planı. (L. Karlsson)

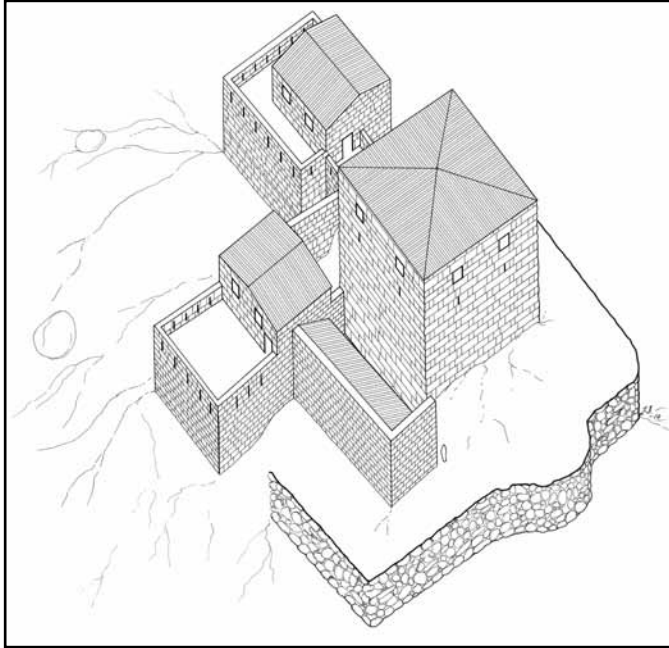

Fig. 2: Tepesar Kale'nin restitüsyon taslağı. (J. Blid)

Fig. 3: Doğu odanın ana kulesinden görünen manzara.

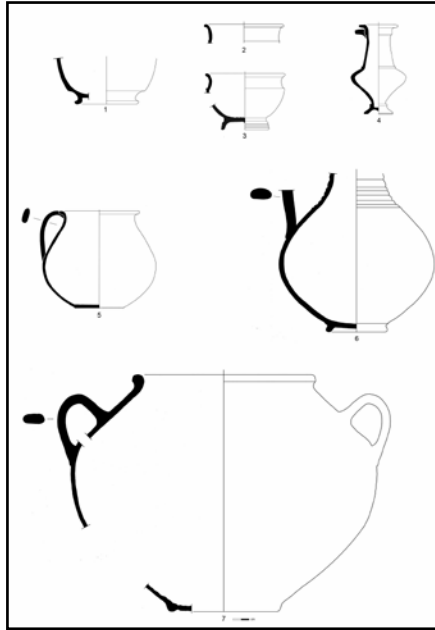

Fig. 4: Çömlek. No: 1-3 Hekatomnos ana kuleden; No: 4-7 doğu odadan.
Ölçek: 1:3 (L. Karlsson).

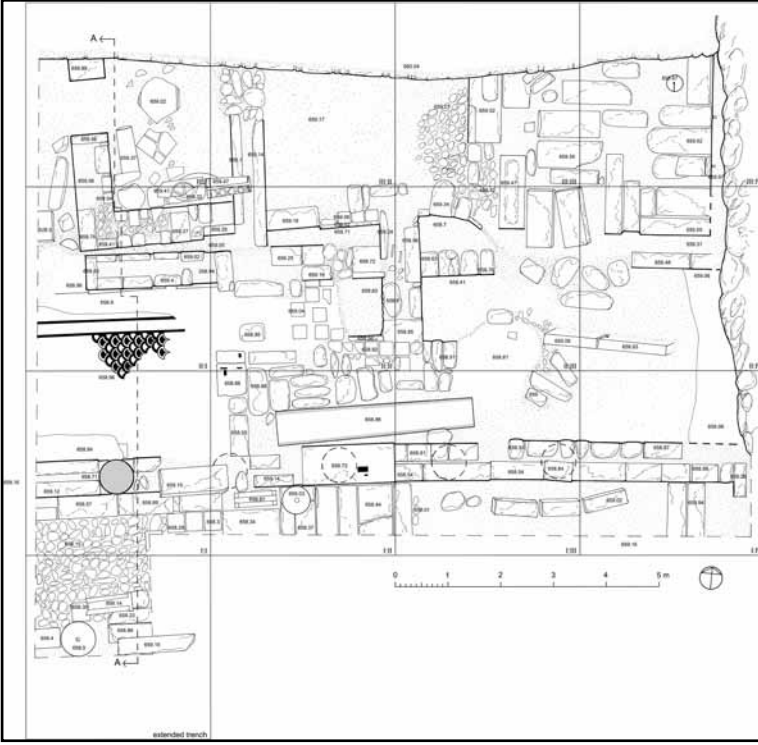

Fig. 5: Batı Kilise'nin planı. (J. Blid)

Fig. 6: Çok renkli 5. yüzyıl mozaïği.

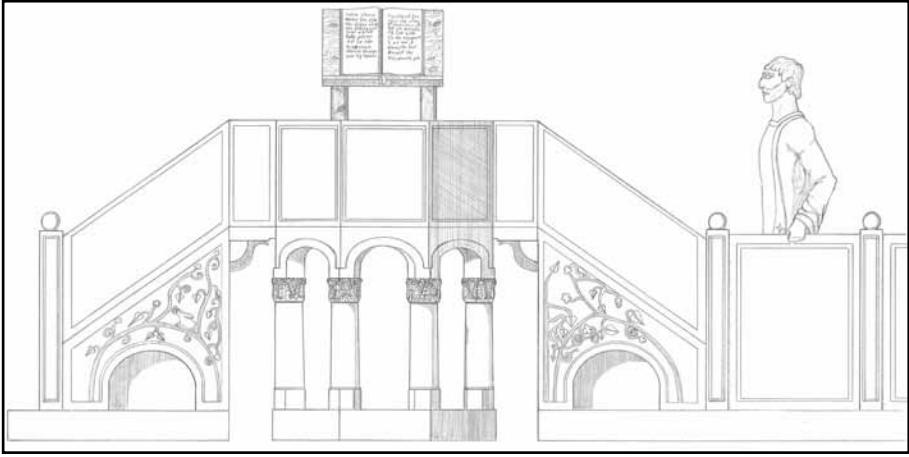

Fig. 7: Ambo'nun varsayımsal restitüsyonu. (J. Blid)

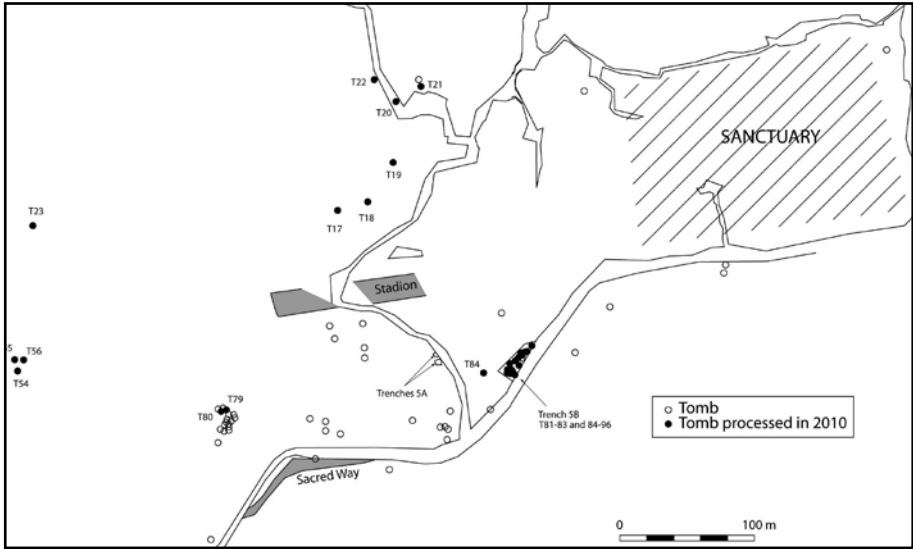

Fig. 8: 2010'da incelenmiş mezarların haritası. (O. Henry)

Fig. 9: T17'nin genel görünümü.

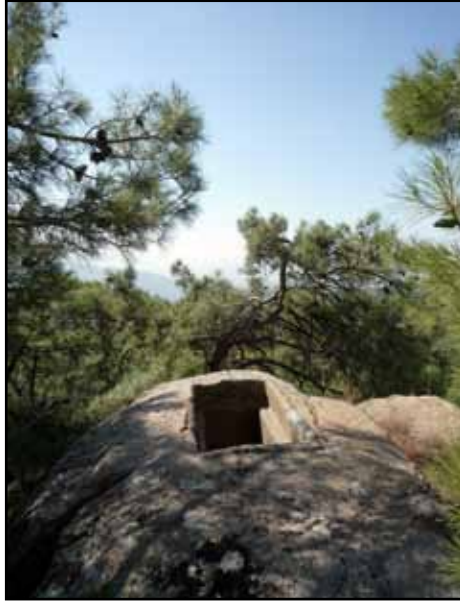

Fig. 10: T18'in genel görünümü.

Fig. 11: 5B alanının kazı sonrası genel görünümü.

Fig. 12: Mezar T83, kazıdan önce ve sonra.

Fig. 13: Mezar 89'un kuzeyden görünümü.

Fig. 14: 5A alanındaki mezarlardan çıkarılmış malzemelerin bazılarının genel görünümü.

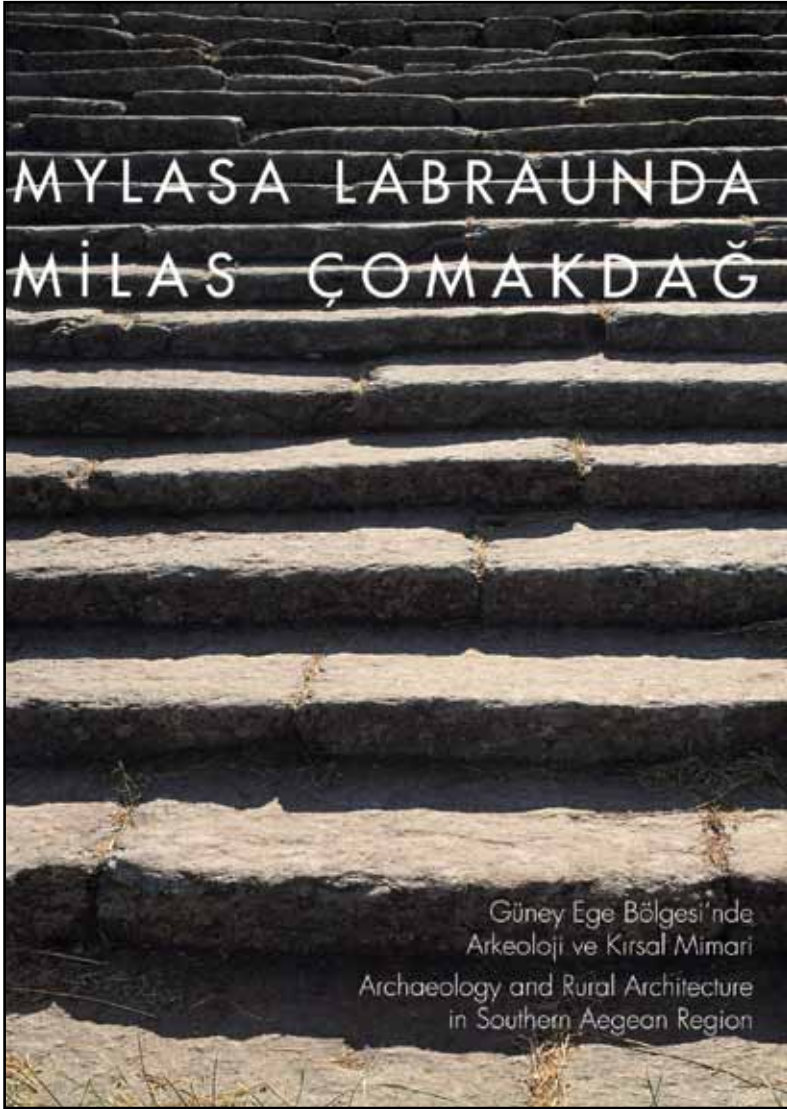

Fig. 15: Mylasa Labraunda - Milas Çomakdağ kitabı.

2010 YILI ÜÇAĞIZLI MAĞARASI KAZISI

Erksin GÜLEÇ*
İsmail ÖZER
Ayşen AÇIKKOL
Cesur PEHLEVAN
A. Cem ERKMAN
İsmail BAYKARA
Serkan ŞAHİN
Derya BAYKARA

Üçağızlı Mağarası, Hatay İli, Samandağ İlçesi'nin yaklaşık olarak 12 km. güneyinde ve deniz kıyısında yer almaktadır. Suriye sınırına kuş uçuşu 8 km. uzaklıkta bulunan bu alanda 1997 yılında Hatay Müzesi Müdürlüğü ile katılımlı kazı olarak başlatılan çalışmalar, 2000 yılından beri Bakanlar Kurulu kazısı olarak sürdürülmektedir. Prof. Dr. Erksin Güleç başkanlığında devam ettirilen kazı çalışmalarının 2010 yılı sezonu 4 Ağustos – 7 Eylül 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Kazıda Bakanlık temsilcisi olarak Eskişehir Müzesi Müdürlüğü uzmanı Gülsüm Baykal görev alırken, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü'nden Doç.Dr. İsmail Özer, Cumhuriyet Üniversitesi, Antropoloji Bölümü'nden Doç.Dr. Ayşen Açikkol, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Doç.Dr. Cesur Pehlevan, Yard.Doç.Dr. Çakır Ceyhan Süvari, Araştırma görevlileri Dr. İsmail Baykara, Dr. Hakan Yılmaz, Derya Baykara, Ahi Evran Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Araş. Gör. Serkan Şahin, Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü lisans ve lisansüstü öğrencileri Ece Eren, Merve Gümrükçü, Gonca Gül, Fatma Nur

* Erksin GÜLEÇ, İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Antropoloji Bölümü, Paleoantropoloji ABD. Ankara/TÜRKİYE.
Ayşen AÇIKKOL, Cumhuriyet Üniversitesi, Antropoloji Bölümü. Sivas/TÜRKİYE
Cesur PEHLİVAN, İsmail BAYKARA, Derya BAYKARA, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Antropoloji Bölümü. Van/TÜRKİYE
A. Cem ERKMAN, Serkan ŞAHİN, Ahi Evran Üniversitesi, Antropoloji Bölümü. Kırşehir/Ankara/TÜRKİYE

Erbil, Sercan Acar, Hakan Mutlu, Nihan Balşık, Pervin Özkara, Kardelen Köylü, Bahar Gökğöz, Bahar Gülerman ve Selda Atabay kazıya katılmışlardır.

1989 yılında Fransız Araştırmacı Angela Minzoni-Deroche tarafından bulunan ve 1991 yılına kadar bu araştırmacı tarafından kazılan mağaradaki çalışmalar uzun bir aradan sonra Arizona Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğrencilerinin de katılımlarıyla tarafımızdan yeniden başlatılmıştır. Mağaradaki kültür tabakaları iki bölgede korunmuştur. İlki, Minzoni-Deroche tarafından kazılan güney odasındaki tabakalardır. 1997 yılından beri sürdürdüğümüz kazılar ise büyük oranda mağaranın orta bölümündeki tavanın çökmesinden ötürü günümüzde kaya sığınağı görünümünde olan bölgedeki tabakalarda gerçekleştirilmektedir. 2010 yılındaki kazı çalışmaları önceki yıllarda olduğu gibi mağaradaki tüm açmaların temizlik işlemlerinin tamamlanarak grid sisteminin oturtulmasıyla başlamıştır.

2010 yılında mağaranın kuzeyindeki bölmenin batı ve doğu duvarlarına yakın açmalarda kazı çalışmaları gerçekleştirildi. Mağarada daha önceki yıllardaki çalışmalar sırasında kazılan açmalarda derinleştirilme çalışmaları yapılırken, mağaranın kuzey-kuzeybatı duvarında yeni açmalar kazılmaya başlanmıştır. Derinleştirme çalışmaları gerçekleştirilen açmalarda geçiş kültürü özelliklerini yansıtan D ve E tabakalarındaki buluntular CBS tekniğine göre X, Y, Z koordinat sistemine göre kaydedilmiştir. Böylelikle kazıdan çıkan tüm buluntuların coğrafi konumu ve mağara içerisindeki dağılımları ve yoğunlukları belirlenerek, bunlara ilişkin verilerin daha sağlıklı işlenebilmesi ve daha detaylı çalışmalar yapılması mümkün olmaktadır. Elde edilen bu bulgular mağara sakinlerinin davranışlarının daha iyi anlaşılabilmesine olanak sağlayacak niteliktedir. Geçtiğimiz yıllardaki çalışmalarda mağaradaki duvar diplerinin dönem insanları tarafından çöplük olarak kullanıldıklarını belirlemiş durumdayız. Bu alanlarda artık taş âlet parçaları, kemik parçaları ve denizel kabuklu canlılara ait kalıntıların yüksek oranlarda olması, dönem insanların mağaranın orta alanlarını kullanabilmek amacıyla atık/atık maddelerini kenarlara yığdıklarını göstermiştir. Bu alanlarda ocak kalıntılarının bulunmamış olması da bu düşüncemizi desteklemektedir.

Bu seneki çalışmalarımız bu verilerin ışığı altında gerçekleştirilmiştir. Bu sezon kazı yapılan açmalar; A2, A3, A4, B3, B4, C3, C4, D3, D4, -A2, -A3, -A4, -B2, -B3, -B4'tür. Kazılar çoğunlukla bu açmaların Ahmarian tabakalarında yoğunlaştırılmıştır. Ele geçirilen ve çizimleri yapılarak koordinatları kaydedilen *in situ* buluntulara ilâveten, kazıdan çıkarılan topraklar elenerek içerisindeki tüm çakmaktaşı ve kemik buluntular toplanmıştır. Gri renkli kül katmanından oluşan D tabakası ile koyu kırmızı renkli toprak katmanından oluşan E tabakalarında özellikle duvar kenarlarına yakın plan karelerde yoğun bir biçimde taş âlet, hayvan kemiği ve deniz kabuğu parçaları ele geçirilmiştir. Bu alanlarda çoğunlukla prizmatik dilgi ve dilgicik çekirdekleri ve ön kazıyıcılara paralel olarak, bol miktarda hayvan kemiği ile denizel yumuşakçalara ait kabuklar bulunmuştur. Mağaranın bu katmanlardaki faunasını geyikler, yaban sığırı, yaban keçisi, yaban domuzu, küçük boyutlu etoburlar ve mikromemeliler oluşturmaktadır. Kuzey-kuzeybatı duvarında ilk kez kazılmaya başlanan açmalar ise 1 metre civarında koyu kırmızı renkte dolgu toprağı ile örtülüdür. Bu katmanlarda buluntu sayısı oldukça az olmakla birlikte mikrodilgicikler, dilgi ve çekirdekler, geyik türlerine ait diş, çene, uzun kemik ve boynuz parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca bu alanda bir adet insan premolar (küçük azı) dişi de bulunmuştur. Bu tabakalar, Epipaleolitik-Erken Üst Paleolitik dönemlere tarihlendirilmektedir. Bu yılki kazı çalışmaları sırasında mağaradan konaklama merkezine dönüş yürüyüşü sırasında patika yolda bir miktar fosilleşme gösteren, ancak ait olduğu tabaka ve dönemi belli olmayan 2 adet insan dişi bulunmuştur.

2010 Litik Buluntuların Analizi

2010 yılı Üçağzlı Mağarası kazı çalışmalarında ele geçirilen taş âletler teknolojik ve tipolojik olarak iki grup altında değerlendirilmiştir.

Taş âletlerin teknolojik özelliklerinin ortaya çıkarılması amacıyla, bu âletlerin blank tiplerine ve topuk tiplerine bakılmıştır (Tablo 1 ve 2). Üçağzlı Mağarası D ve E tabakaları Öncül Üst Paleolitik ile Erken Ahmarian kültürü arasında geçiş özelliği gösteren ve Ağırıklı Ahmarian özelliklere sahip

tabakalardır. Bu tabakalarda ele geçirilen buluntular, taş âlet endüstrisinin Erken Ahmarian tabakalarında olduğu gibi dilgi üzerine yapılmış âletler ile karakterize olduğuna işaret etmektedir. Ancak dilgi üretiminde tek platformlu dilgi çekirdekler daha çok tercih edilmiştir. Âlet üretiminde direkt vurma tekniği sıklıkla kullanılmıştır. Diğer bir teknolojik kriter olan topuk tipleri, Erken Ahmarian endüstrisinde yer alanlara göre daha kalın ve geniş olmasıyla farklılık göstermektedir. Buna ek olarak düz ve façeta biçimli topuk tipleri yüksek oranlarda tespit edilmiştir. D ve E tabakalarındaki endüstrinin dilgi üretiminin erken Ahmarian kültürüne, topuk tiplerinin öncül üst paleolitik kültürüne benzerlik göstermesi iki kültür arasında bir geçişin varlığına işaret etmesi açısından önemlidir.

Tablo 1: Üçağzlı Mağarası 2010 Yılı Taş Âlet Buluntularının Blank Tipleri

BLANK TİPLERİ	D		E	
	N	%	N	%
Kortikal Yonga	0	0	2	1,1
Yonga	10	32,3	61	34,9
Dilgi	14	45,2	92	52,6
Levallois Yonga	0	0,0	2	1,1
Levallois Dilgi	2	6,5	3	1,7
Eclat Debordant	1	3,2	0	0,0
Crested Blade	3	9,7	14	8,0
Kırık Parçalar	1	3,2	1	0,6
Toplam	31	100	175	100

Tablo 2: Üçağzlı Mağarası 2010 Yılı Taş Âlet Buluntularının Topuk Tipleri

TOPUK TİPLERİ	D		E	
	N	%	N	%
Düz	7	33,3	40	34,5
Çatı	0	0,0	2	1,7
Façetalı	8	38,1	35	30,2
Düz Çizgi	4	19,0	25	21,6
Topuk Tipleri	2	9,5	14	12,1
Toplam	21	100	116	100

Üçağzılı Mağarası D ve E tabakalarına ait taş âlet kalıntılarının tipolojik yapısı, Erken Ahmarian endüstrisine benzemektedir. Karakteristik âlet tipleri içerisinde kısa biçimli ön kazıyıcılar gelmektedir (Resim: 1). Bu âletleri düzeltili ve düzeltilsiz dilgiler ve uçlar (Resim: 2) izlemektedir. Öncül Üst Paleolitik döneme ait tipik âletler yer almazken, bazı ön kazıyıcı âletler Levallois yongalar üzerine yapılmıştır. Tablo 3'te 2010 yılı taş âlet tiplerinin sayısı ve oranları verilmiştir.

Tablo 3: Üçağzılı Mağarası 2010 Yılı Taş Âlet Buluntularının Topuk Tipleri

ÂLET TIPLERİ	D		E	
	N	%	N	%
Ön Kazıyıcılar	8	66,7	30	55,56
Burinler	0	0,0	4	7,41
Deliciler	0	0,0	1	1,85
Sırtlı Bıçaklar	0	0,0	1	1,85
Keskiler	0	0,0	2	3,70
Uçlar	2	16,7	3	5,56
Düzeltili Dilgiler	1	8,3	11	20,37
Çoklu âletler	0	0,0	1	1,85
Tanımlanamayan	1	8,3	1	1,85
Toplam	12	100	54	105,560

Modern insan davranışları içerisinde gösterilen ve Erken Üst Paleolitik dönemden bilinen kemik âlet kullanım ve yapımına ilişkin kalıntılar, Üçağzılı Mağarası'nda düşük yoğunluktadır. 2010 yılı buluntuları arasında *in situ* bulunmuş, *proximal* ve *distal* uçları kırılmış (sadece gövde kısmı korunmuş) fibula kemiğinden yapılmış bir tane kemik âlet ele geçirilmiştir (Resim: 3). Kemiğin inceltilmesiyle yapılan bu âletin, hangi hayvana ait olduğunu tespit edilememiştir, ancak daha önceki kazılarda ele geçirilen kemik âletlerin yapımında genellikle karaca ve domuzların tercih edildiği bilinmektedir.

Bu yılki kazı çalışmaları sırasında, mağaranın kuzey bölümünde önceki yıllarda bıraktığımız ve mağarada tespit ettiğimiz tüm tabakaların takip edilebileceği "stratigrafi duvarı"nı sağlamlaştırma çalışmaları da

gerçekleştirilmiştir. İleriki yıllarda geliştirilebilecek olan yeni tarihlendirme yöntemlerine olanak sağlamak amacıyla bırakılan yaklaşık 3 metrekarelik kesitin, fiziksel iklim şartlarına karşı koyup ayakta kalabilmesi için suda eriyebilen özellikteki güçlendiriciler kullanılarak sağlamlaştırılması gerçekleştirilmiş ve ileriki çalışmalara kanıt olarak bırakılmıştır.

TEŞEKKÜR

Üçağzılı Mağarası kazısına maddî katkı sağlayan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na teşekkür ederiz. Ayrıca her türlü yardım ve destek sağlayan Hatay Valiliği, Hatay İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Hatay Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü ve Hatay İl Özel İdaresi'ne şükranlarımızı sunarız.

KAYNAKÇA

GOLDBERG, P., 2003, Some Observations on Middle to Upper Palaeolithic Ashy Cave and Rockshelter Deposits in the Near East, EDs, Goring-Morris A. N. and Belfer-Cohen A., *More Than Meets The Eye Studies on Upper Paleolithic Diversity in the Near East*, Oxbow Books.

GÜLEÇ, E., S.L. KUHN, M.C. STİNER 2002 "The early Upper Paleolithic of Üçağzılı Cave, Turkey", *Antiquity*, 76:615-616.

KUHN, S.L., M.C. STİNER, E. GÜLEÇ, İ. ÖZER, H. YILMAZ, İ. BAYKARA, A. AÇIKKOL, P. GOLDBERG, K.M. MOLİNA, E. ÜNAY ve F.S. ALPASLAN 2009 "The early Upper Paleolithic occupations at Üçağzılı Cave (Hatay, Turkey)" *Journal of Human Evolution*, 56:87-113.

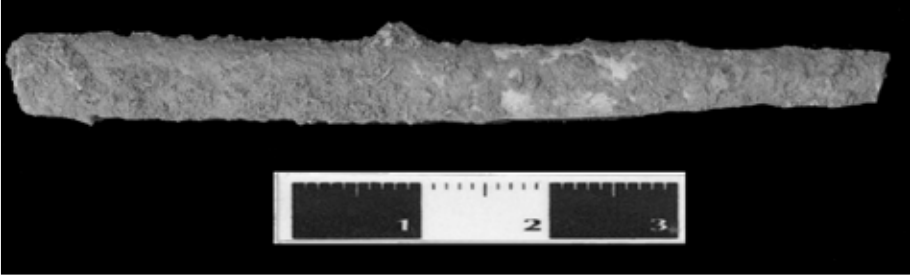
KUHN, S.L., M.C. STİNER, K.W. Kerry, E. GÜLEÇ 2003 "Early Upper Palaeolithic at Üçağzılı Cave (Hatay, Turkey): Some Preliminary Results", *More Than Meets The Eye Studies on Upper Paleolithic Diversity in the Near East*, A. N. Goring-Morris and A. Belfer-Cohen (ed.), Oxbow Books, The Short Run Press. USA, 106-117.

Resim 1: Ön kazıyıcı âletler

Resim 2: Uçlar

Resim 3: Fibula kemiğinden yapılmış kemik âlet

EXCAVATIONS AT MERSIN-YUMUKTEPE: THE 2009-2010 SEASONS

Isabella CANEVA*
Gülgün KÖROĞLU

With the permission granted by the General Directorate of Cultural Heritage and Museums, Ministry of Tourism and Culture, annual excavation campaigns were carried out at Mersin-Yumuktepe in 2009 and 2010.

Excavations were conducted on several chronological contexts in different units, including the Medieval and Iron Age occupation, on top of the mound, the Hittite and Late Chalcolithic levels in the southern trench, and the Late Chalcolithic, Late Neolithic and Early Neolithic levels in the north-western area (Fig. 1)

The Earliest Neolithic Settlement (North-western Exposure)

Several layers of the long Neolithic sequence have been exposed in these last years in quite an extensive area (about 50 sq m) in squares D3, E3 and F3, uncovering traces of various kinds of structures, shelters, storage pits and areas for occasional outdoor activities (Fig. 2).

In 2009, remains of more complete wattle and daub structures were excavated in the Early Neolithic levels. One such structure, A201, consisted of the bottom of a round plan hut, partially sunken in the soil. Heaps of burnt crumbled mud fragments were discovered in the filling of the hut. A preliminary examination identified fragments from wall, roof and floor plaster, as well as from unfired clay containers. A concentration of pebbles in a light oval pit inside the perimeter of the hut probably comprised the preparation of a hearth. Other pebble concentrations uncovered in the surrounding areas seemed to

* Prof. Isabella CANEVA, Salento University, Lecce/ITALY.
Prof.Dr.Gülgün KÖROĞLU, Mimar Sinan Fine Arts University, Department of History of Art, Beşiktaş Istanbul/TURKEY.

delimit the contour of lighter constructions, possibly consisting of shelters for workshops. The most characteristic pottery from these contexts consisted of few thin-walled, brown, burnished hemispherical cups, sometimes bearing impressed decoration around the mouth. Among the most important findings from these areas were two large stamp seals, or pintaderas, one of which was made out of a thick bone, the other out of a soft grey stone, both bearing quite complex geometric motifs incised on the flat surface, and a perforated handle on the back. The last C14 measurements confirmed the expected date of 6445 – 6240 cal. BC for this architectural level. These stamp seals are therefore among the earliest ever found and might reflect a form of collective storing, perhaps related to seasonal transhumance.

In 2010, another dwelling structure emerged in the deepest exposure. It is a circular structure that is about 3 m in diameter, is partially sunken in the soil and has a burnt filling. The living area around the hut was scattered with circular concentrations of pebbles and plastered areas that probably reflect areas used for some form of domestic activities. Although the hut has not yet been excavated, it is clearly visible in the stratigraphic section on the eroded side of the mound. The earthen walls of the pit appear to be reinforced with a stone lining, while the emerging wattle and daub structure is burnt and collapsed both within and all around the hut pit. A thick floor scattered with carbonised grains is also visible in the section.

Dug deeply into these early deposits were also much later pits belonging to a Late Neolithic graveyard that extended as far as a terraced area that lies at a much lower elevation than the core of the Late Neolithic settlement. Another human burial was found in 2009 in one of these terraces that were cut into the Early Neolithic deposits. The not very well preserved skeleton found in this burial lay in a tightly contracted position, with gifts comprising a group of different-sized pottery vessels, with a light-coloured surface and decorated with red or brown painted motifs. Preliminary anthropological observations (Başak Boz, pers. comm.) revealed that the skeleton belonged to a middle aged woman affected by osteoarthritis of the spine. Use wear traces on the surface

of the teeth revealed that they had been intensively used in basketry making. The body of another adult individual was found in 2010. The robust skeleton, probably belonging to a man, lay on its right side, in a contracted position, hands to face. No grave goods accompanied the dead, though large stones were scattered over the body. Another grave, containing an infant skeleton, again with no accompanying gifts, was found on top of this burial.

The Chalcolithic "town" (North-western and Southern Exposures)

At a higher elevation in the same north-western sector of the mound, the excavations conducted in these years concentrated on the monumental structure upon which work started in 2008. In view of the direct stratigraphic relations between this building and the underlying level XVI citadel, this structure was considered to belong to level XV in Garstang's stratigraphy, although nothing that is similar to it was found in this level in the old excavations. The building consists of a large multi-roomed complex, of which a dozen rooms have so far been excavated. The excavated rooms were all grouped on the northern-western side of a large hall whose south-eastern side, which is partially damaged by a terraced road constructed in medieval times, will be excavated in the next campaign. The area of the complex that has so far been exposed already exceeds 150 sq m, though it is possible that there was a similar architectural arrangement on the opposite side of the hall, which would thus have formed a large tripartite building of Ubaid tradition. The Ubaid tradition is also reflected in several rooms that contained irregular niches and buttresses on the inside of the walls (Fig.3). The rooms were all paved with mud bricks, with walls still bearing a white-coated plaster (Fig.4). They were, however, of various sizes and contained different types of furniture, which suggests they are likely to have been used for different functions. One of the best preserved rooms, A301, had internal clay benches and a large rectangular platform in the middle, which was used as a fireplace. Room 304 was characterized by a semicircular plastered oven, with a heap of ovoid clay objects (sling-pellets) lying nearby.

Some of the rooms (if not all) had an upper floor that had collapsed onto the ground floor. In room 301, the whole upper layer of plaster had fallen, which resulted in hundreds of potsherds being heaped in the middle (Fig.5). In room 302, a wooden-beam floor or balcony had collapsed: the 10 cm thick beams, which were arranged side by side, and traces of their bark are still visible. Below the collapsed upper floor in room 302 lay small narrow rooms filled with dozens of potsherds and still complete pots, consisting mainly of bowls. The bowls were all similar in shape, size, ware and surface treatment, which consisted mainly of a careless flint scraping on the bottom. These features are typical of the mass-produced bowl production that started characterising the Syro-Anatolian regions in the second half of the fourth millennium BC; although there were minor differences between the various sites, this production is generally referred to as Coba Bowls. They were found scattered throughout the interior of the complex, though rooms 301 and 302 contained particularly large amounts. None of these bowls, nor any other artefacts, were found in the large hall, i.e. room 303, which might have been reserved for ceremonial meetings. Other noteworthy findings were brought to light in one of the deposits in room 302: the first was a clay sealing with a geometric design on the front and the imprint of basketwork and a cord on the back; the second was a very peculiar pot that is quite similar to contemporary Ubaid Iranian beakers. These findings, combined with the mass-produced bowls, testify to a fairly developed organisation of production, food distribution and long distance trade.

Other mud-brick structures, which are contemporary with this architectural complex and complementary to in the overall village lay-out, were discovered, at a much lower elevation, in the southern sector of the mound. Although the southern trench was repeatedly widened, the Chalcolithic remains were found to be preserved only in a small exposure owing to a complex reworking of the stratified deposits in subsequent periods, particularly during the Hittite period and Middle Ages. Part of the Chalcolithic structures were removed to lay the deep foundation trench of the Hittite city wall (Fig.6). Another part was, however, preserved below the wall, it being incorporated into the mud-

brick sockle. The structures seem to consist of small single-roomed rectangular houses that line a pebble-paved road. Unlike the building on the summit, they were rebuilt several times and none of them were paved with mud bricks. They contained pottery and finds from the Late Chalcolithic phase, which is now better known from the north-western part of the mound. The pottery from these structures, consisting of mass-produced, flint-scraped Coba bowls that have been C14 dated to 4500 BC, revealed that they were contemporary with the monumental structure discovered on the north-western side of the mound. The structures uncovered in the southern trench, therefore, might have constituted a sort of low town that may be used to estimate the overall extension of the Late Chalcolithic settlement.

The ceramic assemblage, which is dominated by mass-produced bowls, was highly homogenous in both the upper and lower areas, as were other findings, such as a series of peculiar flat stone spindle whorls. Level XVI and the new level XV display a high degree of continuity in the lay-out of the settlement, with large-scale architecture on top of the hill and smaller simpler dwellings on the slopes. This might reflect a certain continuity even in the social asymmetries within the community, though expressed in different formal features. Yumuktepe level XV may be considered as one of the earliest contexts within a general chronological framework of mass-produced bowls in south-eastern Anatolia/northern Syria, preceded only by Güvercin Kayası. The debate regarding the function of Coba Bowls, which remains open wherever they have been found, is focused above all on food rations and collective ceremonial meals (Fig.7). However, the fact that these bowls have been dated to between 4600 and 4400 BC, which is one of the earliest documentations yet known of mass-produced bowls, coupled with the absence of any administrative devices such as seals or clay sealings, has meant that the doubts surrounding their function have yet to be solved.

The Southern Step Trench: The Hittite Settlement

The exposure of the early Hittite settlement corresponding to Garstang's level IX, and now dated with Carbon 14 measurements to the 16th century BC,

was further widened in these last campaigns in order to expose the eastern extension of the large mud-brick defence wall brought to light in the previous campaigns. In spite of the damage inflicted on the slopes of the mound in modern times, it was possible to confirm the building technique used for the wall: it consisted of a massive mud-brick sockle, supported on either side by stone ramparts. The outer rampart probably followed the mound's steep slope down to a much lower elevation than the true base of the wall, thereby making the fortification look higher than it actually was from outside. The upper part of the mud-brick wall collapsed after a serious fire, which resulted in an impressive amount of burnt mud bricks being found accumulated on the dwelling remains inside the fortification. The foundation trench of the wall, which is more than 8 m wide, was dug into the core of the mound, with a terrace being used to remove the stratification of the previous settlements. The lower part of the mud-brick wall, as well as the inner dwelling structures excavated in the past campaigns, were not burnt.

Very few materials were found in these architectural ruins. A cache of two large copper tools was found lying close to the wall in the last campaign. The tools, which were both showing the same elongated shape and had two functional edges, one with a solid, squarish point, the other with a thin, flaring cutting tip, may have been picks connected with the excavation of the large foundation trench (Fig.8).

Human burials belonging to the previous settlements were probably encountered during the excavation of the foundation trench and the bones partially reburied inside the wall. Two human skulls and some long bones lacking any anatomical connection were found embedded between the rows of mud bricks that constitute the core of the wall: since no traces of a burial pit were found around the bones, the re-deposition of these disconnected human remains must have taken place during the construction of the wall, probably with some sort of funerary ceremony.

The Summit of the Mound: Medieval and Iron Age Exposures (Fig.9).

Work in squares P-Q-R focused on building layers from the beginning of the 11 th century AD, below the structures of coarse rubble stone walls from the second half of the 11th century to the mid-12 th century AD discovered in previous campaigns. This architecture consisted in roughly built small adjoining rooms, strengthened with half-columns at the corners. Re-used architectural elements, rubble stones and large limestone blocks, placed vertically at doorways, are characteristic of the architecture in this period.

Grinding stones, stone mortars, roughly shaped stone objects with a drain for olive oil or grape juice, storage jars of various sizes and all types of glazed and unglazed cooking and serving vessels, point to extensive agricultural activities. These structures were transformed into work areas and storerooms in about the middle of the 11th century AD. A building extending into squares P 12-13-14 is a good example of this transformation, with the yellow paving slabs being removed and used to support the storage jars. A bronze mortar was found close to the north-south wall in squares Q-R 12-13.

A large pit filled with later materials was found under a stone-paved room in grid-squares R 12-13, in which a St. Menas ampulla was discovered in the previous campaign. Animal bones, potsherds with dark red brittle fabric, fragments of a glass bracelet, a gilded bronze accessory, which may have been a belt buckle, and a hoard of 28 silver plated Byzantine scyphate coins dating from the mid-11 th century, found hidden among stones, were brought to light.

Small square rooms lay side by side in grid-squares P-Q-R 12 and part of 13 (Fig. 10). They were built with creek stones, bound with lime-sand mortar. They ran parallel to the fortification in a westerly direction and were built with the same materials and technique. Both the fortification and the western facing walls of other rooms in this area were probably demolished during construction of the park in 1960s.

An Iron Age wall with fill of creek stones and no mortar was uncovered in one of the rooms adjoining the fortification. Potsherds of various types, both unglazed and band-painted, as well as a bird figurine with its head missing, were uncovered in this area. An iron sword and a follis, with Constantine X Ducas and Eudoxia (1059-1067) on the obverse, were found inside another room (square R11) related to the fortification (Fig. 11).

The area of squares P-Q 12-13, and in part 14, did not contain any regular architectural remains or flooring, but only small patches of pressed earth and lime mortar flooring. The row of rooms with creek stones and lime mortar adjoins another row of rooms to the east. Built with cut stones and reused materials, these walls seem to date from a later period.

Unlike the careful workmanship used in the early 11 th century architecture, the structures dating from subsequent periods, including the 12 th century, comprised reused materials, creek stones and mud.

Marble *opus sectile* flooring fragments and a room with a lime-plastered floor were brought to light in squares L-M. They contained, besides a large pit filled with burnt creek stones, Iron Age stone wall remains as well as a number of almost complete vessels, such as imported black glazed lamps and a cylix with band decoration.

Works at the Excavation House

Archaeo-botanist Burhan Ulaş examined various samples of soil and seeds collected from various rooms with different building layers and open areas, and tried to identify the types of cereals consumed.

Dr. G. Palumbi and A. Pasquino worked on potsherds worth studying, which were uncovered from the prehistoric trenches in 2009 and 2010 and kept at the storehouse of the excavation. The work included finding and joining pieces, and classification and statistical studies. S. Ficco completed his study on loom weights from the Late Neolithic and Chalcolithic periods

by measuring, drawing, describing and classifying them typologically. A. Siracusano and S. Scarcella did the drawings of the items pieced together by C. Marchiori.

Another study was started for publication purposes by T. Özaydın on the potsherds worth study from the Greek colonization period of Cilicia, Hellenistic and Roman Imperial periods.

New excavations were not conducted in the medieval strata during 2010 campaign but rather laboratory was accelerated. Pottery finds, worth inventorying and kept at Mersin Museum, as well as sherds worth study and kept at the excavation house's storerooms since 1993, were evaluated. It was seen that the highest number of pottery finds from medieval strata came from building layers I and Ia dated to the 12th-13th centuries. Among pottery finds from building layer Ib dated to the first half of the 11th century, service vessels with monochrome glaze, unglazed cooking and storage vessels and glazed and unglazed lamps are prominent. Among glazed examples from this layer, are imported pieces from Turkish and Islamic cultures in east and south sides of the Mediterranean.

The densest evidence of pottery trade, glass, metal and textiles in and around the Mediterranean was observed in the 12th-13th centuries; this is also reflected on finds and coins from other cultures uncovered in the excavations. Pottery uncovered at Yumuktepe, and in the time frame discussed, can be grouped according to their frequency as follows:

Group 1 (Fig. 12): Pottery group with polychrome sgraffito, also known as Port Saint Simeon, al-Mina or Crusader Period ceramics; the group contains bowls, pots, tankards and jugs. This group shows human figures with round faces and almond eyes, sitting cross-legged, dressed with a tiraz, and holding a goblet or bowl as well as fantastic or realistic animal figures and stylized floral motifs. The clay is light buff colored and the vessel is coated with white slip on the interior and exterior. Designs are incised on the slipped surface. The interior face of the vessel has a light or dark green glaze, or a dark mustard color. Brown glazes were dripped using a brush or poured, in turns,

at certain places. In addition, there are examples of monochrome glaze and no decoration, and examples decorated with appliqué pieces on the exterior surface.

Group 2 (Fig. 13): This group is comprised of wares probably produced near Beirut and has very dark red and a very brittle fabric. Form examples include lamps, bowls, plates, and pots frequently encountered in the 12th-13th century settlement of Yumuktepe. The interiors and rims are coated with non-homogenous cream or white slip and the glaze is dark green, pistachio green, mustard yellow and various shades of brown. The majority of vessels in this group have monochrome glaze with no decoration. Wide spirals, large floral motifs, hatchings, braids, and simple linear motifs that look casual, were executed with quite superficial and finely incised lines. However, the masters knew all the known, trendy decorative techniques of the time and thus applied slip, engraving and polychrome techniques on these vessels.

Group 3 (Fig. 14): Many workshops produced pottery in Cyprus under the Lusignans which ruled the island from the 12th to the 15th century. These workshops produced polychrome sgraffito wares but sometimes with only a polychrome technique. Various examples of goblets with tall and flaring feet were uncovered. Incised motifs include fishes, stylized floral motifs, medallions filled with geometric shapes, braids, coats of arms, crosses, and human figures dressed in western style, as single or in groups of two, dancing, enjoying themselves or getting married. Although this group is closely parallel to contemporary Port Saint Simeon ceramics from Hatay-Çukurova region, they both have their own unique characteristics. It was seen, however, that both centers imitated the other's forms and designs.

Group 4 (Fig. 15): Due to its proximity to the seaside, Yumuktepe was always open to products from the Aegean. Trendy ceramics of various techniques produced in western Anatolia, the Aegean islands and mainland Greece, managed to reach Mersin. The Aegean wares of the 12 th-13 th centuries were mostly decorated with dark green or brown painted decoration under clear glaze, slip painted, fine sgraffito, incisions and champlévé. Vessels decorated

with concentric circles or spirals from Zeuxippus wares, originally produced at Constantinople and then at various centers in the Aegean and Cyprus, and various examples of Aegean wares were uncovered in the late strata of Yumuktepe.

Group 5 (Fig. 16): The intensive marine trade network, established between various cultures in the Mediterranean during the 12th-13th centuries, paved way for cultural connections between Turkish-Islamic states and Christian states. Although the medieval inhabitants of Yumuktepe were of Christian faith, it is seen that they had close commercial connections with the Crusaders, Seljuks, Ayyubids and Fatimids around east Mediterranean, thanks to the geography and time period they lived in. Glass and pottery imported from those states were supported by coin. All showed borders and differences of faith did not matter when it came to trade. Pottery, imported from Islamic states, stand out with their glaze, clay color and different forms. Their clay color is white, darkish white, beige, and light pink. Matt glaze is in white, turquoise, manganese purple, black and dark green colors. Pottery wall thicknesses are thin. Forms are usually small bowls, pots and handled tankards. On the exterior of bowls and pots are spirals, bands filled with diagonal grooves, either carved or impressed.

Some pieces are decorated with rumi-like motifs or flower designs on slip but under a clear colorless or turquoise glaze. Fragments with a luster technique belonging to different vessels were found. A few pieces with polychrome sgraffito technique suggested that they were not produced in Hatay-Çukurova region or Cyprus, according to their appearance and designs. It is likely that these were imported from the Anatolian Seljuks or other Turkish-Islamic states, as in Syria, Egypt or Iran

BIBLIOGRAPHY

CANEVA, I.- V. SEVIN, (eds.), *Mersin-Yumuktepe: a Reappraisal*, Congedo, Lecce 2004.

CANEVA, I., 'Mersin-Yumuktepe', *Türkiye'de Neolitik* vol. I, 203-216, vol. II 196-206, ed. M. Özdoğan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

CANEVA, I.- G. KÖROĞLU- T. ÖZAYDIN, 'Mersin Yumuktepe Höyüğü 2005 Yılı Kazı Çalışmaları', 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2007, 131-37.

CANEVA, I., 'Food as Material Culture at Prehistoric Mersin', ed. L. Milano, *Paleonutrition and Food Practices in the Ancient Near East, Towards a Multidisciplinary Approach*, Padua 2008, 65-80.

CANEVA, I.-G. KÖROĞLU, 'Mersin Yumuktepe Höyüğü 2007 Yılı Kazı Çalışmaları', 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2009.

CANEVA, I. - G. KÖROĞLU (eds.), *Yumuktepe, un Viaggio di Novemila Anni*, İstanbul 2010.

CANEVA, I. - G. KÖROĞLU (eds.), *Yumuktepe, a Journey Through 9000 Years*, İstanbul 2010.

CANEVA, I. - G. KÖROĞLU (eds.), *Yumuktepe, Dokuzbin Yıllık Yolculuk*, İstanbul 2010.

CANEVA, I. - G. KÖROĞLU, 'Yumuktepe Höyüğü 2010', *ANMED* 2011-10, .

CANEVA, I. - G. PALUMBI- A. PASQUINO, 'The Ubaid Impact on the Periphery: Mersin-Yumuktepe during the Fifth Millennium BC.', ed. C. Marro, *The Post-Ubaid Horizon in the Fertile Crescent, Maison de l'Orient*, Lyon (in press).

GÜLÇUR, S., 'Güvercinkayası the black/dark burnished pottery: a general overview', *TÜBA-AR* 7 (2004), 141-164.

HELWING, B., 'Feasts as a social dynamic in prehistoric Western Asia: three case studies from Syria and Anatolia', *Paléorient* 29/2 (2003), 63-85.

YUMUKTEPE-MERSIN

2010

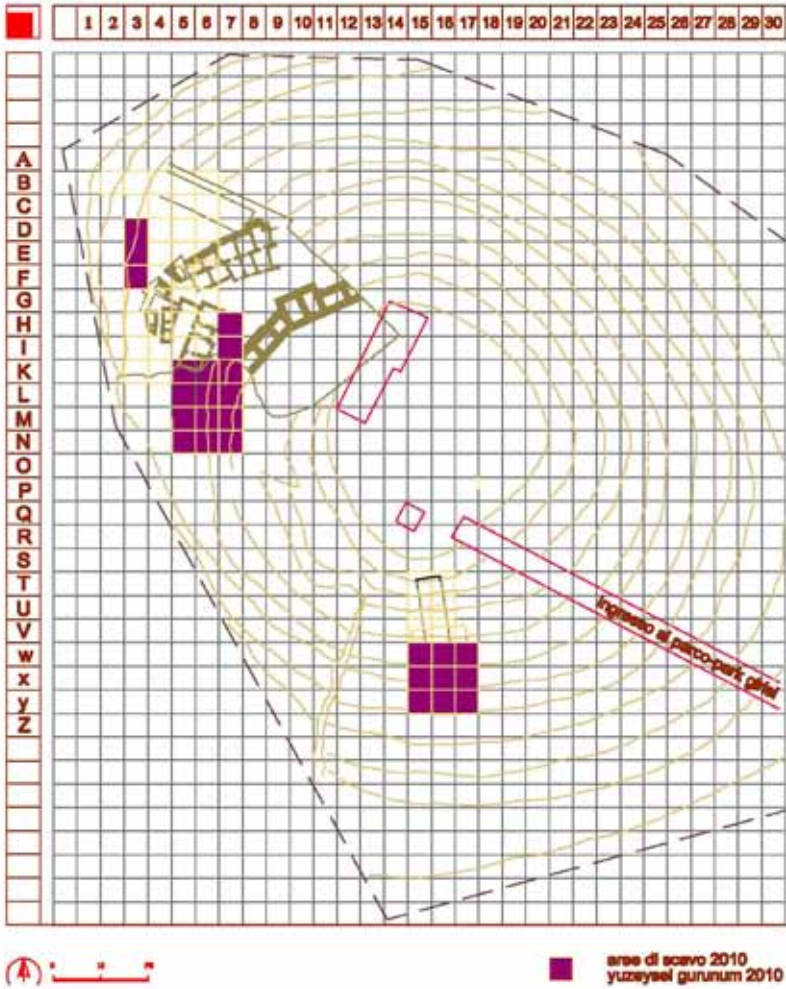

Fig.1: Excavation area of mound, 2009-2010

Fig. 2: Early Neolithic stratigraphy

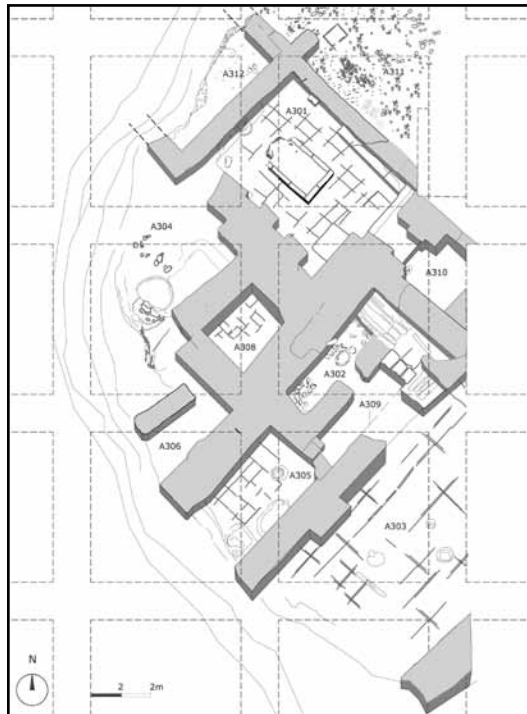

Fig. 3: Plan of Chalcolithic upper town building

Fig.4: The upper town building, A301a

Fig. 5: The upper town building A302

Fig. 6: Hittite wall and Chalcolithic low town structures

Fig. 7: Coba bowls

Fig. 8: Hittite bronze picks

Fig. 9: General view of the Medieval trenches on the peak of Yumuktepe in 2009

Fig.10: 11 th-century architecture with two phases identified in the grid squares

Fig. 11: Bronze sword

Fig. 12: Potshards with human and animal figures from Hatay-Çukurova region, 12 th-13 th centuries

Fig. 13: Potshards decorated with incised motifs, produced near Beirut, 12 th-13 th centuries

Fig. 14: Polychrome sgraffito vessel produced in Cyprus in 13th century

Fig. 15: Potshards with yellow glaze decorated with rabbit in chambleve technique from the Aegean, late 12th-13th centuries

Fig. 16: Potshards of a luster vessel imported from Islamic State

SAGALASSOS 2010 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Marc WAELKENS* et al.

1. Genel Tanım (Harita: 1)

Marc WAELKENS

Sagalassos'ta 2010 sezonu alanda dokuz hafta (03/07-29/08) sürmüş, sonuçların değerlendirilmesi yıl boyunca devam etmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Sayın Bakan Ertuğrul Günay'a, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün tüm çalışanlarına ve Sayın Genel Müdür Murat Süslü'ye destekleri için en derin şükranlarımızı sunarız. Burdur Müzesi Müdürü Sayın Hacı Ali Ekinci'ye, Konya Müzesi'nden temsilcimiz Sayın Ayşenur Arar'a ve Ağlasun hâlkına tüm yardım ve destekleri için en içten teşekkürlerimizi sunarız.

2010 yılı programımız Düzen Tepe ve Sagalassos'taki kazılarla devam etmiştir. Sagalassos'ta; Yukarı Agora'nın güneybatı köşesine, Macellum'a, ve Roma Hamamı'na¹ odaklandık. Antoninler Çeşmesi'nin arka tarafı ile Kent Konağı'nda deneme sondajları yapıldı. Stadyumun yakınlığında bir çeşmede yapılan mimarî çalışma bu yapının Traianus'a ithaf edildiğini ortaya çıkardı. Antoninler Çeşmesi'nin restorasyonu tamamlandı ve 28 Ağustos 2010 tarihinde resmî bir törenle açılışı yapılarak çeşme işlevini sürdürmeye başladı.

2. Düzen Tepe (Harita: 2)

K.VYNCKE

J.POBLOME

M.WAELKENS

Sagalassos'ta, Düzen Tepe'de ve Ağlasun Vadisi'nde yapılan yüzey araştırmaları, bu yöredeki ilk sistematik ve kesintisiz yerleşimi Klâsik/

* Prof. Dr. Marc WAELKENS, Sagalassos Arkeoloji Projesi, Blijde Inkomststraat 21, 3000 Leuven/BELGIUM.

1 Önceki kazı sonuçları M.Waelkens *et al'* de bulunabilir.

Helenistik çağlara (M.Ö. 5.-2. yüzyıllara) oturtmuştur. Bu çağlarda vadide birçok küçük ölçekli çiftliğin varlığı tespit edilmiştir. O zamanlar Sagalassos, 1.8 km. güneybatısındaki o günkü ismi henüz bilinmeyen Düzen Tepe tarafından yönetilmekte olan orta büyüklükte bir yerleşmeydi. 50 hektardan fazla bir alanı kaplamakla beraber, Düzen Tepe, şehirleşme öncesi bir yerleşim olarak kalmıştır. Daha küçük olan ancak politik ve askerî yönden güçlü Sagalassos, M.Ö. 4. yüzyıl ortalarında olasılıkla Yunan tipi bir 'polis' olduğunda burayı yönetmekteydi. Düzen Tepe; karmaşık planlı, sazdan çatılı kerpiç evlerin yer aldığı bir yerdi. 'Avlu yapısı' olarak adlandırılan ve ayakta kalabilmiş olan en büyük ölçekli yapının kazısı 2010'da tamamlandı. Birbiriyle kesişen duvarlar yerine bitişik duvarlar ile hemen her odada yer alan ocaklara bakılarak yapının tek bir inşa programı dâhilinde yapılmadığı sonucuna varılabilir. Jeofizik araştırmalar yüzeyin hemen altında çok daha karmaşık ve yoğun bir yerleşim olduğunu ortaya çıkardı. Bu düzensiz planlamaya karşın, Düzen Tepe'nin iyi organize edilmiş bir toplum olduğuna dair buluntular elde edildi. Örneğin, Akropol Tepesi'nin eteklerinde yeni yapılar inşa edebilmek amacıyla uzun teraslar yaratmak, ancak ortak iş gücüyle yapılabilecek ölçekte bir girişimdir . M.Ö. 5. yüzyıla ait, günümüzde de benzerleri olan en az üç adet mayasız ekmek fırını da evlerde her ailenin kendi ekmeğini üretmesine değil, toplumsal bir yaşama işaret etmektedir. M.Ö. 5 yüzyıl ile 3. yüzyıl Sagalassos'unda Düzen Tepe ile Ağlasun Vadisi'ndeki çiftçiler aynı malzeme kültürünü paylaşmışlardır. Bununla birlikte, yaklaşık olarak M.Ö. 300'lerde Sagalassos, Yunan tarzı bir şehir oldu ve Yunanca eski Pisidia adlarının ve dilinin yerini almaya başladı. Düzen Tepe'deki en önemli yapı, olasılıkla bu dönemde kullanılmış olan kiremitli çatıya sahip yalnızca 25x15m. boyutlarındaki yapıdır. Ancak işlevi henüz belirlenmemiştir. Bununla birlikte, alt sıraları oluşturan yaklaşık 2m. kalınlığındaki kaba işlenmiş büyük bloklardan oluşan duvar kalıntıları Sagalassos'ta aynı zamana ait 'Pazar Binası'ndaki ince işçilik gösteren bloklarla büyük bir zıtlık göstermektedir. Sagalassos'ta bol miktarda görülen Helenistik silâh betimli frizlere Düzen Tepe'de rastlanmamıştır. M.Ö. 3. yüzyıldan sonra malzeme kültürü, bu iki yerde birbirinden farklılaşmaya başladı. Düzen Tepe durağanlaştı ve eski

'Pisidya' mimarisini ve çömlekçiliğini sürdürdü. Sagalassos ise bu tarihten itibaren kendi Helenistik biçim repertuarını geliştirip üretmeye geçti. Daha sonra M.Ö. 2. yüzyıl ortalarından itibaren bu üretime yerel doğu sigillata'yı eklemiştir. Bu da göstermektedir ki, M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren Yunan 'tarzı' yaşamın en belirgin özelliklerinden biri olan şarap içme, Sagalassos'ta da karşılığını bulmuştu. Düzen Tepe platosunda yüzeyde ele geçirilen 'Sagalassos kırmızı astarlı seramikleri', M.Ö. 2. yüzyıldan sonra bile bu alanda bir çeşit etkinlik ya da yerleşimin mevcut olduğunu göstermektedir.

3. Roma 'İmparatorluk' Hamamı (Harita: 3)

R.RENS
M.WAELKENS

Geçen sezonun en önemli sonucu, Aşağı Agora'nun doğusundaki eğimli arazide ortaya çıktı. Burada, Anadolu'nun şimdiye kadar bilinen en eski (M.S. 10-30 yıllarından önce inşa edilen) Roma Hamamı'nın kalıntılara rastlandı. Kalıntılar, Sagalassos'un Hadrianus/Orta-Antoninler dönemine ait 'İmparatorluk Hamamı'nın güneyinde ortaya çıkmıştır. İmparatorluk Hamamı'nın *praeefurnium*'unun güney duvarının, burada daha önce yer almış olan bir erken hamam yapısına ait olduğu anlaşıldı. Güneye devam eden kazılarla erken hamam kompleksinin, birbirine bitişik üç odası ortaya çıkarıldı. Soğukluk, ılık ve sıcaklık işlevlerine sahip ve güney uçlarında birer apsis yer alan bu tür bir mekân sıralamasının bire bir örneklerine Campania'daki imparatorluk hamamlarında rastlanmaktadır.

Eski Hamam'ın dış duvarlarının ve apsisinin korunmuş yüksekliğini belirleyebilmek amacıyla iki adet deneme sondajı yapıldı. Birincisi, düz bir duvarla kapatılmış olan orta ve doğu apsisler arasındaki bölümde yapılmıştır (Resim: 2). 4. yüzyıla ait altyapının altında 8m. derinlikte Eski Hamam'ın temellerine rastlandı. Burada ele geçirilen seramikler M.S. 10-30 yıllarını yapının inşa tarihi olarak vermektedir. 1 No.lu odanın güneybatı köşesinde, 1.95x1.65 m. boyutlarında bir sarnıç ortaya çıktı. Sarnıcın dolgu malzemesi

yüzden fazla sikke ve M.S. 6. yüzyıl tarihini verdi. Roma Hamamı'nın güneyindeki kompleks olasılıkla bu tarihe kadar kullanılmıydı. Bundan sonra, yapıda olasılıkla ani bir çöküşün ve yıkılmanın -bir depremin- M.S. 500 yılından sonraki depremin izlerini taşımaktadır.

Frigidarium 1' de doğu *exedrayı* bulma amaçlı küçük bir kazı gerçekleştirildi. Sonuçta, bir doğu uzantısının kuzey duvarı belirlendi. Bu duvara Geç Antik Dönemde bir niş eklenmiştir. Bu nişin içinde bol miktarda kireçtaşından suyolu parçası ele geçirildi. Burada bulunan mozaik döşeme ise, olasılıkla 5. ve 6. yüzyıllarda yapılan yeni eklemeler sırasında kaldırılmıştı. Buradaki en ilginç buluntulardan biri ise, içinde Selene'ye ait özel formülün bulunduğu, sihirli sembollerle dolu gümüş amulettir. Bu, epilepsiye ve diğer ağız hastalıklarına karşı koruma amaçlı kullanılmaktaydı.

4. Yukarı Agora kazıları

4.1. Antoninler Çeşmesi'nin Arkasındaki Kazılar

E.MURPHY
J.POBLOME

Antoninler Çeşmesi'nin *anastylosis* programının bir parçası olarak, çeşmenin arkasındaki teraslarda kazılar gerçekleştirildi. Burada yapılan sondajlar yapının göreceli bir inşaa kronolojisinin çıkarılmasına yardımcı oldu. Geç Helenistik istinat duvarının yapımı sırasında ofiyolit ana kayanın ilk kez değişikliğe uğramış olduğu görüldü. İstinat duvarından çıkan malzeme *terminus ante quem* olarak M.Ö. 1. yüzyılı vermektedir. Erken İmparatorluk Çağında, muhtemelen Yukarı Agora'daki yeni düzenlemelerin bir parçası olarak, yeni bir ana su sistemi kuruldu. Bu suyolu olasılıkla Yukarı Agora'nın kuzeyinde daha eski bir çeşmeyi besliyordu. Aynı çalışmada istinat duvarı da yükseltilmişti.

4.2. Alanın Güneybatı Köşesi

I.UYTTERHOEVEN

M.WAELKENS

E.TORUN

Bu çalışmada Yukarı Agora'ya güneybatı girişinde yer alan anıtsal kapı ve çevresi araştırıldı ve sonucunda, Yukarı Agora'nın güneybatı köşesinin ve girişinin M.S.1. ve 7. yüzyıllar arasındaki tarihçesi belirlendi. M.S.1. yüzyıl başlarında Sagalassos'un Yukarı Agora'sında büyük ölçekli bir düzenleme yapıldı; agoranın taşları değiştirildi. Batı portikolar inşa edildi ve güneybatı köşedeki giriş düzenlendi.

Agoranın kuzeyinde 6m. yükseklikteki şeref sütununun kaidesi yapıldı. Bu sütunlardan agoranın dört köşesine Augustus Döneminde birer adet dikilmişti. 13 metre yüksekliğindeki bu sütunlar buradaki altyapıyı finanse eden yerel elit kişilerin heykellerini taşımaktaydı. Bu kişilerden Krateros ve Eilagoas adında iki kardeşin adları batıdaki sütunların üzerinde yer almaktadır. Bunların oğulları ise Sagalassos'un ilk Roma vatandaşlarıdır ve sonrasında da kentin bir yüzyıldan fazla bir zaman için en nüfuzlu ailesinin ataları olacaklardır. Güneybatıdaki sütunun üzerinde Krateros'un heykeli bulunmaktaydı ancak, pedestal üzerindeki yazıtta II. Konstantin'in adı geçmektedir. Kuzeybatıki onursal sütunun üzerinde Eilagoas'ın torunu, Dareios'un oğlu Kallikles'in heykeli bulunmaktaydı. Kısa zaman sonra amcası, babası ve erkek kardeşiyle birlikte kendisine Claudius tarafından Roma vatandaşlığı verildi. Tiberii Claudii olarak tanınan bu aile, Hadrianus'un hükümrانlığına kadar Sagalassos'ta siyasi hayatı yönlendirmiş ve kentin ilk '*cives romani*'si ve şövalyeleri olmuştur.

Bundan başka, burası ile Batı Portiko arasındaki köşede büyük bir yapı, olasılıkla *Prytaneion*, bulunmaktaydı ve konum olarak *Bouleuterion*'un hemen güneyinde yer almaktaydı. Agoraya bakan cephede iki köşe sütununun arasında bu yapının girişi yer almaktaydı. Buradaki Korint sütun başlıkları Orta/Geç Augustus Dönemine işaret etmektedir.

Caligula'nın hükümlerinde sırasında (M.S. 37-41) Yukarı Agora'nın güneybatı girişi yeni bir kemerle daha da anıtsal bir hâle getirilmiş ve ithaf bu imparatora yapılmış, ancak ölümünden sonra adı silinmiştir. Bu kemerin mimarî elemanlarının çalışması E.Torun tarafından yapılmış ve grafik bir restitüsyon elde edilmiştir (Resim: 3). Kemer, Roma zafer taklarıyla büyük benzerlik göstermektedir. Ancak burada 'Attika' izine henüz rastlanmamıştır. Korniş blokları üzerinde farklı evrelere ait ayrı heykel kaide izleri yer alır. İlk yazıt silinmiş olup içeriğinin yalnızca Caligula'ya bir ithaf olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yerini, her iki yanda yeni yazıtlar almıştır: solda (güney) imparator Claudius'a, ve sağda (kuzey) ölen kardeşi Germanicus'a. olasılıkla her ikisinin de kemerin üzerinde bronz heykelleri bulunmaktaydı.

5. Stadyum'un Yanındaki Trajan'a İthaf Edilmiş Olan Çeşmede Yapılan Mimarî Çalışma

M.WAELKENS
J.RICHARD
G.ÜNER
E. TORUN

Stadyumun girişinin yakınındaki orta büyüklükteki yıkılmış bloklarla ilgili olarak yapılan mimarî çalışma, bu yapının apsidal bir çeşme olduğunu, içinde bir imparator heykeli -olasılıkla Traianus- bulunduğunun belirlenmesine yardımcı oldu. Çeşmenin cephesi tek katlı İyon düzeninde idi ve olasılıkla sütunlar arasında çeşmeyi yaptıran ile Olympia tanrılarının heykelleri bulunmaktaydı. Yapının yazıtı buranın bir çeşme (*krenai*) olduğunu doğrulamaktadır. Yapı, yukarıda adı geçen Eilagoas'ın büyük büyük torunu Claudia Severa sorumluluğunda inşa edilmiştir. Kendisi yapıyı kente ve Traianus'a ithaf etmiştir. Bu kadın, Sagalassos'u kentsel imparatorluk kültürüyle tanıştıran ve bu vesileyle Roma vatandaşlığını elde eden Attalos oğlu Neon ile evlenecektir. Torunları T.Flavius Severianus Neon, kimi zaman karısıyla birlikte olmak üzere Sagalassos'un tarihindeki en büyük hayırsever

olacaktır.² Neon kentsel imparatorluk kültürünü kurduğu sırada Augustus'un hamisi olduğu Apollon Klarios kültürüyle özdeşleştirilen ve Klareia olarak bilinen atletizm oyunları da Sagalassos'un ilk Roma şövalyesi (*eques*) olan, Neon'un kuzeni Claudia Severa Tib. Claudius Piso tarafından düzenlendi.

Vespasianus'tan sonra kentsel imparatorluk kültürü aynı tapınakta düzenlenmeye devam etti ve böylece Klareia imparatorluk kültürüyle özdeşleşmiş oldu.

Çeşmenin mimarî tipolojisi kayda değer özellikler taşımaktadır: bu tip, orta boy, sade apsidal çeşme yapılarına, Küçük Asya'da M.S. 1. yüzyılda rastlanmaktadır (örneğin, Ephesos'ta). Hadrianus'tan sonra apsidal çeşmelerin boyutları büyümüş ve nişler ile çok sayıda sütunlu düzenlemeler eklenmiştir. Buradaki Traianus çeşmesi bu iki tip arasındaki geçişin bir örneği olabilir.

6. *Macellum*

J.RICHARD

T.İŞIKLAR

M.WAELKENS

Sagalassos'un Macellum'u (gıda pazarı) Yukarı Agora'nın güneydoğusunda yer almaktadır. M.S. 2. yüzyılın son yirmi yılında inşa edilmiş ve M.S. 180-191 yıllarında Commodus'a ithaf edilmiştir. Ortasında *tholos* olan kare avlulu bir yapıdır. Doğu, kuzey ve batı yönlerinde sütunlu revaklar ve dükkânlar vardı. Eğer güneyde bir portikosu var idiyse, kente karşı muhteşem bir manzara sağlayan açık bir portiko olmalıydı. M.S. 6. yüzyılda olasılıkla tüm dükkânlar yeniden inşa edildi. Bu yapı, portikoları finanse eden T. Flavius Severianus Neon'un karısının ilk kocası P. Aelius Akulas ile alanın taşları ile *tholosu* finanse eden kent yönetimi tarafından yaptırılmıştır.

2010 yılında kazı kompleksin kuzeybatı köşesinde yoğunlaşmıştır (Resim: 5). Burada üç bölüm açığa çıkmıştır: merkez avlunun kuzeybatı köşesi;

2 Bu ailenin soy ağacı için bakınız: S.Maegele, J.Richard ve M.Waelkens(2007) Res.18

batı portikonun kuzey yarısı ve biri dükkân olarak tanımlanabilecek iki oda (Oda 11). Bunlardan kuzeyde olanda su tesisatı bulunmaktadır (Oda 10). Merkez avlunun kuzeybatı köşesinde iyi korunmuş geç 2. yüzyıla ait bir döşeme bulundu. Bu, iki yanında drenaj delikleri olan iki su yolu ile çevrelenmişti. Burada ayrıca portikonun yükseltilmiş kısmına ait mimarî parçalar ele geçirildi: Bunlar arasında *in situ* ele geçirilen iki pedestal ile 'Kallikles oğlu Krateros' yazısını taşıyan bir arşitrav-friz bloğu sayılabilir. Bu kişi, güneybatı sütununda heykeli bulunan aristokrat ve Augustus Devrinde Yukarı Agora'nın planı ve döşemesinden sorumlu kişilerden biri olduğundan Macellum ile ilişkisi çok net değildir. Yukarı Agora'nın güneydoğu köşesinin yakınında, gelini Ias için heybetli bir heykel dikilmişti. Kuzey portikonun arkasındaki duvarın batı bölümünde *in situ* bir pencere ile bir kapı bulundu (Resim: 5). Bunların hemen kuzeyinde, olasılıkla bir *cryptoporticus*'a ait olan bir mekânın tuğladan kubbesinin kalıntıları bulundu. 2008 yılında alanın doğu *portikosunun* kuzey ucunun altında başka bir '*cryptoporticus*' ele geçirilmişti. Bununla birlikte, yeni *cryptoporticus* pencere ile içerdeki kapıyı tamamen kapatmakta olduğundan Macellum'un orijinal planına ait olma olasılığı oldukça zayıftır. Pencerenin batısında, batı *portikonun* kuzey ucunda bir çeşme bulunmaktaydı (Resim: 6). Planı yarım daire biçimli kemer, yarım bir kubbe ile örtülüdür. Tuğla duvarlarının üzeri, özgününde mermer kaplıdır. Çeşmenin parapet ile kapatılmış olduğunu, tuğla duvarda bulunan izden anlamak mümkündür. Çeşme, üst kısmında yuvarlak bir oluk ile beslenmekte, bu da Oda 10'da bunun hemen arkasındaki tesisattan gelmekteydi. Çeşme geçici olarak, 4. yüzyıl sonu - 5. yüzyıl başına tarihlenmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, batı *portikonun* kuzey ucunda iki mekân bulundu. Oda 10 Macellum'un kuzeybatı köşesini oluşturmaktadır. Bu odada ayrıca tuğla çeşmeye su sağlayan kanal da ele geçirildi. Batıdan doğuya eğimli bir şekilde özenli bir işçilikle tuğla döşenmiş ve devşirme malzemeye yapılmış iki sıra duvarla sınırlanmıştı. Hemen güneyindeki Oda 11'in bir dükkân olduğunu söylemek mümkündür. Buraya batı portikodan iki kapı aracılığıyla giriliyordu. Bunların pervazlarının alt bölümleri *in situ* hâlen ayaktadır. İçeride, kalın bir çöküntü tabakasının altında dört tabaka çöpe

rastlandı. Burada ele geçirilen buluntular arasında fauna kalıntıları, keramik, cam parçaları, çivi, işlenmiş kemikten saç tokaları ve 90 adet sikke sayılabilir. Oda 11’de bulunan çöp tabakalarının en alt üç tanesinin ön tarihlenmesi M.S. 5. yüzyılın ikinci yarısını vermektedir. Bu da mekânın son kullanılma tarihidir; yani, Macellum’da bulunan tüm diğer yıkıntı malzemeden bir yüzyıl daha erken bir tarih. Çeşmenin olası geç 4. yüzyıl tarihlenmesiyle birlikte, kompleksin hiç değilse kuzeybatı köşesi yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Oda 11 bilinmeyen bir nedenle kullanımdan kalkmış ve M.S. 5. yüzyılda çöplük olarak kullanılmıştır.

7. ‘Kent Konağı’ndaki Deneme Sondajları

I.UYTTERHOEVEN

M.WAELKENS

M.Ö. 1. yüzyılın üçüncü çeyreğinde şehir, M.Ö. geç 3. yüzyıl duvarlarının dışına doğru genişlemeye başladı. Bu, en kolay doğuya doğru gerçekleşti, çünkü burada doğal eğim daha müsaitti. Bu plato ile şehir duvarları arasında yer alan ve 1997 yılında restore edilerek orijinal sistemiyle yeniden faaliyete geçirilen Helenistik çeşme binasının işlevi, bu yeni yerleşim yerine su sağlamak idi. Bununla birlikte, benzer bir genişleme kent merkezinde de gerçekleşti: ‘Kent Konağı’ olarak bilinen ve hâlihazırdaki şekli itibarıyla M.S. 5. yüzyıl başı tarihini veren geniş yerleşim yeri ile ilgili araştırmalar devam etmektedir (Resim: 7).

2010 sezonunda ‘Kent Konağı’nda (Konut Alanı 1) 6 adet (V, IX, X, XII, XIII, XVI No.lu mekânlarda) deneme sondajı gerçekleştirildi. Burada amaç, şimdiye kadar elde edilen M.S. 1. ve 7. yüzyıl arasındaki çeşitli yapı evrelerinin kronolojisini doğrulamaktı. Bu çalışma, bu alandaki en eski yapının M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısına kadar gitmekte olduğunu göstermiştir. M.S. Erken 1. yüzyıla ait bir *peristilli* avlunun düzenlemesini de kapsayan çalışmalar M.S. geç 1. yüzyıl -erken 2. yüzyılda özel bir hamam kompleksinin eklenmesiyle devam etmiştir. M.S. 2. yüzyılda pasajlı bir avlu Erken İmparatorluk Devri

avlusunun doğusuna (XIII) eklenmiştir. Hamam kompleksi 4. yüzyılda tamamen yeniden inşa edilmiştir. Bu yenileme 'apodyterium'daki (Oda IX) geç Helenistik duvar parçaları ile Oda IX ve X'daki mozaik döşemeyi kapsamaktadır. M.S. geç 4-erken 5. yüzyıllarda kazı alanının güneyinde daha önceden var olan yapılar geniş elit konutuna dâhil edilmiştir. Bunlar; kuzeye tamamen yeniden inşa edilen lüks bir kanat ile bunların güneyine eklenen yeni ve geniş özel bölümdür. Bu yeni kompleks en az yedi teras üzerine inşa edilmiştir. Bu durumda, her bir terasın üst katı bir üst terasta bulunan bir başkasının zeminine karşılık gelmekteydi (karşılaştırınız: V'teki deneme sondajı). Bu işlem sırasında M.S. 1.yüzyıl *peristilli* avlusunun *portikolarının* zemin taşları yeniden döşendi (karşılaştırınız: XII ve XIII'teki deneme sondajları).

8. 'Kent'in Sonu

M.WAELKENS

Geç Antik Çağda Sagalassos'un irili ufaklı afetlerden etkilenmiş olduğu, Macellum'daki bazı dükkânların terk edilmesinden ya da M.S. 5. yüzyıl ortalarından itibaren yapılan tadilât ve hatta *entablaturunun* bir bölümünün tamamen yenilenmesinden açıkça anlaşılmaktadır. Bazı inşa çalışmaları, zaman içinde kentteki çiftçiliği de içinde barındıran geniş yerleşime dönüşüme tanıklık etmektedir. Ayrıca, Yukarı Agora'nın kuzeyindeki demirci, 'Prytaneion' olduğu tahmin edilen yapının önündeki fırınlar da bunun örneklerini oluşturmaktadır. M.S. 6. yüzyıldan itibaren *Macellum* gibi terk edilen yapılar, kentin çöplüğü hâline gelmiş; Aşağı Agora'da kasap ve tüketim çöpleri terk edilmiş çeşmelere, dükkânlara, hamama ve hatta *Odeion'un* VIP girişine atılmıştı. Kentin tamamında yenileme ve onarım işlemleri M.S. 5. yüzyıl ortası ile 6. yüzyılın ikinci çeyreği arasında yürütülmüştür. Buradan da anlaşılıyor ki, bu faaliyetler daha önce düşünülmüş olduğu gibi, aşağı kenti tahrip eden deprem nedeniyle yapılmış değildi. Zarar görmüş olan aşağı şehir yapıları sütunlu cadde, Tiberius agora kapısı, Aşağı Agora, Roma Hamamı,

geç Hadrianus çeşmesi ile Odeion elbette ki depremde hasara uğramıştı. Bununla birlikte, sismik felâketten etkilenen yapılar, M.S. 6. yüzyılın ikinci çeyreğinde kentin estetiğini pekiştirecek şekilde yeniden anıtsal olarak inşa edilmiştir. Ancak bu faaliyetler yüzyılın ortasında ansızın durmuştur. Bunun nedeni, M.S. 541-542 yıllarında nüfusun üçte birini yok etmiş olan veba salgını olabilir. Zengin-fakir ayrımı gözetmeyen olaydan sonra, zengin kesim, işgücünü kaybetmiş olduğundan iflas etme durumuna gelmiştir. Bu olaydan sonra Sagalassos zamanla, artık çöplerin bile toplanmadığı geniş bir kırsal yerleşme hâline geldi. M.S. 600-620 yıllarında kenti yerle bir eden depremin tarihini ise, deprem çöplüğünün hemen altında bulunan sikkelerden elde etmiş bulunmaktayız. Bu sikkeler imparator Phocas Devrinde (602-610) basılmıştır. 7. yüzyılda hâlen kentin büyük bölümü dağınık bir şekilde ikamet edilmekteydi. Bunlar genellikle mezra şeklinde küçük yerleşimlerdi ve bir tanesi, iki kule ile korunan ve Aşağı Agora'daki sütunlu caddeyi bloke eden duvarla çevrelenmiş mezradır. Buralar daha sonra, M.S. 13. yüzyılda Selçuklular tarafından tahrip edilmiştir. Sagalassos bu tarihte bir tarım yerleşmesi hâline gelmişti. Ancak adı, Ağlasun'daki Selçuklu yerleşiminde yaşamaya devam etmiştir.

9. Mimarî Konservasyon

Ebru TORUN

Göze ÜNER

Patrick DEGRYSE

Sagalassos antik kentinde her yıl en az 8 hafta süreyle yapılan kazılarla yaklaşık 80 açma karesinde (2000 m²) mimarî kalıntılar açığa çıkmaktadır. 2005 yılından itibaren arazi genelinde yalnızca kalıntıların bozulma problemlerini ve koşullarını değil, aynı zamanda, bu süre, hız ve çapta devam eden kazıların gereklerini de göz önüne alan bir mimarî konservasyon yöntemi uygulanmaktadır. Sagalassos'taki bozulma sürecinin ana etkenleri arasında, depremler; kalıntıları örten erozyon tabakalarının yükü; yüzyıllar

boyunca malzemenin gömülü bulunduğu çevre ile kurmuş olduğu dengenin anı değişimi ve donma-çözölme döngüleri (yıl da 100' den fazla) yer alır.

Boşalmış dolgu ve derzler veya kötü korunmuş durumdaki özgün kireç harcı, hızlı tahribatın başlıca sebepleridir. Dolayısıyla mimarî konservasyon müdahâlelerinde 'harçlı müdahâleler' önemli yer tutar. Sagalassos'ta uzun yıllar denenmiş farklı harç kompozisyonları ve koruma tekniklerinden elde edilen olumlu ve olumsuz tecrübeler, bu ören yerine has harç kompozisyonunun aşağıdaki özelliklere uygun olmasının şart olduğunu ortaya çıkarmıştır:

- Bozulma sürecine 5 ila 10 sene dayanıklı.
- Mekanik özellikler bakımından özgün malzemeler ve korunmuşluk durumu ile uyumlu; olası yapısal oynamaları çatlama göstermeden karşılayabilecek kadar esnek.
- Mimarî kalıntıların mevcut estetiği ile uyumlu; aynı zamanda yakından incelendiğinde modern müdahale olduğu okunan.
- İçeriği kolayca, büyük miktarlarda, sürekli olarak ve aynı kalitede elde edilebilecek malzemelerden oluşan.
- Uygulaması kolay ve uygulama sonrası hassas ve uzun süreli bakım gerektirmeyen.

Sagalassos'ta mevcut hız ve çapta kazılar sürdüğü sürece, son iki kritere uygun olmayan bir harç kompozisyonunun, diğer tüm özelliklere sahip olsa da, 'koruma harcı' olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Yürütölen arkeometri çalışmaları ile Sagalassos'ta kullanılmış özgün harcın özelliklerine dayanan bir konservasyon harcı elde edilmiştir. Özgün harçların en belirgin özellikleri şunlardır:

- Başlıca agrega malzemesi olarak, dere kumu değil, kireçtaşı parçacıkları kullanılmıştır.
- Harca hidrolik özellik veren iki farklı malzeme kullanılmıştır: su yalıtım özelliği olan harçlarda kırık seramik parçacıkları; baskı

kuvvetlerine maruz kalacak harçlarda ise kaynağı Gölcük yanardağı depozitleri olan volkanik malzeme kullanılmıştır.

Bu özellikler temel alınarak, işlenebilir kıvamda bir harç elde edilmiştir (hacim olarak 4 kireçtaşı kırığı: 2 pomza tozu: 3 söndürülmüş kireç). Harç elde edilirken:

- Yakındaki kireç ocağından, elle seçilen sönmemiş kireç parçaları, asgarî miktarda su kullanılarak elle söndürülür ve en az 9 ay süre ile kireç kuyularında dinlendirilir.
- 1-7 mm. büyüklük dağılımındaki kireçtaşı çakıl, elenip tozundan arındırılarak agrega olarak kullanılır.
- Yakındaki pomza ocağından (Sav İlçesi, Isparta) gelen volkanik malzeme, reaktivitesini hızlandırmak için pudra inceliğinde elenir.
- Bol miktarda polipropilen fiber eklenir. Bu sayede çatlamlar azaltılır ve uzman incelemesinde harcın modern bir müdahale olduğu bilgisi korunur.
- Büyük miktarlara ihtiyaç olduğu için, harç karma makinesinde kontrollü biçimde su katılmadan karıştırılır.

Arazi uygulamalarında bu kompozisyon ilk olarak 2001 yılında Kuzeybatı Heroon'un podyum dolgusunda kullanılmış ve başarılı sonuç vermiştir. 2005 yılından beri, her yeni açma alanında yeni ortaya çıkan mimarî kalıntılara kazı sezonu bitmeden gerekli derz onarımı, *capping* ve yapısal müdahâleler yapılmış; ayrıca önceki yılların açma alanları olan, Heroon çevresi, Dor Tapınağı, Bazilika, *Bouleuterion*, Yukarı Agora'da Batı Portiko, Kuzeydoğu yapısı, Aşağı Agora'da Doğu ve Batı Portikolar, Kent Konağı kuzey, güney ve orta mekânları, Roma Hamamı, *Frigidarium*, *Apodyterium*, *Tepidarium*, *Praefurnium* mekânlarında çalışılmıştır. Her uygulamada, öncelikle çalışılacak alan için bir inceleme yapıp sorunlar bir lejanda bağlı ve sistematik olarak belgelenmiştir. Tüm arazi genelinde benzer sorunlar için tutarlı ve tekrar edilebilir müdahâle yöntemleri geliştirilmiştir. En çok uygulanan müdahâleler

derz onarımı ve *capping* teknikleridir. Asgarî müdahâle ve özgün yapı ve örgü sistemine sadık kalma ilkelerini takip eden müdahâleler, her kısım için detaylı ve sistematik olarak belgelenmiştir. 2010 yılına gelindiğinde, 2005 yılından beri yapılmış olan uygulamaların, iyi sonuç vermiş ve hâlen işlevlerini yerine getirir durumda olduğu gözlenmiştir.

Arazi ve çalışma koşullarının gereklerini ve arkeometri araştırma sonuçlarını temel alan bu yaklaşım ve geliştirilen tekniklerle, Sagalassos'ta, çalışan ekip ve uzmanlardan bağımsız olarak yinelenebilir ve sürdürülebilir bir analiz, müdahâle ve belgeleme yöntemi kurulmuştur.

10. Apollo Klarios Heykelinin Restorasyonu (Resim: 9)

E.RİSSER

2010 konservasyon çalışmaları kapsamında, Aşağı Agora'nın yukarısında yer alan terastaki geç Hadrianus çeşmesinin alt orta nişinde durmakta olan, devasa Apollon Klarios heykeli ile ilgili olarak (olasılıkla Aphrodisias mermerinden ve 4,5 ton ağırlığında), önceki iki sezondan beri süregelmekte olan çalışmalara devam edildi. Burada amaç, heykelin Antik Çağda toprağa gömülmeden önceki estetik hâline mümkün olduğunca geri döndürülmesiydi. Bunun için başlangıçta beş temel işlem öngörüldü: tanımlama, birleştirme, temizleme, dolgu ve boyama. Önceki iki sezonda parçaların çoğu tanımlanmış, birbirleriyle olan ilişkileri belirlenmiş ve birleştirme işlemi gerçekleştirilmişti. 2010 kampanyasında ise, birleştirmenin tamamlanabilmesi için kalan tüm parçaların birleştirilmesine odaklandı; daha sonra ise, bir araya getirilen parçaların üzerinden inorganik katman ve toprak tabakası temizlendi. İki aşama Burdur Müzesi'nde bulunan başa da uygulanmış olup heykelin gövdesi başla birleştirmek amacıyla Müze'ye taşındı. Parçaların tanımlanması uygulamanın önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Apollo sekiz temel parçadan oluşmaktadır: sağ ayak, lir'i destekleyen podyumun alt bölümü, ana figürün oturmakta olan alt bölümü, figürün göbek bölgesi, omuz ile göğsün sağ tarafı, omuz ve göğsün sol tarafı, boyun ile baş. Bu sekiz parçanın

tamamı birbirine eklenmekle birlikte bazı önemli kısımları eksiktir. Olasılıkla bu eksik parçalar, heykelle birlikte ele geçirilen irili-ufaklı yüzlerce parçacığın arasındadır. Temizlik ıslak ve kuru yöntemler bir arada kullanılarak yapılmış ve heykelin yüzeyini daha anlaşılır bir duruma getirmek kadar, birleştirilen parçaların tamamına birörneklik vermek de amaçlanmıştır. Suyla temizlemede, tüm eserin üzerindeki kir ve toprak tabakasını kaldırmak ve Apollon figürünün birkaç yerinde geniş parçalar hâlinde bulunan kalsiyum karbonat (kalker) tabakasını yumuşatmak hedeflenmiştir. Kuru temizleme (mekanik temizleme) yöntemi olarak, problemlili karbonat tabakası bulunan bölgelere mikro kumlama uygulanmıştır. Bu yöntem, aşındırma ya da tabakanın koparılmasıyla ve duruma uygunluğu nedeniyle seçilmiştir ve çeşitli büyüklükte (küçük partiküller daha yumuşak çalışır) partiküller ve şiddet derecesinde (talk pudrası yumuşak, ceviz kabuğu orta ve alüminyum oksit en sert) yardımıyla kolayca uygulanmıştır. İlâveten, hava basıncının, uzaklık ve açının değişimi, son derece uygun ve etkili bir mekanik temizleme yöntemi olmuş ve arkeolojik açıdan eser için hiçbir tehlike oluşturmamıştır.

11. Antoninler Nymphaeum'u Restorasyon Projesi (Resim: 10)

S. ERCAN

Büyük bir deprem sonucunda yıkılmış olan anıtsal çeşmenin özgün elemanlarını onarıp özgün yerlerinde kullanarak, anıtsal yapıyı ayağa kaldırmak amacıyla 1998 yılında başlayan Antoninler Çeşmesi restorasyon projesi, 13 yıl süren dört aşamalı bir program sonucunda 2010 yılında tamamlanmıştır. 1998-2000 yıllarında tamamlanan ilk aşamada yapıya ait kırık parçalar birleştirilerek bloklar hâline getirilmiş ve bu blokların yapıdaki yerleri, yapılan mimarî araştırmalar ve blokların yerde ve yapıda denemeleri sonucunda belirlenmiştir. 2001-2007 yıllarında tamamlanan ikinci aşamada, yapıdaki eksik kısımlar yeni yontulmuş taş eklerle tamamlanarak yapıda strüktürel bir bütünlük sağlanmış ve yapılan denemeler sonucunda yapının tamamı ayağa kaldırılmıştır. Yapının depreme karşı güçlendirilmesi

olan projenin üçüncü aşaması ve yapıya özgün çeşme fonksiyonunun kazandırılması olan dördüncü aşama 2008 yılında başlamıştır. 2010 yılında bu aşamaların başarıyla tamamlanmasıyla restorasyon çalışmaları sonuçlandırılmıştır. 2010 yılı restorasyon çalışmalarında yapının depreme karşı koruma çalışmalarına devam edilmiş olup yapının doğu kısmındaki yarısı, kemerli arka duvar haricinde, zemin seviyesine kadar sökülüp bloklar depreme karşı tasarlanmış strüktürel bağlantılar vasıtasıyla birbirine bağlanarak son kez ayağa kaldırılmıştır. Kullanılan yatay ve düşey bağlantılar, orijinal taşın kırılma gücünden daha zayıf olarak, orijinal malzemeye zarar vermeyecek şekilde tasarlanmıştır. Bütün bu yatay ve düşey bağlantılara ek olarak, depremin yapının üst kısmındaki etkisini azaltmak amacıyla, yapının sökülün bütün arşitravlarının altına darbe emici 'neopren' deprem izolasyon panelleri yerleştirilmiştir. Projenin son aşaması kapsamında yapının önündeki havuzun ve su kanallarının restorasyonu tamamlanmış, Geç Helenistik Çeşme'de bulunan mevcut kaynak su 230 m. kendi cazibesıyla taşınarak suyun özgün hâlindeki gibi merkez nişte bulunan 4.5 m. yüksekliğindeki selâleden akması sağlanmış, böylece anıtsal çeşmeye antik fonksiyonu yeniden kazandırılmıştır. 13 yıl süren restorasyon çalışmaları sonucunda görkemli görünümüne yeniden kavuşan Antoninler Çeşmesi 28 Ağustos 2010 tarihinde ziyarete açılmıştır. Burdur Müzesi'nde sergilenmekte olan yapıya ait heykellerin kopyalarının hazırlanıp gelecek yıl yerlerine yerleştirilmesiyle anıtsal çeşme daha da görkemli bir görünüme kavuşacaktır.

12. Topografik Ölçümler ve Üç Boyutlu Görüntüleme

J.THEELEN

Sagalassos ve Düzen Tepesi'deki uzun vadeli topoğrafik ölçümlerin amacı, arkeologlara ve diğer disiplinlerde çalışanlara araştırmalarında yardımcı olması amacıyla büyük ölçekli bir topoğrafik harita sunmaktır. Bu çalışma 15 yıl önce Prof. Depuydt tarafından başlatılmıştır ve her çalışma sezonunda tekrarlanmaktadır. Burada amaç, daha önce haritalanan yerleri genişletmek

ve önceki ölçümleri kontrol etmektir. Topoğrafya zamanla değişebilmekte ve alınan ölçülerde yanlışlıklar olabilmektedir.

2010 yılındaki çalışmada, *Hercules* fonu tarafından sağlanmış olan ekipman kullanılmıştır. Bunlar arasında, bir adet *Trimble VX Spatial Station* (tek kişilik ve sınırlı 3D tarama yapabilen istasyon) ile iki adet *Trimble R8 GNSS* alıcı (*GPS+Glonass* alıcıları, hassas RTK surveyi yapmak amacıyla) bulunmaktadır. Total istasyon mimarlara alanda ölçülmüş çizimler sağlamak amacıyla kullanılır. Tarama özelliklerini kullanarak, (alandaki) yükseltilerin üç boyutlu görüntülemesini yaratarak verimliliği artırabilmekteyiz; böylece bunlar kullanılarak ofiste planları çizilebilmektedir. Tarayıcı aynı zamanda kazı alanında daha önce restore edilmiş olan bazı yapıların üç boyutlu görüntülenmesi için de kullanılmaktadır. Bunlara örnek olarak, sezon sonunda açılışı yapılmış olan Antoninler Çeşmesi'dir (Resim: 11). Tarama sonuçları yalnızca tanıtım amacıyla kullanılmıştır. Gelecek yıl tarayıcının, tiyatronun dokümantasyonunda önemli bir rol oynayacağı şüphesizdir.

Yeni GNSS alıcılarını Türk CORS-TR şebekesiyle (TUSAGA-Aktif) birlikte kullanmak suretiyle kentin güneyinde (İskender Tepesi'nin güneyi) geniş bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir (Harita: 4). 2010 yılının amacı Sagalassos ile Düzen Tepe arasındaki araştırılmamış geniş bölgenin tamamlanmasıydı. Buranın geri kalan kısmı önümüzdeki sezonda tamamlanacaktır. İskender Tepesi'nin güney doğusunda, kaçak bir 'villa' kazısı yapıldığı tespit edilmiştir. Geçen yılın topoğrafik ölçümleri, gelecek yılın ilk iki haftasında yapılması planlanan bu 'villa'nın kazısında yol gösterici olacaktır.

TEŞEKKÜRLER

Bu araştırma, Belçika 'Programme on Interuniversity Poles of Attraction (IAP 6/22); K.U.Leuven Araştırma Fonu (BOF-GOA 07/02); Flanders Bilimsel Araştırma Fonu projesi G.0421.06 (FWO) tarafından desteklenmektedir. Marc Waelkens Flaman Bilim Politikası Bakanlığı'ndan 'Methusalem bursu' almış bir kişidir.

BİBLİYOGRAFYA

S.MAEGELE, J.RİCHARD ve M.WAELKENS (2007), Sagalassos'taki Geç-Hadrian Dönemi Çeşme Binası (Pisidia, Turkey): Ön rapor, *Istanbulur Mitteilungen* 57, 469-504.

M.WAELKENS, K.VYNCKE, H.VANHAVERBEKE, D.BRAEKMANS, J.POBLOME and V.LAUWERS (2011) Sagalassos 2008 ve 2009 Kazı ve Restorasyon Sezonları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, cilt 32 (3). *Kazı Sonuçları Toplantısı*. İstanbul, 24-28 Mayıs 2010 (s.263-281).

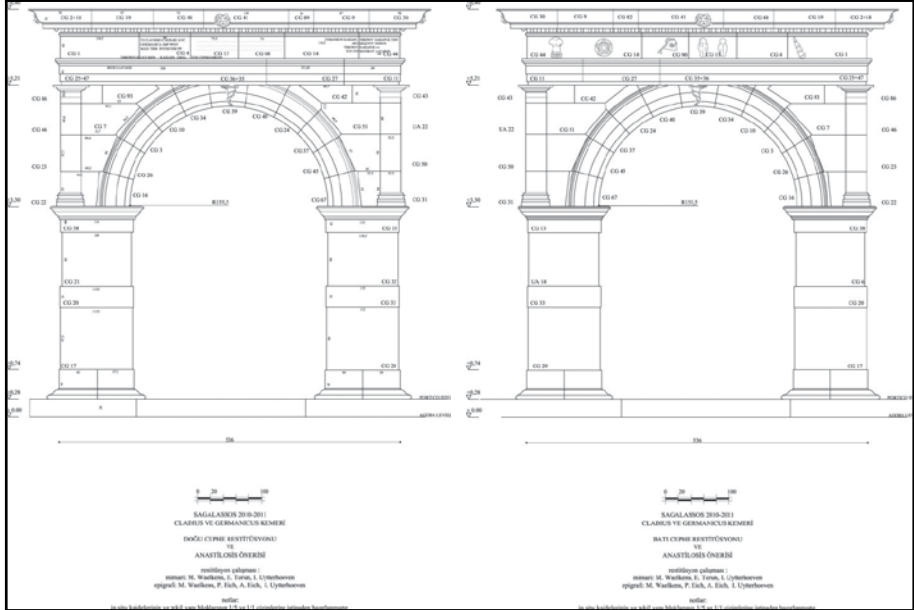
Resim 1: Eski Hamama ait üç adet erken imparatorluk apsidal yapıların (1-3) batıdan genel görünüşü

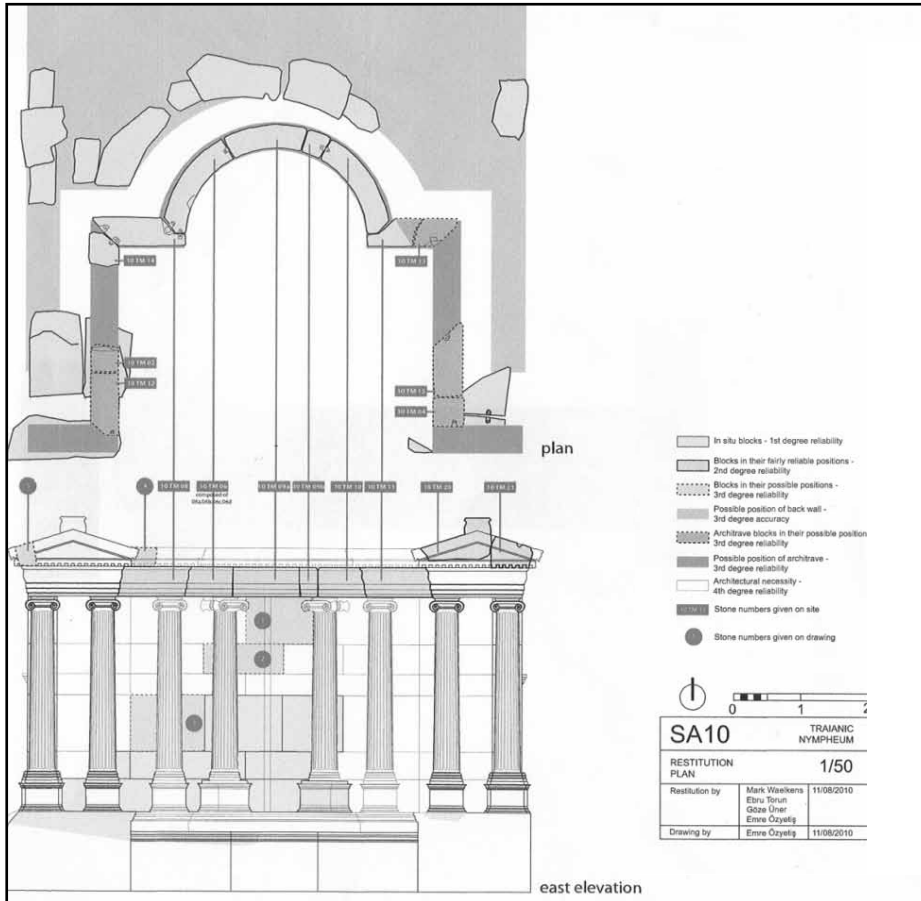
Resim 2: Eski Hamam'ın en doğudaki apsisleri arasındaki kama şeklinin görünümü

Resim 3: Roma Hamamı. Siyah çizgiler 'Eski Hamam'ın ayakta kalmış olan duvarlarını göstermektedir

Resim 4: Yukarı Agora'nın güneybatısında yer alan, önce Caligula'ya sonra da 43 yılında Claudius ile Germanicus'a ithaf edilen kemerin restitüsyonu (E.Torun ve M.Waelkens)

Resim 5: Stadyum girişinin yakınında bulunan Claudia Severa tarafından Traianus'a atfedilen çeşmenin (M.S.116-117) restitüsyonu (G.Üner, E. Torun ve J.Richard)

Resim 6: 2010 sezonunda Macellum'un KB köşesinin genel görünümü

Resim 7: Macellum'un batı portikosunun kuzey ucundaki geç antik tuğla çeşme ile 'geç antik' cryptoporticus(?)un kapattığı en batıdaki pencere

Resim 8: 'Kent Konağı'ndaki özel hamam kompleksine ait olan Oda 10'daki mozaiklerin altında yapılan deneme sondajı

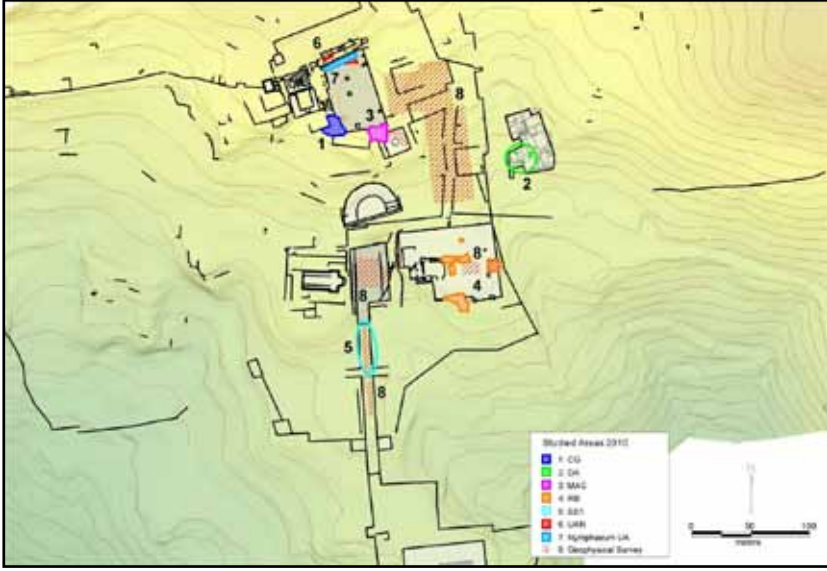
Resim 9: Burdur Müzesi'nde sergilenmekte olan Geç Hadrianus Dönemi çeşmesine ait Apollon Klarios heykeli. Solda, Müze Müdürü Hacı Ali Ekinci

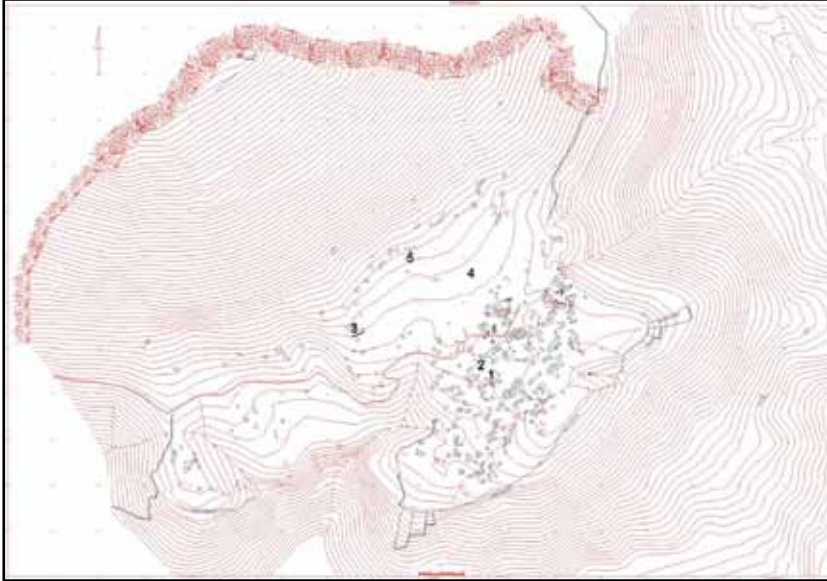
Resim 10: 2010 sezonu sonunda Antoninler Çeşmesi

Resim 11: Antoninler Çeşmesi'nin 3 boyutlu görüntülenmesi (J.Theelen)

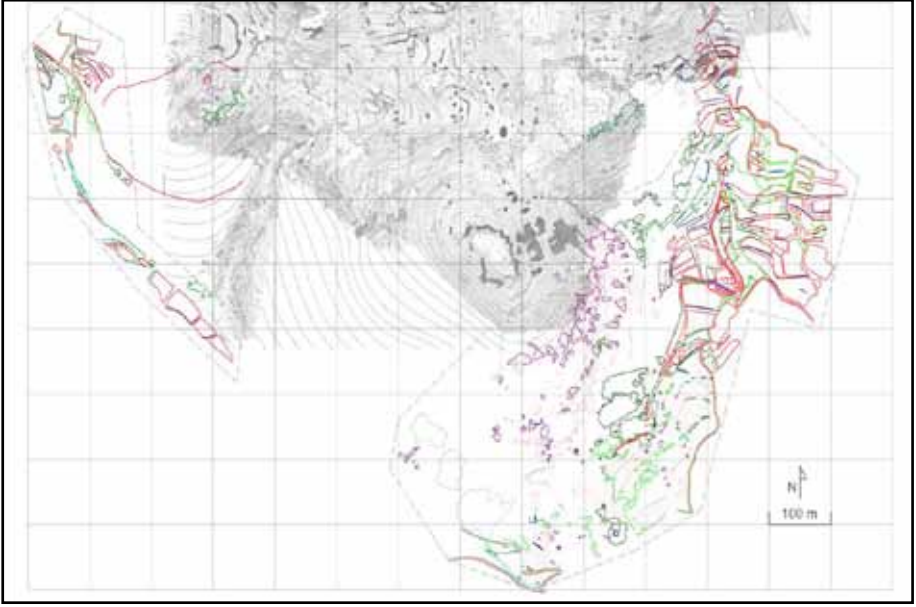
Harita 1: 2010 sezonunda Sagalassos etkinlikleri

Harita 2: Düzen Tepe'nin 2010'da kazılmış bölümlerini gösteren harita 1. Avlulu Yapı 2. Açık Alan Deneme Sondajı 3. Anıtsal Yapı 4. Merkezi Teras Deneme Sondajı 5. KB Teras Yapısı

Harita 3: 'Kent Konağı'nın planı (Ö. Başağaç; J.Theelen)

Harita 4: 2010 yılı yüzey araştırmalarının topoğrafik haritası

AMASYA-HARŞENA KALESİ VE KIZLAR SARAYI KAZISI 2010 DÖNEMİ ÇALIŞMALARI

E. Emine Naza-DÖNMEZ*

Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı, 15.07.2010- 24.08.2010 tarihlerinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni gerçekleştirilmiştir. Kazı ekibinde, Doç.Dr. Şevket Dönmez, Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal, Prof. Dr. Vedat Onar, Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel, Yrd. Doç. Dr. Metin Alparslan, Yrd.Doç. Dr. Meltem Alparslan, Yrd.Doç.Dr. Nihan Sezgin, Betül Başak Ünlü (Arkeolog), Ahmet Çakmak (Arkeolog - Sanat Tarihçisi - Restoratör - Desinatör), Çiler Özdemir (Hititolog - Sanat Tarihçisi), Gözde Dinarlı (Tarihçi), Beytullah Efe (Arkeolog), İstanbul Üniversitesi öğrencilerimizden Gözde Yanık, Gülşah Kaya, Hande Güvenç, Leda Moripek, Ceren Mangıt, Kubilay Takıl, Merve Hacıhafızmehmetoğlu, Buket Kafadar,. Gülşah Pestil ve Ankara Üniversitesi öğrencisi Cansu Ece İvgin yer almıştır. Bakanlık temsilcisi olarak kazıda Tokat Müzesi'nden Sanat Tarihçisi Saliha İcen görev yapmıştır. Kazı çalışmasında 30 kişilik işçi ekibi yer almıştır.¹

Çalışmalarımız dört aşamada gerçekleştirilmiştir.

1.Aşama: Arkeojeofizik çalışmalar: İstanbul Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel tarafından 2011 yılı çalışma planına yönelik olarak kalenin çeşitli noktalarında jeofizik zemin etüdü çalışması gerçekleştirildi. Amasya Kalesi'nin top kulesi mevkiinin kuzeyinde yer alan kazı alanının etrafındaki kazılmamış alanlar ile 2011 yılında çalışmalara başlanacak Kızlar Sarayı mevkiinde jeoradar ve jeomanyetik yöntemi ile toprak altındaki olası yapı kalıntılarına ait ayrıntılı derinlik, uzanım ve konum bilgilerine ulaşılmaya çalışıldı.

* Yrd. Doç. Dr. E. Emine Naza-DÖNMEZ, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazı Başkanı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı,34134-İstanbul/TÜRKİYE edonmez@istanbul.edu.tr.

1 Kazı çalışması, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği (Proje No: 6941) ile Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM'in katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

2. *Aşama:* İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Vedat Onar kazı buluntuları arasında yer alan hayvan kemikleri üzerinde çalışmalar yapıp sonuçlarını raporla sunmuştur.

3. *Aşama: Kazı çalışmaları:* Kalenin kuzeydoğu tarafında 2009 yılında açılan üç adet plan kareye ilâveten iki yeni plan kare açılmış ve çalışmalar bu noktalarda yoğunlaştırılmıştır.

A AÇMASI

2010 yılında A Açması'nda kazı çalışmaları devam etmiş, 2009 yılında ortaya çıkarılan bölümlerin içinde kazıya devam edilmiştir. 2009'da açmanın, güneyinde batı yönünden 3 m. aralığında sonra 0.5 m. genişliğindeki taş bir duvar kuzey yönde açma boyunca uzanan duvar kaldırılmıştır. Kuzeybatı köşede yer alan alanın üzerinde bulunan ahşap hatıl restoratör ekip tarafından kaldırılmıştır.

Açmanın kuzey bölümünde, kuzeydoğu köşenin 1,65 m. aşağısından başlayarak doğu-batı doğrultusunda uzanan 1,5 m. genişliğinde bir duvar bulunmaktadır. Bu duvarla açmanın kuzeydoğu köşesinden başlayarak kuzey-güney doğrultusuna inen 1.65 m. uzunluğunda 1 m. genişliğinde doğu kesitine bitişik bir duvar dik açıyla birleşmektedir. Bu duvarın 2.5 m. batısında 65 cm. eninde 1.80 m. uzunluğunda ikinci bir duvar bulunmakta ve diğer duvara paralel uzanarak doğu-batı doğrultusundaki duvarla dik açıyla birleşerek açmanın kuzeydoğu köşesinde bir mekân oluşturmaktadır. Bu mekânın 2.20 m. batısında 55 cm. genişliğinde 1.90 m. uzunluğunda kuzey-güney doğrultusuna inen bir başka duvar yine doğu-batı yönündeki ana duvarla dik açıyla birleşerek ikinci bir mekân oluşturmaktadır. Açmanın güneydoğu köşesinde, doğu kesitinden başlayan 0.95 m. genişliğinde bir duvar güney kesiti boyunca doğu-batı yönüne 5 m. devam etmektedir. Yer yer aşınmalar gösteren duvarın genişliğinin en az olduğu nokta doğu kesitinin 80 cm. batısında 75 cm. iken en geniş noktası doğu kesitinin 3.5 m. batısındaki noktada 1.40 m. ye varmaktadır (Resim: 1).

A Açması'nda ortaya çıkarılan pişmiş toprak eserler arasında Roma dönemine tarihleyebilecek, pişmiş toprak ağ ağırlığı HRŞ10/002 envanter numaralı ve pişmiş toprak tıpa HRŞ10/042 yer alır. Kemik eserler içinde Osmanlı Dönemine ait dokuma amaçlı kullanılmış olabilecek, kemik ağırsaklar HRŞ10/003, HRŞ10/023 envanter numaralı ve yine dokuma amaçlı kullanılmış olabileceği düşünülen kemik obje HRŞ10/0024 yer alır. Metal eserler, Osmanlı Dönemine tarihlenebilecek demir çivi, HRŞ10/009 envanter numaralıdır. Selçuklu Dönemine ait olan figürlü bronz sikke HRŞ10/010 envanter numaralıdır; HRŞ10/014 envanter numaralı bakır sikkenin üzerinde aslan figürü bulunur. Söz konusu sikke Fatih Dönemine tarihlenmiştir. (Resim: 2). Sikkeler içinde yer alan HRŞ10/011 envanter numaralı sikke İslâmî Döneme, malzemesi tunç olan HRŞ10/ 050 envanter numaranı sikke ise tanımlanamamıştır. Bu açmada ortaya çıkarılan eserler arasında Osmanlı Dönemine ait taştan HRŞ10/ 004 bir ağırsak yer alır.

C AÇMASI

2010 yılı çalışmalarında C Açması'nda 2009 yılında ortaya çıkarılan güneydeki taş döşemenin kuzeyinde çalışmalarımıza derinleşerek devam edilmiştir. Açmanın güney kısmında güneybatı köşenin 25 cm. doğusundan güney kesiti boyunca süreklilik gösteren kuzeybatı yönüne uzanan bir zemin döşemesi bulunmaktadır. Bu döşeme batı kesitinin 25 cm doğusundan başlayarak kuzeydoğu yönüne 3.90 m. boyunca girinti çıkıntı yaparak uzanmaktadır. Güney yönüne doğru içbükey girintini en dar olduğu genişlik 1.25 m.dir. Tekrar kuzeydoğu yönüne uzayan zemin döşeme doğu kesitine ulaştığında genişliği 1.40 m.dir. Batı kesitinde kesitin güney yönüne doğru 2,5 m. olan noktasından başlayarak güneydoğu yönüne devam eden görünen kısmı 1 m uzunluğunda olan düzgün taş bloklar bulunmaktadır. Bu blokları, kuzeydoğu yönüne uzayan 1.65 m. genişliğinde 5.60 m. uzunluğunda düzgün kesme taş bloklardan oluşmuş bir duvar dik açıyla kesmektedir. Duvarın batı ucunda bulunan (1.10 m.) çapındaki pişmiş toprak tandır batı kesitine bitişiktir.

Tandırın güney yönüne bitişik iki adet düzgün kesim taş blok bulunmaktadır. Taş blokların bitişiginden başlayarak batı kesiti boyunca süreklilik gösterip güneydoğuya doğru ilerleyen ve zemin döşemesiyle dik olarak birleşen 3,15 m. uzunluğunda bir duvar bulunmaktadır. Duvarın açma içinden takip edilen en geniş noktası 1.75 m.dir. C Açması'nın kuzeybatı köşesinde ise, köşeden kuzey kesitte 4 m. uzunluğunda, güney kesitte 1.75 m. genişliğinde bir alanı kaplayan ana kayadan rampa yer almaktadır (Resim: 3).

C Açması'nda ortaya çıkarılan pişmiş toprak eserler arasında Helenistik Dönemden HRŞ10/018 envanter numaralı bir kap bulunmuştur. Roma Döneminden Amphora tıkaçı olarak kullanılmış üç adet tıkaç HRŞ10/025, HRŞ10/026, HRŞ10/027 ve yine Roma Döneminden iki adet HRŞ10/033, HRŞ10/034 (Resim:4) envanter numaralı kiremit ortaya çıkarılmıştır. Pişmiş toprak eserler arasında Bizans Dönemine tarihlenebilecek üzeri şeffaf sırlı HRŞ10/035 envanter numaralı kabin kozmetik kabı olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Resim:5). Metal eserler arasında Roma Dönemine tarihlenen HRŞ10/032 envanter numaralı tunç çingirak (Resim: 6), Osmanlı Döneminden tunç kemer tokası HRŞ10/055 envanter numaralı ve yine aynı döneme ait demir kemer tokası HRŞ10/061 bulunmuştur. Ayrıca Osmanlı Dönemine ait HRŞ10/0058 envanter numaralı bronz bir kapak ortaya çıkarılmıştır. C Açması'ndan çıkarılan sikkelerden HRŞ10/013 ve HRŞ10/041 envanter numaralı sikkeler Roma Dönemine aittir. C Açması'ndan Osmanlı Dönemine ait HRŞ10/057 ve HRŞ10/059 envanter numaralı tunçtan iki adet pul sikke bulunmuştur. Ayrıca bu açmadan çıkan HRŞ10/054, HRŞ10/062 envanter numaralı iki bronz sikke ve HRŞ10/047, HRŞ10/053 tunç sikke tanımlanamamıştır. Taş eserler arasında Osmanlı Dönemine tarihlenen HRŞ10/020 taş boncuk ve HRŞ10/048 alçı taşından bir obje ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca HRŞ 10/005 envanter numaralı bir taş dibek bulunmuştur.

C1 AÇMASI

2010 yılında C Açması'nın batısında yer alan 'C1 Açması' olarak adlandırdığımız 10 x 10 m.lik alanda yeni bir açmada çalışmalara başladı.

Uzunluğu açmanın kuzey kesitine bitişik 6,5 m. genişliği açmanın batı kesitine bitişik 2.40 m. olan doğuya doğru daralarak en uçta 1 m. genişliğe ulaşan Harşena Kalesi sur duvarı bulunmaktadır. Doğu kesitin 2 m. batısında kuzey kesitin 1 m altından başlayarak düzgün kesim taş bloklar sıralanmış hâlde C Açması'ndaki batı kısım düzgün kesim taş blokları tamamlar nitelikte güneydoğu yönüne doğru 5 m. boyunca sıralanmaktadır. Bu blokların sonunda bitişik bir duvar aynı doğrultuda açmanın güneydoğu köşesine kadar uzanır. Bu duvarın açma içinden takip edilen uzunluğu 4.25 m.dir. Açmanın güneybatı köşesinde batı kesitinden 1 m. genişliğinde başlayarak kuzeydoğu yönüne genişleyen bir zemin döşemesi bulunmaktadır. Bu döşemenin uzunluğu güney kesit boyunca 9 m.dir. En geniş yeri 3.25 m. olan döşeme kavisli biçimde 9 m. uzanır. Döşemenin güney kesit çizgisine bitişik batı kesitinin 1,8 m. doğusunda 70 cm. çapında daire biçimli bir çukurluk bulunmaktadır. Zemin üzerindeki ikinci dairesel çukur 75 cm. çapında olup doğu kesitinden 2.5 m. batıda ve güney kesitten 1.5 m. kuzeydeki alanda yer alır. Zemin döşemesi ve sur arasında kalan açmanın orta bölümünde batı kesitinin 2 m. doğusundan başlayarak kuzeydoğuya doğru uzanan arazi meylinin doğal yapısına uygun ana kaya yer almaktadır. Ana kaya doğu kısımdaki düzgün kesim taş blok sırasına kadar uzanır (Resim: 7).

C1 Açması'nda çıkarılan pişmiş toprak eser olarak HRŞ10/029 envanter numaralı Osmanlı Dönemine ait bir lüle ortaya çıkarılmıştır. Kemik eserler arasında HRŞ10/019 envanter numaralı bir obje, HRŞ10/038 numaralı balık omurundan yapılmış bir pandantif bulunmuştur. Üzerine delik açılmış HRŞ10/037 envanter numaralı hayvan dişi ise süs eşyası olarak kullanılmış olmalıdır. Metal eserler arasında Osmanlı Dönemine tarihlenen tunç kolye ucu HRŞ10/022 envanter numaralı ve sapı kemik bıçağı metal çakı HRŞ10/045 ortaya çıkarılmıştır. Bu açmadan çıkarılan sikkeler arasında bronz sikke HRŞ10/040 envanter numaralı Roma Dönemine aittir. HRŞ10/030, HRŞ10/039, HRŞ10/046 envanter numaralı bronz sikkeler ile HRŞ10/043, HRŞ10/063 envanter numaralı tunç sikkeler İslâmî döneme, HRŞ10/044 envanter numaralı tunç sikke ise Osmanlı Dönemine tarihlenmektedir. Ayrıca C1 Açması'ndan Osmanlı Dönemine ait pul sikke define ortaya çıkarılmıştır

6663 parçadan oluşan bu definenin (Resim:8) HRŞ 10/031, HRŞ 10/031-1, HRŞ 10/031-2, HRŞ 10/031-3 envanter numaralı üç tanesi damgalıdır. Taş eserler Osmanlı Dönemine tarihlenmektedir. Bunlar taş ağırşak HRŞ10/028, akik taşı boncuk HRŞ10/056 envanter numaralı eserlerdir. Bu açmadan çıkan çakmak taşı kesici HRŞ10/060 envanter numaralı eser ise Erken Tunç Çağına tarihlenmiştir. Cam eserlerden cam yüzük HRŞ10/049 envanter numaralı Osmanlı Dönemine tarihlenmiştir. Son olarak bu açmadan HRŞ10/051 envanter numaralı fosil amulet olarak kullanılmıştır (Resim:9).

D AÇMASI

2009 yılında kazı çalışması yapılan alanda B Açması'nın güneyinde yer alan kısımda D Açması olarak adlandırdığımız 10 x 10m.lik yeni bir plan karede 2010 yılında kazı çalışmalarımız başlamıştır.

Açmanın kuzeybatı köşesinde batı kesitine bitişik 1.25 cm. eninde, kuzey kesite bitişik 2 m. boyunca kuzeydoğu yönüne uzanan bir duvar bulunmaktadır. Duvarın doğuya doğru en uç noktasında açma içinden görülen genişlik 60 cm.dir. Bu duvarın batı kesitinde başladığı yerin 75 cm. altında 1.65 m. genişliğinde başlayan bir duvar kuzeydoğu yönüne doğru 9.5 m. boyunca uzanmaktadır. Duvarın batı kesitindeki başlangıç kısmında, duvarın güney cephesine doğru açılan 1.15 m. ağız açıklığı ve 1 m derinliğe sahip atnalı biçimli bir ocak bulunmaktadır. Yine bu duvarın güney cephesine bitişik doğu kesitinin 1.5 m. batısında ve kuzey kesitin 1 m. güneyinde bulunan noktasında ağız genişliği 70 cm. olan 75 cm. derinliğinde ikinci bir ocak yer almaktadır. Açmanın güney cephesinde güney kesitte, doğu kesitinin 2,85 m. batısından başlayarak 1.05 m. genişliğinde bir duvar güney-kuzey doğrultusunda uzanmaktadır. 2.35 m.ye kadar düz uzanan duvar bu noktadan doğuya doğru dik açıyla dönüş yaparak, duvar genişliği olan 85 cm. ve ek olarak 60 cm. doğuya doğru çıkıntı yapmaktadır. Bu duvarın kuzeybatı köşesinin batısından başlayan 40 cm. genişliğinde taş dizilerinden oluşan ince bir duvar kalıntısı güney-kuzey yönünde 1.5 m. devam etmektedir. Daha sonra kuzeydoğu yönüne kıvrılan taş dizisi doğu taraftaki ocağın batı kısmına

kadar 90 cm. uzanmaktadır. Açmanın güney kesitinde batıdan doğuya doğru 4.40 m. genişliğinde görülen ana kaya açmanın kuzeyine doğru gittikçe daralan bir biçimde 3 m uzanmaktadır (Resim: 10).

D Açması'ndan çıkan buluntular içinde Osmanlı Dönemine ait kemik tarak HRŞ10/001 envanter numaralıdır. Metal buluntular arasında, demir okucu HRŞ10/006, bronz yüzük HRŞ/017 ve gümüş yüzük HRŞ10/031 envanter numaralı eserler Osmanlı Dönemine tarihlenmektedir. Sikkeler içinde, HRŞ10/012 envanter numaralı tunç sikke ile HRŞ10/015 envanter numaralı bronz sikke İslâmî Döneme aittir. HRŞ10/ 036, HRŞ10/017 envanter numaralı tunç sikkeler ise tanımlanamamıştır. Taş eserlerden, HRŞ10/021 envanter numaralı obsidyen dilgi Erken Tunç Çağından; HRŞ10/052 envanter numaralı taş gülle ise Osmanlı Dönemindedir. D Açması'nda ortaya çıkarılan HRŞ10/008 envanter numaralı cam boncuk ise Osmanlı Dönemindedir.

4. *Aşama*: Kazı çalışmalarına paralel olarak 2011 yılında kazı yapmayı düşündüğümüz Kızlar Sarayı'nda önceki yıllarda Amasya Müzesi'nin kazı yaptığı alanda koruma tedbirleri planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Kazı yapılan alanın üzerinde yer alan eski yırtık branda alanın içinden temizlenerek çıkarılmış; söz konusu alanın üzeri yeni bir branda ile tekrar kapatılmıştır. Son olarak 2010 yılında kazı yapılan açmaların hepsi ve tüm mimarî kalıntılar jeotekstil ile kapatılarak koruma altına alınmıştır. Ayrıca kazı alanının batısında yer alan sur duvarlarına doğru dikenli tel ile çit yapılarak kazı alanına girilmesi engellenmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak Harşena Kalesi'nde 2009 yılı çalışmalarında Osmanlı öncesine ve Osmanlı Dönemine tarihlenebilen iki farklı kültür evresine işaret eden mimarî tabakalar ve küçük buluntular saptanmıştı. Elde edilen mimarî veriler arasında, arazinin topoğrafyasına uyumlu olarak gelişen, teraslama sistemine göre inşa edilmiş dört farklı mimarî evreye dair tabaka tespit edilmişti. 2010 yılında A ve C açmalarında çalışmalara devam ederek buna ilâveten 'C1 ve D Açması' adı verilen iki açmada da çalışılmıştır. 2009 yılında ortaya çıkarılan C ve B açmalarındaki kademeli döşemenin C1 Açması'nda da devam ettiği görülmüştür. C Açması'nda derinleştikçe ana kaya ile birlikte

çok düzgün yerleştirilmiş büyük taş bloklardan oluşan ve C1 açmasına doğru devam eden kademeli bir döşeme daha ortaya çıkarılmıştır. Önemli bir yapıya ait olduğunu düşünülen bu alanda çok sayıda Helenistik veya Roma Dönemine ait kiremit ve kiremit parçaları ortaya çıkarılmıştır. Bu mekânda ortaya çıkarılan bir *pithos* kapağının içinde yer alan Roma sikkesi bu yapının Roma dönemine tarihlenebileceğini göstermektedir. Mimarî verilere ek olarak küçük buluntular arasında, Demir Çağından başlayarak Osmanlı Dönemine kadar devam eden çok sayıda çeşitli keramik örneği, cam bilezik parçaları, sikkeler, çeşitli madenî buluntular, lüle ve lüle parçaları ve kemik buluntular yer almaktadır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

ABDİZADE Hüseyin Hüsameddin., *Amasya Tarihi*, 5 Cilt. (Yayına Hazırlayan Mesut Aydın-Güler Aydın). Amasya Belediyesi Kültür Yayınları. Amasya 2007.

ANDREASYAN, H.D., *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*. İstanbul 1964.

DOĞANBAŞ, M., "Amasya Merkez Kurşunlu Mahâllesi Temel Hafriyatı Kurtarma Kazısı", 12. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. Ankara 2002: s.63-72.

DOĞANBAŞ, M., "Amasya Merkez Harşena Kalesi 2007 Yılı Kurtarma Kazıları 17. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. (28 Nisan-1 Mayıs 2008, Side), Ankara 2009: s.11-28.

DÖNMEZ, Ş., "Amasya Müzesi'nden Boya Bezekli İki Çanak Işığında Kızılırmak Kavsi Geç Demir Çağı ve Helenistik Çağları Çanak-Çömleğine Yeni Bir Bakış", *TÜBA-AR* 4 (2001): s.89-99.

DÖNMEZ, Ş., "Amasya Müzesi'nden Merzifon Kökenli Dört Çömlek", *Olba* IV (2001): s.27-30.

DÖNMEZ, Ş., “1997-1999 Yılları Yüzey Araştırmalarında İncelenen Samsun-Amasya İlleri İ.Ö. 2. Binyılı Yerleşmeleri”, *Belleten* LXV/244 (2002): s.873-903.

DÖNMEZ, Ş., “The 2nd Millennium BC Settlements in Samsun and Amasya Provinces, Central Black Sea Region, Turkey”, *Ancient West & East* I/2 (2002): s.243-293.

DÖNMEZ, Ş., “1997-1999 Yüzey Araştırmalarında İncelenen Amasya İli Demir Çağı Yerleşmeleri”, *Belleten* LXIX/255 (2005): s.468-497.

DÖNMEZ, Ş., “Amasya Province in the Iron Age”, *Anatolian Iron Ages 5. Proceedings of the Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Van, 6-10 August 2001* (Ed. A. Çiligirolu ve G. Darbyshire). London 2005: s.65-74.

DÖNMEZ, Ş., “Amasya İlinde Tahrip Edilmiş Bir Geç Kalkolitik-İlk Tunç Çağı Yerleşmesi: Hamamözü-Paralı Tepe”, *Anadolu Araştırmaları/Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung* XVIII/2 (2007): s.1-14.

DÖNMEZ, Ş., “Protohistorik Çağ'da Amasya”, *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (Ed. Y. Bayram) (Amasya, 13-15 Haziran 2007). Amasya 2007: s.1295-1310.

DÖNMEZ, Ş., E.E. Naza-DÖNMEZ. “Amasya-Oluz Höyük Kazısı 2007 Dönemi Çalışmaları: İlk Sonuçlar”, *Colloquium Anatolicum* VI (2007): s.49-74.

ERTEM, H., *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini* (Çivi Yazılı Metin Yerleri ve Bibliyografya İle Birlikte). Ankara 1973.

EVLİYA Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Çev. T. Temelkuran, N. Aktaş ve M. Çevik). İstanbul 1992.

GARBIEL, A., *Monuments Turcs D'Anatolie*. C. II. Paris 1934.

EBU Abdullah Muhammed İbn Batuta. *İbn Batuta Seyahatnamesi* (Çev. A.S. Aykut). İstanbul 2005.

İBNİ Bibi. *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l -Umuri'l-Ala'ıye* (Selçukname) C.I (Çev. M. Öztürk). Ankara 1996.

KUZUCULAR, K., "Amasya Kenti'nin Erken Dönemi Sonunda Oluşan Fiziksel Yapısının İrdelenmesi", *I. Selçuklu Kültür ve Medeniyetleri Kongresi*, C. II. Konya 2001:s.61-82, 503, 504.

MENÇ, H., *Tarih İçinde Amasya*. Ankara 2000.

NAZA-DÖNMEZ, E.E., "Amasya II. Bayezid Camii Şamdanları ve Üzerindeki Süslemelerin Dönemi İçindeki Üslup Birliği", *I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu*, 2. Kitap, (Ed. Y. Bayram) (Amasya,13-15 Haziran 2007). Amasya 2007: s.1311-1317

ÖZDEMİR, C., *Amasya Kalesi ve Kral Kaya Mezarları*. Amasya 2001.

ÖZDEMİR, E., (Ed.). *Tacın Gizemli Şehri Amasya/The Myssterious City of Crown*. Ankara 2003.

SEVGEN, N., *Anadolu Kaleleri*. C.I. Ankara 1959.

STRABON. *Coğrafya Anadolu* (Kitap: XII, XIII, XIV) (Çev. A. Pekman). İstanbul.

TEKTAŞ, M., "Amasya Eski Şamlar Mezarlığı 1986 Kurtarma Kazı Raporu", *Bellekten* 205 (1986): s.1715-1719.

CHARLES Texier., *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* (Çev. A. Suat, S.K.Y. Koparaman, M. Yıldız). Ankara 2002.

TUZCU, A., *İlk Çağlardan-Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya* (Amasya Belediyesi Kültür Yayınları). Kayseri 2007.

YÜCE, A., "Amasya Merkez Eski Şamlar Mezarlığı1993 Yılı Kurtarma Kazısı", *V. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*. Ankara 1995: 1-16.

YÜCE, A., "Ferhat Su Kanalı 1997 Yılı Temizlik Çalışmaları ve Kurtarma Kazısı", *IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*. Ankara 1999: 199-218.

YÜCE, A., M. DOĞANBAŞ. "Amasya Merkez Kızlar Sarayı 1999 Yılı Kazı ve Çevre Temizlik Çalışmaları", *11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. Ankara 2001: 223-234.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

2010 YILI ALACA HÖYÜK KAZISI

Aykut ÇINAROĞLU*
Duygu ÇELİK

Alaca Höyük'te 2010 yılı kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile 23 Temmuz – 30 Kasım 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir¹.

Bu yıl yürüttüğümüz kazıya, Kültür ve Turizm Bakanlığı, DÖSİMM, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Türk Tarih Kurumu, Çorum Valiliği, Alaca Kaymakamlığı ve Alaca Höyük Beldesi Belediye Başkanlığı, Yüksel İnşaat A.Ş. ve Aras Gemi Kurtarma ve İnşaat LTD Şirketi aynı ve nakdî katkı sağlamışlardır².

2010 yılı çalışma programı şu başlıklar altında belirlenmiştir:

- A- Höyük'te ve Gölpınar Hitit Barajı alanında temizlik çalışması.
- B- Höyük'te kazı çalışmaları.
 - B1. Höyük'te maden atölyesinin devamının araştırılması.
 - B2. Mabed-Saray'ın uzantılarının araştırılması.
- C- Alaca Höyük Eski Tunç çağı kral mezarlarını canlandırma projesi.
- D- Mabed-saray alanı içerisinde küçük onarım çalışmaları ve diğer faaliyetler.

* Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, Binectaşı sokak 8/6 Kocatepe- Ankara/TÜRKİYE, aykut_cinaroglu@hotmail.com

1 2010 Alaca Höyük kazısına; Bakanlık temsilcisi olarak Çorum Müzesi'nden Metin Çakar katılmıştır. Arkeolog-Desinatör Semra Çınaroğlu, Arkeolog Duygu Çelik, Restaratör Abdurrahim Çulha Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü yüksek lisans öğrencileri; Ali Güney, Ayşegül Erden , lisans öğrencisi Ali Çelik İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü'nden Uğur Bilsel, Nil Tuncel, Mert Uzman, Coşkun Gökmen katılmıştır.

2 Bu seneki en büyük mali destek, Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından sağlanmıştır. Ayrıca, Çorum Valisi Sayın Nurullah Çakir, Alaca Kaymakamı Sayın Ayhan Yazgan , Alaca Belediye Başkanı Muhammed Esat Eyvaz ve Alaca Höyük Beldesi Belediye Başkanı Sayın Rıza Bek kazıya sağladıkları destek 2010 yılında da devam etmiştir. Ayrıca Türk Tarih Kurumu, Yüksel İnşaat A.Ş. ve Aras Gemi Kurtarma ve İnşaat LTD Şirketi de destek sağlamıştır. Gösterdikleri ilgi ve yardımlara müteşekkirimiz.

A-TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

2010 yılı kazı sezonunda her sene olduğu gibi kazı çalışmalarını büyük ölçüde engelleyen ve höyük üzerinde görüntü kirliliği yaratan otların ve Gölpinar Hitit Barajı'ndaki ot ve yosunların temizlenmesi işi, kazılara başlamadan önce belli bir sürede gerçekleştirilmiştir. Daha sonra eski dönem ve yeni dönem kazılarında açığa çıkarılan kalıcı mimarlık eserlerinin temizliği ve yukarıda değinildiği gibi küçük onarımları tamamlanmıştır.

B-HÖYÜK'TE KAZI ÇALIŞMALARI

2010 yılı kazıları topoğrafik haritada belirlenen plan karelere denk düşen noktada 2 farklı açmada yürütülmüştür. (Harita: 1)

1998-2008 yıllarına kadar, Ankara Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeoloji ve Jeofizik Bölümleri'nden heyet üyelerimiz olan öğretim elemanlarıyla koordineli çalışmamız sonucu belirlenen ve topoğrafik haritadaki LVIII-LIX/30-36 plan karelerine denk düşen noktada, kazı çalışmalarına devam edilmiştir³.

1-FRİG KÜLTÜR KATI

Topoğrafik haritada LIII-LIV/30-37 olarak belirlenen plan karede 12x17 m. alanda yapılan çalışmalarda, höyüğün kuzeydoğu (*aditonun* doğusunda) kısmında yani mabet-sarayın doğu bölümünün bitimi olan kuzey ucunda yer alan alanda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2008 yılında bir bölümünün açığa çıkarıldığını bildirdiğimiz taş duvarlı 3 adet Geç Frig Deposu'nun çevresinde seviye inme çalışmalarına devam edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında bu depoların daha önceki yıllarda ele geçirilen Frig depolarının

3 Alaca Höyük'te jeofizik araştırması için, "Alaca Höyük Arkeolojik Alanının Jeofizik Yöntemlerle Araştırılması" adlı Ankara Üniversitesi Araştırma Fonu projesi (2001-07-05-048) başlatılmıştır. 2002 ve 2003 yıllarında yürütülecek olan bu çalışma, Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Bölümü'nden Yrd.Doç. Dr. Emin Candansayar yürütmüştü 2008 yılında Yıldırım Gündoğdu tarafından alanda jeofizik ölçümlerin yapılmasına devam edilmiştir.

benzerleri olduğu anlaşılmış olup toprak içine gömülerek yapılmışlardır. Depoların tabanlarının Eski Hitit tabakasına kadar ulaştığı saptanmıştır (Resim: 1) . Bu depoların toprak içinde kalan taş duvarlarının dış yüzeylerinin çok kabaca bırakıldığı, buna karşın, iç kısma bakan taşların çok düzgünce yerleştirildiği de bu çalışmalar sırasında da anlaşılmıştır (Çizim: 1). Söz konusu depoların tabanlarının sıkıştırılmış toprak tabanlı ve yer yer taş döşeli olduğu gözlenmiştir. Tahıl deposu olduğu bilinen, bu küçük siloların içerisinde organik ya da inorganik kalıntıya rastlanmamış ve amorf hâlde bulunan Geç Frig Dönemine tarihlenen seramik kalıntılar envanterlik olarak ele geçirilmemiştir.

2-HİTİT KÜLTÜR KATI

Topoğrafik haritada LVIII-LIX/30-36 olarak belirlenen plan karede, 18x25 m.lik alanda kazılar gerçekleştirilmiştir.

2001 yılında 1 No.lu silo odasının kuzeyinde, küçük bir oda kalıntısı tespit edilmişti. İçinde bol miktarda atölye tarzı malzemeler bulunmuş olup 2002 yılında bu odanın doğusunda ve güneyinde çalışılmıştı (Çizim: 2). Atölye yapısının kazılmayan kuzeybatı bölümlerinin ortaya çıkarılması için çalışmalar sürdürülmüştür. Maden atölyesi olarak tanımladığımız işliğin 4 ve 5 No.lu odasının şiddetli kış koşullarında tahribata uğramış batı duvarının temizliği ve onarımı gerçekleştirilmiştir. Yine bu alanda 8 ve 9 No.lu odanın üzerinde 2008 yılında açığa çıkarılan ve Geç Frig Dönemine ait taştan duvarları olan 1 No.lu yuvarlak depo odası, atölyenin batı duvarlarını tahrip ettiği, bu seneki çalışmalarla da anlaşılmıştır (Resim: 2; Çizim: 2). 8 ve 9 numaralı odanın daha önceki çalışmalarda açılmamış olan batı duvarının izlenmesi sırasında, eski kırık olduğu anlaşılan kaba küp parçaları ele geçirilmiştir (Resim: 3-4). Bu kaba küp parçalarının temizlik işlemi yapıldığında üzerinde çizgi bezekli bir lir tasviri olduğu anlaşılmıştır (Çizim: 4a). Eski kırık küpün diğer 5 parçası ise birleştirilememiştir. Bu lir, iki ayaklı ve beş telli olup alt kısımda yer alan ses kutusunda da beş perdelik boşluk gözlenmiştir. Ele geçirilen 16 kırık parçadan birleştirilmeyen beş tanesinden birinin üzerinde de ikinci bir lir tasvirinin

mevcudiyeti anlaşılmıştır. Ayrıca bu alanda ezme taşları ve obsidyen kesiciler ele geçirilmiştir.

Yine aynı alanda açmanın güneyinde 2009 yılında açığa çıkarılan Frig çukurlarının altında bulunan 4. yapı katında atölye yapısına ait olduğu tespit edilen duvar kalıntıları bulunmuştu. Bu duvarların devamı olduğunu düşündüğümüz yine bütünlük göstermeyen duvarlar 2010 yılı çalışmalarında açmanın kuzeydoğusunda açığa çıkarılmıştır (Resim: 5).

LIII-LIV/30-37 plan karede yer alan 2 No.lu açmada açığa çıkarılan Frig siloların çevresinde yapılan seviye inme çalışmalarında depoların dış duvarlarının temizliği sırasında döküntü taşların arasında kalmış Hitit Dönemine tarihlenen bir adet emzikli çaydanlık ele geçirilmiştir. Eser, restorasyon çalışmasıyla birleştirilmiş ve sağlamlaştırılmıştır (Resim: 6; Çizim: 4a). Ayrıca bu alanda iki adet taştan ağırlık ele geçirilmiştir.

Frig Depoları'nın temellerinin Eski Hitit tabakalarına kadar indiği ve bu tabakada yer alan mimarîyi tahrip ettiğine yukarıda değinmiştik. D1 olarak adlandırılan duvarın doğusunda C/5 buluntu karesinde ele geçirilen bir adet III. Binyılın son yarısına tarihlenen bot biçiminde taştan yapılmış mühür (Resim: 7; Çizim: 4b) ve etütlük mahiyette 3 adet oyun taşı bulunmuştur. Ele geçirilen bu bot şeklinde taş damga mührün baskı yüzeyinde, kazıma yoluyla oluşturulmuş geometrik bezeme, mührün baskı yüzeyindeki ayak tabanı şekline uydurulmuştur. Açmanın güneyinde yer alan kısmında D3, D4, D5 ve D6 No.lu duvarlar tespit edilmiştir (Resim: 8a-b; Çizim: 3). Bu duvar kalıntılarında D3 ve D5'in içerisinde yer alan büyük bir küp parçası ele geçirilmiştir. Küpün gövdesinin bir bölümü ve tabanı korunabilmiştir ve toprağa gömülmüş olarak bulunmuştur. Ancak rutubetten dolayı çok kötü bir durumda ele geçirildi. Bu duvar kalıntılarının birbiri arasında bir bütünlük oluşturup oluşturmadığı bu kazı mevsiminde anlaşılamamıştır. 2011 yılında yapılacak çalışmalarla bu yapının bir oda olup olmadığı söylenebilir.

Bu dört duvar kalıntısı seviyesinde Eski Hitit ve M.Ö. II. binyılın ilk çeyreğine tarihlenen kap parçaları da amorf olarak ele geçirilmiştir. Yine bu açmanın genelinde hayvan figürinleri, (Resim: 9; Çizim: 3 c-d) delici, keski,

ağırlık ve ağırşaklar olarak adlandırılan küçük buluntular (Çizim: 4 e-f) gün ışığına çıkarılmıştır.

D2 No.lu duvarın güneyinde 1 adet Eski Tunç Çağına tarihlenen üzeri tırnak baskılı, tek kulplu maşrapa ve (Resim:10; Çizim: 4b) D4 duvarı ile mabet-saray odası arasında kalan alanda iki adet el yapımı çanak ele geçirilmiştir (Resim: 11,12; Çizim: 4c-d)

Mabed-sarayın doğu kanadının kuzey ucunda yer alan odanın içinde 1m² çapında taş duvarlı bir oda açığa çıkarılmıştır (Resim: 13; Çizim: 3).

Bu alandaki çalışmalarımızın ana amaçlarından birisi de mabed-saray olarak tanımlanmış binanın uzantılarının araştırılmasıydı. Ancak *adytona* doğru giden bu bölümün geç dönem yapıları tarafından (Frig ve Osmanlı) tahrip edildiği de gözlenmiştir. Üzerinde çalıştığımız bu nokta mabed-saray diye tanımlanan binanın *adytonuna* en yakın olan bölümdür. Ayrıca bu noktada Hamit Zübeyr Koşay tarafından yapılan kazılarda çok sayıda, bezemesiz görünen ve üzerinde çeşitli delikler bulunan orthostat açığa çıkarılmıştır. Hiç şüphe yoktur ki bunlar Boğazköy I. Mabed'e (Büyük Mabed'e) olduğu kadar sella ya da *aditona* ait bir yapı olmalıdır.

Ancak, bunun anlaşılabilmesi, önceki kazılardan kalan ve burada yığıntı hâlinde duran ve kazımızın gelişmesini engelleyen eski kazı topraklarının buradan uzaklaştırılmasına bağlıdır. Ayrıca heyetimizin jeofizik elemanlarının burada yapacağı araştırmalara, söz konusu kazı toprağının derinlik açısından engel teşkil etmesi nedeniyle de sağlıklı bir çalışma yapılamamaktadır.

C- ALACA HÖYÜK ESKİ TUNÇ ÇAĞI KRAL MEZARLARINI CANLANDIRMA PROJESİ

2010 yılı Alaca Höyük kazı çalışmalarımızı, çalışma programımızda belirttiğimiz gibi, Eski Tunç Çağı kral mezarlarını canlandırma projesine ağırlık vererek gerçekleştirmiş bulunuyoruz. 1935-1940 yıllarında 14 mezar açığa çıkarılmıştır ve bu mezarlar A- S olarak isimlendirilmiştir. Mezarların

genel özellikleri Dikdörtgen yapıda, 0,75-1,0 m. derinlikte, 8-4 m. uzunlukta - 5-2 m. genişliktedir. Bu mezarlarda yatan ölülerin 4'ü kadın, 5'i erkektir. Diğerleri hakkında kesin bir sonuç yoktur S Mezarının dışında bir çocuğa ait *pithos* bir mezara rastlanmıştır, ancak S mezarının içerisinde iskelet bulunmamıştır. C mezarı iki ölüye ait olup diğerlerine tek birey gömülmüştür. Mezarlarda 12 kategoride incelenen mezar hediyeleri ele geçirilmiştir. Bu özellikler doğrultusunda daha önceki yıllarda 6 mezarın bire bir kopyaları yapılmıştı. Bu doğrultuda öncelikle proje alanında kazısı yapılmamış alanda 2008 yılında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve çok sayıda Eski Tunç Çağına ait küçük eser müzeye kazandırılmıştır. Açığa çıkan mimarî buluntunun da belgelendirme işlemleri yapılarak kaldırılmıştır. Bunun sonucunda proje alanında tabanın zayıf ve taban suyu seviyesinin yüzeye yakın olması nedeniyle zemin sağlamlaştırılarak mezarların bire bir ölçülerindeki yapıları tamamlanmıştır. Mezarlar arasındaki kronoloji farklılığı olasılığı dikkate alınarak seviyeleri belirlenmiştir. Ayrıca bazı mezarların taş duvarlarındaki bozulma nedeniyle, bozulan kısımlar, üzerine gelecek camın yükünü taşıyacak şekilde sağlamlaştırılmıştır.

Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18.12.2009 günlü onaylanan proje gereği mezarların üstüne konacak camların ihâlesi, Çorum Valiliği'nce gerçekleştirilmiştir. Heyetimiz bu yılki çalışmalarını ağırlıklı olarak mezarların yapılandırılması ve projede önerilen çevre düzeni üzerinde yoğunlaştırmıştır. Dolayısıyla bir önceki yıla göre restorasyon ve proje çalışmamız çok ağırlıklı olmuştur. Söz konusu projede kurul üyelerinin isteği üzerine proje alanının erozyonu önleyecek batı kısmına yapılan taş duvarın üzerine harpuşa ve beş metrede bir kolon yapılmıştır. Ancak kazı başkanı tarafından erozyonu önlemek amacıyla yaptırılan bu batı duvarının höyüğün doğal görünümünü bozmaması için kerpiç yığını altında kalmasını sağlamaya dönük önerisi ilgili kurul üyeleri tarafından kabul görmemiştir.

Yine onanmış proje gereği, mezarlar arasına kilit taşı döşenmiştir. Ancak bu kilit taşı da koruma kurulu üyelerince önerilmiştir (Kazı başkanı ve yerel belediye başkanının karşı çıkmasına rağmen). Kâğıt üzerinde güzel görünen

bu kilit taşı höyüğe uygulandığında, ören yerinde bir beton yığını görüntüsü vermiştir. Bu hususun olumsuzluğu ilgili koruma kuruluna yazıyla ve resimlerle bildirilmiş ve yaptığımız başvurunun cevabı beklenmektedir.

Mezarların içerisine iskeletler ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan eserlerin bire bir kopyaları yerleştirilmiştir.

Bunlara ilâve olarak Alaca Höyük Eski Tunç Çağı kral mezarlarının canlandırılması ile önceleri boş dört duvar şeklinde duran yapay mezarlar artık, Alaca Höyüğü gezenlere, Anadolu'nun M.Ö. III. binyıldaki kral mezarları (Hatti Kral Mezarları) hakkında gerçek bilgiyi yansıtmaya başlamıştır.

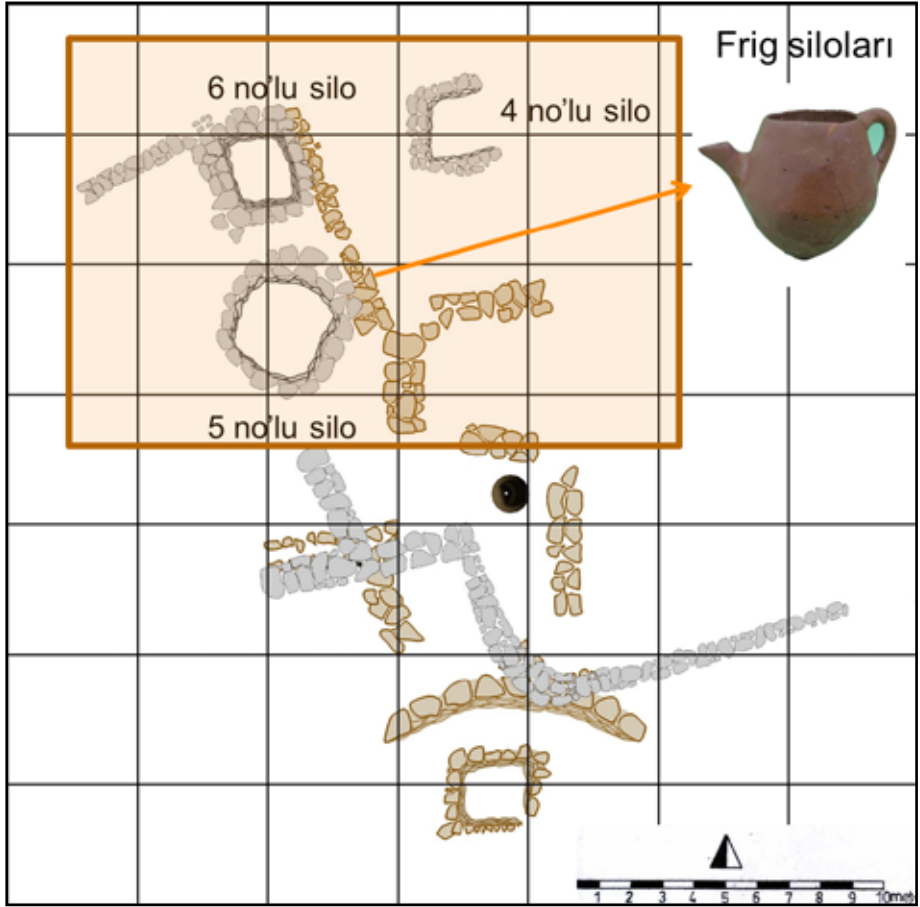
D- KÜÇÜK ONARIM ÇALIŞMALARI VE DİĞER FAALİYETLER

2010 yılı kazılarıyla, Alaca Höyük'de kalıcı mimarlık kalıntılarının sağlamaştırılması yanında, müzelerimize, ünik eserler de kazandırılmıştır.

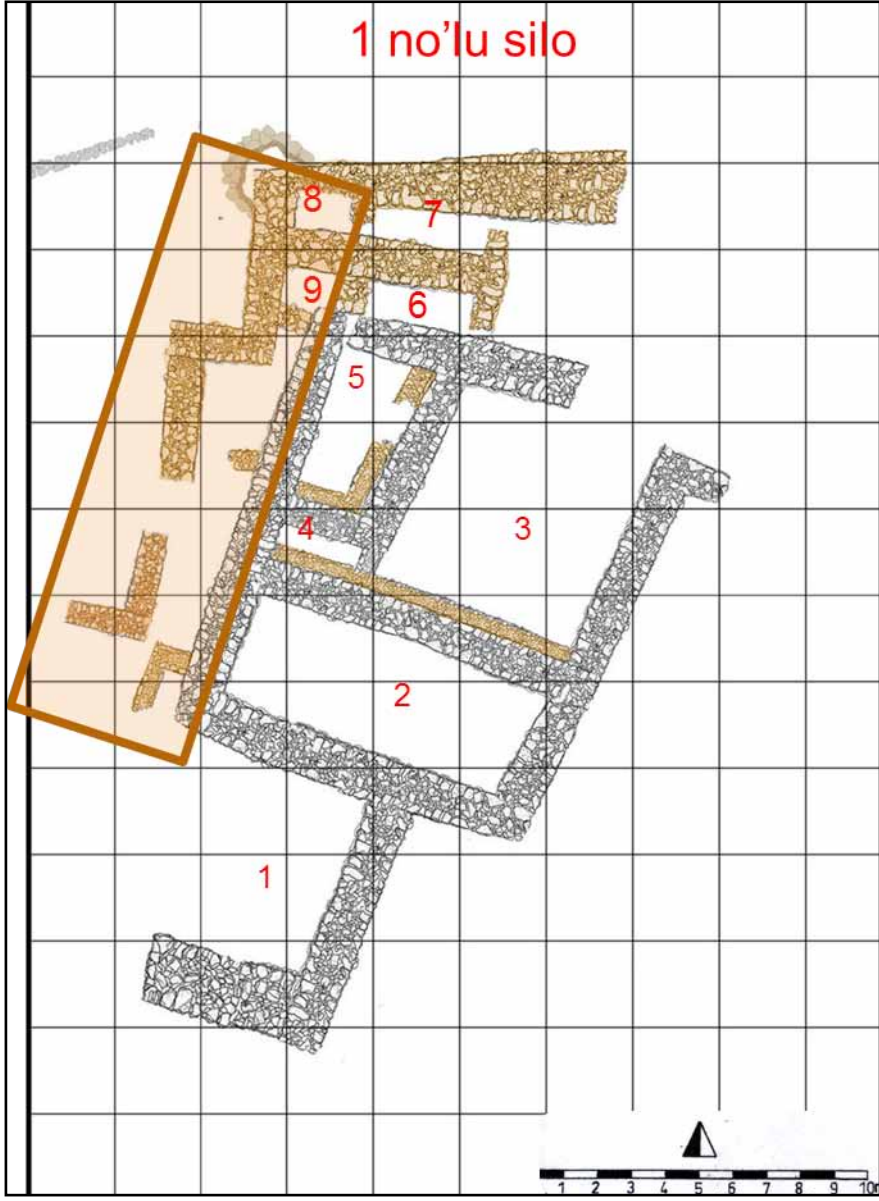
Çorum Valiliği, Alaca Höyük Belediyesi Başkanlığı ve Kazı Ekibimizin ortak çalışmaları sonucu, Samsun yolu üzerindeki Alaca Höyük Kavşağına, Alaca Höyükteki Sfenksli kapı kule kabartmalarının ve sfenkslerin bir kopyası yerleştirilmiştir. Bu çalışmanın Alaca Höyüğe turizm açısından katkısının olumlu gelişmesi gözlenmektedir. Bu hususta Çorum Valisi Sayın Nurullah Çakır'a, Alaca Kaymakamı Ayhan Yazgan'a ve Alaca Höyük Beldiye Başkanı Rıza Bek'e kazımıza gösterdiği ilgi ve anlayışı bir kez daha vurgular ve teşekkür etmek isteriz.

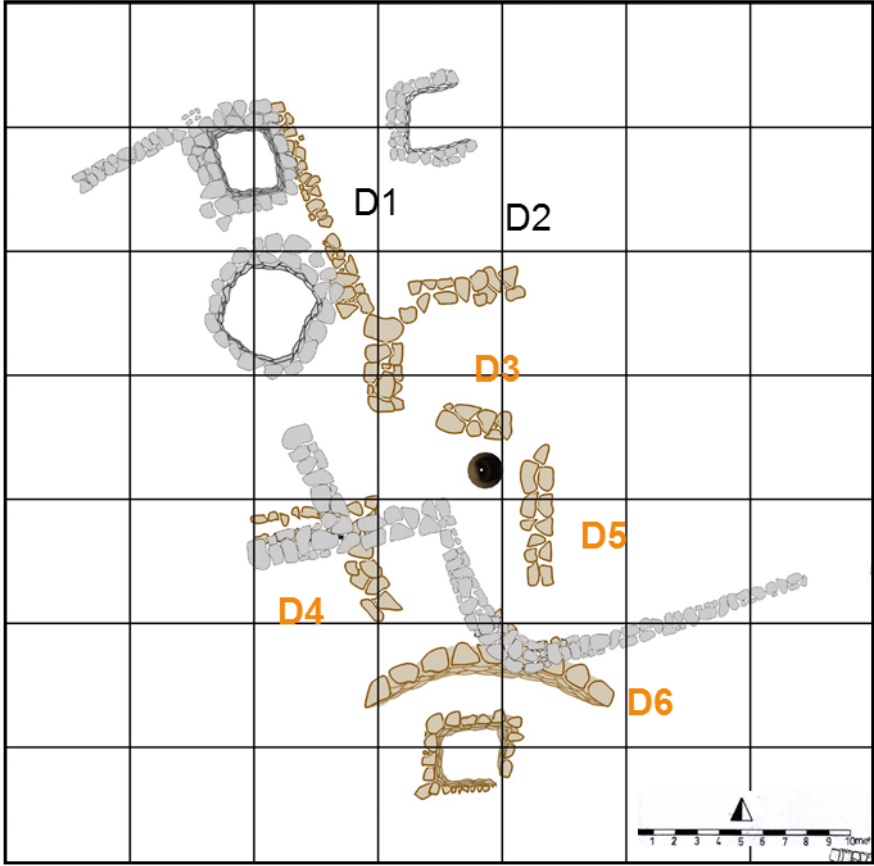
Harita: 1

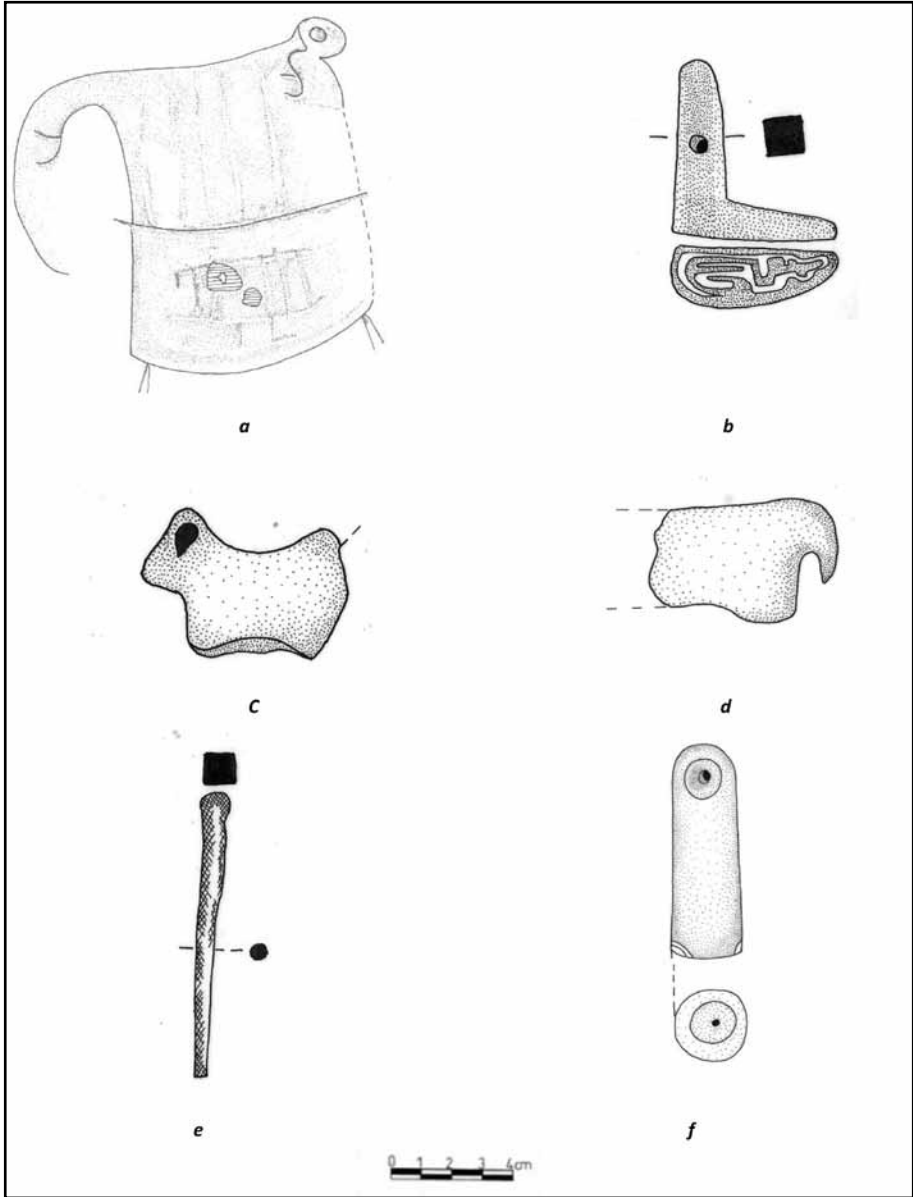
Çizim: 1

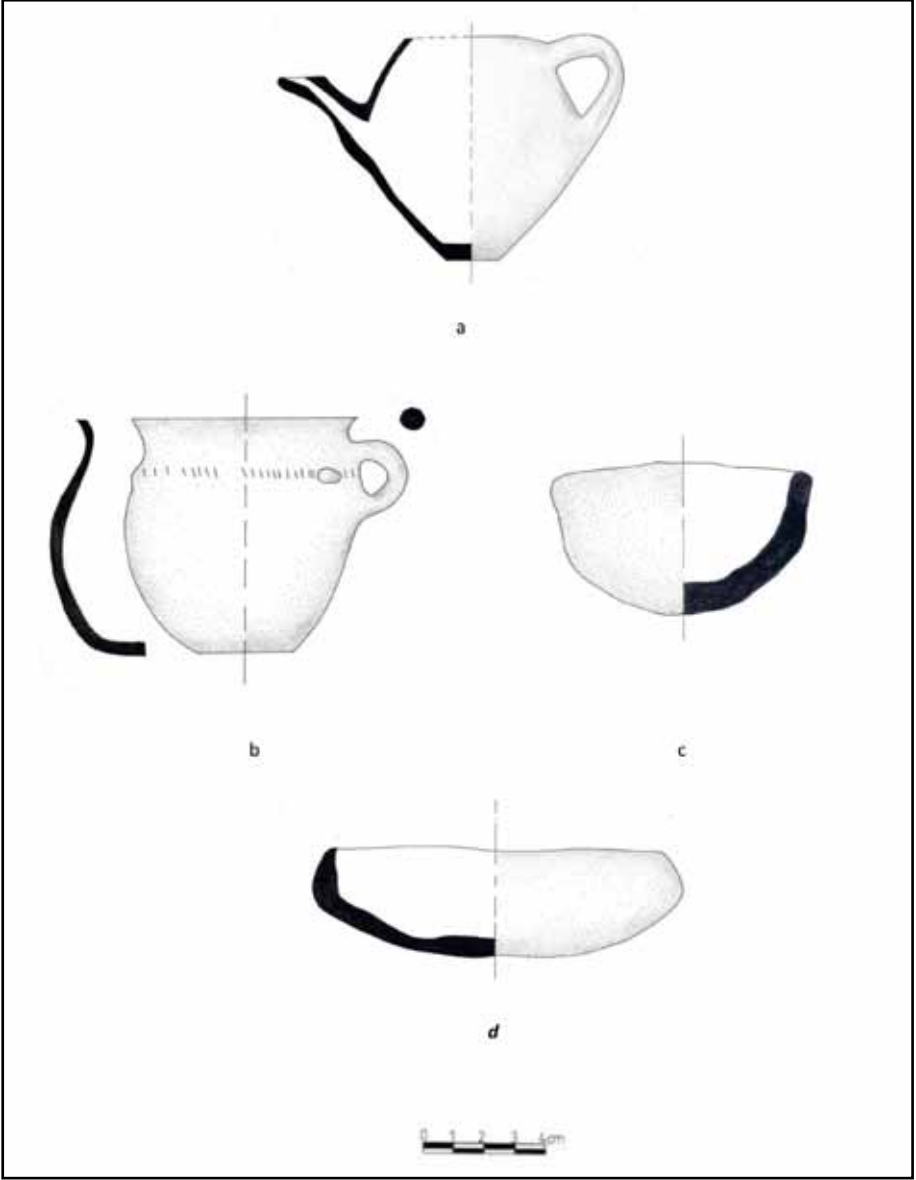
Çizim: 2

Çizim: 3

Çizim: 4

Çizim: 5

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8a

Resim: 8b

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

ALTINTEPE URARTU KALESİ

2010 YILI KAZI VE ONARIM ÇALIŞMALARI

www.altintepkazisi.com

Mehmet KARAOSMANOĞLU*

Halim KORUCU

Mehmet Ali YILMAZ

Erzincan “Altıntepe 2010 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları” 01.07.2010-30.07.2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Başkanlığımızdaki kazı çalışmalarına üniversitemizden Arş.Gör. Halim Korucu, Arş.Gör. Mehmet Ali Yılmaz, Restoratörler E. Çoğal, Ö. Çelik ve 2010 yılı ekip listesinde yer alan Arkeolog A. Durukan ile Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri katılmıştır. Önceki yıllarda olduğu gibi Erzincan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün kent merkezindeki binasında kalınmış ve Erzincan İl Özel İdaresi Genel Sekreterliğince tahsis edilen bir araçla kaleye gidilmiş ve dönülmüştür. Desteklerinden dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, Erzincan Valisi Abdulkadir Demir’e, Erzincan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği’ne ve Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü’ne Edebiyat Fakültesi Dekanlığı’na teşekkür ederim. Bu yılki Bakanlık temsilcimiz Gümüşhane İkizevler Etnografya Müzesi’nden Sayın Ayşegül Turhan Erdoğan’ın katkılarını da unutmadık.

Altıntepe 2010 yılı kazıları, programda belirtildiği gibi, Tapınak Kompleksi’nin doğusunda, Apadana’da, Kuzey Sur Dışı’nda, Batı Sur Dışı’nda, Taş Yapı’da ve Kilise’de sürdürülmüştür (Çizim: 1).

* Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240 Erzurum/TÜRKİYE mkaraos@atauni.edu.tr
Arş. Gör. Halim KORUCU, halimk@hotmail.com
Arş. Gör. Mehmet Ali YILMAZ, mehmetaliylmz@gmail.com

1) TAPINAK KOMPLEKSİNİN DOĞUSUNDAKİ ÇALIŞMALAR

Tapınak çevresindeki yapıları açığa çıkarmak amacıyla devam ettiğimiz çalışmalar geçen yıl başladığımız Tapınak kompleksinin doğu bitişiğindeki TD 1 alanında sürdürülmüştür (Çizim: 1). İlk dönem kazılarında üst tabakaları kaldırılan ancak ana toprağa ulaşılmayan bu alanda ilk kez 2009 yılında tespit ettiğimiz ve kısmen açtığımız, zemini taş döşeli mekânda, çalışmalarımız sonuçlandırılmıştır. Toprak kazılarak inşa edilen, güney ve doğu duvarlarında dört taş sırası korunan bu yapının batıya ve kuzeye doğru uzanan duvarları ortaya çıkarılmıştır. Batıya doğru 9 m. devam ettikten sonra 1 m. dışarı rizalit/çıkıntı yaparak 4 m. daha ilerledikten sonra kuzeye dönen ve 5.80 m. devam eden, tek taş sırası korunan duvarın, Bizans Surları'nın altına girmesi nedeniyle çalışmalara bu kısımda son verilmiştir (Çizim: 2; Resim: 1). Buna rağmen yapının ölçüleri elde edilmiş ve planı çizilebilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan zemini düzgün taş döşeli bu yapının, dar olan doğu yarısının genişliğinin 9 m., geniş olan batı yarısının genişliğinin 10 m., uzunluğunun ise yaklaşık 13 m. olduğu saptanmıştır. Taş döşeli zemin batıdan doğuya doğru 30 cm.lik kot farkından dolayı meyilli olduğu anlaşılmaktadır. Kalenin kurulduğu dönemde, tapınakla birlikte tasarlanan yapı, büyük bir yıkımın ardından içi boşaltıldıktan sonra yaklaşık 1 metre killi toprakla doldurularak düzleştirilmiş ve içinde *pithos*ların omuzlarına kadar gömüldüğü depo binasına dönüştürülmüştür. *Pithos*ların üzerine kazınan hiyerogliflerden bu zorunlu değişikliğin Urartu Döneminde yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim: 2). Hiçbir arkeolojik veri ele geçmediği ve diğer Urartu merkezlerinde de benzeri bulunmadığı için yapının işlevine yönelik araştırmalarımız sürmektedir.

2010 yılında büyük bir kısmı açılan tapınağın doğusundaki TD 1 alanında zeminin hemen altında ortaya çıkardığımız ve içinde küplerin gömülü olduğu depo binasının açılmayan kuzey bölümünde çalışmalar yapılmış ve yapının Bizans Suru dışındaki bölümü de açılarak ölçüleri belirlenebilmiştir. Büyük yıkımla birlikte tapınak avlusunun yıkılan doğu duvarının da kısmen üstüne yapılan dikdörtgen planlı depo binasının ölçüleri 16.15 x 27 m.dir (Çizim: 2).

Böylesine büyük boyutlardaki yapının çatısı iki sıralı taş kaidelere basan ahşap direklerle desteklendiği, ele geçirilen ve sayısını henüz belirleyemediğimiz kaidelerden anlaşılmaktadır. Depo binasındaki *pithos*ların içlerinin yanması, kalenin diğer yapılarında da izlendiği gibi, Urartu'nun sona erdiği dönemdeki büyük bir yangınla açıklanabilir.

2) APADANA (KABUL SALONU) ÇALIŞMALARI

2004 kazı sezonunda başlanan¹ Apadana'daki kazı çalışmaları 2010 yılında da sürdürülmüştür (Çizim: 3). İkinci evredeki genişletilmiş Apadana'nın doğu duvarı iki evrede de değiştirilmeden kullanılmıştır. İlk olarak 2009 kazı sezonunda ortaya çıkardığımız² Apadana'nın doğu köşesinde I. ve II. evrede değiştirilmeyen giriş kapısının bulunduğu alanda çalışmalara devam edilmiştir (Resim: 3). Kalenin girişi ve Apadana'nın doğu duvarı arasını kapsayan "Kale Kapı Avlusu"nun zemininden yaklaşık 2 m. yükseklikteki Apadana girişi önündeki kapı ön odalarında yapılan temizlik çalışmalarının ardından hatalı bulunan ilk dönem plan çizimleri yenilenmiştir. Bu yapıların duvarlarından düşen taşlar da yerlerine yerleştirilmiştir (Resim: 4). Düşük kottaki kapı ön odasının içinde merdivene ait mimarî bir öge bulunmamasından dolayı Apadana'ya girişin ahşap bir merdivenle sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır (Çizim: 4). Bazı değişiklikler yapılarak her iki dönemde kullanılan giriş kapısının Apadana içindeki düşük kotta, birinci evreye ait 3.17 x 4 m. boyutlarındaki mekânın ikinci evrede de kısmen daraltılarak aynı işlev için kullanıldığı gözlenmiştir. Taş duvarları Apadana zemin seviyesine kadar çıkan, bu dikdörtgen odanın hangi amaçla kullanıldığı henüz tespit edilememiştir.

Bu yapıdaki diğer bir çalışma, genişletilmiş Apadana'nın batı duvarı ile ona bitişik giden Bizans Kalesi sur duvarının dışında sürdürülmüştür. 2009 yılında geç dönem kulesinin batısında yaptığımız çalışmalarda ilk dönem Apadana'ya

1 M. Karaosmanoğlu, B. Can, H. Korucu "Altın-tepe Urartu Kalesi 2004 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları" *Kazı Sonuçları Toplantısı* 27/1, 2006, 183-191.

2 M.Karaosmanoğlu, "Altın-tepe Urartu Kalesi 2009 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları" *Kazı Sonuçları Toplantısı* 32 (Baskıda).

bağlı depo binasının batı duvarının uzantısı Bizans kulesinin içinde ortaya çıkarılmıştı. Bu kulenin batı duvarının dışındaki temizlik çalışmaları sırasında zemine gömülü 3 adet *pithos* açığa çıkarılmıştır. İlk dönem Apadanası'nın Bizans Dönemi sur duvarı altında kalan *pithoslar*, duvarın yapımı sırasında tahrip edilmiştir. Bu *pithosların* cidar kalınlığının I. Evre Apadanası'nın (bugün kısmen korunan geç dönem kulesi altında kalan) depo binasındaki, *pithosların*kinden biraz farklıdır³. Bu *pithosların* batı kısmında genişletilmiş Apadana'nın batı duvarının altına doğru devam eden yaklaşık 2.65 m. genişliğinde, İlk dönem Apadanası'nın depo binasının batı duvarına paralel ve aynı kalınlıkta bir duvarına ait taş temel ortaya çıkarılmıştır. Duvarın genişletilmiş Apadana içindeki uzantısını tespit etmek ve erken Apadana'yla bağlantılı olup olmadığını saptamaya yönelik çalışmada Apadana batı duvarının iç kısmında, bir sondaj açılmış, ancak duvarın uzantısı tespit edilememiştir. Apadana'daki genişletme sırasında bu duvarın temel taşlarının da tamamen sökülmesi olduğunu düşünüyoruz (Resim: 5).

Genişletilmiş Apadana içinde 2006 yılında yaptığımız çalışmalarda çatıyı taşıyan 18 sütun kaidelerinden birinin iki kez kullanıldığını tespit etmiştik⁴. Tamamen yerinden sökülen bu kaidenin iki tarafının işlendiği ve iki evrede de kullanıldığı görülmüştü. İki kez kullanılan sütun kaidelerinin olup olmadığını tespit etmek ve ilk dönem Apadanası'na ait kaide sayısını saptamak için Apadana içerisinde yer alan *in situ* sütun kaidelerinin diplerinde küçük açmalar yaparak kontrol edilmiş, çapları 105 cm. ile 122 cm. arasında değişen sütun kaidelerinin, ikinci evreye ait, tek kullanımlık oldukları anlaşılmıştır.

3) KUZEY SUR DIŞI ÇALIŞMALARI

2009 yılında ortaya çıkarılan Kuzey Sur Dışı 1 (KSD 1) mekânının kuzey yanında sur duvarının zamanla toprak altında kalan kısımlarını ortaya çıkarmak ve sur duvarına bitişik mimarî unsurların olup olmadığının tespitine

3 I. Evre Apadanası deposundaki *pithosların* cidarlar kalınlığı batıdan güneye doğru 3-3-4 cm. dir. Genişletilmiş Evre Apadanası'nın batı duvarının dış kısmındaki *pithosların* cidar kalınlığı batıdan güneye doğru 3,2-3,2-3 cm. dir.

4 M. Karaosmanoğlu, B. Can, H. Korucu "Altın-tepe Urartu Kalesi 2006 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları" *Kazı Sonuçları Toplantısı* 29/1, 2008, 497-515.

yönelik temizlik ve kazı çalışmaları yapılmıştır. Planda KSD 2, KSD 3, KSD 4 ve KSD 5 olarak isimlendirilen alanlarda sondajlar açılmıştır (Çizim: 1).

KSD 2 alanında yapılan çalışmalarda Bizans Sur Duvarı'nın altında kalan ve batıya doğru devam eden 3.60 m. Genişliğinde, 8.50 m. uzunluğundaki duvarın surları desteklemek amacıyla yapılmış olduğunu düşünüyoruz.

KSD 3 alanında yaptığımız çalışmalarda herhangi bir mimarî form göstermeyen bağımsız bir duvarın düzgün olmayan irili ufaklı taş temellerine ait kalıntılar (Resim: 6) ile arasında Geç Demir Çağa ait üzeri boya çizgili seramik parçaları ve yine aynı döneme ait metal kâselere öykünülerek kalıplandırılmış mono krom bir seramik parçası bulunmuştur (Resim: 7).

Diğer bir çalışma alanımız KSD 4'te yapılan çalışmalardır. İç Sur Duvarı'nın dış yüzünü tespiti yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda, Kuzeyden batıya doğru yapılan çalışmalarla iç surun devam ettiği görülmüştür. Ön yüzleri düzgün taşlardan inşa edilen sur duvarı yaklaşık 8.60 m.lik bir risalit yaptıktan sonra 10.70 m. daha devam etmektedir. Sur duvarının dış kısmında mimarî bir yapıya rastlanmamış, KSD 3'te olduğu gibi birkaç parça Geç Demir Çağı boyalı seramik parçası bulunmuştur.

KSD 5 alanı Prof. Dr. Tahsin Özgüç kazılarında bulunan depo binasının batısında yer almaktadır. Bu alanda yaptığımız çalışmalarda herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmamış; yaklaşık 2 m. Derinlikte, zeminde ahşap direk kalıntılarına rastlanmıştır. Bu alanlardaki çalışmalarımız gelecek yıllarda da devam edecektir.

Diğer bir çalışma alanımız da tapınak avlusunun kuzeyinde K 3 olarak isimlendirdiğimiz mekândır. Geçen yıl yaptığımız çalışmalarda ortaya çıkardığımız K 2 veya tandırılı oda olarak isimlendirdiğimiz yapının doğu duvarının dış yüzü de K 3 alanında ortaya çıkarılmıştır. Kuzey duvarlarını İç Kale sur duvarlarının oluşturduğu bitişik bu mekânlardan K 3 yapısının planı ve işlevi kısmen Bizans Surları'nın altında kaldığı için tespit edilememiştir.

4) BATI İÇ SUR DIŞI ÇALIŞMALARI

Batı İç Sur Dışı'nda tespit edilen ve kuzeye doğru devam eden kanalın da bulunduğu terasta, herhangi bir yapılaşmanın olup olmadığını anlamak

amacıyla çalışmalara başlanmıştır. Burada belirlenen alanda 5 x 5 m. ölçülerinde iki açma yapılmıştır.

1 No.lu açma çalışmasında yürüme zemininden yaklaşık 1.20 m. aşağıda, muhtemelen İç Kale batı suruna ait kerpiç duvar yıkıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu kerpiç yıkıntılarının bir kısmı üzerinde beyaz badanalı kerpiç sıvanın hâlâ korunduğu görülmüştür. Bu örnekte görüldüğü gibi Altıntepe sur duvarlarının dış yüzlerinin sıvalı olduğu anlaşılmaktadır.

1 No.lu açmanın güneydoğusunda 2 No.lu açmada çalışılmıştır. 1 No.lu açmada karşılaştığımız kerpiç yıkıntılarında hareketle 2 No.lu açmada yapılan çalışmalarda yürüme zemininin yaklaşık 1 m. altında kerpiç yıkıntısıyla karşılaşmıştır. Surlara ait kerpiç duvar yıkıntıları arasına atılmış, *in situ* olmayan, yana yatık vaziyette, çapı 62 cm., yüksekliği 60 cm., iyi korunmuş, dibek taşı ele geçirilmiştir (Resim: 8). Tek parça taşa işlenen dibegin içi iki kademeli yapılmıştır. Üstteki ilk kademenin genişliği 46 cm., alttaki ikinci kademenin genişliği 16 cm.dir. Çevresinde işlevi konusunda bilgi veren *in situ* herhangi bir malzemeyle karşılaşmadığından dolayı daha sonraki bir dönemde dibek taşının buraya atıldığı anlaşılmaktadır. Bu yılki kazılarımızda tek envanterlik eser olan dibek taşı, inceleme fotoğraf ve çizim çalışmalarının ardından Erzincan Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir (Çizim: 5)

5) TAŞ YAPI

Altıntepe'nin kuzey orta terasında ilk dönem Prof. Dr. Tahsin Özgüç kazılarında tespit edilen ancak plana geçirilmeyen ve duvarları tamamen kesme taştan örülü; batı, doğu ve kuzey duvarı kısmen ortaya çıkarılan ve tarafımızdan "Taş Yapı" olarak isimlendirilen mekânda, yapının işlevini ve planını tespitiye yönelik çalışmalara başlanmıştır. Yapının, kısmen açıkta olan kuzey duvarının içten uzunluğu 14 m. ve kalınlığı 2.27 m.dir. Taş Yapı'nın Kuzey İç Sur Duvarı'nın dış kısmında akan taş ve toprakla kapandığı için bu yılki çalışmalarda sadece yukardan akan ve mekânın içini dolduran taş ve toprağın bir kısmı temizlenebilmiştir. Yüksek taş duvara sahip ve çalışma imkânları oldukça zor olan yapının işlevini ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalara gelecek yıllarda da devam edilecektir (Resim: 9).

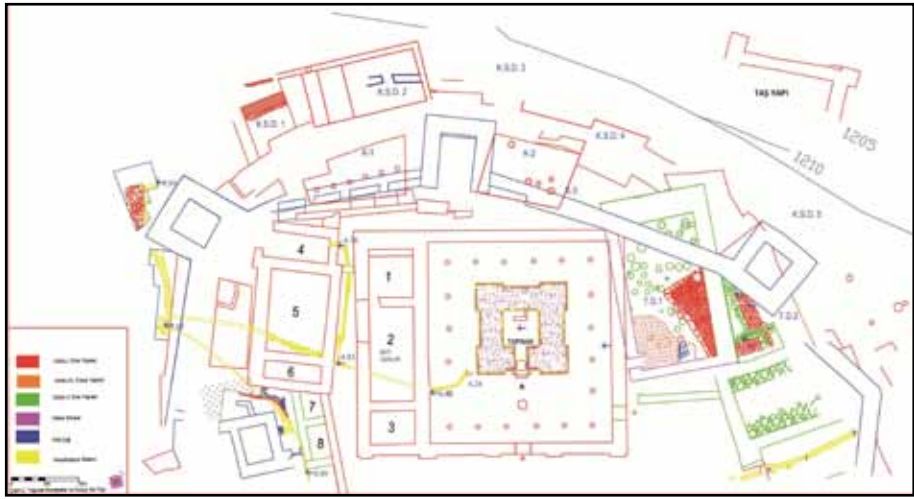
6) KİLİSE'DEKİ ÇALIŞMALAR

Tepenin doğusunda alçak kottaki bir burun üzerine inşa edilen Kilise'de 2003 yılında başlayan çalışmalarımıza bu yıl da devam edilmiştir. Restoratör Evren Çoğal ve Özden Çelik tarafından yürütülen çalışmalarda, daha önceki kazı sezonlarında temizliği, belgelenmesi ve acil koruma müdahalesinin yapılmasının ardından üzeri jeotekstille örtülen taban mozaiği, nihaî bir koruma ve onarım çalışması için tekrar açılarak, zarar görmüş kısımların tespiti ve belgelenmesi tamamlanmıştır. Buna göre kilisenin güneybatı duvarı önündeki yaklaşık 12 m²lik kısmın onarımına karar verilmiştir. Bu kısımda tessellatum (mozaikli tabaka) altındaki bağlayıcı harcın özelliğini yitirmesinden dolayı, boşluklar ve yer yer içbükey ve dışbükey deformasyonlar ile taş kayıplarının olduğu gözlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, deforme olan kısmın, yerinden kaldırılarak, orijinaline uygun bir harçla tekrar yerine oturtulmasına karar verilmiştir. Roma harcıyla hazırlanan yeni taşıyıcı taban üzerine, alt temizliği tamamlanan mozaik paneller, orijinal yerlerine oturtularak montajı tamamlanmıştır. Ardından eksik kısımlardaki taş dizimleri yapılmıştır. Ayrıca, mozaik tabanın uygun görülen kısımlarında lakuna kenarları ve lakuna içleri harç dolgusu yapılarak sağlamlaştırılmıştır (Resim: 10).

Çalışmaların tamamlanmasının ardından bir sonraki kazı sezonuna kadar etrafının kapatılma işlemi tamamlanacak olan mozaik tabanın üzerine yeniden jeotekstil serilmiş ve onun üstüne de bir kat yıkanmış ince dere kumu ve bir kat da çakıl serilerek kapatılmıştır.

7) KAZI EVİ - ATÖLYE ÇALIŞMALARI

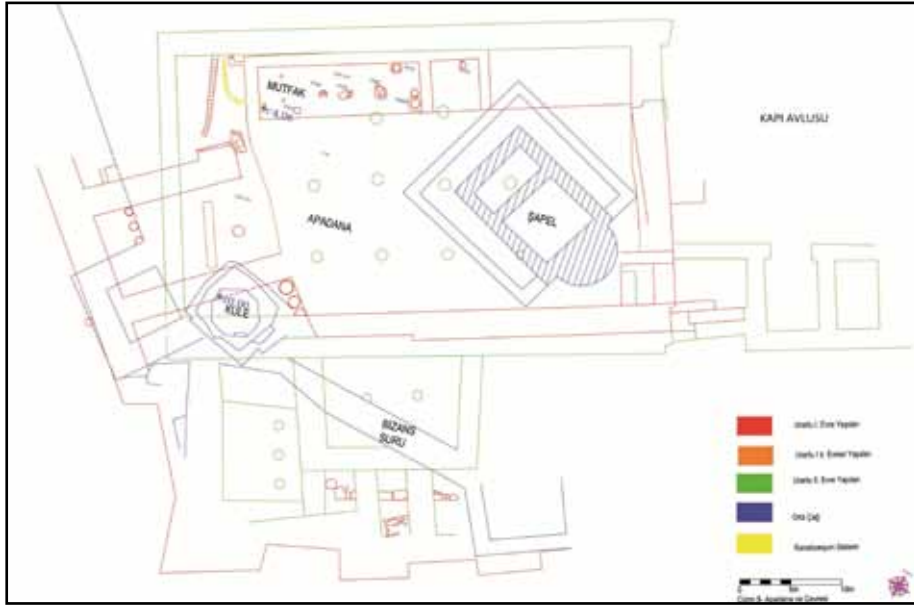
İlk sezondan beri Altıntepe çalışmalarında elde edilen en yoğun buluntu grubunu parça seramikler oluşturmuş, bu durum 2010 sezonunda da değişmemiştir. Çalışma alanlarından çıkarılan çeşitli nitelikte ve hiçbiri sağlam olmayan parçaların çizim, fotoğraf ve envanter kayıtları kazı evinde yapılmıştır. Ayrıca Restoratör E. Çoğal ve Ö. Çelik tarafından önceki kazı dönemlerinde ele geçirilen ve tamamlanabilecek durumdaki seramik buluntularının restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır.

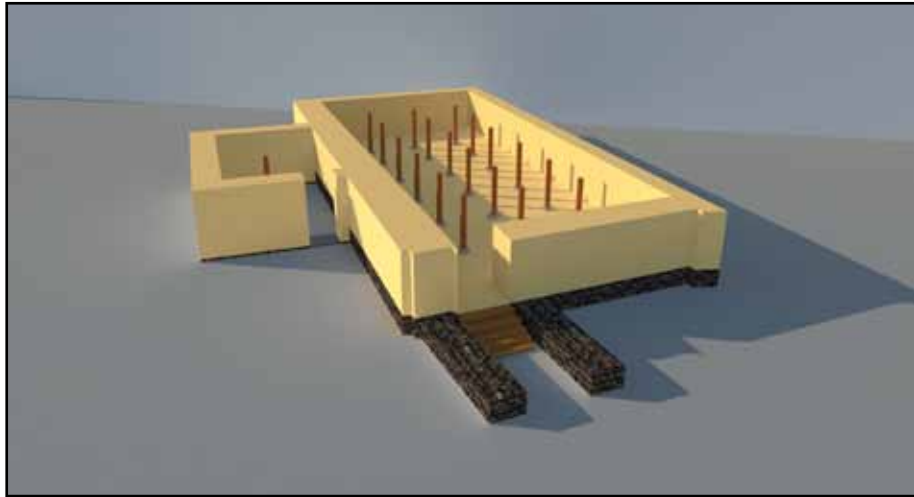
Çizim 1: Tapınak kompleksi ve Kuzey Sur dışı

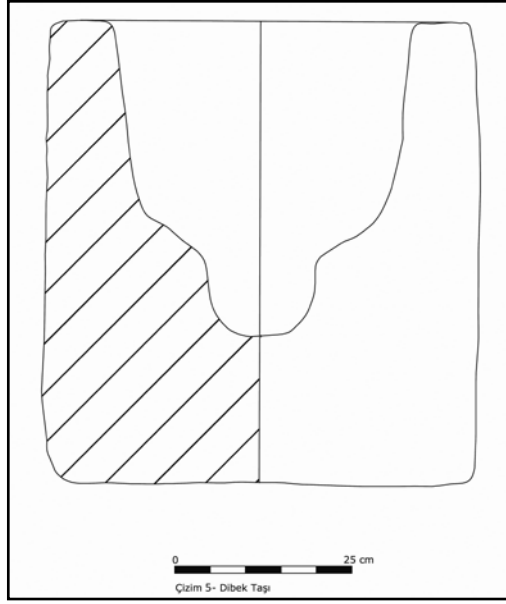
Çizim 2: Tapınak kompleksinin doğusu

Çizim 3: Apadana ve çevresi

Çizim 4: Genişletilmiş Apadana'yı yeniden kurma denemesi

Çizim 5: Dibek taşının kesiti

Resim 1: Tapınak kompleksinin doğusu TD 1

Resim: 2

Resim 3: Apadana girişi, içten

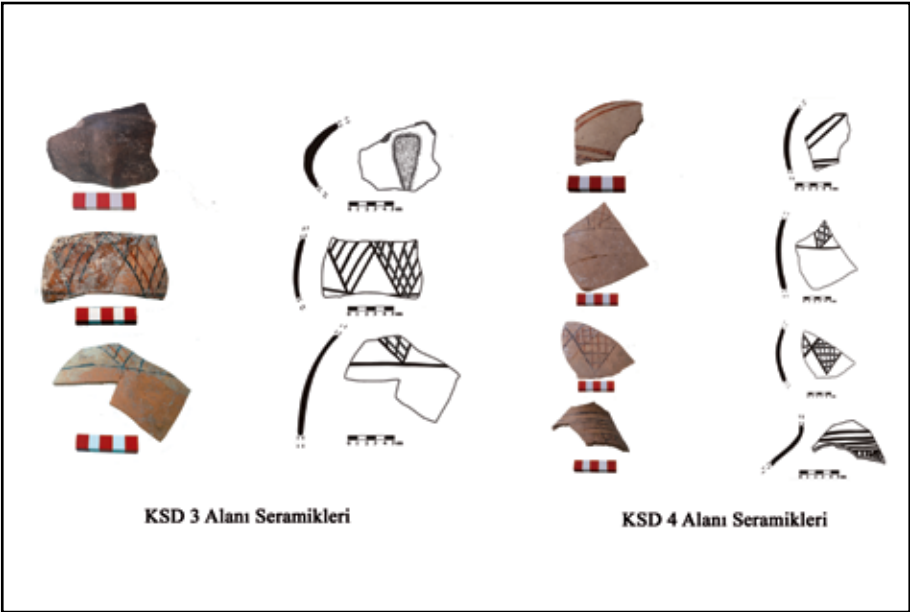
Resim 4: Apadana girişi, dıştan

Resim 5: Apadana'nın batısı

Resim 6: KSD 3

Resim 7: KSD 3 ve KSD 4 alanında ele geçirilen boyalı seramikler

Resim 8: Batı sur dışında bulunan dibek taşı

Resim 9: Taş yapı

Resim 10: Kilise

GÖBEKLİ TEPE KAZISI 2010 YILI RAPORU

Klaus SCHMIDT*

Göbekli Tepe kazısı 16. kampanyası 2010 yılında iki dönem hâlinde yapıldı. İlkbahar dönemi 29.04-30.05.2010 tarihlerinde, sonbahar dönemi ise 12.09.-31.10.2010 tarihlerinde gerçekleştirildi. Çalışmalarımıza Harran Üniversitesi Sanat Tarihi Bölüm Başkanı Yrd. Doç. Dr. Cihat Kürkcüoğlu kazı başkan yardımcısı olarak, Gaziantep Müzesi' nden Ümmügülsüm Yaprak, Şanlıurfa Müzesi' nden Nedim Dervişoğlu ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi' nden Aynur Talaatar Bakanlık temsilcisi olarak katıldılar. Aşağıda adı geçen uzman ve öğrenciler bilimsel ekibi oluşturdular¹. Ayrıca Örencik Köyü'nden sayıları 20 ile 50 arasında değişen kişi kazı çalışmalarına işçi olarak katıldılar.

1995 yılından beri devam eden kazılar ve yüzey gözlemleri sonucunda edinilen, Göbekli Tepe'nin dairesel ve oval yapılardan oluşan bir kült merkezi olduğu görüşü, 2003 yılında jeomanyetik yöntemlerle yapılan çalışmalar sonucunda kesinlik kazanmış ve kazısı yapılan dört dairesel yapının (A-D) ve tepenin batı yamacında yer alan 1995 yılında kazısı yapılan ve kaya tapınağı olarak adlandırılan bugün E yapısı adını verdiğimiz alanların dışında, en az 12 diğer yapının varlığı (F-Q) saptanmıştır (Mosch – Schmidt 2010; Schmidt 2010a-c; 2011a-b).

2004 ve 2005 yılı kazıları ile A, B, C ve D yapılarının ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmalara devam edilmiştir. C ve D yapısının çapı yaklaşık 30m, B yapısının çapı ise 15m. dir. A yapısı ovalimsi bir plan gösterir, yaklaşık 15x10m. boyutlarındadır. Yapılar birbirini çevreleyen dairesel taş duvarlarla

* Prof. Dr. Klaus SCHMIDT, Deutsches Archäologisches Institut, Orient-Abteilung, Podbielskiallee 69-71, 14195 Berlin / ALMANYA, email: kls@orient.dainst.de

1 Mehmet Selim Akdemir, Antonie Bassing, Nico Becker, Dr. Tristan Carter, Laura Dietrich, Oliver Dietrich, Nils Eckhardt, Şahin Eşiyok, Laura Geyer, Andreas Götz, Dr. Julia Gresky, Doğan Güneş, Eleonore Horlacher, Sebastian Hornung, Gökçen İskender, Eduard Knoll, Gudrun Knoll-Schäfer, Çiğdem Köksal-Schmidt, Yrd. Doç. Dr. Cihat Kürkcüoğlu, Prof. Dr. Tilman Müller, Prof. Dr. Joris Peters, Dr. Katja Piesker, Dr. Nadja Pöllath, Stephan Prütting, Florian Sauer, Bülent Sever, Andrea Scharnewski, Kristin Siedelmann, Juliane Simon, Stephanie Spiegel, Akif Sücü, Julia vor dem Esche, Daniela Weixler, Lea Wudy.

oluşturulmuştur. Yapıların ortasında iki tane, uzunluğu 4 ile 5m. yi bulan ve kabartmalarla bezemeli, kireçtaşından yapılmış T-biçimli dikilitaş bulunur. Aynı tarzda şekillendirilmiş ama daha küçük boyutlu, 3-4m. uzunluğunda dikilitaşlar yapıların iç ve dış çeper duvarlarına, hepsi merkezdeki iki büyük dikilitaşa bakacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Yapılar henüz Neolitik Dönem içinde, bilinçli olarak doldurulmuş, kapatılmıştır. Bu doldurulma süreci geçtiğimiz yıllarda yaptığımız sediment analizleri, humus ve kireçtaşı tortusu üzerinde yaptığımız tarihleme ve analizlerle belgelenmiştir. Bu 5m. ye varan, yumruk büyüklüğünde taşlardan oluşan neolitik dolgu, Göbekli Tepe'yi karakterize eden kabartma bezemeli T-biçimli dikilitaşları iyi durumda, tahribata uğramamış ya da sonraki dönemlerde müdahale edilmemiş şekliyle bize ulaştırır ama bunun yanında bu neolitik dolguyla oluşan alışılmadık tabakalanma kazı tekniğiyle ilgili sorunları da beraberinde getirir. Sorunların başında kireçtaşlarından oluşan dolgunun sıkı ve sağlam bir yapıya sahip olmaması, bu yüzden kazılar sonunda 4m. yüksekliğe ulaşan 1m. genişliğindeki açma arası yolların alanda kazı çalışmalarının devamına olanak vermemesi gelir. Bu durum özellikle yüksek profillerle kaplı C ve D yapılarında belirgindir.

Bu nedenlerle 2003 ve 2004 yılı kazıları için öngörülen en önemli hedef C ve D yapılarının kazılmasına devam edebilmek için açma arası yollarının kaldırılması olmuştur. 2005 yılında aynı amaç doğrultusunda dairesel yapıların doğu ve batı sınırlarında yeni açmalarla, A, B, C, D yapılarının dış çeper duvarlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

2006 yılında 12. kazı kampanyası sırasında çalışma programı olarak önceki iki kazı sezonunda olduğu gibi dört büyük dairesel planlı yapının (A, B, C, D) tamamen ortaya çıkarılması hedef olarak belirlenmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için C yapısının doğusunda ve D yapısının batısında kalan iki farklı alanda 10x10m. ebadında yeni arkeolojik açmalarda kazı yapılması ve arkeolojik verilere ulaşılabilmesi için dolguda birkaç metre derinliğe ulaşılması gerekmiş ve çalışmalar bu yönde yapılmıştır.

2007 yılı kazı kampanyası sırasında bu çalışmaların devamının yanı sıra güneybatı tepesinde doğu- batı yönünde sıralanan sekiz adet yeni arkeolojik kazı açması ile çalışılan alan genişletilmiştir. Kazı sistemimiz uyarınca bu yeni

arkeolojik kazı açmaları, 10x10m. ebadındadır ve 1995 yılında belirlediğimiz topoğrafik ağ sistemi çerçevesinde K9-77, K9-87, K9-97, L9-07, L9-17, L9-27, L9-37, L9-47 adlandırmalarını taşımaktadırlar. L9-47 açması ile 1995 yılından beri kazılara devam ettiğimiz güneydoğu yamacı ile bağlantı noktası oluşturulmaktadır.

Yukarıda belirtilen sekiz yeni arkeolojik açmada kazıya başlanmasının nedeni buradaki mimarî buluntu durumunu saptayabilmek, mimarî karakterin güneydoğu yamacından bildiğimiz unsurları tekrarlayıp tekrarlamadığını belirleyebilmek ve olası farklılıkları gözlemleyebilmek idi.

2008 yılı çalışmalarımız sonucunda bu öngörüler doğrulanmış ve 80m. uzunluğuna ulaşan yeni arkeolojik kazı açmalarında 22 adet yeni T-biçimli dikilitaş bulunmuştur. Mekân içlerinde bulunan T-biçimli dikilitaşların varlığı törensel yapılar dışında herhangi bir açıklamaya yer bırakmadığı için güneybatı tepesi de Göbekli Tepe'nin "kutsal alan-kutsal tepe" genel konseptine eklenebilmektedir. Sözü edilen arkeolojik kazı açmalarında dörtgen planlı, T-biçimli dikilitaşlı mekânların yan ısıra şimdiye kadar örneğini görmediğimiz türde yuvarlak planlı bir yapı bulunmuş ve 'Yapı F' olarak adlandırılmıştır.

2009 yılı kazı çalışmalarının ilk döneminde C yapısı iç mekânında yoğunlaşmış, ikinci dönem çalışmaları sırasında ise öncelikle D yapısı ele alınmış ve kuzeybatı tepesinde 1200 metrekareyi kapsayan yeni alanda kazıya başlanmıştır. Tepenin kuzeybatı kısmında yer alan 10x10m. lik 12 yeni arkeolojik açmada beklenildiği üzere ilk metrelerden itibaren neolitik dönem mimarî tabakaları ile karşılaşmıştır.

2010 yılı çalışma programının temelini, D yapısının *in situ* bulunan, fakat yamaç baskısı nedeni ile yatık vaziyetteki merkez dikilitaşlarının yerlerinde dikleştirilmesi, sağlamlaştırılması ve yeni başlanan kuzeybatı alanı arkeolojik açmalarında çalışmaların devam ettirilmesi oluşturdu (Resim:1, 3).

Aşağıda arkeolojik açma isimlerine ve yapı numaralarına göre, 2010 yılı kazı çalışmalarının gidişatı ve neticeleri anlatılmaktadır.

C Yapısı

Sonbahar kampanyası sırasında C yapısı iç mekânında, üç mimarlık tarihi uzmanı tarafından duvar görünüşleri ve detay kesitleri elle çizilerek ayrıntılı yapı tekniği analizleri yapıldı (Resim:4).

D Yapısı

2010 yılı çalışmaları sırasında, yamaç baskısı nedeni ile *in situ* yaklaşık, 10 derece eğik durumda bulunan D yapısı merkez dikilitaşları yerlerinde dikleştirildi. Yükseklikleri 5m. yi geçen iki dikilitaşın kaideleri içersinde oldukça yüzeysel olarak yerleştirildikleri saptandı (Köksal-Schmidt – Schmidt 2010a). C yapısında bulunan benzer örneklerin aksine burada kaide içersinde sadece 15cm. derinlikte bir temel oluşturulduğu saptandı. Kaide içersindeki bu buluntu durumu merkez dikilitaşların devrilme tehlikesini artırmakta idi. Söz konusu eserlerin kazılarının devam ettiği dönemde korunması için ahşap destekleme sistemi oluşturuldu. Önümüzdeki yıllarda alanda yapılacak korumaya ve sunuma yönelik çatı sistemi tamamlandığında, bu dikilitaşların çatı ile bağlantılı bir şekilde güvenliği sağlanabilecektir.

D yapısı merkez dikilitaşlarının yerlerinde dikleştirilmesi işlemi bittikten sonra, bu eserler üzerinde bulunan kabartma motiflerin laser tarama yöntemi ile belgelenmesine devam edildi. Eserlerin üst kısımlarının aynı yöntemle belgelenmesi 2008 yılında tamamlanmıştı. 2009 yılında açığa çıkarılan kemer ve el motifinden itibaren, dikilitaşların alt gövde kısımları laser tarama yöntemi ile belgelenerek buluntuların veri tabanı tamamlandı. Karlsruhe Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Tilmann Müller ve iki öğrencisi bu çalışmaları gerçekleştirdi (Kesapidis – Bühler 2006; Seitz 2008; Strubel 2009).

2010 yılında alanda gerçekleştirilen diğer çalışmalar sırasında P31 numaralı dikilitaşın doğusunda dolgu toprağında iki adet heykel parçası bulundu. İki eser de insan başı tasviridir ve büyük boyutludur.

İki eserin de boyun kısmı kırık bir yüzeyle bitmektedir. Bu da bize söz konusu heykel başlarının, Balıklıgöl adamı olarak bilinen, Şanlıurfa Müzesi'nde bulunan,

insan heykelinin benzeri bir esere ait olabileceklerini düşündürmektedir. İki heykel parçası yerinde yapılan profil ve kesit çizimlerinden sonra, yerlerinden kaldırılarak Şanlıurfa Müzesi'ne teslim edilmiştir.

D yapısı batı alanında yapı iç dolgusunda kazıya devam edildi. Burada bulunan P42 numaralı dikilitaşın, T-biçimli baş kısmının hemen altında kabartma tekniğiyle yapılmış bir yılan figürü bulundu. Yılan başı dikilitaş gövdesinin alt kısmına doğru ilerler şekilde yapılmıştır. Yılan başının hemen altında yaban ördeği benzeri bir kuş motifi bulundu. Bu tasvirlerin bulunduğu seviyeden itibaren dikilitaş iç mekân duvar dokusu içine yerleştirilmiştir. Bu nedenle kabartma motiflerin devamının olup olmadığı sorusu açık kalacaktır.

Bu alanda bir başka özel buluntu, tüm olarak bulunan tilki kuyruğu kemiğidir. D yapısı merkez dikilitaşlarının üzerindeki kemer motifi altında, sarkar durumda tasvir edilmiş tilki postu düşünüldüğünde, söz konusu buluntu daha da önem taşımaktadır.

P18 numaralı merkez dikilitaşın kuzeyinde dolgu toprağı içinde büyük bir kireçtaşı plâka bulundu. Eserin toprağıya dönük yüzeyinde kabartma motiflerin olduğu farkedildikten sonra belgeleme çalışmaları tamamlanıp eser alt yüzeyi görünecek şekilde çevrildi (Resim: 5). Eserin üzerinde kabartma tekniğiyle yapılmış figürler incelendiğinde, yırtıcı hayvan motifinin baskın olduğu bir sahnenin tasvir edildiği görüldü. Bu hayvan motifinde kullanılan baş ve sırt formu, sırtın üzerinde gösterilmiş hatlar ve kısa kuyruk bize burada bir sırtlan betimlemesi ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Afrika kıtası dışında sadece *hyaena hyaena* (çizgili sırtlan) türü yaşamaktadır, Şanlıurfa çevresinde halen bu türün son örneklerine raslanmaktadır. Bu nedenle söz konusu kabartmada gösterilen hayvanı çizgili sırtlan olarak tanımlayabilmekteyiz.

E Yapısı

C ve D yapısında ulaşılan ana kaya üzerinde şekillendirilmiş taban ve kaideler, E yapısında 1995 yılından beri bildiğimiz buluntu durumunun *in situ* örneklerini bize göstermiş oldu. Yapım tekniğinin ve yamaç ivme oranlarının karşılaştırılması amacıyla E yapısı üzerinde ayrıntılı kesit çizimleri yapıldı.

A-D yapıları Çevresinde Ana Kaya Kullanımına Yönelik İncelemeler

C ve D yapısı iç mekânlarında geçtiğimiz kazı sezonlarında ana kayaya ulaşılmıştı. Bu yapıların dış çevre duvarları ve duvarlar arası küçük mekânlarda ayrıntılı kazı ve incelemelere devam edildi (Resim: 2).

L9-75 ve L9-77 açmalarında yapılan çalışmalarda ana kayaya ulaşıldı. L9-85 ve L9-87 açmasında ise bu konuda çalışmaların devam etmesi gerekmektedir. L9-76 açmasında benzer incelemeler sırasında yeni bir dikilitaşın alt gövde kısmı bulundu. L9-67 açmasında ise "kapı deliği-dikilitaş kaidesi" olarak adlandırdığımız buluntu grubuna ait orta büyüklükte bir örnek duvar üstüne dikey yerleştirilmiş olarak bulundu.

L9-46 Açması

L9-46 açması güneybatı tepesinin güney yamacında bulunmaktadır. Oldukça eğimli bir alandır. Yüzey toprağının özellikleri bu alanın tarım amacı ile hiç kullanılmadığını gösterir. Bu nedenle, alanda bulunan mimarî kalıntılar yüzey toprağına kadar zarar görmeden ulaşabilmişlerdir.

Burada, 2009 yılında yüzey toprağında, kazı alanı bekçileri tarafından bir heykele ait kulaklar farkedilmiş, ekibimiz haberdar edilmiştir. Üst kısmı dışında sıkı toprak dolgusu içinde bulunan eserin bir heykele ait kırık parça olacağı varsayılmış ve güvenlik nedeniyle eserin yerinden alınıp Şanlıurfa Müzesi'ne teslim edilmesine karar verilmiştir. Eserin *in situ* durumunu belgeleyebilmek için alanda 2x2m. ebadında bir sondaj kazısına başlanmıştır. Ancak bu kazı sırasında heykel parçasının düşünülmediğinden çok daha büyük bir heykele ait olduğu farkedilmiş, eserin çok sağlam bir duvar örgüsü içinde örülü olarak bulunduğu saptanmış, *in situ* buluntu durumunun önemi ve sağlamlığı değerlendirilerek, burada geniş alan kazısı yapana kadar eserin yerinde bırakılmasının daha sağlıklı bir karar olduğu kanısına varılmış, alan tekrar toprakla örtülerek kapatılmış ve çevre, yüzeyden hiçbir şekilde görülmeyecek şekilde düzenlenmiştir.

2010 yılı kazı kampanyası sırasında söz konusu açmada yapılan kazılar sonucunda dörtgen planlı bir mekânın iç dolgusuna ulaşıldı. Bu oda dolgusu

içerisinde taban seviyesine ulaşıldı. Totem benzeri büyük bir eser olduğu saptanan heykel Şanlıurfa Müzesi' ne teslim edilmek üzere yerinden kaldırıldı (Resim: 6-8; Köksal-Schmidt – Schmidt 2010b; Schmidt 2010a).

1,87cm. uzunluğunda, 38cm. genişliğindeki, üzerinde bileşik kompozisyon ve figürlerin yer aldığı, kireçtaşından yapılmış *totem* içinde bulunduğu duvar örgüsünden çıkarılıp önce kazı evine getirildi. Burada çeşitli farklı ışıklarda fotoğraf çekimleri yapılan eser ayrıca 1/5 ve 1/1 ölçekli çizimlerle belgelendi. Buluntu çalışmaları sırasında esere ait 20 cm. büyüklüğünde bir parça da bulundu.

Eserin Şanlıurfa Müzesi' ne hasarsız bir şekilde taşınabilmesi için metal iskeletli ahşap bir sandık yaptırıldı. 29.10.2010 tarihinde içi ambalaj straforu ile kaplanan sandığa yerleştirilen eser, kazı işçilerinden 10 kişilik bir grup eşliğinde traktöre yüklendi ve daha sonra Şanlıurfa Müzesi bahçesine götürüldü. Bugün eser sergi salonunda bulunmaktadır.

Kuzeybatı Tepesi ve Kuzeybatı Yamacı Açmalarında Çalışmalar

2009 yılı kazı kampanyası sırasında kuzeybatı tepesi ve kuzeybatı yamacında 12 adet yeni arkeolojik kazı açmasında çalışmalara başlanılmıştı (K10-58/59/60, -68/69/70, -78/79/80, -88/89/90). 2010 yılında bu alanlarda çalışmalara devam edildi. Devam edilen kazı çalışmaları, 2009 yılına kadar temel kazı alanını oluşturan güneydoğu yamacı açmalarında bulunan mimarî dokunun aynı türde burada da devam edip etmediği ve tarihlendirme konusunda kesişmeler olup olmadığı hedefini izleyerek yapıldı.

Beklenildiği üzere yüzey toprağının hemen altında tüm açmalarda, küçük boyutlu T-biçimli dikilitaşlı oda envanteri olan, küçük dörtgen mekânlardan oluşan, II. tabakaya tarihlendirilen, mimarî dokuya ulaşıldı.

Bu açmalarda özellikle öne çıkan bazı buluntular şunlardır:

K10- 79 açmasında, dörtgen planlı bir mekânın oda envanteri içerisinde T-biçimli dikilitaşların yanısıra, kireçtaşından şekillendirilmiş küvet

şeklinde büyük bir taş kap bulundu (Resim: 10-11). Mekân içi taban üzerine yerleştirilen taş kap içerisindeki orijinal toprak dolgu analiz için toplandı. Taş kap tabanına ulaşıldığında hayvan kemikleri ile karşılaşıldı. Dolgudan alınan toprak örnekleri Münich Üniversitesi laboratuvarlarında olası organik tortu kalıntıları nedeni ile analiz edildi. Ancak herhangi bir tortu izine raslanmadı. Söz konusu taş kap ile tipolojik ve buluntu durumu benzerlikleri gösteren, L9-07 ve L9-70 açmasında bulunan diğer iki taş kap içerisinden de karşılaştırma amacı ile toprak örnekleri alındı. Ancak bu örnekler de tortu kalıntıları açısından olumlu sonuç vermedi.

K10-88 açmasında, daha önce benzeri B yapısında bulunan, kazı terminolojisi içerisinde “dikilitaş kaidesi ve ya giriş deliği” olarak adlandırılan buluntu tipine ait yeni bir örnek bulundu (Resim: 12). Yeni buluntu, dolgu içerisinde yatık durumda ve tündür. Yekpare bir kireçtaşı bloktan şekillendirilmiştir. Eserin üst yüzeyinde yan yana, 25cm. genişliğinde bir bantla ayrılan iki oyuk bulunmaktadır. Bu eser tipinin iki oyuklu örneğine bu buluntu ile birlikte ilk defa raslanmaktadır. Oyukların uzunluğu 1m. genişliği ise 50cm. dir.

Eser üzerinde bulunan bir diğer yenilik üst yüzeyinde bulunan yılan kabartmasıdır. Bu kabartma 1,5m. uzunluğundadır ve batıdan doğuya doğru uzanmaktadır. Yaklaşık 10cm. lik kabartma kalınlığı ile yapım tekniği açısından alçak kabartma ile yüksek kabartma tanımları arasında kalmaktadır. Yılan figürünün 25cm. genişliğindeki baş kısmı doğu yönünde bulunmaktadır ve gözleri kuzey istikametinde bulunan yine aynı eser üzerinde şekillendirilmiş olan üç adet hayvan kabartmasına doğru bakar şekilde yapılmıştır. Hayvan figürleri yaklaşık 50cm. uzunluğundadır, yüksek kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Üçü birbirine paralel şekilde yerleştirilmiştir. Biri koç, diğerleri boğa ve leopar benzeri formda yapılmışlardır.

K10-89 açmasında yapılan kazılar sırasında, III. tabakaya ait büyük boyutlu dikilitaşlardan birinin baş kısmı bulundu. Eser *in situ* bulunmaktadır ve kuzey-güney yönünde yerleştirilmiştir. Dikilitaşın ait olduğu yuvarlak planlı yapı daha önce yapılan jeoradar ölçümlerinde olasılıkla kalın dolgu

nedeni ile belirlenememişti. Kazı çalışmaları sırasında varlığı saptanan bu yeni yuvarlak planlı yapıya H yapısı adı verildi. H yapısına ait yeni bulunan T-biçimli dikilitaşın baş kısmı yaklaşık 2m. uzunluğunda ve 40cm. genişliğindedir. Söz konusu dikilitaşın yakın çevresinde ve kuzeyde bulunan K10-90 açmasında bulunan dolgu özellikleri D yapısının üst tabakaları ile benzerlik göstermektedir.

2010 yılı sonbahar dönemi çalışmaları sırasında kuzeybatı yamacı açmalarının güneyinde 8 adet 10x10m. boyutlarında yeni arkeolojik kazı açmasında çalışmalara başlandı (K10-25, -34/35, -44/45, -54/55 ve L10-08). Bu çalışmalar sırasında K10-54 açmasında ilk mimarî dokuya raslandı. Burada bulunan kurvilinear planlı mekânların L9-88/89 ve L9-98/ 99 açmalarında bulunan mimarî kalıntılarla benzerlik içinde olduğu saptandı (Resim: 1).

K10-25 açmasının doğusunda büyük boyutlu bir dikilitaş bulundu (Resim: 9). P51 numarası verilen bu dikilitaşın T biçimini oluşturan baş kısmı 2m. uzunluğa erişmektedir ve doğu yönüne doğru yatık durumda bulunmuştur. Eser tarla toprağı seviyesinin hemen altında bulunduğu için yüzeyinde saban nedeni ile oluşmuş birçok yiv izi bulunmaktadır. Günümüze daha sağlam ve tüm ulaşmış olan dikilitaş gövdesi, 1,25m. genişliğinde, 50cm. kalınlığındadır. Dikilitaş gövdesinin güneybatı yönüne dönük yan yüzeyinde atkı motifi bulunmaktadır. Dikilitaşın büyüklüğü III. tabaka dikilitaşlarının boyutlarına ulaşmaktadır. Bu nedenle dikilitaşın büyük boyutlu yuvarlak planlı yapılardan birinin merkez dikilitaşı olduğu düşünülmektedir. Çeper duvarlarının ve oda envanterinin gelecek kazı sezonlarında ortaya çıkarılması planlanan bu yeni yuvarlak planlı yapı I yapısı olarak adlandırılmıştır.

K10-44 açmasında yüzeyde bulunan toplama taşların incelenmesi sonucunda T-biçimli dikilitaşa ait kırık bir parça bulundu. Benzer çalışmaların yapıldığı K10-45 açmasında bir hayvan heykeli parçası ortaya çıkarıldı. Eserin baş ve ön gövdesi eksik olmakla birlikte arka bacaklar ve kuyruğunun işleniş tarzı L10-08 açmasında bulunan yüksek kabartma boğa tasviri ile benzerlik gösterir.

Kamuoyunu Bilgilendirmeye Yönelik Aktiviteler

Özellikle Şanlıurfa İli'ne yönelik Göbekli Tepe hakkında bilgilendirme aktiviteleri çerçevesi içersinde ekibimiz tarafından, ilde dördüncü kez Göbekli Tepe fotoğraf sergisi düzenlenmiştir.

Şanlıurfa Belediyesi tarafından düzenlenen VI. Uluslararası Kültür ve Sanat Festivali çerçevesinde düzenlenen etkinlikler arasında yer alan fotoğraf sergisinin açılışı 22.10.2010 tarihinde saat 14:00'te Şanlıurfa Belediyesi sergi salonunda, Şanlıurfa Belediye Başkanı Dr. Ahmet Eşref Fakıbaba tarafından yapılmıştır. Sergi açılışının ardından tarafımdan verilen konferans ile Göbekli Tepe' de 1995 yılından beri ekibim ile birlikte aralıksız yürüttüğüm kazı çalışmalarının sonuçlarını izleyicilere anlatılmıştır.

Güvenlik Önlemleri

Kazı çalışmalarının son beş günü özellikle mimarî eserlerin iklim şartlarına karşı korunması için alınacak önlemlere ayrıldı. Buna göre; C yapısı çevre duvarları büyük boyutlu tekstil parçaları ile kapatıldı ve bunlar taş duvarlarla desteklendi. C yapısında P27 numaralı dikilitaş üzerinde bulunan yüksek kabartma, ahşap bir konstruksiyon ile tamamen kapatılarak koruma altına alındı.

K10-88 açmasında bulunan iki girişli ve üç hayvan kabartmalı kaide, üzerine kalın bir tabaka hâlinde dökülen elenmiş toprak ve bunun çevresine yapılan taş duvar ile koruma altına alındı.

Kuzeybatı tepesinde bulunan açmaların etrafı tel örgüsü ile kapatıldı. Güneydoğu alanında bulunan kazı alanının tel örgüsü güçlendirildi.

Kazı alanına geç saatte kontrolsüz araç girişini engellemek amacı ile, 1. arkeolojik SİT alanının sınırına demir bir giriş kapısı yapıldı. Kapı gündüz bekçisi tarafından sabah açılmakta, akşam gece bekçisi görev teslimi sırasında kapatılmaktadır.

2006 yılından beri kazı alanında gece ve gündüz 24 saat görev yapan iki adet bekçi ve kazı evinde bütün yıl ailesi ile birlikte yaşayarak bekçilik

yapan bir adet bekçi olmak üzere, Göbekli Tepe projesi adına, toplam üç adet bekçimiz bulunmaktadır.

Günümüzden yaklaşık 12000 yıl öncesine tarihlenen, avcı toplayıcı insanların yarattığı bir kült merkezi olan Göbekli Tepe’ de, 2010 yılı kazı çalışmaları sonucunda yine görkemli ve etkileyici buluntular ve önemli bilgiler elde edildi. Kazı alanı 8 adet yeni arkeolojik açma ile genişletildi. 2010 yılı çalışmalarımızın değerlendirmeleri Göbekli Tepe’nin, 12000 yıl öncesinin büyük bir buluşma merkezi olduğu, törensel amaçlı inşa edilmiş, anıtsal yapılarla kaplı olduğuna dair görüşümüzü bir kez daha destekler nitelikte idi. Devam edecek kazı kampanyalarında, özellikle kabartma motiflerin artacak repertuarı ile dönem insanların sembolik dünyası hakkında yeni bilgilere ve verilere ulaşılması planlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

KESAPIDIS, Theodor – CHRISTIAN Bühler 2006. Untersuchungen zur Auswertung von hochauflösenden 3D-Scandaten großer Objekte am Beispiel steinzeitlicher Stelen auf dem Göbekli Tepe, *Diplomarbeit Fachgebiet Messtechnik und Archäologievermessung, Hochschule Karlsruhe Technik und Wirtschaft – University of Applied Sciences (2006)*.

KÖKSAL-Schmidt, Çiğdem – Klaus SCHMIDT 2010a. “Peştamallı ve kemerli” – “With belt and loincloth” – the pair of giantic pillarstatues in enclosure D at Göbekli Tepe, *Aktüel Arkeoloji sayı 17 Temmuz 2010, 26-29*.

KÖKSAL-Schmidt, Çiğdem – Klaus SCHMIDT 2010b. The Göbekli Tepe “Totem Pole“. A First Discussion of an Autumn 2010 Discovery (PPN, Southeastern Turkey), *Neo-Lithics 1/10, 74-76*.

MOSCH, Kristin – Klaus SCHMIDT 2010. Göbekli Tepe. Die älteste bekannte Tempelanlage der Welt. Deutsch-türkisches Kooperationsprojekt in der Archäologie, in: *Gate Germany. Konsortium für Internationales Hochschulmarketing (ed.), Länderprofile. Analysen – Erfahrungen – Trends. Edition Türkei, 2010, 23*.

SCHMIDT, Klaus 2010a. Göbekli Tepe – the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs, *Documenta Praehistorica (Ljubliana)* 37, 2010, 239-256.

SCHMIDT, Klaus 2010b. Göbekli Tepe: An Early Stone Age Sanctuary, in: *Sencar Özsoy – Ayşen Savaş (eds.), EXPO Shanghai 2010. Better City Better Life. Turkey, the Cradle of Civilizations. Anatolia, the Land of Better Cities Better Lives. Istanbul, two Continents one City, Turkish Ministry of Foreign Affairs, Ankara (2010) 51-53.*

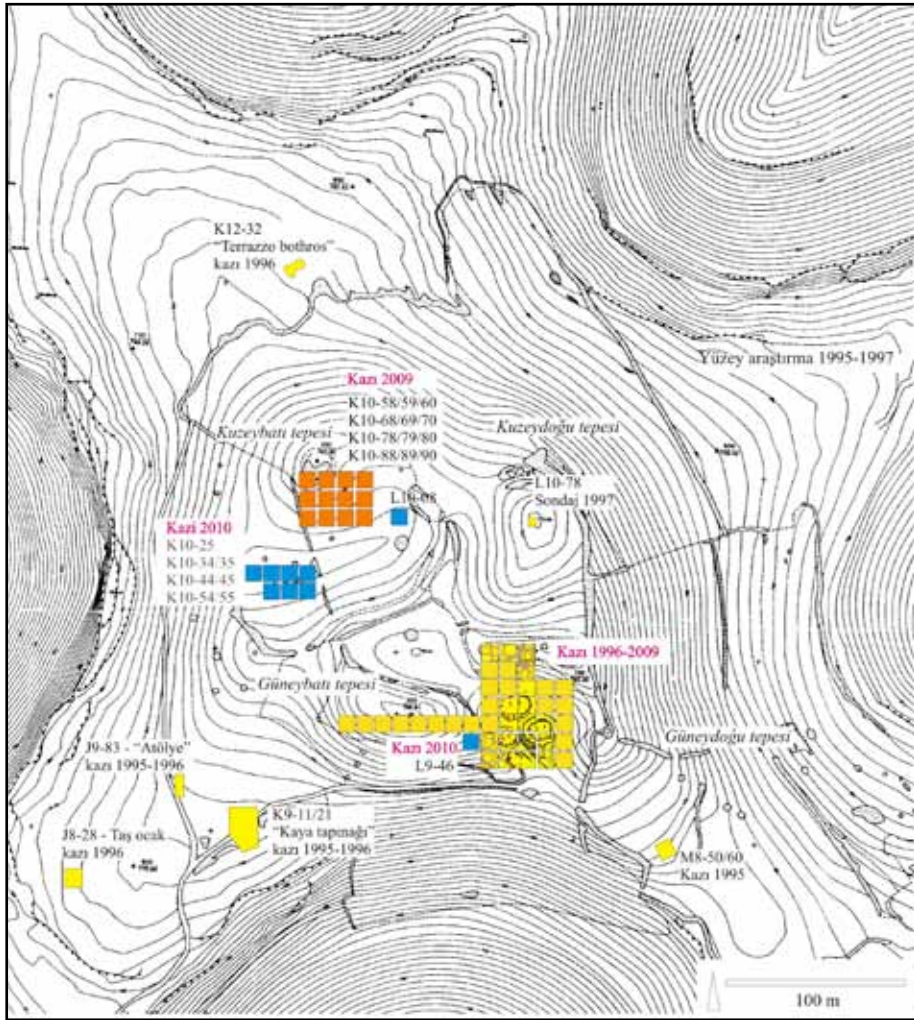
SCHMIDT, Klaus 2010c. Göbekli Tepe – der Tell als Erinnerungsort, in: *Svend Hansen (ed.), Leben auf dem Tell als soziale Praxis. Beiträge des Internationalen Symposiums in Berlin vom 26.-27. Februar 2007. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte* 14 (2010) 13-23.

SCHMIDT, Klaus 2011a. Göbekli Tepe kazısı 2009 yılı raporu, in: *32. Kazı sonuçları toplantısı. İstanbul 2010. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara (2011) 2. cilt 209-224.*

SCHMIDT, Klaus 2011b. Costruirono i primi templi. 7000 anni prima delle piramidi, *OLTRE Edizioni, Genova (2011), Çev. Umberto Tecchiati.*

SEITZ, Birgit 2008. Optimierung der Auswerteverfahren für hochauflösende 3D-Scandaten großer Objekte und Anwendung auf steinzeitliche Stelen des Göbekli Tepe, Türkei, *Diplomarbeit Fachgebiet Messtechnik und Archäologievermessung, Hochschule Karlsruhe Technik und Wirtschaft – University of Applied Sciences (2008).*

STRUBEL, Michael 2009. Digitale Rekonstruktion archäologischer Fundstücke aus Bruchstücken auf der Grundlage von Laserscanning und Optimierung der Datenauswertung, *Diplomarbeit Fachgebiet Messtechnik und Archäologievermessung, Hochschule Karlsruhe Technik und Wirtschaft – University of Applied Sciences (2009).*

Resim 1: Güney yamacı ve güneybatı tepesi kazı alanlarının şematik mimari planı.

Resim 2: A-D yapıları çevresinde ana kaya kullanımına yönelik incelemelerin yapıldığı noktalar.

Resim3: Göbekli Tepe, güney yamacı ana kazı alanı.

Resim 4: C yapısı, kırmızı nokta ile işaretli alan kuzey duvarı içinden çalınan heykel parçasının konumunu göstermekte.

Resim 5: D yapısında bulunan kabartma motifli kırık parça, sırtlan ve akbaba figürleri.

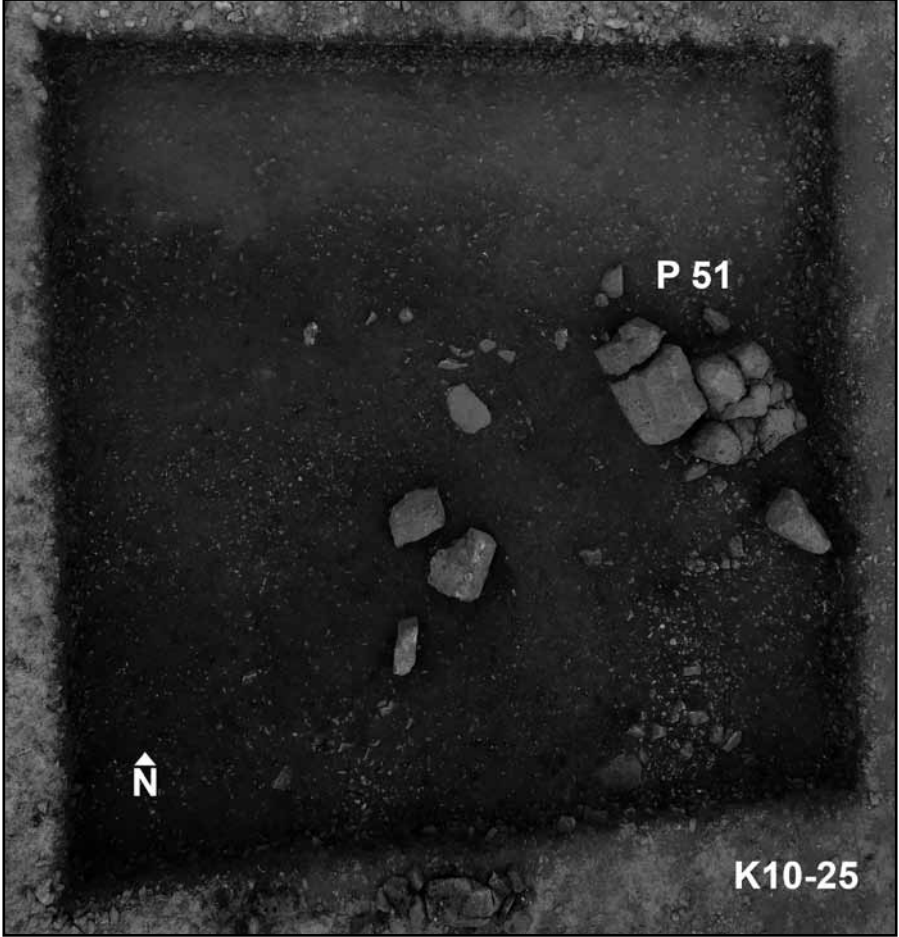
Resim 6: 'Totem direği' *in situ*.

Resim 7: L9-46 açması mekân içi *in situ* 'totem direği' ile.

Resim 8: L9-46 açması, 'totem direği' kaldırıldıktan sonra, havadan görünüş.

Resim 9: K10-25 açması ve P51 numaralı dikilitaşın havadan görünüşü.

Resim 10: K10-79 açmasının havadan görünüşü.

Resim 11: K10-79 açmasında P LII numaralı dikilitaş ve taş kap.

Resim 12: K10-88 açmasında dikilitaş kaidesi ve ya giriş deliği olarak adlandırılan buluntu.

HIRBEMERDON TEPE ARKEOLOJİ PROJESİ 2010¹

Nicola LANERİ*

Hirbemerdon Tepe, 2010 yılı arkeoloji çalışmaları, geçmiş yıllarda yapılan araştırmalarda saptanan bilgileri izleyerek ve arkeolojik alanın Yukarı Dicle ovasının tarihinde oynadığı rolün, daha geniş kapsamlı anlaşılmasını hedefleyerek devam etmiştir.

Özellikle, geçen sezonlarda çalışmalar arkeolojik alanın, Dicle'nin alüvyonlu ovasının terasları ile yaylalar arasında ekolojik sınırında bulunan bir yer olarak oynadığı rolü anlamaya yönelmiştir. Teraslar, tarıma ve Dicle'yi geçmek için liman ve geçit olarak uygun, yaylalar ise avcılığa ve çobanlık için geçici yerleşim kurmaya uygundur (Laneri ve Ur 2010). Doğal çevre aslında Erken Demir Çağının mimarî özellikleri ve Orta Tunç Çağının törensel mimarî yapılarının gösterdiği gibi antik yerleşimlerin işlevini belirlemede etkin bir faktör önemli olmuştur.

En çok dikkat çeken arkeolojik yapılar "Yukarı Kent"te çıkarılmıştır ve son yıllarda araştırma gayretlerimiz özellikle buraya yönelmiştir. Dolayısıyla bu alanda daha çok sayıda açma açılmıştır: Kuzey bölgede A alanı, doğu uçuruma doğru bulunan bölgede E alanı, güney bayır boyunca uzanan D alanı, 100 metre uzunluğunda ve 5 metre genişliğinde olup güneyden kuzeye bütün tepeyi kesen AC-AB Basamaklı Kazı (*Step Trench AC-AB*) (Çizim: 1). Özellikle, farklı düzeyler ve onlara bağlı hem Yukarı Kent'te hem de Dışarı Kent'te çıkarılan eserler çok sayıda radyokarbon tarihlemelere de dayanan eksiksiz bir kronolojik düzen saptamakta son derece yardımcı olmuştur.

* Yrd. Doç. Nicola LANERİ (İtalyan Doğu ve Afrika Enstitüsü) Via U. Aldrovrandi 16 - 00100 Roma / ITALY. Email: nicolalaneri@hotmail.com.

1 Hirbemerdon Tepe'de arkeolojik araştırma izni veren Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ve özellikle çalışmalarımıza olağanüstü destek veren Sayın Nilüfer Babacan'a, Burcu Özdemir'e, ve Bakanlık temsilcimiz Sayın Hüseyin Çetinkaya'ya (Aphrodisias Arkeoloji Müzesi) teşekkür etmek isterim. Çalışma yaptığımız yıllarda devamlı yardımcı olan Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ne ve özellikle Müdürü, Bayan Nevin Soyukaya'ya, teşekkür etmek isterim. İtalya Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı'na, Harvard Üniversitesi'ne, Jason Ur'e, Grand Rapid State University ve Mark Schwartz'a teşekkür etmek isterim. Lojistik, bilimsel ve mali destek veren İtalyan Doğu ve Afrika Enstitüsü'ne ve Catania Üniversitesi'ne teşekkür etmek isterim. Ayrıca, arkeolojik ekibinin bütün çalışanlarına, Merdani köyünün ve Şahinli köyünün işçilerine, ve Eğitim Bakanlığı'nın Bismil Şubesi'ne teşekkür etmek isterim. Tercüme için Francesca Gullı'ye teşekkür etmek isterim.

AC Basamaklı Kazı

AC Basamaklı Kazı'nın çalışmaları, 2007 yılında Yukarı Kent'in bütün kronolojisini açıklamaya yönelik araştırma stratejisinin bir parçası olarak başlatılmıştır. Geçen yıl söz ettiğimiz gibi, Orta Doğu'da arkeolojik kentlerin tipik özelliği olan açık düzenli bir stratigrafinin eksikliği şaşırtıcı olmuştur. Düzenli bir stratigrafi yerine, Hirbemerdon Tepe'de Yukarı Kent'in en yüksek kısmında sonradan üstünde inşa edilen başka bir yapı bulunmayan Orta Tunç Çağına ait mimarî kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Daha geç dönem mimarî kalıntıları açığa çıkarttığımız tek yer, Basamaklı Kazı'nın eğimi daha az olan orta kısmıdır. Geçen sezonlardaki kazılarda burada Erken Demir Çağına ait bir odanın bir bölümü ve daha geç, Hellenistik ve Orta Çağ dönemlerine ait birkaç çukur bulunmuştur. Bu katmanların altında tannur, kötü durumda olan bir duvar, çakıl taşı döşemeli bir zemin, ve kare bir kuyu gibi birkaç kalıntı bulunmuştur ve bu kalıntılar, burada bulunan *Nuzi* ve *Younger Khabur* (Resim: 1) gibi fosilleşmiş seramik parçaları sayesinde Geç Tunç Çağına tarihlendirilmiştir (Crescioli ve Laneri 2011). Aynı kalıntılar ayrıca, geçen yıllarda A alanında bulunan buluntularla da alâkalıdır. Büyük ihtimalle bu dönem, hem Orta Tunç Çağı sonrası mimarî yapılar bütününe terkinde hem de *piazza* olarak adlandırabileceğimiz açık alanın doldurulmasına bağlıdır. Ayrıca, arkeolojik alanda hiç Orta Asur seramiklerine rastlanmaması da dikkat çekmektedir.

Bu yıllarda Hirbemerdon Tepe'de arkeoloji araştırmalarımızın en önemli odağı Orta Tunç mimarî yapılar bütünüdür (Çizim: 2). AC Basamaklı Kazı, yapının tepenin kuzey kısmında olup Dicle'ye ve Batman Su'yu görüş açısından kapsadığını ve nehirden yaylalara doğru olan istikamette önemli bir referans noktası olduğunu göstermiştir. Genişliği yaklaşık 5000-6000 metre kare olan binanın ana girişi muhtemelen taştan bir merdivenin bulunduğu kuzey-batı köşede yer almaktadır (Laneri 2011a). Yukarı Kent'in olduğu tepenin doğal jeomorfolojisini oluşturan dik eğimi sınırlandırmak için yapılmış terasları bağlayan hemen hemen düşey sokak ve merdiven sistemi tam bu noktadan başlamaktadır. Kazılar, mimarî kalıntıların en üst zemini ile en alt zeminin arasında yaklaşık 16 metrelik bir fark olduğunu göstermiştir. Bu açıdan, mimarî yapılar bütünü (mimarî yapı kompleksi)

şu şekilde bölünmektedir. Çalışma faaliyetleri için kullanılan kuzey ve batı alanları; törensel mimarî özellikleri olan daha geniş binaları ve yüksek oranda atıl törensel ritüel buluntuları bulunan daha merkezî bir alan; ve son olarak belki törenlerle ilgili eşyanın özel üretimi için kullanılan başka yüksek bir alan. Burada, muhtemelen oturmak için kullanılan büyük bir taş ve taş bir leğeni olan çok küçük bir odada tek resimsiz (*aniconic*) kilden adak plâketi bulunmuştur (Laneri 2011b). Diğer adak plâketi parçaları, batıdan doğuya giden ve sonunda batı köşesinde muhtemelen yağmur suyunu toplamak için büyük yuvarlak bir kalıntı olan geniş taş döşeli bir sokakta bulunmuştur (Resim: 2 - 3). Diğer bir adak plâketi parçası, mimarî yapı kompleksinin meydanında, AC Basamaklı Kazı'nın dibinde bulunmuştur. Burada, daha önce bulunan ve A alanındaki üst binayı sınırlandıran sokağa bağlı, kötü durumda bir sokağın kalıntısı bulunmuştur. Bu büyük açık hava alanını bahsetmiş olduğumuz sokak ve ayrıca geniş ve nişli bir taş (istinat) duvarı sınırlamaktadır. Meydanın doğu kenarında bulunan odaların amacı anlaşılmasa da, yaklaşık 250 metre karelik bir genişliği L-şeklinde bir biçimi olduğu artık anlaşılmaktadır (Çizim: 2 ve Resim: 4).

En ilgi çekici buluntulardan biri de; AC Basamaklı Kazı'nın üst kısmında kazılan, daha önce bahsedilen geniş sokağın güneybatı kenarında açığa çıkarılan, iyi korunmuş taştan bir duvarın bulunmasıdır. Bu duvarın arkasında, mimarî yapı kompleksinin kullanımlarıyla aynı tarihlere ait olanı Orta Tunç Çağında büyük ihtimalle çöp atmak için kullanılan bir seri çukur bulunmuştur. Öte yandan, Erken Tunç IV Çağından (*Dark Rimmed Orange Bowls* ile tarihlendirilmiş) kötü zedelenmiş zemin parçaları ve geçen sene E alanında bulunan Ninive V'in, *Fine Ware*, *Metallic Ware*, *Simple Ware* ve kiremit-kahve açkılı malın belli bir şekilde gösterdiği gibi, Erken Tunç Çağı II'ye ait birkaç kalıntı bulunmuştur (Laneri 2011b; Özfirat 2005: 11-16).

D Alanı

D Alanı, AC Basamaklı Kazı alınının hemen güneydoğusunda bulunmaktadır. 2009 yılında bu alanı kazmaya başladık ve geçen sene, bir mutfağın kısmen bulunuşundan, tahmin edildiği gibi, Erken Demir Çağına

ait bir dizi oda bulmayı umarak kazıyı genişlettik (Guarducci ve Laneri 2010) (Resim: 5). Fakat yine yatay bir stratigrafi ile karşılaştığımız anlaşıldı. Özellikle, en üstteki Erken Tunç çağı I'den olan mimarî kalıntıları (Resim: 6), Orta Tunç Çağına ait ilk özel ev örnekleri kesmektedir ve bunları da Erken Demir Çağına ait büyük bir mutfak yeri ve ona bağlı bir çöp çukuru kesmektedir. Bu yatay kesmeler serisi ve üst toprağa yakınlığı yüzünden, bazı mimarî kalıntılar, özellikle de Orta Tunç Çağına ait olanlar, çok kötü korunmuş durumdadır.

Erken Tunç I Çağının yerleşme evresi oldukça ilginçtir ve gerek ince seramikler gerekse bölgede Kenan Tepe örnekleri dışında nadiren bulunan "Tırnak Oymalı Seramikler" (*Fingernail Incised Ware*) bu evreyi karakterize etmektedir (Creekmore 2007) (Resim: 7). Bu tip seramik grubu E alanında da bulunmaktadır ve bu alandan alınan iyi radyokarbon tarihlemeler bize M.Ö. Geç IV./Erken III. binyıl gibi bir kronoloji ileri sürmektedir. Mimarlık açısından, birbirine düz bir kanal tarafından bağlanan yalancı dairesel (*pseudo-circular*) odalar serisinden ibarettir. Her odada bir kül birikintisi buluntusu bu odaların *siloi* gibi bir amacının olmasını da öne sürmektedir (Resim: 6). Açmanın kirişine yakın, çoğunluğu boğa olan çok sayıda pişmemiş kil hayvan figürinlerinin ritüel amaçlı konduğu bir taşın bulunması oldukça ilginçtir (Resim: 8). Bu buluntunun üstünde, kırık ocak (*andiron*) parçaları ile doldurulmuş büyük bir kil *pithos* tabanının bulunması, buluntunun ilginçliğini artırmaktadır.

Geçen yıl bulunan Erken Demir Çağının pişirme tesisini de, yerinde (*in situ*) bulunan ekmek pişirmek için iki tane kil tannur, bir havan, bir havaneli ve bir öğütme taşı gibi bir sürü öğe ile kazmayı bitirdik. Ayrıca bulunan ve güneye doğru açık olan bu odaya ek olarak, bu dönemin açık kronolojik bir işareti olan *Grooved Ware* tarzı seramiklerle dolu birçok çöp çukurları bulduk (Resim: 5). Ayrıca bu yemek pişirme tesisinin yeri yaylalarda bulunan otlaklara doğru giden yaylacı çoban gruplarını desteklemek amacıyla da kullanılmış olabilir. Yaylacı çoban grupları ile yerleşik tarımcı gruplar arasındaki bu tarz bağlantılar modern zamanda da komünal hedeflerine ulaşmak için yapılan işbirliklerde hâlâ görülmektedir. Benzer şekilde, yerleşik tarımcı gruplar, yaylacı grupların yolları üzerinde belli noktalarda bulunan geçici tesisleri kullanarak ekmek ya da başka tür yemek yaparak destek olmuş olabilirler

ARCHE: Çevirimiçi Bütünsel Veritabanı

İtalyan özel Bradypus şirketi ile beraber planlanan ve uygulamaya konulan ARCHE isimli, Çevirimiçi Bütünsel veritabanının daha da geliştirilmesi geçen yılki hedeflerimizden biri (<http://db.bradypus.net/>) olmuştur. Şu anda veritabanı tamamen işlemektedir ve Hirbemerdon Tepe Arkeoloji Projesi'nde çalışan bilim insanları için kullanılabilir önemli bir kaynaktır. Gelecekte bilgi kaydetme süreci bittiği zaman, çevirimiçi veritabanı, Hirbemerdon Tepe'de yapılan çalışmaların sonuç raporunu hazırlamak için ana katalog olarak da kullanılabilir.

KAYNAKÇA

CREEKMORE, A. 2007 "The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP). A Summary and Synthesis of the Late Chalcolithic and Early Bronze Age Remains from the First Seasons at Kenan Tepe," *Anatolica* 33: 75-128.

CRESCIOLI, L., N. Laneri, 2011 "Downsizing a ceremonial centre: A brief overview of the Late Bronze Age period at Hirbemerdon Tepe (SE Turkey)," *Anatolica* 37: 115-146.

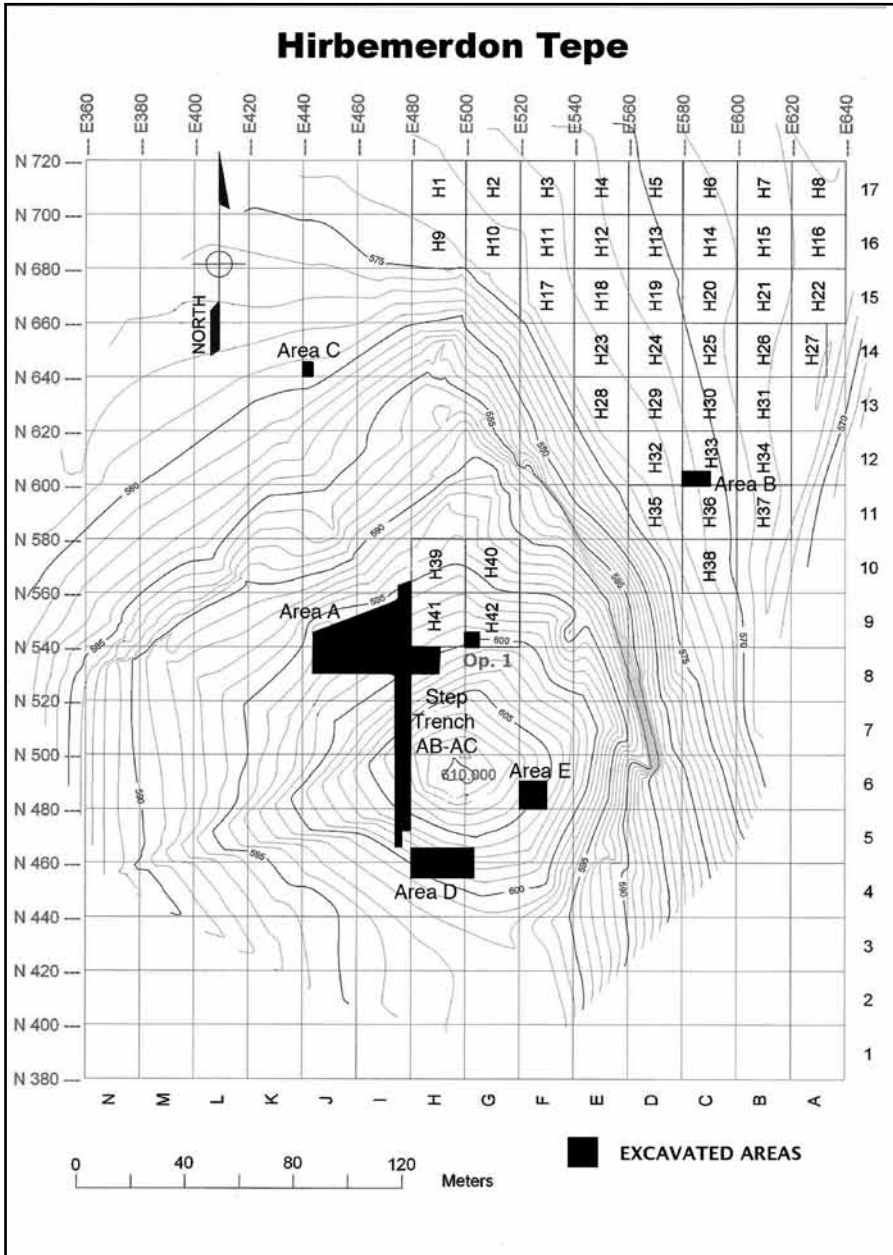
GUARDUCCI, G., N. Laneri, 2010 "Hirbemerdon Tepe during the Iron Age Period: A Case Study in the Upper Tigris River Region," *Anatolica*, 36:17-65.

LANERI, N., J. Ur, 2010 "The Hirbemerdon Tepe Archaeological Project 2008: A Preliminary Report," *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 31.3: 213-230.

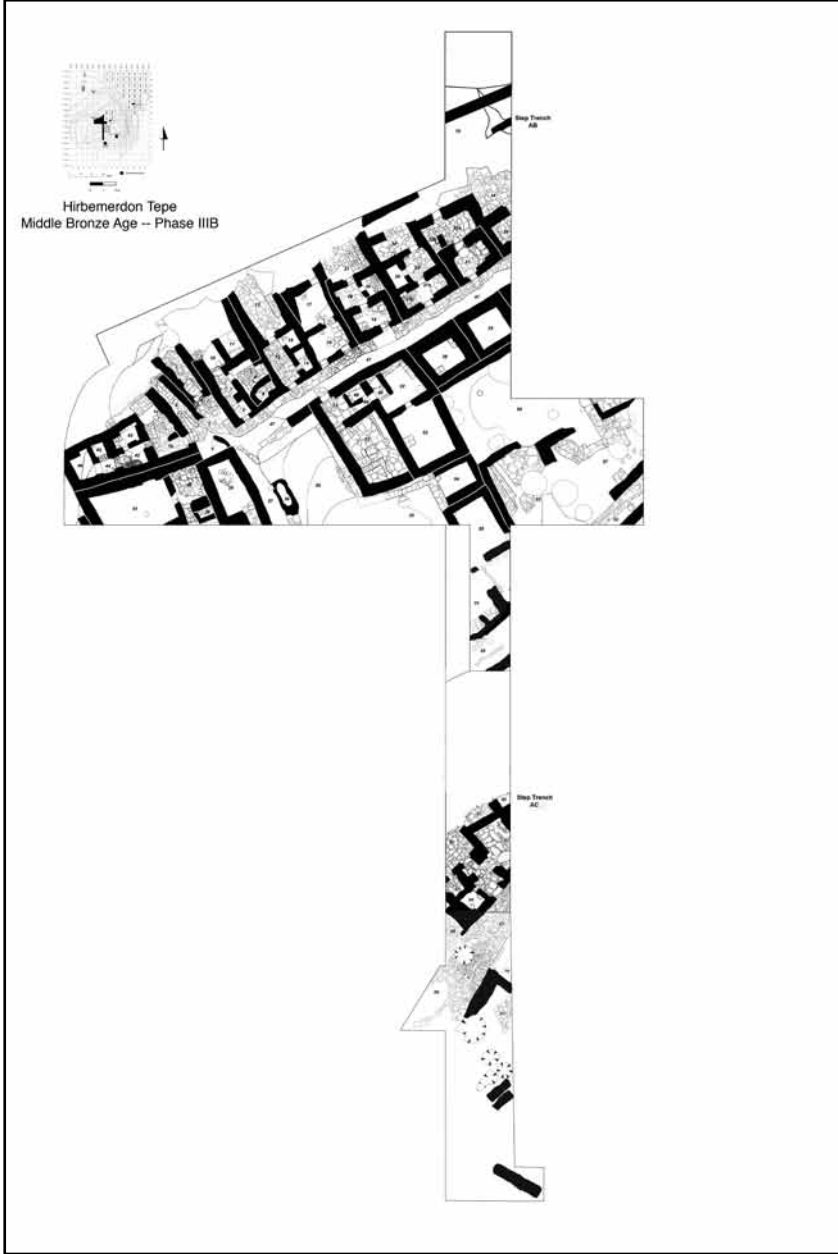
LANERI, N. 2011a "Connecting fragments of a materialized belief: A small-sized ceremonial settlement in rural northern Mesopotamia at the beginning of the second millennium BC," *Cambridge Archaeological Journal* 21.1: 77-94.

LANERI, N. 2011b "Hirbemerdon Tepe Arkeoloji Projesi" *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 32.4: 65-75.

ÖZFIRAT, A. 2005 Üçtepe II. Tunç Çağları. İstanbul.

Çizim 1: Hirbemerdon Tepe'nin topoğrafik haritası.

Çizim 2: A alanında ve AB-AC basamaklı kazıda Orta Tunç Karmaşık Mimari Yapı'nın planı.

Resim 1: AC alanından *Nuzi ve Younger Khabur Ware* seramik parçaları (Geç Tunç).

Resim 2: Karmaşık Yapı'nın (Orta Tunç I) pişmiş topraktan plâket parçası (AC alanı).

Resim 3: Karmaşık Yapı'nın (Orta Tunç I) pişmiş topraktan plâket parçası (AC alanı, sokak 67).

Resim 4: AC basamaklı kazıda Orta Tunç Karmaşık Mimari Yapı'nın fotoğrafı (batıdan).

Resim 5: D alanında *in situ* bulunan *Grooved Ware* tipi çanak çömlek.

Resim 6: D alanında açığa çıkarılan Erken Tunç I Çağı yapılarının fotoğrafı (doğudan).

Resim 7: D alanında “Tırnak Oymalı Seramikler” (*Fingernail Incised Ware*), seramik parçaları (Erken Tunç I).

Resim 8: Erken Tunç I Çağına ait kilden hayvan figürünü (D alanı).

RHODİAPOLİS KAZILARI VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2010¹

İsa KIZGUT

Çalışma Alanları ve Ulaşılan Sonuçlar: 2010 kazı sezonu çalışmaları Asklepieion, Hadrianeum (Hadrianus Sebasteionu), Asklepieion ve Hadrianeum Stoası, Opramoas Ailesi Tapınak Mezarı ile Doğu Cephesi Ön Alanı, Hıristyanlık Dönemi Korunma Duvarı (Tiyatro batı yamacı), Kilise ve güney önü, Kent Batı Kapısı, Agora Stoası, G Yapısı ile Doğu Ön Alanı birimlerinde gerçekleştirilmiştir. Yazıt çalışmaları, restorasyon ve konservasyon çalışmaları yanında geniş bir alanda ağaç ile çalıdan arındırma ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Çevre yüzey araştırmalarında ise bu sezon Rhodiapolis'in yakın çevresi incelenmiş ve yerleşimin sınırları içerisinde bulunan tüm kalıntıların belirlenip envanterleme işine devam edilmiştir.

1- Asklepieion: (Resim: 1-2). Kazı çalışmalarına 2008 sezonunda başlanmış olan ve yaklaşık 1500 metre kare alanı bulunan, sağaltım odaları, avlu, tapınak ve kütüphane gibi birçok birimden oluşan *asklepieion* kazılarına bu yıl da devam edilmiş avlunun batı dışında kalan diğer mekânlar açılarak nicelikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Oda zeminlerinde bulunan demir ve bronz cerrahî âlet parçaları, geçen yıl bulunmuş olan şurup kaşığı ve boğaz kontrolünde kullanılan spatül gibi buluntular nedeniyle avlunun çevresinde olmayan iç mekânların cerrahî müdahale odaları ve bulaşıcı hastalıklardan yatan diğer hastalara ayrılmış mekânlar olduğu düşünülmektedir. *Asklepieion* odalarının batı bitimi kuzey-güney yönlü uzanan basamaklı bir sokakla gerçekleştirilmiştir. Sokağın doğu kenarında ise harçlı dolgu ile sağlamlaştırılmış ve iyi korunmuş şehir su şebekesine ait künk gün yüzüne

1 Kazı çalışmalarımızın başarıyla ve sorunsuz gerçekleşmesinde izin, katkı ve parasal destekleri için Genel Müdürlüğümüz ile DÖSİM Müdürlüğü ve çalışanlarına, Bakanlık temsilcimiz Ünal Çınar'a, her türlü ihtiyaç ve eksikimizde yanımızda olan Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü ve tüm çalışanlarına, Kumluca Belediye Başkanı Sayın Hüsamettin Çetinkaya ve çalışma arkadaşlarına, Kumluca Kaymakamı Sayın Salih Işık ve Özel İdare çalışanlarına, Kumluca Orman İşletmesi Müdürü ve tüm ekibine, Arş. Gör. Emrah Akalın ile isimsiz kahramanlar sevgili öğrencilerime teşekkür ediyorum.

çıkmıştır. Kuzeyde şimdilik bir kaynak suyu izine rastlanmamıştır, fakat bu su şebekesinin üst kottaki sarnıçlardan beslenmiş olduğu düşünülmektedir.

Güney (Aşağı) Kilise Güney Alanı: Asklepieionun batı sınırını belirleyen basamaklı sokağın batısında ve kentün güneybatı köşesini sınırlayan yapı, Roma Dönemi kemerli sarnıcın üzerine daha sonra inşa edilen kilisedir. Üst yapısına ilişkin fazla buluntu barındırmayan yapı üst kotta devam eden bazilika kazısınının tamamlanmasından sonra kazı programına dâhil edilecektir. Güney ön alanında yapılan kazı ve temizlik çalışmaları ile iki mekân tespit edilmiştir. Yağmur sularının birikip burada tahribat oluşturabileceği düşünüldüğünden zemine dek kazılmamıştır. Bu mekânların sarnıç duvarına bağlandığı görülen ahşap hatıl yuvalarından anlaşılmaktadır. Duvar örgüsünün niteliği nedeniyle mekânların geç döneme tarihlenmesi mümkündür. Bu duvarlar kütüphaneyi kiliseye ve daha sonra batı kapısından kuzeye uzanan Hıristyanlık Dönemi Korunma Duvarı'nın güney sınırını da oluşturmaktadır.

2- *Hadrianeum*: (Resim:2-3). Yapı, kazı çalışmalarına başlanmadan önce illegal kazılarla tahrip edilmiş, özellikle zemin altına dek inilerek heykel podyumlarının alt yapısına ulaşmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sırasında zemin tamamen yok edilmiş, yapının arka ve güney duvarlarında tehlike yaratabilecek kırık ile çatlaklar meydana gelmiştir.

Moloz dolgudan arındırılan yapının planı tamamen çıkarılmıştır. *Hadrianeum* yapısının güney (arka) duvarı 1.00m. öne çıkan duvar dilleri ile bölümlenmiştir. Ortadaki nişli ve batıda kalan bölümün heykel altlıklarını oluşturmak için yerleştirilen bloklar nedeniyle doğuda kalan bölüme göre derinliği daha fazla tutulmuştur. Orta ve batı nişlerde heykel podyumu oluşturulmuşken doğu bölüm boşdur. Duvar döşemi Rhodiapolis karakteristiği olan köşe ve kapı kenarlarında büyük blok, diğer yerlerde ise küçük moloz taş örme tekniğindedir. Heykel altlıkları ve podyumu oluşturan blokları ise düzgün kesilmiş kireç taşlardandır. Mekân içleri diğer yapılarda karşılaşıldığı gibi *stucco* kaplamalı olmalıdır. Zemin kazılarında boyalı küçük sıva parçaları bulunmuştur. Cephe düzenlemesi ise *sebasteion* yapılarında

olduğu gibi sütunlu ve açıktır. Toprak altından gün yüzüne çıkarılan sütun altlıkları *in situ* fakat aşırı tahribat görmüştür. İon tarzında olduğu anlaşılan ve çok kırıklı parçalara ayrılmış olan altlıkların restitüsyonları yapılabilmektedir. Köşelerde ise yarım sütunlar bulunmaktadır. Yarım sütunlar dışında yerleştirilen dört sütun ile cephe tamamlanmaktadır. Cephenin önünden geçen stoa, *asklepieonda* başlayıp bu yana doğru uzanmaktadır. Sütunlar parçalanmış ve yaşanan yangının da etkisiyle diğer birçok blok gibi taş özelliğini yitirmiştir. Üst örtüde tonoz izi görünmemektedir, oldukça yüksek korunmuş arka duvarlara göre eğimli çatı ile örtüldüğü anlaşılmaktadır. Gün yüzüne çıkan malzemelere göre cephede üçgen alınlık ve buna bağlı olarak üçgen çatı önerisi yapı için uygun görünmektedir.

Yapı molozdan tamamen temizlenerek gün yüzüne çıkarılmış, fakat zemine rastlanmamıştır. Deprem ve Geç Antik Dönem tahribatıyla yok olduğu düşünülen zeminin, ele geçirilen tessera parçaları ve alt yapı blokajı nedeniyle mozaik döşemli olduğu düşünülmektedir.

3- *Opramoas ailesi tapınak mezarı(?)*: (Resim: 4-5). *Hadrianeum* ile arasında arka adadaki G Yapısı'na ulaşmak için basamaklı bir sokak açıklığı bırakıldıktan sonra, aynı yönde bir başka anıt yapısı olarak inşa edilmiştir ve tek mekândan oluşmaktadır. Daha sonra bu yapıya birçok ilâve mekân eklendiği anlaşılmaktadır. Cephede bulunan yazıtlara göre Opramoas tarafından başta ebeveynleri olmak üzere ailesi için yaptırılan bir onur anıtıdır.

Yapının cephesi ile içi molozdan tamamen arındırılarak mimarî döşemin anlaşılması sağlanmıştır. İlegal kazıcılar tarafından en az iki kez 1.50m. derinliğe dek kazılan yapının zemini tamamen tahribat görmüştür. Kuzeybatı iç köşede korunmuş bir zemin parçası mozaik ya da pişmiş toprak levha kaplama alt yapısına benzer özellikler göstermektedir. Duvarlar, köşe ve kapı kenarlarında blok taş, diğer yerlerde ise eşit büyüklükte olmayan yerel taşlarla örülüdür. Çatı örtüsü kesin olmamakla birlikte, eğimli çatı ve ahşap - kiremit ile kapatılmış olmalıdır.

Cephe ise geniş bir kapı ile içeri açılmaktadır. Profilli blokların izlerine göre lento üç faskialıdır. Bol miktarda yazıtlı bloğun cepheye monte edildiği anlaşılmaktadır. Cepheye ait olduğu anlaşılan yazıtlardan bazılarının yayınlandığı tespit edilmiş, diğerlerinin ise yeni bulunduğu anlaşılmış ve ekibin yazıt bilimcisi tarafından deşifre edilmiştir. Yeni bulunan fakat bir bölümü eksik olan yazıtın içeriğine göre yapı Opramoas tarafından anne, baba ve erkek kardeşine onur anıtı olarak yaptırılmış ve yapının içerisine konulan heykellerle onurlandırılmıştır. Yapı kuzeye cephelidir ve eşik ölçülerine göre 1.70m. genişliğinde kapı bulunmaktadır. Her iki sövesi de yerinde değildir. Parçalara ayrılmış olarak ele geçirilen söveler taş tarlasına çekilmiştir. Batı ve doğu duvarlarda üstü düz bitimli iki niş bulunmaktadır, doğu niş illegal kazıcılar tarafından kısmen yıkılmış, içeriğinin kazılan toprağı buradan dışarı atılmıştır. Batı niş daha iyi korunmuştur, her iki nişin yüksekliği de belirlenebilmektedir. Kuzey duvar tamamen korunmuş ve buraya iri, düzgün ve profilli bloklarla tüm duvarın genişliğinde bir altlık oluşturulmuştur. Duvar boyunca devam eden altlığın doğu başlangıcında Opramoas'ın annesi, batı bitiminde ise babası anılmıştır. Bu detaylardan başka altlığın üst bloklarında dörtgen formlu traşlanmış üç iz bulunmaktadır. Görülen bu izlerin ne amaçla yapıldığı kesin olarak saptanamamıştır, fakat iki olasılık bulunmaktadır. Cephedeki yazıtlara göre içeride heykeller bulunduğu bilinmektedir. Söz konusu heykellerin bu izlere yerleştirilen plintelere oturtulduğu düşünülebilir, ya da bunlar üç tane osthothek yuvası olarak kabul edilebilir. Cephe yazıtlarından birinde bu yapının işlevinin yazdığı bölüm kayıptır. Bu yapının bir onur anıtı olarak yaptırıldığı yazıtlarca sabittir. Fakat işlevi kesin olarak belirlenememiştir. Gelecek sezon devam edecek çalışmalarda bu sorunun yanıtının bulunmasına yönelik araştırmalar devam edecektir. Yapının doğu uzantısı aynı cephe olarak devam etmekte, fakat arka ve ara duvarları farklı dönemde inşa edilmiş gibi görünmektedir. Çünkü zemin, mezar olarak nitelendirilen yapıdan oldukça aşağı kottadır. Doğuya açılan bir kapı ve pencerenin bulunduğu duvar, mekânın cephesini oluşturmaktadır. Bu mekânın zeminine dek kazılması gelecek sezona bırakılmıştır.

4- *Asklepieion-Hadrianeum Stoası*: *Asklepieion* önünden başlayıp *Hadrianeum* önünden geçen ve Opramoas Ailesi Heroonu ile son bulan stoa tamamen yıkılmış durumda idi. *Asklepieion Stoası'nın* kazısı geçen sezon bitirilmiş, korunabilmiş bir dikme ile bir sütun, İon başlığı ile birlikte ayağa kaldırılmıştı. *Hadrianeum* ile Opramoas Ailesi Stoası kazısı bu sezon tamamlanmış, üst örtü ve cepheye ait bezemeli ve yalın bloklar kiralanan kepçe-vinç yardımı ile kaldırılarak taş tarlasına çekilmiştir. 4.85m. genişliğindeki stoa'nın orijinal planı tamamlanıp restitüsyonu yapılacaktır. Bezemeli blokların ön incelemelerine göre iki farklı evre tespit edilmiştir. Bezeme yönünden çok zengin ve çeşitli olan Rhodiapolis mimarî plâstik eserleri doktora çalışması için ekip üyelerinden birine tez konusu olarak verilmiştir. Bu çalışma ile hem orijinal hem de birden çok evrede farklı yerlerde devşirme olarak kullanılabilen eserlerin doğru tarihlenmelerle kullanıldığı yapılar tespit edilmiş olacaktır.

5-*Kent Batı Kapısı ve Caddesi*: (Resim: 6-7). Kentin şimdilik tek ana giriş kapısı olarak görülen Batı Kapısı neredeyse tamamen yıkılmış durumda idi. Kentin bugünkü girişine yakın bölgede gerçekleştirilen ağaç ve çalı temizliği sonucu açılan alan taş tarlası olarak belirlendi. Taş planı yapıldıktan sonra kapının blokları taş tarlasına çekildi. Bazıları yazıtlı, bazıları profilli ve mimarî bezekli olan blokların uygun olanları restorasyonda kullanılmak üzere envanterlenmiştir. Giriş Kapısı iki evrelidir. İlk evresinin Roma, sonraki evrenin ise Hıristyanlık Dönemi olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitin en önemli belgeleri, ikinci kez kullanıldığı net olarak anlaşılan yazıtlı blokların yan şekilde kullanılması ile duvar örgüsündeki asimetric ve düzensiz uygulamalardır. Şu an bulunan kapı, ikinci kez kullanılmış mimarî bloklarla oluşturulmuştur. Kapı söveleri parçalanmış, fakat bazı tamamlamalarla ayağa kaldırılabilir, iki parçaya ayrılmış lentosu tümlenerek yerine konabilecek durumdadır. Gelecek sezonun onarım ve konservasyon planlamalarına iş olarak dâhil edilmiştir. Zeminine inilmesi gelecek sezona bırakılan yapının doğu tarafına geçildiğinde dar bir caddeye çıkılmaktadır. Kenarları bloklarla sınırlanmış cadde düzensiz kesilmiş taşların yere döşenmesiyle oluşturulmuştur. Hem cadde zemini hem de kenarı sınırlayan bordür blokları kısmen eksiktir. Gelecek yıl kazısına devam edilecek caddenin bu sezon açılan bölümü 8m. uzunluğundadır.

Bu yapının en ilginç buluntuları arasında kare formlu fakat yuvarlak hazneli dört osthothek dikkat çekmiştir. Kapının hemen bitişiğinde bulunan kilisenin rahiplerine ait oldukları düşünülmektedir, fakat bunlar da ikinci kez kullanılmış olabilir. Diğer ilginç buluntu ise İ.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen ve bir hekime ait olduğu anlaşılan onur yazıtı olarak düzenlenmiş heykel altlığıdır. İ. S. 2. yüzyılda yaşamış ve *Asklepieion*'u yaptırıp Asklepios kültünün başrahipliğini üstlenmiş Herakleitos'tan önce de Rhodiapolis'te bir hekimin yetişmiş olması dikkat çekici ve önemli bir bulgu olarak değerlendirilmiştir.

6- *Doğu-Batı Caddesi*: Kentin Batı Girişi taş döşemeli ana cadde merkeze devam etmekte, Asklepios Tapınağı yanında güneye köşe yaparak tekrar doğuya ilerlemektedir. *Asklepieion*, *Hadrianium* ve Opramoas Ailesi Heroonu önünden geçen cadde kuzeye kıvrılarak *Prytaneion* önünden kentin alt kotundaki hamama doğru yönelmektedir. Asklepios ve Hygeia Tapınağı önünden Opramoas Ailesi Heroonu bitimine dek çok miktarda bezemeli-bezemesiz blok ve molozla dolu olan cadde *Hadrianeum* önünden doğuya doğru temizlenmiş, toplamda 500 (beşyüz) blok daha önce oluşturulan taş tarlasına taşınarak dizilmiştir. Gün yüzüne çıkarılan mimarî plâstik yönünden zengin bu bloklar *Hadrianeum* ile Opramoas Ailesi Heroonu önündeki stoaya aittir. Yapılan bu çalışmalar sırasında moloz içerisinden ve caddenin hemen üzerinden bir heykel başı ele geçirilmiştir. Ekip üyelerini heyecanlandıran bu mermer heykel başı bir kadına aittir. Ön çalışmalara göre Hadrianus Dönemi özellikleri gösteren baş Sabina ya veya kendisine öykünen birine ait olduğu düşünülmektedir. Heykel başının gövdesi ya da gövdesine ait hiç bir parça ele geçirilememiştir. Bu durum, önceki yıllarda müzeye götürüldüğü anlatılan iki adet başsız heykeli hatırlatmıştır. Çalışmalarımız ve araştırmalarımız bu heykeller ve bulunan başın uyumu üzerinden yoğunlaşmıştır. Fakat müzede bulunan Rhodiapolis'e ait iki kadın heykeline ölçü ve duruş olarak uymamıştır. Bu başın ait olduğu gövdeye ilişkin veri henüz yoktur. Cadde zeminini oluşturan bloklar arasından gelen ikinci buluntu ise tarihlendirme yönünden çok önemlidir. Flaviuslar Döneminden İmparator Titus'un büstü bulunan sikke; caddenin hemen bitişiğindeki ve İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen *Hadrianeum* ve Opramoas Ailesi Heroonu Stoası'ndan daha erken dönemde caddenin varlığını kabul etmemizi gerektirecektir.

7- *Hiristyanlık Dönemi korunma duvarı (tiyatro batı yamacı)*: Bu alanda görülen mimarî bezemeli parçalar, 2007 yılında gün yüzüne çıkarılmış olan profilli bloklar, tapınak malzemesi olarak değerlendirilmekteydi. Hem tiyatronun kuzeybatı köşesindeki dolguyu temizlemek hem de bu denli zengin mimarî parçaların niceliğini anlamak amacıyla başlatılan kazı çalışmaları yeni bir bulguyla karşılaşmamızı sağladı. İçerisinde bol miktarda ikinci kez kullanılmış mimarî malzemenin, hatta tiyatro koltuklarının olduğu duvarın Hiristyanlık Dönemi korunma duvarı olduğu anlaşılmıştır. İçerisinde çok uzaktan getirilemeyecek denli büyük ve ağır monolit bir bloktan oluşan ante ucu kullanılmıştır. Ayrıca duvar yıkıntısı içerisinden gelen yazıtlı bir konsol parçasında “*Athena Pollias*” Tapınağı’nın rahibinden söz edilmesi tapınağın yakınlarda bir yerde varlığına işaret etmekteydi. Bu alanın 30m. yukarısında bulunan kilise içerisinden ele geçirilen ve İ.Ö. 2. yüzyılın başına tarihlenen bir başka yazıtta da Athena Pollias Tapınağı’na bir tür katkıda bulunan, Seleukoslar’a bağlı askerî bir şahsın adının geçmesi ile Athena Pollias Tapınağı’nın en az 400 yıl Rhodiapolis halkına hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Gelecek sezon bu alandaki çalışmalar yoğunlaştırılacaktır. Alandan ele geçirilen mimarî blok ve bezemeler fotoğraflanıp arşivlenmiştir.

8- *Kilise*: (Resim: 8-9). Yapıdaki çalışmalar hem kazı hem de konservasyon şeklinde sürmektedir. 2009 yılındaki çalışmalarda kuzey nefte doğu-batı doğrultusundaki stylobatın üzerinde sonraki bir döneme ait olduğu düşünülen kötü inşa edilmiş bir duvarla karşılaşılıştı. Aynı şekilde kuzey nefte olduğu gibi, güney nefte de stylobatın üzerinde, sütun kaideleri arasında bir duvarın inşa edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca duvara bitişik şekilde neredeyse tüme yakın levhalar, levha kaidesi ve paye parçaları ele geçirildi. Levhaların her iki yüzünün de bezekli olması bunların da sonraki bir dönemde kullanıldıklarını göstermektedir. İlk kullanımlarında sütun aralarında sadece levhalar kullanılmış, fakat daha sonra bilinmeyen bir sebepten levhalar kaldırılarak sütun araları moloz duvarla örülmüştür. Bu duvarı örtmek için de önceki döneme ait bu bezekli levhalar kullanılmıştır. Stylobatın üzerindeki bu duvar boyunca yoğun miktarda levha, levha kaidesi ve levha aralarında kullanılan paye parçaları bulunmuştur. Üzerlerindeki

bitkisel süslemeler, Likya Bölgesi'ndeki benzer örneklerden de yola çıkarak, 5.yy. sonu ile 6.yy. başlarına işaret etmektedir. Duvarın işaret ettiği kilisenin sonraki inşa evresini ise şimdilik tespit etmek pek mümkün değildir.

Güney nefin batıya yakın kısmında karşılaşılan duvar kalıntısının büyük olasılıkla pencere üzerinde yer alan hafifletme kemeri olacağı düşünülmektedir. Bu kemer kalıntısının hemen kuzeydoğusunda pencere tabanı olarak kullanılmış bir blok taşın ortaya çıkarılması da bu kemer kalıntısının bir pencereye ait olabileceğini desteklemektedir. Böylelikle kilisenin güney duvarında yaklaşık olarak kaç adet pencere olduğu ve nerelerde kullanıldığını tespit edebilmek açısından kolaylık sağlayacaktır. Bizans Döneminde pencere tabanı olarak kullanılan bu blok taşın üzerinde bir yazıt olduğu ve yazıtın Hellenistik Döneme tarihlenebileceği anlaşılmıştır.

Güney nefteki kazı çalışmalarında 0.25 - 0.30 kot seviyesinden itibaren yoğun kiremit tabakasıyla karşılaşılmış, hem çatıda hem de ahşap kapı ve pencere sistemlerinde kullanılmış çiviler ve pencere camı yoğun olarak bulunmuş, ayrıca levha, sütun başlığı parçaları ele geçirilmiştir. Özellikle bulunan tüme yakın iki levha 2010 yılının en önemli parçalarını oluşturur. Bu iki levha da tüme yakın ve neredeyse *in situ* bulunmuştur. Her iki levhanın bordürlerinde tek satırlık bir Yunanca kitabe yer alır. Bu kitabede, Epiganos adlı bir diyakozun dua ederek kiliseye 3000 altın bağışladığı yazar. Gerek yazı karakteri, gerekse de levhalarda görülen süsleme özellikleri Erken Bizans Dönemine, özellikle 5.yy. sonları ile 6.yy. başlarına işaret eder.

Kazılar sırasında levhaların yanı sıra yoğun miktarda döşeme kaplamaları da bulunmuştur. Özellikle üzerleri işli iki parça, önemli buluntulardan sayılabilir. Birinin üzerinde pergel izleri ve kazıma tekniğiyle yapılmış iki kuleli bir cephe çizimi, diğerinin üzerinde de bir çiçek kabartması ve yanında bir çarkıfelek motifinin işlenmeden bırakılmış, sadece kazınmış bir çizimi yer alır. Bu parçadan yola çıkarak bezekli mimarî plâstik parçaların kilisede işlendiğini düşünmek yanlış olmaz. Geçen sezon gün yüzüne çıkarılan kuzey nefin mozaikli zemininin restorasyonuna devam edilmiş, diğer taraftan da kuzey duvarın sağlamlaştırma çalışmalarına başlanmıştır.

Kuzey nefte restore edilen mozaiklerin genellikle geometrik desenlerle oluşturduğu görülmektedir. Nef parapetlerinin bazılarında görülen bezemeler yer döşemesindeki mozaiklerin desenleri ile benzeşmektedir. Rhodiapolis Bazilikası'nda yapılan kazı çalışmaları, kilisenin güney nefinde gerçekleştirilmiş, mozaikli zeminiyle birlikte güney nef tamamıyla ortaya çıkarılmıştır. *Diakonikon* olarak adlandırılan güneydoğudaki mekânın hemen batısındaki alan 2008 yılı içersinde ortaya çıkarılmıştı. Bu yıl da bu alandan batıya doğru uzunlamasına, dört açmada kazı çalışması gerçekleştirilmiştir.

Rhodiapolis Kilisesi Kuzey Nef Duvarları Konservasyonu

Kilise kalıntıları, içinde bulunduğu iklim ve bitki şartları nedeni ile bozulmaktadır. Bozulma sürecinde en etkin neden, yapının üst örtüsünün tamamen yıkılmış olması, kaba işlikli moloz taş ve kireç harç kullanılarak inşa edilmiş duvar örgülerinin dış etkenlere açık hâle gelmesine bağlı su alması ve suyun neden olduğu malzeme dokusundaki bozulma, derz aralarında yosun , ot vs. oluşumu bozulma problemlerinin kaynağıdır. Tanımlanan bozulma nedenlerini sonlandırmak ve mevcut mimarî dokuyu korumak amacı ile 2010 yılı proje ve program dahilindeki duvar yüzeylerinde oluşmuş olan bitki ve yosun oluşumları mekânîk olarak temizlenmiştir. Yukarda temel bozulma nedeni olarak belirttiğimiz su probleminin sona erdirilmesi için gerekli olan uygun konservasyon harcı ile dolgu,tamamlama ve keping yapılmıştır. Güney nefin doğuya yakın kısmında yaklaşık 60-70 parça mermerden profilli süpürgelikler ve çeşitli şekillerde (çubuk, baklava, kare, üçgen vb.) porfir ve mermer kakmalar gün yüzüne çıkmıştır. Bu kadar yoğun malzemenin özellikle tek bir yerde ele geçirilmesi süpürgeliklerin de kakmalarla birlikte duvarda kullanıldığını düşündürmektedir. Çeşitli şekillerdeki duvar kakmalarıyla elde ettikleri desenleri süpürgelik olarak adlandırdığımız profilli mimarî öğelerle çevrelemiş olmalıdırlar. Benzer tipte kullanıma diğer Bizans kiliselerinde de - örneğin Kariye Camii'nde - rastlamak mümkündür.

Kilisenin kuzey duvarında karşılaştığımız gibi, güney duvarında da fresko bulunmuştur. Ancak bitkilerin yol açtığı tahribat nedeniyle oldukça kötü durumdadır.

9-Restorasyon ve konservasyon çalışmaları: Kazı çalışmalarımızdaki önemli bir uygulama alanı da restorasyon, onarım ve sağlamlaştırma çalışmalarıdır. Kazı ekibine bütçelendirilen ödenek ve daha sonra talep ettiğimiz ek ödenek içerisinde önemli bir pay bu uygulamalara ayrılmaktadır. Çünkü Rhodiapolis, yaşadığı yangın ve illegal kazıcıların tahribatından çok etkilenmiştir.

9-a: Kilise mozaikli zemin konservasyon ve restorasyonu: 2009 sezonunda gün yüzüne çıkarılan kuzey nefin mozaikli zemini restorasyon ekibince temizlenip konservasyonu yapılmış ve koruma altına alınmıştır. İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'nce desteklenen bu çalışma ile İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen ve bölgenin Hıristiyanlık tarihi içerisinde önemli bilgi ve belgeler taşıyan kilisenin uzun bir dönem yaşamını sürdürdüğü anlaşılmıştır. Dikkat çeken nitelikli mimari öğeleri ve döşemeleri ile de bölgedeki etkinliğini anlamak daha kolay olmaktadır. Kazı çalışmaları sonrasında, açılan alanlarda yapılan temizlik sonrasında, yukarıda tanımlanan durum tespiti belgelenmiş, uygulama yöntemi ve tekniğine karar verilmiştir. Mevcut durumu ile korunması planlanan mozaik alanda, toprak vb. kalıntılar temizlenmiş, dolgu harcı ve taş blokaj arasındaki boşalmalar ve bozulmalar için primal ile hazırlanan enjeksiyon harçları kullanılarak sağlamlaştırma ve dolgu işlemleri yapılmış, yatak hacından tamamen kopmuş *tesseralar*, hazırlanan hidrolik kireç harçları ile mevcut yerlerinde kullanılmış, *tessera* aralarındaki boşluklar da benzer harçlar hazırlanarak, detay temizliklerle eş zamanlı uygulanmıştır. Detay temizlikler, mekânîk yöntemler ve non-iyonik deterjanla ile gerçekleştirilmiş, *tessera* kenarlarında dolgu harçları uygulanmış, Temizlik ve sağlamlaştırmadan sonra tüm yüzeylerde paraloid koruyucu olarak uygulanmıştır. Alan açık hâlde korunamayacağı için, tüm alan jeotekstil ile kapatılarak üzerine 3-4 cm. kalınlığında pozzalana serilmiştir.

9-b: Agora Stoası mozaikli zemin konservasyon ve restorasyonu: Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'nce desteklenen projenin

ikinci diliminde yaklaşık 120m² genişliğinde zemin konservasyonu yapılarak koruma altına alınmıştır. Toplamda 250m² alanın kazısı, temizliği ve konservasyonu bitirilmiş, bitki ve doğal şartların zararlarından korumak üzere üzeri jeotekstil ile kapatılıp ponza kumu ile örtülmüştür.

9-c: *Riskli duvarların konservasyonu ve keeping (duvar üstünün koruma harcı ile kaplanması) uygulamaları:* Kazı Başkanlığı olarak hazırladığımız proje ile talep ettiğimiz ek ödeneğin bir bölümünün Genel Müdürlüğümüzce gönderilmesi ile yıkılma riski taşıyan duvarların en çok tehlike arzeden bazı bölümleri onararak sağlamlaştırılmıştır. Söz konusu duvarların geri kalan bölümleri gelecek sezon onarılmak üzere beklemektedir. Sağlamlaştırılan duvarlar ve yapılan onarım şekli aşağıda belirtilmiştir.

Kazı çalışmaları tamamlanan “*Asklepieion*”, “*Sebasteion*” ve “*Opramoas Ailesi Tapınak Mezarı*” olarak adlandırılan yapıların yapımında kullanılan moloz taş ve kireç harçla örülen duvarların bazı bölümlerinde yıkılma ve malzeme kaybı görülmekte idi. Günümüze ulaşmış fakat hasarlı ve yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya olan duvarlarda uygulanan yöntem aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir. Duvar örgüsünde zarar görmüş malzeme kaybına uğramış bölümler lokal olarak tamamlanıp duvarların daha fazla yıkılması engellenmiştir. Duvar üst bölümlerinde yapılan *caping* (koruma harcı ile kaplama) özellikle yağışlar nedeniyle oluşan malzeme kaybını önlemek için uygulanmıştır. Müdahale edilerek onarılmış bölümler aşağıda belirtilmiştir.

Hadrianeum ile Asklepieion Dış Duvarları (Resim:10-11). Asklepieion İçi Nişin Arka Duvarı (Resim:12-13)

10- *Yazıt çalışmaları:* Kazı çalışmaları sırasında gün yüzüne çıkarılan yazıtlar Prof. Dr. Bülent İplikçioğlu ve ekibince değerlendirilmiştir. Ön çalışmalar sonucunda Rhodiapolis ve Likya Bölgesi tarihi için önemli bilgilere ulaşılmıştır.

11- *G yapısı ve doğu ön alanı:* Yayın hakkı Kazı Başkanlığı ile Prof. Dr. Max Kunze ortaklığında olan ve kentin en büyük birimi olarak belirlenen yapının

kazısına devam edilmiş fakat işlevini belirleyecek ve adını koyabilecek buluntulara henüz ulaşılammıştır. Kazısına geçen yıl başlanmış olan ve yoğun miktarda seramik dolgu ile dikkat çeken batı mekânlardan kuzey yönde olanı dolgudan tamamen arındırılmıştı. Zemin üzerinde bulunan iki pişirme kabı orijinal altlıkları (nihale) üzerinde ele geçirilmiştir. Girişi güney yönde olan mekânın gerçek işlevi dokuz adet olan diğer mekânların açılması ile daha doğru bir şekilde anlaşılacaktır. Seramik dolgu içerisinde en dikkat çeken kap türü tabaklardır.

Diğer Projeler

1- *Firesense yangına duyarlı alarm sistemi*: Bilkent Üniversitesi tarafından Avrupa Birliği'nin 7. Çerçeve, Çevre Programı (İklim Değişikliği) (FP7-ENV-2009-1-244088-FIRESENSE, FIRESENSE (*Fire Detection and Management through a Multi-Sensor Network for the Protection of Cultural Heritage Areas from the Risk of Fire and Extreme Weather Conditions* www.firesense.eu) tarafından desteklenen FIRESENSE projesi kapsamında, Kültürel Miras Alanları'nın yangın riski ve olumsuz hava şartlarına karşı korunması için uygulama pilot bölgesi olarak Türkiye'de Rhodiapolis seçilmiş bulunmaktadır. Dünyada dört alanda uygulanacak bu projenin bir ayağı da Rhodiapolis'tir. Söz konusu proje yangın riski yüksek bir bölgede bulunan Rhodiapolis için büyük bir şanstır. Çünkü; 2000 yılında yaşanan yangından sonra Orman Müdürlüğü kente tohum serpmiş ve filizleyen fideler kısa sürede tekrar ormana dönüşmüştür. Rhodiapolis, ikinci bir yangını kaldıramayacak denli yorgun ve yıpranmıştır. Avrupa Birliği 7. çerçeve programında kabul edilen proje ile Eretepe ile Kumluca merkezde iki yapıya yerleştirilen yüksek çözünürlüklü kameralarla kentin doğu cephesi izlenmeye başlanmıştır. Fakat kent merkezi ile batı cephesini izlemek için kent içindeki yapıların uygun bölümlerine iki kamera daha yerleştirilmesi gerekmektedir. Bölge Koruma Kurulu'ndan alınan izinle kente elektrik çekilmiş ve gereken bu iki kamera *Asklepieion* apsisli duvarı ile Opramoas Stoası güney köşesine yerleştirilmiştir.

2- *Tiyatro restitüsyon ve restorasyon projesi*: Genel Müdürlüğümüz izni ve Antalya Rölöve Müdürlüğü'nün kontrolü ile yapılmakta olan "Rhodiapolis

Tiyatrosu Restitüsyon ve Restorasyon Projesi” başlamış bulunmaktadır. Altyapı için gereken lazer taramalı rölöve çalışmaları tamamlanarak büro çalışmalarına geçilmiştir.

3- *Agora stoası mozaikli alan restorasyon projesi:* Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi birimince desteklenen proje ile stoanın mozaikli zemininde restorasyona devam edilmiştir.

4-*Kente ulaşımı sağlayacak turizm yolu projesi çalışmaları:* Rhodiapolis’e ulaşım Kumluca merkezinden 4,5km. uzunluğunda ve 2009 yılında İl Özel İdare tarafından mucurla kaplanan orman yolu ile ulaşılmaktadır. İki aracın yan yana geçemeyeceği kadar dar olan ve sürekli tırmanılarak çıkılan yol kazı ekibi için yeterli, fakat turizm yolu olamayacak denli zor ve dardır. Bu nedenle, Kumluca Belediye Başkanlığı, Orman İşletme Müdürlüğü ve Kazı Başkanlığı’nca yapılan keşif ve ön çalışma ile yeni bir güzergâh belirlenmiştir. İlk belirlemelere göre tamamen hazine arazilerinden geçeceği anlaşılan yolun fizibilite çalışmaları tamamlanmak üzeredir. Mevcut yola göre oldukça kısa ve eğimi daha az olan bu güzergâh yaşama geçirilebilirse, Büyük Hamam’ın doğusunda ve çevresi anıt mezarlarla çevrili geniş bir alanın karşılama merkezi için ayrılması düşünülmektedir.

Rhodiapolis çevresi yüzey araştırmaları: Rhodiapolis Kazıları ve Çevresi Yüzey Araştırmaları Projesi çerçevesinde bu sezon kentin yakın çevresi araştırılmış ve özellikle kaynak sularının belirlenmesi planlanmıştır. Rhodiapolis içerisinde yaklaşık dokuz milyon litre kapasiteli sarnıç sistemi bulunmaktadır. Ancak kent içerisinde şimdiye dek bir su kaynağına rastlanmamıştır. Kent, denizden ortalama 280m. yükseklikte ve güneye doğru alçalan bir tepe üzerine kuruludur. Uzak kuzeyi Beydağları batısı ise Akdağlar’la çevrilidir fakat su kaynağı oluşturabilecek şekilde hemen arkasında yükselen bir başka tepe bulunmamaktadır. Yaklaşık iki bin yıl kesintisiz yaşam sürülmüş olan kentte sadece sarnıçta biriktirilen sularla yetinilmediği düşünülmektedir. Bu nedenle kentin çevresinde kaynak suları aranmıştır. Hemen her yönde antik dönemlerde kullanılmış ve mutlaka düzenleme getirilerek kontrol altına alınmış olan kaynaklar tespit edilmiştir. Fakat tespit edilen tüm kaynak suları kentin aşağı kotunda kalmaktadır. Şimdiki durumları ve belirlenmeye çalışılan

akış izlerine göre yüksek debide olmayan bu suların kente taşınmasıyla ilgili herhangi bir iz henüz tespit edilememiştir.

Tapınak (oda) mezar: Yapılan bu araştırma sırasında yoğun bitki örtüsü altında sadece küçük bir bölümü görülen bir yapı bitkiden arındırılmış ve oda mezar olduğu tespit edilmiştir. Kentin güneydoğusunun aşağısında ve kaya mezarları kütesinin güneyinde bulunan yapının mimarisi kent içerisinde bulunan oda mezarlara benzemektedir fakat iç döşemde gözlenen nişler yapıyı biraz daha hareketli kılmaktadır. İç duvarlarda görülen kırmızı boyalı sıva parçası iç duvarların sıvanıp boyandığını göstermektedir. Yapının güneyine bitişik tonozun kazı yapılmadan niceliği ve işlevinin anlaşılması mümkün görünmemektedir. Nekropol kazılarına başladığında yeniden ele alınacak olan yapının rölövesi çıkarılmıştır.

Çiftlik-1: Kentin güneybatısında ve batı kapısının yaklaşık 400m. uzağında bir çiftlik bulunmaktadır. Kalın bir duvarla çevrili alan içerisinde iki büyük ezme teknesi, konut temelleri ve tahribata uğramış bir anıt mezar tespit edilmiştir. Gelecek yıl kazı programına alınan çiftliğin içerisinde bulunan anıt mezar, oldukça düzgün ve iri bloklarla örülmüştür. Bloklar üzerindeki mimarî plâstik izlerine göre İ.S. 3. yüzyıla tarihlenebilecek olan yapının planı yıkıntı nedeniyle çıkarılamamıştır.

Çiftlik-2: Kumluca İlçesi kuzeyindeki Güzören Köyü Karaşar Mahallesi sınırlarında kalan tarla içerisinde işlik ve lâhit bulunduğu ihbarı üzerine Bakanlık temsilcimiz ile birlikte yerinde incelemeye gidildi. Tarla sahibinin daveti ve isteği ile yapılan inceleme sonucu tarla sürülmesi sırasında gün yüzüne çıkan ezme teknesi ve fulkrum yuvası yerinden sökülerek tarlanın kenarına çekilmiş durumda olduğu görüldü. 1.80m. çapında ve 0.38m. yüksekliğindeki tekne iyi korunmuş ve tamamı sağlamdır. İki taraflı ahşap hatıl yuvası bulunan blok teknenin hemen yanına bırakılmıştır. Tarla içerisinde içerisine alt mezar odası oyulmuş bir kaya kütesi üzerine lâhit yerleştirilmiştir. 2.40x120m. ölçülerindeki lâhtin ön yüzünde büyük bir alan kırılmış ve eksik, diğer yerleri sağlamdır. Dar yüzlerinde ortasında gül bezekli kalkan ve içlerinden geçen mızrak bulunmaktadır. Semerdam formlu kapak 4m. uzağında sağlam ve yan yatar durumdadır. Lâhtin bulunduğu kaya kütesi ve kapak tarladan toplanan moloz taşlarla çevrelenmiştir.

İşlikler: İşliklerin Rhodiapolis merkezi dışında ve genellikle kaynak sularına yakın yerlerde bulunduğu gözlemlenmiştir. Şimdilik belirlenen dört işlikte detaylı çalışmalar sonraki sezonlarda gerçekleştirilecektir.

BULUNTULAR

Kadın heykel başı: (Resim: 14) Opramoas Ailesi Tapınak Mezarı ile *Hadrianeum* yapısı arasındaki basamaklı geçeneğin karşısında ve ana cadde zemini üzerinde ele geçirilen heykel başı onlarca bloğun ve molozun altında bulunmaktaydı. Yaklaşık 22 cm. yüksekliğindeki kadın heykeline ait baş gövdeden kopmuştur. Yakın çevresinde gövdeye ait hiç bir parça ele geçirilmemiştir. Mermerden yapılmış baş genelde çok iyi korunmuş, sadece burun ve çene kısmında küçük kırılmalar, başın arkasında ise derin bir çatlak bulunmaktadır. Geniş yüzlü ve tok çenelidir. Yüz ve uzuvlar oldukça düzgün işçiliktir ve hatlar belirgin işlenmiştir. İmparatoriçe Sabina'nın postum portresi olmalıdır.

Bronz kap: (Resim: 15) 2009 sezonunda gün yüzüne çıkarılan kap konservasyonu yapılarak envanterlenen eser, konik formlu iki kabın üst üste bindirilmesi ile oluşturulmuştur. Kabın, alt bölümdeki tutamağı ile ters asıldığı ve hastadan vakumlama yöntemi ile pis (kötü) kan almak için kullanıldığı anlaşılmıştır.

Tıbbî âlet parçaları: *Asklepieion* sağaltım odalarında 2009 yılı ve bu sezon gün yüzüne çıkan metal ve pişmiş toprak tıbbî âlet parçaları bu yapının işlevi hakkındaki önemli bulgulardır. Âletlerin oldukça fazla korozyonlu ve kırıklı olmaları etütlük olarak ayrılmasına sebep olmuştur, fakat bu veriler sayesinde sağaltım merkezinin sadece mental hastalara değil aynı zamanda bedensel rahatsızlığı olanlara da hizmet verdiği anlaşılmıştır.

Oyun zarı: Günümüz oyun zarlarından farkı yoktur, pişmiş topraktan yapıldığı anlaşılmıştır. Küçük kırıklar dışında iyi korunmuştur.

Ağırlık: Kireçtaşından yapılmış ağırlık kulplu ve semerdam formludur, her yüzünde çeşitli çiziklerle bezenmiştir. Tartı ağırlığı olarak kullanılmıştır.

Resim 1: Asklepion, genel

Resim 2: Hadrianeum, kazı öncesi

Resim 3: Hadrianeum, kazı sonrası

Resim 4: Opramoas Ailesi Tapınak Mezarı, kazı öncesi

Resim 5: Opramoas Ailesi Tapınak Mezarı, kazı sonrası

Resim 6: Kent Batı Kapı ve Caddesi, kazı öncesi

Resim 7: Kent Batı Kapısı ve Caddesi, kazı sonrası

Resim 8: Kilise Kuzey Nef taban mozaïği

Resim 9: Kilise kazıları

Resim 10: Hadrianeum ve Asklepieion dış duvarları, onarım öncesi

Resim 11: Hadrianeum ve Asklepieion dış duvarları, onarım sonrası

Resim 12: Asklepieion nişli duvar dışı, onarım öncesi

Resim 13: Asklepieion Nişli Duvarı Dışı, onarım sonrası

Resim 14: Kadın heykel başı, Sabina

Resim 15: Bronz kan alma kabı

MAGNESIA AD MAEANDRUM 2010

Orhan BİNGÖL*
Görkem KÖKDEMİR
Muharrem ORAL

Magnesia 2010 yılı kazıları Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanlarından Arkeolog Nedim Akıner'in temsilciliğinde 14.06.2010 ile 16.09.2010 tarihleri arasında yaklaşık 90 gün sürmüştür. Ayrıca Ekim ayında bir hafta süre ile toprak nakli ve Stadion'da üst galerilerin dolgu topraktan arındırılması ile ot ve maki temizliği çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2010 yılı Magnesia kazısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve maddî katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. TÜBİTAK ile Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin maddî; Batisöke Söke Çimento Sanayii A.Ş.nin lojistik desteği geçen yıllarda olduğu gibi sürmüştür. Çalışmalarımıza maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen adı geçen bu kurumlarla, Germencik Kaymakamı Resul Çelik'e, Bakanlık temsilcisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı uzmanlarından Arkeolog Nedim Akıner'e teşekkürlerimi ayrıca sunmak isterim. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Magnesia'ya sağlamış olduğu katkılardan ötürü teşekkür ediyorum. Batisöke Söke Çimento Sanayii A.Ş. 1993 yılından bu yana tabldot gereksinimimizi karşılayarak kazımızın en büyük sorunlarından birini kısmen de olsa çözmektedir. Magnesia kazıları için büyük anlam ve önem ifade eden bu desteğin gelecek yıllarda da sürmesini umarak Yönetim Kurulu Başkan Vekili ve Murahhas Üye, Tufan Ünal'a ve Genel Müdürlüğe

* Prof. Dr. Orhan BİNGÖL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 06100 Sıhhiye-Ankara / TÜRKİYE, e-mail: obingol@ankara.edu.tr
Araş. Gör. Dr. Görkem KÖKDEMİR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 06100 Sıhhiye/ Ankara, e-mail: gkokdemir@ankara.edu.tr
Araş. Gör. Muharrem ORAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 06100 Sıhhiye-Ankara / TÜRKİYE, e-mail: muharrem.oral@gmail.com

bu lojistik destek için tüm kazı üyeleri adına teşekkür ediyorum. Başta kampusun idaresini ve bürokratik işlemleri yürüten Işık Bingöl'e, kazıların direktiflerim doğrultusunda yürütülmesinde ve katılımcılardan gelen raporların düzenlenerek bu raporun oluşturulmasındaki katkılarından ötürü Arş. Gör. Muharrem Oral'a ve kazıya tüm kazı süresi boyunca, ya da zaman zaman katılan aşağıda isimleri yazılı tüm uzmanlara, öğrencilere, özverili çalışmalarından ve katkılarından ötürü teşekkür ederim: *Mimarî Çalışmalar*: Mimar Banu Odabaşı (Ankara), *Arkeolojik Çalışmalar*: Yrd. Doç. Dr. S. Hakan Öztaner (Ankara Üniversitesi), Arş. Gör. Muharrem Oral (Harran Üniversitesi), Arş. Gör. A. Kadir Binici (Dicle Üniversitesi), *Arkeoloji Yüksek Lisans Öğrencileri* (Ankara Üniversitesi); İbrahim Ethem Koçak, Gökhan Bilen, *Arkeolog*: Adem Acar, *Arkeoloji Lisans Öğrencileri* (Ankara Üniversitesi); Gülşah Şaşmaz, Almıla G. Dağıstanlı, Su Güneş Kabaklı, *Konservasyon Restorasyon Çalışmaları*: Arkeolog-Konservatör Işık Bingöl (Ankara), Konservatör Mesut Yılmaz (Ankara); Taşçı Ustası Zeynel Bayraktar (Bergama).

2010 yılı Magnesia kazısında yapılan kazı, restorasyon, çevre araştırmaları, düzenleme, koruma önlemleri ve belgelemeye yönelik çalışmalar aşağıdaki başlıklar altında toplanmıştır:

I. Stadion: 1. Doğu Tribün Çalışmaları 2. Batı Tribün Çalışmaları 3. Analemma ve Start Yapısı Çalışmaları

II. Artemis Kutsal Alanı: 1. Kaideler Stylobatı Güney Doğu Uzantısı 2. Kuzey Stoa Restorasyon ve Mimarî Deneme Çalışmaları 3. Latrina Opus Sectile Restorasyonu

III. Çarşı Bazilikası

I. STADİON

1. Doğu Tribün Çalışmaları

I-VI. KERKİS TEMİZLİK ÇALIŞMASI

Doğu tribünde ormanlaşmış bitki örtüsü altında kalan oturma sıralarının oldukça iyi korunmuş olduklarının anlaşılması ve bu şekilde bırakıldıkları takdirde bu bitki dokusunun onları tamamen parçalayacağı gerçeğinden de

yola çıkarak bitki ve humus temizliğine gidilmiştir. VII. kerkisin temizliği kısmen de olsa 2009 yılında gerçekleştirilmiş olduğundan, III - VI. kerkislerin önce üst caveaları temizlenmiş, burada ulaşılan olumlu görünüm üzerine üst *caveaların* da temizliğine girilmiştir. Bu çalışmalara çok kısa bir süre ayrılabilmiş, bu nedenle de tamamlanamamıştır.

IX-X. KERKİS ÜST DİAZOMA ARKA DUVARI VE 1. GALERİ KAZI VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Temizlik ve düzenleme çalışmalarının ardından doğu tribünde yapılan çalışmalar, IX, X ve XI. kerkislerin üst diazoması ile 1.ve 2.galeri katında düzenleme ve restorasyona yönelik duvar temizliği kapsamında gerçekleştirilmiş olup bu alanlardaki dolgu taşları, döşeme blokları, duvar blokları vb. mimarî elemanlar kendi içlerinde tasniflenerek tekrar kullanılmak üzere uygun yerlerde geçici olarak depolanmışlardır. Bu çalışmaların sonucunda IX. ve X. kerkis diazoma arka duvarlarının onarımlarının ardından da bu kerkislerin arkasındaki 1. galerinin duvarlarının onarımı bir düzeye kadar tamamlanmıştır. Burada 1. galeri duvarının alt bölümünün büyük bloklardan oluşmuş olması, bu duvarın yıkılmış bloklarının yeniden özgün yerlerine konduğu bir uygulamayı gerekli kılmıştır.

XI-XIII. KERKİS 1. VE 2. GALERİ KAZI VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Doğu tribün için dolgu kaldırma çalışmalarının yoğunlaştığı bölüm ise XI. kerkis ile XIII. kerkis arasındaki üst diazomada, ve 1.galeri katında yer alan çeşme yapısından itibaren başlayan sphendonadadır. Sphendona 2.kat galeri sistemi, 3. galeriye, ya da yapının dışına çıkan merdivenden güneye doğru 11. plaster dâhil olmak üzere 10 adet kör kemeri kapsayan arka duvar, taban seviyesine kadar ortaya çıkarılmıştır. Açılan tüm locaların payanda aralarının 3.10 m. olduğu ölçülmüştür. 2. kat localarının duvar yüksekliği ise en iyi korunmuş olandan alınan ölçüye göre 2.80 m. olarak ölçülmüştür. Tespit edilen duvar kalınlığının ise 1.30-1.50 m. arasında değişen ölçülerde

olduğu saptanmıştır. Duvarın yıkılmış olan bölümleri kendi özgün taşlarıyla kemerlerin dönüş yaptığı seviyeye kadar yeniden örülmüştür.

Kazılara başlandığında varlığı konusunda hiçbir bilgiye sahip olmadığımız bu duvarın güneye devam eden bölümünün araştırılması heyelan dolgusu nedeniyle büyük bir olasılıkla gerçekleştirilemeyecektir.

Sphendona 1. galeri katında ise öncelikle XIII. kerkis arkasını tamamen ortaya çıkaran bir çalışma yapılmış, tabana kadar ulaşılmış, mermer döşeme bloklarından oluşan zemin açığa ve duvarın 17 plasterini de içeren 17 adet kör kemer ortaya çıkarılmıştır.

Burada en önemli ve beklenmedik fark, 13. kör kemer aralığının bir merdivene dönüştürülmüş olmasıdır. Bu merdiven önce duvara dik olarak yükselmekte sonra iki yana dönerek 2. galeriye ulaşmaktadır. 1. kat tabanından itibaren altı basamakla çeşme eşiğine çıkılmakta ve basamaklar bu alandan kuzey doğuya yönelmekte, 2. eşikten güneye dönerek 2. kata bağlanmaktadır. 2. eşiğe kadar 1.20 m. uzunluğunda 0.30-0.32 m. yüksekliğinde ve 0.28 m. genişliğinde yedi basamak ile çıkılmaktadır. 2. eşikten itibaren tespit edilen iki basamakla 2. kat galeri sistemine bağlanmaktadır. 1. eşikten kuzeybatı yönüne gidiş tahribata uğramıştır. Sphendona, başlangıcındaki çeşmeyle benzerliği göz önüne alındığında, bu merdivenin de ortasında bir çeşme olabileceği varsayımının geçersiz olduğu ortaya çıkmıştır. İki tarafa dönen merdivenin arasında kalan duvar bir niş görünümündedir. Nişin boyutları 1.90 x 0.80 m. olarak ölçülmüştür.

GALERİLER ARASI MERDİVEN

Doğu tribündeki çeşme yapısıyla ölçülerinin benzeşmesine karşın nişin içerisinde, bu alana su getiren hiçbir yuva, künk, oyuk ya da kanal yoktur. Bu da bu nişin büyük bir olasılıkla bir heykel için yapılmış olabileceğini göstermektedir. Kör kemerlerin genişliklerinin farklı olduğu görülmektedir.

ÜST DİAZOMA DÖŞEMESİ VE DUVARI

Sphendona dönüşünün başladığı XII. kerkisin üst diazomasından başlayarak güneye doğru kazı ve düzenleme çalışmaları yapılmıştır. XII. ve XIII. kerkisin üst diazomasındaki dolgu toprak kaldırılarak mermer döşeme blokları açığa çıkarılmıştır. Bu bölümde sphendona dönüşünün başladığı locadan itibaren 2, 3 ve 4. locanın önünde yer alan döşeme bloklarının çoğunun yerinde olmadığı tespit edilmiştir. 5. locadan itibaren ise döşeme blokları *in situ* devam etmektedir. Bu çalışmalarda üst diazoma arka duvarı ortaya çıkarılmış ve restorasyon için yapılan hazırlıklardan sonra duvar kendi taşlarıyla onarılmıştır. Prohedria ve orthostatlar arasındaki dolgunun içinde iki parça hâlinde 3.10 m. uzunluğunda bir arşitrav, iki parça hâlinde üzerinde yazıtı bulunan 1.80 m. uzunluğunda bir kaide, kare formulu arka kısmı kaba işlenmiş üç yüzü bezemeli bir Korinth başlığı, yivsiz alt yüzü kısmen korunmuş bir sütun parçası, ön yüzünde yazıt olan arkası bosajlı üç adet yazıt bloğu ve kare alt kaidesi korunmuş bir postament bulunmuştur. Bu elemanlar 1. galeriye taşınmış ve prohedria ile orthostatlar arasındaki 2.30 m. genişliğinde olan üst diazomanın taban döşemesi *in situ* ortaya çıkarılmıştır.

ÜST DİAZOMA MERDİVENİ

Bu çalışmalar sırasında daha önce de IX. kerkisten bu yana diazoma duvarlarında belli aralıklarla karşımıza çıkan boşlukların, merdiven boşluğu olduklarını gösteren *in situ* kalıntılar ile XII. ve XIII. kerkislerin arkasında da karşılaşmıştır. Bu boşlukların varsayıldığı gibi üst diazomadan 1. galeriye çıkışı sağlayan merdiven boşlukları oldukları kesinlik kazanmıştır. Ancak bu boşlukların kerkis merdivenlerinin aksında olduğu tespit edilmiştir.

Diazomayı 1. galeriye bağlayan 13. kör kemerin aksındaki merdiven sistemi *in situ* ortaya çıkarılmıştır. Bu merdiven XIII. kerkisin üst *caveasını* ikiye bölen merdivenle aynı akstadır. Diazoma 1.00 m. uzunluğunda, 0,23 m. genişliğinde ve 0,30 m. yüksekliğinde beş basamakla 1. galeri katına bağlanmaktadır.

ÜST DİAZOMA ARKA DUVARI VE PODYUMU

XIII. kerkis arkasındaki duvarın podyumunun topuğu *in situ* bulunmuştur. *In situ* olmayan orthostat ve tacı ise aynı kerkiste bulunmuş olduklarından ve merdiven boşluğuna göre işlenmiş yan yüz işçilikleri nedeniyle başka bir yerde kullanılmış olamayacakları göz önünde bulundurularak mimarî denemede kullanılmışlardır. Orthostatın buraya ait olmayacağı varsayımını destekleyen tek görüş, köşe bloğu olmasına karşın şimdiye kadar hep köşe bloklarında görülen kabartmanın burada olmamasıdır. Üst diazomanın podyum tacını oluşturan bloğun üstünün 1. galerinin döşeme bloklarıyla devamlılık sağlayarak birlikte bu döşemeyi oluşturdukları kanıtlanmış olmaktadır. XIII. kerkis arkasında yer alan merdivenden sonra podyum, topuğu, orthostatı ve tacından oluşan üçlemesiyle *in situ* ortaya çıkarılmıştır. Böylece hiç ümit edilmeyen, tamamen tahribata uğramış olduğu varsayılan bir konumda diazoma podyumunun tümünün *in situ* ortaya çıkarılmış olmasıyla mimarî düzen eksiksiz olarak çözümlenmiş olmaktadır. Güney köşe taç bloğundan önceki blok düşmüş ve kırılmış olarak bulunmuş, onarılarak yerine yerleştirilmiştir. Podyumun her iki başında olmaları gerektiği varsayılan birer kabartmanın, burada *in situ* ortaya çıkarılmış orthostat blokları üzerinde bulunması bu varsayımı desteklemektedir. 1.93 m.lik orthostat blokları üzerinde çelenk ve kurdeleden oluşan birer kabartma bulunmuştur. Çelenkler birbirinin benzeridir. Fark kuzeydekinin kurdelesinin altta iki yana açılması, güneydekinin ise düz aşağı sarkmasındadır.

In situ bulunan postamentlerden de anlaşıldığı gibi üst diazomada bulunan bir postament ve iki sütun parçasının da 1. galeriye ait olduklarının kesinleşmesi üzerine bunlar yerlerine yerleştirilmişlerdir. Böylece şimdiye kadar yerleri saptanamamış olan postament ve yivsiz traverten sütunların 1. galeriye ait oldukları, her yarım kerkiste dört postament kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

İki sütun parçasının birleşmeleri üzerine sütunun yüksekliği de tam olarak saptanabilmektedir.

SPHENDONA KERKİSLERİ

Bu çalışmalar sırasında IX. kerkisten XIII. kerkise kadar beş kerkisin *prohedria* blokları restore edilerek yerlerine yerleştirilmiştir. XIII ve XII. kerkislerin üst *caveaları*, ortalarındaki bir merdivenle ikiye ayrılmış olduklarından, toplamda yedi *prohedria* sırasının onarımı tamamlanmış olmaktadır. Bu işlemler sırasında *prohedria* bloklarından bazıları kerkisler üzerinde buldukları alt sıralardan alınarak yerlerine taşınmıştır. Yine kerkisler üzerinde, ya da kırıldıkları yerde bulunan parçalar da ait oldukları bloklarla birleştirilmiştir. Bazı blokların tümlendiği, bazılarının ise eksiklerinin oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir.

Sphendonanın doğu tribündeki iki kerkisi olan XII. ve XIII. kerkisler, stadionun bugüne kadar ortaya çıkarılanlar içerisinde en sağlam olanlarıdır. Orta diazoma ile ikiye bölünen *caveanın* üst bölümünün, ortadaki merdivenle ikiye ayrılmasını gerektiren bir genişliğe sahip olmaları, sphendonada kerkis sayısının varsayıldığı gibi “beş” olacağını bir göstergesini oluşturmaktadır. XII. kerkis geçen yıl ortaya çıkarılan üç kabartmalı podyumuyla da, stadionun en dar podyuma sahip kerkis olma özelliğini taşımaktadır. Çok az tahribata uğramış olması çok önemli bir kazançtır. XIII. kerkisin ne yazık ki sadece üst *caveasının* üstten altı sırası ortaya çıkarılabilmektedir.

2. Batı Tribün Çalışmaları

Stadion batı tribününde XV. ve XVI. kerkislerde 1. galerinin en kuzeydeki kör kemerinden kuzeye doğru yapılan kazıların ardından heyelan dolgusunun alınabildiği bölümde beklenmedik sonuçlarla karşılaşmıştır. Geçen yıl yapılan çalışmalar sonucunda 2. galerinin çok yüksek dolgusu bu bölgede temizlenerek ortaya çıkarılmıştı. Bu yıl ise 2. galeri duvarının ise güneyden kuzeye doğru giderek yükseldiği saptanmış ve 2. galeri, taban seviyesine kadar temizlenerek sekiz adet kör kemeri ile birlikte ortaya çıkarılmıştır. 1. galeri ise 11 kör kemeri kapsayan bölümüyle yine taban seviyesine kadar temizlenmiştir. 1. galeride X. ile XII. kerkis arasında olduğu gibi XVI. ile XVII.

kerkis arasında yine aynı plana sahip bir merdiven ve merdiven arasında ise çeşme olarak kullanılmış bir niş ortaya çıkarılmıştır. 2. galerinin duvarlarının üst bölümünün sadece iç dolgu şeklinde korunmuş olmasına karşın cephe duvarının sphendonanın ortasına doğru neredeyse tüm yüksekliği ile korunmuş olduğu görülmektedir.

2. galerinin tabanının temizlenmesi, üst diazomaya inen iki merdiven ile onların arasında, kenardaki taban bloklarının, bir diğer tanımıyla podyum tacı niteliğindeki blokların *in situ* olduğunu göstermiştir. Bunun üzerine merdivenler ve üst diazomanın temizlenmesine başlanmıştır. Sonuç olarak kaidesi, orthostatları ve tacıyla podyum ve öndeki *prohedria* XVI. kerkiste iki bölümlü üst diazomada ve XV. kerkisin üst diazomasının güney bölümünde ortaya çıkarılmıştır.

XV. kerkisteki podyumun bir taç bloğunun eksik olduğu, *prohedria* bloklarından ise sadece birinin arkasında eksik bir bölüm olduğu anlaşılmıştır. XVI. kerkiste ise bazı orthostatların üstlerindeki taç bloklarıyla yıkıldıkları ve önlerindeki *prohedria* bloklarının arkalıklarını tahrip ettikleri görülmektedir. Bunun dışında kalan bölümler ise çok iyi bir şekilde korunmuşlardır. Doğu sphnedonada olduğu gibi batı sphendonada da korunma durumunun varsayılanın aksine çok iyi olduğu anlaşılmıştır.

Ortaya çıkarılan bölümde iki farklı ve olağandışı özellikle karşı karşıya kalınmıştır. Bunlardan birincisi, köşelerde yer alan podyum orthostatlarında kabartmaların olmayışıdır. Diğer önemli bir özellikte burada ne bir postamentin, ne de bir sütun parçasının ortaya çıkmamış olmasıdır.

Doğu tribün kerkislerinde çalışmalar, daha çok bitki ve humustan arındırma ve iyi korunmuş oldukları humusun altından algılanabilen oturma sıralarının temizlenmesi şeklinde kısıtlı alanlarda ve kısa süreli çalışmalarla gerçekleştirilmiştir.

3. Analemma ve Start Yapısı Çalışmaları

KUZEYDOĞU ANALEMMA

Analemma duvarının önünde yapılan kısa süreli kazılarda tabana biraz daha yaklaşmış ve analemmanın podyumla birleştiği köşedeki kaide, *in situ* ortaya çıkarılmıştır. Analemmanın önünde kuzeye doğru genişletilen dolgu toprağın kaldırılması sürecinde ise analemmaya paralel büyük bir olasılıkla Geç Antik Döneme ait bir duvar ortaya çıkarılmış ve bu duvar kazı sınırı olarak korunmuştur.

START YAPISI

Stadionun “start yapısı” ya da anıtsal kapısı 10 adet ayak üzerinde yükselen bir yapı görünümündedir. Yapılan kazılarda yapının kuzeyinde çok sayıda yapı elemanın olduğu saptanmıştır. Bunların büyük oranda yıkıldıkları gibi bulduklarının anlaşılması yapının restitüsyon denemesi açısından çok önemli bir sonuçtur. Bu çalışmalar ayrıca 2. ayak sırasının kuzeyinde oldukça yüksek bir basamak olduğunu ortaya koymuştur.

Bu basamağın tüm ayak sırası boyunca devam edip etmediği, başka basamak ya da basamakların olup olmadığı, bu basamakların ulaştığı tabanın niteliği ve ayrıca bu kadar yoğun yapı elemanının ait olduğu sıraların saptanması, öncelikle ele alınması gereken çalışmaların odaklanacağı sorulardır.

Yapılan çalışmalarda yapının kemer üstüne kadar iki sıradan oluşan şekliyle restitüsyonu gerçekleştirilmiştir. Onarıma dönük çalışmalarda ise *in situ* ayakların çatlak ve kırık yerlerinin onarımlarına başlanmıştır.

II. ARTEMİS KUTSAL ALANI

1. Kaideler Stylobatı Güneydoğu Uzantısı Kazısı

2009 yılındaki kazılarda tamamlanamayan Kaideler Stylobatı'nın güneydoğu uzantısındaki çalışmalar tamamlanarak sona erdirilmiştir.

2. Kuzey Stoa Restorasyon ve Mimari Deneme Çalışmaları

Kuzey Stoa'nın batı bitiminde kısmi restorasyona yönelik çalışmalar ve bu bağlamda krepidoma restorasyonunun yanı sıra mimari elemanları tımleme işlemleri sürdürülmüştür. Bir ön çalışma olarak Kuzey Stoa'nın üst yapı elemanlarının mimari deneme kapsamında bir uygulaması gerçekleştirilmiştir.

3. Latrina Opus Sectile Restorasyonu

1993/1994 yıllarında bir bölümünün bir araya getirilmesiyle latrinanın duvarının dekorasyonu konusunda görsel bilgi oluşturan *opus sectile* panonun restorasyonu yeniden ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, tüm parçaların elden geldiğince kullanılacağı yeni kompozisyonlar üretmekle dekorasyonu yerinde sürekli kalacak şekilde, latrinanın kuzey duvarına monte etmektedir. Bu çalışmalar 2010 yılında son aşamasına ulaşmıştır. Eldeki *opus sectile* parçalardan bir kompozisyon oluşturmada kullanılabilecek olanlar yan yana getirilerek beş pano oluşturulmuştur. Bunlar en fazla parçadan oluşan panodan en az parçadan oluşan panoya doğru ve özgün duvarın batıya doğru giderek alçalmasına uygun bir düzenlemeyle sıralanmışlardır. Tek tek temizlenen parçaların her birinin arkası, restorasyonda yan yana getirildiklerinde, aynı düzeye gelmelerini sağlayacak dolgu malzemesi ile kaplanmış ve parçaların aeorolam panolara montajlarının gerçekleştirilmesi için gerekli olan ön işlemler tamamlanmıştır.

III. ÇARŞI BAZİLİKASI

1989 yılından bu yana çalışmaların aralıklarla sürdürüldüğü Çarşı Bazilikası'nda kazılar 2010 yılında tamamlanmıştır. Yapının batı yarısında kalan bölüm döşeme seviyesinin 10-20 cm. üstüne kadar tamamen ortaya çıkarılmıştır.

Bu kapsamda yapının doğu kesimini takiben orta, kuzey ve güney yan nefleri kapsayan 25 x 10 m. boyutlarındaki bölümü, devamındaki orta ve

güney yan nefleri içeren 17 x 23 m.lik bölümü ve son olarak da yapının batısındaki kuzey ve orta nefleri kapsayan 11 x 15 m.lik bir bölümünün kazısı gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 1.00-1.50 m. yüksekliğindeki batıda 2.00 metreye varan dolgu toprağın kaldırılmasının ardından kuzey ve güney sütun sıralarından yapının orta nefine doğru devrilmiş olan zemin kata ait postament, sütun, Korinth başlıkları, arşitrav-friz, dış sırası-geison-sima blokları, galeri katına ait sokl blokları, kaide, sütun, başlık açığa çıkarılmıştır.

Yapının kazısının ardından, yapının yıkılması sırasında, nefleri ayıran her iki kolonadın yapının orta nefine doğru, yay formunda devrilerek orta kesimde çakıştıkları görülmektedir. Ele geçirilen bloklar üzerindeki kama izlerinden ve değişik boyutlardaki mermer yongalarından yapının yıkımının ardından bir taş ocağı gibi kullanıldığı, mermer bloklarının kesildiği, taşındığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yapının kuzeybatı, batı ve güney duvarları üzerine inşa edilmiş olan Bizans Suru içerisinde yapıya ait mermer blokların ve parçalarının çok sayıda kullanılmış olduğu da görülmektedir.

Yapının güney dış duvarının bir bölümü X.-XI. postament hizasında Bizans Suru'nun yıkılmış olan bir bölümünde ortaya çıkmış olup surun iç dolgusu içerisinde izlenebilmektedir. Yapının kazısı sırasında yaklaşık 170 adet mermer mimarî elemanın yanı sıra yapıya ait olmayan çok sayıda mermer blok da ele geçirilmiştir. Bunların olasılıkla surun inşası sırasında diğer yapılardan sökülerek kullanılmış bloklar olabilecekleri düşünülmektedir. Bu bloklar arasında bezemeli mimarî elemanların yanı sıra bir adet latrinaya ait olabilecek blok bulunmuştur.

Resim 1: Sphendonon-XII. kerkiş

Resim 2: Sphendonon XIII. kerkis üst diazoma ve galeri önündeki sütunlar

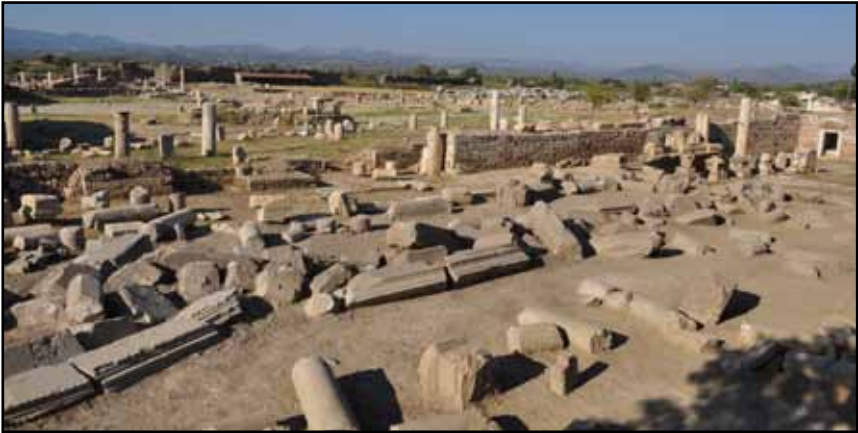
Resim 3: Start yapısı buluntu durumu

Resim 4: Kuzey Stoa üst yapı, mimarî deneme

Resim 5: Çarşı Bazilikası 2010 kazıları buluntu durumu, doğudan görünüm

Resim 6: Çarşı Bazilikası 2010 kazıları buluntu durumu, güneyden görünüm

İZNIK ÇİNİ FIRINLARI KAZISI 2010 YILI ÇALIŞMALARI

V. Belgin DEMİRSAR ARLI*

Bursa İli, İznik İlçe Merkezi'nde gerçekleştirilen İznik çini fırınları kazısının 2010 yılı çalışmaları, çoğunluğunu İstanbul Üniversitesi ağırlıklı bir ekibin oluşturduğu, Bakanlık temsilcisi olarak İstanbul IV No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nda görevli A.Hamdi Bülbül'ün katılımı ile BHD kodlu kamulaştırılmış kazı alanında sürdürülmüştür.

Çalışmalara 26 Temmuz tarihinde temizlik ile başlanmış olup 31 Ağustos tarihinde kazı alanında çalışmalar tamamlanmıştır. 2010 yılı çalışmaları Bakanlık ödeneği dışında İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri¹ ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı tarafından desteklenmiştir.

2010 yılı kazı sezonunda, BHD kazı alanında, çalışmalar öncelikle J11, C15, D15 plan karelerinde gerçekleştirilmiş, C7, C8 ve J9 ile J10 plan karelerinde ise zemin yoklama ve düzenleme çalışmaları yapılmıştır. Karolaj çalışmalarının tamamlanmasının ardından, J11, C15 ve D15 plan karelerinde kazı çalışmalarına eş zamanlı olarak başlanmıştır. (Çizim: 1) (Resim: 1)

Kazı alanının kuzeydoğusunda yer alan C15 ve D15 plan karelerinin olduğu bölümün, son yıllarda kamulaştırılan ve üzerinde harabe hâlinde çağdaş bir ev bulunan -ki söz konusu kalıntı belediye tarafından kaldırılmıştır- alana denk geldiğini burada belirtmek gerekir. Doğal olarak da bu evin inşası ve kullanımı sırasında bu bölge alanın diğer bölgelerine göre daha fazla tahribata uğramıştır. En büyük tahribatı da evin kullanımı sırasında açılan fosseptiklerin yaptığı tespit edilmiştir. C15 plan karesinin kuzeyinde, - 1.20 m. seviyesinde, doğu-batı doğrultulu bir duvar tespit edilmiştir. Ayrıca aynı duvarın doğu yönünde, üst kısmı - 0,50 m. de başlayan ortalama 2 m. çapındaki oval bir fosseptik çukuru tarafından kesintiye uğradığı anlaşılmıştır. 2010 sezonu çalışmaları sonunda bahsi geçen fosseptik çukurunun tabanı -2.95

* Yrd. Doç. Dr. V.Belgin DEMİRSAR ARLI, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,34134 Laleli, İstanbul/TÜRKİYE

1 6583 numaralı " İznik'de 14-18. Yüzyıllarda Çini ve Seramik Üretiminin ve Fırınlama Teknolojisinin Gelişimini Araştırma Projesi"

m. seviyesine dek takip edilmiştir. D15 plan karesinin güneyinde, - 1.50 m. seviyesinde doğu-batı uzantılı bir duvar tespit edilmiştir. 2010 sezonunda, C15 ve D15 plan karelerinde genel olarak ortalama -2.50 m. seviyesine dek çalışılmıştır. (Resim: 2)

Kazı alanının güneyindeki J11 plan karesine gelince; önceki yıllarda I10 ve J10 plan karelerinde ortaya çıkan tuğla döşemenin bu plan karede devam edebileceği ihtimali üzerinde durulmuştu. Bu beklentiyle başlatılan çalışmalar sonucunda, benzer genişlikte bir tuğla zemin parçası yerine, plan karenin kuzey sınırına paralel olarak -3.00 m. seviyesinde aynı büyüklükteki tuğlalardan oluşan tek sıralık bir diziyeye rastlanmıştır. Önceki yıllarda J10 plan karesinin güney sınırında ortaya çıkarılmış olan, doğu-batı doğrultulu duvarın, -1.75 m. seviyesinde J11 plan karesine de uzandığı ve burada son bulunduğu tespit edilmiştir. Plan karenin doğu sınırında, J12 plan karesinde devam ettiği tespit edilen iki kuru duvar parçasına rastlanmıştır. 2010 sezonu çalışmaları sonunda plan karenin genelinde -3.20 m. seviyesine inilmiştir. (Resim: 3)

Bu yıl, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği'nin sağladığı finansal destekle, önceki yıllarda kazısı yapılmış olan plan karelerin içinde yer alan duvar ve kuyu kalıntılarının dış çeperlerinde, doğa şartlarının ve otlanın yol açtığı tahribatın önüne geçebilmek için koruma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, doğal çamur ve kireç kullanılarak oluşturulmuş bir harç ile mantolama (*capping*) uygulaması yapılmıştır. Ayrıca sundurma altında korunmakta olan dört fırın ateşhanesinde de primal ve paraloid malzemeyle konsolidasyon uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

BHD kodlu kazı alanında, çok kısa sürede yeşererek hızlı biçimde kök salan otların, ayrıca tabiat ve iklim şartlarının yarattığı uzun vadeli tahribatın önüne geçebilmek amacıyla, uygulama için seçilen, geçtiğimiz birkaç sezonda kazısı tamamlanan J7, J8, J9, J10 plan karelerinde zemine jeotekstil ve pomza taşı dökülerek, istenildiğinde kolaylıkla kaldırılabilen bir zemin kaplaması oluşturulmuştur. Zemin ile ışık ve hava temasını kesen bu uygulama ile

söz konusu alanların yağmur suyundan korunması ve bitkisel tahribatın engellenmesi amaçlanmaktadır. (Resim: 4)

Yine BHD kodlu alanın geçtiğimiz yıllarda çalışılmış bölümlerinde, hassas elektronik cihazlar ve *total station* yardımıyla rölöve ve kesit çalışmaları yürütülmüştür. Böylelikle, önceki rölöveler temel alınarak, dijital ortama, elektronik hassas ölçülerle aktarılan kazı alanı rölövesi hazırlanmıştır.

BHD alanını doğu yönünden sınırlayan, gerek iklim koşulları, gerekse zaman faktörüyle altı boşalan mevcut briket çevre duvarı sağlamlaştırılmış ve böylelikle alanın çevre güvenliği artırılmış olup daha düzenli bir görünüme kavuşturulmuştur.

2010 yılı kazı sezonu sonunda ele geçirilen parçalar arasından form ve desen özelliklerine göre seçilen toplam 235 parçanın envanter fişleri hazırlanmış, kalan parçalar 110 torba hâlinde tasniflenerek depoya kaldırılmıştır. Çalışılan eserlerin plan karelere göre dağılımına bakıldığında buluntu yoğunluğunun kazısı yapılan D15 plan karesinde olduğu görülmektedir. Bu plan kareyi sırasıyla J11 ve C15 plan kareleri izlemektedir.

İZN/10 BHD D15 Mt1 envanter numaralı Bizans Dönemine ait pandantif haç döküm tekniğiyle bronzdan imal edilmiş olup uzun kolunun ucunda asma halkası bulunmaktadır. Haçın kolları iki sıra yivle hareketlendirilmiştir. Boyna asılarak kullanılan ve Hıristiyan inancını simgeleyen bu haçların aynı zamanda hastalık, nazar ve kötülöklere karşı koruyuculuğuna da inanılır. Bu inanışlar gereği her dönemde kullanılan bu söz konusu haçların tarihlendirilmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Genellikle süslemesiz olmaları da tarihlenmeyi güçleştirmektedir. Bazı araştırmacılara göre 6.yy.a tarihlenen pandantif haçları diğeri bir grup araştırmacı ise Orta Bizans Devri'ne 12-13. yy.a kadar çıkarmaktadır². (Resim: 5)

2 H.Özdemir-G.K.Öztaşkın, "Denizli Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan Bizans Dönemi Maden Haçlarından Bir Grup", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu 14-16 Ekim 2009*, İstanbul 2010, 489-499; G.R.Davidson, *The Minor Objects, Corinth*, Volume XII, Princeton, New Jersey 1952, 258, Plate 110:2075, 2076,2077.

Aynı boyut ve özelliklere sahip bir diğer pandantif haç ise 1996 yılı buluntularımız arasında yer almaktadır. Yine daha önceki senelere ait buluntularımız arasında bulunan iki röliker haçtan birinin üzerinde kazıma olarak yapılmış Orans Meryem, diğerinde ise kabartma olarak yapılmış İsa figürü ile haçın kollarının ucunda dört İncil yazarı dikkati çekmektedir. Bu röliker haçların tarihlendirilmesinde bezemeli oldukları için daha kesin konuşabilmek mümkündür. Orta Bizans Devrine, 10-12.yy.a tarihlenen bu röliker haçlar bronzdur³.

Bu yılın buluntuları arasında yer alan iki bronz yüzük de yine tarihleme konusunda kesin verilere sahip olunamayan parçalardır. Yüzükler daire biçimli halka ve oval biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Yaklaşık 2 cm. çaplı yüzüklerden kaş kısmı daha yuvarlak hatlara sahip olanda kazınarak oluşturulmuş pentalpha (İZN/10 BHD D15 Mt2), diğerinde ise kabartma olarak yapılmış ortada bir daire iki kenarında birer nokta ile (İZN/10 BHD C15 Mt1) bezeme oluşturulmuştur. Genel olarak 10. ile 15. yy. arasına tarihlenen bu yüzüklerin de haçlar gibi takanları kem gözlerden, kötülüklerden koruduğuna inanılır⁴. (Resim: 6)

Bizans seramikleri arasında İznik için en zengin grubu bilindiği üzere *sgraffito* örnekler oluşturur. XII. ve XIII. yüzyıla tarihlenen örnekler arasında İznik'e özgü kuşlu dipler yanında, bir o kadar zengin örneklerle karşımıza çıkan dairesel bezemeli grup da unutulmamalıdır. Bu çok yaygın örnekler dışında çeşitli figürlü örnekler ve bitkisel kıvrımlı veya geometrik geçmeli kaplar da dikkati çeker sayıdadır. Sarı ve yeşil sırlı benzer desenli iki ayrı kâseye ait parçaların ise farklı yönlerdeki gayri muntazam çizgilerle dekorlandığı görülmekte olup bunlardan sarı sırlı olanın geçen sezon buluntularından (İZN/09 BHD C14 Sg1) bir dip parçasının tamamlayıcı diğer parçaları olduğu tespit edilmiştir (İZN/10 BHD C15 Sg1).

3 O.Aslanapa, Ş.Yetkin, A.Altun, *İznik Çini Fırımları Kazısı II.Dönem 1981-1988*, İstanbul 1989,243-244; B.Pitarakis, *Les Croix - Reliquaires Pectorales - Byzantines en Bronze*, Paris, 2006.

4 G.R.Davidson, *The Minor Objects, Corinth*, Volume XII, Princeton, New Jersey 1952, 238, Plate 104:1872,1873; G.Köroğlu, "Haluk Perk Koleksiyonu'ndan Örneklerle Bizans Uygarlığında Muskalar", *P Dünya Sanatı Dergisi*,S.29 Büyü ve Sanat, İstanbul 2003, 20.

İZN/10 BHD D15 Bs1 envanter numaralı kırmızı hamurlu yeşil renkli sırlı kabartma desenli gövde parçası İznik için tipik bir örnek değildir. Gövdenin en şişkin kısmından çıkan bir kulpa sahip olduğu anlaşılan parçanın üzerinde kabartma olarak yapılmış küçük balıkların oluşturduğu iki sıra ince bordür dikkati çekmektedir. Bu balıkların üst taraftakiler yukarı alt taraftakiler aşağı bakmaktadır. Balıklı bordürler dışında tam ortada bir silme, alt ve üstünde de boncuk dizisi dolanmaktadır. Alt sıradaki balıklı bordürden itibaren -ki onun da yarısı olmak üzere-, sır ve astarlı bölüm bitmekte doğrudan kırmızı hamur görülmektedir. Mevcut parçanın en alt ve en üst kısımlarında dikkatle bakıldığında görülebilen Selçuklu Dönemi kaplarından tanınan kabartma bezeme fark edilebilmektedir. (Resim: 7)

2010 yılı buluntuları arasında erken Osmanlı Dönemine tarihlenen bir grup figürin dikkati çekmektedir. Kırmızı hamurlu yeşil renkli sırlı parçalardan biri, daha önceki yıllarda da pek çok eşine rastladığımız ve bir örneği de Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu'nda⁵ görülen koç figürinidir (İZN/10 BHD D15 TR1). Kuyruk kısmındaki delikten de anlaşıldığı gibi bunlar aslında düdüktürler. Diğer iki parça ise hayvan başı şeklinde olup -ki bunlar koç başlarıdır- kulp olarak üretilmişlerdir (İZN/10 BHD D15 TR2 / TR5). 1982 yılı buluntularımız arasındaki yine bu alanda ele geçirilen bir koçbaşını da burada hatırlatmak gerekir⁶.

Yanlış bir isimlendirmeyeyle 'Milet İşi' olarak tanınan, çoğunlukla şeffaf renksiz sıraltına, boya dekorlu, kırmızı hamurlu tekniğin asıl üretim merkezinin İznik olduğu, ilk dönem kazıları sırasında Prof. Dr. Oktay Aslanapa tarafından, içi bu teknikte seramiklerle doluyken çökmüş olarak bulunan fırınla bütün camiaya kanıtlanmış ve kabul görmüştür. Kazı buluntuları arasında bu tekniğe ait çok değişik desen, renk ve form uygulamalarıyla karşılaşılır. Bu yılın buluntuları arasında yer alan bu tip seramikler için ilginç iki örneğe burada değinmek gerekir. 1983⁷ ve 1996 yılı buluntuları arasında dikkatimizi çeken firuze ve patlıcan moru boya ile renklendirilmiş rozet ve stilize bulut motifleriyle desenlenmiş bu parçalardan biri dip (İZN/10 BHD

5 H. Bilgi, Ateşin Oyunu: *Sadberk Hanım Müzesi ve Ömer M.Koç Koleksiyonlarından İznik Çini ve Seramikleri*, İstanbul 2009, s.52, r.30.

6 O.Aslanapa, Ş.Yetkin, A.Altun, *İznik Çini Fırınları Kazısı II. Dönem 1981-1988*, İstanbul 1989,86.

7 O.Aslanapa, Ş.Yetkin, A.Altun, *İznik Çini Fırınları Kazısı II. Dönem 1981-1988*, İstanbul 1989,115.

D15 M5), diğeri ise farklı bir kâseye ait gövde ve kenar parçalarıdır (İZN/10 BHD D15 M7). (Resim: 8)

Geçen yılın buluntuları arasında yer alan ve sadece seramik tekniği olarak bilinen, 'Milet İşi' olarak tanınan bu tekniğe ait çini parçasından sonra bu yıl da yine aynı teknikten bir çini bordür parçasına rastlanması oldukça ilginçtir. Söz konusu tekniğin yaygın uygulamalarında olduğu gibi beyaz zemin üzerine kobalt mavi boya ve şeffaf renksiz sırla sırlanmış olan İZN/10 BHD D15 M3 envanter numaralı bu parça geçen yılın buluntusuna göre daha stilize desenlidir. 2009 buluntularını değerlendirirken söylendiği gibi bu teknikte çini ile kaplı hiçbir yapının olmaması bu küçük parçaların önemini artırmaktadır.

Beyaz hamurlu örneklerle geçildiğinde; ilk olarak mavi-beyaz teknikli, 2009 yılında bir kısım parçaları ele geçirilen yüksek ayaklı yayvan formlu İZN/09 BHD I11 envanter numaralı tabağa ait parçalara 2010 sezonunda da (İZN/10 BHD J11 Mb17) rastlandı. İnce kıvrık dallarla bağlanan stilize bitki motifleriyle bezeli bu tabağın parçaları 2011 sezonunda da gelirse tabak tamamlanarak tümlenebilir. (Resim: 9)

2010 yılının mavi-beyaz teknikli buluntuları tümlenebilen eserler olmasa da, kalite ve desenleri ile ilgi çekici olmuştur. İZN/10 BHD D15 Mb4 envanter numaralı dik formlu bir kabın gövde kısmına ait parça ile İZN710 BHD D15 Mb9 envanter numaralı şamdan parçası bunlar arasındadır. Geometrik geçmeli dip parçaları ya da dışları radyal çizgilerle hareketlendirilmiş içleri bitkisel desenli küçük boyutlu kâse parçaları bir hayli zengin desen yelpazesi ortaya koymaktadır. 2010 yılının ilginç parçalarından biri de İZN/10 BHD C15 Mb2 envanter numaralı küçük boyutlu bir kâseye ait dip parçasıdır. Söz konusu parça iç ve dış kısmındaki pullu gövdeleri ve farklı renklendirilmeleriyle dikkati çeken balıklarla bezelidir. (Resim: 10) Diğer küçük boyutlu bir kâse parçasının ağız parçasında ise (İZN/10 BHD C15 Mb3) sadece bir kartuşun içindeki bir bölüm yazı okunabilmektedir. Mevcut parçadan " *Ahmet mübtelâsı Muhammed*" yazısı okunabilmektedir.

Prof.Dr. Oktay Aslanapa'nın ilkbaharın puslu renkleri olarak tanımladığı mor ile zeytin yaprağı yeşilinin sıraltında kullanıldığı ve yine yanlış bir isimlendirmeye dilimize Şam İşi olarak yerleşen teknikten İZN/10 BHD D15 R5 envanter numaralı küçük gövde parçası bize 1981 yılı buluntularından

birini hatırlatmıştır⁸. İznik kazılarında farklı sezonlarda yelkenlilerle bezenmiş pek çok örnek ele geçirilmiş olmakla⁹ birlikte bu iki küçük fragman neredeyse aynı kabin parçalarıymış izlenimi vermektedir. (Resim: 11)

2010 kazı sezonunda İznik çiniciliğinde kırmızı rengin sıraltına başarı ile uygulandığı çok renkli dekorlu tekniğe ait ilginç örnekler de ele geçirilmiştir. Örneğin leoparın çizgileri ve parsın beneklerinden oluşan motiflerle bezeli İZN/10 BHD J11 R22 envanter numaralı sürahi işçilik açısından kaliteli bir parçadır. (Resim: 12)

Yaklaşık 20cm. çaplı, küçük boyutlu, dışa dönük kenarlı, beyaz üzerine siyah konturlu yeşil ve mavi tonları ile renklendirilen stilize bitkisel motifli İZN/10 BHD J11 R5 numaralı tabağın (Resim: 13) bir benzerine Ömer Koç Koleksiyonu'nda¹⁰ rastlamak mümkündür.

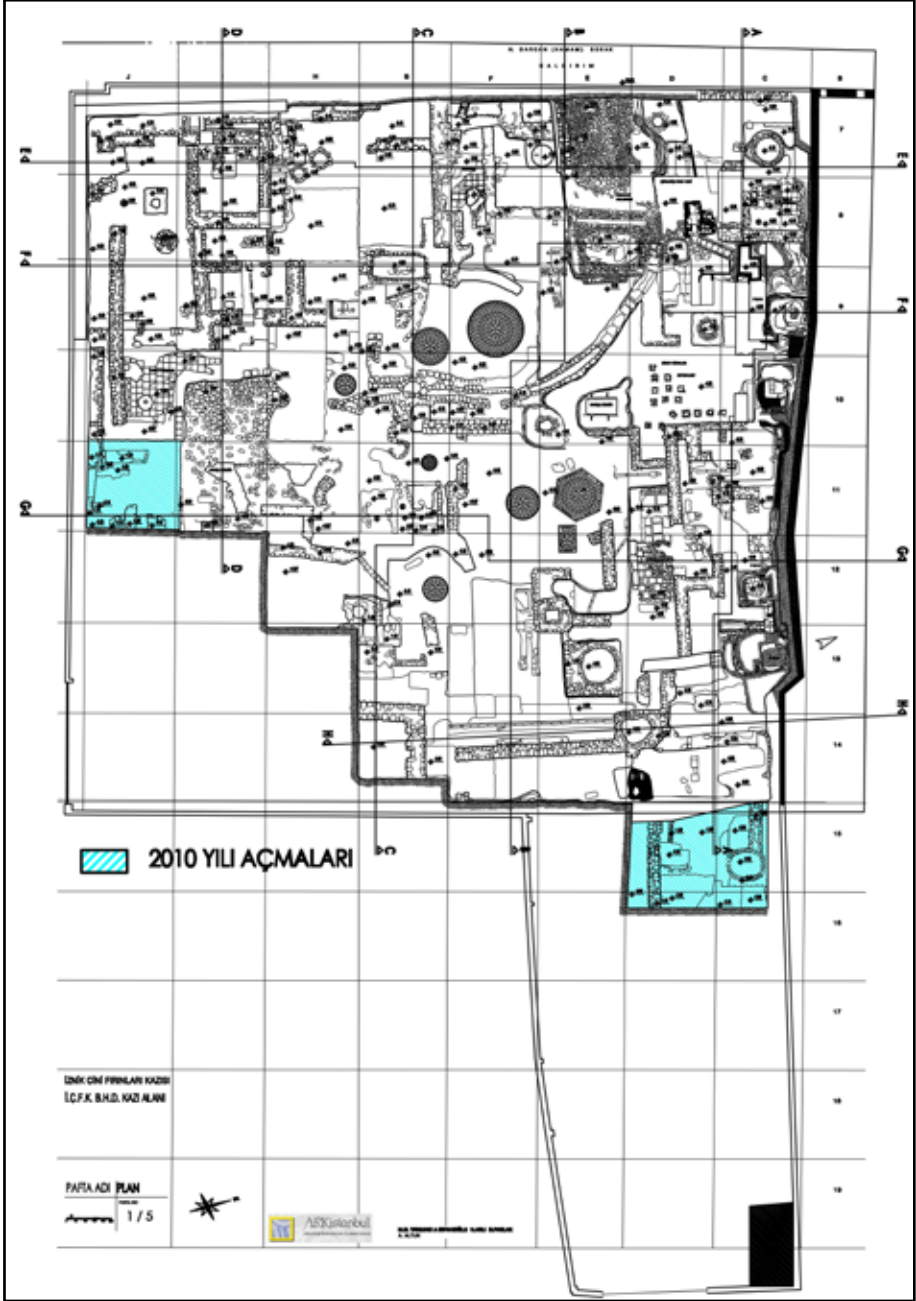
İZN/10 BHD J11 R1 envanter numaralı küçük boyutlu çini parçası, üzerindeki desenle dikkati çeker. Çini parçasının üzerindeki desene dikkatle bakıldığında, Kâbe tasvirli çinilere ait bir parça olduğu hemen fark edilir. Daha önce, kazı alanımızda 1992 yılı çalışmaları sırasında ele İZN/92 BHD E13 R1 envanter numaralı Kâbe tasvirli çini parçasının sanki devamı niteliğindeki bu parça üzerinde, merkezdeki siyah-yeşil renkli Kâbe'nin etrafını çevreleyen "Bab-ı Benî Şeybe Kemerî"nin sağ köşesi yer almaktadır. 1992 yılı buluntusu bu yıl ele geçirilene göre daha büyük olup aynı kemerin sol tarafı ile Kâbe tasvirli çinilerin genel şemasında bulunan imgelerin bir kısmı mevcut parça üzerinde bulunmaktadır. Renk ve kalite açısından da çok benzeşen bu iki parça; çoğunlukla 17 ve 18.yy.a tarihlenen, İznik yanında Kütahya ve Tekfur Sarayı üretimi oldukları bilinen, tespit edilmiş örneklerin dışında parçalar olması ve şu an kazısını yaptığımız atölye bölgesinin, Kâbe konulu çini siparişleri de aldığını kanıtlaması bakımından önem taşımaktadırlar. (Resim: 14)

İznik çiniciliğinin özel bir konusu olan Kâbe tasvirli bu örneklerle 2010 yılı değerlendirmesi sonlanmıştır. Sonuç olarak, 2010 yılı kazı sezonunun, farklı teknik ve formdaki örnekleriyle buluntu açısından zengin bir kazı dönemi olduğu söylenebilir.

8 O.Aslanapa, Ş.Yetkin, A.Altun, *İznik Çini Fırınları Kazısı II.Dönem 1981-1988*, İstanbul 1989,59.

9 V.B.Demirsar Arlı, "İznik Çini Fırınları Kazısından İlgi Çekici Örnekler", *Uluslararası İznik Sempozyumu 5-7 Eylül 2005*, İstanbul (tarihsiz), 353, 501, r.22.

10 H.Bilgi Ateşin Oyunu: *Sadberk Hanım Müzesi ve Ömer M. Koç Koleksiyonlarından İznik Çini ve Seramikleri*, İstanbul, 2009, 488.

Çizim 1: İÇFK BHD Kazı Alanı 2010 yılı planı (Tanman, Sipahioğlu, Arlı, Parlak, Sağnak).

Resim 1: İÇFK BHD Kazı Alanı, kuzeybatıdan genel görünüş (H.Arlı).

Resim 2: İÇFK BHD Kazı Alanı, C15, D15 plan kareleri (H.Arlı).

Resim 3: İÇFK BHD Kazı Alanı, J11 plan kareleri (H.Arlı).

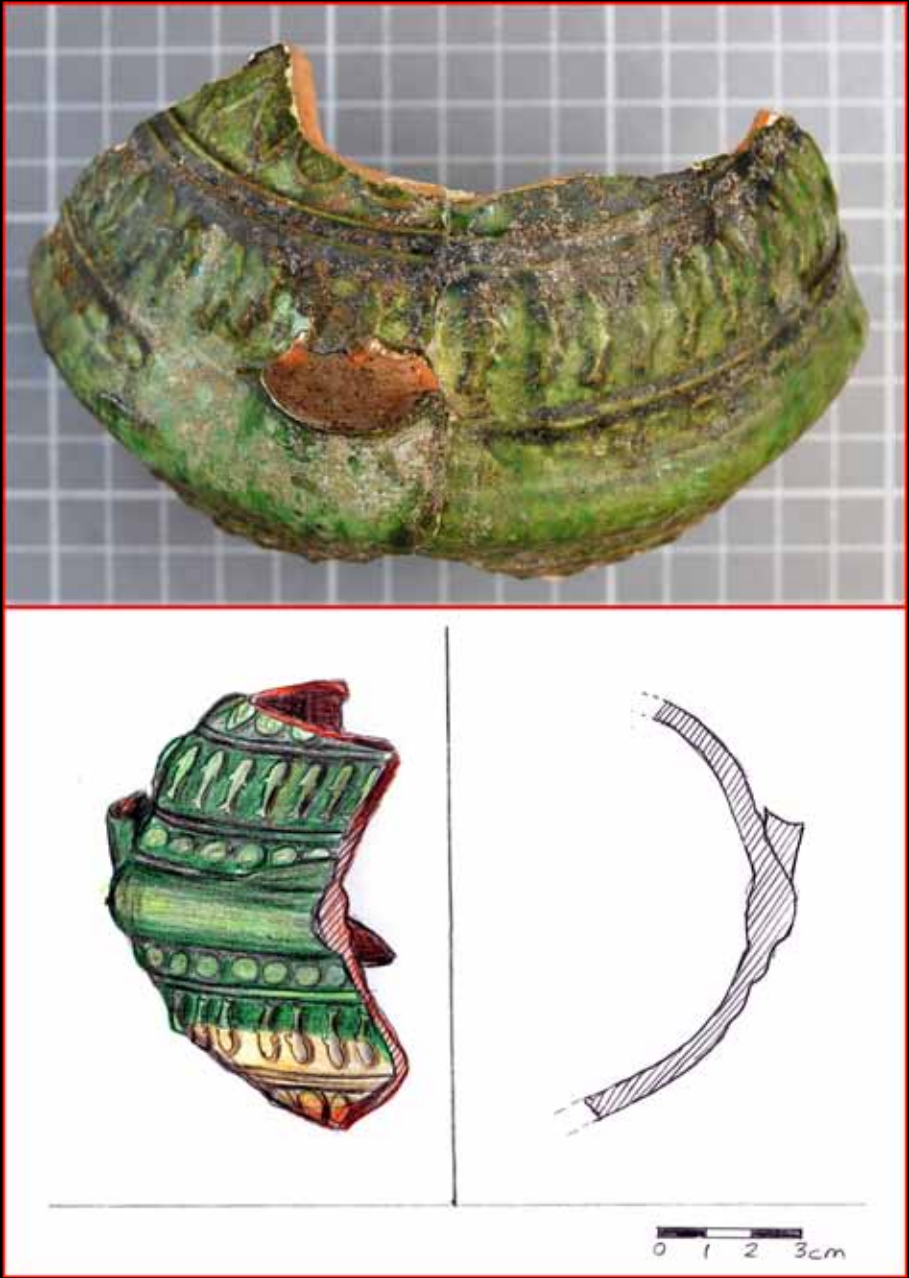
Resim 4: İÇFK BHD Kazı Alanı'ndaki koruma çalışmaları (H.Arılı).

Resim 5: İZN10 BHD D15 Mt1 envanter numaralı pandantif haç (H.Adıgüzel).

Resim 6: İZN10 BHD D15 Mt2 envanter numaralı yüzük (H.Adıgüzel).

Resim 7: İZN10 BHD D15 Bs1 envanter numaralı gövde parçası (H.Adıgüzel).

Resim 8: Milet İşi olarak tanınan teknikten parçalar (H.Adıgüzel).

Resim 9: İZN10 BHD J11 Mb17 envanter numaralı tabak parçaları (H.Adıgüzel).

Resim 10: İZN10 BHD C15 Mb2 envanter numaralı kâse dibi (H.Adıgüzel).

Resim 11: İZN10 BHD D15 R5 envanter numaralı gövde parçası (H.Adıgüzel).

Resim 12: İZN10 BHD J11 R22 envanter numaralı sürahi parçaları (H.Adıgüzel).

Resim 13: İZN10 BHD J11 R5 envanter numaralı tabak (H.Adıgüzel).

Resim 14: Kâbe tasvirli çini parçaları (H.Arlı).

VAN-TUŞPA AŞAĞI YERLEŞMESİ VAN KALESİ HÖYÜĞÜ KAZILARI¹

Erkan KONYAR*

M.Ö. 9.-6. yüzyıllar arasında Van Gölü Havzası merkezli bir krallık kurmuş olan Urartular'ın başkenti Van Kalesi-Tuşpa olarak bilinir. Van Gölü'nün hemen doğu kıyısında yaklaşık 1250 m. uzunluğunda, 70-80 m. genişliğinde ve 100 m. yüksekliğinde konglomera bir kayalık yükselir (Resim: 1). Kendi başına bile anıt niteliğindeki bu kayalığı her köşesi Urartulu mimarlarca değerlendirilmiştir. Kral kaya mezarları olarak adlandırılan mezar yapıları yanında, anıtsal açık hava kült alanları, saraylar ve diğer mimarî elemanlar ilk göze çarpan unsurlardır. Bunun yanında gerek ana kayaya işlenmiş birçok yazıt gerekse bu alandan çıkarılan çivi yazılı stel ve kitabeler başkent olma niteliğini pekiştirir. Yaklaşık 200 yıllık Urartu egemenlik sürecinin maddî kültür kalıntılarını, kültürel ve tarihsel kronolojisini, Tuşpa sitadeli ve çevresine yayılan aşağı yerleşmenin oluşturduğu tabakalardan izlemek mümkündür.

Van Kalesi'nin hemen kuzeyinde yer alan Van Kalesi Höyüğü, doğu–batı doğrultusunda, sitadele paralel olarak uzanır. Literatürde “Van Kalesi Höyüğü” olarak tanınmaktadır. Höyük yaklaşık 750 m. uzunluğundadır. Bu alan Tuşpa Aşağı

* Yard. Doç. Dr. Erkan KONYAR, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE
1 Van Kalesi Höyüğü Kazıları, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (Proje No: 6721), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü-DÖSİMM ve Aygaz Genel Müdürlüğü tarafından desteklenmektedir. Destek veren kuruluşlara teşekkür ederiz. Van Höyüğü kazı çalışmaları 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Erkan Konyar başkanlığında, İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nden katılan bilim kurulu üyelerinden oluşan bir ekiple başlatılmıştır. Kazı ekibinde Marmara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü'nden Prof. Dr. Mehmet Yaşar İşcan, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Hasan Özdemir, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden Araş. Gör. İsmail Ayman, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nden Araş. Gör. Sabahattin Erdoğan, doktora öğrencileri, Can Avcı, Bülent Genç, Ali Çifçi, Bahar Mergen ile Nuray Kaygaz (M.A.) Armağan Tan (M.A.), Rıza Gürler Akgün (M.A.), Gülistan Bingöl (M.A.), Mehmet Altun (M.A.), Mehmet Emre Özdoğan, Arkeolog-fotoğrafçı Hale Tümer ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi lisans öğrencileri İnci Şahin, Can C. Tarımcıoğlu, Feyyaz Yavaş, Aysun Yılmaz, Nazan Özdemir, Fatma Kaynar, Ahmet Deniz, Sevilay Yener, Orhan Gürger, Figen Arig, Fikret Geçimli, Sema Yılmaz, Burcu Varol, Mesut Çakan ve Kadir Uzun görev almışlardır.

Kenti'nin kuzey bölümünü oluşturmaktadır. Tuşpa sitadelinin güney bölümü ise 'Eski Van Şehri' olarak adlandırılmaktadır. Gerek kuzeyde bugün höyük olarak adlandırılan alan gerekse, kalenin güneyindeki "Eski Van Şehri" olarak adlandırılan alan, Urartu Döneminde Van Kenti'nin aşağı yerleşmesini oluşturmaktaydı (Resim: 2).

Burada öncelikli sorunumuz sitadelin kuzeyindeki höyük olarak adlandırdığımız aşağı yerleşmenin sınırlarıydı. Zira sitadelin kuzeyindeki höyüğün bulunduğu bu alanla birlikte bugün Eski Van Şehri'nin yayıldığı güneydeki Ortaçağ yerleşmelerinin altında asıl erken dönem yerleşmelerinin bulunduğu hemen her kazıcı tarafından dile getirilmişti. Yine özellikle 1990 sezonu kazılarında yukarı sitadel açmalarında ortaya çıkarılan tabakalanma, erken Urartu evreleri ve sitadelin yerleşme kronolojisi ve süreci açısından da önemli verileri barındırmaktaydı. Bu çerçevede kale ve çevresini saran aşağı kent alanı, bu alandaki tabakalanma ve höyükleşmenin bir bütün olarak ele alınması ve kazı programının da bu çerçevede yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Van Kalesi Höyüğü terimi, Kale olarak adlandırılan sitadel ve eteklerindeki sivil yerleşmeyi bir bütün olarak tanımlamaktadır. Zira tabakalanma ve kronolojinin tam olarak saptanması ancak kentin bir bütün olarak değerlendirilebilmesiyle mümkündür.

Van Kalesi ve Aşağı Şehri'nin kurulduğu alan ve çevresi bölgenin en bereketli ovasıdır ve bu nedenle Kalkolitik, Erken Tunç Çağ, Erken Demir Çağı, Orta ve Geç Demir Çağı (Urartu, Med, Pers dönemleri) ve Ortaçağda iskân edilmiştir. Bilindiği gibi Van Gölü Havzası'nda höyük tipinde yerleşme alanları oldukça azdır. Bunlardan Tilkitepe, Dilkaya, Van Kalesi Höyüğü ve Karagündüz Höyüğü daha önce kazılmış merkezlerdir. Van Kalesi Höyüğü dışındakiler Urartu kral merkezlerinden uzak kırsal yerleşmeler niteliğindedirler. Tilkitepe kalın bir Halaf tabakasını barındırır ve bölgenin en erken yerleşmesini temsil eder. Van Gölü kıyısında yer alan Dilkaya ile Erçek Gölü kıyısında yer alan Karagündüz höyüklerinin ise bölgenin İlk Tunç Çağı ve Demir Çağı kültürlerini yansıtan tabakalar içerdikleri yapılan kazılar sonucunda anlaşılmıştır. Van Kalesi Höyüğü gibi çok az yerleşim yerinde bölgenin kültürel geçmişini bütünüyle verebilecek tabakalanma vardır. Höyüğün diğer bir önemi ise kral bir Urartu yerleşmesinin yanı başında oluşudur. Merkezî Urartu bölgesinde, başkent karakteri taşıyan bir kentin konumu, sivil yerleşme niteliklerinin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.

Van Gölü Havzası için M.Ö. II. binyıl kültürü ve Demir Çağı kronolojisi ile Urartu'nun yıkılış aşamaları özellikle höyük türündeki yerleşme alanlarında stratigrafik veriler çerçevesinde ortaya konamamıştır. Bölgede özellikle kale türündeki yerleşme alanları ve bunlara bağlı nekropol alanlarında uzun yıllardan beri sürdürülen arkeolojik çalışmalar, kronolojik sorunların çözümünde yeterli olamamaktadır. Stratigrafik verilerin eksikliği bu kalelerde ortaya çıkarılan mimarî ve küçük buluntuların yeniden değerlendirilebilmesine de olanak tanımamaktadır. Van Kalesi kazısı projesinin ana hedeflerinden biri de bölgenin özellikle II. binyıl kültürünün ve Demir Çağlarına geçiş aşamasının yeniden tanımlanmasına yöneliktir.

Yazıtlarıyla Urartu Krallığı'nın kuruluş aşamalarına tanık olan Van Kalesi'nin aşağı yerleşmesinde yıkılış süreci ve sonrasında gelen ilk yerleşmeciler hakkında da önemli arkeolojik bulguların olması kaçınılmazdır. Merkezî Urartu bölgesinde gerçekleştirmeyi planladığımız bu kazı projesiyle özellikle başkent çevresindeki yerleşme karakteri, stratigrafisi ve bunlara bağlı olarak buluntuların yeniden kronolojik olarak değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

Tuşpa-Van Aşağı Yerleşmesi

Urartu'da aşağı yerleşme kavramı hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Ermenistan'da Karmir-blur (Martirosjan 1964), kuzeybatı İran'da Bastam (Kleiss 1979), Van Gölü Havzası'nda ise Ayanis (Çilingiroğlu, Salvini 2001) gibi merkezlerde yapılan arkeolojik kazılardan bilgi edinebilmekteyiz. Bastam, Karmir-blur ve Ayanis gibi merkezlerde iki üç sıra taş temel üzerinde yükselen kerpiç duvarlarla oluşturulmuş, odalardan oluşan yapılar bazı örneklerde bir avluya açılırlar. Özellikle Bastam ve Karmir-blur'da görece daha gelişmiş ve geniş bir alana yayılan bir mimarîyi izlemek mümkündür. Çok odalı ve bağımsız olarak tasarlanan yapılar içinde yaşama alanları yanında, ahır olabilecek tabanı taş döşeli mekânlar ile ışık tarzında düzenlenmiş salon/odalar bulunmaktaydı. Sitadeli çevreleyen alanlarda önceden belli bir düzen dâhilinde planlanmış daha basit konutların oluşturduğu mahalleler yanında, daha özenli yapılmış çok odalı ve olasılıkla kentin aristokrat veya tüccar gibi ayrıcalıklı sınıflarına ait olabilecek daha büyük ve bağımsız yapı grupları da tespit edilmiştir (Kleiss 1980; Martirosjan 1964:264 vd.)

Daha önce de belirttiğimiz gibi bölgede çalışma yapan bilim adamları Eski Van Şehri'nin bulunduğu alanda da Urartu katmanları ve daha erken yapı katlarının bulunabileceğini öne sürmüşlerdir. Amerikan kazı heyetinin 1939 yılında bugün nerede yapıldığı tam olarak belirlenemeyen kazı çalışmasında Urartu katmanlarına ulaşılmıştır (Lake 1940; Korfmann 1977:256). 20. yüzyılın başına kadar yerleşmeye sahne olan Eski Van Şehri'nde -en azından- erken tabakaları Urartu Dönemine kadar uzanan bir höyükleşme olduğu anlaşılmıştır. Bu açıdan Van Kalesi Höyüğü'nün yayılım alanının, diğer bir deyişle, Van-Tuşpa aşağı yerleşmesinin kalenin güneyine de uzandığı, Urartu tabakalanmasının, yerleşme dokusunun olduğu anlaşılmaktadır.

Van Kalesi aşağı yerleşmesinde ilk kazılar 1916 yılında I. A. Orbelli başkanlığında yürütülür. Daha sonra 1939'da Kirsopp ve Silva Lake kazı çalışmalarına devam ederler (Lake 1940; Korfmann 1977:256). Lake'lerin Tebriz Kapı mevkiinde yapmış oldukları kazı çalışmalarında Urartu tabakalarına ulaşılır, ancak o dönemin koşullarında ve beklentilerinde kazı çalışmaları uzun sürmez.

İkinci dönem çalışmaları İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Afif Erzen başkanlığında bu kez kalenin kuzeyinde sürdürülür (Erzen, *et al.* 1963). Dar alanda sürdürülen birkaç sondaj çalışmasında İlk Tunç Çağı ve Urartu tabakalarına ulaşıldığı rapor edilir.

Van Kalesi Höyüğü'nde kapsamlı çalışmalar Prof. Dr. M. Taner Tarhan başkanlığında yapılır (Tarhan 1984; Tarhan 1985; Tarhan 1994). Tarhan'a göre Tuşpa Aşağı Şehri ilk önce sitadelin güneyinde kurulmuştur. Bugün Eski Van Şehri olarak adlandırılan yerdir burası. Yaklaşık 100 m. yüksekliğindeki Van kayalığı özellikle kışın sert esen kuzey rüzgârına karşı bu alanı oldukça korunaklı kılmıştır. M.Ö. IX. yüzyıldan sonra, yerleşme yoğunluğu artınca, iskân alanı sur dışına taşmıştır. Böylelikle Van Kalesi Höyüğü'nün bulunduğu alanlar dâhil, sitadeli çevreleyen mahalleler oluşmuştur. Yine Prof. Dr. Tarhan'a göre bu mahallelerdeki konutlar, saray mensuplarına yakın, soylu, varlıklı ailelerce iskân edilmiştir.

1989–1991 yıllarında üç dönemde sürdürülen kazı çalışmalarında, kuzeyde yer alan höyüğün batı uç noktasında yaklaşık 400 m²lik bir alanda çalışılır. 15 odadan oluşan bir yapı ortaya çıkarılır (Resim: 3). Taş temelli kerpiç duvarlı bu yapı grubu “Erken Evre Yapı Katı” olarak değerlendirilmiştir. Kalın bir yangın tabakası üzerine

kurulu bu evre M.Ö. VIII. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bunun üzerinde yer alan ve daha geç dönem mezarları tarafından fazlasıyla tahrip edilen “Geç Evre Yapı Katı” (2. evre) ise M.Ö. VII. yüzyıla tarihlenmiştir.

Höyükte Geç Demir Çağı kültürü literatürde *Festoon Ware* ve *Triangle Ware* olarak adlandırılan çanak çömleklerle temsil edilir. Buna karşın bu döneme ilişkin mimarî ve *in situ* malzeme grubu tespit edilememiştir. 2010 yılı çalışmalarında bu yapı kompleksi temizlenerek tekrar ortaya çıkarılmış ve gerekli belgeleme çalışmaları yapıldıktan sonra koruma altına alınmıştır.

Mezarlık

2010 yılı kazılarında Ortaçağdan 20. yüzyılın başına kadar kullanıldığı anlaşılan mezarlık alanında çalışılmıştır. A alanındaki açmaların (M26, M27, M28, N27) tümüne yayılan mezarlar çoğunlukla birbirilerini kesen örneklerden oluşmaktadır (Resim: 4).

Ortalama 0.50 ile 1.30 m. arasında derinliğe sahip basit toprak mezarlar gömünün boyutları göz önüne alınarak açılan, köşeleri yuvarlatılmış uzun dikdörtgen bir çukurdan oluşur. 2010 yılı çalışmalarında oda veya sandık mezara rastlanmamıştır. Yüzeye daha yakın olanlar genellikle çocuk mezarlarıdır. Bütün mezarlar doğu – batı doğrultusunda kazılmıştır. Ortaya çıkarılan iskeletlerin duruşu, iki farklı gömü geleneğinin varlığını göstermektedir (Resim: 5). İlk gruptakilerde (Hıristiyan) iskeletler başları batıya gelecek şekilde sırt üstü yatırılmışlardır. Bölgede özellikle Karagündüz Höyüğü’nden elde edilen verilerde eller, kadınlarda genellikle göğüste, erkeklerde ise karın hizasında kavuşturulmuştur. Aynı durum Van Kalesi Höyüğü’ndeki mezarlarda da izlenmiştir. Müslüman mezarlarının aksine takılarıyla gömülmüş ve yanına mezar armağanı konulmuş örnekler de saptanmıştır. İkinci grubu oluşturan İslâmî gömülerde, nadir durumlar hariç ölümler tabutsuz defnedilmiştir. Bir örnekte ortaya çıkarılan *in situ* demirden çivi ve çengel dizileri tabut benzeri uygulamaların da kullanılmış olabileceğini göstermektedir. İslâmî gömülerde olasılıkla kefene sarılmış ceset baş batıya gelecek bir biçimde, doğu-batı doğrultusunda, sağ yanları üzerine yatırılmıştır. Böylelikle beden güneye, kible yönüne bakar, eller ise her iki yandadır. Baş kısmı çoğunlukla toprak konularak desteklenmiştir. Yine sırt kısmına kaymayı

önlemesi, cesedin kible yönünde yan durması için taş ve kerpiç gibi destekler kullanılmıştır. İslâmî gömülerde toprak yapısının sert olduğu durumlarda, mezar çukurunun güney alt kenarına, kible yönünde, yine cesedin yatış yönü ve boyutları gözetilerek, doğu-batı doğrultusunda 40-50cm. eninde bir oyuk açılır ve ölü buraya uzatılır (bu uygulamaya *Şami* veya *lâhd* adı verilir). Bu işlemden sonra bu kısım sal taşları, tahta veya kerpiçle örtülür. Özellikle sal taşları ve ahşap kullanılan örneklerde taş veya ahşap parçaları eğimli olarak cesedin üzerine konulur. Van Kalesi Höyüğü'nde de aynı uygulamaların benzer örneklerine rastlanmıştır. Eğer toprak sert değilse mezar çukurunun tabanına yine cesedin yan yatırabileceği bir genişlik açılarak gömü buraya yapılır ve üzeri yukarıda olduğu gibi taş, kerpiç, tahta veya sazla kapatılır (bu işleme de *şakk* denir). Mezarlık alanında iki *in situ* iskeletin yüzünün diğerlerinden farklı biçimde kuzeye döndürülmüş olarak gömüldüğü belirlenmiştir. Aynı mezar çukuruna birden fazla cesedin konulduğu uygulamalar da izlenmiştir.

Mezarların büyük çoğunluğunun üst örtüsünde, baş ve ayak şahidesi olarak kullanılan dikmelerde yassı, kumtaşı plâkalar kullanılmıştır. Az olmakla birlikte mezar çukurlarının yanlarını desteklemek ve üzerini örtmek amacıyla kerpiç de kullanılmıştır. Mezar çukurlarının örtü sistemleri ve diğer yapısal özelliklerde gelişen ayrımlardan, kronoloji ve gömü anlayışı konusunda fikir verebilecek ayrı bir grup oluşturduğu belirlenmiştir.

a) Düz kapak taşlı mezarlar: Çukurun yüzeye yakın olan üst bölümü yan yana dizilmiş yassı taşlarla kapatılmış, üzerine toprak yığılarak üst örtü oluşturulmuştur. Geniş çukurlu örneklerde, yassı kapak taşları daha derine, gömünün hemen üzerine yerleştirilmiştir. Bu uygulama yukarıda bahsettiğimiz İslâmî gömü geleneğindeki *şakk* gömü tekniğini yansıtmaktadır. Birçok mezarda üst örtünün ağırlığı nedeniyle kapak taşları kırılmış ve mezar çukuruna eğimli bir biçimde çökmüştür.

b) Kapak taşları eğimli olanlar: Gömünün üzerini örten kapak taşlarının kuzey uçları mezar tabanına veya hemen üstünde oluşturulan bir basamağa, güney uçları ise mezar çukurunun güney duvarına yaslanmıştır. Bu tür kapak taşları İslâmî gelenekteki *şami* gömü anlayışını yansıtmaktadır.

c) Mezar üst örtüsünde ahşap kullanılan mezarlar: N27 açmasında iki mezarda, N28 açmasında bir mezarda, gömünün üzerine yerleştirilen olasılıkla işçiliksiz

(kabuklu) kavak dallarından yapılmış örtü de saptanmıştır. Dalların henüz tümüyle çürümemiş oluşu bu tür mezarların kronolojik olarak günümüze en yakın gömüleri içerdiğini gösterebilir.

d) Mezar duvarları, küçük yarı işlenmiş taşlarla örülü mezarlar: Bu mezar tipinde, mezar çukurunun etrafında bir sıra ya da iki sıra taştan oluşan duvarlar bulunmaktadır.

e) Etrafi yan duvarları kerpiç bloklarla örülmüş, bindirme tekniği uygulanarak yine üst örtünün kerpiç bloklarla oluşturulduğu mezarlar.

Mezarların ancak birkaçında hediye olarak yerleştirilmiş *in situ* küçük buluntu ele geçirilmiştir. N27 açmasında bir çocuk gömüsünün sağ bileğinde 41 mavi boncuktan oluşan bir bileklik bunlardan biridir. Birkaç mezarda ele geçirilen yüzük, cam bilezik gibi buluntular da iyi durumda günümüze ulaşmamışlardır. M28 mezarında bir çocuğa ait olduğu anlaşılan gömünün ayak bileklerinde iki adet cam halhal *in situ* ele geçirilmiştir.

Mezar çukurlarının derinlikleri tarihlleme ve dönemi belirleme konusunda fazla katkı yapmamaktadır. Hıristiyan ve İslâmî anlayıştaki gömüler 4 açmada da aynı derinliklere kadar inmektedir.

Mezarların dolgu toprağının içinden, höyükte daha önce saptanan tabakaların hemen hemen tümüne ait keramik malzemeye rastlanmıştır. İlk Tunç Çağına ait Karaz keramiği, kırmızı astarlı Urartu ve yivli keramik, Geç Demir Çağına ait az sayıda boyalı keramik, Ortaçağa ait sırlı, *sgraffito* tekniği ile bezenmiş değişik formlarda çoğunluğu küçük parçalar hâlinde keramik malzeme tipik örneklerdir.

Sırlı ve bezemeli Ortaçağ çanak çömleği, Bizans sikkesi, açık krem hamurlu, üzeri baskı bezemeli Selçuklu Dönemi çanak çömleği, Osmanlı Döneminin sonlarına ait lüle parçaları, mezarlıkta iki ayrı gelenekteki gömü anlayışının Ortaçağ ve Osmanlı Dönemi boyunca devam ettiğini göstermektedir.

Bu alandan -yine mezar çukurlarında- *in situ* olmayan 11. yüzyıla ait bir sikke (X. Konstantinos: 25 Aralık 1059–21 Mayıs 1067-Konstantinopolis) Ortaçağ katmanları için bir kronolojiye işaret eder. Bunların yanında yine M.S. 12–13 yüzyıla tarihlenen, baskı bezekli İslâmî Dönem çanak çömleği de bulunmuştur.

Urartu Katmanları

Ortaçağ katmanlarının altında, mezar çukurlarının oldukça fazla tahrip ettiği anlaşılan Geç Demir Çağı ve Urartu tabakalarının izlerine rastlanmıştır. Geç Demir Çağı daha çok çanak çömlek parçaları ile temsil edilmektedir. Yine söz konusu mezar çukurları tarafından oldukça tahrip edilmekle birlikte taş temelli kerpiç bedenli oldukları anlaşılan ve mimarî biçim açısından daha önceki kazılarda ortaya çıkarılan Urartu mimarîsiyle aynı yapısal karakteri gösteren duvarlar da izlenebilmektedir (Resim: 6). Bu katmanlara ait, *in situ* olmayan çanak çömlek, mühür, bulla, tunç süs öğeleri gibi küçük buluntular ortaya çıkarılmıştır.

Mezarlık alanında bulunan çanak çömlekler arasında literatürde, “Toprakkale Ware”, “Saray Malı”, “Bianili Keramiği” olarak da tanımlanan parlak kırmızı astarlı çanak çömlekler yoğundur (Kroll 1970; Kroll 1972; Kroll 1976; Kroll 1979; Kroll 1988). Ancak bunların tümü, mezar dolguları ve tahrip ettikleri tabakalarda bulunmuştur. “Kırmızı Perdahlı” çanak çömlekler Urartu Krallığı’nı temsil eden en karakteristik malzeme grubunun başında gelir (Resim: 7). Bu türden çanak çömleğin Urartu Krallığı ile birlikte, ortaya çıktığı ve genellikle Urartulu yöneticilere veya elit bir kesime hitap ettiği kabul edilir. Bu malzeme grubunun höyükte henüz bir mimariye bağlı kalmamakla birlikte yoğun bir şekilde bulunması, bu alanı kullanan kişilerin niteliği hakkında da bize ön bilgiler vermektedir.

Van Kalesi Höyüğü 2010 yılı çalışmalarında, mezar dolgusu içinden çıkan bir bulla, bu alandaki yerleşmelerin niteliğinin tespiti konusunda oldukça önemli bilgiler verir (Resim: 8). Bilindiği üzere Urartu’da özellikle kil tablet ve yazıtlı bulla sayısı oldukça sınırlı sayıdadır.

Prof. Dr. Mirio Salvini’nin ilk tespitine göre söz konusu buluntu üzerinde yer alan çizi yazısının rekonstrüksiyonu - Karmir-blur ve Bastam’da bulunan yazıtlı belgeler ve bullalar yardımıyla- yapılabilmektedir.

Bulla, LU.A-sul-li adlı bir memuriyete aittir. Diğer örnekler ile karşılaştırıldığında Salvini bulla üst satırının mühür sahibinin adının kısaltılmış formu olan Sar<du=ri> Sardu<ri>hi<ni=ri> şeklinde okunması gerektiğini bildirmiştir. Bu tür kısaltmalar Bastam ve özellikle Ayanis’ten bilinmektedir. Alt satırda da yer alan LU.A-sul-li bir

memuriyet ismi olmalıdır. Ancak bu memuriyetin niteliği yazık ki tespit edilememiştir. Bu unvana sahip kişiler, II. Rusa Dönemine (M.Ö. 685–645) ait Karmir-blur, Bastam ve Ayanis gibi merkezlerde bulunan mühür ve bullalarda sıklıkla geçer. Sülâle adları (Rusa, Rusahi ve Sarduri, Sardurihi) ile anılırlar.

2010 kazı çalışmalarında yine mezar dolgusu içinden çıkan su mermerinden damga mühür de Urartu'da sıklıkla karşılaşılan bir örneği temsil eder (Resim: 9) . Damga kısmında kanatlı, arkaya doğru kıvrılan uzun boynuzlu, çatal dilli ve ayakları toynaklı, mitolojik/karışık bir hayvan betimlenmiştir. Aynı tür betimler Ayanis, Bastam gibi, II. Rusa Dönemi merkezlerinde bulunan damga ve silindir mühürler üzerinde de görülmektedir.

Bulutlu topluluğundan da anlaşılacağı üzere Van aşağı yerleşmesi, Yukarı Sitadel ile ilişkili, Van-Tuşpa'nın soyluları veya tüccarları tarafından kullanılan alanları ve yapıları barındırıyor olabilir. Bunun yanında yukarıda tartışıldığı üzere özellikle sitadel kısmında yaşayan kraliyet ailesi veya saray mensuplarının ihtiyaçlarını karşılayan, bir nevi hizmet sektöründe çalışan kişilerin konutlarının, atölye/işlik gibi üretim alanları ile hayvan barınaklarının da bu alanlara yayılmış olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Eski Urartu Tabakalarındaki Çalışmalar

Van Höyüğü'nün batı ucunda 1989–91 yıllarında açılan 3 açma 2010 yılı çalışmalarında temizlendi. Burada Tarhan başkanlığındaki kazıda yüzeyden 1.60 m. derinlikte toplam 15 odalı bir Urartu yapısının duvar temelleri ortaya çıkarılmış, kazı sonunda koruma amaçlı olarak duvarlar saman katkılı çamur ve sal taşlarıyla kaplanmıştı (Resim: 10) . Tarhan döneminde yapılan topoğrafik planda K10 olarak gözüken açma bu yıl yeniden düzenlenen plan kare sisteminde N18, L10 ise N19 açmasına denk gelmektedir. Öncelikli olarak batı uçtaki K10 (yeni N18) açması temizlenmiş, arkasından da bunun doğusundaki L10 (yeni N19) açmasında temizlik yapılmıştır. Eski açmaların içinde, kazı döneminde korumaya alınan mimarînin aradan geçen 20 yıllık sürede planının dahi tam olarak izlenemeyecek şekilde tahribata uğramış olduğu belirlenmiştir.

1989–1991 yılı çalışmalarında aynı duvar temelini batısında, B11 olarak işaretlenen alanda iki mezar (214, 215 No.lu) saptanmış ve bunların duvar temelini kısmen bozan pozisyonu dikkate alınarak Geç Demir Çağına tarihlenmişti (Tarhan,Sevin 1993: 410).

2010 yılı çalışmalarında kuzey-güney doğrultusunda uzanan aynı duvarın batısında ve güney köşesinde yine temel duvarının bir kısmını tahrip eden *Hocker* gömü ve bu gömünün hemen güneyindeki alanda olasılıkla bozulmuş, buluntu durumu tam olarak tanımlanamayan bir gömü daha saptanmıştır (Resim: 11) .

Oldukça bozulmuş durumda olan *Hocker* gömü çevresinde kırık durumda bir fibula bulunmuştur. Urartu coğrafyasında bu türden fibulaların M.Ö. 7. yüzyılda yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir (Muscarella 1965; Köroğlu, Konyar 2008). Söz konusu duvarın köşe noktasında ortaya çıkarılan, *pithos* gömü ise daha zengin bir buluntu topluluğu sunmuştur. Bu gömü noktasında bronz ve gümüşten imal edilmiş, hilâl biçimli küpeler, bronz halka yüzükler ile akik, kornalin ve cam boncuklar bulunmuştur (Resim: 12) . Kronolojik olarak değerlendirildiğinde M.Ö. 7. yüzyıl merkezlerindeki buluntu topluluklarının karakterini taşır. Stratigrafik olarak, özellikle *pithos*/küp gömünün, “Erken Urartu Tabakası” üzerinde, kısmen onu bazı noktalarda tahrip etmiş, olasılıkla bir mutfak veya atölye görüntüsü veren “Geç Urartu Tabakası” ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Eski açmaları yeni açma sistemine dâhil etmek amacıyla yaptığımız düzenleme çalışmaları kapsamında K10 ile L10 adlı eski açmalar arasındaki gezi yolu kaldırılmıştır. Bu düzenleme sırasında gezi yolunun altından 419 No.lu duvarın taş temel seviyesinde bu duvarla ilişkili tabanın bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Taban üzerinde yapının en az iki kullanım evresi olduğunu gösteren 40 cm. çapında, 20 cm. derinlikte iki ocak, *in situ* ezgi taşları ve çanak çömlek bulunmuştur.

2010 yılı kazı sezonunda bu alandaki Urartu yapılarının iki evreli bir süreçte oluşturulduğu verisini destekleyen bulgular saptanmıştır. Altta yer alan ve daha erken olan taş temelli Urartu mimarîsine karşın, eksen olarak alttaki mimarîyi takip etmeyen daha basit bir mimarî tarz geç evre olarak karşımıza çıkmaktadır. 1989-1991 dönemi kazılarında da ulaşılan bu bulgu hakkında daha yeterli bilgiye ulaşmak için kazı çalışmalarının ilerlemesi ve tabakanın daha geniş alanlarda izlenebilmesi gerekmektedir.

Tuşpa-Van Kalesi, Urartu Devleti'nin, çivi yazılı stel ve yapı kitabelerin sayısı bakımından en zengin merkezidir. Bunların bazıları bugüne değin *in situ* korunmuştur, büyük bölümü ise çeşitli dönemlerde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Eski Van Şehri'nde yer alan kiliselerin büyük bölümü defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Bugün 3-5 m. çapında ve 3-5 m. derinliğe kadar ulaşan defineci çukurlarını bu alanlarda izlemek mümkündür. 2010 yılında Surp-Pogos Kilisesi'nin temel çukurlarına kadar inen bir defineci çukurunda yazıt bulunduğu bilgisi alınmıştır. Bu kapsamda kazı alanımız çerçevesinde ve ilgili makamlara da bilgi verilerek, yazıtın çıkarılıp müzeye konulması sağlanmıştır. II. Sarduri Dönemine (M.Ö. 756-730) ait yazıt, kralın seferlerinden bahseder ve olasılıkla Ortaçağ'da Analı Kız Kutsal Alanı'ndan buraya getirilip yapı malzemesi olarak kullanılmıştır (Resim: 13).

KAYNAKÇA

ÇİLİNGİROĞLU, A. - SALVINI, M. (ed)

2001 *Ayanis I: Ten Years' Excavations at Rusahinili Eiduru-Kai 1989-1998*, Roma: CNR, Istituto per gli Studi Micenei ed Egeo-Anatolici.

ERZEN, A. - BİLGİÇ, E. - BOYSAL, Y. - ÖĞÜN, B.

1963 "Van Çevresi 1963 Çalışmaları", *Türk Arkeoloji Dergisi* XII/2: 34-36.

KLEISS, W. (ed)

1979 *Bastam I: Ausgrabungen in den urartaischen Anlagen 1972-1975*, Berlin.

1980 "Bastam, an Urartian Citadel Complex of the Seventh Century, B.C.", *American Journal of Archaeology* 84: 299-304.

KORFMANN, M.

1977 "Die Ausgrabungen von Kirsopp und Silva Lake in den Jahren 1938 und 1939 am Burgfelsen von Van (TuSpa) und in Kalecik", *Berytus* 25: 173-200.

KÖROĞLU, K. - KONYAR, E.

2008 "Comments on the Early/ Middle Iron Age Chronology of Lake Van Basin", *Ancient Near Eastern Studies. A Re-Assessment of Iron Ages Chronology in Anatolia and Neighbouring Regions. Proceedings of a Symposium held at Ege University, Izmir, Turkey, 25-27 May 2005* XLV: 123-46.

KROLL, S.

1970 “Die Keramik aus der Ausgrabung Bastam 1969”, *Archàologische Mitteilungen aus Iran* 3: 67-92.

1972 “Die Keramik aus der Ausgrabung Bastam 1970”, *Archàologische Mitteilungen aus Iran* 5: 69-95.

1976 *Keramik urartàischer Festungen in Iran* Berlin: Dietrich Reimer Verlag.

1979 “Die urartàische Keramik aus Bastam”, W. Kleiss (ed), *Bastam I: Ausgrabungen in den urartàischen Anlagen, 1972-1975*, Berlin: Gebr. Mann Verlag.: 203-20. .

1988 “Die Keramik”, W. Kleiss (ed), *Bastam II: Ausgrabungen in den urartàischen Anlagen 1977-1978*, Berlin: Gebr. Mann Verlag.: 165-73.

LAKE, K.

1940 “Vanda Yapılan Hafriyat, 1938”, *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografye Dergisi* 4: 179-91.

MARTIROSIAN, A. A.

1964 *Armenija v èpochy bronzy irannego zeleza* Erevan: Izdaerstvo Akademii Nauk Armjanskoj SSR.

MUSCARELLA, O. W.

1965 “A Fibula from Hasanlu

“, *American Journal of Archaeology* 69: 233-40.

TARHAN, M. T.

1984 “Van Kalesi’nin ve Eski Van Şehrinin Tarihi-Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2: 179-203.

1985 “Van Kalesi’nin ve Eski Van Şehri’nin Tarihi-Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar (I):Anıt Yapılar”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 3: 297-355.

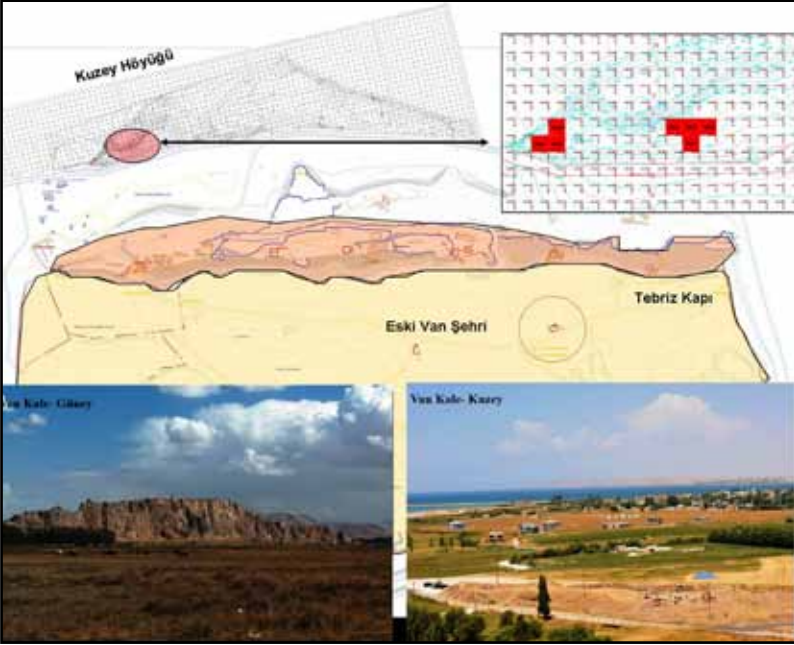
1994 “Recent Research at the Urartian Capital Tushpa”, *Tel Aviv* 21: 22-57.

TARHAN, M. T. - SEVİN, V.

1993 “Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları, 1991”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* XIV/I: 407-29.

Resim 1: Van Kalesi, havadan

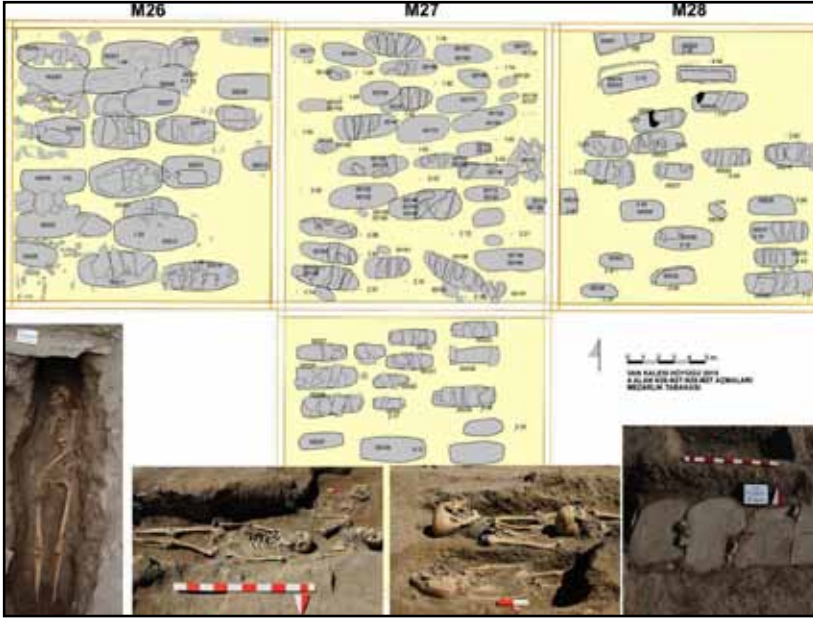
Resim 2: Van Kalesi, Eski Van Şehri ve Van Kalesi Höyüğü

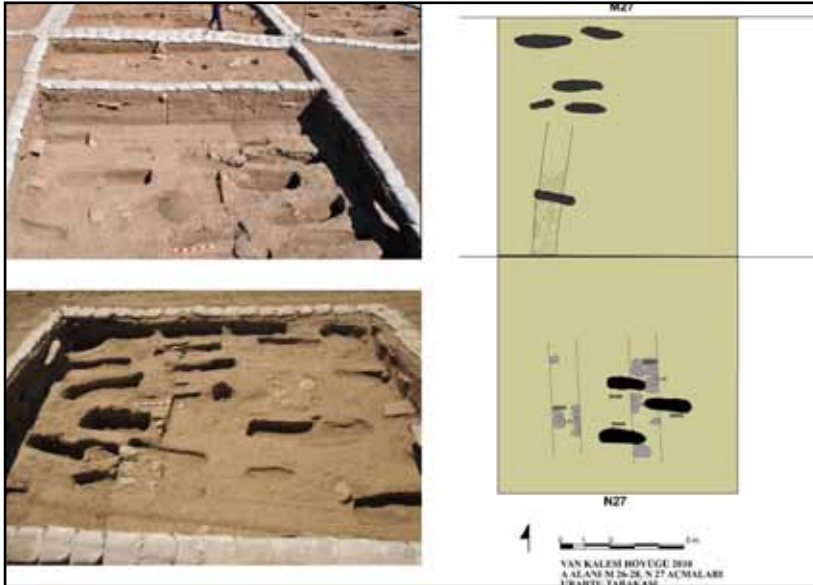
Resim 3: Van Kalesi Höyüğü 1989-1991 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan Urartu yapısı

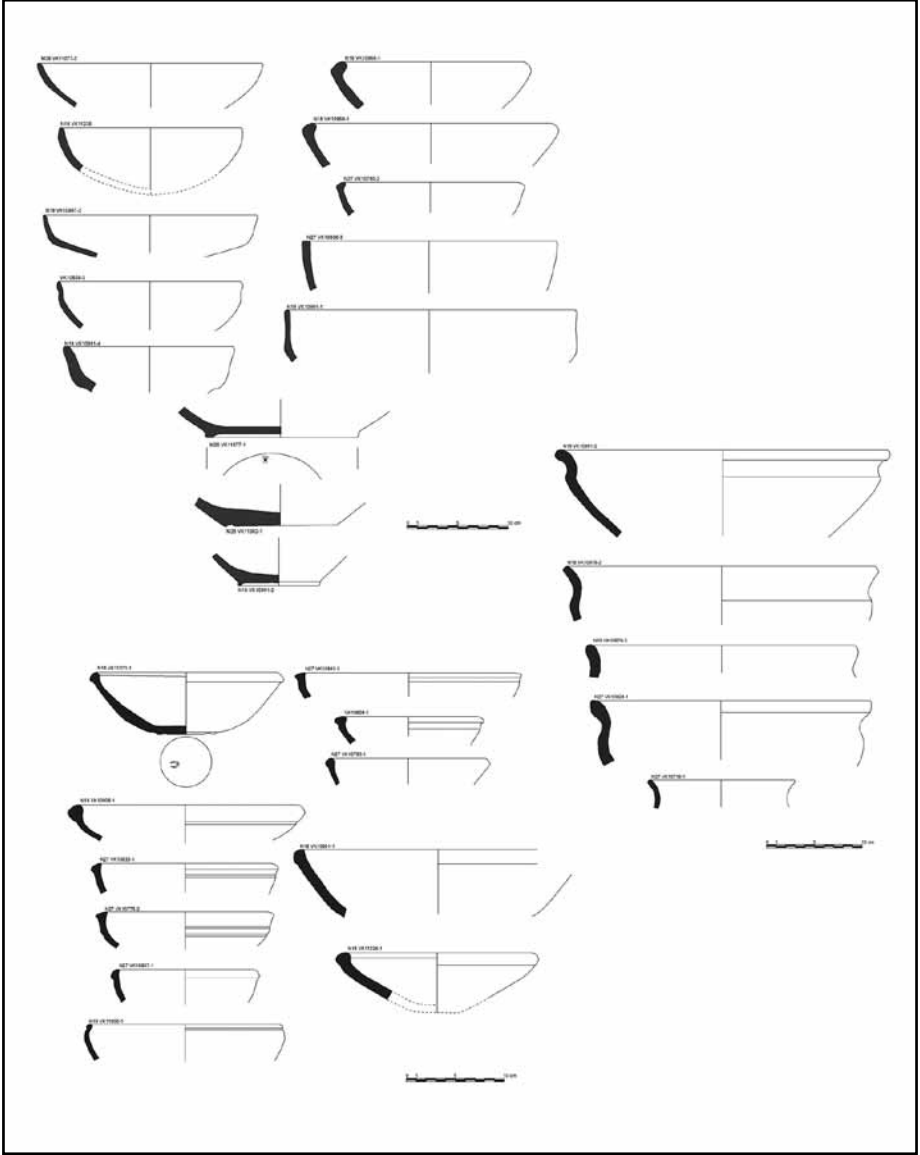
Resim 4: Van Kalesi Höyüğü mezarlık alanı

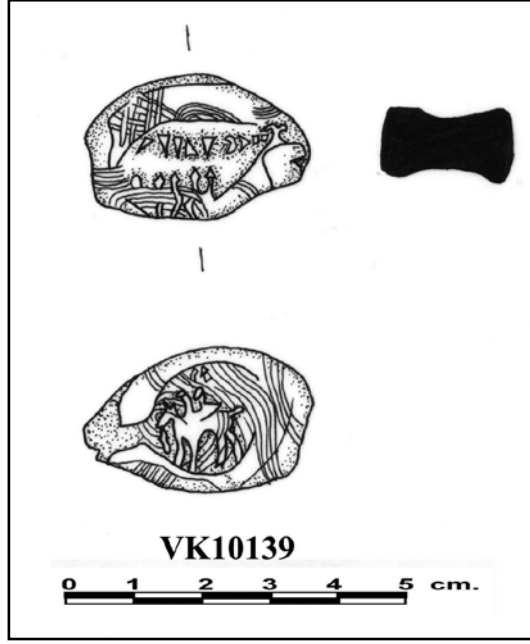
Resim 5: Van Kalesi Höyüğü mezarlık alanı, genel plan ve gömü biçimleri

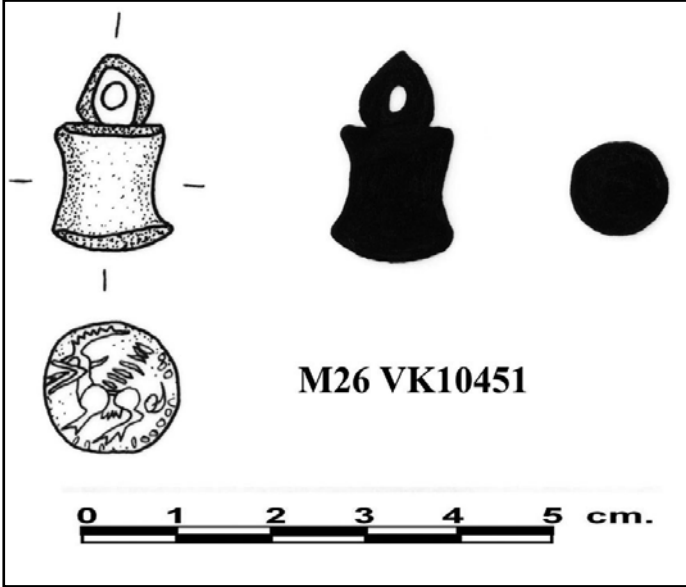
Resim 6: Van Kalesi Höyüğü Urartu tabakası

Resim 7: Van Kalesi Höyüğü 2010, Kırmızı Astarlı Urartu çanak çömlekleri

Resim 8: Van Kalesi Höyüğü, Urartu Dönemi, bulla

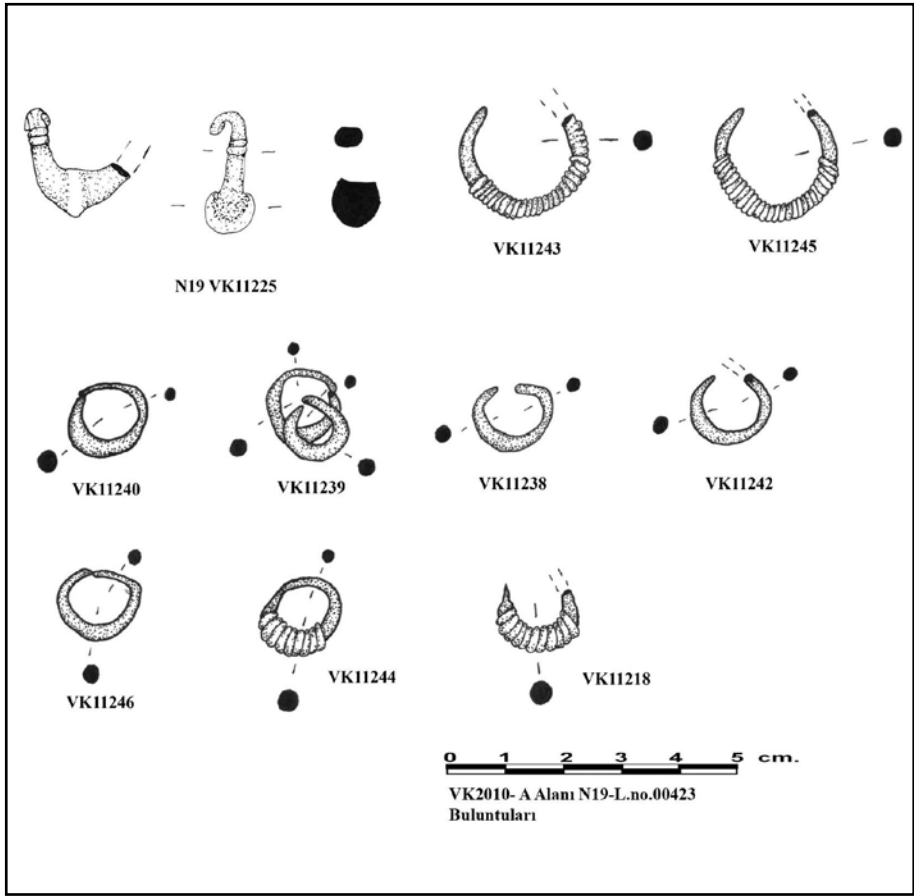
Resim 9: Van Kalesi Höyüğü, Urartu Dönemi, damga mühür

Resim 10: Van Kalesi Höyüğü 1989-1991 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan Urartu yapısı koruma altına alınmıştır

Resim 11: Van Kalesi Höyüğü 2010, Hocker gömü ve Urartu tabakası

Resim 12: Van Kalesi Höyüğü 2010, tunç fibula ve gümüş küpeler

Resim 13: Surp-Pogos Kilisesi'nin girişinde ortaya çıkarılan II. Sarduri Dönemine ait stel

2010 YILI TEOS KAZI RAPORU (İLK SEZON)

Musa KADIOĞLU*
Mustafa ADAK
Canan ÖZBİL
Duygu Özlem YALÇIN
Yusuf POLAT

İzmir İli, Seferihisar İlçesi, Teos antik kenti arkeolojik kazı ve restorasyon çalışmaları, 07.06.2010 tarih ve 2010/581 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 26 Temmuz 2010 tarihinde başlamıştır. Teos antik kentinde yürütülecek olan bu büyük projenin tarafıma verilmesinden dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, İzmir Arkeoloji Müze Müdürlüğü'ne, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve Seferihisar Belediye Başkanlığı'na çok teşekkür ederim.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ankara Üniversitesi adına Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klâsik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Musa Kadioğlu başkanlığında sürdürülen ilk dönem kazı, belgeleme ve restorasyon çalışmaları 26 Temmuz - 01 Ekim 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir¹. Bakanlık temsilcisi olarak Teos

* Doç. Dr. M. KADIOĞLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE, e-posta: musakadioglu@gmail.com; www.teosarkeoloji.com

Prof. Dr. M. ADAK, Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Öğretim Üyesi, Kampüs-Antalya/TÜRKİYE e-posta: madak@akdeniz.edu.tr

Araş. Gör. C. ÖZBİL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 06100 Sıhhiye-Ankara/ TÜRKİYE, e-posta: cananozbil@hotmail.com

D. Ö. YALÇIN, M.A., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE, e-posta: d.ozlem.yalcin@gmail.com

Y. POLAT, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Klasik Arkeoloji Bölümü, Yunus Emre Kampüsü, Eskişehir/ TÜRKİYE, e-posta: ypolat@anadolu.edu.tr

1 İlk sezon çalışmalarına, Ankara Üniversitesi emekli öğretim üyesi Prof. Dr. A. Coşkun Özgünel, öğretim üyeleri Yrd. Doç. Dr. S. Hakan Öztaner, Yrd. Doç. Dr. Mutlu Yılmaz, Araş. Gör. Canan Özbil, doktora öğrencisi Arkeolog Duygu Özlem Yalçın, öğrenciler Ferit Gür, Görkem Yenice, Onur Aydemir, Burcu Çetin, Hazal Ergin, Derya Dikenel, Özlem Esen, Cem Pala, İsmail Ünal ve Aysun Abay, fotoğrafçı A. Askar Şahin, Fransa Bordeaux

arkeoloji kazılarına katılan İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Sayın Mahir Atıcı bir ekip üyesi gibi müthiş bir özveri ile çalışmış ve kazının ilk yıl işlemlerinin tamamlanmasında büyük fayda sağlamıştır.

2010 yılı Teos antik kenti arkeolojik çalışmaları, kazının ilk yılı olması nedeniyle öncelikle idarî işler, sayısal kent planının çıkarılmasına yönelik sürdürülen belgeleme çalışmaları (görünürde olan yapıların 2D veya 3D yöntemle belgelenmesi), 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit sınırları içerisinde kalan kamu arazileri ile tescil harici alanların belirlenerek sayısal plana işlenmesi, Karagöl mermer ocağı ile Sığacık Kalesi'nde yapılan belgeleme çalışmaları ve son olarak Hellenistik Sur, Dionysos Tapınağı Kutsal Alanı ve Güney Nekropol'deki kazı çalışmalarıyla sürdürülmüştür.

2010 yılı çalışmaları kapsamında Teos antik kentinde sürdürülen çalışmaların daha iyi tanıtılabilmesi ve ilgililere duyurulabilmesi için bir *web* sayfası hazırlanmıştır (www.teosarkeoloji.com).

İDARÎ İŞLEMLER

Teos arkeoloji kazılarında her türlü satın alma ve işçi çalıştırma için gerekli olan işyeri kaydı için İzmir İli, Seferihisar Mal Müdürlüğü'ne Teos Arkeoloji Kazı Başkanlığı adına başvuruda bulunulmuştur. Söz konusu işyeri kaydı Seferihisar Mal Müdürlüğü vergi dairesi ve 4840769906 vergi numarası ile İzmir İli, Seferihisar İlçesi, Teos Antik Kenti Kazı Başkanlığı olarak tescil edilmiştir. Ayrıca Teos arkeoloji kazılarında ihtiyaç duyulan işçilerin çalıştırılabilmesi için T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) Teos Kazı Başkanlığı adına başvuruda bulunulmuş ve 143990101138871003515002

Ausonius Enstitüsü'nden nümizmat Dr. Koray Konuk, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Topoğraf Kemal Gülcen, Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Adak, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğr. Gör. Restoratör Yusuf Polat, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı Araş. Gör. Meryem Körhasan, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi öğrencisi Işıl Yılmaz Sheridan, İzmir Ekonomi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğrencisi Tuğba Özkılıç ve Dokuz Eylül Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğrencisi Selin Gülgönül katılmıştır.

sicil numarası ile İzmir İli, Seferihisar İlçesi Teos Antik Kenti Kazı Başkanlığı olarak tescil edilmiştir.

T.C. Maliye Bakanlığı tarafından T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilen Teos Ekmeksiz Plajı ve Çamlık Mesire alanında yer alan 87 ada 16 parseldeki müstemilâtın kazı evi olarak kullanılması düşünülmüş ise de, Orman Genel Müdürlüğü'ne ait bu arazinin orman vasfı taşıması ve bu alanın halka açık mesire yeri, halk plajı olarak kullanılması ve ayrıca 29 yıllığına özel bir işletmeye kiralanmış olması nedeniyle, bu alanın kazı evi olarak kullanılmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine 2010 yılı kazıları için kazı evi olarak kullanılacak yer araştırılmış ve Seferihisar Kaymakamlığı ve Seferihisar Belediye Başkanlığı'nın destekleri ile Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda (YİBO) kalınmaya 29.07.2010 tarihinde başlanmıştır.

2011 yılı ve sonrasındaki kazı çalışmalarında kullanılmak üzere kazı evi yapılabilmesi için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsisli ya da hazine arazileri araştırılmıştır. Bu bağlamda İzmir Müze Müdürlüğü ve Seferihisar Tapu Müdürlüğü'nden hazine arazilerine ilişkin bir liste temin edilmiştir. Ayrıca Teos 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit alanı içerisinde yer alan tescil harici taşınmazlar da tespit edilmiştir. Tescil harici taşınmazlardan Hellenistik Sur dışında kalan ve 3. Derece Arkeolojik Sit sınırındayer alan yaklaşık 10.000 m² büyüklüğündeki 88 ada 21 parselin kayalık bir arazi olması ve hem elektrik - su hattına hem de asfalt yola yakın olması nedeniyle kazı evi için uygun olacağına karar verilmiştir. 1. Derece Arkeolojik Sit alanı içerisinde yer alan söz konusu taşınmazın, üzerinde (88 Ada 21 Parsel) kazı evi yapılmak üzere T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsisi talep edilmiştir. Talebimiz T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca uygun görülerek söz konusu taşınmazın 1. Derece Arkeolojik Sit olması nedeniyle İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na uygun görüş sorulmuştur. İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu söz konusu taşınmazın Teos arkeoloji kazıları için gerek duyulan kazı evinin yapımı için tahsisinin prensipte uygun olduğuna karar vermiştir. Böylece 88 ada 21 parselin 2011

yılında T.C. Maliye Bakanlığı'ndan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsisi mümkün olacaktır. Söz konusu tahsis gerçekleştikten sonra inşa edilmesi planlanan kazı evi için gerekli projeler hazırlanıp bölge kurulu izni alındıktan sonra 2011 yılı içerisinde kazı evinin yapımına başlanacaktır.

Kazı, belgeleme ve restorasyon çalışmalarında kullanılabilen herhangi bir enerji hattı ne yazık ki Teos antik kenti içerisinde bulunmamaktadır. Arkeolojik kazı, belgeleme ve restorasyon çalışmalarının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için antik kent içerisinde kullanılabilir bir elektrik hattına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda gerekli olan enerji müsaadesi T.C. Gediz Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi İzmir İl Müdürlüğü'nden alınmıştır. Teos Ekmeksiz Plajı ve Çamlık Mesire alanındaki enerji hattının T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı'na ait olması nedeniyle söz konusu bakanlıktan da gerekli izinler alınmıştır. Söz konusu elektrik hattı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun uygun görüşü ve önerisi doğrultusunda 2011 yılında tesis edilecektir. Böylece 2011 yılı kazı sezonunda başlanacak olan mimarî blok restorasyonu için gerekli olan alt yapı tamamlanmış olacaktır.

BELGELEME ÇALIŞMALARI

Sayısal Kent Planı ve Mimarî Belgeleme

2010 yılı belgeleme çalışmaları kapsamında tüm antik kentin sayısal kent planı çıkarılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Seferihisar Kadastro Müdürlüğü'nden Teos antik kenti 1. ve 3. Derece Arkeolojik-Doğal sit haritası (1/1.000 ölçekli kadastral paftalar ve hâlihazır planlar) alınarak sayısal kent planı için altlıklar tamamlanmıştır (Plan: 1). Söz konusu altlık kullanarak antik yapıları ölçebilmek için antik kent içerisine toplam 74 poligon noktası döşenmiş ve bu poligon noktalarının değerleri jeodezi GPS ölçüm cihazı ile belirlenmiştir (Resim: 1-2). Böylece söz konusu poligon noktaları kullanılarak antik kentteki tüm mimarî yapıların hassas bir şekilde kent planına işlenebilmesi için gerekli olan alt yapı tamamlanmıştır. Sayısal kent planı için elde edilen altlık Teos 3. Derece Arkeolojik Sit alanı için hâlihazır içerirken Teos 1. Derece Arkeolojik Sit alanı sadece kadastral paftayı içermektedir.

Teos 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit alanı içerisinde kalan hazineye ait araziler ile tescil harici arazilerin listesi İzmir Müze Müdürlüğü ve Seferihisar Tapu Müdürlüğü'nden alınmıştır. Söz konusu taşınmazlar sayısal kent planına işlenerek kazı yapılabilecek alanlar tespit edilmiştir (Plan: 1).

2010 yılında Dionysos Tapınağı (Plan: 2) ve antik tiyatronun sahne binası(Plan 3) 3D lazer taramayöntemi ile belgelenecek rölemleri çıkarılmıştır. Ayrıca Dionysos Tapınağı kutsal alanında yıkılmış hâlde duran mimarî bloklara numara verilerek fotoğrafları çekilmiş ve envanter kayıtlarının çıkarılmasına başlanmıştır. Tapınak alanında numara verilen mimarî blokların röleve çizimine işlenmesi 2011 yılı çalışmalarında yapılacaktır. Böylece mimarî blokların tamamı buluntu durumu ile belgelenmiş olacaktır. Bu işlem tamamlandıktan sonra ise mimarî blok restorasyonuna geçilecektir. Yukarıda bahsedilen işlem antik tiyatronun sahne binası *scaenae frons* mimarî blokları için de uygulanacaktır.

Sayısal kent planının oluşturulması ve belgeleme çalışmaları kapsamında *Bouleuterion* (Plan 4) ile *Agora* Tapınağı (Plan: 5) total station kullanılarak ayrıntılı bir şekilde ölçülmüş ve plan rölemleri tamamlanmıştır. 1924 ve 1960'lı yıllarda Hellenistik Sur duvarı önünde kazısı tamamlanan B Çukuru'nda ortaya çıkan Hellenistik Sur'un plan, cephe ve kesit çizimleri tamamlanmıştır. Ayrıca Dionysos Tapınağı'nın güneyinde yer alan sarnıcın planı çıkarılmış ve cephesinin düzlemsel fotogrametrik ölçümleri tamamlanmıştır. Bunların dışında B Çukuru'ndan antik limana kadar takip edilebilen güneydeki sur duvarı ana hatları ile ölçülmüş ve sayısal kent planına eklenmiştir.

Bouleuterion (Plan 4, Resim: 3)

Musa KADIOĞLU

Tiyatronun güneydoğusunda ve Dionysos Tapınağı'nın doğusunda yer alan *bouleuterion* antik kentteki en iyi korunmuş yapılardan biridir². Küçük Tiyatro olarak tanımlanan söz konusu yapı, ilk kez 1924 yılında antik kentte

2 G.E. Bean yapıyı yanlışlıkla bir *odeion* olarak adlandırmıştır: G. E. Bean, *Aegean Turkey* (1979) 106 vd.; *Eski Çağ'da Ege Bölgesi* (1992) 122 vd.

sürdürülen Fransız kazılarıyla kısmen ortaya çıkarılmıştır³. Y. Boysal ve B. Öğün tarafından 1963 ve 1964 yıllarında yapı içerisinde devam ettirilen kazılarda *bouleuterion*'un oturma bölümünün (*koilon/cavea*) büyük bir kısmı ile Tiberius Claudius Pheinos, oğlu Tiberius Claudius Kalobrotos ve diğer aile fertlerinin onurlandırıldığı heykel kaideleri ortaya çıkarılmıştır⁴. Yapının ilk şematik planı, N. Tuna başkanlığında sürdürülen 1995 yılı yüzey araştırmaları çerçevesinde yapılmıştır⁵.

Dikdörtgen bir temel plana sahip olan *bouleuterion*'un oturma bölümü (*koilon/cavea*) yarım daire biçimlidir. En üst oturma sırasının arkasında yapının arka duvarına paralel yerleştirilen fil ayakları, olasılıkla yapının çatısını taşıyan destekleri oluşturuyordu. Söz konusu bu desteklerin yapının ön tarafında da olup olmadığı kazıların yetersizliğinden dolayı bilinmemektedir⁶. Orkestra çukurunun tamamı ile oturma basamaklarının bir bölümü hâlen toprak altında olan *bouleuterion*, yaklaşık 35,00 x 18,50 m. ölçülerindedir. Yarım daire planlı oturma bölümünü (*koilon/cavea*) çevreleyen güçlü harçlı duvarların varlığı yapının düz bir alanda inşa edildiğini göstermektedir. Günümüzde halen 12 oturma basamağı görülebilen oturma bölümü (*koilon/cavea*), beş merdiven sırası (*klimakes/scalaria*) ile dört bölüme (*kerdikdes/cunei*) ayrılmıştır. 35 cm. yüksekliğindeki oturma basamakları içbükey bir profil ile yaklaşık 5 cm. yüksekliğinde düz bir silmeye sahiptir. Gri Teos mermerinden işlenmiş olan oturma basamakları kendilerine bir temel oluşturan krem renkli dikdörtgen biçimli kumtaşı/kireçtaşı bloklar üzerine yerleştirilmiştir. Tüm oturma basamaklarının üst yüzeyindeki ayak koyma yüzeyleri oturma yüzeylerinden yaklaşık 2 cm. daha çukur yapılmıştır. 72 ile 88 cm. arasında değişen genişliğe sahip olan oturma bloklarının 36-37 cm.lik kısmı oturma alanıdır. *Koilon*'daki beş merdiven sırasının (*klimakes/scalaria*) genişlikleri 50-55 cm. ve derinlikleri 32-35 cm. arasında değişmekte olup rıht yüksekliği ise 16 cm.dir. Merdiven

3 Y. Bequignon - A. Laumonier, "Fouilles de Teos (1924)", *BCH* 49, 1925, 288, res. 4; P. E. Arias, *Il Teatro Greco* (1934) 119-120, res. 80). Ancak söz konusu her iki yayında da yapıdan bir tiyatro olarak bahsedilmektedir.

4 B. Öğün, "Teos Kazıları 1963", *TürkAD* 13,1, 1964, 116; P. Herrmann, "Eine berühmte Familie in Teos. Epigraphische Nachlese", içinde: C. Işık (derl.), *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens und des ägäischen Bereiches. Festschrift für Baki Öğün* (2000) 91-95 no.2-3.

5 N. Tuna, "Teos Araştırmaları 1995", *AST* 14,1, 1996 (1997) 223-224, res. 6, şek. 5.

6 R. Meinel, *Das Odeion. Untersuchungen an überdachten antiken Theatergebäuden* (1980) 170, dn. 286.

basamaklarının bazıları oturma basamakları ile birlikte işlenmiştir. Yapıya ait bir sahne binası ya da *scenae frons*' un olup olmadığı kazıların yetersizliğinden dolayı bilinmemektedir. Ancak yapı içerisindeki yazıtlı heykel kaideleri ve yukarıda bahsedilen özellikler, yapıda M.S. 1. yüzyıldaki esaslı değişikliklere işaret etmektedir. Söz konusu yazıtlar, Tiberius Claudius Phesinos ve oğlu Tiberius Claudius Kalobrotos'u onurlandırmaktadır. Adı geçen kişilerin heykel kaideleri buluntu durumuna göre oturma basamakları üzerinde yer almaktaydı.

Teos'ta bulunan ve M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen bir yazıt, o zamana kadar dilbilgisi (Gramatik) ve müzik öğretmenleri tarafından *gymnasium*' da yapılan genel okul sınavlarının (*ἀποδείξεις*) artık kentin *bouleuterion*' unda yapılacağına dair bilgi vermektedir⁷. Bu durum *bouleuterion*' un Geç Hellenistik Dönemde politik toplantıların yanı sıra retorik ve müzik gösterimleri için de kullanılmış olduğunu göstermektedir⁸. Teos'ta 1963 yılı Dionysos Tapınağı kazılarında ortaya çıkarılan ve yaklaşık M.Ö. 200 yıllarına tarihlenen uzun bir yazıt ise, Kral Antiokhos'un bronz bir heykelinin *bouleuterion*' a dikilmesi ve burada gerçekleştirilecek olan kült törenindeki kuralları içermektedir⁹. Yukarıda anılan yazıtların yardımıyla *bouleuterion*' un ilk evresini M.Ö. 3. yüzyıl sonu ile M.Ö. 2. yüzyılın başına; ikinci evresini ise yapı planı, tekniği ve onur yazıtları yardımı ile M.S. 1. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür. *Bouleuterion*' da sürdürülecek olan yeni dönem kazı ve belgeleme çalışmalarının yapı hakkında daha ayrıntılı bilgiler sunacağı şüphesizdir.

Agora Tapınağı (Plan 5, Resim: 4)

Musa KADIOĞLU

Magnesia Zeus Sosipolis Tapınağı¹⁰ gibi olasılıkla *Agora*'nın içerisinde yer alan tapınak hakkında bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. *Bouleuterion*' un güneydoğusunda yer alan tapınak, ilk kez 1924 yılında Fransız araştırmacılar

7 W. Dittenberger, *Sylloge Inscriptiones Graecum* I-IV, 1915-24; 578, 11, 32-42.

8 D. Gneisz, *Das antike Rathaus. Das griechische Bouleuterion und die frühromische Cuiria* (1990) 43.

9 P. Herrmann, "Antiochos der Große und Teos", *Anadolu/Anatolia* 9, 1965, 45.

10 Bkz. C. Humann, *Magnesia am Maeander. Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen der Jahre 1891-1893* (1904) 141 vd. Blatt 3; O. Bingöl, *Beyaz Kaşlı Artemis'in Kenti. Menderes Magnesias/Magnesia ad Maeandrum* (2007) 99, 110 vd.

tarafından Teos'ta yapmış oldukları araştırmalar kapsamında kısaca tanıtılmıřtır¹¹. İon düzenindeki tapınağın *portiko*'larla çevrili olduğu ve olasılıkla M.Ö. 2. yüzyıla tarihlendiği belirtilmektedir. Tapınağı çevreleyen *portiko*'ların köşelerinden birisinde bir onur yazıtı bulunmuştur. Yapının ilk rölöve planı, M. D. Uz'un bir ön çalışmasının ardından 1996 yılı yüzey araştırmalarında tamamlanmıřtır¹². *Bouleuterion*'un güneydoğusundaki *pronaos*, *naos* ve *opisthodomos* olmak üzere üç bölümden oluşturulan tapınak, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda inşa edilmiştir ve girişi güneybatıdandır. 2010 yılı belgeleme çalışmaları kapsamında ele alınan, moloz taş ve toprak yığını, ağaç ve makiler arasında kalan tapınağın planını kısmen çıkarmak mümkün olmuştur. Günümüzde sadece üst yüzeyleri görülebilen çift blok sıralı ve bölmeli olarak inşa edilen tapınağın dolgulu duvarları¹³, 110-120 cm. kalınlığındadır. Tapınağın uzun kenar duvarları ile *opisthodomos* duvarı yaklaşık 110 cm. ve *pronaos* duvarı ise 120 cm. kalınlığındadır.

Yaklaşık 18,40 x 8,10 m. ölçülerindeki uzun dikdörtgen planlı tapınağın, *pronaos*'u, 5,50m, *naos*'u 12,70 ve *opisthodomos*'u ise 2,15 m. derinliğindedir. Bu ölçüleri ile *Agora* Tapınağı, oransal olarak Priene Athena Tapınađı¹⁴ ile benzerlik göstermektedir. Ancak daha küçük ölçülerde olduğu için D.M. Uz'un önerdiği gibi *tetrastyl-amphiprostylos* bir tapınak olabilir. Önümüzdeki yıllarda bu alanda sürdürülecek kazı çalışmaları tapınak hakkında daha fazla bilgiye ulaşmamızı sağlayacaktır. Tapınağın kuzeybatı *anta* duvarı önünde sadece bir yüzü görülebilen *Korinth* düzenindeki *anta* başlığı büyük olasılıkla tapınağa ait olmalıdır. Her ne kadar tapınağın güney terası yakınlarındaki mimari blokların *Agora*'nın kuzeydoğu bölümünden taşındığı belirtilse de,¹⁵ bu blokların da söz konusu tapınağa ait olması kuvvetle muhtemeldir.

11 Y. Bequignon - A. Laumonier, "Fouilles de Teos (1924)", *BCH* 49, 1925, 288.

12 N. Tuna, "Teos Araştırmaları 1996", *AST* 15,2, 1997 (1998) 323-325, Çiz. 1. Res. 1.

13 Duvar tekniği için bkz. Vitruvius II,8,7; A. Akarca, Şehir ve Savunması (1987) 109, 112, Şek. 58,4.

14 F. Rumscheid, *Küçükasya'nın Pompeisi: Priene Rehberi* (2000) 118 vd. res. 98.

15 N. Tuna, "Teos Araştırmaları 1996", *AST* 15,2, 1997 (1998) 325, dn. 2.

2010 yılında yapılan kazı çalışmaları kapsamında kent ve kentin çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında büyük bir bölümü yüzeyden takip edilebilen kent surunun planı, koordinatlı olarak ortaya çıkarılmıştır (Plan: 1). Bu çalışmalarda n çalışma olarak, kent surunun çevresi, takip edilebilen sur kalıntılarından yararlanılarak, el GPS'i ile iz kaydı alınmış, sur kulesi olabilecek alanlar işaretlenmiştir. Surun takip edilemeyen kısmı ise arazi yapısından faydalanarak işaretlenmiştir. Kentin güneydoğusunda bulunan antik liman çevresi dışında tüm sur duvarı hattı zeytin ağaçları veya günümüzde kullanılan stabilize yol ile evrenmiştir. Bu durum, toprak altında kalmış veya tahribata uğramış kent surunun takibini kolaylaştırmaktadır. Yapılan bu çalışma ile tam hassasiyetli olmasa da 1/25000 ölçekli harita üzerinde genel görünümü elde edilmiştir.

2011 yılı kazı sezonunda ise, kent surunun yüksek doğrulukla konumlarını saptayabilmek amacıyla rölatif konum belirleme teknikleri (Differential GPS) ile ölümlerinin yapılarak, kule ve giriş olabilecek alanların kazılarının yapılması planlanmaktadır.

Yazıt Kataloğu

Mustafa ADAK

2010 yılı çalışmaları kapsamında Teos antik kenti dışında Seferihisar İlçesi, Sığacak Mahallesi, Düzce ve Ula mış Köyleri'nde daha önceden bulunmuş olan ve hâlen görünürdeki yazıtların bir kataloğu yapılmaya başlanmıştır. Bu alışma kapsamında toplam 42 adet yazıt belgelenmiştir (Resim: 5). İncelenen yazıtların 19'unun daha önce yayımlanmış olduğu belirlenmiştir.

Bir kısmı parça halinde ele geçirilen yeni yazıtların arasında aşağıdakiler kent tarihi ve mimarisi hakkında önemli bilgiler içermektedir: Geç Hellenistik Döneme ait bir Dor arşitravı ile triglif-metop frizi; Teos'ta bir Demeter ve Kore Tapınağı'nın varlığını kanıtlamaktadır. *Lex sacra* kategorisine giren iki adet uzun yazıt Augustus ve Tiberius kültüne ışık tutmaktadır. Onesimos Anıtı veozan isimlerini içeren bir zafer yazıtı, Teos'ta Hellenistik Dönemde muhtemelen Dionysos kültü ile bağlantılı uluslararası musikî yarışmalarını belgelemektedir. Bu yarışmalara Maroneia, Pergamon ve Phokaia gibi kentlerden ozan ve müzisyenler katılmıştır. Mezar yazıtları arasında Lâtinçe bir yazıtın da bulunması, Teos'ta İtalya kökenli küçük bir azınlığın ikamet ettiğini göstermektedir.

Seferihisar İlçesi'nde Ballıkuyu mevkiinde su depo kapağı ve su deposunun duvarında yapı taşı olarak kullanılan toplam üç adet yazıt bloğu ile yine Seferihisar İlçesi'nde Vehbi Yılmaz'ın bahçesindeki su kuyusunun kenar taşı olarak kullanılan yazıtlı Dor arşitravı triglif-metop friz bloğu ve son olarak Sayın Hüsnü Ataç'ın bahçe duvarında harçsız yapı taşı olarak kullanılmış olan "Korsan Yazıt" bloğu Teos'taki ören yeri deposuna taşınmıştır.

Karagöl Antik Mermer Ocağı (Resim: 6)

D. Özlem YALÇIN

Seferihisar İlçesi, Karagöl mevkiinde bulunan antik taş ocağı, Teos antik kentinin 3 km. kuzeydoğusunda yaklaşık 100 m. çapında bir göl ve bu göl çevresindeki 200 m. çapındaki alanı kaplamaktadır.

Gölün kıyıdan itibaren aniden derinleşmesi ve güney kıyısında su seviyesinin altında basamak biçimli kaya yapısının varlığı, buranın bir dönem taş ocağı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Buna ek olarak gölün çevresindeki 200 m. çapındaki alanda Antik Dönemde ocaktan çıkarıldığı üzerindeki yazıtlar ile de kanıtlanmış blokların mevcudiyeti ile gölün güneydoğusundaki Kayadibi (Taşdibi) mevkiinde bulunan antik ocak bu bölgenin kullanım nedenine ışık tutmaktadır.

Ocaklardan yüksek kaliteli siyah *Africano* ile kuvars ve demir oksit damarlı gri renkli mermer çıkarılmaktadır. Roma'da oldukça popüler olan *Africano* mermerine olan talebi karşılamak amacı ile ocak yapısı standart bir taş ocağından oldukça farklıdır. Ocak alanları arazi seviyesinin altındadır. Bu durum taşı ocaktan çıkarmak ve nakliye açısından sorunlu olsa da *Africano* mermerine olan yüksek talepler nedeniyle bu durum göz ardı edilmiş olabilir¹⁶. Bununla beraber, çevrede yaşayan halk ile yapılan görüşmelere göre gölün batısının zaman içerisinde dolduğu, topoğrafyanın değiştiği de öne sürülebilir.

Olasılıkla kısıtlı miktarda çıkarılan ve Roma'da Bazilika Aemilia, Augustus Forumu ve Marcellus Tiyatrosu'nun sahne binası gibi önemli yapılarda tercih edilen *Africano* bu sebeple Anadolu'da hiç kullanılmamış, çıkarılan tüm bloklar Roma'ya gönderilmiştir¹⁷. Yine aynı sebepten *Africano* mermeri heykel yapımına oldukça uygun olmasına rağmen çevrede ne sanat atölyeleri ne de taş ticareti ile uğraşıldığına dair bir ibare ya da arkeolojik kanıt bulunmamaktadır.

İşçileri imparatorluk esirlerinden, ustabaşı ve mühendisleri de imparatorluk personelinden seçilen ocakların Teos kenti ile doğrudan iletişim içerisinde olmadığı anlaşılmaktadır. Yakın çevre ile olan yegâne ilişkisi, gıda alışverişi olmalıdır. Bunun yöreye katkısı olabileceği düşünülmeyle birlikte, imparatorluk idaresinin baskısıyla gıda maddelerinin fiyatları aşağı çekilmiştir¹⁸. Yöreye hiçbir ekonomik katkısı olmayan ocaklarda çıkarılan mermerin isimlendirilmesinin dahi bu bölge ile alakası yoktur. Mermerin adı ocaklarda çalışan işçilere ithafen *Africano*, mermeri Roma'ya tanıtan Romalı hükümet adamı Licinius Lucullus'a (İ.Ö. 117-56) ithafen Luculleum'dur¹⁹.

16 T. Albustanlıoğlu, *Dokimeion Işığında Roma İmparatorluk Dönemi'nde Mermer Kullanımı: İmparatorluk Yönetimindeki Anadolu Mermer Ocaklarının İşletme Stratejisi ve Organizasyonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, 293.

17 J. C. Fant, "Polikiloi Lithoi: The anomalous Economics of The Roman Imperial Marble Quarry at Teos", içinde: *Greek Renaissance in The Roman Empire . Papers From the Xth British Museum Classical Colloquium (BICS Suppl. 55)* 1989 207.

18 K. Erım - J. Reynolds, "The Copy of Diocletian's Edict on Maximum Prices from Aphrodisias in Caria with a Note on Marbles by M. Ballance", *JRS* 60, 120-141.

19 Plinius, *Naturalis Historia*, 36.49-50; T. Albustanlıoğlu, *Dokimeion Işığında Roma İmparatorluk Dönemi'nde Mermer Kullanımı: İmparatorluk Yönetimindeki Anadolu Mermer Ocaklarının İşletme Stratejisi ve Organizasyonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, 296.

Bütün imparatorluk ocaklarında olduğu gibi Karagöl ocağında da üretim taşlar üzerindeki yazıtlar aracılığıyla kontrol edilmektedir. Genel olarak ocaklarda karşılaşılan yazıtlarda iki sayısal eleman bulunmaktadır. Bunlardan *locus sözcüğü ve ardından gelen sayısal değer, bloğun ocaktan çıkarıldığı yeri gösteren bir envanter numarasıdır. Binlerle ifade edilen locus numaralarıyla taş ile ilgili işlemlerin takip ve kontrolü yapılmaktadır. Her yıl baştan başlayan numaralandırma sistemi sayesinde bir yıl içerisinde ocaktan kaç blok çıkarıldığı takip edilebilmektedir*²⁰. Diğer bir sayısal değer olan “N” (*Numero*) ile bloğun Roma’ya gönderilmesi uygun bulunan kaçınıc blok olduğu belirtilmektedir.

Bloklar üzerinde yer alan “B” (*Bracchium*) ocağın bir bölümünü betimleyen coğrafi bir isim iken, “EXR” (*Exracione*) üretimin bir müteahhit kontrolünde yapıldığını göstermektedir²¹. Karagöl’deki bloklar üzerinde sıklıkla yer alan “COR” ibaresinin, bir yazıtta da ismi geçen *Corinthiani* isimli bir işletmeciyeye ait imza olduğu düşünülebilir²².

Karagöl ve çevresinde sürdürülen belgeleme çalışmalarında hem çevredeki yarı işli antik bloklar hem de Kayadibi mevkiindeki antik mermer ocakları tespit edilmiştir. Stabilize yol kenarına yığılmış olan mimarî bloklar, doğudan batıya doğru numaralandırılmıştır.

Hellenistik Dönemden itibaren önemli bir mermer ocağı olan (Teos Grisi ve *Africano*) Karagöl Antik Taş Ocağı 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırları içerisinde kalan tescil harici taşınmazın T.C. Maliye Bakanlığı’ndan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na tahsisinin yapılması konusunda Teos Kazı Başkanlığı’nca gerekli başvuruda bulunulmuştur.

20 J. C. Fant, “Polikiloi Lithoi: The anomalous Economics of The Roman Imperial Marble Quarry at Teos”, içinde: *Greek Renaissance in The Roman Empire . Papers From the Xth British Museum Classical Colloquium* (BICS Suppl. 55) 1989, 214; T. Albustanlıoğlu, *Dokimeion Işığında Roma İmparatorluk Dönemi’nde Mermer Kullanımı: İmparatorluk Yönetimindeki Anadolu Mermer Ocaklarının İşletme Stratejisi ve Organizasyonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, 118 - 119.

21 T. Albustanlıoğlu, *Roma İmparatorluk Döneminde Mermer Ocakları Organizasyonu*, 2011, 62, 71.

22 T. Albustanlıoğlu, *Dokimeion Işığında Roma İmparatorluk Dönemi’nde Mermer Kullanımı: İmparatorluk Yönetimindeki Anadolu Mermer Ocaklarının İşletme Stratejisi ve Organizasyonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, 148.

1. Derece Arkeolojik Sit alanı içerisinde atıl olarak birbiri üzerine yığılmış, her birinin kendine has biçim, kesme tekniği ve Lâtince yazıtları olan antik blokların, söz konusu tescil dışı taşınmaz ve 68 ada 9 parsel üzerinde düzenlenerek Karagöl ile birlikte bir açık hava müzesine (Karagöl'den Roma'ya) dönüştürülmesi için hem İzmir 1 No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na hem de T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne başvuruda bulunulmuştur. Seferihisar İlçesi, Karagöl mevkii 68 Ada 9 parselin 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalan bölümü (yaklaşık 9 hektar) hâlen çöp döküm sahası olarak kullanılmaktadır. Söz konusu parselin adı geçen düzenleme çerçevesinde Seferihisar Belediyesi'nce kamulaştırılması planlanmaktadır.

Sığacık Kalesi

D. Özlem YALÇIN

İzmir'in Seferihisar İlçesi Sığacık Mahallesi'ndeki kalenin geçmişi Selçuklular Dönemine dek uzanmaktadır. Bölgenin jeolojik yapısı nedeniyle şiddetli yer sarsıntılarıyla harap olan kale önce Aydınogulları Beyliği daha sonra da Osmanlılar Dönemlerinde tamir görmüştür. Ege Denizi'ndeki önemli stratejik konumunun Kaptan-ı Derya Piri Reis tarafından fark edilmesiyle Kanunî Sultan Süleyman'ın emri ile Parlak Mustafa Paşa idaresinde Teos harabelerinden getirtilen taşlar kullanılarak M.S. 1521 - 1522 yıllarında onarılan yapı şimdiki görünümüne kavuşmuştur.

Kale'nin onarım gördüğü yıllardaki görünümü hakkındaki detaylı bilgiyi 17. yüzyıl seyyahlarından Evliya Çelebi'den alıyoruz:

"...dört köşedir ve çepeçevre büyüklüğü 60 adımdır. Duvarının boyu on mimar arşını yüksektir. Dört tarafında asla hendeği yoktur, zira gayet alçak kumsal yerde yapılmıştır. Bir karış kadar yeri kazsan su çıkar, hendeğe muhtaç değildir. Yıldız ve batı taraflarında derya döver sağlam duvarlardır. Gerisi tarafları kara taraflardır.

Üç kapısının biri limana, batı tarafa açılır. Kibleye bakar kara tarafında Ayasuluk ve Kuşadası Kapısı ve doğuya bakar Sivrihisar Kapısı.

Deniz kıyısı tarafı köşesinde iç kale bulunmaktadır. Büyüklüğü 400 adım kaleciktir...’’²³

Kalenin Kuşadası, Ayasuluk ve Seferihisar adında üç ayrı kapısı vardır. ‘Seferihisar Kapısı’ da denilen doğudaki kapıda bulunan ve ‘Barbaros Halil Paşa kemeri’ olarak adlandırılan kemerin üst bölümü tamamen yıkılmış durumdadır. Deniz üssünde; bir dış kale, bir de koğuş tabir edilen askerlerin günlük hayatını ve eğitimini geçirdiği iç kale ile bu iç kalenin denize bakan kısmında iki burç ve iki kapı bulunmaktadır. Burçların kuzeye bakan avlu duvarlarında 1,20 m.ye 0,50 m. ebadında 3,00 m. aralıklı mazgallar bulunmakla beraber şu anda bazıları kapatılmış durumdadır.

Kale duvarları üzerinde bazı evlerin ikinci katı yükselirken duvar aralarında bazı ev duvarları ve pencerelerinde Teos’tan gelen taşlar görülmektedir. Kalenin kuzey, doğu ve güney duvarları korumuş olmakla beraber batı ve kuzeybatı duvarları buradaki yerleşim sebebiyle takip edilememektedir. Günümüz yerleşimcilerinin düzenlemeleri ile duvarlar yıkılarak yeni binalar yapılmıştır. Kale içindeki evler bitişik düzende olup bazıları tek bazıları iki katlıdır. Evlerin çoğunluğu kerpiçtendir, büyük bölümünün içinde iç avlu bulunmaktadır. Bitişik düzendeki evler ve avluları sebebiyle kalenin duvarları iç taraftan yeterince incelenememiş envanter çalışması yapılamamıştır.

Olasılıkla Teos kentinden devşirilerek kullanılan mimarî elemanların envanter çalışmasına kuzey duvarını bahçe duvarı olarak kullanan lokantadan itibaren başlanmış ve yine bu lokantanın batısı ve bahçe duvarında bitirilmiştir. Kuzey duvarının genel görünümüne ait fotoğraflar doğu-batı; uzantılı olarak numaralandırılmıştır. Aynı şekilde doğu duvarı güney-kuzey; güney duvarı batı-doğu; batı duvarı kuzey-güney; kuzeybatı duvarı ise kuzeydoğu-güneybatı uzantılı olarak numaralandırılmıştır.

23 Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Günümüz Türkçesiyle) 9. kitap, 1. cilt (Haz. S. A. Kahraman) 2011, 142 - 143.

Daha önce bahsedildiği üzere kale içindeki yapıların konumu nedeniyle iç duvarlarda envanter ve genel fotoğraflama çalışması yapılamamıştır. Kaydı alınabilen yalnızca kuzeybatı ve kuzey duvarları ile iç kale olmuştur. Kuzeybatı duvarının genel görünümüne ait fotoğraflar yine kuzeydoğu-güneybatı uzantılı; kuzey duvarının iç genel görünümüne ait fotoğraflar ise batı-doğu uzantılı olarak numaralandırılmıştır.

Kale duvarlarındaki devşirme malzemenin numaralandırılma sistemi bulunduğu duvar yönünün ilk harfi (Kuzey: K gibi), ardından mimarî malzeme ise "M" yazıt ise "Y" kodları kullanılarak daha sonra da sıra numarası verilerek yapılmıştır. Her biri fotoğraflanmış, ebadı ölçülmüş ve kaydı alınmıştır.

Yapı genelinde bir tanesi girlandlı friz bloğu (KM10) olan, diğerleri üzerlerinde herhangi bir bezeme tespit edilemeyen 53 adet mimarî blok ile iki adet Grekçe yazıt tespit edilmiştir. Girlandlı friz bloğu kalenin dış kuzey duvarı üzerindedir. Yazıtlardan biri yine kuzey dış duvarı üzerindedir ve üzerinde 6 satır Grekçe yazıt bulunmaktadır. Diğeri ise batı dış duvardadır ve üzerinde 34 satır Grekçe yazıt yer almaktadır. Mimarî elemanların büyük bir kısmını üç ya da iki *faskia*'lı kemer taşları oluşturmaktadır. Doğu duvarı üzerinde (DM11) Teos Dionysos Tapınağı'nda da benzerleri görülen Dor *geison*'u bulunmaktadır. Profil veren az sayıda parçaya ilâveten yivli ya da düz sütun tamburları da yapıda kullanılmıştır. Güney duvarında bulunan (GM3) ve yine profil veren bir parça da olasılıkla bir mezar steline ait olmalıdır. Doğu duvarında bulunan ve erken olarak tarihlenebilecek, bezemeleri epeyce tahribat görmüş iki örnek (DM1 ve DM15) dışında genel olarak bloklar gri Teos mermerinden ve kireçtaşındandır.

D. M. Uz'un Teos'taki Dionysos Tapınağı adlı doktora tezinde bahsi geçen ve güney kapısında olduğu rivayet edilen arkaik silme ve Hellenistik volüte rastlanmamıştır. Bununla beraber güney kapısı üzerinde olasılıkla bu parçaların yerleri olduğu düşünülen kısımlar boştur. Ören yeri bekçisi İbrahim Barın, bahsi geçen eserlerin D. M. Uz tarafından Teos'taki depoya getirilerek deponun bahçesine gömüldüğünü bildirmiştir. Kalenin çevresinin el GPS ile iz kaydı alınmış, envantere alınan bloklar yine GPS cihazına envanter numarası ile kaydedilmiştir.

2010 yılı Teos arkeoloji projesi kapsamında yukarıda da bahsedildiği gibi sayısal kent planının oluşturulması ve görünürdeki yapıların belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapıların mevcut durumlarının daha rahat anlaşılabilmesi ve ölçümlerin sağlıklı yapılabilmesi amacıyla Dionysos Tapınağı, Tiyatro, *Bouleuterion* Arkaik Kutsal Alan, *Agora* Tapınağı, Antik Güney Liman, Dionysos Tapınağı'nın güneyinde bulunan sarnıç ve kenti çevreleyen Hellenistik Dönem sur hattının Dionysos Tapınağı'nın batısından limana kadar devam eden bölümünde temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sonucunda Dionysos Tapınağı, Tiyatro, *Bouleuterion*, *Agora* Tapınağı, Sarnıç ve Hellenistik Sur hattının sayısal ölçümleri yapılarak söz konusu yapılar kent planına işlenmiştir. Dionysos Tapınağı'ndan doğu ve güneye doğru kentin daha rahat gezilebilmesi için geçici güzergâhları belirlenmiş ve bu yolların ot temizliği de gerçekleştirilmiştir. 2011 yılı çalışmalarında söz konusu gezi yollarının kesin olarak belirlenmesi ile yerleştirilecek yön levhaları ve tanıtıcı panolar kentin daha rahat ve anlaşılır biçimde gezilebilmesini sağlayacaktır.

Dionysos Tapınağı Kazı Çalışmaları (Resim: 7-9)

2010 yılı kazı çalışmalarının ilki Dionysos Tapınağı'nda, *temenos* alanının kuzeybatısında iki alanda gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar *temenos* alanının sınırlarının anlaşılmasına ve daha önce yapılan çalışmaların teyidinde yönelik olmuştur.

R. P. Pullan tarafından 1863 yılında²⁴ araştırılan Dionysos Tapınağı *temenos* alanı 1924 yılında Fransız araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen

24 The Society of Dilletanti, Antiquities of Ionia, Vol. IV, 1881, s. 38-39, pl. XXII-XXV.

sondajlarla kısmen belirlenmiş ve planı çıkarılmıştır²⁵. 1962-67 yıllarında ise B. Ögün ve Y. Boysal'ın yaptığı kazılar ile tapınak ve çevresi büyük oranda açığa çıkarılmıştır²⁶. 1987'de mimar D.M. Uz "Teos'daki Dionysos Tapınağı" adlı doktora tezi kapsamında tapınak ve *temenos* alanı ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapmıştır²⁷. Yapılan sondajlara dayanarak tapınağı ve onu çevreleyen *stoa*'lar ile *temenos* duvarının planları çıkarılmıştır. Aradan geçen zamana dayalı olarak söz konusu sondaj ve duvarlar büyük oranda tekrar toprak ile kapanmıştır.

2010 yılı Dionysos Tapınağı belgeleme çalışmalarında kutsal alanın sınırlarının kesin olarak ortaya konulabilmesi için yapı ve yapı çevresinde temizlik çalışmaları yapılmıştır. Özellikle, önceki yıllarda büyük oranda açığa çıkarılmış olan batı *temenos* duvarı, tapınağın batı *krepidoma*'sı hizasına denk gelen bölümünden itibaren zamanla oluşan dolguya rağmen kuzeye doğru takip edilebilmektedir. Bu alanda başlatılan temizlik çalışmalarında kuzeye doğru ilerledikçe dolgunun artması nedeniyle, çalışmalara sondaj olarak devam edilmesine karar verilmiştir. Batı *temenos* duvarının kuzey bölümünde 1,10 m, genişliğinde ve 17,50 m, uzunluğundaki Sondaj 1 (DTS1) ile batı *temenos* duvarının ilk sırası açığa çıkarılmıştır. 80-85 cm, genişliğinde ve 26-28 cm, yüksekliğindeki duvarın bu ilk sırası kenetlerle birbirine bağlanmış, çift sıra hâlinde düzensiz dörtgen bloklarla örülmüştür. Aynı zamanda batı *stoa*'nın arka duvarını da oluşturan Batı *temenos* duvarına ait blokların kuzeye doğru devam etmemesi fakat, doğuya dönerek bir köşe de yapmaması üzerine çalışmalara bu alanda ara verilmiş ve yaklaşık 30,00 m. doğuda yüzeyde yer yer takip edilebilen temel bloklarının batı *temenos* duvarı ile olan ilişkisi araştırılmıştır. 09-10.08.2010 tarihlerinde gerçekleştirilen ve kuzey-güney doğrultusunda 1,95 m. genişliğinde, doğu-batı doğrultusunda 24,00

25 Y. Bequignon - A. Laumonier, "Fouilles de Teos (1924)", BCH 49, 1925, 291-298, fig. 5-7, pl. VIII-IX.

26 B. Ögün, "Teos Kazıları 1963", *TürkAD* 13,1, 1964, 115, Y. Boysal, "Teos Kazısı 1965 Yılı Kısa Raporu", *TürkAD* 14, 1965 (1967) 231-233.

27 D.M.Uz, Teos'daki Dionysos Tapınağı, Dokuz Eylül Üniversitesi, yayınlanmamış doktora tezi, 1987; D. M. Uz, "Teos Dionysos Tapınağı Temenos Alanı", *AST* 3, 1985 (1986) 227-242; D. M. Uz, "The temple of Dionysos at Teos", içinde: W. Hoepfner - E.-L. Schwandner (derl.), *Hermogenes und die hochhellenistische Architektur. Internationales Kolloquium in Berlin vom 28.-29. Juli 1988* (1990) 51-61.

m. uzunluğundaki kuzey *stoa* Sondaj-1'de gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda söz konusu temel bloklarının kuzey *Stoa*'nın tapınağa bakan iç yüzünün temeline ait olduğu kesinlik kazanmıştır. *Temenos*'un batı duvarının 6,00 m. doğusunda hem güneye hem de kuzeye dönerek köşe yaptığı görülen *stoa* temelinin doğu-batı doğrultusunda 24,00 m.lik bölümü açığa çıkarılmıştır. Bir ve iki sıra hâlinde, düzensiz yerleştirilmiş dörtgen kireç taşı bloklardan oluşan 1,35 m. genişliğindeki kuzey *stoa* temelinin tapınağa bakan iç sırası üzerinde *stylobat* bloklarının yerleştirme izleri ve kanıtma yuvaları bulunmaktadır. Kuzey *stoa* temelinin hem batı hem de kuzey *temenos* duvarı ile ilişkisini anlamak amacı ile çalışmaların her iki yönde devam ettirilmesi düşünüldüyse de, kazı alanında bulunan mimarî blokların henüz belgelenmemiş olması nedeniyle çalışma durdurulmuştur. Ara verilen çalışmalara 07.09.2010 tarihinde devam edilmiş ve batı *temenos* duvarı üzerinde gerçekleştirilen Sondaj-1'in kuzeyinde duvarın kuzey köşesi tekrar araştırılmıştır. Sondaj-2 olarak adlandırılan ve kuzey-güney doğrultusunda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, batı *temenos* duvarının ilk sırasına ait duvar bloklarının taşınmış olduğu, ancak duvara ait temel bloklarının korunmuş olduğu tespit edilmiştir. *Temenos* duvarı temelinin kuzeye doğru 7 m. boyunca devam ettikten sonra doğuya döndüğü görülmüş ve *temenos*'un kuzey duvarı ile batı duvarının birleştiği köşe açığa çıkarılmıştır. Doğuya doğru 2 m. boyunca sürdürülen kazı çalışmalarına bu alanda son verilmiştir. Söz konusu her iki alanda yapılan kazı çalışmaları sırasında dolgu toprak içerisinden az sayıda seramik parçası ele geçirilmiştir. *Temenos*'un kuzeybatı köşesinde yapılan çalışmalarda ise 1 adet pişmiş toprak ağırlık ile 1 adet bronz sikke ele geçirilmiştir.

Hellenistik Sur Kazı Çalışmaları (Resim: 10)

Kenti çevreleyen savunma duvarları ile ilgili ilk çalışmalar 1924 yılında Fransız araştırmacılar tarafından yapılmış ve genel hatları ile surun planı çıkarılmıştır²⁸. Sonraki yıllarda yapılan araştırmalar ile sur hattının 1925

28 Y. Bequignon - A. Laumonier, "Fouilles de Teos (1924)", BCH 49, 1925, Pl. VII.

yılında yayınlanan planda gösterildiği gibi dikdörtgen planda olmadığı ve bu planda bazı hata ve eksiklerin olduğu anlaşılmıştır. Hellenistik Dönem savunma duvarları özellikle kentin batısında kuzey-güney doğrultusunda Antik Liman'a kadar takip edilebilmektedir. Hem tarihsel ve epigrafik kaynaklara dayanarak hem de duvar işçiliğine göre M.Ö. 3.yy.ın başında inşa edilmiş olduğu düşünülen Hellenistik Dönem kent suru kireç taşından *rectagonal* tarzda örülmüştür. Dionysos Tapınağı'nın batısında kalan iyi korunmuş bir alanda 1924'te Fransız araştırmacılar²⁹ ve 1962'de Y. Boysal ve B. Ögün³⁰ tarafından yapılan çalışmalarda duvarın kente bakan iç cephesi açığa çıkarılmıştır. Surun iç duvarı tapınağın batısındaki alanda kuzey-güney doğrultuda yer yer takip edilebilmektedir.

2010 yılı kazı çalışmaları kapsamında öncelikli olarak Boysal-Ögün kazılarında 'B Çukuru' olarak adlandırılan sondajın üst kısmında hem surun genişliğini saptamak ve duvarın niteliğini anlamak, hem de önceki yıllarda yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçların teyit edilmesi amacı ile kazı çalışmalarına başlanmıştır. Ayrıca bu çalışmalar ile B çukurunun güneyinde toprak altında takip edilebilen, sur duvarının iç (doğu) yüzüne bitişik ikinci duvar yapısının anlaşılması da hedeflenmiştir. 11.08.2010 tarihinde başlayan kazı çalışmaları Hellenistik Sur-Sondaj 1, 2, 3 ve 4 (S1, S2, S3 ve S4) olarak adlandırdığımız dört sondaj ile 01.09.2010 tarihine kadar sürdürülmüştür. Doğu-batı yönünde 4,25 m. kuzey-güney yönünde 7,00 m. ölçülerindeki S1 sondajında sur duvarının üst kısmı tamamen ortaya çıkarılmış ve bu alanda surun genişliğinin 4,00 m. korunan yüksekliğinin 3,10 m. olduğu tespit edilmiştir. P1 poligonuna göre -33 cm. derinlikte, güneye doğru devam eden surun dış yüzünün asfalt yolun altında kalması nedeniyle S1 sondajındaki kazı çalışmasına devam edilmemiştir.

Duvarın kente bakan iç kısmının üstünde 1,60 m. ve surun iç kısmına bitişik ikinci duvarın üstünde 1,60 m. olmak üzere, doğu-batı doğrultusunda toplam 3,20 m. genişliğinde, kuzey-güney doğrultusunda 9 m. uzunluğundaki

29 Y. Bequignon - A. Laumonier, "Fouilles de Teos (1924)", BCH 49, 1925, 286, Fig. 3.

30 Y. Boysal - B. Ögün, "Teos Kazısı 1962 Kısa Raporu", *TürkAD* 12,1, 1962 (1964) 12; Y. Boysal, "1962 Senesi Teos Kazıları Hakkında Kısa Rapor", *TürkAD* 12,2, 1963 (1965) 6.

S2 sondajı ile çalışmalara güneye doğru devam edilmiştir. Çalışma ile sur duvarının iç yüzü ve buna bitişik ikinci duvarın üstü tamamen açılmıştır. Surun kente bakan tarafında kalan ikinci duvar, asıl sur ile organik bir bağ oluşturmadan fakat sura bitişik olarak, kireç taşı bloklardan *rectagonal* tarzda atkılı örgü ile yapılmıştır. Bu duvarın işlevinin anlaşılması amacıyla çalışmalar S3 sondajı ile güneye doğru 13,00 m. daha devam ettirilmiştir. 'B çukuru' olarak adlandırılan sondajın güney sınırından başlayarak güneye doğru devam eden duvarın üzeri tamamen açılmış ve 10 m. güneyde bir merdiven sırasının bulunduğu görülmüş ve 30-35 cm. genişliğinde ve 23-28 cm. rıh yüksekliğine sahip 6 basamak ortaya çıkarılmıştır. Basamakların varlığı ile surun kente bakan iç kısmında yer alan duvarın aslında bu basamakların alt yapısını oluşturduğu anlaşılmıştır. Söz konusu merdiven büyük bir olasılıkla surun dış kısmında yer alan bir kuleye çıkışı sağlamaktadır. Stabilize yolun altında olduğu düşünülen kulenin varlığının 2011 yılı çalışmalarında yapılacak jeofizik ve kazı çalışmaları ile saptanması, plan ve ölçülerinin belirlenmesi planlanmaktadır.

2010 yılı Hellenistik Sur kazı çalışmalarında son olarak, S1 açmasının batısında sur duvarının dış cephesinin nasıl olduğunu belirlemek amacı ile 2x1 m. ölçülerinde S4 olarak adlandırdığımız küçük bir sondaj gerçekleştirilmiştir. Surun iç kısmında görülen *rectagonal* tarzdaki düzgün duvar yapısının dış tarafta da aynı olduğu görülmüş, P1 poligonuna göre -0,68 m. kotta çalışmalara son verilmiştir. Toplam 4 sondaj hâlinde gerçekleştirilen 2010 yılı Hellenistik Sur kazı çalışmaları sırasında Arkaik Döneme tarihlenen 8 adet yuvarlak formlu pişmiş toprak ağırlık, 1 adet M.Ö. 3. yy.a tarihlenen bronz Teos sikkesi³¹, 1 adet bronz Nero Dönemi sikkesi, 1 adet olasılıkla M.Ö. 3-2. yy.a tarihlenen bronz sikke, Geometrik Dönemden Hellenistik Döneme kadar farklı dönemlere tarihlenen çok sayıda seramik parçası, figürin parçası, metal obje ve cam parçaları ele geçirilmiştir. Söz konusu buluntuların geniş bir tarihsel süreç göstermesi vefarklı döneme tarihlenen buluntuların aynı tabakada ele geçirilmesi surun bu kesiminin zaman içerisinde batıdaki yamaçlardan gelen akıntı toprak ile dolmuş olduğunu göstermektedir.

31 Benzeri için bkz. SNG Fitzwilliam 4593.

Sur üzerinde yapılan kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra gerçekleştirilen çevre düzenlemesi ile hem ziyaretçilerin hem de araçların güvenliği açısından kazı yapılan alan tel ile çevrilmiş ve uyarı levhaları yerleştirilmiştir. Hellenistik Kule'ye çıkışı sağlayan basamaklar ise ziyaretçilerin daha güvenli ve kolay bir şekilde Dionysos Tapınağı'na girebilmeleri için iniş yolu olarak düzenlenmiştir.

Güney Nekropol Çalışmaları

03 Ekim 2010 tarihinde tamamlanan 2010 yılı Teos antik kenti kazı ve restorasyon çalışmalarına antik kentin güney nekropolünde devam edilmiştir. 18-19 Ekim 2010 tarihinde yoğun yağışın yol açtığı erozyonla tatil sitelerinden plaja bağlantı sağlayan stabilize yolda mezarların ortaya çıktığı 19 Ekim 2010 tarihinde ören yeri bekçisi İbrahim Barın tarafından tespit edilmiş ve kazı başkanlığına bildirilmiştir. 20 Ekim 2010 tarihinde İzmir Arkeoloji Müze Müdürlüğü uzmanlarınca yerinde yapılan incelemede birçok mezarın görünür hâle geldiği ve pişmiş toprak *unguentarium*'lar ile bronz bir aynanın bulunduğu rapor edilmiştir. Durum üzerine Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden kurtarma kazısı izni kazı başkanlığına talep edilmiş, 22.10.2010 tarih ve 219849 sayılı Genel Müdürlük izniyle 23.10.2010 tarihinde kurtarma kazılarına antik kentin güney nekropolünde başlanmıştır. Erozyona uğrayan alanda toplam 7 adet mezardan 6 tanesinin eski yıllarda tahribata uğradığı ve birisinin sağlam olarak korunmuş olduğu tespit edilmiştir.

En batıda yer alan 1 No.lu mezar ana kayaya oyulmuş sanduka mezar tipinde olup oldukça iyi korunmuştur. Kireç harcı ve 30x15x6,5 cm. ölçülerindeki tuğlalarla inşa edilmiş olan mezarın üzeri üç adet dikdörtgen kireçtaşı blokla kapatılmıştır. Mezarın içi tamamen temizlenmiş olmasına karşılık, mezar içerisinde ne iskelete ait kemik kalıntıları ne de herhangi bir eser bulunmuştur. Mezarın Antik Dönemde ve sonrasında soyulmuş olduğu mezar kapak taşlarının muntazam birleşmemesinden ve içerisinde hiçbir buluntuya rastlanmamasından anlaşılmaktadır. Yaklaşık 30 cm. kalınlığında ve yüzeyde görülen kapak taşları, 210 x 100 x 49 cm. ölçülerindeki kuzeydoğu-güneybatı yönlü mezarı muntazam bir şekilde kapatmaktadır.

2 No.lu mezar olarak adlandırılan mezar, müze uzmanlarınca tespit edilen ve yüzeyinde bir adet bronz ayna ve pişmiş toprak *unguentarium*'ların bulunduğu mezardır. Pişmiş toprak çatı kiremidinden yapılmış olan ve çok kötü korunan bu mezarda müze uzmanlarının bulduğu eserler dışında her hangi bir eser rastlanmamıştır.

3 No.lu mezarın sadece pişmiş toprak tabanına ait bir parça tespit edilmiş olup yüzeyde yer alan bu parça dışında mezarın geri kalan kısmı korunmamıştır. Bu mezarın tabanı yüzeyden yaklaşık 20 cm. aşağıdadır.

4 No.lu mezar kuzeydoğu-güneybatı istikametinde, kısa kenarları pişmiş toprak kiremit, kuzey duvarı kayrak taşlarla inşa edilmiştir. Uzun dikdörtgen biçimli mezar ana kayaya oyulmuştur. Sadece mezarın yaklaşık 20-25 cm.lik alt bölümü koruna gelmiştir. 200 x 40 x 25 cm. ölçülerindeki mezar içerisinde başucunda üç parça halinde bir adet iç formu *unguentarium*, orta kısmında yanık izleri ve ayakucunda bir adet demir *strigilis* (üç parça hâlinde) ve 5 adet iç formu *unguentarium* boyun-ağız parçası ele geçirilmiştir. Toprak seviyesinden yaklaşık 30-40 cm. derinlikte ortaya çıkarılan mezar içerisinde yanık kül ve kemiklerin oluşu *kremasyon*'a işaret etmektedir.

5 No.lu mezar olarak adlandırılan yerde harçlı bir duvar ortaya çıkarılmış olup mezar tespit edilememiştir. Su akıntı yatağında görülen çatı kiremit kalıntıları 6 No.lu mezar olarak adlandırılmış ancak bu alanda yapılan çalışmalarda herhangi bir buluntuya ya da mezara rastlanmamıştır.

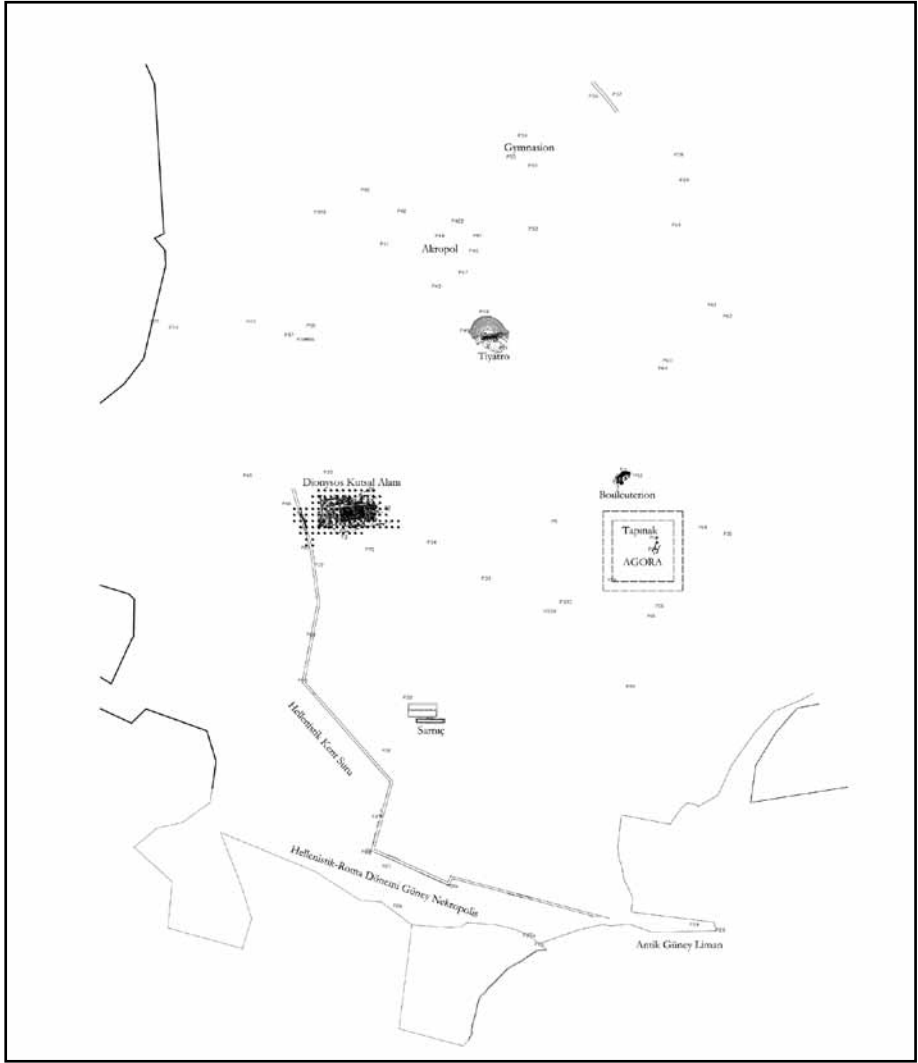
Stabilize yolun ortasında kuzeybatı-güneydoğu yönlü olarak tespit edilen mezar 7 numara ile numaralandırılmıştır. Ana kayaya oyulan söz konusu mezar 135 x 70 x 25 cm. ölçülerindedir. Mezarın sadece güneydoğu ve güney kenarı pişmiş toprak kiremitten yapılmıştır. Üzeri ise 67 x ~50 cm. ölçülerindeki pişmiş toprak çatı kiremidi ile kapatılmıştır. İki çatı kiremidine ait parçalar ortaya çıkarılmıştır. Güneybatı uçta söz konusu çatı kiremidi mezarın içerisine düşmüş ve mezar içerisindeki pişmiş toprak urna kabını parçalanmıştır. Urna etrafında görülen kül ve yanık kemik parçaları bu mezarda da *kremasyon*'un uygulandığını göstermektedir.

Bu alanda bulunan mezarlar yol içerisinde kalmaları nedeniyle daha fazla tahribata uğramaları için toprakla kapatılmıştır. Bu nekropolde daha geniş kapsamlı çalışmaların yapılması 2011 yılı kazı sezonunda planlanmaktadır. Söz konusu kurtarma kazılarında bulunan üç adet etütlük eser İzmir Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Bekçi Kulübesi- Kazı Deposunda Yapılan Çalışmalar

Dionysos Tapınağı'nın güney batısında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ait bekçi kulübesi ve kazı deposu olarak kullanılan bir bina bulunmaktadır. 2010 yılı Teos arkeoloji çalışmalarının öncelikli hedeflerinden biri de bu binanın onararak yeniden düzenlenmesiydi. Söz konusu yapı, hem ören yeri bekçisinin ikamet ettiği hem de özellikle 1960'lı yıllarda Dionysos Tapınağı'nda yapılan çalışmalar sırasında ele geçirilen etütlük nitelikteki mimarî parçaların korunduğu bir depo olarak kullanılmaktadır. Fizikî koşullar açısından son derece yetersiz ve bakımsız durumdaki yapının işlevinin daha sağlıklı ve kullanışlı bir şekilde devam ettirilebilmesi amacı ile kazı sezonunun başından itibaren Seferihisar Belediyesi ve Ankara Üniversitesi'nin destekleri ile çeşitli onarım çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda yapı tamamen boşaltılarak temizlenmiş ve boyanmış, yeni raf ve dolaplar yerleştirilerek depolamanın daha düzenli olması sağlanmıştır. Bina içerisinde düzensiz bir şekilde istiflenmiş eser kasaları ile bahçede yer alan eserler tek tek temizlenerek fotoğrafla belgelenmiştir. Söz konusu kasaların 1980'li yıllarda sınıflandırıldığı tespit edilmiş, ancak hem depo içerisinde hem de bahçede korunan eserlerin buldukları yer, tarih ve buluntu durumları ile ilgili herhangi bir düzenli kayıt tutulmamış olması (tutulmuş olsa dahi bu kayıtların elimizde olmaması) depodaki eserlerin düzenleme ve sınıflandırma çalışmalarını oldukça güçleştirmiştir. Üzerinde buluntu yılı ve yeri yazan az sayıdaki parçadan anlaşıldığı kadarı ile söz konusu eserler daha çok 1985-1991 yıllarında Dionysos Tapınağı'nda yapılan çalışmalarda ele geçirilen mimarî parçalardan oluşmaktadır. Ayrıca, aynı yıllarda *Akropol* ve *Agora* Tapınağı civarında ele geçirilen yüzey buluntularının yer aldığı

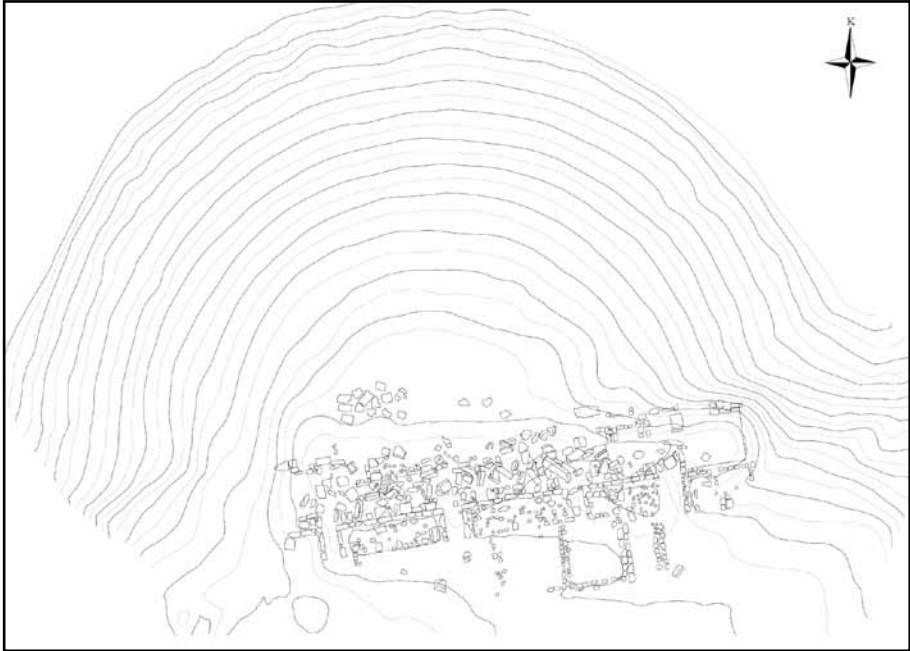
kasaların içinde Y. Boysal ve B. Öğün'ün 1960'lı yıllarda yaptığı çalışmalarda ele geçirilen bazı parçaların da bulunduğu tespit edilmiştir. 2004 yılında Seferihisar'ın Kültürel Mirasını Koruma ve Kültürel Turizme Kazandırılması Projesi (SRAP) tarafından kent genelinde yapılan temizlik ve araştırmalar kapsamında ele geçirilen 4 kasa hâlindeki seramik parçaları da depoda bulunmaktadır. Yapının bahçesinde dağınık halde bulunan eserler ise çeşitli yıllarda kentin farklı alanlarından getirilmiş mimarî elemanlar, heykeltıraşlık eserleri ve yazıtlardan oluşmaktadır. Binadaki onarım ve yenileme çalışmalarının ardından mimarî, friz, heykel, yazıt ve seramik parçaları toplam 64 kasa hâlinde depoya yerleştirilmiştir. Depoda yürütülen çalışmalar sırasında kasaların arasında ele geçirilen ve çeşitli yıllarda yüzey buluntusu olarak kaydedilmiş 4 adet bronz sikke ise İzmir Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Bahçede yer alan büyük boyutlu mimarî elemanlar ile yazıt blokları depoya sığmaması nedeniyle yapılan bir düzenleme ile bahçede bırakılmıştır. Ayrıca Hellenistik Sur'da yürütülen çalışmalar sırasında surun iç kısmında ters çevrilmiş olarak duran Dionysos Tapınağı'na ait iki adet friz bloğu da taşınarak deponun bahçesine yerleştirilmiştir. Önümüzdeki yıllarda yeni bir kazı deposunun yapılması ile hem mevcut depoda bulunan eski buluntuların hem de yeni kazılar sonucunda ele geçirilen buluntuların daha sağlıklı ve güvenli bir şekilde korunması sağlanacaktır.

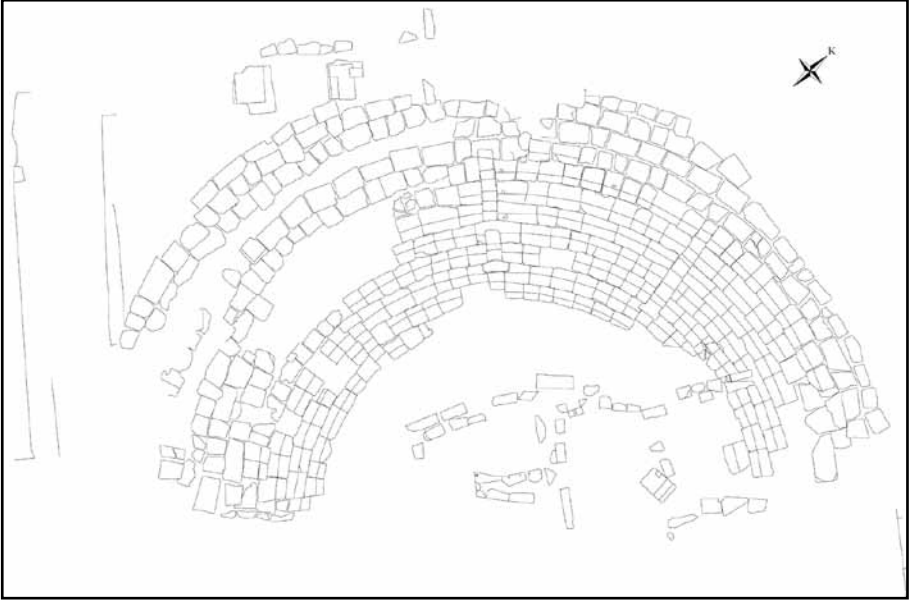
Plan 1: Teos kent planı (2010)

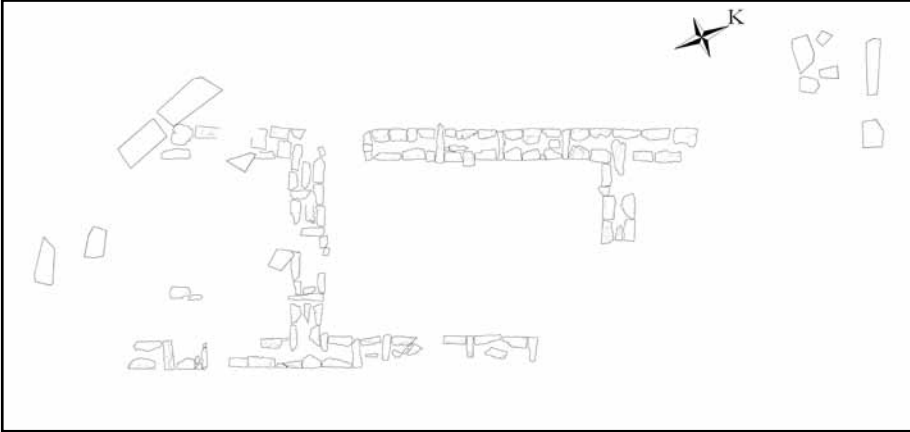
Plan 2: Dionysos Tapınağı ve Kutsal Alanı

Plan 3: Tiyatro

Plan 4: Bouleuterion

Plan 5: Agora Tapınağı

Resim 1-2: Poligon noktalarının D-GPS ile koordinatlandırılması ve sabitlenmesi

Resim 3: Bouleuterion temizlik çalışmaları

Resim 4: Agora Tapınağı (kuzeybatıdan görünüş)

Resim 5: Yazıtların belgelenmesi

Resim 6: Karagöl mermer ocağı, yarı işli ve yazıtlı mermer bloklar

Resim 7: Dionysos Tapınağı, Batı Temenos Duvarı, kazı öncesi

Resim 8: Dionysos Tapınağı, Temenos Duvarı kuzeybatı köşesi, kazı sonrası

Resim 9: Dionysos Tapınağı, Kuzey Stoa'nın batı köşesi

Resim 10: Hellenistik Sur Sondaj 1, kazı sonrası

2010 YILI BOĞAZKÖY-HATTUŞA KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Andreas SCHACHNER*

Boğazköy-Hattuşa ören yerinde devam eden araştırmalar, Hitit İmparatorluğu'na uzun süre başkentlik yapmış olan şehrin, tarihsel geçmişini bir bütün olarak araştırmayı hedeflemektedir. Alman Arkeoloji Enstitüsü adına, Almanya Bilim Fonu (DFG) ile çeşitli bilim kurumlarının ve özel kuruluşların Almanya'dan sağlanan maddî desteğiyle yürütülen çalışmaların semsiyesi altında, birçok bilim dalı birleştirilerek, çok uluslu bir ekiple Hattuşa'nın tarihsel gelişimi, ilk yerleşiminden Bizans Dönemine kadar aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

I. 1. Kazılar

2009 yılından itibaren Hitit başkenti Hattuşa'daki çalışmalar yeni bir orta vadeli program çerçevesinde Aşağı Şehir'de devam etmektedir (Resim: 1). Bu çalışmalarla 1978'e kadar süren¹ ancak, günümüzün bilimsel ihtiyaçlarına yeterli cevap veremeyen çalışma sonuçlarının modern metotlarla elde edilen kronolojik verilerle bir bütün olarak yeniden değerlendirilmesi hedeflenmektedir. İkinci bir amaç ise, eski kazı alanlarının hemen bitişiğinde devam eden yeni çalışmalarla bir bütün oluşturulması sağlanarak, Hitit şehrinin bu bölümünün yerleşim düzeninin aydınlatılmasıdır (Resim: 1). Ağırlıklı poternli surun hemen kuzeyinde, Kesikkaya'nın batısında ve doğusunda daha önce yapılmış olan jeofizik çalışmaları ve kazı çalışmalarının birbirini tamamlamayı amaçlayan oluşturulacak bilimsel bir stratejinin yanı sıra, gelecek senelerde ortaya çıkarılacak anıtsal nitelikte bir mimarî yapı topluluğunun, gezi yoluna yakın yeni bir ziyaret noktası olarak tayin edilmesi hedeflenmektedir.

* Doç. Dr. Andreas SCHACHNER, Alman Arkeoloji Enstitüsü, İnönü Cad. 10, 34437 İstanbul / TÜRKİYE; 0212-3937624; schachner@istanbul.dainst.org.

1 Neve 1969a; Neve 1975.

I. 1. a) Güney Yapı'daki Sondajlar

Büyük Mabet'in çevresinde 1970'li yıllara kadar açığa çıkarılan anıtsal mimarinin kronolojik gelişimini daha sağlam bir temele oturtmak², 2009 yılından beri devam eden çalışma programının önemli hedeflerinden biridir. Bu yapıların özellikle inşa tarihini tespit etmek maksadıyla 2010 yılında, kazıları 1968'de tamamlanan ve "Güney Yapı" olarak adlandırılan anıtsal binanın³ bazı odalarında iki ayrı sondaj açılmıştır (Resim: 1). Sondajlar, çalışma programımız gelecekte tamamlandığında, 2009 yılında kazılarına başlanan güneyindeki açmalar ile Büyük Mabet arasında bir kesit oluşturacak şekilde gerçekleştirilmiştir.

2010 yılı çalışmaları sonucunda, "Güney Yapı"'nın beklenmedik bir anıtsallığa sahip olduğu anlaşılmıştır. Duvarların, temel seviyesine kadar kısmen çok büyük taş bloklardan inşa edilmiş ve 3 ile 4 sıra derinliğinde toprağa oturtulmuş olduğu görülmüştür (Resim: 2). Kalın bir dolgunun altında iki odadan birinde (1 No.lu sondajda) düzgün sıvanmış bir tabaka, diğerinde (2 No.lu sondajda) ise düzgün bir taş döşeme olarak yapılmış iki taban tespit edilmiştir. Söz konusu tabanların altında orta kalınlıkta bir dolgunun altında, kısmen çok büyük ve her iki sondajda da çok düzgün yerleştirilmiş taşlara rastlanmıştır (Resim: 2-3). Sondaj alanların çok geniş olamaması nedeniyle, bu taşların sokak döşemesine ya da herhangi bir duvara ait olup olmadığı henüz anlaşılamamıştır. Ancak "Güney Yapı"'nın altında büyük bir ihtimalle benzer büyüklükte bir yapılaşmanın olduğu önemli bir sonuçtur. Bu yapılaşmanın tarihlendirilmesi için henüz yeterli arkeolojik veri veya buluntu yoktur. Ancak tabanların altından elde edilen seramiklerin ilk analizi Eski ya da Orta Hitit Dönemine işaret etmektedir.

I.1.b) Kesikkaya'nın Batısındaki Düzlükte Yer Alan Açmalar

Batı Açması (289-290/372-373 Plan Kareleri)

Belirgin teraslarla doğudan batıya doğru alçalan Hitit başkentinin Aşağı Şehir kısmında 2009 yılında başlatılan çalışmalara, 2010 yılında

2 Neve 1995/96.

3 Neve 1969a, 20-31.

birbirine yakın iki ayrı alanda devam edilmiştir (Resim: 1). Daha önceki yıllarda 289/373 plan karesinde tespit edilen stratigrafiyi daha iyi anlamak ve detaylı bir şekilde irdelemek amacıyla çalışmalara, yine bu alanda ve hemen güneyindeki 289/372 plan karesinde devam edilmiştir. Tüm alandaki çalışmalara göre, stratigrafik açıdan toplam altı ana katmanı birbirinden ayırdetmek mümkündür.

Daha önceki sonuçlar da dikkate alınırca, yeni açılan 289/372 plan karesindeki 2. tabakada, birbirine paralel uzanan nispeten düzensiz taş sıralarının, kuzeydeki açmada aynı görünüme sahip olan unsurlarla çağdaş olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 4). 2009 yılında olduğu gibi bu sene de, 289/372 plan karesinde tespit edilen taş sıralarının güneye doğru yükselen arazi yapısına yaslandığı ve 289/373'te olduğu gibi, 1. tabakaya ait 2 adet dağınık olarak korunmuş basit toprak gömüyle kesildiği görülmüştür. Bahsi geçen toprak mezarlarla ilişkili herhangi bir buluntuya rastlanmamış olmasına rağmen, bu tür mezarların 1960'lı yılların ve 2009 kazı sezonu buluntularının ışığında geç Roma Dönemine ait olduğu anlaşılır⁴. Güneye doğru yükselen araziye yaslatılmış taş sıralarının ise alanı teraslamak ya da toprak kaymasını engellemek için inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda kuzeydeki açmalarda yoğun bir şekilde tespit edilen taş moloz ve amorf seramiklerin, buraya erozyonla gelmiş olduğunun⁵ ve sadece bu tabakanın seviyesinde Hitit keramiğiyle karışık olarak bazı Demir Çağı seramiği parçalarının bulunmasının anlaşılması üzerine, bu taş sıralarının, Demir Çağının Büyükkale I safhasına ait (yaklaşık M.Ö. 7./6. yy.) buradan geçen erozyon kanalının seti olabileceğini düşünmekteyiz.

289/372-373 alanlarının büyük bir kısmını kapsayan 2009-2010 yıllarında, kalınlığı yer yer 1 m.ye varan yoğun bir taş moloz ve amorf keramik parçalarından oluşan bir tabaka tespit edilmiştir (Resim: 4). Buraya Hitit Döneminin sona erdiği evrede akan taş ve keramikler, büyük bir ihtimalle biraz güneyde yer alan ve topoğrafik açıdan daha yüksek bir seviyede olan

4 Kühne 1969; Üstündağ 2010.

5 289/372 plan karesinin doğu profilinde, bu doğal sebeplerden kaynaklayan oluşum kesitinin V-şeklinde olduğu ve dolayısıyla büyük bir ihtimalle eski bir erozyon kanalının dolgusu olduğu görülmektedir.

poternli surdan kaynaklanmış olmalıdır. Bu erozyon tabakasıyla ilişkili bir çivi yazılı tablet (Bo 2010-4) bulunmuştur. Ancak söz konusu taş moloz tabakası kaldırılmasından sonra ise M.Ö. 2. binyılı tabakalarına ulaşılmıştır (Resim: 5).

Açmanın güneyinde düzgün korunmuş bir duvar dörtgeni ve onunla bağlantılı bazı duvarlar Hitit Döneminin ikinci tabakasını oluşturmaktadır (Resim: 5). Kısmen korunan tabanın üzerinde, odanın ortasında bir ocak bulunmuştur. Ocak, ateşin sıcaklığıyla pişirilmiş kilden oluşan iç içe geçmiş birçok tabakadan oluşmakta ve üstü açık bir şekilde tasarlanmış görünmektedir⁶.

Yapımızın teknik özellikleri Hitit Döneminin anıtsal mimarlığının özelliklerini göstermemekle beraber, planı henüz bir bütün olarak açığa çıkarılmadığı için, fonksiyonu hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır. Stratigrafik durumu belli olan bu yapının Hitit Döneminin ikinci yarısındaki tarihlendirilmesi, ancak alandan alınan radyokarbon örneklerinin analizleri tamamlandıktan sonra kesinlik kazanacaktır.

Söz konusu yapının, daha eski olan bir Hitit katmanının hemen üzerinde inşa edildiği birçok yerde görülmektedir. Büyük bir kısmı 2009 yılında açığa çıkarılan bu yapı katının, 2010 yılında güneye doğru uzanan ve daha önce tasnif edilen yapının altına giren duvar uzantıları tespit edilmiştir. Dar aralıklarla birbirine paralel olarak inşa edilen 3 duvardan oluşan yapının fonksiyonu mimarî planı bilinen bir şemaya uymadığı için henüz belli değildir. Ayrıca yapıyla ilişkili her hangi bir *in situ* buluntuya rastlanmaması tarihlendirmede sorun yaratmaktadır. Ancak dar aralıklı duvarlar arasında tespit edilen amorf seramikler, Orta Hitit Dönemine işaret etmektedir.

İlk kez 2009 yılında tespit edilen ve Hitit Dönemi tabakalarından, içinde birçok küçük buluntuya rastlanan kalın bir yangın molozuyla ayırt edilebilen Karum Dönemine ait mimarî tabakanın güneyinde ve kuzeyinde 2010 yılında da çalışılmıştır (Resim: 6)⁷. Her iki alanda bir kısmı 2009 yılında açığa

6 Benzer bir ocak için bkz: Seeher 1995, Abb. 13.

7 Schachner 2010, 168-171.

çıkarılan seramik envanterlerinin devamı açığa çıkarılmıştır. 290/372 plan karesinin kuzeyinde, bir ihtimalle açık bir alanda yer alan seramik grubu üzerinde inşa edilen eski Hitit Dönemi duvarlarının hemen altında kalmış ve duvarın inşaatı sırasında yaratılan tahribata rağmen çoğu iyi korunmuş birçok seramik eser *in situ* bulunmuştur (Resim: 7). Kap, çaydanlık ve bazı büyük depolama kaplarının yapının kuzey duvarı önünde dizildiği ve bazılarının belki de duvara yaslanmış bir raf üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Kapların arasında pek çok yerde tespit edilen yangın izlerinden 2010 yılında da alınan örneklerin analizleriyle, bu tabakanın radyokarbon tarihlendirilmesi için önemli veriler elde edilebilecektir (Çizelge 1). Aynı alanda açılan sondajdan, seramik envanterimizin yaslandığı duvarın da olduğu gibi sıkıştırılmış ana toprak üzerinde durduğu anlaşılmıştır.

Henüz doğrudan bir stratigrafik bağlantı tespit edilmemişse de, 289-290/372 açmalarının tam sınırında açığa çıkarılan yapının daha önce de bahsedilen yapı ile aynı binaya ait olduğu ihtimali çok yüksektir. 2009 yılında yapının güneydoğu kısmındaki odada bazı depolama kapları bulunmuştur. 2010 yılında açmanın doğuya ve güneye doğru büyütülmesiyle aynı gruba ait yine bazı kâseler, kaplar, gaga ağızlı testi ile çaydanlıklar ve benzeri nadir bir kap *in situ* tespit edilmiştir (Resim: 8). Kuzeyindeki odada olduğu gibi yer yer yanmış ahşap izlerinin düzgün bir şekilde korunmuş olması, kapların bazılarının bir masa veya rafta durduğuna işaret etmektedir.

Bu keramik grubun en önemli buluntusu, yapımızın güneydoğu odasında tespit edilmiştir. 2009'da bu odanın kazılan kısmında bir erkek figürünü bulunmuştur⁸. 2010 sezonunda, odanın devamında yapılan kazılarda, tüm olarak bulunan bir çaydanlığın hamuru ve rengi daha önce bulunan kırık insan figürününün bu çaydanlığa ait olduğunu akla getirmiştir. Nitekim iki eser birleştirildiği zaman söz konusu çaydanlığın Anadolu'da şimdiye kadar çok nadir bulunan bir eser grubuna ait olduğu anlaşılmıştır (Resim: 9). Eserimizin (Bo 10-434) en belirgin özelliği içindeki boru sistemi nedeniyle, içine bir taraftan doldurulan sıvının diğer tarafa doğru 180° derece döndürüldüğünde

8 Schachner 2010, 170-171 Abb. 17a-b.

akıtlabilemesidir (Resim: 9). Boğazköy’de şimdiye kadar yapılan kazılardan, bu esere benzer tek bir örneğin parçaları bilinmektedir⁹.

Bu bilgiler ve 2009 yılında alınan numunelerden elde edilen radyokarbon tarihlendirmelerinin sonuçları (Çizelge: 1) göz önünde tutulduğunda, Hattuşa’nın Karum Döneminden Hitit Dönemine geçişi ilgili tarihsel süreç ve gelişme için önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Lab. No.	Bo-Sample	Botanical ID	Context	Layer	14C bp	1σ	2σ
KIA 41842	09-178-470	charcoal	floor	Karum	3515+/- 35 BP	1889-1866 (probability 15,7%) 1849-1773 (probability 52,6%)	1924-1747 (probability 95,4%)
KIA 41843	09-207-1750	charcoal	floor	Karum	3457+/- 22 BP	1776-1739 (probability 37,6%)	1786-1731 (probability 42,9 %) 1719-1692 (probability 11,4 %)

Çizelge 1: 2009 yılı Aşağı Şehir Karum Dönemi tabakasının radyocarbon tarihlendirmeleri

Elde edilen sonuçlar, kömür parçalarından alındığı için metodoloji açısından sorun yaratabilse de, büyük ihtimalle Karum Döneminin geç safhalarına işaret etmektedir. Aynı zamanda elde edilen mühür ve keramikler Karum Döneminin maddî kültürünün, özellikle geç unsurlarıyla karşılaştırılabilir: örn. keramikler özellikle Boğazköy Batı Yamacı’ndaki 9-8 tabakalarına yakın benzerlikler göstermektedir¹⁰; aynı zamanda yangın molozu içerisinde 2009 ve 2010 (Bo 10-442) sezonunda bulunan damga mühürlerin Karahöyük 1 gliptiğine yakınlığı da göze çarpmaktadır¹¹.

9 Fischer 1963, 123 Nr. 346 Taf. 32. 346; Eskiyyapar Özgüç 1999, 4-5 Pl. 8a; Perge: Recke 2006, 618-620 Abb. 1; 3; 7-8; Martini 2010, 16-19 Abb. 6a-b.

10 Orthmann 1984.

11 2009 yılı mühürleri için bkz. Schachner 2010, 168 Abb. 9-10; daha önce Yukarı Şehir’deki Sarıkale Vadisi’ndeki çalışmalarda bulunan bir mühür için bkz.: Schachner 2009, 30 Abb. 11.

Böylece, Aşağı Şehir’de yeni başlattığımız kazı ve araştırmaların elimizdeki ilk sonuçlarına kadar uzun bir süre tarihsel bir gerçek olarak kabul edilen¹², Anitta’nın Karum Hattuş’u fethiyle kentin lânetlenmesi ve yaklaşık 100 sene süren karanlık dönemden sonra tekrar iskân edildiği hipotezine şüphe ile yaklaşılması gerektiği düşüncesi önem kazanmaktadır. 2009-2010 buluntularının, tespit edilen 6. tabakanın Karum Döneminin (çok ?) geç bir safhasına ait olduğunu ve ilk Hitit katmanı mimarîsinin (5. tabaka) yer yer Karum Dönemi duvarlarını temel olarak kullandığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum her iki dönem arasında fazla bir zaman geçmediğini ve bahsi geçen karanlık dönemin olmadığını düşündürmektedir.

Doğu Açması (294-295/372-374 Plan Kareleri)

Söz konusu plan karelerin hemen doğusundaki mahallenin gelişmesini ve strukturünün anlaşılabilmesi ve daha önce 1960’lı yıllarda kazılan alanlarla bağlantısının sağlanabilmesi amacıyla kazılara, 294-295/372-374 plan karelerinde başlanmıştır (Resim: 1). Bu alanda yüzeye çok yakın olduğu için kısmen tahrip edilmiş, genel olarak iyi korunamamış iki Hitit Dönemi mimarî tabakası açığa çıkarılmıştır. Ayrıca açmanın kuzeyinde daha önce 1960’lı yıllarda açığa çıkarılan Demir Çağına ait, “megaron tipli” bir yapı¹³ tekrar kazılmış ve böylece yeni ile eski kazılar arasındaki bağlantı sağlanmıştır.

Tespit edilen Hitit mimarî tabakalarında henüz bir bütün oluşturulmasa da mimarîsin teknik bakımından anıtsal özelliklerinin olmadığını söylemek mümkündür. Yapıların küçük ebatlı taşlardan inşa edildiği ve yamuk planlardan oluşan sıkı bir mahallenin parçası olduğu açıktır. Bu yapıtlar bir ihtimalle çalışılan alanın hemen doğusunda 1960’lı yıllarda bulunan yer altı çeşmesinin önünden batıya doğru uzanan yolun kenarına dizilmiştir.

Kısmen açmanın yüzey toprağında kısmen de yapılarla ilişkili olarak bir adet çivi yazılı tablet parçası (Bo 2010-3), biri kırık iki damga mühür (Bo 10-541; Bo 10-920) ve iyi korunmuş bir bıçak (Bo 10-935) bulunmuştur.

12 Bittel 1983, 54-59.

13 Neve 1975, 9-12 Abb. 2-4.

I.1.c) Poternli Surdaki Çalışmalar (291-293/364-366 Plan Kareleri)

2009 yılında 287-289 / 367-371 plan karelerinde daha önce elde edilen jeofizik çalışmalarının sonuçları göz önünde bulundurularak kazılara başlanmıştır. Çalışmaların neticesinde iki kule ile korunan bir şehir kapısı ortaya çıkarılmıştır¹⁴. 2010 yılında poternli surun daha geniş bir kısmını açığa çıkarmak için kazılara, güney yönünde devam edilmiştir (Resim: 1). Çalışma alanları özellikle 2007 yılında yüzey araştırması yapılan Kesikkaya'nın¹⁵ güney kısmında tespit edilen kayadaki temel izlerinin sur duvarıyla ne tür bir ilişki içerisinde olduğunu anlayabilmek amacıyla, bu bölgede yoğunlaşmıştır. Ayrıca yine yüzey araştırmalarımız sırasında 2007 yılında plana yerleştirilen 5 No.lu potern, kısmen de olsa açığa çıkarılmaya başlanmıştır.

Surun, 2010 yılında güneye doğru bilindik sandık tipinde devam ettiği anlaşılmış ve 5 No.lu poternin hemen kuzeyinde bir kule, tüm olarak açığa çıkarılmıştır. Jeofizik sonuçlardan anlaşılmamasına karşın söz konusu kule ile 5 No.lu potern arasında 5 m. kadar bir aralığın ve ayrıca kulenin yönü ile poternin yönü arasında bir farkın olduğu görülmektedir. Surun birbirine paralel olan duvarlarının, poterne kadar uzandığı ve onunla birleşmediği görülmektedir. Dolayısıyla bu durum 5 No.lu poternin, sur duvarlarından önce inşa edildiğine işaret etmektedir.

I.1.d) Kesikkaya'nın Doğusundaki Çalışmalar (296-297/352-353 Plan Kareleri)

2007-2009 yıllarında Kesikkaya ve çevresinde yoğun bir yüzey araştırma programı gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sırasında özellikle Kesikkaya'nın doğusunda *in situ* işlenmiş birçok düzgün yapı taşları tespit edilmiştir¹⁶. Söz konusu taşlar burada büyük bir yapının var olduğuna işaret ettiği için, 2010 yılında bu alanda kazılara başlanmıştır.

Boğazköy'de ilk olarak İstanbul'daki Müze-i Hümayun adına ve adı geçen kurumun çalışanı Th. Makridi Bey tarafından yönetilen kazılar sırasında,

¹⁴ Schachner 2010, 171-172 Abb. 19-20.

¹⁵ Dittmann - Röttger 2008, 136-139; Dittmann - Röttger 2009, 48-53.

¹⁶ Dittmann - Röttger 2009, 48-53 Abb. 38-40.

1911 yılında Kesikkaya'nın arası da temizlenmiştir¹⁷. Düzensiz yapılan ve zamanında hiçbir şekilde belgelenmemiş olan bu çalışmalar sırasında, bugün hâlen Kesikkaya'nın batı ile doğu taraflarındaki moloz yığıntılarının üzerinde duran işlenmiş taşlar bulunmuş ve söz konusu taşlar o zaman orijinal yerinden alınmış olmalıdır. 2010 yılında Kesikkaya'nın doğusunda başlatılan çalışmalar sırasında eski kazılarının, burada varolan mimarîyi, yer yer yoğun bir şekilde tahrip ettiği anlaşılmaktadır. Ancak yinede kayaya yaslatılmış ve onunla belli bir ilişkide olan geniş çaplı bir mimarî tespit edilmiştir.

Alanın topoğrafyasını gözlemleyerek, 1911 kazılarının molozunun altında o zamanki çalışmaların kapsamadığı yerlerde insan müdahalesi olmadan önceki orjinal yüzeyler tespit edilebilmiştir. Buna göre Hitit Döneminde de Kesikkaya'nın doğusunda, güneyden kuzeye doğru alçalan bir çukurun olduğu ve 2010 yılında kısmen açığa çıkarılan anıtsal yapının bu topoğrafik duruma uyduğu anlaşılmıştır. Ancak, özellikle güneye doğru yükselen tarafta yoğun erozyon ve Makridi'nin kazıları nedeniyle kazılarımızın, başlatılan seviyenin - herhangi bir insanî müdahale olmadan önce- doğal olarak korunan seviye olmadığı anlaşılmıştır.

Yamaçta 295/361 plan karesinde henüz yüzeyde takip edilebilen L-şekilinde bir duvarın, kuzeydoğu köşesi doğuya doğru uzanan ve kuzeye doğru yamaçta tahribata uğramış olan bir yapının üzeri inşa edildiği görülmektedir. Bu duvarlarla ilişkili herhangi bir *in situ* buluntuya rastlanmamasına rağmen, sadece bu plan karede ve bu seviyede Demir Çağına ait tipik boyalı keramiğin bulunması iki farklı tabakaya ait olan yapılarda bulunan keramik, boya stili göz önünde tutulduğunda, Büyükkale II ve I dönemlerine, yani M.Ö. 8.-6. yy.a tarihlenebilir.

Demir Çağı ile Hitit Dönemi mimarîsi arasında kalınlığı yer yer 50 cm.yi aşan bir moloz tabakası görülmektedir. Bu özellik her iki dönem arasında uzun bir zaman geçtiğine işaret etmektedir. Ayrıca Hitit yapısının mimarî tekniği ile açığa çıkarılan mimarînin plan özellikleri bakımından da çok

17 Alaura 2006, 172-174; ayrıca da bkz.: Dittmann - Röttger 2009, 50-52; genel olarak bkz. Schachner 2011.

farklı olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Çünkü Hitit Dönemi yapısının düzgünlüğü ve korunduğu kısımda, kullanılan kesme taşların kalitesi göze çarpmaktadır. Planı ve fonksiyonu henüz anlaşılamasa da, yapının anıtsallığı teknik özellikleriyle belli olmaktadır; duvar kalınlığı yer yer 2 m.yi bulmaktadır (Resim: 10). Aynı zamanda özellikle yapının iyi korunmuş güneybatı kısmında, çok düzgün işlenmiş kesme taş blokların kullanıldığı da göze çarpmaktadır. İtinale yapılmış kesme bloklar arasında Hitit zamanında yatay olarak duran ahşap hatılların yanık izleri takip edilerek, duvarı taşıyan ahşap konstrüksiyon tespit edilip ilerleyen süreçlerde rekonstrükte edilebilir. Özellikle yapının güneybatı tarafında hem kesme blokların çoğunun *in situ* korunması, hem de bu alanlardaki tabanların korunmuş olması, yapının özellikle güneydeki kısmının 1911 yılı Makridi kazılarında etkilenmediğini göstermektedir.

Birbirine paralel olarak uzanan odalardan oluşan yapı, kuzeyinde Kesikkaya'ya yaslatılmıştır (Resim: 11). Yapının güneydoğusunda 727/743 No.lu duvar, muhtemelen yapının dış duvarıdır. Henüz bilinmemesine karşın, yapının kuzeye doğru nereye kadar uzandığı, ilerleyen kazı çalışmalarıyla belli olacaktır. Ancak yapının elde edilen planı, Hitit kültüründe bilinen mimarî örneklerle benzetilmektedir. *In situ* tespit edilmiş iki adet *pithos*un bazı parçaları dışında yapının fonksiyonuna ışık tutacak buluntulara rastlanmaması, bu yapının özellikle işlevinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Güneydoğu tarafındaki girişin önünde, yüze yakın molozda bulunan bir dua metni (Bo 2010-2) yapımızın dinî amaçla kullanıldığının işareti olabilir.

Negatif buluntu durumu hâliyle yapının tarihlendirilmesini de zorlaştırmaktadır. Ancak hem tabanlardan, hem de bazı yanmış ağaç izlerinin bulunduğu yerlerden alınan örneklerden elde edilmiş radyokarbon tarihlendirmelerin, ileride bu konuda yardımcı olması beklenmektedir. Yine de tespit edilen izlerden elde edilen bilgilerle, yapının büyük bir ihtimalle ana toprak üzerinde kurulduğu ve bir kere yangın geçirdikten sonra tamir edildiği söylenebilir.

1.2. Jeofizik Çalışmalar

2010 yılında Kesikkaya'nın civarındaki kazıların gidişatını daha iyi planlamak için, yoğun olarak bu kaya kütlelerinin güneyinde ve doğusunda çalışılmıştır. Ağırlıklı olarak jeoelektrik yöntemi kullanılmıştır. Kesikkaya'nın güneyinde özellikle sur duvarlarının gidişatı iyi bir şekilde görülmektedir (Resim: 12). Beklenmedik bir şekilde birbirine paralel uzanan iki duvar sistemi izlenebilmektedir. Doğudaki duvar Kesikkaya'ya bağlanmakta, batıdaki ise aynı kayanın hemen batısından geçip daha kuzeyde yukarıda bahsedilen kazılarla açığa çıkarılan kısma bağlanmaktadır. Dolayısıyla jeoelektrik sonuçlarda aynı sandık tipi plan özellikleri sergilenen iki surun arasında muhtemelen bir zaman farkı olması gerektiği anlaşılmaktadır. Büyük bir ihtimalle doğudaki sur, batısındakinden daha önce inşa edilmiştir.

Çalışma alanının orta kısmında görülen siyahlıklardan, burada yoğun bir yapılaşmanın olduğu ve duvarların burada büyük bir ihtimalle birbiriyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Çalışılan alanın doğusunda ise kazı kenarına kadar uzanan sonuçlarda, orada tespit edilen anıtsal mimarinin batıya doğru yani doğudaki sura kadar devam edeceği görülmektedir (Resim: 12).

II. Arslanlı Kapı'da Restorasyon Çalışmaları

2009 yılından beri Hattuşa'da, Erfurt Üniversitesi ile birlikte çeşitli taş eserlerin konservasyonuna yönelik çalışmalara başlanmıştır. İlk etapta özellikle Yazılıkaya, Arslanlı Kapı ve Büyük Mabet'te detaylı bir durum tespiti yapılmış ve ona göre bir çalışma programı geliştirilmiştir (Resim: 13). Buna göre ilk olarak 2010 yılında Arslanlı Kapı'da çalışmaya karar verilmiştir.

Arslanlı Kapı'nın taşlarının üzerinde görülen hasarlar, zamanında geçirdiği yangınla tahribata uğramış olan kireç taşlarında sıkça görülen tipik çatlak izleridir. Ayrıca Hititler tarafından kullanılan kireç taşlarının kendi strüktürünün, ateş sıcaklığının etkisi altında ufalmaya müsait olduğu anlaşılmıştır. Buna karşın yangına maruz kalmayan kısımlarda taşların doğal erozyona çok iyi dayandığı görülmektedir.

Söz konusu çatlaklar 1960'lı yıllarda, o zamanın bilgileri çerçevesinde ve o zamanki malzemeleri kullanarak kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak o zamanda kullanılan sunî reçinelerin tutkal işlevi kayborduğu için taşlardaki çatlaklar uzun bir süreden beri hava şartlarının etkisine açık idi. Aynı zamanda da kullanılan yapıştırıcıların beyazlaşmış izler olarak yapı taşlarının üzerinde görülmesi, görüntü kirliliğine sebep olmaktaydı. Bu durumu gidermek için ilk aşamada eski yapıştırıcıların sökülüp çıkarılması gerekmektedir. Ancak 1960 ve 1970'li yıllarda yaygın olarak kullanılan ve marka adı *Araldit* olarak bilinen polyester dayalı reçineler ve yapışkanlar birçok anıttan bugüne kadar genelde mekanik bir şekilde çıkarılmıştır. Bu yöntemde eski yapıştırıcıların taşlarla olan bağlantı yerleri zaman zaman zarar görmekte ve dolayısıyla orijinal taş bloklar bu alanlarda az da olsa kayba uğramaktadır.

2009 yılından beri ekibimizde çalışan Erfurt Üniversitesi Restorasyon Bölümü'nde görev yapan Prof. Th. Staemmler ve ekibi, adı geçen üniversitesinin laboratuvarlarında, Aslanlı Kapı'da 2009 yılında gerçekleştirilen zarar tespiti çalışmaları sırasında, eski yapıştırıcılardan alınan numune ve aynı malzeme olduğu tespitinden sonra Almanya'da elde edilen örnekler üzerinde bu yapıştırıcıları orijinal taşlara zarar vermeden çıkarmak için bir yöntem geliştirilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre geliştirilen bir çözücüyle Aslanlı Kapı'daki eski yapıştırıcılar kaldırıldıktan sonra taşlar üzerinde görülen derin çatlaklar özel bir restorasyon harcıyla kapatılmıştır (Resim: 14-16)¹⁸.

Arslanlı Kapı'da 2010 yılında ikinci işlem olarak Hattuşa'da bilimsel çalışmalar başlamadan önce bilinmeyen bir zamanda, belki de kapıyı tahrip eden yangınla kırılmış Aslanlı Kapı'nın sol aslanının tamamlanması gerçekleştirilmiştir. Aslında bu tarz geniş çaplı rekonstrüksiyonlar sadece

18 Söz konusu harc ve onun uygulama tekniği Weimar Teknik Üniversitesi'yle Thüringen Koruma Müdürlüğü tarafından ortaklaşa geliştirilmiş ve 25 yıldan fazla bir süre birçok yapı ve anıtta kullanılmıştır: örn. UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde yer alan Weimar Şatosu. Söz konusu harcın ve bütün kullanılan malzemelerin istenilen zamanda kolayca tekrar çözülüp iz bırakmadan çıkarılabilmesi bu yöntemin büyük avantajlarından biridir. Ayrıca söz konusu yöntemin Almanya Federal Çevre Bakanlığı'na bağlı birimleri ile Mainz'da bulunan Taş Konservasyonu Enstitüsü'nün değerlendirmelerinde, uzun vadeli korumalarda kullanılması için uygun olduğu belirtilmiştir.

istisnaî durumlarda gerçekleştirilmelidir¹⁹. Hattuşa'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü çalışmalarında ören yerinin tarihsel önemi ve duyulan kamuoyu ilgisi nedeniyle, uzun bir sürede kazılarla elde edilen taşınmaz kültür varlıkların restorasyonuna yer yer de rekonstrüksiyonuna ve restitüsyonlara büyük önem vermektedir²⁰.

Arslanlı Kapı'nın anıtsallığı, kapı geçidinin iki tarafındaki arslan figürlerinden ve özellikle böylece vurgulanan yapının simetriğinden kaynaklanmaktadır. Yapının simetriği ve anıtsallığı yapılan rekonstrüksiyon sayesinde şimdi çok daha iyi algılanabilir. Sol taraftaki arslan başının rekonstrüksiyonunun yapıldığı fark edildiği takdirde, yapının tarihsel geçmişinin algılanmasına bir engel yoktur. Bu nedenle sadece arslanın başı rekonstrükte edilmiş ama gövdesindeki kırıklara el değmemiştir.

Rekonstrükte edilen sol baş, sağdaki esas alınarak yapılmıştır. Soldaki kapı taşı ve arslanın ortalama %10 daha büyük olduğu göz önünde tutularak sağ başta elde edilen ölçüler ona göre ayarlanmıştır. Detaylar hem orijinalinden hem de eski fotoğraflar göz önünde tutularak belirlenmiştir²¹.

İlk etapta korunan sağ aslanın başından ölçüler alınarak ve onları solda korunmuş gövdesinin, sağdakine göre %10-15 arası daha büyük olduğu göz önünde tutularak, kille başın bire bir örneği hazırlanmıştır. Daha sonra bu kil örneğinden silikonla bir kalıp alınmış ve alınan kalıba alçı dökülerek aslanın başının bir modeli elde edilmiştir. Söz konusu alçı örneğine göre kırık aslan başı yerinde yapılmıştır. Çatlakların da kapatıldığı özel restorasyon harcından değişik karışımlarla önce aslan başının çekirdeği yapılmış, sonra daha bir ince harç yardımıyla yüzeyi tamamlanmıştır. Başın rekonstrüksiyonunun belli olması için, hem belirgin bir renk farkı korunmuş, hem de aslan yelesinin izlerinde ince iç çizgiler yapmadan sadece daha kalın olan dış kontürler verilmiştir.

19 Charta von Lausanne 1996, 198-200.

20 Örn. Yukarı Şehir'deki tapınak mahallesi: Neve 1998; Aşağı Şehir'deki ayağa kaldırılmış sur duvarı: Seeher 2007.

21 Puchstein 1912, 78 Abb. 53-53.

KAYNAKÇA

ALaura 2006

S. Alaura, "Nach Boghasköi". Zur Vorgeschichte der Ausgrabungen in Boğazköy-attuşa und zu den archäologischen Forschungen bis zum ersten Weltkrieg. 13. Sendschrift der Deutschen Orient-Gesellschaft (Münsterschwarzach Abtei 2006)

BITTEL 1983

K. Bittel, Hattuscha. Hauptstadt der Hethiter. Geschichte und Kultur einer altorientalischen Großmacht (Köln 1983)

CHARTA von Lausanne 1996

Charta von Lausanne (Charta für den Schutz und die Pflege des archäologischen Erbes), Lausanne 1989. In: I. Friedrich (Hrsg.), Denkmalschutz, Texte zum Denkmalschutz und zur Denkmalpflege, Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz, Bd. 52 (Bonn 1996), 198-200.

DITTMANN - RÖTTGER 2008

R. DITTMANN - U. RÖTTGER, Innerstädtische Geländebegehungen, in: A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy-attuşa 2007, AA, 2008/1, 136-142.

Dittmann - Röttger 2009

R. DITTMANN - U. RÖTTGER, Innerstädtische Geländebegehungen, in: A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy-attuşa 2008, Archäologischer Anzeiger 2009/1, 48-53.

KÜHNE 1969

H. Kühne, Die Bestattungen der hellenistischen bis spätkaiserzeitlichen Periode, in: K. Bittel - H. G. Güterbock - H. Hauptmann - H. Kühne - P. Neve - W. Schirmer, Boğazköy IV. Funde aus den Grabungen 1967 und 1968 (Berlin 1969) 35-45.

MARTINI 2010

W. Martini, Die Akropolis von Perge in Pamphylien – vom Siedlungsplatz zur Akropolis (Stuttgart 2010)

NEVE 1969a

P. Neve, Das Südareal, in: K. Bittel (Hrsg.), Boğazköy IV, Funde aus den Grabungen 1967 und 1968 (Berlin 1969) 20-31.

NEVE 1969b

P. Neve, Bebauung der nachhethitischen Zeit im Tempelbezirk und im Südareal, in: K. Bittel – H.G. Güterbock – H. Hauptmann – H. Kühne – P. Neve – W. Schirmer, Boğazköy IV. Funde aus den Grabungen 1967 und 1968 (Berlin 1969) 32–35.

NEVE 1975

P. Neve, Grabungen im Gebiet des Großen Tempels (Tempel I) im Jahr 1970, in: K. Bittel – H. G. Güterbock – G. Neumann – P. Neve – H. Otten – U. Seidl, Boğazköy V. Funde aus den Grabungen 1970 und 1971 (Berlin 1975) 9–29.

NEVE 1995/96

P. Neve, Der Grosse Tempel (Tempel 1) in Boğazköy-Hattuša. Nürnberger Blätter zur Archäologie 12, 1995/96, 41-62.

NEVE 1998

P. Neve, Restaurierungen in Boğazköy-Hattuša. In: G. Arsebük – M. Mellink – W. Schirmer (Hrsg.), Light on Top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel (Istanbul 1998) 515-530.

ÖZGÜÇ 1999

T. Özgüç, Vases used for ritual purposes from Eskiyapar. In: T. Mikasa (Hrsg.), Essays on Ancient Anatolia. Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan (Wiesbaden 1999) 1-23.

ORTHMANN 1984

W. Orthmann, Keramik aus den ältesten Schichten von Büyükkale. In: K. Bitel (Hrsg.), Funde aus den Grabungen bis 1979, Boğazköy VI (Berlin 1984) 9-62.

PUCHSTEIN 1912

O. Puchstein, Boghasköi. Die Bauwerke, WVDOG 19 (Leipzig 1912)

RECKE 2006

M. Recke, Eine Trickvase von der Akropolis in Perge und andere Zeugnisse für kultische Aktivitäten während der Mittel- und Spätbronzezeit: Zur Rolle Pamphyliens im 2. Jahrtausend v. Chr. In: A. Erkanal-Öktü et alii (Hrsg.), Hayat Erkanal'a Armağan Kültürlerin Yansıması (Istanbul 2006) 618-626.

SCHACHNER 2009

A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuša 2008, AA 2009/1, 21-72.

SCHACHNER 2010

A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuša 2009, AA 2010/1, 161-221.

SCHACHNER 2011

A. Schachner, Hattuša. Kayalardan şekilendirilmiş bir şehir, in: Ö. Ipek (Hrsg.), I. Çorum Arkeoloji Sempozyumu (Çorum, baskıda)

SEEHER 1995

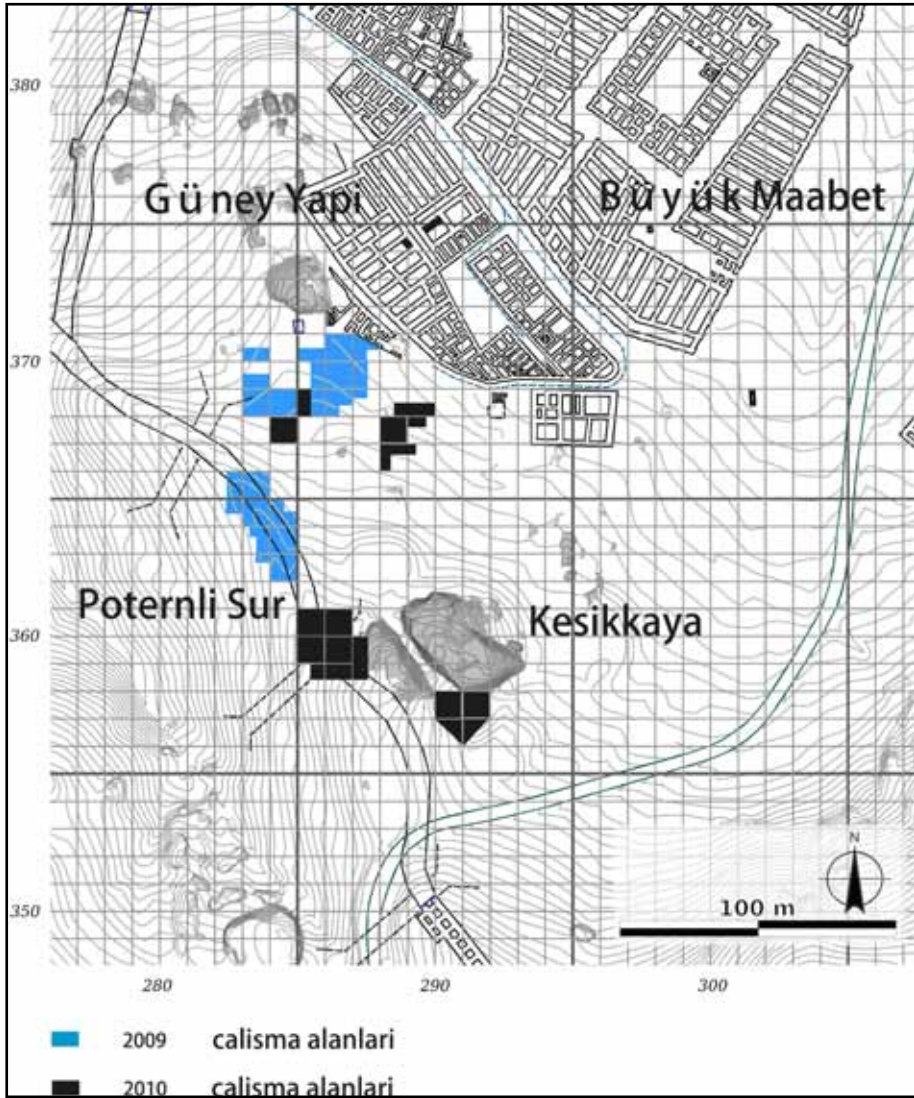
J. Seeher, Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuša 1994, AA 1995, 597-625

SEEHER 2007

J. Seeher, Die Lehmziegel-Stadtmauer von Hattuša (Istanbul 2007)

ÜSTÜNDAĞ 2010

H. Üstündağ, Erste Beobachtungen zu den Untersuchungen an spätantiken Bestattungen. In: Schachner 2010, 177-178.

Resim 1: 2010 yılında Boğazköy-Hattuşa'da, Aşağı Şehir'de çalışılan alanlar.

Resim 2: 1. No.lu sondajda görülen mimarî (?) izler.

Resim 3: 2 No.lu sondajda bozuk taş döşemenin altındaki mimarî (?) tabaka.

Resim 4: 289/372 plan karede Demir Çağına ait erozyon kanal setlerinin genel görünümü.

Resim 5: Hitit Dönemine ait oda. Ortasında, taban üzerinde bir ocak mevcuttur.

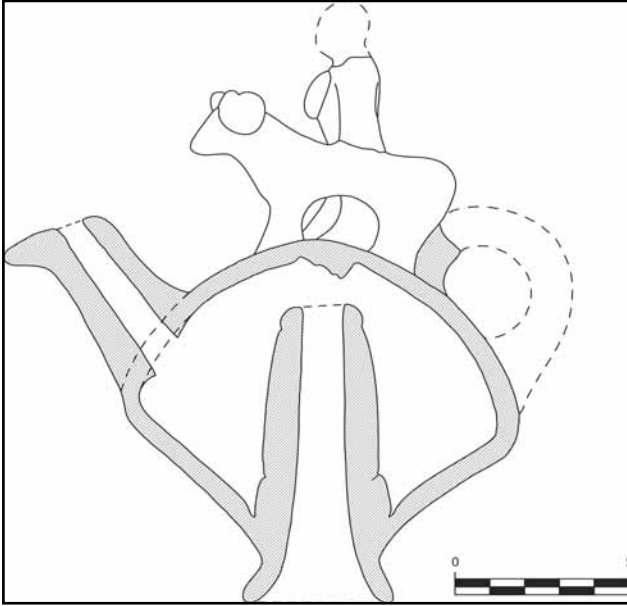
Resim 6: Karum Dönemine ait yangınla tahrip edilmiş yapı.

Resim 7: Açmanın kuzeyindeki taban üzerinde bulunan Karum Dönemine ait seramiklerin *in situ* bulunmuş şekli.

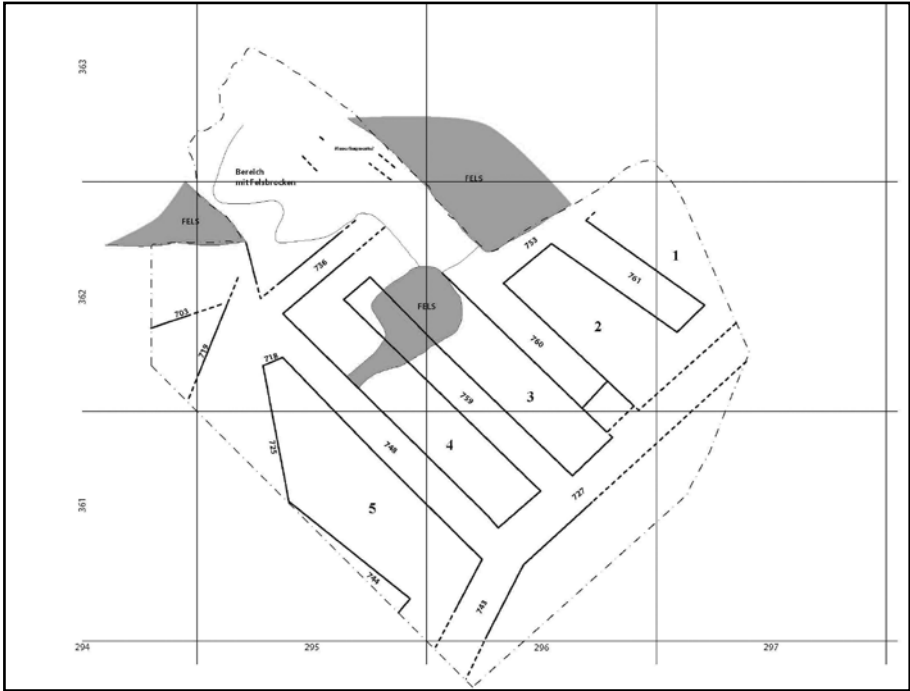
Resim 8: Karum Dönemi yapısının güneydoğusunda bulunan seramik envanterinin toplu görünümü.

Resim 9: Törensel çaydanlığın kesit çizimi.

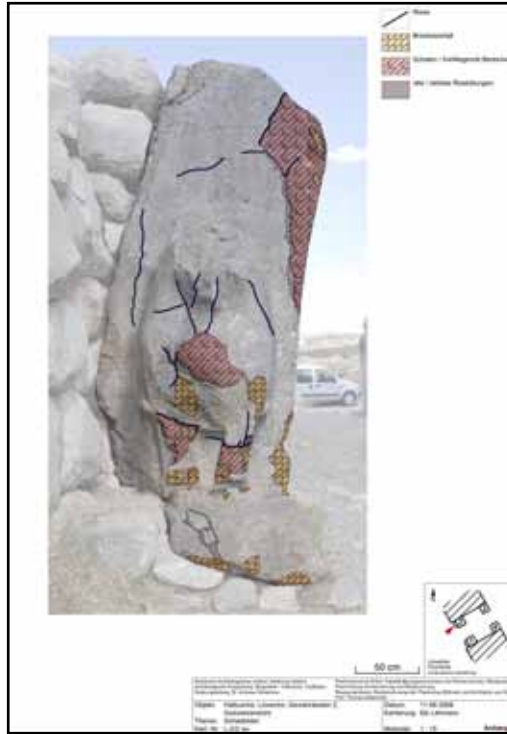
Resim10: Kesikkaya'nın güneydoğusunda yer alan Hitit yapısının genel görünümü.

Resim 11: Kesikkaya'nın doğusundaki Hitit tabakalarının şematik planı (gri olarak gösterilen kısımlar=kayalık).

Resim 12: 2009-2010 yıllarında Aşağı Şehir’de yapılan jeofizik çalışmalarının genel görünümü (A-B-C kısımlar=2010 çalışmaları)

Resim 13: Aslanlı Kapı'nın sol kapı taşı üzerindeki hasarların tespiti.

Resim 14: Eski yapıştırılardan bir detay.

Resim 15: Yapıştırılabilir iz bırakmadan ve taşa zarar vermeden sökülüştür.

Resim 16: Çatlaklıkların kapatılmış hâli.

KÜLLÜOBA 2010 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Turan EFE*
Erkan FİDAN
Deniz SARI
Murat TÜRKTEKİ

Küllüoba Höyüğü, Eskişehir İli, Seyitgazi İlçesi sınırları içinde, Seyitgazi'nin 15 km. kadar kuzeydoğusunda, Yazıdere-Yenikent köy yolunun 200 m. sağında ve Yenikent Köyü'ne 1300 m. mesafededir; 300x150 m. ebadında olup ova seviyesinden 10 m. yükselmektedir. 1996 yılından itibaren sürdürülen kazı çalışmalarının bu seneki bölümü, 6 Temmuz- 6 Eylül 2010 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

Kazı, İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve *Institute for Aegean Prehistory* (INSTAP) tarafından finanse edilmiştir. Bu vesileyle, adı geçen kurumların yetkililerine sonsuz teşekkürü bir borç biliriz. Kazıda bu sene Bakanlık temsilcisi olarak Bilecik Söğüt Müzesi'nden Özay Özgür Ağar görev almıştır¹. Özverili çalışmalarından dolayı tüm ekip üyelerine sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Son yıllarda olduğu gibi bu seneki çalışmalar da yine esas itibarıyla iki amaca yönelik olarak gerçekleştirilmiştir:

* Prof. Dr. Turan EFE, Bilecik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik / TÜRKİYE

Yard.Doç.Dr. Erkan FİDAN, Bilecik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik / TÜRKİYE

Yard.Doç.Dr. Deniz SARI, Bilecik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik / TÜRKİYE

Yard.Doç.Dr. Murat TÜRKTEKİ, Bilecik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik / TÜRKİYE

- 1 Kazı ekibi aşağıdaki üyelerden oluşmuştur: Prof.Dr. Turan Efe (Kazı Başkanı), Deniz Ş.M.Ay Efe (Kazı Başkan Yardımcısı), Özay Özgür Ağar (Bakanlık Temsilcisi-Söğüt Müzesi), Araştırma Görevlileri Erkan Fidan, Deniz Sarı, Fatma Şahin ve Murat Türkteki; Arkeologlar Elif Genç, Beyil Öner, Göknur Çetinkaya, Murat Afşar, Shziue Miura, Bekir Anul, Fatih Gündüz, Gülhan Yavuz, Sevilay Demirkır;Hititologlar Sezer Seçer, Burçin Taşsın;Öğrenciler Mustafa Can Yalçın, Sacid Kulaklıoğlu, Yağızhan Çakıroğlu, Gülfem Oraner, Şafak Öner, Bora Seydişehirli;Restoratör Öğrenci Yasemin Özkan.

1- İTÇ II Yukarı Yerleşme planını ortaya çıkarmak.

2- Orta Tunç Çağına Geçiş Evresi tabakalanması ve mimarîsi ile ilgili çalışmalar yapmak.

Bu amaçlar doğrultusunda, esas itibarıyla höyüğün güney ve batı yamaçları ile, höyük konisinin orta kesiminde çalışılmıştır; ayrıca höyük konisinin kuzey ve doğu kesimlerinde daha küçük çapta çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). Höyük konisinin orta kesimindeki kazılarda esas itibarıyla Geç İTÇ III (OTÇ'ye Geçiş Dönemi) araştırılmıştır.

1. İTÇ II Yukarı Yerleşme Planının Tümlenmesine Yönelik Yapılan Çalışmalar

A. Yukarı Yerleşmeyi Güneybatı ve Batıdan Sınırlandıran Uzun Evlerin Ortaya Çıkarılması

1. Kompleks II'nin Güneyinde Z 24, AA 23, AA 24 Plan Karelerinde Açılan Açmalar.

Kompleks II'nin güneyinde, AB 24, AC 24 ve AD 23-24 plan Karelerinde, daha önce kazılmış olan, sıra hâlinde yan yana inşa edilmiş uzun evlerin batıya doğru devamını ortaya çıkarmak amacıyla, önce Z 24, AA 23 ve AA 24 plan karelerinde değişik ölçülerde ve ortalama 1.5 m. derinlikte açmalar açılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda sadece ön tarafları kısmen açılabilmiş olan bu uzun evlerden dört adedi daha saptanmıştır.

2. Kompleks II ve Trapez Yapının Batısında T 17, T 18, T/U 19, T/U 20, U 18, U 21, U/V 23, V 22-23, V 19, V 20, V 21, V 22, V/X 23, X 21, X 22, X 23, X/Y 22, Y 23, Plan Karelerinde Açılan Açmalar.

Bu kesimde, en güneydeki V 24 ve X 24 plan karelerinden kuzeydeki T 17 açmasına kadar ulaşan kabaca 65x25 m. ölçülerindeki bir alanda, çeşitli ölçülerde ve derinliklerde birçok açma açılmıştır. Burada, Yukarı Yerleşme'yi batıdan sınırlandıran evler gayet açık bir şekilde ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3). Güney kesimde düzenli olarak yerleştirilmiş uzun evler dizisinden söz edilebilir. Kuzeyde ise düzgün bir plan vermeyen değişik ölçülerde dörtgen

planlı mekânlardan oluşan ev birimleri söz konusudur. Arka kısımlarından güneydoğu-kuzeybatı yönündeki çevre duvarına dayanan ve ön taraflarından da ortadaki büyük merkezi avluya açılan bu evlerle büyük avludaki Trapez Yapı arasında âdeta bir sokak oluşmuştur.

Çevre duvarı bu kesimde yer yer zikzaklar oluşturmakta ve U 20 plan karesinin bulunduğu kesimde doğuya dönmektedir; doğudaki V 19 açmasında ise tekrar güneye dönmektedir. Duvarın güneye döndüğü bu kesimde ayrıca bir giriş saptanmıştır. Duvarın daha doğuya devam etmeyip bir girişle güneye devam etmesi, güneyden gelen evler dizisinin burada sona erdiğini ve buradan itibaren doğuya doğru, bu evler dizisinin büyük avluyu batıdan sınırladığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Batı yamacın daha kuzeyinde çevre duvarının doğuya dönüş yaptığı kesimin kuzeyinde 4.5 m. genişliğindeki bir boşluktan sonra tekrar evler başlamaktadır (Resim: 4). Diğer taraftan bu evler grubunun batısında, bir yapıya ait olması gereken "L" şeklinde, iki ayrı evreye ait üst üste iki duvar kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Üstteki duvar taş temelsiz kerpiçten inşa edilmiştir. Bu evler grubunu doğu ve güneyden çevrelediğini düşündüğümüz caddeler yukarı yerleşmeye götüren kapı önünde birleşmektedir. Söz konusu boşluk, büyük olasılıkla yukarı yerleşmenin büyük avlusu ile bağlantılıdır. Üzerinde, doğu duvarına bitişik, iki uçta kapı aralıklarına işaret eden paye şeklinde çıkıntıların yer alması, burada Yukarı Yerleşme avlusu ile bağlantılı bir kapının bulunduğu bize göstermektedir. Kapı boşluğunun kuzey tarafında, evlerin içine doğru 2.5 m. uzunluğunda bir girinti yer alır. Bu çatıya çıkmak için bir merdiven boşluğu olabilir. Kapının kuzeyindeki iki sıralı evler dizisi sırt sırta bitişik olarak inşa edilmiştir. Batıdakiler batıya, doğudakiler de büyük olasılıkla Yukarı Yerleşme'nin büyük avlusuna açılmaktadırlar. Her iki ev sırası da kapıdan 25 m. kuzeyde çift duvarla sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla burada evleri kuzeyden kuşatan doğu-batı yönünde diğer bir sokak yer alabilir.

Batıya bakan bu evler grubunun güneyden ikincisi yangın geçirmiştir. Bu evin eşik taşlı bir kapı ile girilen kare şeklinde küçük bir ön odası vardır.

Ortada, doğu tarafı bir çukurla kesilmiş olan kare şeklinde bir fırın yer alır. Gerideki mekân, kazının son gününde kısmen kazılmıştır. Bu arada yanmış oda dolgusu içinde, bazı kömürleşmiş hatıllar, kaplardan etrafa saçılmış çeşitli hububat tohumları, tüm ve tümlenebilir durumda kaplar ele geçirilmiştir. Kap parçaları, önümüzdeki yıl tümlenmek üzere kazı evi deposuna kaldırılmıştır.

Daha güneyde ise özellikle X 23, X/Y 22 ve Y 23 plan karelerinde, üstte IV C evresine ait uzun evlerden iki tanesi büyük oranda kazılmıştır (Resim: 5). Bunların arka odalarında *in situ* çok sayıda çanak çömlek ve diğer buluntular ele geçirilmiştir. Daha sonra bu tabanların altına inilerek yapıların bir önceki evresi (IV D) açığa çıkarılmıştır (Resim: 6). Bu evrede kuzeydeki yapının kapı olarak inşa edildiği anlaşılmıştır. İki kapı-odalı bu kapıya dıştan 3.5 m. genişliğinde bir kapı aralığından girilmektedir. İki mekânı birbirinden ayıran çift bölme duvar üzerinde ise 1.2 m. genişliğinde bir iç kapı yer alır. Kapı aynı genişlikte diğer bir kapı aralığı ile içteki büyük avluya açılır.

B. Höyüğün Kuzeyinde, AC/AD 15-16 Açmasında Yapılan Çalışmalar

Daha önceki yıllarda AA 16-18 plan karelerinde yapılan çalışmalarda, kuzeyden yukarı yerleşmeyi çevrelediğini düşündüğümüz duvarın, Kompleks I'ın arka duvarını oluşturmak üzere güneye döndüğü ve bu şekilde kuzeydeki uzun evler dizininin daha batıya devam etmediği anlaşılmıştır. Diğer taraftan, yine daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda, AC/AD 16 plan karelerine denk gelen kesimde, söz konusu duvara dışarıdan ikinci bir duvar yaslandığı ve bu duvarın doğu tarafta kuzeye doğru bir çıkıntı yaptığı ve profile girmeden önce sonlandığı saptanmıştı. Bu durum, biraz daha kuzeyde, bu kesimden başlayıp batıya doğru devam eden ve batıdaki büyük avluyu kuzeyden sınırlandıran evler dizininin söz konusu olabileceği ihtimalini gündeme getirmiştir. Bu konuya açıklık getirmek amacıyla AC/AD 15-16 plan kareleri içinde 6.5x5.0 m. ebadında bir açma açılmıştır.

Açmanın doğu kesiminde, yüzeyin altında daha önceki yıllarda güney-kuzey yönünde devam eden taş temelin devamı ortaya çıkarılmıştır. Bu

duvar açmanın orta kesiminde doğuya dönmektedir; dolayısıyla burada çevre duvarına bitişik olarak bir oda inşa edilmiş olmalıdır. Açmanın batı tarafında ise dörtgen planlı bir kerpiç yapının doğu tarafı ortaya çıkarılmıştır. Duvarları 1 m. yüksekliğe kadar korunmuş olan ve üzerlerinde herhangi bir girişin saptanamadığı bu yapının altta kil tabanı açılmış ve mekânın kuzey duvarına bitişik olarak ayrıca bir ocak saptanmıştır.

Ortaya çıkarılan bu mimarî kalıntılar kaldırıldıktan sonra, altta yukarıda sözü edilen çift duvarla ilişkili taş temellere ulaşılmıştır. Açılan alanda bir mekânın batı kesimi kazılmıştır. Güneydeki çift duvardan çıkıntı yapan duvarın, sonlandığı kesimde bu mekânın girişini oluşturduğu anlaşılmıştır. Girişten sonra kuzeye devam eden bu duvar, açmanın kuzeyinde, mekânı kuzeyden sınırlandıran doğu-batı yönündeki duvarla birleşmektedir. Dolayısıyla burada batı taraftan girilen bir mekân yer almaktadır. İçindeki yanık dolgudan bu mekânın yangın geçirdiği anlaşılmaktadır. Doğubatı yönündeki kuzey duvarına dıştan bitişik daha kalın bir duvar daha saptanmıştır. Her iki duvarın toplam kalınlığı 1.30 m.ye ulaşmaktadır. Daha kalın olan bu ikinci duvar burada olası bir kapının güney kanadını oluşturabilir. Bu kesimde nasıl bir yerleşim dokusunun söz konusu olduğu ancak geniş bir alanda kazı yapıldıktan sonra anlaşılacaktır.

C. Doğu Kapısının Batı (AF-AG 17/18Plan Kareleri) ve Doğu Kesimlerini (AG/AH 17-18 Plan Kareleri) Ortaya Çıkarmak Amacıyla Yapılan Çalışmalar

Batı taraftaki AF/AG 17/18 plan karelerinde 8.0 x 10.0 metrelik bir alanda çalışılmıştır. Önce bir önceki yıl daha yüksek seviyede ortaya çıkarılmış olan taş temeller alınmıştır. Altta açmanın kuzeybatı köşesinden başlayan ve güneyde batıya dönerek profile giren, kısmen tahribata uğramış, tek taş sıralı bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Duvarın dönüş yaptığı köşenin içinde kısmen tahribat görmüş olan, büyükçe bir fırın tabanı yer alır.

Üst evreye ait kapının ön kısmını kapatan kerpiç odanın duvarları açmanın tabanına kadar toplam 70 cm. derinliğinde iki aşamalı kesilmiştir. Her iki

tarafda da kerpiç yapının bir önceki kapının bölme duvarını kısmen tahrip ettiği açık bir şekilde görülmüştür. Özellikle güney tarafda, bölme duvarının alt sırasında yer alan 2.0 m. uzunluğundaki taş yerinden oynatılmadığı için, bırakılmış ve kerpiç duvar bu taşın uç kısmının üzerinden geçirilmiştir. Aynı şekilde, kuzeyde de yine bölme duvarına ait köşeden çıkıntı yapan büyük bir taş yerinde bırakılmış ve kerpiç duvar bunun etrafına örülmüştür. Planını daha iyi ortaya çıkarabilmek için, kapının kuzey kanadını oluşturan büyük taşlardan inşa edilmiş duvarın üstteki kerpici alınmış, yan sıvası da temizlenmiştir. Bu şekilde kerpiç yapının inşasından önceki kapı planı, önde sundurması ile megaron planını anımsatmaktadır.

Daha sonra doğudaki AG/AH 17-18 plan karelerinde 2.0x3.0 m. ebadında bir alanda çalışılmıştır. Bu çalışılmanın amacı, güneyden gelen ve doğuya döndükten sonra tahribata uğramış olan çevre duvarını Doğu Kapısı'nın doğusunda takip ederek kapı ile bağlantısını tam olarak saptamaktır. Açmanın güneyinde ortaya çıkarılan, biri oldukça büyük olan birkaç taş, bu duvarın devamına ait olabilir. Ancak bu taşlardan kuzeye doğru ve tam duvarın üzerine denk gelen kesim, büyük olasılıkla duvarın taşlarını almak üzere tahrip edilmiştir. Batı tarafda ortaya çıkarılan kapıya ait taban da olası bu duvar boyunca tahribat sebebiyle ortadan kaldırılmıştır. Bu sebeple kapıya doğudan mı yoksa kuzeyden mi yaklaşıldığı kesinlik kazanmamıştır.

D. Höyüğün Güneydoğusunda, AH 21, AH 22, AG 23, AE 23 ve AE 24 Plan Karelerinde Yapılan Çalışmalar

Bu kesimde, önceki yıllarda kazılan, Güney Kapısı'nın güneyindeki yangın geçirmiş evler dizinini doğuya doğru takip etmek amacıyla kazılar yapılmıştır. Çalışmalar özellikle AH 21 (2.5x2.5 m.) ve AH 22 (4.0x6.0 m.) plan karelerinde yoğunlaştırılmıştır. Her iki açmada da oldukça derine inen tahribatların söz konusu olduğu anlaşılmıştır. Güney Kapısı'nın güneyi boyunca devam eden ve evlerin arka kısımlarının dayandığı yüksek taş temeli doğuya doğru takip etmek amacıyla açılan AH 21 Açması'nda yüzeyden 2.0 m. derinliğe kadar inilmesine rağmen tahribat sona ermemiştir. Bu sebeple bu açmadaki kazıya son verilmiştir.

Geçen seneki çalışmada AG 22 açmasında saptanan yanmış evin doğu bitişiğinde bir başka evin başladığı anlaşılmıştı. Bu evin güneydoğu köşesi AH 22 açmasında, yüzeyden 1.5 m. derinlikte ortaya çıkarılmıştır ve güney duvarı üzerinde eşik taşlı bir giriş yer alır. Bu duvar doğu profiline temas ettikten sonra mekânı oluşturmak üzere kuzeye döner. Yüzeyden 2.20 m. derinlikte odanın tabanına ulaşılmıştır.

Bir duvar da, kuzeydekine paralel olarak, açmanın güney profili boyunca saptanmıştır. Güney yüzü sıvalı olan bu duvar, büyük olasılıkla geçen sene AH 23 açmasında ortaya çıkarılan evin kuzey duvarını oluşturmaktadır.

AG 22 açmasının güneydoğusunda çıkarılmış olan kuvvetli taş temelin işlevinin ne olduğunun anlaşılabilmesi amacıyla, bu duvarı batıya doğru takip etmek için AG 23 plan karesinde 4.0 x 2.5 m. ebadında bir açma açılmıştır. Üstte önce, geçen sene ortaya çıkarılan dörtgen silonun güney tarafı açılmıştır. Taş temelin seviyesine kadar inildiğinde, bu duvarın silonun duvarına bitişik olarak batıya doğru devam ettiği anlaşılmıştır. Silo ile birleştiği yerde, duvar üzerinde eşik taşlı, kenarları oldukça düzgün bir giriş bulunmuştur. Bu giriş, bir önceki sene kazılmış olan gerideki yanmış evin eşik taşlı girişi ile aynı hat üzerindedir. Ancak batı tarafta ortaya çıkarılan bir tahribatın bu duvarı kestiği anlaşılmıştır. Bu duruma açıklık getirmek amacıyla, açma batıya doğru 3.5 x 1.5 m. ebadında genişletilmiştir. Yüzeyden 0.70 m. derinlikte güney profilini bitişik vaziyette kerpiç bir konsantrasyon ortaya çıkarılmıştır. Bu kerpiç altında taş temel yoktur. Taş temel batıya bir miktar devam ettikten sonra kuzeye dönüş yapmaktadır. Bu duvar büyük olasılıkla AG 22 açmasında yanmış evin güneybatı köşesinden güneye doğru çıkıntı yapan kerpiç duvarla birleşmektedir. Bütün bu bulgular bize, AG 22 açmasındaki yanmış odanın önünde bir oda daha bulunduğunu ve söz konusu kuvvetli duvarın bu evin ön duvarını oluşturduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde göstermiştir.

Yukarı Yerleşme'yi çevreleyen duvarın araştırılması amacıyla, AE 24 plan karesinin kuzeybatı kesiminde 2.0 x 4.5 m. ebadında bir alanda çalışılmıştır. Burada yüzeyden yaklaşık 0,5 m. derinlikte Helenistik Döneme ait çanak

çömlek parçaları ele geçirilmiştir. Yaklaşık olarak 1,5 m. inildikten sonra, alanın güneyinde taşlara rastlanmıştır. Bu taşların da büyük olasılıkla tahribat içinde yer aldığı düşünülerek bu açmadaki çalışmalara son verilmiştir. Neticede AE 23 ve AE 24 plan karelerindeki duvarların birbirleri ile birleştikleri veya burada Yukarı Yerleşme'ye götüren talî bir girişin bulunup bulunmadığı konuları açıklık kazanmamıştır.

II. İlk Tunç Çağı III Döneminin Araştırılması Bağlamında Y 19, Z 17, Z 18, AA 17 ve AA 18 Plan Karelerinde Yapılan Çalışmalar

A. Z 18, Z 19, AA 18 ve AA 19 Plan Karelerinin Arasındaki Araba Yolu ve Yakın Çevresinde Yapılan Çalışmalar

Z 18 plan karesinin doğu köşesinde 3.0x3.0 m. ebadındaki bir alanda çalışılmış ve bu alanın hemen doğusunda, AA 18 ve AA 19 açmalarının arasındaki araba yolunun 5.0 metrelik kısmı da kazılmıştır. Burada çalışılmasının ana amacı, daha önceki yıllarda esas itibarıyla Z 19 ve AA 19 açmalarında büyük oranda kazılmış olan ve üst üste inşa edilmiş OTÇ'ye Geçiş Dönemine ait yapıların arka duvarlarını ortaya çıkarmak; önceki yıllarda Z 18 açmasında saptanan kıvrık duvar parçasının buradaki yapılardan birinin apsisi olup olmadığını araştırmak; erken ve geç İTÇ III Dönemi katlarından stratigrafik malzeme toplamaktır.

Yüzeyin hemen altında, ilk olarak Geç Döneme tarihlendirilen basit bir gömü ortaya çıkarılmıştır. Belgelenerek kaldırılan bu iskeletin altından, bir kısmı mezar tarafından tahrip edilmiş olan OTÇ'ye Geçiş Dönemi II A evresine ait, 1.20 m. uzunluğunda bir duvar parçası açığa çıkarılmıştır. Bu duvarın altından ise II B evresine ait yapının kuzeybatı köşesinin kerpiç duvarları gelmiştir. İki duvarın oluşturduğu köşe yuvarlatılmıştır. Yapının batı yan duvarına ait olan kerpiç duvar kalıntısının çalışılan alanda açılan uzunluğu 2.0 m. kadardır; yapının arka duvarını oluşturan kerpiç duvarın uzantısı ise araba yolu altında doğuya doğru yaklaşık 5.0 m. kadar takip edilmiştir. II B evresine ait söz konusu bu yapının 30 cm. yüksekliğinde korunmuş olan

kerpiç duvarları ve bu duvarlara ait taban belgelenererek kaldırılmıştır. Taban seviyesi altından gelen yapının temel taşları yaklaşık 65 cm. yüksekliğindedir.

Bu evre kaldırıldıktan hemen sonra, alttan II C evresine ait mimarî kalıntılar gelmiştir. Bu evrede yapının arka kısmının apsidal olmadığı ve yine köşenin dış taraftan yuvarlatıldığı anlaşılmıştır. Bu evre yapısının tabanı ve duvarları özenle sıvanmıştır ve arka duvar üzerinde, yaklaşık 30 cm. genişliğinde ve 40 cm. derinliğinde bir niş yer almaktadır.

Bu aşamadan sonra alanda OTÇ'ye Geçiş Döneminin daha erken evrelerinin olup olmadığını ve İTÇ 3 dönemi dolgusunun hangi seviyeden başladığını anlamak amacıyla, alanın 4.0x3.0 metrelik bir kısımda derinleşmeye devam edilmiştir ve bu şekilde yüzeyden yaklaşık 4.0 m. derinliğe ulaşılmıştır.

II C evresine ait tabanın kaldırılmasından sonra çalışılan alanda oldukça sert, killi bir dolgu kazılmaya başlanmıştır. Bu dolgu, kat kat tabanlar şeklindedir ve içinde İTÇ II dönemi çanak çömlek parçaları ele geçirildiğinden, buraya başka bir yerden taşınmış olmalıdır. Söz konusu bu sert killi dolgunun, alanda doğudan batıya ve güneye doğru keskin bir eğime sahip olduğu anlaşılmıştır. Devam eden derinleşme çalışmalarında bu sert killi dolgunun kapattığı, oldukça iri taşlardan tek sıra hâlinde yapılmış ve hafif kuzeybatı-güneydoğu eğimli, yaklaşık 3.5 m. uzunluğunda bir duvar açığa çıkarılmıştır. Kuzey profili içine giren bu duvara ait dolgudan OTÇ'ye Geçiş Döneminin erken evrelerine tarihlenebilecek çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir. Bu durumda, söz konusu bu sert killi dolgunun buraya, OTÇ II C evresine ait evlerin hemen inşasından önce, zemini düzlemek amacıyla getirilmiş olması lazımdır. Belgelendikten sonra kaldırılan bu duvardan sonra yapılan derinleşme çalışmalarında, önceki yıllarda Z 19 plan karesinde saptanmış olan ve kuzeye doğru bir eğimle kalınlaşarak devam eden sarı-siyah renkli yanık dolguya ulaşılmıştır. Üstte, sarı ve siyah, altta ise tamamen siyah renkli olan bu dolgu, içinde ele geçirilen çanak çömlek parçalarına göre, erken İTÇ III Dönemine tarihlendirilmektedir.

B. AA 17-18 Açması

Önceki yıllarda kısmen ortaya çıkarılan OTÇ'ye Geçiş Dönemi, II B evresine ait büyük bir yapının güney kesimini araştırmak amacıyla AA 17 ve 18 plan kareleri içinde 4.5x4.5 m. ebadında bir açma açılmıştır.

Yaklaşık olarak 2.60 m. derinliğe kadar kazılan bu alanda, üst seviyelerde Geç Döneme ait basit toprak mezarlar saptanmıştır. Devam eden çalışmalarda OTÇ'ye Geçiş Dönemi II A evresine ait bir ocağın, açma içinde kalan kısmı açılmıştır. Bu ocak belgelendirildikten sonra kaldırılarak derinleşme çalışmaları sürdürülmüştür. Bu esnada, alanda taş temelli bir oda ortaya çıkarılmıştır. Kazılan alan içinde odanın kuzey ve batı duvarlarının bir kısmı saptanmıştır. Bilâhare bu odanın tabanına ulaşılmıştır ve tam taban üzerinde, bir kısmı doğu profili içinde kalan, oldukça iyi korunmuş bir ocak saptanmıştır.

Çalışılan alanın kuzeyinde ve batısında yapılan çalışmalarda, yaklaşık 2.0 m. genişliğinde ve 3.0 m. uzunluğunda bir sundurmalı giriş saptanmıştır. Ancak bu girişin kazılan üst seviyesinde, kerpiç bir duvar ile kapatıldığı görülmüştür. Devam eden çalışmalarda belgelenecek kaldırılan bu kerpiç duvardan sonra giriş tamamen açılmıştır. Muntazam düzgün taşlardan yapılmış giriş 1 m. genişliğinde olup eşik taşı da saptanmıştır. Bu girişin, yukarıda söz konusu edilen büyük yapının ana girişi olduğu anlaşılmaktadır.

Bu sundurmalı girişten diğer iki mekâna ulaşılmaktadır. İçinde ocağın bulunduğu doğu taraftaki mekânın da dışarıdan bir girişi vardır. Bu durum bize, sundurmalı giriş kapatıldıktan sonra, bu girişin açıldığını açıkça göstermektedir (Resim: 7).

C. Z/AA 17 Plan Karelerinde Açılan Açma

Bu açma AA 17 Plan karesinin kuzeybatı kesimini (5.5x3.5 m.) ve Z 17 Plan karesinin de kuzeydoğu kesimini (7.5x6.0 m.) içerir. Her iki plan kare arasındaki araba yolu gerekli belgeleme işlemleri yapıldıktan sonra kazılan

alana dâhil edilmiş ve bu şekilde iki plan karedeki açmalar birleştirilmiştir. Bu alandaki çalışılmalar, önceki yıllarda AA 17 plan karesinin doğusunda ve kuzeyinde saptanmış olan OTÇ'ye Geçiş Dönemi II B evresine ait büyük yapının planını tümlemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Yaklaşık 3.0 m. derinliğe kadar inilen alanda, üst seviyelerde geç döneme ait basit toprak mezarlar saptanmıştır. Belgelenerek kaldırılan bu ölülerden birinin sağ bacağı diz kısmından yukarıya doğru bükük olarak ve sağ kolu da karnının üzerine konularak gömüldüğü anlaşılmıştır.

Devam eden derinleşme çalışmalarında, OTÇ'ye Geçiş Döneminin son evresi olan II A evresine ait bir taban saptanmıştır. Taban üzerinde *in situ* dağınık hâlde tümlenebilir kap parçalarının yanı sıra iki adet gaga ağızlı testi ve bir tane de ocak ayağı ele geçirilmiştir. Belgeleme işlemleri yapıldıktan sonra taban kaldırılarak derinleşmeye devam edilmiştir. Bu çalışmalarda OTÇ'ye Geçiş Dönemi II B evresine ait bazı mimarî kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Çalışılan alanda üç tane mekân saptanmıştır. Bu mekânlardan birincisi, doğu kısmı önceki yıllarda alanın hemen doğusunda açığa çıkarılmış olan mekânın devamıdır. Bu mekânın batı bitişiğinde 2. bir mekân daha saptanmış olup aralarında 60 cm. genişliğinde bir giriş saptanmıştır. 1. ve 2. mekânın güneyinde 3. bir mekân yer almaktadır ve 2. mekân ile aralarında yine yaklaşık 60 cm. genişlikte bir giriş bulunmaktadır.

Devam eden çalışmalarda 2. mekânın batı uzantısı takip edilmiş olup duvarın kuzeye doğru olan dönüşü açılmış ve bu duvarın toplam uzunluğu 8.0 m. olarak saptanmıştır (Resim: 8). Her iki mekânın da tabanına kadar inilmiş ve tabanların, muntazam olarak sıvalı olduğu görülmüştür. 2. mekânın tabanı üzerinde yaklaşık 2 m. çapında oldukça iyi korunmuş bir ocak saptanmıştır. Ocağın, etrafının kerpiçle çevrelendiği yuvarlak tablası olup doğu tarafta, daha yüksek olan kerpiç yükselti düz bir hat oluşturur. Bu yükseltinin yanları ve üzeri itinalı bir şekilde sıvanmıştır. Kuzey tarafta, ocağın köşe yaptığı yerde ocağın ağız kısmı yer alır.

Ayrıca bu alanda yapılan çalışmalarda 3. mekânın duvarının güneye dönüşü de saptanmıştır. Böylece bu mekânın, önceki yıllarda açılan kısımlar da dikkate alındığında, bunun 7.0x7.0 m. ölçülerinde kare planlı bir oda

olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu mekânlar taş temelli olup en alt sırada ve köşelerde oldukça büyük taşlar kullanılmıştır. Temel taşlarının üzeri ise kerpiçten inşa edilmiştir; ancak bu kerpiçler çok az korunmuş ve yer yer de erimiş şekilde saptanmıştır.

Bu şekilde bu kesimdeki söz konusu büyük yapının planı büyük oranda çıkarılabilmektedir. Bu yapı plan olarak, Kültepe Asur Ticaret Kolonileri Dönemi ev planları ile büyük benzerlik göstermektedir.

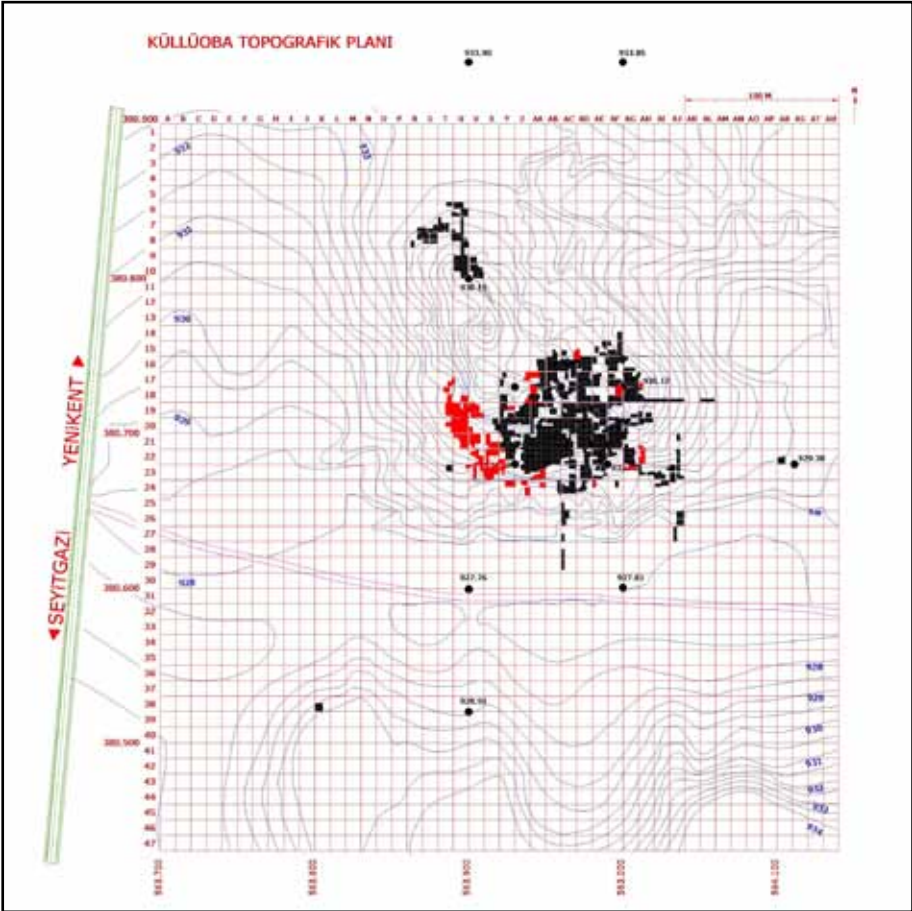
D. Y 19 Plan Karesi

Önceki yıllarda Z 19 ve Z 20 plan karelerinde önemli bir kısmı kazılan ve OTÇ'ye Geçiş Dönemi'nin erken evrelerine tarihlenen (II D ve II E) kare yapının planını tamamlamak amacıyla Y 19 plan karesinin kuzeydoğu köşesinde 4.5x2.0 m. ebadında bir açma açılmıştır. Yüzeğe yakın İslâm mezarı ele geçirilmiştir. Önceki yıllarda kazılan Y 18 ve Y 19 açmalarında olduğu gibi burada da taşıma toprak izlenimi veren killi, sık dokulu bir dolgu kazılmıştır ve yüzeyden itibaren 1.0 m. derinliğe inilmiş ve bu seviyede henüz kültür tabaklarına ulaşmadan, önümüzdeki yıllarda devam etmek üzere, bu açmadaki çalışmalara son verilmiştir.

Sonuç olarak; Külliüba'da bu sene gerçekleştirilen çalışmalar, özellikle Yukarı Yerleşme'yi batıdan sınırlandıran evlerin büyük oranda ortaya çıkarılması, bu şekilde Kompleks II ve Trapez Yapı'nın ortadaki büyük bir avluya bağımsız olarak inşa edildiklerinin kesin olarak anlaşılması ve geç İTÇ II Dönemine ait bol miktarda *in situ* malzemenin ele geçirilmesi bağlamında son derece verimli olmuştur. Ayrıca geç İTÇ III Dönemi stratigrafisi ile ilgili bazı sorunlar çözümlenmiş ve bu döneme ait daha fazla stratigrafik malzeme ele geçirilmiştir. Bu arada, IIB-C evrelerine ait büyük evin planının Kültepe Asur Ticaret Kolonileri Dönemi ev planları ile benzeşmesi, Geçiş Döneminde İç Batı Anadolu ve Orta Anadolu arasında sadece çanak çömlekte değil, mimarîde de bir bütünleşmenin olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

Resim 1: Küllioba Höyüğü, güneybatıdan.

Resim 2: Küllioba topoğrafik plan ve çalışılan alanlar.
(2010 yılında çalışılan alanlar kırmızı ile işaretlenmiştir).

Resim 3: Kuzeybatı kapısı, caddeler ve evler.

Resim 4: Yerleşmenin kuzeybatısında, batıya bakan evler grubu ve cadde, kuzeyden.

Resim 5: Yerleşmenin güneybatısında yer alan iki uzun eve ait kalıntılar ve tabanlarındaki *in situ* buluntular (IV C Evresi).

Resim 6: AF/AG 17/18 plan karelerinde, Doğu Kapısı'nın planını tümlemeye yönelik yapılan çalışmalara ait bir fotoğraf

Resim 7: OTÇ'ye Geçiş Evresi mimarisi: büyük yapıya ait duvarlar ve girişler

Resim 8: Z/AA 19 Plan karesinde OTÇ'ye Geçiş Evresine ait yapı.

GORDION, 2010

G. Kenneth SAMS*

C. Brian ROSE

For our work at Gordion in 2010, we would like to express sincere thanks to the General Directorate for Cultural Properties and Museums, especially Mr. Murat Süslü and Mr. Melik Ayaz. We are also most grateful for the continuing support and excellent cooperation received from the Museum of Anatolian Civilizations, particularly its Director, Mr. Melih Arslan. We were very pleased to have with us as Representative of the Ministry of Culture and Tourism Ms. Aynur Talaakar, whose good spirits and helpfulness were in large measure responsible for a successful season.

All activities conducted at Gordion were carried out under the auspices of the University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology (Richard Hodges, Director). Principal support and funding for the 2010 season came from the University of Pennsylvania Museum, the 1984 Foundation, the Samuel H. Kress Foundation, and the J.M. Kaplan Fund. We continue to be most grateful to our generous supporters.

Excavation once again did not take place in 2010.

Geophysical Prospection

C. Brian Rose provides the following report on geophysical activities.

A new remote sensing campaign at Gordion has been in operation since 2007, with the goals of understanding the settlements of the Lower Town and of assessing the usefulness of magnetometry, electric resistivity, and radar in identifying the tomb chambers within the tumuli of Gordion (Fig. 1). Brian Rose again supervised the program, which involved two teams: Stefan Giese

* G. Kenneth SAMS, Department of Classics CB #3145, 212 Murphey Hall University of North Carolina Chapel Hill, North Carolina 27599-3145 USA
C. Brian ROSE, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology
3260 South Street Philadelphia, Pennsylvania 19104 USA

and Christian Hübner of GGH Solutions in Geosciences, Freiburg, Germany, and Compton James Tucker, Joseph Nigro, and Jennifer Sturm of the National Aeronautics and Space Administration.

Between July 19 and 24, 2010, we surveyed with remote sensing the entire Lower Town of Gordion south of the Citadel Mound (Fig. 2). Three different techniques were used: magnetometry, ground-penetrating radar, and electric resistivity. The magnetometry covered 13.5 hectares; the resistivity, 420 m; and the radar, 1250 sq. m.

Our best results related to the Phrygian-period fortification system of Gordion, which was explored with magnetometry and electric resistivity by Mr. Giese and Mr. Hübner. When the magnetometry results were combined with the information yielded by excavations in the southeast quadrant of the Lower Town during the 1950s, it became clear that we have evidence for an outer fortification system that included forts at the north and southeast (Kuştepe and Küçük Höyük, respectively). The circuit featured mudbrick walls at least 4 m high set on stone foundations 3.50 m thick, within a defensive ditch immediately in front of them. Square towers were constructed at intervals of ca. 16 m, and the entire area protected by the fortification walls must have been nearly 500,000 sq. m.

Such a dual system of defenses with inner and outer fortifications had a long history in the ancient Near East, beginning at least as early as the third millennium BC at Troy and continuing into the later Bronze and Iron Ages at Kanesh, Hattusas, Zincirli, and Troy again in a different configuration.¹ The Trojan system also featured a defensive ditch, as did a relatively large number

1 Troy: Jablonka, Peter. 2006. Leben ausserhalb der Burg – Die Unterstadt von Troia. In *Troia. Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft*, ed. Manfred Korfmann 167-180. Mainz: Philipp von Zabern; Rose, Charles Brian. 2008. "Separating Fact from Fiction in the Aeolian Migration" *Hesperia* 77.3: 409, n. 55. Kanesh: Özgüç, Tahsin. 1999. *Kültepe-Kaniş/Neša Sarayları ve Mabetheri = The Palaces and Temples of Kültepe-Kaniş/Neša*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. Hattusas: Seeher, Jürgen. 2002. *Hattusha Guide. A Day in the Hittite Capital*. Istanbul: Ege Yayınları. Zincirli: Wartke, Ralf-B. *Sam'al: Ein aramäischer Stadtstaat des 10. bis 8. Jhs. V. Chr. und die Geschichte seiner Erforschung*. Mainz: Philipp von Zabern.

of settlements in Anatolia (Carchemish), Syria (Qatna, Ebla, Kadesh), and Palestine (Hazor, Lachish, Askelon), among others, so the presence of such a feature at Gordion is not unexpected.²

One of our principal areas of interest lay at the southeast end of the large street that cut through the citadel mound during the Early, Middle, and Late Phrygian periods. During Rodney Young's excavations, this area had been covered with a large dump of earth that had to be moved before we could begin remote sensing (Figs. 1-3). Magnetometry and electric resistivity revealed two sizeable anomalies that were parallel to each other. The northern anomaly was a large deposit of mudbrick with a length of at least 9 m, a small part of which was visible on the surface. A few meters to the south was another anomaly, apparently stone, which was approximately 3 m in length (Fig. 3). To the southeast of this area is a linear feature that appears to be a street moving in the direction of the Middle Phrygian fort of Küçük Höyük (Fig. 2). It looks as if we have evidence for a monumental gate at the southern end of the street, of which we have identified traces of its stone foundation and collapsed mudbrick superstructure.

In the southern Lower Town we uncovered evidence for several streets, primarily through magnetometry. In addition to the street linking the suspected gate to Küçük Höyük, we have evidence for another one that runs due south toward one of the towers in the outer fortification system (Fig. 2). There is evidence for one large building constructed along the side of this street that measures approximately 28 x 15 m. Several other monumental buildings constructed along a street in the southwest part of the Lower Town have also been identified.

The most unusual discovery in the south-southwestern part of the Lower Town was the presence of two different districts possibly separated by a ditch (Fig. 2). The southern or outer district was a very magnetically active area with a plethora of small and large anomalies; the northern or inner district

2 Bunimovitz, S. 1992. "The Middle Bronze Age Fortifications in Palestine as a Social Phenomenon" *Tel Aviv* 19: 221-234. Finkelstein, I. 1992. "Middle Bronze Age 'Fortifications': A Reflection of Social Organization and Political Formations" *Tel Aviv* 19: 201-220.

features very few anomalies, and no traces of structures. In the absence of excavation, we are unable to determine whether the strong difference in readings between the two areas is due to variations in settlement patterns or to the height of the surviving remains. In any event, there was clearly a denser occupation in the southern Lower Town than many have suspected.

Magnetometry and electric resistivity were also used on the sloping southwest side of the Citadel Mound, where the readings suggested another stone feature. This is, in all probability, the glacis on the western side of the mound, for which there has never been secure evidence.

A second program in remote sensing, overseen by a team from NASA, used ground-penetrating radar (GPR) at Gordion as part of the Goddard Space Archaeology Program to test the applicability of this method for mapping archaeological features. Ten GPR grids were collected in July of 2010 using a GSSI SIR-3000 control system, with a focus on tumuli and on the area of the “Common Cemetery” situated on the western end of the Northeast Ridge. A few burials were identified in the Common Cemetery area, but, in general, radar does not work especially well at Gordion, primarily because of the high clay content in the earth. All of the features detected were relatively shallow (within about 3 m from the ground surface), and occurred in areas that had not been heavily impacted by agricultural plowing.

Architectural Conservation and Site Presentation

All conservation activities were again under the general direction of Frank Matero, University of Pennsylvania School of Design, with Elisa Del Bono serving as Field Director. Work in 2010 again concentrated on two architectural units of the 9th c. BC Early Phrygian citadel: the second unit of the eight-unit Terrace Building (TB 2), and the north court of the Citadel Gateway (Fig. 4).

Conservation in Terrace Building 2 focused on the northeast and northwestern walls. Repair continued from 2009, including mending broken blocks, replacing weak ancient stone with new material, and, for the northwestern wall, using stainless steel cable to secure the two faces of the

wall from the inside (Fig. 5). When the repairs were completed and the cores filled in, the walls were given soft cappings. The sod of a local perennial grass, poa, was placed over a layer of waterproof geotextile, with rows of mudbrick set at the edges of the walls in order to retain the soil (Figs. 6-9). The method had proven to be successful in trials that were carried out the previous year. We plan to continue using this type of capping, and other procedures that have been developed, in the remaining units of the Terrace Building and in other buildings of the Early Phrygian citadel.

The second major conservation project was at the North Court of the Citadel Gateway, where in 2009 a soft, vegetal capping had been put down on the north wall of the court. This was done after removal of the concrete capping installed in the late 1980s. In 2010, the remaining two walls of the court (east and south) were given soft cappings with borders of mudbrick, as in Terrace Building 2 (Figs. 10-12). In the case of the two walls of the court, however, the capping was laid directly over the old cement covering.

In connection with site presentation, the installation of a new visitors' path and fencing continued on the eastern side of the mound (Fig. 13).

As part of our regional site management program, Evin Erder of the Faculty of Architecture, Middle East Technical University, and her team continued to document the vernacular architecture of the local village of Yassihöyük. A principal focus in 2010 was the documentation of the old mosque, which probably dates to the 1920s, when the village was founded (Fig. 14).

Finds

Even in the absence of excavation, finds occur. A Phrygian stone idol (Fig. 15) was found during 2010 by a local citizen at the edge of a field to the west of the Citadel Mound, in what would have been the Outer Town of Gordion. It belongs to a well-known type: largely aniconic, but with shoulders flanking a circular head. Among the local parallels are two from the fill of Tumulus

B, a two-person burial dating to the later 7th century BC.³ The new find is proportionally narrower than most examples and is among the largest of its type known from Gordion.

Research

During the 2010 season at Gordion, the following individuals conducted research leading toward publication:

Galya Bacheva, Late Phrygian pottery

Gareth Darbyshire, iron objects

Andrew Goldman, Roman pottery and other finds

Ömür Harmanşah, Phrygian architecture

Janet Jones, glass objects

Richard Liebhart, the wooden tomb under Tumulus MM

Kathleen Lynch and Alison Fields, pre-Hellenistic Greek pottery

John Marston, archaeo-botanical remains

Naomi Miller, archaeo-botanical remains

Lynn Roller, Phrygian stone idols

Elizabeth Simpson, wooden objects (AMM, Ankara)

Shannan Stewart, Hellenistic pottery

Mary Voigt, material from her excavations

Martin Wells, Hellenistic architecture and levels

3 Kohler, Ellen L. 1995. *The Gordion Excavations (1950-1973) Final Reports Volume II: The Lesser Phrygian Tumuli, Part 1: The Inhumations*, 20-24 and Pls. 11-12, TumB 17 and TumB 34. Philadelphia: The University Museum.

Fig. 1: Remote sensing activities on and around the Citadel Mound of Gordion, organized by year of exploration.

Fig. 2: Interpretative plan of magnetic prospection in the Lower Town and on the Citadel Mound.

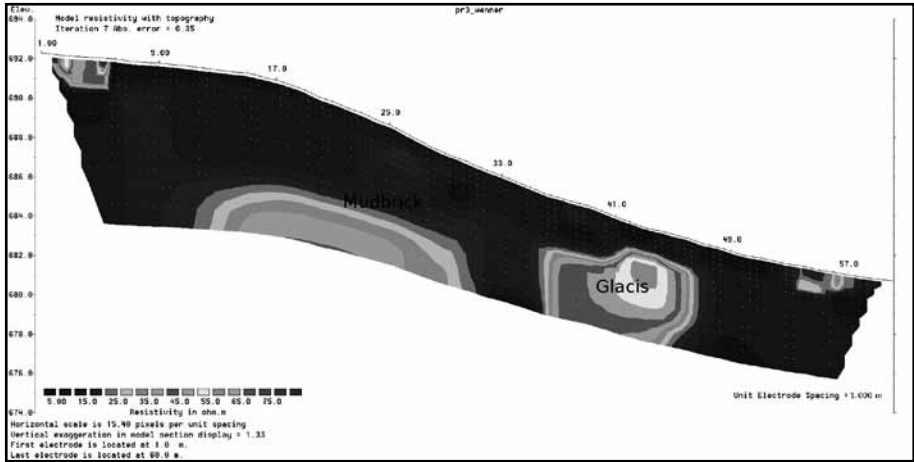

Fig. 3: Interpretative diagram of electric resistivity results from the suspected gate at the south end of the Citadel Mound road.

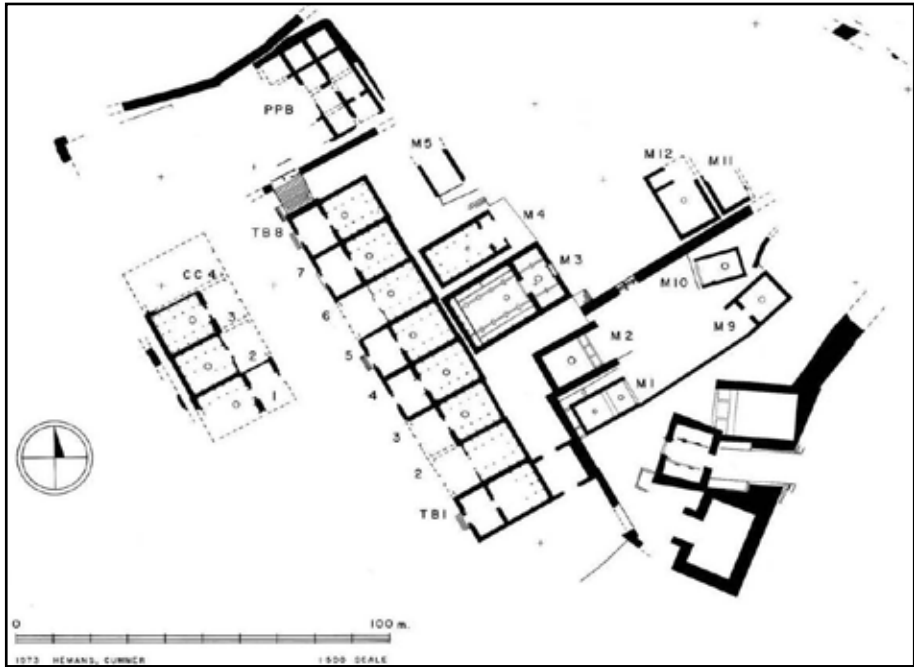

Fig. 4: Early Phrygian citadel, ca. 800 BC. Terrace Building at lower left, Citadel Gateway at lower right.

Fig. 5: Terrace Building 2, northeastern wall, during repairs and stone replacement.

Fig. 6: Terrace Building 2, northwestern wall, during installation of soft capping.

Fig. 7: Terrace Building 2, northeastern wall, after completion of soft capping.

Fig. 8: Terrace Building 2, northeastern wall, after completion of repairs and soft capping.

Fig. 9: Terrace Building 2 (foreground) and other units of the Terrace Building at completion of season, from southeast.

Fig. 10: Citadel Gateway, eastern wall of north court, during capping process.

Fig. 11: Citadel Gateway, southern wall of north court, during capping process.

Fig. 12: Citadel Gateway, southern wall of north court, in winter, 2011, with poa grass and snow.

Fig. 13: New visitors' path and fencing, to east of the Citadel Gateway.

Fig. 14: Yassihöyük village, old mosque.

Fig. 15: Phrygian stone idol discovered in 2010.

ESKİYAPAR KAZISI, 2010

Tunç SİPAHİ*

Bakanlar Kurulu'nun 30.06.2010 gün ve 2010/683 sayılı kararı ile izin verilen Eskiypar kazısı Ağustos ayı içinde yürütülmüştür. Eskiypar Höyük, Alaca-Hüseyinabad ovasında, Alaca'nın 5 km. batısında, kara yolunun güneyinde kalan bir höyüktür (Plan: 3). Boğazköy'e 20.7 km, Alaca Höyük'e 10.5 km. ve Ortaköy'e 42 km. uzaklıktadır (Plan: 2).

Yayvan görünümlü bir höyük olan Eskiypar'ın ovadan yüksekliği 11-14 metredir. Höyüğün en yüksek noktasının kot değeri ise 960 metredir (Resim.: 1). Doğu-batı yönünde 280 m., kuzey-güney yönünde ise 320 m. ölçülerini günümüzde korumaktadır.

19. yüzyılın ilk yarısında Eskiypar'dan bahsedenlerden birisi W.J.Hamilton'dur. H.H.Von der Osten, Eskiypar'ı "Altiyapan" olarak tanımlar. J.G.C.Anderson, 1903 yılındaki çalışmasında Eskiypar'ı konu almıştır. Köyden iki mil taşının daha önce götürüldüğünü anlatır ve Eskiypar'ı antik Karissa olarak lokalize etmek ister¹. J.Garstang da 1926'daki yayınında bu çevreden bahsetmiştir².

1945 yılında Alaca Höyük kazısı ekip üyesi E.Akurgal, Eskiypar'da bir sondaj gerçekleştirmiş, bu vesile ile Eskiypar'ın, Pazarlı ve Alaca Höyük'te temsil edilen medeniyetlere sahip olduğunu vurgulamıştır. Aynı

* Doç.Dr.Tunç SİPAHİ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, sipahi@ankara.edu.tr.

2010 yılı kazımıza Arkeolog Öznur Otlu, öğrencilerimiz İbrahim Piroğlu, Sevgi Okumuş, Evrim Koçak katılmışlardır. Sayın Çorum Valisi Nurullah Çakar'a Çorum'un kültürel değerlerine karşı gösterdiği hassasiyet ve Çorum yöresinde arkeolojik kazılara verdiği destek için içtenlikle teşekkür ederim. Tüm destekleri için Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, DÖSİMM'ne, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na, Alaca İlçesi Kaymakamlığı'na, Alaca İlçesi Belediye Başkanlığı'na ve Eskiypar Köyü Muhtarlığı'na teşekkür eder; kazımıza sağladığı her türlü destek için Mehmet Demiray'a ayrıca teşekkür ederim.

1 Anderson 1903, 20-21.

2 Bayburtluoğlu 1979, 293, dipnot 1'de, W.J.Hamilton, H.H. Von der Osten ve J.Garstang'ın ilgili yayınlarını vermiştir.

yıl Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü R.Temizler başkanlığındaki Kalınkaya kazı heyeti Eskişehir'de incelemeler yapmıştır³. 1968 yılında ise Eskişehir'den boğa kabartmalı bir vazö Eskişehir sakinleri tarafından Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne teslim edilmiştir⁴. Bunun üzerine Anadolu Medeniyetleri Müzesi tarafından 1968 yılında Eskişehir'de ilk arkeolojik kazı başlatıldı. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nce yürütölen kazılar 1982 yılına kadar devam etmiş, aynı yıl kazılara ara verilmiştir⁵. 1983 - 1984 yıllarında ise höyükteki köy evleri bugünkü yerlerine taşınmıştır (Resim: 2a, 2b). 1991-1992 yıllarında ise höyüğün kuzey kesiminde Çorum Arkeoloji Müzesi kısa süreli bir kazı gerçekleştirmiştir⁶.

2010 kazısında öncelikle arazi etüdü yapılmış, önceki kazılara ait çok sayıda plan ele alınarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Eski planların bir araya getirilmesi ve bunların bir bütün içinde değerlendirilmesinin sağlanabilmesi için günümüz teknolojisinin de yardımıyla Eskişehir'in ayrıntılı sayısal topoğrafik planı çıkarılmıştır (İtrf 96 Datum). Yeni bir plan kare sistemi oluşturularak höyükteki kazı yapılacak alanlar belirlenmiş, devam edecek kazılar için tek ve kalıcı bir plan kare sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. Höyüğün üzerinde ve eski Planlar üzerinde yapılan incelemelerimiz sonucunda Çorum Müzesi'nin 1992'deki kazı alanı, 2010'da bizim de başlangıç noktamızı oluşturmuştur (Resim. 3). Bu kesimde Hitit tabakaları yoğunlaşmaktadır. Ayrıca bu kesimden kaldırılan köy evlerinden sonra höyük yüzeyinde uygun bir kazı alanı oluşmuştur. Anadolu Medeniyetleri Müzesi kazıları sırasında kuzeybatıdaki Eski Tunç ve Eski Hitit tabakalarının bu bölgeye doğru yükselerek devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmeler sonucunda yeni planımızın XVII-XXX, 26, 27 Plan karelerinde yüzey temizliğine başlanmıştır. Öncelikle eski kazı açmasının

3 Temizler 1949, 796.

4 Özgüç 1982, 146, 147, Fig.164a,b, Lev. 87/2; 1988, XVII-XIX, 49-5.

5 M.Mellink, 1968'de R.Temizler'in Eskişehir'de kazılara başlayacağını bildirmektedir: Mellink 1968, 129-130; 1969 yılından itibaren Eskişehir kazılarını "Archaeology in Asia Minor" başlığı içinde vermiştir, Mellink 1969, 206; 1969'da 100 x 75 m.lik bir alandaki Roma, Galat ve Frig kalıntılarının temizlenerek, 1970'deki derin kazılar için ortam oluşturulduğunu yazmıştır, Mellink 1970, 161.

6 Ediz 1994, 1.

ve çevresinin temizlenmesi, geçen zamanın etkisi ile oluşan döküntülerin kaldırılması ve önümüzdeki yıllarda devam edecek kazılar için bir zemin oluşturulması amaçlanmıştır.

Höyük yüzeyi taşınan evlere ait molozla kaplıdır. Bunların sistemli bir şekilde kaldırılması ve temizlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle kazımızın ilk yıllarında temizlik ve yüzey düzenleme çalışmalarına da ağırlık verilecektir. Temizlik ve düzenleme ağırlıklı olarak başladığımız 2010 yılı kazımızda, Demir Devrine ait bir yapı kalıntısı yerinde korunarak kuzey yönünde 10 x 10 m. ölçülerinde iki açma basamaklama yöntemiyle oluşturuldu. Çorum Müzesi tarafından ulaşılan seviyenin altına doğru inilerek kazıya devam edildi. İki ana açma içinde mimarî seviyelere bağlı olarak, ilerleyen günlerde, kuzey yönünde alt basamaklar oluşturuldu.

Bu açmalar bir araya getirilerek daha önce müze kazılarında bu noktaya verilen "A açması" tanımı korundu ve A açması doğu-batı yönünde iki taraftan iki taraftan 2.5 m. olmak üzere toplam 5 m. genişletildi. Temizlik ve genişlemelerdeki kazılar sırasında karışık durumda Hitit, Frig ve Roma seramikleri moloz içine yayılmış durumda çıkmaya başladı. Basamakların tamamında toplam altı mimarî seviyenin tespiti yapıldı: Tarla seviyesine yakın noktada son Hitit mimarî tabakası ortaya çıkarıldı. Tespit edilen Hitit kültür katındaki mimarî tabakaların Eski Hitit, Orta Hitit ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Üstteki Orta Hitit tabakası yoğun tahribat görmüştür. Bunlar daha üstteki Demir Devri yapıları ve köy evleri tarafından tahrip edilmiştir. Ayrıca en üst seviyede bir Roma mezarı kalıntısı ve çok zayıf Helenistik Dönem döşeme ve temel izleri mevcuttur. Kesitlerden çöp çukurlarının Hitit'in üst tabakalarına kadar indiği belirlenmiştir⁷. Buraya kadar tanımladığımız ve çalışmaları hakkında bilgi verdiğimiz "A" açması kuzey-güney yönündeki basamaklaması ve çoklu kesit özelliği ile Eskişehir'in önceki yıllarda

7 2010 yılı kazılarında kazılan kısıtlı bir alanın verilerine dayanarak genel bir stratigrafi vermek mümkün değildir. Çalışmalarımız henüz başlangıç aşamasındadır. Geniş alanlarda ve höyüğün farklı kesimlerinde yapılacak sistemli kazıların tümü birlikte değerlendirilerek genel stratigrafiye bağlı bir kronolojik sıralama oluşturulacaktır. Şimdilik höyüğün 2010 yılında kazı yapılan kesiminde Eski Hitit'in en az 4 mimarî safhasının mevcut olduğu anlaşılmıştır.

ifade edilen stratigrafisine uygun güncel değerlendirmeler yapabilmemizi sağlamıştır. Bu arada höyüğün bu kesiminde topoğrafyanın Hitit Çağında daha farklı olabileceği izlenimi ortaya çıkmıştır. Hitit Çağında Hitit yerleşim katmanlarının kuzey kesiminde yoğunlaştığı Demir Devrinde bugünküne göre daha küçük bir höyüğün var olduğu, Frig Devri yerleşiminin höyük üzerinde ağırlıklı olarak güney, batı ve doğu kesimlere doğru yoğunlaştığı, bunların üzerine Helenistik yapıların ve sonra gelen kültürlerin oturduğu ve böylece Eskiyaar Höyük'ün günümüzdeki görünümüne kavuştuğunu söyleyebiliriz (Resim: 4-5).

Müze kazısında bahsedilen Geç Frig ve Erken Helenistik döneme ait plan vermeyen dağılmış durumdaki duvar kalıntıları ve molozlar temizlendiğinde, Hitit tabakalarının üst kesimlerinin kısmen bozulduğu ve Hitit arkeolojik eserlerinin harmanladığı görüldü⁸. Bu seviyenin altında *in situ* Hitit seramikleri tespit edildi. Bunların çoğunluğu parçalanmış ve ezik durumda olmakla beraber sağlam durumda olanları da bulundu. Bu seviye çevresinde bir Hitit matarası⁹ (Resim: 6), yuvarlak ağızlı uzun boyunlu testi (Resim: 7), çanaklar (Resim: 8), geniş ağızlı vazolar (Resim: 9) bir damga mühür (Resim: 10) ve bir alt seviyede kabartmalı bir vazo parçası bulundu. Kabartmalı parça, tabakanın tahribi sırasında parçalanmış bir vazoya ait olmalıdır¹⁰. Aynı seviyede bulunan kırık bir çanak dibinin alt yüzeyinde iki adet hiyeroglif işaretten oluşan bir kısa yazı notu mevcuttur. Daha altta aşağıya doğru daha düzgün mimarî veren Eski Hitit tabakalarının en alt iki seviyesinde yoğun yangın izi belirlendi (Resim: 12). 5. seviye kuvvetli bir yangın görmüş durumda olup bu seviyeye ait bir taban parçası *in situ* çanak kırıkları ile korunmuştur (Resim: 11). Seviye 6'nın altındaki Eski Tunç tabakalarının varlığı çanak çömlek kırıklarından anlaşıldı. Burada görülen Eski Tunç Çağı seramikleri Çorum Resuloğlu Hatti mezarlığının üst safhasında, Boyalı Hüyük'te ayrıca yüzey araştırmalarımızda bulunan Eski Tunç III'ün sonuna tarihlenen tiplerdendir. Ayrıca Eski Hitit'in

8 Ediz 1994, 110.

9 Bu matara Eskiyaar'da eski kazılarda bulunan mataranın benzeridir; Boğazköy'ün eski Hitit tabakasında paraleli mevcuttur (Bilgi 1982, 13). Uzun boyunlu testinin benzeri de daha önce Eskiyaar'da bulunmuş ve Eski Hitit grubu içinde yayınlanmıştır (Özgüç 1999, 6, Pl.16).

10 2010 yılının tüm eserleri Eski tabakaları içinde ortaya çıkarılmıştır.

tüm seviyelerinden Hitit ağırşakları, yumuşakça kabukları, bir bileği taşı ve kemik saplar bulunmuştur.

2011 sezonunda kazıların bu noktada yoğunlaştırılmasıyla buradaki yangın tabakası ve Eski Hitit'in son seviyesinin altındaki Eski Tunç Çağı (ETÇ) tabakalarına girilmesi planlanmaktadır. Eski Tunç Çağı kültür katının tarla seviyesi altında da devam ettiği tahmin edilmektedir. Bu nedenle devam eden kazılarda son basamak ile tarla seviyesinin altına ulaşılması mümkün olacaktır.

2010 yılında A açmasındaki çalışmalarımız tamamlanırken, höyüğün en yüksek noktasının çevresinde kaldırılan köy evlerinin altındaki durumu belirleme için 5 x 5 metrelik bir sondaj çukuru açıldı (B sondajı) (Resim: 13). Burada yaklaşık 1 m. inildiğinde karışık durumda Galat, Frig ve yoğun Hitit seramikleri çıkmaya başladı. Yaklaşık 50. cm den başlayan tahribata uğramış bir duvar kalıntısının temel seviyesinde *in situ* bir Hitit vazosu tespit edildi (Resim: 14). Taşınan köy evlerinin altında ve höyüğün en yüksek kesimi çevresindeki bu açma, Hitit kültür tabakasının kuzeyden bu kesime doğru yükseldiğini göstermektedir.

2010 yılı kazısının önemli katkılar ortaya koyması için henüz erkendir. 2010 yılı buluntuları Eskiyaapar kazılarında beklenen ve tabakası bilinen buluntulardır. Bizce bu yılın önemli sonucu, Hitit kültür katının höyüğün kuzey kesimine doğru yükseldiği ve kazı gerçekleştirdiğimiz alanda düşük kottaki tarla yüzeyinde doğru kesintisiz bir tabakalaşım olduğunun ve tarla yüzeyinin altında da ETÇ kültür katına ulaşabileceğinin belirlenmiş olmasıdır. Eskiyaapar'da sürdürülecek sistemli kazılar, çevresindeki merkezlerin Eski Tunç ve Hitit Çağı kronolojilerine değerli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ANDERSON 1903 J.G.C Anderson, A Journey of Exploration in Pontus, Studia Pontica I, Bruxelles.

BAYBURTLUOĞLU 1979 İ.Bayburtluoğlu, "Eskiyapar, Frig Çağı", TTK Bildirileri VIII, 293-305.

BİLGİ 1982 Ö.Bilgi, M.Ö.II. Binyılında Anadolu'da Bulunmuş Olan Matara Biçimli Kaplar, İstanbul.

EDİZ 1994 İ.Ediz, "Çorum Müzesi Müdürlüğü 1992 Yılı Eskiyapar Kazısı", IV. Kurtarma Kazıları Toplantısı, 26-29 Nisan 1993, Marmaris, 109-113.

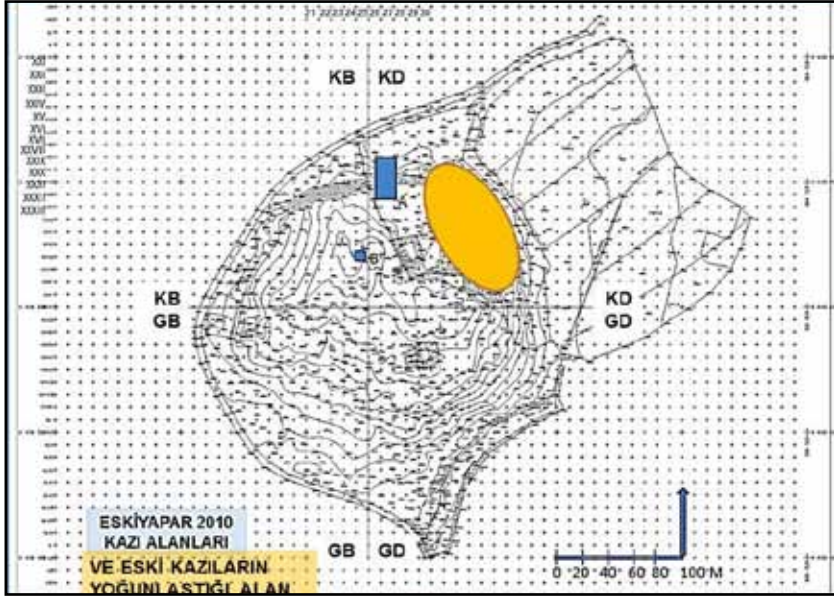
MELLİNK 1968 M.Mellink, "Archaeology in Asia Minor", AJA 72, 125-147.

MELLİNK 1969 M.Mellink, "Archaeology in Asia Minor", AJA 73, 203-227.

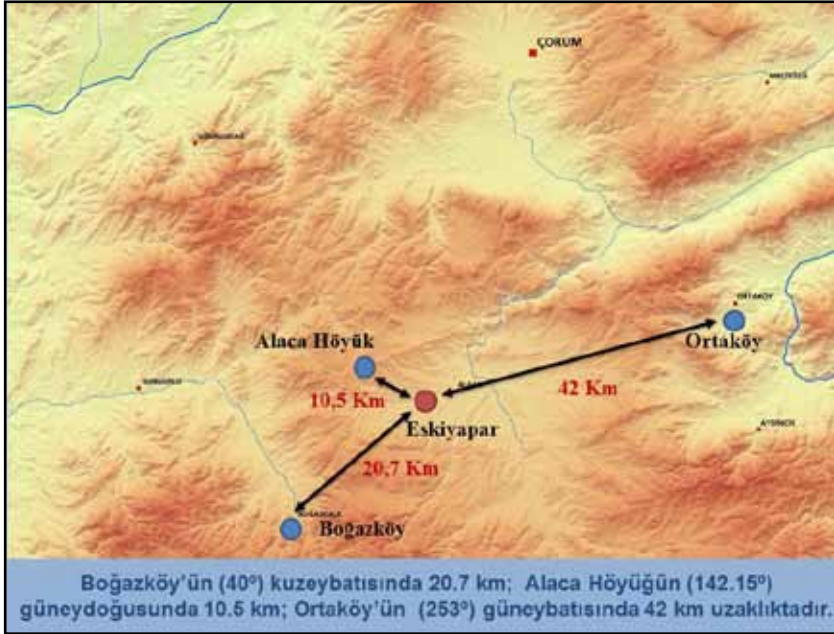
MELLİNK 1970 M.Mellink, "Archaeology in Asia Minor", AJA 74, 157-178.

ÖZGÜÇ 1982 T.Özgüç, Maşat Höyük II, Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi, TTKY V/38 Ankara.

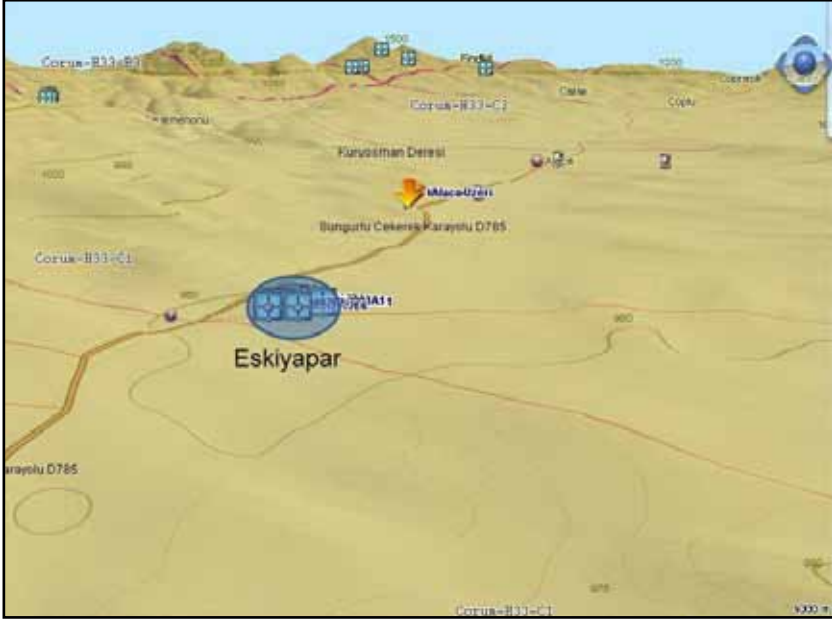
TEMİZER 1949 R.Temiz, "Kalınkaya Tümülüsü Kazısı", Belleten XIII, 795-806.

Plan: 1

Plan: 2

Plan: 3

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 2b

Resim: 3

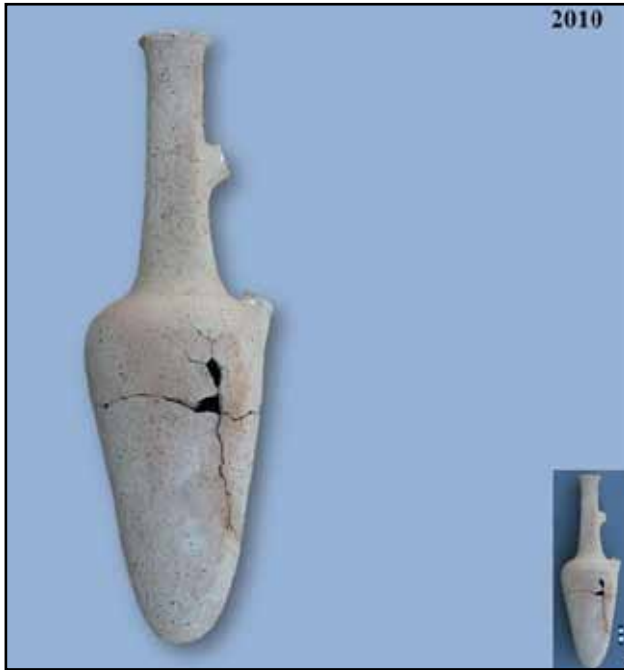
Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

THE 2010 JOINT TURKISH-ITALIAN EXCAVATIONS AT TAŞLI GEÇİT HÖYÜK

Nicolò MARCHETTI*

The second and last campaign of salvage excavations and restorations at Taşlı Geçit Höyük (province of Işlahiye, Gaziantep; coordinates 36°55'34.99"N, 36°42'37.68"E; Fig. 1) took place in August-October 2010.¹ The intensive salvage project on this site, endangered by the artificial lake of Tahtaköprü (Fig. 2), was conceived on a two-years basis foreseeing at its conclusion the opening of an archaeological park, which took place in fact on 12th October.

* Nicolò MARCHETTI, Dipartimento di Archeologia, Alma Mater Studiorum – Università di Bologna, Piazza S. Giovanni in Monte 2, 40124 Bologna, Italy; nicolo.marchetti@unibo.it.

1 The project is carried out with the scientific direction of the Author on behalf of the Dipartimento di Archeologia of the Alma Mater Studiorum – University of Bologna, under the coordination of Gaziantep Museum and its director Ahmet Denizhanoğulları. Thanks are due, for their financial support, to the University of Bologna and to the Italian Ministries of Education, Universities and Research (PRIN 2007 project) and of Foreign Affairs (DGPS directorate – 6th Office). To my colleagues Refik Duru, Gülsün Umurtak and Ahmet Beyazlar and to the colleagues of the *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü* in Ankara, especially the director general Osman Murat Süslü and director of excavations and researches Melik Ayaz, I express my warmest gratitude for their unfailing advice and support. I am also deeply grateful to *Gaziantep İl Kültür Müdürlüğü*, and especially to the director Salih Efiloğlu, to the Representatives from Gaziantep Museum, Ümmügülsün Yaprak and Mehmet Sait Yılmaz, and to the personnel of the *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü* in Gaziantep. The Governor of Gaziantep (Süleyman Kamçı and his Deputy Mehmet Taşdöğen), the Metropolitan Mayor of Gaziantep (Asım Güzelbey), the Rector of Gaziantep University (Yavuz Coşkun), the Kaymakam of Işlahiye (Resul Kır) and the mayor of Işlahiye (Melike Uludağ) have constantly helped the Expedition during its stay. The Italian Ambassador in Turkey, Gianpaolo Scarante, and the directors of the Italian Cultural Institutes in Ankara and Istanbul, respectively Francesco Servida and Gabriella Fortunato, have always fully supported us. The participants to the 2010 season were archaeologists Andrea Adamo, Esra Alp, Stefano Bassetto, Giacomo Benati, Antonio Bonomo, Alessandro Campedelli, Marco Capardoni, Claudia Cappuccino, Luciano Cuccui, Luisa Guerri, Dilek Yılmaz and Federico Zaina, restorers Laura Benucci, Tiziana Francalanci, Deniz Hepdiç and Eva Jorge Herrero, draftsmen Sara De Angelis, Kevin Ferrari and Meltem Kara, paleobotanist Maria Letizia Carra with the assistance of Aslan Feryal and Talip Özlem, architect Elena Rosa, topographers Giampaolo Luglio and Massimo Zanfini, land artist Chiara Castria. Figs. 1, 8 and 13 are by M. Zanfini. The multilanguage integrated software Almadig for recording all excavation and filing data (cf. fig. 17) can be downloaded from the research website www.orientlab.net.

Excavations were carried out in nine areas (numbered from A to Q), the main results being outlined below.²

In the easternmost sector of area A, some MB IB structures (W.1575, W.1571) were found cut by the massive tower-like building discovered in 2009, a fortress of the type of those of Tilmen Höyük with two square rooms and two corridor-like rooms for the stairway (L.845, L.1577, L.1576, L.1579). This huge building (Fig. 3) was completely excavated this year (its northern sector is lost because of the erosion of the slope) and dates from LB I. On its south-eastern walls (W.838 and W.846/W.1512) some mudbricks are still preserved (which proves that the building was not an unfinished one, as first thought in 2009), while to the south a further stretch of the outer street area was exposed. Against the eastern boundary wall of the tower, a smaller building with three rooms was built (L.1578, L.1514, L.1573). After the destruction of the LB I town, what seems a squatters' phase has been documented (represented by an oven and some installations on floor L.831), from which come a frit cylinder seal (Fig. 4) and a bronze chisel. This phase was followed by a domestic occupation dating from Iron III.³ From the Hellenistic period date some superficial remains of substantial buildings, a deep stone-lined well and some installations.

In area B, located along the western edge of the upper terrace, the LB I residency identified last year was completely delimited this year (Fig. 5): a further stretch of the western boundary wall W.186 was brought to light in 2010 too and to the west of it there was a well preserved cobbled street (L.1052). The easternmost limit of the residency was removed by an Iron III robbery trench, as has been the case with the south wall, separated by a street from some LB I houses (L.1031, L.1044) with flimsier walls than those of the nearby residency. North of the reception suite (hall L.178 with side rooms L.197 and L.196) the productive area, not well preserved due to later levelling, was investigated: it consists of one room (L.195) with orthostat doorway - in

2 Cf. Marchetti 2011a for a preliminary report on the first season and Id. 2011b: 42-51 for a synthesis on the 2009 and 2010 results.

3 The pottery assemblage of this phase was preliminarily dated, besides a few typos, to Iron II in the first report (Marchetti 2011a), but ongoing analysis has then lead to a slight lowering of that date.

which two large grinding tables and some pithoi were present - and a large space to the east of it (L.194), in which an oven (T.1018) and some pottery concentrations have been documented. North of L.195 there was another space (L.1079) with storage ware, which lies already outside of the residency, which was thus delimited by W.1065 to the north. The Iron III phase is documented, to the south, by the foundations of two houses with massive walls (W.1006 and W.1007 to the east and room L.1082 with its two column bases L.1054 and L.1055 to the west), separated by an alley (Fig. 6). To the north, a working area (L.1072), delimited to the west by a massive wall (W.110), was exposed. The pottery assemblage dates from the 7th century BC (Fig. 7).⁴

In area C, on the central part of the upper terrace, the 2009 excavations were deepened in order to investigate earlier phases. In the western sector, a large robbery pit (F.1220) destroyed earlier levels, which however survived in the central and eastern part of the excavations. This phase, dating from LB I, contained many complete pottery shapes, identical with those from areas B and D, and consisted of two rooms (L.1223 and L.1240) delimited by flimsy walls with stone foundations (W.1226, W.1230).

In area D, on the eastern flanks of the mound, we wanted to expose extensively the Iron III residential quarter identified in 2009 to the west of presumed fortification wall W.300 (Fig. 8). The westernmost sector was occupied by a large street (L.1348): along its eastern limit there were three single-room houses, directly built against W.300 (Fig. 9). The southernmost house was not well preserved, while the middle one (L.1344) had a stone mortar in its center and a heap of fifty unbaked clay loom weights in its southwestern corner (Fig. 10). The northernmost house (L.320) had a mortar on the floor too, some mudbrick installations and stone benches and an orthostat doorway (L.1343) towards the street. In a limited area to the south (Fig. 8 bottom left), we reached the LB I destruction layer (a phase which was already noted in 2009 to the east of W.300 and to which most probably belongs also the stone glacis W.308 at the foot of the slope), which gave a rich pottery

4 Cf. a similar contemporary juglet from Zincirli which is thought to be an import or a local imitation of a Cypriote type (Wartke: 2005: 74, fig. 71 center).

assemblage (Fig. 12): the sector exposed consists of two intact ovens (T.1358 and T.1355) in a courtyard (L.1361) and of the corner of a mudbrick building (L.1363; Fig. 11).

In area G, on the south-eastern lower terrace, the earliest phase dates from MB IB (Figs. 13-14). A street (L.635, identified in 2009 and further excavated in 2010) has some building façades along it. Some other emerging structures (oriented obliquely in respect of the later ones) were noted inside the newly excavated Iron III storeroom to the south (L.1414). The latter is the largest of the three thus far discovered in the area (the other two, L.615 and L.630, were excavated in the first season): its shape is rectangular and it has two round column bases instead of only one as in previously excavated storerooms. It is separated from storeroom L.630 to the north by courtyard L.1428. Several installations in storeroom L.1414 attest to the production activities which took place there. Some medium-sized *pithoi* and some jugs represent a slightly different functional assemblage than those of the other two storerooms (which had larger *pithoi* and many cooking pots). The entrance to the storeroom must have been from the south, but it has been destroyed by a large Hellenistic pit (P.1411). The public nature of the complex is confirmed by the scale and the regularity of the architecture exposed.

Area L is located immediately to the north of area G. Besides a working installation to the west (L.1617), with some complete pottery shapes dating from Iron III, all the rest of the architecture exposed there dates from MB IB. The main feature is a large street paved with pebbles and sherds (L.1630), which continues to the north-east the street L.649 discovered in 2009 in area G (visible in Fig. 14 at top right of area G). Mudbrick superstructures of the walls (W.1601 and W.1620) flanking street L.1630 had fallen over it after the abandonment of the town (Fig. 15). North of the street, a spacious single-room house (L.1640), with some internal partitions and installations, has been brought to light. Interestingly, it rests directly upon an earlier building with the same orientation of which the top walls could be exposed (W.1638 and W.1646).

Area M is located next to area A along the northern edge of the acropolis. The cultural sequence already retrieved elsewhere at the site has been completely confirmed in this area, as well as getting some significant topographical results. The area was selected because it was noted that all layers in the eastern sector of area A sloped upwards towards this spot. The lowest level reached is a flimsy MB IB wall (W.1749). This was followed - in LB I - by an open area (L.1745), paved with stones and sealed by a destruction layer: right under the eastern margin of the excavation there is a doorway between two walls (W.1742). This may possibly have been the entrance of an important building, perhaps even a temple if the perfectly round basalt column base (L.1739), found in the squatters' layer immediately overlying the stone pavement, originally comes from the latter. Some houses on both sides of a narrow alley with a regular layout were documented in an upper layer: both small objects (like a miniature table for cosmetic use) and the pottery assemblage supply a firm and coherent dating to Iron III.

The history of this settlement is now sufficiently clear after two seasons of excavations: on top of a thick third millennium BC occupation, we could identify at least two phases dating from MB IB in all areas of the mound (A, B, D, E, G, L, M). In fact, some monumental buildings are located outside of the main mound: the structures in areas F, N and especially Q seem to be dated, although on scanty evidence due to the heavy erosion by the lake, precisely to that period, when the mound itself seems to have been unfortified. After a hiatus in MB II, the site was rebuilt on a monumental scale and fortified in LB I but only in the upper terrace (areas A, B, C, D, H): this phase ended in a conflagration. Abandonment lasted until Iron III when a settlement occupies both the upper (which is unclear whether was defended by a wall) and the lower terraces (areas A, B, C, D, G, H, L, M): this flourishing phase ended in a destruction, although without evidence of fire. The late Hellenistic village was limited to the upper terrace, in the lower one being present only some isolated superficial structures. Finally, in the early Ottoman period, Turkmen nomads built sparse pens in dry-stone masonry on the mound.

Our project at Taşlı Geçit highlighted regional dynamics in settlement patterns and the varying degree of integration of urban sites into a settled landscape over a time span of circa 1500 years.⁵ The settled periods at the site belong to a consistent pattern of diffused occupation: MB I was a period of medium to large, unwalled settlements throughout the İslahiye valley (ample evidence is also known from Tilmen), LB I is documented, although with some slightly different chronological nuances, at Tilmen too and, finally, Iron III is documented also at Zincirli and Coba (indicating that Assyrian domination was a flourishing phase in the area).⁶ The periods undocumented at Taşlı Geçit are at least in part a consequence of shifts linked to the marked growth of other nearby sites in the İslahiye valley during times which may have witnessed different settlement strategies: the MB II phase is best documented at Tilmen, while the late Iron I and Iron II phases are especially well known at Yesemek, Zincirli and, farther north, Gerçin and Coba. Important pinpoints for the absolute chronology of some of these processes are supplied by 14C datings: the 14th century BC for LB I and the late 7th century BC for Iron III.⁷

After the experience of the Tilmen archaeological and environmental park opened in 2007 (Marchetti 2008; 2010; 2011b: 18-19), another archaeological park has been completed in 2010 at Taşlı Geçit, an important stride towards a regional system of touristic enhancement and global conservation, which had in Yesemek the only highlight until a few years ago. Taşlı Geçit was protected in spots from the heavy erosion of the artificial lake; Marchetti 2011b: 21 top), monuments were restored, a network of paths, signs and other facilities for visitors has been implemented, together with a program of weed control and site maintenance round the year.⁸ The official opening took place on 12th

5 For sites in the area cf. Alkım 1969; Duru 2004: folder; Marchetti 2011b: 6.
 6 Cf. some very typical Iron III shapes from Zincirli (Wartke 2005: 76, fig. 73, a pithos) and Coba (du Plat Taylor, Seton Williams, Waechter 1950: 115, fig. 27, which is the assemblage of the layer above the Iron II palace precinct).
 7 Calibrated AMS datings on 2009 samples from area B were measured by E. M. Wild and P. Steier at the VERA Laboratory in Wien within the framework of the SCIEM 2000 project coordinated by M. Bietak: one sample (VERA-5457HS) from the LB I Residency has a calibrated range 1530-1380 BC, while two samples (VERA-5460 and VERA-5461) from the Iron III layers have ranges of 800-520 BC and 800-540 BC respectively.
 8 We are glad to acknowledge the support, as technical sponsors of the archaeological park, of the Maccaferri Group for the antierosion devices, of Mapei for the restorations of monuments

October 2010 at the presence of the Italian Ambassador Gianpaolo Scarante and of Gaziantep Authorities.

BIBLIOGRAPHY

ALKIM, U. B.

1969 The Amanus Region in Turkey: *Archaeology* 22, pp. 280-289.

DURU, R.

2004 *Eski Önsaya dünyasının en büyük heykel atelyesi. Yesemek. The Largest Sculpture Workshop of the Ancient Near East*, TÜRSAB, İstanbul.

MARCHETTI, N.

2008 ARCHAIA. From Excavation Strategies to Archaeological Parks: Marchetti - Thuesen (eds), *ARCHAIA*, pp. 11-16.

2010 A Preliminary Report on the 2007 and 2008 Excavations and Restorations at Tilmen Höyük: Matthiae et al. (eds), *Proceedings*, Vol. 2, pp. 369-383.

2011a The 2009 Joint Turkish-Italian Excavations at Taşlı Geçit Höyük, in 32. *kazı sonuçları toplantısı. 2. cilt*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, pp. 297-310.

2011b (ed.) Kinku. *Sigilli dell'età del Bronzo dalla regione di Gaziantep in Turchia*, Dipartimento di Archeologia-Ante Quem, Bologna (2nd ed.). (*the book can be freely downloaded at www.orientlab.net/kinku*)

MARCHETTI, N., Thuesen, I. (eds)

2008 ARCHAIA. Case Studies on Research Planning, Characterisation, Conservation and Management in Archaeological Sites (BAR S 1877), Archaeopress, Oxford.

and of Abet Laminati for the info panels at the site (designed by architect Elena Rosa). Two land art installations fulfilled the task of conveying into the different, more immediate language of art the values embedded in an archaeological salvage project, both for the critical aspects of conservation (Marchetti 2011b: 21 bottom) and for setting the park into its barren landscape.

MATTHIAE, P., Pinnock, F., Nigro, L., Marchetti, N. (eds)

2010 *Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, May, 5th-10th 2008, "Sapienza" - Università di Roma, Harrassowitz, Wiesbaden.*

du PLAT TAYLOR, J., Seton Williams, M. V., Waechter, J.

1950 The Excavations at Sakce Gözü: *Iraq* 12, pp. 53-139.

WARTKE, R.-B.

2005 *Sam'al, ein aramäischer Stadtstaat des 10. bis 8. Jhs. v. Chr. und die Geschichte seiner Erforschung*, von Zabern, Mainz am Rhein.

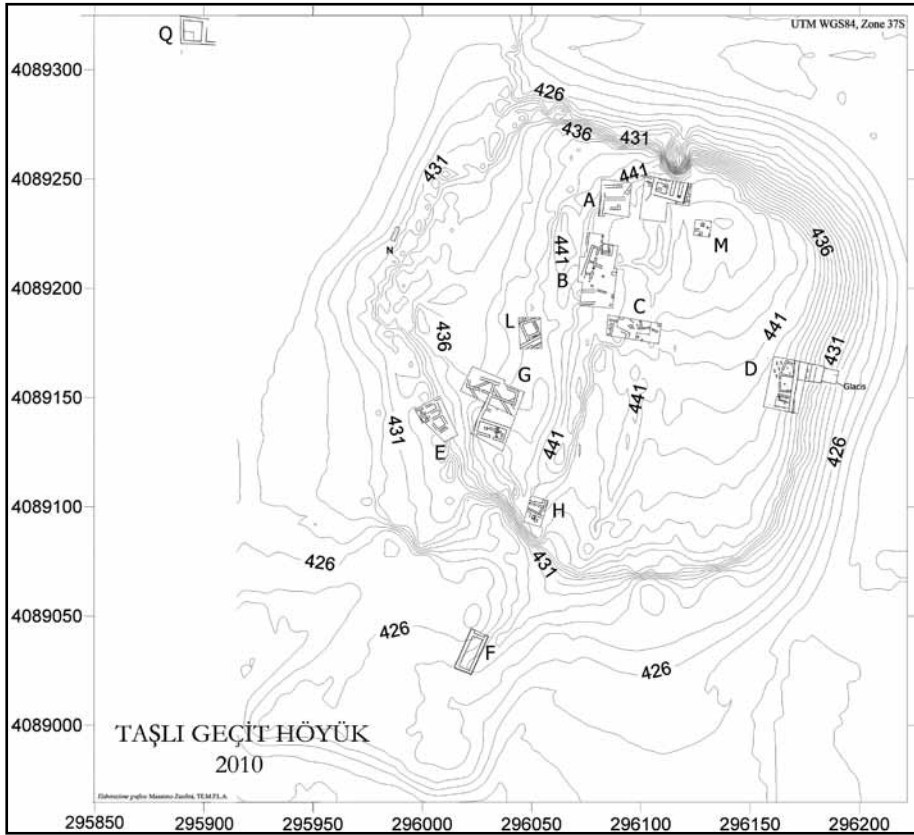

Fig. 1 - Topographic map of Taşlı Geçit Höyük with indication of the main features excavated.

Fig. 2 - Taşlı Geçit Höyük surrounded by Tahtaköprü lake in the season of its maximum depth (late May 2010), from west.

Fig. 3 - Area A: Fortress A from south-east, LB I; note the single course of mudbricks preserved over the eastern foundations, the contemporary adjoining building to the right and the MB IB wall scraps cut by the fortress.

Fig. 4 - Area A: LB I frit cylinder seal from F.816 over the outer paving L.831 (TG.11.O.290, h. 2.2 cm, diam. 1 cm).

Fig. 5 - Area B: Residency B from north-west, LB I; in foreground, the western boundary wall of the building, beyond which is the service wing (left) and the annexes of the reception hall (right).

Fig. 6 - Area B: foundations of two houses separated by an alley from north-east, Iron III.

Fig. 7 - Area B: Iron III juglet painted with brown circles and stripes from F.1070 over floor L.1072 (TG.10.P.47/1, h. 9.7 cm).

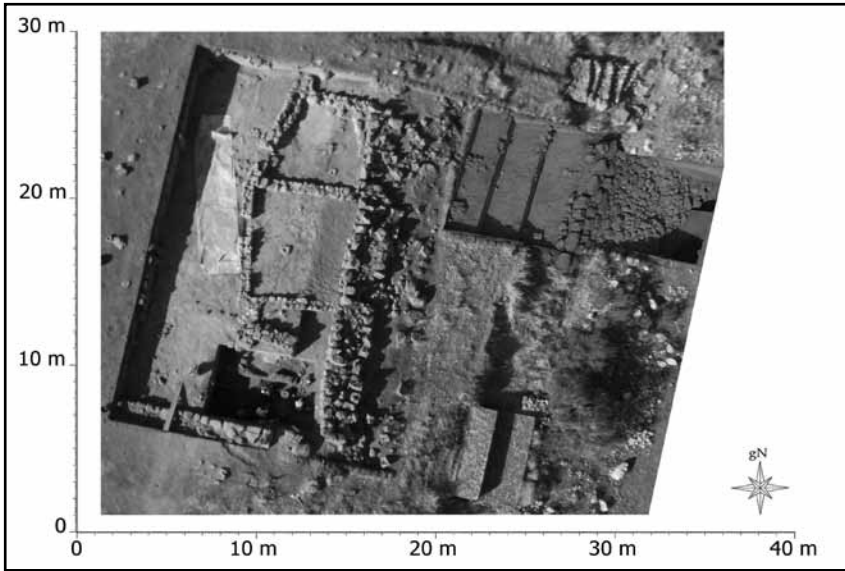

Fig. 8 - Area D: aerial orthophoto towards the end of the 2010 season; the two large Iron III single-room houses and the boundary wall W.300 are clearly visible; note the LB I remains in the deeper excavation at bottom left; to the right the LB I glacis excavated in 2009.

Fig. 9 - Area D: courtyard, ovens and mudbrick building from south-west, LB I.

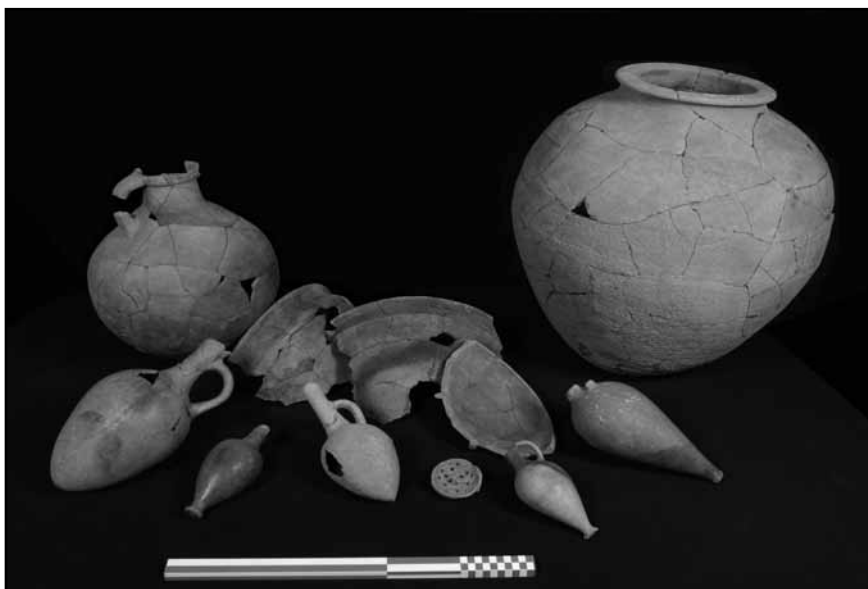

Fig. 10 - Area D: LB I pottery assemblage from F.1351 above courtyard L.1361.

Fig. 11 - Area D: House L.1344 and (in background) House L.320, to the left boundary wall W.300 and to the right street L.1348 in the course of excavation from north, Iron III.

Fig. 12 - Area D: fifty Iron III unbaked clay loom-weights from F.1328, in the south-west corner of House L.1344.

Fig. 13 - Areas G (left) and L (right): aerial orthophoto at the end of the 2010 season; note the three Iron III storerooms above MB IB streets and houses in area G and the MB IB house and street in area L.

Fig. 14 - Area G: courtyard L.1428 between storerooms L.1414 (left background) and L.630 (right) from north-east, Iron III; note the MB IB street L.635 in foreground.

Fig. 15 - Area L: street L.1630 and House L.1640 from south-west, MB IB.

DEĞERLİ BİLİM ADAMI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz raporlar, bu yıl da kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları

1. Yazıların A4 kağıda, 13x19 cm. lik bir alan içinde 10 punto ile, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Arial ya da Times fontu ile 10 sayfa yazılması,
2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
3. Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
4. Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD'ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
5. Haritalar (Harita:), Çizimler (Çizim:), Resimler (Resim:) olarak belirtildikten sonra altlarına yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
6. Yazılara mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
7. CD'ye kaydedilmiş metnin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi hâlde CD kaydı esas alınacaktır),
8. Raporların sempozyum esnasında teslim edilmesi veya en geç 1 Ağustos gününe kadar

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Müze Kazıları Şubesi Müdürlüğü

II. Meclis Binası Ulus/Ankara

adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen yazılar kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

Bilgilerinizi rica eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarına Bakanlığımızın www.kultur.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

DEAR COLLEAGUES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- 1- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Arial or Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
 - * The title to be written in 14 pts, bold,
 - * Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
 - * At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in Italic character.
- 2- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- 3- Please write (Drawing) for the drawings (Fig.) for the figures, pictures, and (Map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- 4- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- 5- Please send the print out of the text that together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- 6- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Müze Kazıları Şubesi Müdürlüğü, II. Meclis Binası Ulus/Ankara

The reports which do not follow the rules or are sent late, will not be published and will not be given back.

Note: The books of the Symposium are available on www.kultur.gov.tr

